

РІДНИЙ КРАЙ

АЛЬМАНАХ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 1 (32) 2015

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ

- Віктор Азьомов* 3
Станіслава Солонар 14

ПРОЗА

- Антоніна Огородникова*. Михайлові крила 16

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

- Микола Петренко*. Поезія 20
Так не прагнеться підсумовувати 24
Микола Ільницький. Довіра до Слова 28

ДЕБЮТ

- Сергій Нагорний*. Поезія 31
Олександр Тарасенко. Поезія 33
Марина Забуранна. Поезія 36

ІМ'Я В УКРАЇНІ

- Олексій Неживий*. Талант і доля Василя Голобородька 37

ПУБЛІЦИСТИКА

- Микола Сулима*. «Нікогда мы не будем братьями...»
(Образ України й українця в сучасній російській
літературі) 45
Михайло Наєнко. Гоголь і Шевченко: два українських
генії – одна проблема (*Кілька зауваг на берегах
200-літніх ювілеїв Гоголя і Шевченка*) 53
Микола Степаненко. Письменник і газета:
Ольсь Гончар і «Зоря Полтавщини» 59
Галина Вишневіська. Нашого цвіту – по всьому світу.
Українці в Бразилії 67
Ігор Медвідь. «Герой нашого часу»:
чому митрополит Андрей Шептицький
важливий для молодого покоління? 70
Дмитро Шунта. Рідна пісня в ріднім краї.
До 390-річчя *Мафусі Чурай* 74
Тетяна Горицьвіт. Вечір перед відкриттям Виставки 76
Про Клен Григорія Волкова 77
Револуція Гідності 78

МОВОЗНАВСТВО

- Тетяна Єщенко*. Прецедентне ім'я в аспекті
інтертекстуальності (на прикладі поетичного мовлення
Василя Стуса) 79
Ольга Коноусь. Семантика лексем зі значенням кольору
в романі Лариси Денисенко «Від загиблого діда
до померлого. Віддуння» 83
Наталія Котух. Репрезентація семи «емотивність»
у структурі лексичного значення антонімів, уживаних
у поезіях Наталі Бакалай 90

<i>Людмила Супрун</i> . Атрибутивні актуалізатори донцовського концепту «держава»	95
<i>Юлія Комлик</i> . Прислівники зі словотвірними консонантними суфіксальними формантами в сучасній українській літературній мові	103
<i>Оксана Кирильчук</i> . Синергетичний аспект мовного релятивізму в умовах повсякдення	106

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Валентина Барчан</i> . Проблема екзистенційної комунікації у прозі Василя Симоненка	111
<i>Вікторія Дмитренко</i> . Художня картина світу в малій прозі Василя Симоненка	117
<i>Наталя Панова</i> . Внутрішній конфлікт як причина самогубства Доріана Грея (роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея»)	121
<i>Віра Мелешко</i> . Письменник в оцінці письменника: Марія Білоус-Гарасевич про Джона Стейнбека	126
<i>Галина Білик</i> . Репрезентація творчої постаті Миколи Зерова на сторінках журналу «Сучасність»	130

ШЕВЧЕНКОВІ – 200 РОКІВ

<i>Михайло Шкурка</i> . Тарас Шевченко і Лебединщина: зустріч перша, вона ж і остання	136
---	-----

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

<i>Ірина Мужикова</i> . Сучасний творець образу міста Полтави	141
---	-----

ЕПІСТОЛЯРІЙ

<i>Юрій Rogovий</i> . «Щодо мене ти був людиною чесною» (за листуванням двох поколінь)	143
--	-----

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

<i>Людмила Ольховська</i> . Петро Петрович Ротач. Штрихи до портрета справжнього українського інтелігента	151
<i>Володимир Подрига</i> . Вірші Петра Ротача раннього періоду творчості: до проблеми художнього відтворення стресів	153

«РІДНИЙ КРАЙ» ПРО КРАЯН

<i>Володимир Подрига</i> . Художнє втілення концепту єдності людини і світу в ранніх новелах Любові Пономаренко	160
---	-----

У «РІДНОМУ КРАЇ» ПРО «РІДНИЙ КРАЙ»

<i>Ніна Степаненко</i> . «Панотець кобзарський» Опанас Слатьон про історію і значення українських дум	164
---	-----

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

<i>Ірина Дінтан</i> . Місія Адальберта в 961–962 роках: амбівалентність прочитання	169
<i>Віктор Ревезук</i> . Освітня політика нацистів на Полтавщині (1941–1943 рр.)	188

СТОРІНКИ МАЙБУТНЬОЇ КНИГИ

<i>Микола Степаненко</i> . Полтавщина зростила гроно українських літературознавців (енциклопедична довідка)	199
---	-----

IN MEMORIAM

<i>Григорій Титаренко</i> . Король Тамара Василівна (1926–2015). Некролог	214
<i>Степан Васильченко</i> . Ось та Ась. Дума-казка	214

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Євген Баран</i> . «Радію кожному доброму слову людей, кожній добрій зустрічі!». Рецензія на книгу: Кіраль С. «Зробити щось корисне для свого рідного народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея / Сидір Кіраль. – Київ – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – 212 с.	217
<i>Тетяна Бикова</i> . Нові здобутки сучасної літературознавчої бібліографії. Рецензія на покажчик: Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник: бібліографічний покажчик (1999–2009) / авт. проекту та передм. С. Кірального, редак. текст. англ. мовн. аном. А. Швідченко / Сидір Кіраль. – Київ – Ніжин, 2014. – 272 с.	219
<i>Олексій Неживий</i> . Словникарство Полтавщини збагатилося. Рецензія на книги: Степаненко М. Сучасні письменники Полтавщини: довідник / Микола Степаненко. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2014. – 90 с.; Степаненко М. І. Мовознавча Полтавщина: довідник / М. І. Степаненко. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2014. – 568 с.	221
<i>Ніна Осьмак, Тетяна Бикова</i> . Романтична концепція світу Миколи Ткачука. Рецензія на монографію: Ткачук М. П. Романтичний дискурс Левка Боровиковського (Літературний портрет) / М. П. Ткачук. – Вид. 2-ге [випр. і доп.]. – Тернопіль: Збруч, 2015. – 268 с.	223
<i>Галина Білик</i> . Поле болю. Рецензія на книгу: Гуменюк Б. Вірші з війни: поезії / Борис Гуменюк. – К.: Вид-во Сергія Пантюка, 2014. – 88 с.	226

НАУКОВА ХРОНІКА

<i>Ганна Радько</i> . Василь Симоненко: погляд крізь час і простір	230
<i>Інга Капустян</i> . Наукове співробітництво між закладами освіти України та Скандинавії	235

НАШІ АВТОРИ	237
-------------------	-----

CONTENTS	239
----------------	-----

Віктор АЗБОМОВ – письменник, дослідник, педагог. Народився 1951 року на Донбасі – якраз на межі Великого Степу й Великої Шахти. Понад сорок років працює вчителем української мови і літератури Степанівської ЗОШ І–ІІІ ст. Олександрівського району на Донеччині; визнаний майстер своєї справи, вчитель-методист.

Його біографія багата в чому традиційна – школа, армія, виш, робота сільського вчителя. Утім поза самою анкетною – невідступні пошуки виходу національної освіти із застою і створення авторської методології шкільного літературного аналізу на основі Духовної Архетипної Системи Етнонаціонального (ДАСЕ), десятки наукових розвідок у розвиток ДАСЕ, які оприлюднені в географічній широті від Луганська, через Полтаву, Київ, Львів – до Мюнхена. Має в доробку кілька поетичних збірок, із яких друком вийшла поки що одна – «Катехізіс розп'яття» (Київ, 2011).

Пропонуємо нашим читачам поетичну добірку із книги віршів «Сад додедєської любові» обдарованого літератора. Твори найліпше презентують людину-поета, відкривають власне поета-людину – саме в такій видо-родовій зв'язці розкочуються всі його вичерпні анкетні дані, тобто те, якій Музі, якому Богу і якій Ідеї він присягав.

ЕКВІВАЛЕНТ УТВЕРДЖЕННЯ І ЗГУБИ

На шампурах тонких передчуттів
В чаду кадильниць звідниці Психеї
Хто птиці щастя в руки не хотів,
І хто не був засліпленим від неї?

І ліз би так до власницьких мочал,
Ховаючи під пахвами чувалець,
Але пацьорки прикорнів-начал
Раптово так і нагло обірвались.

У грі химерній зоряних свічад,
Де відблиски плавкого потойбіччя,
Едемський там і Гетсиманський сад –
Твоє розосереджене обличчя...

Заміси тіл чужих, чужих сердець,
І сотні щастя у зародках ячаться...
Подув борей – легенький попільець
Розсипався ілюзією щастя.

Розчухнутий реальністю життя
І зібраний на струнах передбачень,
Ти зрозумів: є щастя відкриття
Золотника своїх Родопризначень.

Не вибирав ти – тільки відкидав...
Еквівалент утвердження і згуби,

Як навчений на людях вовкодав,
Ось-ось на горлі в тебе зімкне зуби.

ТАЇНСТВО ДУШІ

Рятує душечку лиш таїнство... На жаль,
Мирські потуги не беруться в залік.
Один собою втілює скрижаль –
Мільйон мільйонів гинуть за скрижалик.

Мільйон мільйонів у вузлах темнот
З курної хати, від сліпої свічки
В еквівалентах зелені банкнот
Вишукують до таїнства відмички.

А той один, здолавши змагу хвищ
Чи у безсилім боліснім прозрінні,
Крізь призму листя, віт і стовбурищ
Читає одкровення прикорінні.

Навколішках... Зігнутий від вериг...
У трепеті гармонії всесилля...
З колін його коріння лізе в сніг,
А руки перетворюються в гілля.

Це той, один, опісля всіх падінь
І краплі запозитої живиці
В хаосі неспромог і сновидінь
Відкрив для себе пращурів скарбниці.

Він, як людина, кашляє в диму,
До нього грип чіпляється чи нежить...
Але не заздри згарячу йому,
Бо сам собі він більше не належить.

Він таїнства посильне ремесло,
Він письменна божественної в'язі.
Його душа не човен, а весло,
Яким народ орудує у часі.

* * *

Оригінали істин не старіють.
Старіють копії оригіналів.
Порожні більма річки Сьюрлія
З позатойбічних дивляться овалів.

Ми копії. Ми Духу подобизна.
Дух помилився. Черепна коробка
Понад усе. Оригінал-Вітчизна
У наших душах – ринкова підробка.

Оригінали істин не згоряють.
А копій – тління й полум'я не гідне.
І час, і простір – лицедійний раут:
Стозлоття масок, вилиць жовня мідне...

Свою Голготу зводять страстотерпці.
Їх кістками встелена дорога.
О скільки, скільки, скільки ж маю в серці
Від смерті – (копії) й оригіналу – (Бога)?

НЕРОЗ'ЄМНІСТЬ

І виб'є час останньої спокути,
Довершить смерть останній свій редут.
І, відділивши «бути» від «не бути»,
Спаситель зійде на останній Суд.

Все вийметься. Все вилізе назовні –
Добра твердиня, зла архіпелаг...
І сіті душ прорвуться гріхоловні
Над кратерами Божих рівноваг.

Ошметки злості з ящика Пандори,
Розщеплені фотонами Судді,
Розділять шлях Содому і Гоморри,
Розчиняться планктоном по воді.

І не пропустять світла хромосоми
Стозлюбних душ найтонший станіоль –
Ні буквочки, ні титла, ніже коми
В життєписах мільярдів літ і доль.

І Ноєва голубка в тім потопі,
У вирівній муки та плачу,
Чиюсь пречисту душечку у дзьобі
Нестиме, як апостольську свічу.

І стане раптом явою таємна
Мізерія людської метушні.
І тільки ти, моя любове ревна,
Вся назавжди залишишся в мені.

БАЛАДА НЕВІДВОРОТНОСТІ

Вертієві О. І.

Ми всі спочатку матір'ю були –
Двосердя часові і просторові.
Нерозторгненні з матір'ю вузли
У пуповині вічності – в любові.

...Хто окошивсь у грязі, хто в грязі...
Хто бритвовим згострився, хто бритвовим...
Хто ліз у князі, хто валив князі...
Хто ладановим тлів, хто ладановим...

І безгомінь п'ялась на безгомінь,
Клешнявіла з усюд злоба і злоба...
Та плащаниця матері – лиш тінь,
Сумління і покликання утроба,

Богів родила, вилущена з надр
Прапращурських заовидових ликів...
Коржавів розсиновлення театр
Від мавзолейних двох архістратигів.

Посутність втілень доньки чи синка –
Щоби змогти з мани життєвих путиськ,
По смугах гробового рушника
Назад, у вічне, в матір повернутись.

Щоб за безсмертя прю зачати знов –
Сини й онуки стануть у когорту...
О двох серцях праматерня любов.
Минуче й вічне – на одну аорту.

Що перше серце – Перволади триб.
Що друге серце – крил дитячих ритми.
Волових ярем висухений скрип,
Зірок дніпровських виспівані рими.

І жодне серце не холоде всує:
Минуче й вічне ревно в них пульсує.
Та в биндах історичних віадуків
Син-односерд у стаді зодноруків...

Як єден перст, рука на все про все,
Бо другою прип'ятий до корита.
Глобальними дунаями несе
Його від крайки маминого жита.

Від істини гіркої ніде дітись:
Аркан на шиї може притерпітись.
Печуть у шви само-себе-незнання
Занози ярмології вростання.

Всематеринська доля родова
На всетерпінні і на всемогутті –
З дідівського рослинного єства,
З небесної Божественної суті.

Сини і доньки, доньки і сини...
У летаргії недоподолання –
Чи кметі двоєдушної мани,
Чи у двосердя Матері послання...

МИЛОРАД ПАВИЧ. ДАМАСКИН. 07.04.2014

Крізь Сербію – зоріє Україна:
Зневір, надій, покликань тарарам.
Імперські пута плутають коліна –
Та ми повинні вивершити храм.

Всяк у собі – і купно, й толокою,
Для спільного загального добра.
Хай він упреться чільною стіною
На два надійні береги Дніпра.

...Не міжусобна хлява церквиця
І без глухих регіональних брам.
Аби світлили в ньому душі й лиця,
Національний витворимо храм.

Сьогодні Благовіщення Марії.
Хай нам, осоловілим від новин,
Чужий, безчасний безлад веремії
Благовіститись у духовний дзвін.

З'єднаються порфіри половинні.
Життя людське і кров людська – не крам.
Повинні ми, повинні, ми повинні
Всеукраїнський вистраждати храм.

Атилія воздвигла в краї отчїм
Людську дешицу Божого дання,
Будь у собі і муляром, і зодчим,
Щоб стати Храмом Завтрашнього Дня.

НЕЗАКІНЧЕНИЙ ВІРШ НІНІ Р.

Усе минає, та не все проходить.
В театрі, де суфлеркою любов,
Актора вб'ють, розіпнуть, озолотять
І в мавзолейний виставлять альков.

Серед личин і вилощених масок
Олжа квитки дешеві продає.
Надіюся: на шарварку чумазих
Лице правдиве винайшла своє.

Не покупне, а отже, й не продажне,
Від пращурів призначене тобі.

Хто дивиться в люстерко епатажне –
У глупих масках зіб'ється в лічбі.

Суцільні буклі глясових парадиськ.
Кривих дзеркал лихий іконостас.
Кого клясти, до кого навертатись:
«Де я, справдешня, межі цих гримас?»

Не вберегтись слабкому від зарази...
Хто дасть духовній смерті одкоша?
Коли личина йде у метастази,
В рулетку смерті програна душа.

Страхополох зіницями сумними,
Стидаючись привласнених облуд,
Ногами піде все-таки за ними
Хоч на погибель, посміх чи на суд...

Кортить перемогти свою коровість,
Доскочити гламурного цабе.
Минає все. Та неминуча совість
Як вість про досотворення себе.

Себе створити – учта неминуча
Не маски, а високої душі...
Якщо ж душа – затоптана онуча,
Навіщо склити віршів вітражі?

Для чого всі Езопи і Гомери?
Для чого я, романтик і сатир,
В дитячої дорослості химери
Софійний, невиправний проводир?

Стезя душі, як зірка Віфлеємська,
Любов'ю в чулім серці пророста.
Життєва річка – не сага едемська,
А біль розп'яття муками Христа.

І не дарма душі ясні порфіри
Даються раз єдиний – на віки.
Щоб ми не скніли без любові й віри,
Як постординські зайди-мамлюки.

Хіба шматки жувачки найжирніші
Перетривають сонця колобіг?
Людина із божественної ніші
В цивілізаційний випала барліг.

Грядеші камо... Камо і грядеші...¹
Історії криваве олів'є.
Не заступи за поручні, за межі,
Що сотворіння ствердили твоє.

У камені, у хлібі, на папері,
Чи зморшками утоми на чолі...
Себе сотворонищимо в кар'єрі
І в долі праотецької землі.

¹ *Камо грядеші* – ремінісценція із класичного вислову: куди йдемо.

...В тій Україні, що калина-діва,
(Вовчиця хижа вічних байстрюків.)
В нас колобродить плутанка гордива
Відірваних від істини віків.

Ось якось перебуду, перетерплю,
Перекантуюсь в сочиві сім'ї...
Украсили в нас державу, мову, землю –
Та ми самі у себе крадії!

Ступивши літо за двадцятиріччя,
Відкрити б думки й серця суголось:
Яким чуттям просвітлилось обличчя,
Якою вістю серце зайнялось?

Не забагато знаків запитання?
Є під рукою відповідей гурт?
Знайти в собі нелегко сповідання,
Коли навкруг ушкуйницький² абсурд.

Синдромом консервованого жлобства
Заражені інструкції доби
Новітнього й дідівського холопства,
Новітньої й дідівської чваньби.

Де в тім хаосі знак твоєї долі?
Досотвори себе, досотвори –
З небесної любові станиолі,
З земної стожертовної юри.

Лише любов – пракорінь дивовижжя,
Божественного визначення триб.
Лише любов – краси й наснаги збіжжя,
Майбутньому прислужиться, як хліб.

Як хліб – життя і смерті полемічність.
І прийде мить на віщій рубежі,
Відкриється: в тобі нуртує Вічність
Десь у найглибших гейзерах душі.

Глибинний біль – перо жар-птиці щастя.
Крізь сон чи яв ти їй відповиси.
Й осмислиш поклик: у тобі ячаться
Прапредків лебедині голоси.

В безсмертя вдарить дзвін – незнаним серцем.
Захочеш стати, Вічності дочка,
Стеблом тужавим, жилавим стебельцем
Із восковим наливам колоска.

РУЛЕТКА

Ми виграли Осетію й Чечню
В кількасотрічну власну лотерею.
У фюрера московського в меню
Армади миротворчого елею.

² Ушкуйницький – рос. – розбійницький, бандитський.

Залле Дніпро без покринки і дна,
Тіла замулить стійма, по горлянку.
Написано: війна! війна! війна!
На попусту божественного бланку.

Убогі пори рабської душі
Самі себе воліли би залити.
Хохлу приготували бариші
Обману, крові і дурної бити.

На Дикім полі хиже вороння
Злодійської сусідської родини.
Стій! Тутки не Осетія й Чечня –
Тут вам, ушкуї, мощі України.

Тут не бенкет для вибраних парсун.
Під спів козацький підставляй мордаси.
Це ж ми ще запрягаємо табун.
Це ще не хор. Це тільки тулумбаси.

ЦИКЛ «ДОНБАС–2014. КРИВАВІ АКВАРЕЛІ»

1

Пливе на хвилях бабиного літа
Твоїх очей сухий ультрамарин.
А я з благоговінням неопіта
Вбираю в себе тиші тамбури.

І все навкруг – оглушливе беззвуччя.
У мушлях вух бавовняний ватин.
І винограду дикого поруччя
Обвішане бинтами павутин.

І звідки ця омана приплелася?
І я сказав: отямся, старина.
Межи уривків бинтового пасся
Іде війна. Війна іде. Війна.

2

Горять ранкові сердоліки
В координатах видноти.
На всьому, що отрута й ліки,
Легкі намотано бинти.

На сухостої чорнобривців,
На глюкогенах белени,
На кураю, що зліг і вицвів,
На зливках чорних бузини.

Це літо. Бабине. Доречне,
Де не балюють «калаші».
А тут, де все земне кінчене, –
Як данські краплі для душі.

А все ж подяка красна бабці.
Полин як сивий ялівець.
Озувся би в домашні капці –
І біг до неї навпростець.

Бо ж навесні її, дівулю,
Я не впіймав у пітет.
Тут раз та два – спіймати кулю...
Чи їй дали бронежилет?

3

Донбаський дощ

Гладкий потік дірчавої води.
Вишневих шат полив'яна олива.
Серпневий дощ, як пам'ять, назавжди.
Душа, як дощ, довільна і щаслива.

Це забуття війни. На краплі лет.
В гіпнозах миротворних плюскотіння.
А потім, потім – знов кордебалет
Роздробленого мінами каміння.

І виск металу, і потік проклять –
Крізь жовна страху і зневагу смерті.
І черг крупнокаліберних руладь.
Й пільма у металічному конверті.

Вбивати можна, а молитись гріх
Під дощ людьми забутої любові.
Не переймайся, вистачить на всіх
У небесах розрідженої крові.

4

Ми висимо на тонкій волосинці –
Розумом злодії, серцем ординці.
І неспроста наголошення два:
Кажеться злоба, а можна – злоба.
Так воно вчора, і нині, і присно
Мовилось часто і мовилось різно,
Як спантелює твоя голова:
Гарно і злоба, а краще – злоба.

5

І кровоточать осені багрянці.
Кленових сонць руді протуберанці.

Свинцева кров світанкових лудінь
Криваво грузне у земну твердінь.

У згустках крові генетичні ярма.
Спіткала нас така кривава карма.

Чужих проводирів брехоначиння
І плюс на плюс на плюс кровоточіння.

6

Ми звиклися. Месії волонтерства
Спиняють якось крові кіновар.
Батькопродавців вигуляна верства
Криваву путрю має за товар.

І гороїжиться продажна челядь:
Не зубожіє наш народний ряст.
І стелять листя, і розлого стелять
Із людських тіл криваво-чорний ряст.

7

Церковна тиша бабиного літа.
Де бог війни, де той скажений фронт?
Струнких тополь золочена еліта
На терикон скидає генофонд.

Калини грона як жарини маку,
Що в бабиній толоці заблудивсь.
На тлі тополі нам іти в атаку.
Хто добіжить, а хто рвонеться ввись.

Листок душі постукає у двері
Туди, де йдуть по-іншому бої.
Чи ряд один для всіх у ноосфері –
Хто душу дав і хто продав її?

8

Із автомата черга перша
Тінь павутинки б'є у лет.
Ця осінь – чисто офіцерша
З багрянцем шитих еполет.

Тут смерть бере розкішні гами,
Та люди чуються людьми:
Життя командує думками,
А хто глевкіший – і слізьми...

Хто серед бою склепле віччя –
Кладе на груди неспроста,
Як перепустку в потойбіччя,
Реквізаційного листа.

Від вишеньки, чи від калини,
Чи викроїть кривавий глід.
Ми стратотерпці України.
Нам сумніватися не слід.

Нас приймуть там, де інша плата,
Де інші зиски, інший лік...
Аби лиш покруч з автомата
Тінь павутинки не просік.

9

Злякалося бабине літо:
А раптом кульбабин вінець,

Що білим вельйоном обвито,
Обіб'є легкий вітерець.

Злякалось – осінні морози,
Полою жерстянка хрумка
Зведуть до банальної прози
Сопілчину пісню струмка.

Злякалось – а раптом, а раптом
Небесного розплаву синь
Холодним обіріваним клаптем
Впаде на садів золотінь.

Та лопнули страху перкалі,
Урвавши чекання струну,
Як бур броньбійної сталі
У твердь увігнався земну.

Задимлені балки пергові.
Озномом злило суголось:
Проміле багрянцю і крові
У бабинім літі зійшлось.

10

Скрегоче листя змореним асфальтом.
Рве сухозлітку вітряна шлея.
Був лист русальний лірником і скальдом,
Духівником нічного солов'я.

Осіння шерсть від бабиного літа
Кого, кого зігріє в бур'яні?
Старесенька богиня Афродита
Пригадає талини весняні.

І кожен лист тримає на прикметі,
Що тихо ляже в осені вельйон.
І десь там я в багрянному заметі –
Немов солдатський смертний медальйон.

ВЕЛИКА КРОВ

Віддам уклін епохам і часам.
Тече життя потоком крововмісним.
Але потрібна злидням, як бальзам,
Велика кров, щоб явне стало дійсним.

І ринули героїв косяки
Засвідчити свою гуманну участь
В містерії, де, множачи гробки,
Трагедією править неминучість.

І розвернулись неводи кадил,
Бравурних показних телекартинок,
І ця війна для кадрових горил –
Публічної наживи щедрий ринок.

І я, в запасі вистоявши час,
Йду за епоху нації в солдати.
Навстяг відкриті в кожному із нас
Ворота у професію вбивати.

ПРИТЕРИКОННА ЛІТУРГІЯ ЗА УКРАЇНОЮ

Терикон – гора порожньої шахтної породи.

Красиво як **Ї** ми розіпнули –
Занишкли яничари й мамлюки.
Притериконні совісті намули
Нікого не гризуть за печінки.

Стозуба стопродажності медуза
Із шахтних вигрібається ропава.
То не болото. Чорний раб до бруса
Себе самого сліпо приклепава.

Щось там паюють у кущах паршивці –
Минулого чи завтрашнього п'ядь...
Убивченят народять самовбивці,
Що вилізли із черева розп'ять.

Навикло і ніяк не інтегрально
Болотяна крутнеться шестерня,
Щоб навіч розп'ясти – не віртуально –
Богдана-крутня і його коня.

Озвучить півча матірньо-партесне.
Оновляться рубіни на Кремлі.
Та вже ніхто й ніколи не воскресне
На вухналях розп'ятої землі.

Кому, кому до Бога вознестися?
Стерв'ятники-Іуди – не сини.
Лише душі **Ї** бездомна птиця
Впаде на териконні валуни.

ПОДОРОЖНІЙ

Є час воскресіння вінка почуттів.
Душа прагне леткості аерозолію.
Кохання – це мрія весняних садів
Дозріти до щастя весняного болю.

І брунька вмирає, і родиться цвіт,
І цвіт помирає, і родиться вишня,
І вишня вмирає – та вже заповіт
Кохання твого наче зірка всевишня.

Я в сьомому небі – зірок сповивач.
І срібнені ґрати – кохання ладунок.
Не треба листів, співчужань, передач –
У вирій мені перешли поцілунок.

Щоб вічність відкрила свою таїну...
В коханні саду не живу, не вмираю.
Зі світу у світ – із війни у війну –
Шукаю Любові – як Бога, як раю.

ДИПТИХ ПОВНОТИ

1

Твоїх очей легкий ультрамарин
З небесних березолових мольбертів,
Модерним криком різаних цитрин
Шмагає по сітківках інтровертів.

А я читаю в ньому письмена
Про першої любові первородність.
А з глибини – п'ять азбучин: війна –
І неминучість, і невідворотність.

Твоїх очей молитва – наче клич
Усім богам, месіям і предтечам:
Вернись живим, вернись, пройди крізь ніч –
Хоч клекотом, хоч покликком лелечим.

2

З-за обрію ракети безголові
На степ, на кладовище, на село.
Коли цей вірш народжувавсь у слові,
Мене, щоб знала ти, вже не було.

Розкидана обслуга мінометна.
Металу шмаття, трупи на кону.
Димилася воронка, наче Етна,
Що вдавнена в матерію земну.

Екранна кров стікала з сонця чирви.
Лились на землю чорні ручаї.
Душа ставала словом біля вирви.
Я присягаю авторство її.

АТО-вський СЮЖЕТ

Війна війною, а зерно посій.
Земля жива інстинктом материнства.
На рівні одкровення всіх месій
Оратський чин пшеничного старшинства.

Земля від сонця плідністю тяжка.
А поряд, як Іудина мультяшка,
На рівні наливного колоска
Струною смертоносною – розтяжка.

Її людський наставив інтелект,
Як інженер убивства і наживи.
Земля *на рівні* Господа – протест
Пшеницею заплідненої ниви.

ПРОЩАННЯ

У час розлуки, в мить призначення
На цвинтар чи під урожай,
Я не промовлю «до побачення»,
Я тихо видихну: прощай.

Бутон надій – препишна квітиця,
Що обжилася на війні.
Вже ж нам ніколи не зустрітися –
Ні наяву, ні уві сні.

Війна – потвердження абсурдності
Віддачі душ під більмаки.
А в Батьківщини інші сутності:
Сини Оратти – чумаки.

Чумацьким Шляхом, небом сріберним,
Запнувшись ангельським плащем,
Я над твоїм дахів'ям шиферним
Проллюся зоряним дощем.

Слова розлучного посвячення
Гіркі й липкі, як молочай.
Хотів сказати «до побачення»,
Знічев'я вирвалось: прощай.

ШАФРАНОВІЙ ПРИНЦЕСІ

Нас розділили без комет і зір –
Галактики відступництва і зради.
Між нами чорні діри спроневір
І душ рубці, побиті на стигмати.

Між нами дикі розплави боліт,
Які були колись Едемським садом.
Ти – програна в апокрифах Ліліт.
А я – Адам з донбаським автоматом.

Між нами – змії батонів золотих
І золотом окутих унітазів
У німбах первозрадників святих
На образах продажних богомазів.

Між нами – попіл рідної землі,
Залитої вогнем кривавих нуртів.
Між нами московитські костилі
В ординських шпалах пам'яті манкуртів.

Між нами валки цвинтарів і трун –
Від переможних табірних дидактик,
Від чисток, нар, «ударів» і комун
До вічності відступництва галактик.

Між нами недосказані слова
І пращурів замулені криниці...

ГРАНІ

Безсонний степ, стодумний гін ковилля
На грані зриву серця й сухожиль,
Щоб, живучи на грані божевілья,
Не впасти у безодню божевіль.

Продажних душ повісма ятерові,
Стигмати пут тернових на чолі,
Дунаї свіжих рос і злої крові
На гранях праслов'янської землі.

Жебрацька жменя на любові крихить,
До стравоходів примкнуті роти,
І тупики, і нори, і безвихідь
Там, де навсібіч – Всесвіт широти.

Земля, відбита від поняття рідна,
Ерзац-батон, відбитий на брехні,
Війна, відбита в терміні гібридна,
І грані доль, відбитих на війні.

Тиск кров'яних тілець, юрба вокзальна –
Суцільна в'язь народжень і вмирань.
І я вже не людина – віртуальна
Поміж життям і смертю вічна грань.

* * *

Найкращі знову будуть перебиті.
В розмноження, як завжди, двигне шваль.
При малому й великому кориті.
Без натяку на совість і мораль.

І, найістотніше, – без пуповини,
Що зв'язує начала і кінці
Від крижма до самої домовини...
Людина вкотре влипне у ссавці.

Чого-чого, а буде сила гною,
І здійме бучу вічна каламуть.
Хай нас війна обійде стороною,
Найкращі хай живуть, живуть, живуть.

РІДНИЙ ЗЕМЛІ

Ти зійшла з полотен Рафаеля
По щаблях біди на саме дно.
Вже ж тобі із людського борделя
Не вернутись знов на полотно.

Хлеще кров, і міра мір огульна,
І залиті розпачем роти.
Ти і навісна, і безпритульна,
Згусток милосердя й доброти.

На тобі, немов на перехресті,
Хряскіт черепів і голоси

Виродків знуцання, зради й честі.
Ти за них і душу віддаси.

Хто ж ти – божевільна чи богиня?
В ямі, що не знає опертя,
Ліпиш із людського баговиння
Крила для земного майбуття.

Проросли в іржу любові дверці.
В імбецилі звірство для забав.
Сам тебе я виплекав у серці,
Сам тебе в уяві змалював.

Я тебе ловив – пальтом, портфелем.
Я волав тобі: блукати зась!
Ми не винуваті з Рафаелем –
Ти на муки самоприреклась.

Зашморгнулись пута «про» і «контра»
На ослизлі в підлості серця.
Кожна преподобниця чи хльондра
За тобою піде до кінця.

Чаша болю груба і гранчаста.
Живучи з митцями обома,
Щоб не збожеволіти від щастя,
На розп'яття підеш ти сама.

* * *

І знов війна. Знов сироти і вдови.
Осліплих душ не виплакати біль.
Людьми, людьми у мур світобудови
Нелюдських мук закладено горбиль.

В сусідніх весях не шукай вражини.
Дивись у святці власної сім'ї.
Ти, що в собі не маєш Батьківщини,
З чужих земель не викроїш її.

ПЕЙЗАЖ – 2015

Осінні хмари на веснянім небі...
Тру очі кулаком – чи не обман?
На абрикосах пуп'яночки-бебі,
В жасмину із черемхою роман...

Туркоче пара горлиць псалму горду,
І солов'ї як п'яні скрипалі.
Стрункий клавір квітучого акорду
Конвалія тримає на стеблі.

Все сходиться. Весна. Пахка! Билинна!
Зашкалюють кохання вольтажі.
І не в очах зачаєна причина,
А трохи глибше – у самій душі.

Десь там, за мрій лазуровим лататтям,
Десь там війна. І хмар важенна кладь
Обтяжена осіннім рваним шматтям
Смертельних зойків, розпачу, проклять.

* * *

Пробито наскрізь мій бронезилет,
Що сорок літ вважався людським серцем.
Той, що стріляв, аматор і поет,
Напитуваний змієм-людожерцем.

Ми з ним росли на гумусі підмін.
Одні і ті ж нас кидали кидали.
Ми з протилежних полюсних сторін
Одну й ту саму істину шукали.

Він запевняв софійно й гаряче:
«Дніпро впадає, як не кинь, у Волгу».
«Хіба Дніпро на гору потече
І фінно, й угро, і монгологолфу?» –
Доводив я століттями йому,
Йдучи на бій, в бою і після бою...
І ось лежу в гарячому диму,
І кров коржем червоним піді мною.

Він вистрелив. А був другязк без меж.
І добровільно став урівні Лінчу.
Я вчений сотні літ. А дивно все ж –
Останній вірш – прозріння – не закінчу.

Пробито наскрізь мій бронезилет,
Що називась у пращурів булатом.
Той, що стріляв, від снайперства поет,
А ще він називався старшим братом.

* * *

Твоя сльоза – і розпач, і надія.
Життя – кому теплінь, кому завія.
Той розкошує. Інший за лопату –
І відкидає двір, стежки і хату.
А третій у вікно ладнає свічку.
Хай світить подорожньому всю нічку.

Шукаючи стежу недовідому,
Якому Богу звіримося, якому?
Чи проща, чи отрута, чи провина
Ота твоя розпачлива сльозина?

ЗЛАМАНІЙ СЮЖЕТ

Коли накриє нас огненна хвища
На провидінням обраній версті,
На самому обрізі бойовища
Тобі промовля подумки: прости.

Які вже тут освідчення в любові,
Які мікстури, ліки чи бинти?
Ми, мамлюки причинно-наслідкові,
Вітчизну не зуміли вберегти.

Уламки і осколки жерміналів –
Свободи грам – кайданів тоннажі.
Шукав я у відстійниках граалів
Просвітлення для серця і душі.

Але в маю в рожево-білій піні
Зацвів легкий бузок і бульдонеж.
І світляність без натяку на тіні,
І простір без розділення і меж.

ПОЕЗІЯ

Поезія як кіновар роси
Або, точніше, як роса на крові.
В ній клин у клин зіткнулись полюси
Безмежних і ненависті, й любові.

В ній райдуга юродства – неземна.
Поезія – супоня між світами.
Поезія – те саме, що війна.
Але не між людьми, а між богами.

ЛЮДИНА – ЛЮДИНОЗВІР – ЗВІРОЛЮДИНА

Людина

Я вирвалася за межі Слова. Я,
В лусці обману, слів, хули і слави.
Мене замислив Вищий Судія
Вінцем євангелійної держави.

«Пізнай себе!» – зміїний креатив
І творчості зміїної залага...
Всю ніч у мене з ним корпоратив.
А зранку... я шукаю шлях до Бога.

Людинозвір

Кого проб'єш гламуристим прикидом?
Мобіла, шкіра, пірсинг, джинсяки...
Від нього пре совковим неолітом.
А він у небі мацає зірки.

І грається з життям у спотикачку
Ab antiquo³ мутація раба.
Запрігся інтелект в техногарячку.
А совість – Чингізханова гарба.

Очиці в ненастиному ощері
Жадливого і хтивого мерця.

³ Ab antiquo (лат.) – з давніх-давен.

В яке майбутнє і які він двері?
Тупик – прич Сина, Духа і Отця.

Звіролюдина

Є в кожному його звіролюдина,
Хапально-загризний антиастрал.
Міздрі культуроложної гардина
Закушена в пащековий оскал.

В п'їтмі зїниць – палеозойський спадок,
Уроборичне мїсиво взїрця.
Життя – лише одна із пересадок
В дорозї від ссавця до змїївця.

Червона кнопка – то якраз у тему.
А був же, був – і не єдиний шанс.
По колах еволюції – з Едему...
Дайош революційний дилїжанс!

Дали! Дали! У космосі аніми,
Як нитка, лопнув етики швартов.
І видаються гобліну смїшними
Рецепти щастя явських молитов.
Де засїв твій, духовна Атлантидо?
Звіролюдина – вироджень антик.
І всепланетне, як Гольфстрим, лїбїдо
Жене в п'їтмі масний слинопотїк.

ТРИ КРИХТИ

1

Насправді в долї вибору немає.
Є неминучість творення добра.
Хай нас усіх любов не проминає –
Хто лицар, хто утриманець пера...

2

У горлянку уп'явсь осьминого
Азїатського болю борлак.
Тяжко, тяжко народу, в якого
Так багато бездомних собак.

3

Щоб у хамлові не бувало збоїв,
Цькують найкращих під тавром ізгоїв.

БАЛАДА ПРО ДВА СОНЦЯ

*Одного дня 2013 року в донбаському
небї засяяло два сонця. Наука пояснює такі
феномени дифракцією сонячних променїв.
Народна мудрість знає інші тлумачення.*

Два сонця над Донбасом уповні.
Народна доля світїться екраном.

Це значить, бути крові і війні –
Навалом, безпросвіттям, океаном.

Бїда видюща, без проводиря,
Обшита голковим морозним крєпом.
Звїзда Полин – лише одна зоря.
А тут одразу двї над бїлим степом.

Йдуть перехожї – мудрі, добрі, злі...
І всяк є жертва, свїдок і призвїдця.
А над землею – закликком землі
І Божим гласом: люди, схаменїться!

* * *

Гангрена пам'ятї з'їдає плоть.
Покути не буває без провини.
Нуртує візантїйська колобродь
У зав'язї донецької шипшини.

У кожнім плоді сховано пластид.
Закляття бандюків на териконах.
Червона кров і чорний антрацит
На кочових намоленї законах.

БОЖИЙ ДИПТИХ

1

Відходить світло. Вищає п'їтма.
Тче руна доль павук у домовинї.
Патлатих хмар обважнена кошма
Прасує дум вершечки тополинї.

І западає ява в небуття.
І небуття випорскує назовні.
І те, що мало назвисько життя,
Насправді душогубки-людоловнї.

Із них вилазить чорний людський стрем.
Смїється, плаче, носить адїдаси...
І Бог кремїнним скальпелем-ножем
Шукає в нїм любовї метастази.

2

Стає звичайне щастя неможливим
На цїй землі людей, дерев і трав.
Якщо ти відчуваєшся щасливим,
То щось у когось якось відїкрав.

Так само й інші у клопиних гонах
За бїльший і валютнїший м'якуш...
На недоступних внутрїшнїх перонах
Покрадено валїзи наших душ.

А ми і радї. Зменшилось поклажі.
І в терміналах честї менше черг.
І тільки Бог в безсилїм абордажі
Не може взяти совїстї ковчег.

Станіслава СОЛОНАХ – дитяча письменниця й педагог. Народилася 16 квітня 1969 року в смт. Турбові Липовецького району Вінницької області. 1979 року переїхала на постійне проживання в село Ялтушків Барського району Вінницької області, тут закінчила середню школу (1986). Вищу освіту здобула в Чернівецькому державному університеті на математичному факультеті (1991). Працює вчителем математики та інформатики Чернівецької ЗОШ № 31.

Із дитинства Станіслава Володимирівна любила поезію, а коли народила доньку Юлю (1993), повернулася до свого колишнього захоплення – почала писати для неї вірші. Згодом захоплення переросло в щось більше. Її поезії почали з'являтися в місцевих газетах: «Молодий буковинець», «Нова Буковинська газета», «Буковина». 2002 року вийшла перша збірка літераторки – «Юлин дивограй» (Чернівці, вид-во «Прут»). Поезії С. В. Солоних друкувалися в дитячих журналах «Ластівка» (1995, 2003), «Пізнайко» (2005), «Колобочок» (з 2011).

На сьогодні творчий набуток письменниці складають 6 збірок поезій для дітей: після першої згодом побачили світ «Лісова школа» (Тернопіль, вид-во «Підручники і посібники», 2007), «Тішиться земля» (Тернопіль, вид-во «Підручники і посібники», 2009), «Малинове літо» (Чернівці, вид-во «ДрукАрт», 2012), «Віршики про котиків та песиків» (Львів, вид-во «Аверс», 2012), «На планеті диво в нас» (Чернівці, вид-во «ДрукАрт», 2013).

Поезії С. В. Солоних уключив у свою книжку «Школа сімейного виховання» (2003) В. С. Лішук, а 2011 року її вірші для дітей додані в «Методичні рекомендації» (Харків, вид-во «Ранок») для роботи в дошкільному закладі.

ГА-ГА-ГА

– Гусачку-гусачку,
Попасись на лужку.
– Га-га-га.
– Не почув ти, бува,
Там є пишна трава.
– Га-га-га.
– Ще не чуєш? Ну, що ж.
Уночі випав дощ.
– Га-га-га.
– Вся травичка мала
В тім лужку підросла.
– Га-га-га, га-га-га.
Чути вже гусачка
З даліни із лужка.

ПЕСИК ЖУЖА

Бджілка з песиком не дружить?
Бджілка скаже: – Жу-жу-жу,
Песик гавкне гучно дуже –
Іншим чується: – Служу.

Бджілкам песики не служать?
Ну, а цей говорить: – Гав,
Зветься песик дивно – Жужа,
Й лиш питає: – Хто гукав?

ЖУРАВЛИК

Маленький журавлик –
Небесний кораблик
Над гаєм, над садом

Кружляє парадом.
У нього на крилах –
Весна стовітрила.
І вітер веселий –
Вернувся веселик.
Щаслива подія –
журавлик радіє.
Він є на параді –
Йому ж бо всі раді.

ЧАПЛЯ І КРАПЛЯ

Задивилась вгору чапля –
Доганяє краплю крапля,
Й на стежину аж від хмарки
Лине дощик шпарко-шпарко.

Подивилась долу чапля –
Наздогнала краплю крапля.
На стежині стало грузько –
Появилася калюжка.

ЯК ДІЗНАВСЯ

Раз до дідуся прибіг
Їжачок аж на поріг.
А дідусь для їжачка
Влив у миску молочка,
З молочком дав галушок.

Як дізнався їжачок,
Що привітний мій дідусь –
І йому, а не комусь,
Виклав їжу на поріг
Знову із садка прибіг.

БУКВА «О»

Дуже хитра буква «О».
Як не гляну – все одно:
Знизу, збоку чи згори –
Буква «О», як не мудри.
Обвідок, а чи кільце –
Буква «О» – всяк знає це.
Колобок – її дружок –
Вивчив букву на зубок.

ІНДИКИ – МУЗИКИ

Два музики –
Два індики
У намисті
Голосисті
Кажуть: – Скоро
Станем хором.
Ну, а поки,
Без мороки,
Серед гаю
Так співають.

НЕ БОЮСЯ МУРКОТА

У kota великі вуса,
Я kota все ж не боюся.
Не боюсь, хоч має й хвостик,
Не тому, що більша зростом,
Не тому, що старша, – що там, –
Дуже я люблю Муркота.

ДОБРИЙ ДЕНЬ – ПРИВІТ

На стежині під садком
Стрілись Барсик із Мурком.
Барсик радо мовив: – Гав.
– М'яв, – Мурко йому сказав.
– Гав, – напевне, це привіт, –
Думав так сіренький кіт.
Песик так собі гадав:
Добрий день, напевне, – м'яв.

ОГІРОЧКИ

Зелененькі огірочки
Заховались під листочки
І від півника, й від курки, –
Щоб пограти з ними в жмурки.

ВІТРУГАН

Вітер-вітер-вітруган
Вперся лобом у паркан.
Я ворота відчинив –
І вітрець у двір впустив.

– Ой ти вітре, не бушуй.
У коморі заночуй,
З мишенятами пограй,
Бо Мурко стомився вкрай.

СВАРИЛА КИЦЮ ЮЛЯ

Ой сварила кицю Юля:
– Кицю, кицю, чи забула?
Бабця вчора наказала
Стерегти тобі шмат сала
На полиці у коморі.
А тепер от бабця в горі.
З'їли сало сірі мишки,
Не лишили навіть кришки.
Знітилася справна киця:
– М'яу, Юлю, не сварися,
Щоб не з'їли сало мишки,
З'їла я його і лишки.

ЛЮБА

– Люба, Любонько любенька,
Хто назвав тебе так?
– Ненька!
– Чом же так тебе назвала?
Гарних є імен чимало.
– А тому назвала Люба,
Що я серцю неньки люба.

БАБУСЯ-КЛОПОТУСЯ

У старенької бабусі,
У бабусі-клопотусі
Є дві гусочки – дві сивки,
Є бичок і дві корівки,
Є цапок і є дві кізки –
Дві веселі криворіжки,
Кури й півні голосисті,
Три індики у намисті,
Є курчата, як малята,
Ще й кріличка є вухата.
І від ранечка бабуся
З ними справжня клопотуся.

ЖАБКА І ДВА

Поміж трав, що у росі,
Вчила жабка цифри всі.
От уже на черзі «два»,
Каже жабка «два» є: «ква».

І з тієї ще пори
Не дійшла вона до «три».
Вимовляє справно «два»,
А ми чуємо лиш: «ква».

Антоніна ОГОРОДНИКОВА – сучасна українська письменниця, член НСПУ. Народилася в с.м. Чутовому на Полтавщині. Авторка низки книг – «Роде мій красний», «Король щурів», «Невигадані історії», «Неочікуване щастя», «Михайлові крила», «Чутівські оповідання». Про її творчість у відгуках читачів сказано, що вона пише свої твори «зі святою простотою, вливаючи душу у правду життя». Проза літераторки привертає увагу цікавими сюжетами, довірливим тоном письма, соковитою, образною мовою, що передає унікальний полтавський колорит, щедро приправлений гумором.

МИХАЙЛОВІ КРИЛА

Щоліта з Нижнього Новгорода приїжджає у відпустку на Полтавщину моя сестричка Світлана з онуками – Сашком, Михасем, Валерією і Наталочкою. Вечорами, перед тим як лягти спати, діти завжди просять розповісти їм казку. Це вже стало традицією. Я розповіла їм уже про сірого вовка, про коlobка, про козудерезу... А все мало – розповідай іще!

– Ну, гаразд, казок я вам уже розповіла доволі. Сьогодні ж буде цікава історія, яку я почула в дитинстві від дідуся Пилипа. Це розповідь про маленького хлопчика Михайлика, у якого виросли крила...

– Доцю, ти що, пам'ятаєш цю історію? Ти ж тоді була зовсім маленькою! – здивувалася моя мама Євдокія.

– Та хіба можна таке не пам'ятати?!

Михасик, зручно вмовстившись на ліжку, нетерпляче промовив:

– Ну, розповідайте вже!

– Добре, дітки, тільки слухайте уважно й не перебивайте мене.

...Тоді був звичайний зимовий вечір. Наша родина зібралася в невеликій, але затишній хатинці. Після вечері бабуся Катря всіх дітлахів посадила на теплу піч. Горів вогонь, спалахи якого танцювали на стінах... Було затишно й гарно. Хоч скільки минуло часу, я досі пам'ятаю дух солодкого диму від печі, сімейний затишок в оселі... Тоді на стіні висіли «ходики», на них

був намальований чорний кіт із великими жовтими очима. І коли годинник тікав, – котячі очі бігали то в один бік, то в другий. Тік-так, тік-так! – мовби говорив кіт. Я заворожено задивлялася в ті котові зіниці...

Дідусь Пилип при світлі газової лампи плів ятері, щоб рано-вранці піти на річку Обазівку наловити риби. А якось він сказав:

– Моя оповідка – скоріше не казка. Про цей випадок розповіли мені давно, і передається він із діда-прадіда... Так що ця історія дуже давня... І, напевно, була вона насправді...

В одному українському селі жили молоді чоловік і жінка. Прокіп із Магдою. Він був ковалем, майстром на всі руки, в чарку заглядати не любив. Його в селі всі поважали. Магда ж була жінкою гарної вроди, люди казали, що Бог її красою не обділив, і господинею була доброю. Жили вони з Прокопом у любові та злагоді. Все в них ладилося, ось тільки Бог діточок не давав... Через це Магда часто сумувала. А коли Прокіп засинав, то вона гірко плакала й молилася, щоб Господь подарував їм синочка:

– Почуй мої молитви, – благала вона, – пошли нам, Господи, дитя, а я буду тобі молитися день і ніч.

Чи то Бог почув її слово, чи як то воно було, але на сьомому році їхнього подружнього життя – перед самою Масляною – народила Магда хлопчика. І такого гарного, що все село збіглося подивитися на нього. Чорняве волоссячко аж

до плечей, а очі сині-сині, мовби ввібрали всю небесну красу...

– Погляньте, людоньки, які в нього дивні очі! – шептались усі. – Вони не такі, як в інших діток... А дивиться, як дорослий, – осмислено, розумно...

– Ви вже вирішили, як назвати свого сина? – запитала бабуся-повитуха.

– Ще думаємо, – відповіла Магда.

– Назвіть його Михайлом!

– А чому так? – обізався Прокіп.

– Тому, що народився красивий, неначе ангел... Тож і назвіть його, як головного ангела на небі...

Прокіп бачить, що гості з цікавості гомонять, не збираються розходитися.

– Дякуємо вам, людоньки, що завітали, приходьте і завтра, але вже пізній час, пора й відпочити...

Тоді Магда, залишившись, нарешті, із синочком, взялася його переповивати. Та й зачудувалася!

– Який ти гарний, мій хлопчику дорогий! Ти наша радість і щастя! А тепер тебе треба погодувати... Вона притулила сина до грудей і ніжно погладила. Що це? – враз відчула на спинці малого щось незрозуміле, якісь горбки...

– А що це в нього таке? – здивувалася. Чи не зурочили синочка?

Вона розгорнула пелюшки й помітила на плечах дитяти дивне почервоніння.

– Чоловіче, іди сюди! – погукала Магда. – Подивися, що в дитини...

Прокіп здивовано оглянув сина:

– Господи, чи ж у нього крила... прорізаються? Хіба таке може бути?

Магда заклопоталася:

– Тепер сина і людям страшно показувати.

А Прокіп продовжував дивуватися:

– Я ще такого у своєму житті не бачив... і навіть не чув...

– Та я також такого не бачила і не чула, – заплакала Магда.

А Михайлик уже солодко спав. І Магда дала волю своїм сльозам, гірко заридала:

– Господи, та за що ж нам таке лихо?

Прокіп стояв розгублений:

– Жінко, я не знаю, що тут робити, що тут удіяти... Хай росте-виростає, а там видно буде...

Минали дні. Михайлик швидко підростав. Йому виповнився тільки рік, а виглядав як трирічний: гарний, високий і розумненький. Одна біда – крила все більше виростали. І приховати їх було вже важко, то Магда сина з двору не випускала. Люди дивувалися, такі були веселі й гостинні Прокіп і Магда, а тепер нікого у двір не

пускають... Та ще й де взялося таке лихо – Прокіп почав випивати. І коли Магда його сварила, він сердився:

– Ось уже скоро Михайлика треба хрестити, а як ми його людям покажемо, що вони скажуть?! Та знаю, що вони можуть сказати... народила дитину з крилами...

Вони сварилися, а маленький Михайлик плакав, мовби розуміючи, що його тато і мама лаються через нього.

Якось Прокіп укотре прийшов додому на підпитку. Присівши на лаву, він промовив:

– А може, йому ці крила припалити в кузні, поболить трохи та й заживе... І буде наш синок, як і в інших, звичайний...

– Ти що, збожеволів, не здумай чіпати дитину, ще вгровиш його! – кричала Магда.

Але ця думка запала Прокопу в тяму. Й одного разу, коли дружина пішла до сусідки, він узяв Михайлика із собою в кузню. Там розпалив горнило, поклав у вогонь металевий брусок, розпik його. А потім притиснув до себе сина, щоб той не пручався, і приклав розпечене залізо до його крилець... Страшний крик розітнув тишу села... Здалося, то кричала не людина, а поранений птах... Магда почула голос і зрозуміла: це її син...

– О Боже, невже Прокіп здійснив свій злий намір?

Вона побігла до кузні й там побачила, як чоловік тримає на руках непритомного Михайлика.

– Що ти, іроде, наробив? Будь ти проклятий, що погубив наше дитя!.. – Вона схопила малого і мерщій кинулася до бабусі, яка лікувала селян травами...

– Бабусю, – кричала з порога, – врятуй мого синочка!.. – І вона розповіла старенькій про свою пригоду.

Знахарка оглянула хлопчика, приклала йому цілющі трави до ран і напоїла якимось зіллям, потім дала Магді скляночку мазі, приказавши:

– Будеш оцим мазати, а оцією рідиною промивати рани... Може, дасть Бог, залишиться живим... А ось чи буде він сповна розуму, цього не відаю...

Магда йшла додому із сином на руках, промовляючи:

– Синочку мій рідненький, прости мені, що так трапилося... не вберегла тебе...

Минали дні. Рани поволі гоїлися, а крила і справді перестали рости.

– Ну ось, – радів Прокіп, – а ти, дурна, мене проклинала...

Та не все було так, як гадалося. Хлопчик дуже змінився. Ясні сині очі потемніли, і він майже не всміхався, не відгукувався на своє ім'я – його душа немовби померла... Він утратив розум... Магда це зрозуміла, і світ для неї почорнів, став не милим. До життя вона втратила інтерес. Не звертала уваги на невипрані рушники, неметену хату, часто і про їжу забувала... Прокіп також дійшов до межі, безпробудно пиячаючи. Із колись шанованого коваля перетворився на посміховисько. А Михайлик виростав, гарнішав, тільки розумом залишався малою дитиною. Уже й десять років виповнилося, а він усе в іграшки бавиться, не відходить від Магди, тримає її за спідницю... І на кожну забаганку кличе на допомогу маму...

Коли йому виповнилося шістнадцять, померла Магда. А Прокіп усе не прохмелявся. Того ж року взимку його знайшли біля кузні замерзлим.

І залишився Михайло сиротою. Одним-однісіньким у цьому світі. Він і далі грався вирізьбленим із дерева коником, міг днями ходити голодним, і якби не сердобольні сусідки, то й помер би від голоду. Але, незважаючи на таке життя, ставав усе гарнішим і гарнішим. Не одна дівка, а часто й молодіці, поглядали на нього із млістю в серці:

– Дівчата, ви тільки погляньте, яким став Михайло!

І справді, був прекрасний, як ангел. Високий, стрункий, густе, як воронове крило, волосся спадає на плечі, очі як небо... Навіть чоловіки говорили:

– І треба ж, отаке Боже сотворіння!

А він у свої сімнадцять дивився на людей блаженним поглядом, лепечучи, мов дитя:

– Дай... дай... ам... ам...

Люди його годували й жаліли. Давали старий одяг, і за це він був їм удячний, допомагав, чим міг: копав городи, підносив тяжкі клунки, бо силу мав дужу. Ось так і жив. А ще в Михайла був собака – єдиний вірний друг. Ніхто не знав, звідки він узявся... Прибився у двір, та й усе, і тепер хлопець із ним не розлучався. Разом їли, разом спали. Михайло звав його по-дитячи Цяця, а люди з усмішкою – Цюцьком.

– І де він узявся в нашому селі, Михайла годуй, тепер ще й собаку годуй, – сказала одна жінка.

– Та скільки їм треба? Він тобі город он скопав, то що, не заробив на кусень хліба?

– Ох і люди пішли, які ж ви скнари! – промовила бабця-повитуха, якій уже було за дев'яносто. Це вона колись лікувала травами Михайла. І вела далі: – А може, то й не простий

собака... Може, то Вищі сили послали Михайлові охоронця?

Жінки презирнулися між собою. То, видно, стара вже з'їхала з глузду, ось і меле казачо. А серед них була молодичка років двадцяти семи, вона дивилася на Михайла, не відриваючи погляду:

– Який же він красивий! А яке гарне тіло... як у Бога... Якби в нього ще був розум! – задумалася. Із чоловіком вони жили років десять, а дітей усе не було. А їй так хотілося мати! Потім їй несподівано сянуло: а до чого тут розум? Він став прекрасним юнаком, які в нього очі, яке молоде тіло... І закралася в її голову грішні думки...

Вона підійшла до Михайла, але пес на неї загарчав.

– Заспокойся, я його не скривджу, – сказала вона собаці. І звернулася до хлопця: – Михайлику, ходімо зі мною. Я тебе смачно почастую...

Юнак подав руку, і вони пішли до її дому. За ними біг його нерозлучний товариш.

– Чого ти хочеш від Михайла? – запитували дорогою в неї жінки.

– Та є в мене робота, ось Михайло і допоможе...

Із місяць жив Михайло в молодички. Вона за ним доглядала. Завжди був нагодований, чисто вдягнений. І від жінки не відходив ні на крок. І що дивно, весь час тримав її за спідницю... У селі почали насміхатися над чоловіком цієї гультьяйки:

– Що, найшов собі помічника? Сам не справляєшся?

У того від образи вдарила кров у скроні. Того ж дня відлупцював «благівірну». А Михайла з його собакою прогнав із двору. Через певний час жінка народила хлопчика. І люди в селі не стихали: як же він схожий на Михайла! Потім пішли чутки, що не лише ця молодичка заманювала Михайла до себе... І як це не робилося в таємниці, все одно село дізнавалося... Та і як не збагнути, коли біля двору, де гостював Михайло, завжди чекав його вірний пес...

Прийшла зима. І насипала стільки снігу, що люди не могли і дверей відчинити. Михайло майже не виходив із хати, більше сидів удома зі своїм єдиним товаришем. Якби жінки не турбувалися про нього, міг би голодувати днями. Ось так і жив.

Але підходила Масляна. У неділю селяни зібралися на березі річки. Тут завжди зустрічали це свято. Біля річки розпалили багаття. Місцевий гармоніст награвав на гармоніці. Лунали пісні, а дівчата співали: «Іди до нас, Весно крас-

на, ми тебе пригостимо смачними млинцями...» І жінки частували млинцями всіх охочих. На свято зійшлися старі й молоді. Завітав і Михайло зі своїм собакою. Хлопцеві підносили млинці, а хтось налив і чарку самогонки... Це зробили скоріше для сміху... Він попробував пекуче зілля... і заплакав... Почав кликати матір... А п'яні дядьки лише сміялися. Одна жінка, щоб заспокоїти Михайла, підійшла до нього і сказала:

– Не плач, бідолашний! Ось тобі цукерка. А ви, сякі-такі, не насміхайтесь з хлопця.

Тут-таки Михайло зрадів цукерці й забув про образу. Тим часом п'яний парубок хотів продовжити розвагу й кинув шматок м'яса аж на середину річки та наказав Михайловому собаці принести. Пес помчав за м'ясом по вже тонкому льоду. І на середині річки провалився, почав тонути... Тоді почувся крик:

– Дивіться, дивіться, собака тоне!

Михайло також збентежено дивився на цю картину. І раптом щось у його погляді змінилося... Він голосно закричав і кинувся рятувати друга. Перескакуючи з крижини на крижину, дістався того місця, де трапилося лихо. Уже нахилився, щоб допомогти собаці, аж раптом крижина перевернулася, і він теж опинився в крижаній воді. На березі закричали:

– Рятуйте хлопця!.. Допоможіть йому!..

Та ніхто не наважувався ступити на крижаний весняний лід. Хтось кричав:

– Знайдіть швидше мотузку, інакше хлопця не врятувати...

Але далі крику діло не йшло. Чоловіків твезких на березі не виявилось, а п'яною головою хіба щось уторопаєш?

Михайло ледве виштовхав свого друга на лід, а сам ніяк не міг виборсатися з води. І коли вже задубілі руки не могли триматися за кригу, він підняв свої очі до неба... В ту ж мить згадав про свої крила: як би вони йому тепер стали в пригоді!..

Потім Михайло відпустив крижину, за яку тримався, і мовчки, без жодного звуку, пішов під воду. На крижині довго ще вив собака й не відводив очей від того місця, де зник хлопець.

Люди – покричали та й розійшлися по домівках, а собаку з тих пір у селі більше ніхто не бачив...

Коли я закінчила свою сумну оповідку, діти заплакали... Особливо довго не міг заспокоїтися мій онук Михасик і все запитував:

– А для чого ж йому припали крила? Так би він міг урятуватися...

Я до пізньої ночі заспокоювала дітей і говорила, що це казка. Але малий Михайлик крізь сльози повторював:

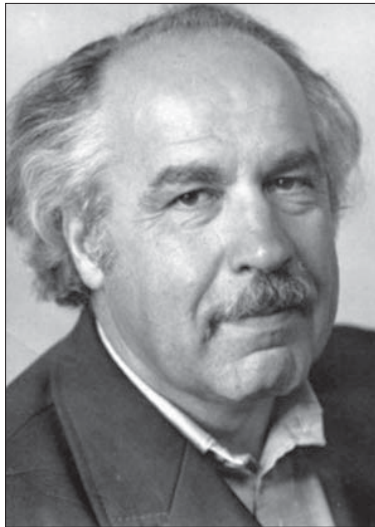
– А я знаю, що все це було насправді...

Презентація

Микола ПЕТРЕНКО – сучасний український поет, прозаїк, публіцист, член НСПУ (з 1960 р.). Народився майбутній митець 6 листопада 1925 року в м. Лохвиці на Полтавщині в сім'ї робітника. Під час Другої світової війни був вивезений на примусові роботи до Німеччини, за спробу втечі відбував покарання в концтаборах. Однак там заговорила і його поетична муза. Він активно пише вірші, хист до яких проявився ще в дитинстві, поширює їх поміж переміщених українців.

Після закінчення війни пройшов фільтраційні та трудові табори в СРСР. 1951 року, повернувшись звідти, оселився в сестри в м. Бродах на Львівщині, тут довершував середню освіту, співробітничав у районній газеті. Згодом закінчив факультет журналістики Львівського державного університету. Працював в обласній молодіжній газеті, редактором Львівського телебачення, кореспондентом «Літературної України», звідки був звільне-

ний за «пропетлюрівські» вірші. 1957 року видав першу поетичну збірку.

На сьогодні у творчому набутку письменника – понад 60 книг поезії, прози, гумору, публіцистики, віршів для дітей, казок, пісенних текстів, п'єс і лібрето музичних вистав, які ставилися на сценах львівських театрів «Чарівне кресало», «Довбушів топірець», «Дві Іванки», «Шість імен» тощо.

Микола Євгенович Петренко – лауреат премій імені Павла Тичини, Юрія Яновського, Маркіяна Шашкевича, Богдана-Нестора Лепкого та ін. З березня 2011 року йому призначено державну стипендію – як видатному діячеві культури і мистецтва України.

Вінішуємо славного земляка-письменника, патріарха вітчизняного літературного цеху, з дев'ятдесятиім щедрим ужинком на життєвій ниві. Нехай і надалі вона рясно колоситься та плодоносить. Із роси та води – на многая літа!

ЩО НА ВЕЧЕРЮ?

Журба в душі не скоро перебрوده,
Де ж відповідь на сто питань? Нема:
Що на вечерю в тебе, мій народе?
Чи тепло в хаті – бо довкіл зима?

Що ти вдягнув, яке заморське шмаття?
Чи то жалку сорочку з кропиви?
І що злітає з уст твоїх – закляття?
Чи – щоб то так! – подячні молитви?

Що звідав ти? Неправди – забагато,
Та й правда нависала тягарем.
Чи то росою вмився, як на свято,
І тишишся небесним Кобзарем?..

ПЕРЕТИН

Шаради наших днів, і часу ятері,
І ребуси квітінь, і сік хмільного плоду, –

Це формула, в якій дні щастя нагорі,
А дні нещастя внизу, як символ недороду.

В них позначки жадань, що вийшли за межу,
Де плавиться метал і тужавіє крига:
Це в сонячній жазі сіяння вітражу,
І вища міра правд – це Кобзарева книга.

Вона віщує дні – дні храмових гостин,
І руку на плечі, і великодню пісню,
І те, що ти зумів – то ж доли перетин,
Він буде десь пізніш, коли? – це нам незвісно.

У далеч мрійних див накреслено путі –
Це так, немов іти під омофор Господній:
Ті цифри, що вгорі, – малі, а золоті!
Ті цифри, що внизу, – вони шугнуть в безодню.

ПРАВДА РІДНОЇ ХАТИ

Шукати правди – де її шукати?
Шукати права – де його знайти?

Під стріхою прабатьківської хати
Одвічні Батько й Мати, Я і Ти.

Тут ми усі: традиції і звичай,
І казка із освяченим кінцем,
І чорний хліб – хіба не він нас вивчив
Молитись із просвітленим лицем.

Ми вчилися – ще буде шкіл багато,
Ми їздили за гори й за моря.
Та твій Буквар, безгрішна рідна хато,
У правді доростав до Кобзаря.

Так, ти убога. Жаль. Ти погарнішай.
Ти збагатись – на нерозмінний гріш.
Ти освятись великодним віршем –
Хоч ти і так усіх святих святіш.

ГЛИБИНИ РОДОВОДУ

Оце ось так – на вражу недогоду,
Чи вірний потиск дружньої руки:
Наш чорнозем – це книга родоводу,
Пречорно-чорні наші сторінки.

Я цим живу, я це як скрик приємлю,
Та іншого одвіку й не дано:
Оглянуся – аж дід вгрузає в землю,
А прадід там причаєний давно.

Там імена, святі метричні книги,
Там вільний дух, там сто порад від лих,
Там праправічні нескоримі здвиги,
І гордий клич – від зниклих до живих.

Засіймо землю – звісно, вродить колос,
А ще любов, ще віра, ще права,
І незникомий з безгоміння голос,
Що правнукам у долі ожива.

Коли б хто мав за всіх одвічний розум,
Щоб просвітити чорні імена!
А поки так: є предки, є чорнозем,
І колос, що до сонця вирина!

МЕТРИЧНІ ОКРУШИНИ

Прощальні ниви заливні:
І ми, від розпачу тверезі:
Чи всі на веслах у човні?
Чи всі на веслах у ковчезі?

Чи хай несе вода, несе
Кудись – за ости, вести, норди:
У цих світах минає все,
Все – окрім божої погорди.

Я все, що маю, – все віддам
За біль, якого не здолати:
І вродить двох синів Адам –
Для прощення і для відплати.

Що ж, став сто свіч на аналої
В жаданні вічної покути –
За те, що потім вчинить Ной,
Чого довіку не збагнути.

І щось та бачиться здаля,
Що напророчив давній містик:
То мати, щедра, як земля,
І батько наш в жаданні істин.

Це глум добра і зла? Дарма:
Зітнулись темряве і світле –
І згине гаспидська п'ятьма,
І наш воскресний рід заквітне!

А поки – годі, не грішим,
Засіймо щедрим житом ниву –
Так мало прагнеться душі,
Так мало – наче віра в диво!

ЗАТЕМНЕННЯ СОНЦЯ

Мені тоді було чи сім, чи вісім років...

Це уперше – я знаю, я бачив,
Як з небес опустилась п'ятьма:
Стало щемно, і тужно, і страшно,
Стало розпачно: сонця нема!..

Перша темінь – на серце, на душу
Перший острах – та ні: переляк.
Був же лад – хто усе те порушив?
Де подівся – не втямлю ніяк.

Вже не сонце – тонюсінький серпик,
Вже не сяйво – лячна каламуть.
Чи дитяча душа перетерпить
Те, чого їй повік не збагнуть?

Чи минувся той пострах – не знати,
Він безжальний, мов чорна змія.
Тільки – руки розкрилила мати,
Тільки ж бачу – знов небо сія!

СІМ ГОЛОДНИХ КОРІВ

Утікайте, безвірні, від глада і мору –
Вже-бо звісно, що влада безбожна несе:
Сім голодних корів із колгоспного двору –
Вони вийшли, щоб знагла пожерти усе.

Вони вирвались геть крізь гнилу загорожу,
Щойно сонце той ранок весняний зустрів, –
Вони бігли, щоб сповнити Заповідь Божу,
Щоб пожерти сімох іще ситих корів.

Бо вже так прописала диявольська влада:
Всіх пожерти – і з голоду згинуть самим.
Утікайте, безвірні, від мору і глада,
Утікайте, розвійтеся в полі, як дим.

Пошукайте притулку – а де? Під ріллею:
Бо весна, бо вже смерть обламала крило,
Бо весна, бо вже сонце встає над землею –
Щоб зерно ваших душ хоч колись проросло.

ВТЕЧА

Це – наче в пекла попрохати
До краплі випитий бальзам:
Як з розкуркуленої хати
Втікали злидні в комнезам.

Втікали з жаху, маловіри,
Куди – до комісарських лап.
А потім – в снігові сибіри
Перегратований етап.

Лиш ті, хто згинуті не схоче, –
Їх мало, Господи, однак
Ті сьайвом вигулькнуть із ночі –
Як віри праведної знак.

ДО МАТЕРІ

Ось іще такий полинний спомин,
Що й на сьомій прощі не спасе:
Мати б'є у дзвони, мов на сполох!
Я спішу, я кину, кину все.

Я залякну з туги, я змалію.
Тільки хто назустріч: не підходь!.. –
Сам Господь вершить анестезію,
Променем у серце – сам Господь!

Каже: – Стій, спочатку я знеболю,
Бо й сім прощ не визволять із бід, –
За стражденну матірну недолю,
За гіркий колгоспний недорід.

З-під небес – неначе опік серпня,
Тугою спливають небеса:
Променем у серце – серце терпне,
Серце вже маленьке, мов сльоза.

Вже воно на маминій долоні –
Гріється морожена сльоза.

Біль майне – неначе степом коні,
Та однак, однак же – не щеза...

ДНІ ПОКОРОТШАЛИ

Дні дитинства мого – вони довгі, бо літо,
Ночі довгі – бо довгі, бо спиш і ростеш.
На дитинство моє першу льолю одіто,
Перший хрестик – його весь свій бік бережеш.

Я малий – я ще менший малого Ісуса,
Ще у хаті телятко – бо ж клята зима.
Піч прокурена так – ніби дідові вуса,
Та ще казка зі мною – знайшлася сама.

Та ще диво – вертеп: колядують до мене,
Бо я менший за всіх, тільки влада одна:
Скоро в шибу застука ясне і зелене,
Скоро босим за двері – бо боса й весна.

Назлітається бджіл, і струмок задзюркоче,
Квітом вибухне сад – так жадала душа.
Ще поменшають дні, ще скоцюбляться ночі,
І промчить у степи халамидне лоша.

ВЕЧІРНЯ ВАТРА

Пригадай: ти один. І по горло зневір.
Хтось та зрадив? Та ні, просто важко і журно.
Той вогонь, той хижак, той розлучений звір –
І не треба свій щем піднімати на котурни.

Ще не пізно – втечи. Ще не пізно – спали
Ті мости, що дзвеніли до отчої хати:
Бо ж вода у Сулі ще чорніша смоли,
Але є іще брід – та його не здолати.

Бо Сула тут без дна, бо ще вища вода,
То вже тут не пройти трьом царям со дарами.
Тільки ж ти біля ватри – вона молода,
Молода, наче звір у неситій нестямі.

А вогонь готить, а вогонь аж реве,
А вечірня пора висне небом зористим.
Тільки є ще дива – і жура відплива,
І воскресній душі буде легко і чисто.

ВАЖКА БУЛА ЗИМА

Важка була зима – із божевільям вулиць,
Важка була зима – до зашпорів, до прощ.
І ти у ній не сам – заблуканий прибулець,
І кров накрапами на стотерпінні площ.

І ти у ній не сам, невтриманий блукалець,
Бо поруч брат як Бог: Мовчи? Заговори!

Що у твоїй руці – не заячий окраєць?
І правда, вирвана з-під гриму машкари.

Важка була зима – слова пісень скорботні,
І з ними ти не сам – клич братньої руки.
І ті, що вірили – з Тарасової сотні.
Тепер вони навек – небесні вояки.

Важка була зима – і ті калинні плями,
І в небо чорний дим! І вбиті – не дарма?
І на плечі рука, і хрип: – Лишайся з нами!.. –
То гордості засів: важка була зима.

ТАКИЙ МІЙ РІСТ

Такий цей світ – у виблисках парчі.
Бо це Великдень, люди, це Купала!
Ось я іду – з онуком на плечі:
Такий мій ріст і суть моя зухвала.

Сміється внук – мені так легко йти,
І я сміюсь, і вишенька, і явір,
І над Сулою звабливі мости,
І та вода, що нам причастя явить.

Назустріч – усміх! Усміх! Ще один!
Світ тішиться, по вінця радий грою.
Таке знамення справжніх величин –
Неначе міст над вічною Сулою.

ТАК ЖАДАЛОСЬ

Ні та й ні, не те й не те: «Так вийшло!..»
Варто б: Так жадалось, так моглось,
Так хотілось на сорочку лиштву,
І того, що вимріяв Христос.

Все ж найкраще наше – у замрії,
Там наш світ від щастя заяснів:
Там явився коханий для Марії
З оберемком дочок і синів.

Годі вже молитись за покару,
Всоте перед образом святим:
Пожадаймо збуреного чару
В час весни шаленцям молодим.

То ж не марна у серцях потреба
З долею виходити на прю:
Гей, та що – я ще прорвусь до неба,
Ще таке богам наговорю!

Не тужім за зниклим і пропащим:
Сійся, ниво, сійся і вроди!
Ну а я – я мав би стати кращим!
Тільки ж бачу: буде як завжди...

ГІРШЕ ГІРШОГО

Тяжкі часі – бували й гірші,
Щось відмінилось в решті решт:
І вже не судять нас за наші вірші,
І вже не тягнуть під арешт!

І є в цім щось непоправиме,
Таке, немов пожухлий німб –
Бунтуються свавільні рими,
У спазмах корчиться верлібр.

Ти вториш – попри все, поете,
Та десь незримо вирина:
А вірші – ті, які без вето,
Яка насправді їм ціна?

Ми грішні – тільки ж гнів Господен
Жорстокій милості навча:
І наш читач читать не годен –
А що наш вірш без читача?

ВИСОКІ ТРАВИ

Дивний чар Дніпрової заплави,
Тінь від Кобзарєвої Гори –
Ще не вечір: я забрів у трави
Славної купальської пори.

Згадую: ген там, в часи Даж-Бога,
Ще як Лель і Лада молоді, –
В травах поселилася спромога
Пособлять у лютості-біді.

Силуюсь – надмірна заохота.
Все ж бо якось в згади наплива:
Що одна трава – для привороту,
Обіч неї, глянь, – розрив-трава.

Ця сльозлива, а ось ця безслізна,
Ця немов смішлива, ця сумна,
Ця і ця – від немочі, хоч різні,
Бо ж і неміч в серці не одна.

Ця відмінна – знак болиголову,
Ця – немов на пострах – звіробій!
Ця на захист від лихого слова,
Ця майбутній неньці для надій.

В розкоші дніпровського розмаю
Я далеким щастям оживу:
Хоч яка із трав моя – не знаю.
Я блаженно падаю в траву.

ПОГАНСЬКА АУРА

Ми вічні, як весняні вруна,
Як птиці вищої перо:
Озався в слові дух перуна,
Якого скинули в Дніпро.

Чи він доплив до Ненаситця,
До Січі вірної доплив?
Там знову правда заіскриться
Жаданням буйності і див.

Такий наш час, свавільно клятий,
Такі невітшені жалі:

Перун на всіх хрестах розп'ятий,
З вінком терновим на чолі.

І я молюсь: тобі – ще вчора,
А завтра жадобі розп'ять, –
Бо знов свавільна непокора
Шарпнула шаблі рукоять.

А серце сотні літ в жалобі
Жертвону ватру розкладе:
Ти вплив – у якій подобі?
Ти де, мій боже, де ти, де?

ТАК НЕ ПРАГНЕТЬСЯ ПІДСУМОВУВАТИ...

Однак же думається.
Думається: звідки вийшов, якими дорогами чи бездоріжжям приводилося пробиратися, до чого врешті дістався...

І основне: що з написаного мною сприймається – людьми, та й самим собою, адже з часового виміру вже можна виділити часинку для того, щоб оглянутися, щоб зважити, уяснити, зберегти чи відкинути.

Зрештою: що я сам вважаю визначальним у справі, якій присвятив своє життя.

В одній із моїх останніх поетичних збірок, присвяченій друзям із Заньківчанського театру, є такі рядки, – у вірші, який мені видається визначальним (наведу першу строфу):

*Вірний друг мого болю, актор, арлекін,
Із душею, що наче покраяна сфера...
Наша правда без гриму не вийде на кін,
Наша правда без гриму – не більш,
як химера.*

Бо це мистецька правда – правда, без якої нічого й говорити про якусь вартість того чи того твору. Для мене вона – наче всотана із Шевченка: «Нехай же серце прагне, просить / Святої правди на землі».

Я міг би викарбувати ці слова на своєму щиті. Але в серці – то вже напевно.

Повернімося, однак, до вірша. Він присвячений моєму другові й землякові Сергієві Кустову – але міг би адресуватися, як на мене, кожному акторові, кожному співцеві, самому собі.

«Наша правда без гриму не вийде на кін...»

Бо ж наче просто – виходь наперед громади, проголошуй правду.

Але ж це не буде мистецтвом.

У мистецтві правда захована в ребуси, в ша-
ради, в парадокси, в загадки, зрештою, загри-

мована начеб під щось інше. А читач або глядач має підключитися до гри, шукати розгадок, висновувати свої версії.

Зрештою, ще з дитинства, а я виріс у сотенному містечку Лохвиці на Полтавщині, на вулиці, де ще із 1922 року стоїть пам'ятник Г. С. Сковороді, в мою душу всотувалися його слова з байок та притч – вони зводилися до «сили», до моралі, до парадоксу. А ті загадки (моя мати знала їх без ліку) – це ж той самий грим на правду: бо ж має стати мистецькою річчю. Ми любили їх загадувати й розгадувати – особливо, коли збиралися із сусідськими дітьми, непокоїлися, часом навіть злилися, коли розгадка ховалася понад наші дитячі розуми. Зрештою, такими були не тільки ми.

А чи не до завуальованості правди вчили мене – ще першокласника – дві знакові події: я йду до школи, і мати вішає мені на шию хрестик. Учителька запевняє, що бога немає, і вішає мені на шию краватку. Я ж знаю, що вони обидві не можуть мені брехати – але я зрозумію, що допитуватися в них до правди я не маю права, мушу приймати як визначене. Мушу сам домислити, сам розсудити, загнати розгадане у своє глибинне, потаємне...

І не кажіть, що ми в ті та й пізніші дитячі роки були аж геть забембані галасливою пропагандою – принаймні в наших душах якимсь дивугідним чином намагалися вжитися дві протилежні правди у своїй неполічимості відмін.

Я ж особисто не міг вивільнитися від того протягом усього свого життя, а творчого – то вже безсумнівно. Тож тепер я усвідомлюю: цей спосіб алегоричного мислення вкорінився як визначальний у моїй поетичній практиці: прихований смисл, підтекст, іномовлення. Саме він спонтанно скеровував моє перо саме так, а не

по-іншому, не вимагаючи, чи й навіть уникаючи, пояснень. Навіть у моїй знаковій пісні «Намалюй мені ніч», текст якої написаний ще в юності, є такі слова: «...коли зорі багряні вирушають у путь, щоб згоріть!..» Це ж насправді не про зорі – це про нас, молодих, які щойно ставали на нелегку дорогу творчості, а вона в ті часи вимагала бути готовим до самопожертви, до згорання. Зрештою, ще один варіант цієї ж самої пісні, з музикою канадського українця Богдана Весоловського, популярної за океаном, саме на цьому й наголошує.

Проте є речі, які вимагали певнішого визначення, переосмислення.

Це пов'язане, безсумнівно, із новими часами в нашому житті, починаючи від перебудови, від підключення до реальної боротьби словом за нову реальність, аж до самовизначення Української Державності.

Тож я читаю і перечитую заборонене досі, тож я беру і перечитую Святе Слово – і мені стає світліше, але не легше.

Як на мене – там аж надмір несправедливості, покари невинних за гріхи винних, поневаження одних за рахунок інших, вибраних. Цілий довжелезний ряд: вигнання з раю, Содом, Вавилон, потоп...

Той же Голодомор – за що така покара на весь народ?

Я нагадаю тут про таке, що понині в розвідках про Голодомор лишається натяками, непевними здогадками – про фактично численне материнське божевілля від розуміння неможливості порятувати своїх дітей – зрештою, тут варто звернутися до відомого вірша Павла Тичини – хоч він і не стосується тридцять третього: там божевільна мати доходить до дітожертства. Та й у поемі Миколи Руденка страждення героїня не уникає подібної долі. А в моїх згадках ще й трагедія сусідки – її, збожеволілу, забрали з хати, начеб до божевільні, і вона звідти не повернулася...

Чи ще така тогочасна блюзнірська деталь: саме навесні, в найскрутнішу пору, нам, першокласникам, учителька роздає уламочки скла: треба видряпувати карлючку в літері «г», бо то святотатство, такої літери в нашій азбуці більше не буде...

Це для нас – голодних і малосильних – було наче якимось глюмом, як уже пізніше я його намагався розтлумачити бодай сам собі.

Голодний не має права бути щасливим – це теж із Сковороди.

А довкруг голод, поневаження одвічних моральних засад, перевернуті сумління.

А ще до того – руйнація церков, скинуті хрести, потрошені дзвони, безвірницькі бригади ходять по хатах із вимогою потрошити ікони, навіть більше – з примусом господарів потоптатися на них...

Я навчений прощати – але я цього не прошу ні кремлівським сатрапам, ні самому Всевишньому.

Загиблі діти – я бо сам був тоді дитиною...

Кажуть, що для Бога немає померлих дітей, що вони живі. То як він дивиться їм у вічі?

Я з тих поетів, які за останні двадцять-тридцять років багато пишуть саме про віру, заглиблюючись у біблійні сюжети, переосмислюючи пережите.

Уже хоч би знакова книга «Молитва отця Зенона» – про стражденний путь камчатського засланця – дозволила мені (щоправда, з підтримкою ще кількох дитячих творів на богословську тему) стати першим лауреатом центральної літературної відзнаки Української православної церкви – премії імені Паїсія Величковського.

Але ж іще перед тим у мене було написано:

*А на іконі мій вічно догідний святий
Раптом оцірив свої вовкулаківські ікла...*

Бо ж пригадувалося чуте ще з дитинства – як «ішов на Бога хлоп з києм, обдурений у вірі тричі...» Він виступив із києм, бо не знав, як іншим способом захистити свою правду, а неправди було йому задосить.

Я не можу гордитися цим, я знаю, що я грішу і не матиму прощення.

Але саме така для мене мистецька правда, як би я не заганяв її в підтекст, гримував, ховав у звабні шати...

Хоч – я, напевно, перебільшую свої богоборчі потуги, попри все я вірю в правове всесилля чогось незбагненого у своїй мудрій величі, щоб тільки більше милосердя воно мало у своєму серці.

Набутий досвід, знання, тривалі розмірковування дали мені змогу прийти до геть несподіваного, принаймні в наших суспільних колах не утвердженого рішення про глибинну державотворчу суть нашого народу.

Адже подивовувало: позад нас довгі віки неволі та недолі, ті й ті завойовники та підкорювачі, які із сатанинською затятістю нищили все самобутнє рідного народу. Викорінювали навіть натяки на самостійне існування, на окремішність – а мій народ, попри величезні втрати – тримався!

Більше того: в підневільних умовах знаходив у собі сили жити державницьким життям. Остаточно мене в цьому переконанні утвердила праця над архівами мого рідного сотенного містечка – «Судовими актами Лохвицької ратуші другої половини XVII ст.»: коли суспільство тримається, коли в ньому існує виборна влада, коли жоден злочин не лишається без покарання – то вже це гідне найвищих похвал.

У чому ж його життєтворча сила? Як на мене – він усі ці довгі, вільні й невільні часи, жив за неписаними законами своєї рідної моралі: рідних пісень і слова, казок і приказок, заговорів і намовлянь, загадок і примовок, звичаїв і обрядів, ритуалів, і ще, і ще!.. – в них сконденсовано всі належні людські права, всі звичаєвості, всі зобов'язання. Тобто: мій народ мав свою Конституцію! Конституцію СЛОВА! Так, у його численних найрізноманітніших проявах – але береженого і шанованого у всі часи.

І тому для мене викарбувалося: ми, хто служить у наші дні цьому Слову, просто зобов'язані говорити з нашими читачами не як з одвічним рабами – а як з людьми, які жили і живуть за конституційними законами самодостатності, глибоко в собі бережуть свою велич і гідність, віру й певність у перемогу справедливості.

Як на мене – ці переконливі засади були сформовані ще задовго до появи християнства на наших землях – вони одвічні!

І саме з ними мені легше й спокійніше у своїй творчій роботі, в запаморочливій праці над аркушем паперу: є визначеність, зникла потреба борсання в примарних пошуках, навпомацки визначаючи потрібне: те, що раніше пробивалося в підтекстах, спорадично і не завжди переконливо, – поступилося місце зрозумілому інструментуванню працівника.

І відступило кудись у безмірне оте «каторжна праця письменника», натомість висвітлилася радість від навіть виснажливої, «сінокосної» напруги.

Але ж – ще не встиг я довершити цієї фрази, як моя ліва рука стримує праву: Та ж зупинися, не все так сонячно і веселково у нашому творчому царстві, ще є скільки проблем поза нашим вирішенням, ще скільки тем уникають розкриття, скільки написаного вимагає пересмислення, уточнення, доповнення. Та бодай заглянь до своїх недавніх денників, ти ж сам там занотовував дещо інше. Відшукай, зацитуй його тут.

То що ж – це також моя воля, ото ж я нагадую собі.

Є теми, до яких я звертаюся та й звертаюся – насамперед через їхню привабливість, значимість для душевної рівноваги, а то й через досьгоднішню неспроможу вирішити задумане.

Це насамперед – прощання із рідним краєм, родиною, друзями, Сулою.

Тож і повторюються в різних варіантах – приваба незнаного, незвіданого, прагнення вищого. Тут і дорога, кінь, човен, поламане весло, підбите крило, туга за нездійсненим.

Тема материнської долі – над якою тяжіє примафа Голодомору, це тема шляху до божевілля через неспроможу порятувати дітей.

Тема Майдану – вона мене возрадувала останні десятирок років, адже завдяки їй твердо повірилося в незнищимість народу, України.

Але є й теми, до яких я повертаюся, не змігши вирішити задумане при перших спробах.

Це, зокрема, тема Сізіфа – з її марнотою наших зусиль. Тобто конкретно переферостас в символи, в небесну кару. Кільканадцять (!) разів я брався за перо – і все марно. Написане так і лежить відкладеним. Здається, надрукував тільки одного вірша – де тема вирішується лишень частково.

Не надаються до легкого вирішення і контраверсійні місця зі Святого Письма – а до Біблії я звертаюся все частіше й частіше. Не приймає душа теми обраного народу, безпримінної закладеної в наших душах гріховності – за яку попри все приведеється розплачуватися кожному зокрема. А то й усьому народові – як при Потопові, коли вся людськість була приречена до поглинання стихієюю.

І чи не те злосилля тяжіє над нами понині – коли йдуть один супроти одного брат на брата, батько на сина?

Найгірше – з повстанням ангелів. Як не мізкуй – але годі збагнути: чому вони збунтувалися – в раю? Чого їм було недосить? Яка була позитивна програма в повстанців, який лад вони збиралися встановити – в раю?

І то ж учораїні брати розділилися – на ангельську й чортівську силу.

Для чого, невже не було інших рішень?

Проблема видається приналежною до біблійних легенд – але вона переноситься й переноситься на наші життєві взаємини з таким от висновком: в раю живому жити протипоказано. Рай не тоді, коли все є, з надміром, бо пересичені дуріють; рай – це коли ти сам домагаєшся чогось гарного, для себе і для людей. Починаючи від засвоєння шкільної науки, до оволодіння трудовими навиками, до творення!

Знаю, що ця тема – понад мої спроби вирішити її. Але бодай частково – щось таки робиться!..

Але попри це все – попри це все я повертаюся до визначального, до доленосного в Слові, до його права і можливостей ставати моральним імперативом. Як у нашій одвічній фольклорній спадщині.

Тож цілком закономірним виявилось й те, що я став відкритішими очима дивитися на з малих літ шанованого Тараса Шевченка. Було визначено: для мене Великий Кобзар – співець правди і права, закону суспільного і морального, гарант конституційних засад, поборник Української Державності.

«Була колись Гетьманщина!..»

Була Гетьманщина. Була Держава, були Правда і Закон – усе, що з часом потоптане московськими людоджерами.

Майже в кожному Шевченковому творі, а в програмних, то неодмінно – протиставлення: були Держава, була Воля – тепер рабство. Рабство чужинне, ганебно підготовуване власними невірниками і зрадниками.

І переконання: народити такої незбагненої величі поета могла тільки найпотужніша державотворча сила, вона одвіку гніздилася в душах народу. І яка врешті – завирувала, збурилася, спалахнула вогнем – і маємо пророка, маємо генія!

Тож не дивно, що саме Шевченко став продовжувачем і витворювачем Законів життя всього народу. Він продовжував цю начеб непосильну працю, витворюючи й узаконюючи моральні постулати нової доби. Для майбутнього життя вільного процвітаючого народу.

І сам народ – ми ж бачимо, як він воскресє на своїх кращих проявах, як височіє духом на закривавленому Майдані, як здирає зі своїх душ луску і полуду, підносить очі до сонця!

І нинішні олігархозалежні творці конституційних правок до нашого основного закону мали б насамперед узяти до рук «Кобзаря».

Тож я не перший, хто освятився Тарасовими словами про нашу духовну сутність:

*Нехай же вітер все ронсит
На неокраїнім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!..*

Доки є в наших душах прагнення святої правди, справедливості і законності, – доти ми живі, ми творці, діти одвічно нескоримого народу, звиклого попри все жити державницьким життям.

Тож не треба гадати, хто в моєму творчому житті був дороговказом, провісником поетичних істин – це ж ті велети Сковорода, Шевченко, Франко, Леся, до них додалися Олесь, Тичина, Плужник, та й не тільки вони.

А поміж моїх колег? Є ж до заздроців успішні, відзначені й шановані. І я на правду щасливий, що ріс із цілою плеядою гідних високого звання літератора, всотував випромінювані ними.

Хоч і тут вибірково: я б не хотів підписатися під творами піднесених на гребені слави Матіос чи Дочинця; а от про багато чого з написаного Содоморою, Тютюнником, Козаком, Даньком – то тут шкодую, що не я автор.

Бо саме вони мають формувати суспільну ауру, ауру тих людей, про яких скільки доводилося чути: вони в нас не ті, суспільство в нас не те – треба переробити, перекроїти, підправити!..

А мені все частіше гадається: нашій людині, а відтак і потенційному суспільству дано аж надто багато – давно, ще в дохристиянські часи, в часи єдності з навколишніми речами, із братнім світом, коли природа рахувалася зі своїми дітьми, вселяла в них певність у краще життя – адже гарантувала врожаї із запасом, адже продукувала для роботящих рук благо і забезпечення, і духовне також.

То вже пізніші часи нанесли бруду й кіптяви, сажі липкої. І нас не переробляти треба – відчищати бруд і луску, пилюку калічних епох. І тоді з-під них вигулькне наше справжнє єство – зі щедрою милостивою душею, із жаданням правди і справедливості. Зрештою, вже вигулькне – зі щедрою милостивою душею, із жаданням правди і справедливості. Зрештою, вже вигулькне – зі щедрою милостивою душею, із жаданням правди і справедливості. Зрештою, вже вигулькне – зі щедрою милостивою душею, із жаданням правди і справедливості. Зрештою, вже вигулькне – зі щедрою милостивою душею, із жаданням правди і справедливості.

Микола Ільницький

ДОВІРА ДО СЛОВА

Микола Петренко – поет-лірик, а лірика, якщо вона справжня, завжди впливає з глибини людської натури, і хоч би поет хотів примусити свою ліру – у зв'язку з обставинами – настроїти її на відповідний цим обставинам тон, вона неодмінно видала б фальшивий звук.

На життєвій дорозі Миколи Петренка таких обставин було багато, не раз життя трималося на волоску, але ліра його (а від слова «ліра» походить «лірика») видавала звуки чисті, несфальшовані. Бо такими виходили вони з глибини душі, з того саду божественних пісень, який плекав його знаменитий земляк Григорій Сковорода. Я не маю наміру проводити якихось паралелей, але мені здається, що духовна традиція не зникає, а, розчинившись десь у воді криниць та верховіття дерев, передається наступним поколінням.

Спостерігаючи за Миколою Петренком, я переконувався, що він цілковито байдужий до кар'єри, що йому чужа сама сутність функціонера будь-якого рангу, і це мимоволі асоціювалося у моєму сприйнятті зі сквородинівським: світ ловив мене... І все ж, коли, на відміну від Сковороди, «світові» наче вдавалося впіймати Петренка, це впіймання було ілюзорним, він виривався з нього, бо з нього виривалася його душа.

Коли під час німецької окупації України 16-річного хлопця з міста Лохвиці на Полтавщині вивозили на примусові роботи до райху, і він після невдалої втечі був кинутий до концтабору Штоках, навіть там поетична уява виводила його поза дротяні загорожі в безмежний світ поетичної уяви. Згодом він розповів про цей час у поетичній збірці «Серцем палаючим» та в книжці спогадів-оповідань. «Не ступлю на цю землю». І читачі пересвідчилися, що навіть страшні концтабірні умови не зачерствили серця майбутнього поета, не напоїли його злобою до німців, бо серед них знаходилися люди, які ненавиділи фашизм або ж прозрівали від його отруйної ідеології, як ота «жінка в чорному», що втратила на фронті синів. Із часом Микола Петренко порушив свою обітницю і на запрошення німецьких антифашистів побував на місці своєї поневільної праці...

Краплини людської доброти не зникають у часі, а, долаючи його незворотність, наздоганяють людину навіть тоді, коли – за суворою

логікою життя – цього взагалі важко було б сподіватися. Еліксиром молодості для Миколи Петренка став лист від його коханої тих далеких табірних часів. Їх розлучила доля, але кохана разом із почуттям до нього зберегла його юнацькі вірші. Вона все життя плекала світле почуття кохання і таки відшукала поета за старою адресою родинних місць, а її лист знайшов адресата – з дистанції понад шістдесят років. Хоч це було нелегко, адже ця жінка – громадянка Польщі...

Поетія і доля у творчості Миколи Петренка невіддільні, у цій творчості оживають і спалахують вогники, які зігрівали його душу навіть на пронизливих північних вітрах «суворих берегів» Камчатки, де після повернення з німецької неволі довелося спокутувати своє перебування на ворожій території. Слово «покута» тут не випадкове, воно взяте з арсеналу поетових образів: «Цінилися більше грішники в покуті, // Ніж сотні тих, що праведно жили» («У край спокус»). Але яка іронія проривається тут крізь зовні безсторонній, ба навіть бадьористий тон!

Та знову ж таки, змінилися часи (дякувати Богові, що до них пощастило дожити), і те, що ховалося в глибині, вирвалося назовні, виливалося повнотою переживань і довірливістю тону. Маю на увазі збірку «Молитва отця Зенона», видану 2007 року. Вона теж про суворі береги Камчатського заслання, але пройнята вже цілком іншою тональністю: в ній домінує молитва «білому снігові», аби простелив шлях до оновленої України.

Є глибока закономірність у тому, що саме чужина загострює відчуття родинного краю, а неволя – відчуття волі. Саме в неволі, в казематі, явився Шевченкові «Садок вишневий коло хати...» як утілення духовного коду України, а Стусові й Калинцеві картини українського пейзажу, створені на чужині, поставали як антитеза чужинецького рабства. Поетії збірки Миколи Петренка «Молитва за отця Зенона» написані з дистанції часу, але повторне переживання не стерло гостроти вражень і глибини чуття: в уяві ліричного суб'єкта оживають не тільки назверхні картини, зорові та слухові враження, а й епізоди пам'яті історії, які вже стали архетипними, міфологізувалися, але мають не меншу владу над людиною, ніж її індивідуальна пам'ять. Так виринає, зокрема, образ-сим-

вол євшану з Галицько-Волинського літопису, «прописаний» тепер у суворій камчатській природі:

Де розмай нетоптаного рясту,
Де надія пута розрива.
Як же, як пахтить Євшан з-під насту,
Незнищима в мареннях трава.

(«Сніговий Євшан»)

Є в збірці «Молитва отця Зенона» ще один наскрізний супровідний мотив, якого не могло бути в збірці «Суворі береги», виданій у радянський час, – мотив молитви, що приходив до ліричного героя поступово, материнським хрестиком переборюючи офіційну атеїстичну ідеологію. Стрижнем цього мотиву виступає тут реальна особа – отець Зенон, жертвоне служіння якого Богові й Україні, потаємні проповіді й відправи укріплювали в неволі дух нескорених. Як розповів у передмові до збірки письменник Петро Шкарб'юк, вірші Миколи Петренка допомогли дослідникам ідентифікувати отця Зенона, випускника Перемиської греко-католицької духовної семінарії Зенона Бандровича, який служив душпастирем у селах Літиня коло Дрогобича та Ластівка в теперішньому Турківському районі. Але за участь у повстанському русі був заарештований, і відтоді почалася його хресна дорога. Вона перетялася з дорогами єпископа Павла Василика й митрополита Йосифа Сліпого. А на одному з етапів – і з Петренковою, щоб ожити в його поетичних рядках.

Творчий шлях Миколи Петренка охоплює понад півстоліття плідної праці, його поетична молодість – запізнена через названі життєві обставини – збіглася зі становленням таких львівських поетів, як Дмитро Павличко, Микола Данько, Юрій Малявський, Дмитро Молякевич, відтак до цього гурту прилучилися представники молодших поколінь – Володимир Лучук, Віктор Лазарук, Оксана Сенатович, Роман Кудлик, Роман Лубківський, Богдан Стельмах і ті, що прийшли пізніше.

Микола Петренко не належав до дисидентів, що задекларували своє неприйняття комуністичного режиму. Але саме «незгодні» належали до кола його близьких друзів, і цю дружбу йому ніколи не прощали (згадати хоч би догани за весілля в Богдана Гориня чи зустрічі з опозиційним літератором із Чехословаччини Павлом Мурашком).

Муза Петренка ніяк не налаковувалася на мажорний тон офіційного оптимізму, вона прагнула говорити голосом вільним і розкованим, бути медіатором, що диктує слову те, що

каже душа. Чи не тому так часто в його віршах знаходили антирадянський підтекст чиновники від літератури, цілком позбавлені естетичного чуття, але чутливі на все, що може містити в собі «ворожі» ідеї та настрої. Представники мого покоління пам'ятають галас навколо Петренкового вірша «Бранка», в якому була описана вечірка кіномитців, які цілий день знімали епізод битви козаків із татарами, й акторка, яка виконувала роль бранки, не переодяглась, а накинула киптар поверх розірваної сорочки. Бранка – це Україна, був зроблений висновок після публікації вірша – і з видавничого плану вилучено нову збірку поета, яка готувалася до друку.

Такі «критики» буквально кожний прояв національного почуття трактували як прояв націоналізму. Під категорію таких «проявів» потрапляло багато творів того часу – і «Рудий опришок» Романа Федоріва, і вірші про Дантеса Богдана Стельмаха, і навіть про Овідія – Володимира Лучука. Що ж, тодішні поцінювачі навчилися застосовувати, кажучи по-сучасному, інтерпретаційний підхід виявлення підтексту, що не раз супроводжувалося й організаційними висновками (Микола Петренко, зокрема, був звільнений із посади кореспондента «Літературної України», і після цього вже довелося перебувати на т. зв. «творчій роботі», та все ж поети й надалі намагалися «не розказати, а приховати» (за формулою М. Рильського) найголовніше, а читачі навчилися те приховане вловлювати). Не розвиватиму цієї теми, позаяк сьогодні з'явилося багато спогадів, опублікована низка документів та розвідок, де вона розкрита доволі докладно.

Та хотів би наголосити ще на одному, що мені як літературному критикові, який у 1960–1980-х роках намагався простежувати розвиток української поезії, видається важливим: Микола Петренко в тодішніх поезіях умів піднести зображену сцену, ситуацію – зокрема умовну – до ширшого узагальнення. Пам'ятаю, яким відкриттям стала для мене його збірка «Гранітні віхи», що вийшла 1964 року у видавництві «Молодь». Вірші, які тоді справили на мене сильне враження, і досі живуть у моїй пам'яті, зокрема «Сальєрі», який уразив відкриттям, здобутим життєвим та мистецьким досвідом: митці зібралися дружнім колом, пили вино, називали один одного геніями, а поза очі:

Говорили: – Пішов Сальєрі...
Отруїти тут нас хотів!...
Ті слова спадали в бокали,
І підносили їх до уст,

І отруту ту випивали,
Та ніхто не труївсь чомусь.

Миколі Петренкові однаково підвладні і пронизливе ліричне визнання, як у вірші «Намалюй мені ніч...», і повчальна ліро-епічна оповідь («Балада про сто сім пар чобіт»), і щемливі елегійні ноти («Калина приморожена»). Цілком здаю собі справу, що це «мої» вірші Петренка, в інших читачів, певно, «своїми» є багато інших.

Микола Петренко не тільки поет. Кожний, хто досліджуватиме літературне життя Львова і трохи поза ним, не омине його книжки «Лицарі пера і чарки», в якій з доброзичливою усмішкою полтавця постане богемний Львів другої половини ХХ століття, поповнивши шерех таких книг, як «Українська богема» Петра Карманського про літературне угруповання «Молода Муза», триптих «Письменники зблизька» Михайла Рудницького, «Літературний Львів, 1939–1944» Остапа Тарнавського, спогади Р. Іваничука, А. Дімарова та ін. Свій у колі художників, театралів, музик, він вихоплює епізоди позапублічного життя мистецької братії, коли люди наче скидали із себе маски офіційного лицедійства і ставали собою, а сюжетами слугували розіграші, анекдоти, пародіювання тощо...

З іншого боку, цікавою несподіванкою стали кримінальні новели М. Петренка часів української Руїни, що склали книгу «Злочин у сотенному містечку», яка бачиться мені своєрідним продовженням історичних оповідань його земляка, історика й письменника Ореста Левицького, який на основі протоколів судів, переважно полтавського суду ХVII століття, створив низку белетризованих оповідок із

публічного й особистого життя того часу, які мають характер наукової та водночас белетризованої літератури.

Микола Петренко пішов подібним шляхом, написавши свої документальні новели на матеріалах Лохвицької протокольної книги. Цікаві людські долі й людські типи проступають тут з-поза завіси часу, до того ж автор уміє перекинути місток, що єднає, як сказано в «Слові о полку Ігоревім», два «поли времени» – минуле й сучасне. У тих давніх джерелах, які письменники видобувають з-під архівного порошу, оживають ті ж турботи й пристрасті, якими живуть і сучасні люди, ті ж їх достоїнства й вади: гордість і ницість, благородство і підлість...

Сподіваюся, що цей короткий відступ від Петренкової поезії до його прози не буде зайвим. Хоч проза й поступається місцем у творчому доробку письменника, вона все ж є однією з важливих, поруч із публіцистикою та художнім перекладом, граней його творчої натури.

Знаючи Миколу Петренка як поета протягом десятиріч, я спостеріг, що його творча манера не зазнавала кардинальних змін. Так, він ніколи не піддавався спокусі новацій, які домінували в ті чи ті часи: не рвався на космічні орбіти в 60-ті роки, не вдавався до деструкційних «вивихів» у 90-ті, залишаючись вірним слову сокровенному, органічному, відповідальному його натурі. Тому в найновіших його віршах, зокрема тих, що зібрані в книзі «Лірика», зберігається свіжість вражень і водночас здобуте досвідом усвідомлення того, що творчість – «Наче ангельське перо – // Пише вістку Боже слово». Вірність собі породжує довіру до поезії, а це чи не найважливіший критерій у шкалі естетичних оцінок?!

Сергій НАГОРНИЙ – молодий поет, студент 3 курсу факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Народився 2 лютого 1996 року в с. Красному Артемівського району Донецької області. Два роки навчався в ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). 2014 року переїхав до м. Полтави. Працює журналістом, редактором, блогером інформаційного ГО «Останній бастион».

Інтерес до літературної творчості проявився в Сергія в старшому шкільному віці, поглибився в студентські роки. Зі своїми віршами виступав на молодіжних творчих акціях, друкувався в «Альманасі сучасної української поезії» (2012). 2015 року дебютував із поетичною збіркою «Червона хустка».

* * *

Тепло прийшло з боку Торця,
Жінки зняли зимові пальта.
Виблискує на сонці смальта
І дзвони дзвонять в честь Творця.
Великі води звідусіль
Повільно котяться на «Глобус»,
І час, тягучий, мов кисіль,
Містян збирає у автобус.
Щоб контролер міських пороків,
Вдивляючись на образи,
Забрав всіх грішників й пророків
І врівноважив терези.
Сказав: «Життя – це фотознімка,
Залишаться самі усмішки».
Святі і діти ходять пішки.
На Славкурорт рушає 7-ка.

* * *

Ніч ховається в порожні кімнати.
Опускає штори, вимикає світло,
розкриває пори, розкидає листя.
І сутінь спускається на загади.
Святі освітлюють вулиці й вилиці
уздовж тротуарів, спершись на милиці.
Вони з тобою о цій порі
Схиляють німби тоскно вгорі.
Хвилі асфальту тебе несуть.
У воді відбивається твоя суть.
Віддзеркалення небесних зірок
не полишає тебе ні на крок.
Тихі пісні розчинені навкруги.
Місто живе й засинає разом з тобою.

Жінки, тумани, друзі та вороги,
старий собака з підбитою ногою.

THE WOMAN

Третій день, як був дощ,
і вистиглі тумани, мов помаранчі,
встеляли тіла вулиць і площ,
окреслювались і холоди, як її шкіра вранці.
Крізь фіранку нечутно, стиха,
прокрадався бузок і протяг,
по кімнатах, під саму стріху,
розчиняючи меблі й одяг.
Що вона повернеться, говорило все.
Кожна ріка, що тягнеться її лицем.
Розкидані речі, сновидіння,
рух її стегон під час ходіння.
Дощові ранки,
запашні ночі.
Передвісники Цієї жінки
настільки вбивчі,
майже
напівпророчі.

* * *

Їхні стосунки були цікаві –
вони один одного вбивали.
Потроху, ніжно, з любов'ю,
цю історію пишучи кров'ю.
У чомусь вони були подібні:
коли прокидалися по обіді,
гострили зуби на піднебінні
і в тому, що сталося, були не винні.

Коли ходили одним подвір'ям,
коли замітали сліди пір'ям,
коли не дзвонили і не вітались,
вночі забували про все й кохались
і, щоби зігрітись, пригортались.
І темінь ширилася берегами,
і відьми літали над головами,
контролюючи биту дорогу
від Конотопа до Криворогу.
Ніч усе розчиняла в ріках,
в каві, у смолі, у ліках.
Все, що тримало їх:
спомини спільні, печалі,
діряві човни на причалі,
хустки в кишнях, насіння,
привиди та сновидіння...
Молочні ранки з дрижачими сливами
й небо, контрольоване охоронцями,
котрі північний край огортають зливами,
а край південний устеляють сонцями.

* * *

Дівчина з очима, як небо, вільними.
До неї щовесни прилітало птаство,
Змощуючи у волоссі гілками ванільними
Готичні гнізда, як химерні абатства.
У неї в косах заплутувались радіохвилі,
Полохаючи заспаних метеликів і мушок.
Вона хрустіла скоринками, знятими з грилю,
Гортаючи книжку на гірці м'яких подушок.
Вона чекала на сніг і дивилась на феєрверки,
Рахуючи до Нового року дні
за Календарем Майя.
І вірила, що все-таки знайде цукерки
Під подушкою на Миколая.

ROSES & ACOUSTIC

У мене під балконом
троянди кущ зацвів
так наче й не було
тих довгих місяців

...тебе
рожевого світанку
і ти приходиш зранку
у мої теплі сни.

У мене під балконом
кленовий лист опав
ти знаєш і не знаєш
як довго виглядав

...тебе
оранжевого неба
а більше і не треба
аби зі мною ти.

У мене під балконом
вже перший сніг приліг
я кутаюсь у теплість
босоніж теплих ніг

...тебе
І пари павутинки
Цю усмішку дитинки
Що змінює усе.

У мене під балконом
дощ теплий накрапав
якби ти тільки знала
як довго я чекав

...тебе
а більше і не треба
і мало навіть неба
Коли
Тебе
Люблю.

* * *

...Ніколи не забуду той світанок:
ти повернулась в білому уся,
Як і колись (до речі, теж під ранок), –
сказати про народження Христа
і принести до столу стиглих яблук.
Цікаво, де ти їх взяла?
Розклала на завітчану таріль.
Хіба я міг? Прокинутись? Підняти очі?
Я цілував, я пив той хміль:
«Не просинайся, спи».
Для чого ще найдовші ночі?
На стріху тихо опадає час
Місця для повертань засипле снігом
(...у нас лишилось кілька слів для нас)
і яблука
Різдвяне диво.

* * *

блакитні їдкі дими, ніби знак
вечірні багаття – сигнальні вогні
бо з кожної осені ми так чи не так
виходимо завжди одні
(і губи, шершаві, наче в серпанку,
найбільше болять у ці дні)

7-ий тролейбус мідні каштани
й навушники, які вона так бережно дістає
мовби збирається прикладати до рани
або пригадує обличчя моє
(у неї ще безкінечна історія повідомлень
і вічність є)

а залишається все: труби з іржею
її дивні звички, які я не розумію досі:
занурюватись у ямочку,
ходить босоніж землею
приходить разом з осінню
(завершуватись разом із нею)

Олександр ТАРАСЕНКО – молодий поет і прозаїк, студент 1 курсу філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Народився в м. Арцизі Одеської області, закінчив Арцизьку гімназію № 1. У 16-річному віці відчув духовну потребу писати вірші, а децю згодом узявся й за перо новеліста.

Олександр – палкий шанувальник сучасного письменства, передусім українського. Серед його улюблених авторів – Ю. Андрухович, Ю. Іздрик. Хлопець часто організовує літературні вечори для однолітків, читає на них і власні твори. У майбутньому мріє видати збірку віршів та есе.

* * *

ми з тобою кохана типові постмодерністи –
твої вени й зап'ястки
вигини шиї й ребер
вони зухвали
пристрасні
й кажучи образно –
чисті –
зворотний займенник мене –
тобто себе

і ми з тобою кохана люди без смислу –
ми люди зі стрижнями
(виросли зі стебел)
наді мною волосся твоє як мряка
зависло –
в мені забагато мене
й замало –
тебе

і по моїй шкірі ти проносишся мурашиним
свистом –
ми ідемо за руки тримаючись
по паркету неба
ми кохана типові постмодерністи
ми – зворотній займенник землі
ми –
до себе

КУБ

я розмовляю зі стінами куба
(вони тиснуть на мене своєю істотою)
ребро на ребро
тіло на тіло
і губи на губи –
от тобі й ноти

і ти для мене – проекція зради
а я за звичку –

слабка фішка
(ти на мене повзеш
великою кількістю гадів!)
я – елемент твого розпаду
я – твій вишкіл

і залишаючи на колишніх ляпаси
твої кігті проростають у спинах
я серйозно в цю тему вляпався –
навіть чи спиниш

і річ не в тому
що я закоханий
справа в тому що
ти – паразит
ти – моя хвороба
ти – паличка коха
я – ніхто
підпис – рецепієт від якого іде транзит

ГОВОРИ

Ти тільки говори,
не мовчи, а говори,
будь що, мені байдуже,
головне – не замовкай.

Хочеш, я тобі дам грошей,
аби ти говорила?
Неси нісенітницю, безлад, хаос,
чортзна-що, руїну, смійся –
на твій вибір,
тільки не мовчи!

Нехай твій голос лізе мені в вухо,
лоскоче його своїм тембром,
збуджує серце й барабанні перетинки,
облизує мочки вуха,
несе екстаз,
анестезію,
знеболювальне,

нехай це мій найжаданіший трофей
(бачиш, я в цьому зізнався),
тільки не мовчи.

Мовчанка вбиває,
вона, клята, виїдає очі,
припалює груди (переважно мої),
фарбує небо з ніжно-пастельного
в матово-чорний,
висмикує нігті, перед тим уганяючи в них гол-
ки,
мовчання і є голка.

Головне – не виймай шприца:
через нього вийде все повітря.
І пам'ятай, а краще запиши:
«Не мовчи, ніколи. Бурмочи будь-що,
байдуже, що саме».

Говори, поки голос не почне хрипіти,
але не закінчуй на цьому!
Попий водички – і продовжуй.
Тільки не мовчи...

* * *

а я знаю що ти не зробиш першого кроку
і підбори твої не пройдуть по граніту
я ще не вмер
ще живий
почуваюсь – нівроку
тільки все важче мені тебе зрозуміти

моя робота проста –
я – актор у театрі тіней
і в черговий раз граю твою чи чужу тінь
я – уламок скла
я – твій відтінок
я – луна твоїх
(не мені!)
шепотінь

але разом із тим
я – послання твоє до цього світу
я – губка що вбирає твою втому
я теж утомився
мені все важче тебе зрозуміти
я хочу рому
я хочу додому

ЛЮБИ ТИ

любити – не означає нічого
любити – трохи вище за власне его
любити й вистукувати
ритм біля твого порога –
ритм ямба й хорей
що вийшли із твоїх стегон

любити – відчувати ламкість твоїх ребер
і любити треба ще вміти
(цю аналогію провів за мене ще вебер)
любити означає ловити постійно квітеня

любити – цілувати на склі твоєму патьоки
любити – цілувати ранок як тебе в губи
любити – залазити в свою шкаралупу глибоку
і кричати самому собі
як сильно ти її любиш

люби ти
любити
ти люби мене –
п'ючи чай чи палячи сигарети в залах концер-
тних

ти люби мене
і кричи про це на всіх сценах
бо можеш не встигнути
бо всі ми – смертні

КОЛИ

і коли світ розривається мінами
і коли на велику гранату схоже небо
дивись на мир
дивись на мир (!)
і кохай цю іржаву війну –
тобто тебе

і коли твоя кров розливається винами
і коли ти для неї дістаєш срібний келих
дивись на мир
молись на мир (!)
і цінуй всі моменти життя –
кожен шерех

і коли...
і коли всі люди стають тінями
і розривається від кожного вибуху череп
ставай на мир
молись на мир (!)
бо він як і ти –
всього лише жереб

і коли...
і коли всі загинем ми
і я вийду на облитий кров'ю берег
люби цей мир
плекай цей мир (!)
люба бережи себе
ми навряд чи доп'ємо цей келих

МАМО

мамо
ти кажеш що в мене чорні зап'ястки

і я – чортеня
що сховалось між звуків
які загнали мене в пастку
зав'язавши на гілках руки

мамо
ти не віриш жодному моєму слову
і я – чортеня
що сховалось між гілля
і ти не віриш у мою мову
бо вона на твій розсуд безсила

мамо
ти любиш мене безмежно
і хоч я – чортеня
від напруження синє
і хоч я загубив свою стежку
але ти мене любиш...
...сильно

ФЕНІКС

фенікси теж втрачають свій блиск як свічада
і ти друже метаєшся в чотирьох стінах
феніксе мій я вірю що ти ще станцюєш ламбаду –
шукай краще вина а не винних

їдь до мене (точніше лети на крилах)
адже ми з тобою милий одної крові
ти і я тобто плоть і тіло –
ліки від підмурних засовів

феніксе
твої губи й обличчя біліють від блиску
твій рятунок – вирватись з блиску й тіні
твій рятунок – прикласти пальця до писка
і знати що рятують
не винні –
а вина

НЕСТА(БІЛЬ)НЕ

життя нестабільне
як іноземна валюта –
і мене конвертують за курсом постійно
я девальвую щодня
я протестую як лютер
я також єретик
і тому програю всі ці війни

життя нестабільне
як вік ангели меркель –
він наростає на хребет як річні кільця
і ти вже не ти
і ти не сяєш –
а меркнеш

і ти не вартий його
(життя)
і мізинця

життя нестабільне
і напрям його невідомий –
головне тут –
вчасно звернути на флюгер увагу
і щоб не зістаритись
і передчасно не впасти в кому
треба кинути свою жертву
йому в противагу

життя неста(біль)не
і ми не святоші –
тому й крил за спиною не маємо
я збираю янголів методично у кошик
і кручусь над орбітами дантових кіл
разом з іншими згряями

FROMSHOW

нас з тобою не врятують
ні кілометри
ні гігабайти –
жорсткий диск переповнено
я ж у відставку пішов
нас не врятує навіть якісний копірайтинг –
забагато ефектів
забагато fromMShow

і наше мовлення –
скалічена англіцизмами калька
(так
– до слова –
останнім часом забагато пишу про любов)
я залежний від тебе
онко-
психічно
і алко-
навіть тут
забагато ефектів
і забагато fromMShow

і цей fromMShow
живе в мені паразитом
він мутує в мені
день у день
знов і знов
він ненавидить мене
він хоче мене пережити –

що не день
що не ранок
та все одно суцільний fromMShow

Марина ЗАБУРАННА – молода поетка, студентка 3 курсу філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Народилася 10 червня 1995 року в с. Шарпанівка Крижопільського району на Житомирщині; із золотою медаллю закінчила Шарпанівську загальноосвітню школу I–III ступенів; активна учасниця й переможниця багатьох інтелектуальних і творчих змагань.

Перший вірш – «Мое село», який був надрукований в ТУГД «Долоньки», написала в 10-річному віці. Згодом почала друкуватися на сторінках газет, журналів, брати участь у літературно-мистецьких конкурсах. 2011 року видала першу поетичну збірку «У кожного своє „Я”».

«Плани на майбутнє? Писатиму, творитиму, видаватимусь, змінюватиму світ на краще. І буду дуже рада, якщо хоч когось припадуть до серця мої рядки, яким допоможуть чи просто розрадіють. Сподіваюся, що моє слово знайде відгуки в серцях і думках читачів...» – розмислює талановита авторка.

ІСТОРІЯ ПРО ТЕ, ЧОГО НЕ БУЛО І ЩО БУЛО Б...

Твої руки ніколи мене не торкалися.
Тільки очі палили мене дотла.
І уста, наче сонце, твої посміхалися.
Я знайома з тобою недовго була.
Пам'ятаю так чітко суворий погляд,
А десь там, в глибині, – ніжне серце твоє.
Ти далеко, а наче і зовсім поряд...
Ти – мій страх, покарання страшенне моє.
Покарання, що солодом душить щоночі,
Уві сні зацілює, обіймає, п'янить.
Я так щастя боюся. І так його хочу,
Але нам для двох доля дала тільки мить.
Тихий подих від мене на відстань руки...
А вночі моя мрія до тебе увреться...
Я закреслила б ті нетямущі роки,
Якби знала, що голос твій знову озветься...
Не втрачаю надії, що скоро прийдеш.
І ми будемо разом під нашим небом
Пити щастя... Зринати у простір без меж...
Мені зараз торкнутись очима очей твоїх
каторжно
треба.

СОЛДАТУ В АТО

Пролетіли століття – як подих осіннього вітру.
Нам учитись б в історії, глупостей
не повторять.
Поспішають до школи усміхнені котики-діти,
А вот рядом совсем разорвался проклятий
снаряд.
І кому? І навіщо? За що помиратимуть люди?...
Всё же в наших руках! Мы должны эту жизнь
изменить!
Буде щастя і доля сміятись по-доброму буде,
Только дал бы Бог сил, чтобы мир
на земле сохранишь.
Маєм власний ми голос у хорі вселюдській
народів,
И не важно, кто в нас на каком языке говорит!

Головне, що у серці вкраїнському всіх
родоводів
Светлый лучик добра и единства несменно
горит!
Не зробити рабів із народу, що дихає волею!
Это то же, что мама твоя обессилена, бедная...
Ти полишити зміг би її?! Хіба мачуха стане
доброю?!
Скажи, маму родную продашь ты за золото
бренное?!
Нам любити й боротися! Бо ж до зірок –
через терни!
Мы страна и народ! И умеем себя защищать!
Хай Господь тебе, Воїне, нам живим
і здоровим поверне!
Помни: ждет Украина! И жена, и дочурка,
и мать!

ЧАРИ СЛОВА

Утечуть з-під стилоса всі істинні слова –
Забринять, немов джерела, поміж люду.
Зрозумію, що в цей день я знов жива
І живе повітря – плине в груди...
І вже вкотре звуки, мов цілющі трави,
Я зливаю у п'янкий, терпкий відвар.
І роблю це, ні, не задля забави,
Не для втіх готую суміш чар...
А для духу смілого: хай нам допомагає!
Хай вершить він поміж нас стремління нове.
Може, хтось подумає: «Словами грає!»
Ні, вивершую магічний подих слова!..

* * *

А ми – філологи! Ми – бережемо слово!
Покликані копальню золоту
Розбудувати й відродити мову –
Незламну, чисту, завжди молоду!
Бо ми – філологи! І наше небо вище!
Ми добре знаємо про таїну віків:
У слові – сила. І вона напише
Нам шлях величний до майбутніх днів!

Олексій Неживий

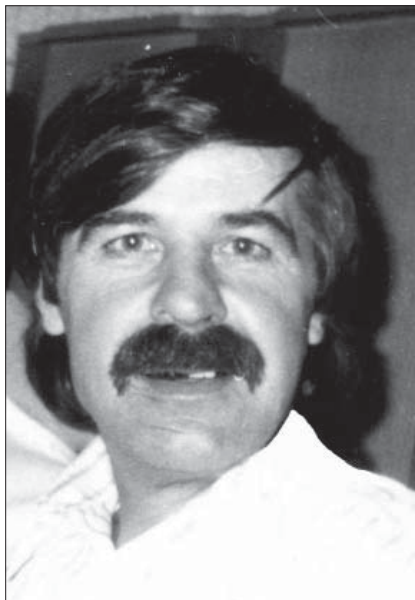
ТАЛАНТ І ДОЛЯ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Сімдесят років від дня народження виповнилося видатному українському письменникові Василеві Голобородькові – лауреату Національної премії України імені Тараса Шевченка, Всеукраїнської літературної премії імені Василя Симоненка за кращу першу книжку року. Його поетична творчість вивчається тепер у вищих і загальноосвітніх навчальних закладах України.

Про письменника Василя Голобородька вперше дізнався від журналіста і поета Петра Шевченка (Біліводи) на початку вісімдесятих. Він же запропонував прочитати добірку його поезій у луганській молодіжній газеті «Молодогвардієць» та своє літературно-критичне дослідження. У творчій долі Петра Біліводи спілкування з видатним поетом-земляком Василем Голобородьком залишило помітний слід. Коли молодий Петро Шевченко приїхав навчатися до Луганська, твори Василя Голобородька в Україні не друкувалися. Однак спраглий до знань і справжньої літератури юнак не міг не читати віршів цього автора, адже вони розповсюджувалися в самвидаві навіть на Луганщині. Таке припущення можна підтвердити й тим, що, коли Петро Шевченко в лютому 1978 року почав працювати в газеті «Молодогвардієць», буквально через кілька днів з'явилася його стаття «Дітвак із сонцем у кишені», де вміщено глибокі роздуми про поезію Василя Голобородька. Зокрема: «Але й інший шлях знає поезія В. Голобородька, коли він наче виринає з первісного світу фольклорних категорій, з певною мірою міфологізованих уявлень про людину і світ та характер їх

стосунків. Виринає тоді, коли в гармонійно циклічний світ втручається цілком історизований час, в якому плине індивідуальна доля людини ХХ століття». Як бачимо, тоді молодий літератор намагався визначити одну із провідних ознак поетичного світу Василя Голобородька, тобто його здатність до творення сучасної поезії прадавніми народнопоетичними образами.

1988 року вийшла перша в Україні книжка Василя Голобородька «Зелен день», на яку Петро Шевченко відгукнувся рецензією на сторінках часопису «Донбас» (1989, № 2), а потім надрукував великий нарис «Повернення додому» (у співавторстві із журналістом С. Кисельовим) у «Літературній газеті». У рецензії «Живий племінець» насамперед відчувається сум із приводу того, що перша книжка Василя Голобородька в Україні

Василь Голобородько
в день свого 50-річчя. Фото. 1995

вийшла з двадцятирічним запізненням: «Драма позбавлення голосу одного з найсвоєрідніших українських ліриків у так звані застійні часи, думаю, ще знайде свого дослідника. Але факт вимагає принаймні гіркої констатації: вже видали книжки послідовники Василя Голобородька, вже аналізуються особливості їх поетичного світобачення, вже важко розрізнити першовідкривачів та епігонів». Знову дослідник наголошує на тому, що корені поетичного світобачення Василя Голобородька в прадавньому фольклорі, а головною ознакою його творчості є рідкісне поєднання виняткової простоти з пронизливою метафоричністю, які теж ідуть від народного мелосу, «від казки, де здатністю переживати, відчувати, говорити наділено практично все на світі, де все з усім вступає в

діалог, спроможне перевтілитися в будь-що і в будь-кого, виявляючи глибинну єдність усього сущого, його споконвічну одухотвореність».

На початку грудня 1988 року з Василем Голобородьком у його рідному селі відбулася наша перша багатогодинна розмова. Тоді ж уперше побачив книжку «Летюче віконце». Через кілька днів поет приїхав до селища Щотове, неподалік міста Антрацита, на відкриття літературного музею Григора Тютюнника в місцевій школі...

Ім'я самобутнього й талановитого поета Василя Голобородька вже більше п'ятдесяти років відоме в українській поезії. Він лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка 1994 року, його літературні твори вивчаються у вищих і загальноосвітніх навчальних закладах, друкуються багатьма мовами світу, а в українському літературознавстві з'являються все нові дослідження про нього на рівні докторських і кандидатських дисертацій.

Народився Василь Іванович Голобородько 7 квітня 1945 року в селі Адріанополі Перевальського району Луганської області. Писати вірші розпочав тоді, коли навчався в одинадцятому класі школи-інтернату в місті Лисичанську на Луганщині, адже в рідному селі середньої школи не було. Говорити про вплив на його поетичну свідомість якогось конкретного митця було б просто банально. Справжній талант носить у собі таку ж загадковість, як і народження дитини. Писати почав українською мовою, яка була для нього рідною, бо цією мовою говорили батьки, односельці, а ще в селі зберігалися прадавні звичаї, про які потім згадував в есе «Посівальником через усе життя»: «Зовсім малим, у віці посівальника, будила мене мати зимовим ранком і посилала посівати до сусідів, це недалечко, через дорогу лише перейти. Заходив я до хати вісником свята, мені раділи, підводили до покуті, я сипав із жмені пшеничне зерно і промовляв поздоровлення з Новим роком, як мене навчила мати».

Перший вірш Василя Голобородька був надрукований 7 травня 1963 року на сторінках лисичанської міської газети «Новый путь» під назвою «Після дощу»:

Дощ пройшов.
На телевежі
Сохнуть неба сині рядна.
В траву опадають вишні,
Як червоні краплі граду.

По росі бредуть корови
Під зелено-синім гаєм.

Кінострічкою дорога
Пшеницями пробігає.

Пшениці, як ліс на ниві.
Ми таких іще не знали!..
Йдуть машини, вмиті в зливі,
Давлять шинами дзеркала.

Як бачимо, поет тяжів до народної метафоричності, намагався знайти своє образне слово. Незабаром з'явилася публікація і в луганській обласній газеті «Прапор перемоги» (2 червня 1963 року) зі вступним словом «Початок шляху» письменника Микити Чернявського, де говорилося про свіжість образів, цікаві знахідки, а також висловлювалася впевненість, що «здібний хлопець» стане хорошим поетом. Маючи непогане естетичне чуття, досвідчений Микита Чернявський, звичайно, був вражений нагромадженням поетичних образів у віршах Василя Голобородька, тоді таких незвичних і несхожих на безмежжя заримованих ідеологем, що культивувалися в призмі вимог соціалістичного реалізму радянськими поетами. Незвичайність образів просто захоплювала, як, наприклад, у вірші «Літній етюд»:

Ми скиртували з батьком у полі:
батько стояв на гарбі –
з головою
у сонці
а я подавав з копиці.
Нанизував оберемки музики на вила
і кидав у сонце.

Після закінчення середньої школи Василь Голобородько вступав до Київського державного університету і не пройшов за конкурсом, тому студентом філологічного факультету став через рік. Однак його поезія встигла привернути увагу і в столиці. Уже у квітні 1964 року Маргарита Малиновська розповіла в газеті «Літературна Україна» про традиційний вечір-обговорення творів молодих авторів у Спілці письменників, де Василь Голобородько прочитав твори «Грушка», «Голова», «Руче, руче, відірвана руче», «Проліскові човни», «Брате мій хліборобе», «Балада про війну». Критик наголосила: «Часто вірші В. Голобородька – це словесні пастелі, з мазками буйними і радісними, щасливими і контрастними, образ народжується з найщільнішого зближення віддалених і несподіваних асоціацій, що дає спалах емоційної сили». А головуючий на вечорі Андрій Малишко сказав: «Поезія Василя Голобородька – буйна, одухотворена, по-філософськи заглиблена».

Добірки віршів молодого поета з'явилися на сторінках «Літературної України», у жур-

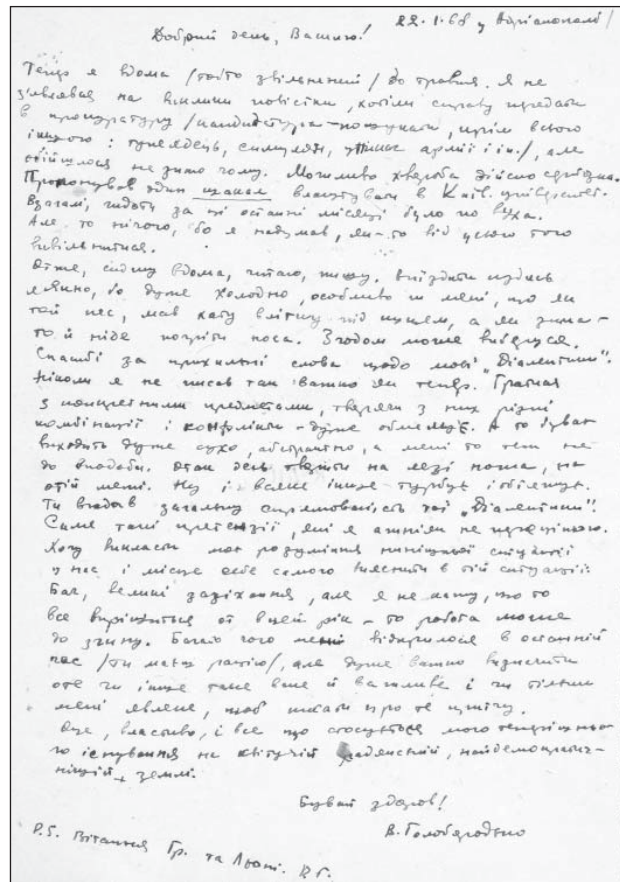
налах «Дніпро», «Жовтень», альманасі «День поезії – 63». Однак найбільший резонанс викликала стаття Івана Дзюби «У дивосвіті рідної хати» («Дніпро», 1965, № 4). Можливо, це був той поодинокий випадок в українському літературознавстві, коли про двадцятилітнього поета, який навіть не мав поетичної збірки, було опубліковане велике за обсягом та глибоко аналітичне дослідження, в якому стверджувалося: «Як багато ще може дати сьогодні органічне відродження елементів української національної давньопоетичної стихії, елементів високофольклорного і висококазкового світосприймання, – продовження сьогодні тої традиції розкривання прадавнього психічного підкладу та міфологічно-поетичних джерел світопочування українського народу, активного динамічного включення їх у світопочування сьогоднішнє, – традиції, яку заклала Леся Українка в „Лісовій пісні” та Михайло Коцюбинський у „Тінях забутих предків”».

Стаття викликала своєрідну дискусію, а точніше, негативну оцінку офіційного радянського літературознавства. На сторінках «Літературної газети» виступив один із провідних теоретиків марксистсько-ленінської естетики Ігор Дзевєрін, у журналі «Вопросы литературы» із критичних позицій відгукнувся Леонід Новиченко, в газеті «Літературна Україна» – Дмитро Сєдих. Зовсім іншої точки зору дотримувалися молоді критики, особливо Анатолій Макаров, Олена Никанорова. А Микола Ільницький у журналі «Радянське літературознавство» (1966, № 9) писав: «Ось добірка поезій „Золоті глечики груш” Василя Голобородька («Жовтень», 1965, № 12). Наша уява вже привичаєна багатьма віршами до ускладненого образу, а ще частіше – до ясноти абстракції, раптово опиняється серед дивовижної прозорості, якоїсь ніби язичницької прадавності уявлень, понять, хоча йдеться цілком про наш час, його тривоги, клопоти, складності...». Далі критик зазначає, що уява В. Голобородька нерідко видобуває справжні поетичні перлини, а «при читанні вірша „На подвір’ї випускала молодиця”... згадується новела Василя Симоненка „Кукурікали півні на рушниках”».

Вірші Василя Голобородька продовжували друкуватися в різних періодичних виданнях, хоч сам він після року навчання в Київському державному університеті змушений був – 1965-го – покинути його. До речі, значно пізніше (наприкінці 1980-х) отой рік київського життя стане приводом для спроби досить суб’єктивно (при цьому нерідко змінюючи коло учасників та часові межі) витлумачити легендарний феномен

Київської поетичної школи, тим самим наділяючи багатьма міфологемами спілкування Василя Голобородька з тими, хто навчався в університеті й теж писав вірші.

Якщо ж говорити про дружнє спілкування, то найбільше його із середини 1960-х років

Лист Василя Голобородька до Василя Стуса

Василь Голобородько мав із Василем Стусом. У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються сімнадцять листів Василя Голобородька до Василя Стуса (фонд 170).

Перший лист датовано 21 січня 1968 року. Тоді поет жив у селі, чекаючи весняного призову до армії, адже саме двохрічною солдатчиною тодішній режим вирішив його перевиховати.

Із листа Василя Голобородька до Василя Стуса від 21 січня 1968 року:

«Отже, сиджу вдома, читаю, пишу, виїздити кудись лячно, бо дуже холодно, особливо ж мені, що як той пес, мав хату влітку під кущем, а як зима – то й ніде погріти носа. Згодом може виберуся. Спасибі за прихильні слова щодо моєї «Діалектики». Ніколи я не писав так важко, як тепер. Гратися з конкретними предметами, творячи з них різні комбінації і

конфлікти, – дуже обтяжує. А то, буває, виходить дуже сухо, абстрактно, а мені то теж не до впадоби – отак десь творити на лезі ножа, на отій межі. Ну і всяке інше турбує і обтяжує. Ти вгадав загальну спрямованість тої «Діалектики». Саме такі претензії, які я аж ніяк не переоцінюю. Хочу викласти моє розуміння нинішньої ситуації у нас і місце себе самого вяснити в тій ситуації. Бач, великі зазіхання, але я не кажу, що то все вирішиться от в цей рік – то робота може до згину. Багато чого мені відкрилося в останній час (ти маєш рацію), але дуже важко визначити, от чи інше таке вже й важливе і чи тільки мені явлене, щоб писати про те притчу. Оце, властиво, і все, що стосується мого теперішнього існування на квітучій радянській, найдемократичнішій землі.

Бувай здоров!
В. Голобородько».

Ідеться про те, що Василь Голобородько об'єднав чотири віршовані збірки – «Летюче віконце», «Пастух квітів», «Ікар на метеликових крильцях», «Від дерева до дерева» – в один рукопис «Діалектика», згодом ця назва загубилася. Служити йому довелося у військово-будівельному загоні аж у Владивостоці.

Із листа Василя Голобородька до Василя Стуса від 25 листопада 1968 року:

«м. Владівосток
<...>

Служиться мені легко. Уже звик. Сьогодні був у комбата, виявляється, йому надіслав Р. Лубківський телеграму від імені СПУ Львівської, де запитує, як я служу і чи може він порекомендувати мене до друку. Уявляєш? Просто жак і сором. Напевно не буде моєї добірки.

А тут мені пропонують роботу в бібліотеці, щоб я допомагав тільки активно у вихованні молоді. Комбат радив злазити з хмар і писати вірші про солдатів, і взагалі, я не знаю, що мені робити.

Листа тобі пишу на листі від Підпалого, прочитай там усе до кінця написано про другу (!) книжку.

А перша може вийти, як тільки буде вказівка з цк комсомолу. Не знаю, коли та буде вказівка. Радять іще написати листа до Главак.

Отакі мої літературно-солдатські справи. Невеселі. Щось плутане, і я не розберуся в тому нічорта.

Книжок мені не купуй, колись сам прочитаю, що треба, а як не матиму чогось гарного, то не велика біда. Та й чи буде охота читати.

От писати вже немає охоти. Скоро перестану друкуватися. Мені то все набридло, що зі мною робиться. То як у клозеті ніби. А я хочу волі, бути самим собою, бути добрим і нести людям добро!

<...> Бувай!
В. Голобородько».

Як бачиться, умови виживання були вкрай нестерпні, адже КДБ будь-якими методами намагався схилити Василя Голобородька до співпраці та зречення своїх життєвих і творчих принципів. У цьому руслі слід тлумачити і пропозицію працювати в бібліотеці, пораду «писати вірші про солдатів», а найголовніше: поетична збірка «Пастух квітів» (у тематичному плані видавництва «Радянський письменник» – під назвою «Лабіринт») не з'явилася друком. Про що й повідомляє редактор рукопису цієї збірки Володимир Підпалый.

Лист Володимира Підпалого до Василя Голобородька від 10 листопада 1968 року:

«Добридень, Василю!

Сварися, не сварися – а я мовчав. Мовчав не тому, що не хотів убивати тебе неприємною вісткою (хоч і це аж надто неприємна річ), а тому, що все на щось сподівався. Хай тепер порадіють – на одного докінченого скептика стало більше на грішній землі. Та найгірше, звичайно, тобі. Бо жодна людина не дасть відповіді на запитання: за віщо?

Отакі справи наші, хлопчику. А може, варто це буде сподіватися на 1970 рік. Хотів би я цього, та боюся.

До зустрічі.
Володимир».

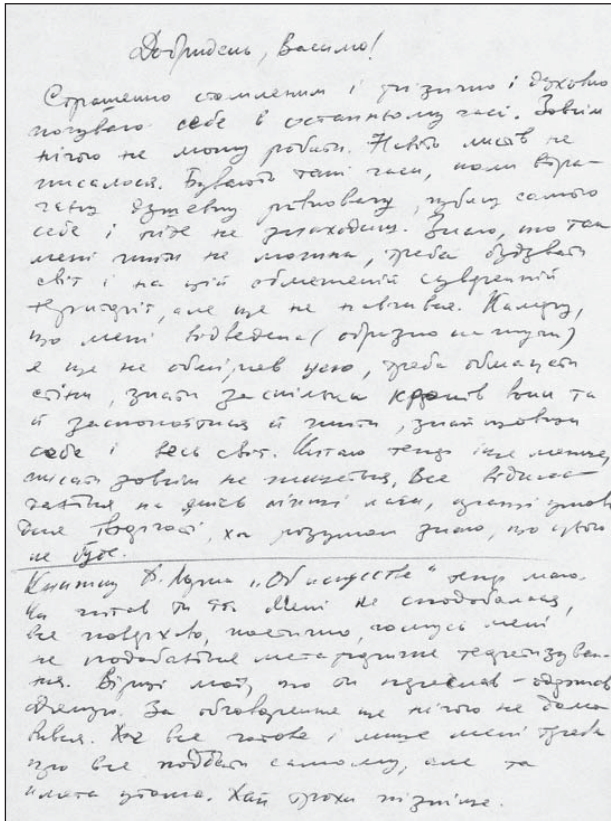
Сподівання Володимира Підпалого виявилися марними, а поетична збірка Василя Голобородька «Зелен день» вийшла в цьому видавництві аж 1988 року, в «Молоді» – «Ікар на метеликових крилах» – 1990 року.

Із листа Василя Голобородька до Василя Стуса від 8 січня 1972 року:

«Добридень, Василю!

Страшенно стомленим і фізично, і духовно почуваю себе в останньому часі. Зовсім нічого не можу робити. Навіть листів не писалося. Бувають такі часи, коли втрачаєш душевну рівновагу, губиш самого себе і ніде не знаходиш. Знаю, що так мені жити не можна. Треба будувати світ і на цій обмеженій суверенній території, але ще не навчився. Камеру, що мені відведена (образно кажучи) я ще не обміряв уст, треба обмацати стіни, знати, за скільки кроків вони, та й заспокоїтися й жити, знайшов-

ши себе і весь світ. Читаю тепер іще менше, писати зовсім не пишеться. Все відкладається на якісь ліпші часи, кращі умови для творчості, хоч розумом знаю, що цього не буде.

<...>

Не забувай, що гарну книжку треба й мені, відлученому від культурного життя, приреченого вмерти в темряві неучтва.

На все добре!

Щиро В. Голобородько.

Василю!

Коли є змога перепиши мені

Ст. 26

Ст. 27

Ст. 30

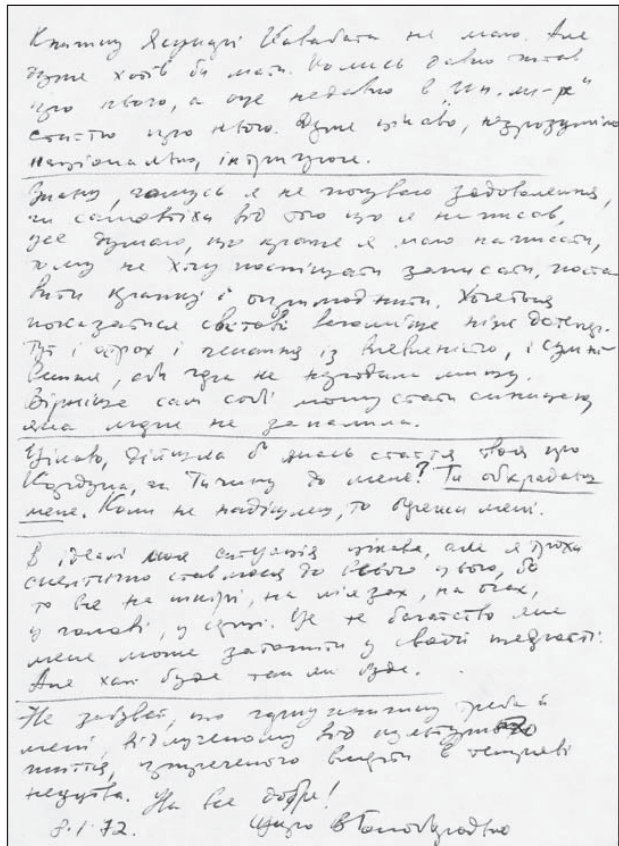
«Загальної декларації прав людини»

В. Голобородько».

За поштовим штемпелем на конверті адресат отримав цей лист 11 січня 1972 року, навіть устиг підписати конверт для відповіді. Наступного дня Василя Стуса заарештували.

З інтерв'ю Василя Голобородька журналу «Тижень» від 31 липня 2014 року «Люди на Донбасі так і не вийшли з радянського середовища»: «Ми познайомилися, коли він почав навчатися в аспірантурі Інституту літератури.

Василь тоді шукав земляків, і це виявилось дисидентське середовище, яке, звісно, тоді ще так не називали. Але вже багатьох переслідували й переставали друкувати. Ми познайомилися на якомусь вечорі у Спілці письменників, а згодом часто зустрічалися на квартирі у Світличного, багато листувалися. А коли Стуса засудили, то наше листування перервалося. Бо писати йому означало наражати себе на неприємності. По суті, я був у руках КГБ, вони могли зробити зі мною що хотіли. Працював тоді на шахті, мав чотиригодинний робочий день, а опісля – в радгоспі електриком із ненормованим днем, нічни-

Лист Василя Голобородька до Василя Стуса

ми викликами тощо. Звільнивши з шахти, мене довго нікуди не брали на роботу. Заявляв мені один кагебіст, мовляв, «у брата хліба проситимеш». Тому листуватися тоді зі Стусом я не міг. Хоча були такі, що йому писали. Але ж невідомо, звідки в них була така сміливість. Бо я таки боявся. А якщо вони не мали страху, то чому? І чому їх не торкнулися репресії?»

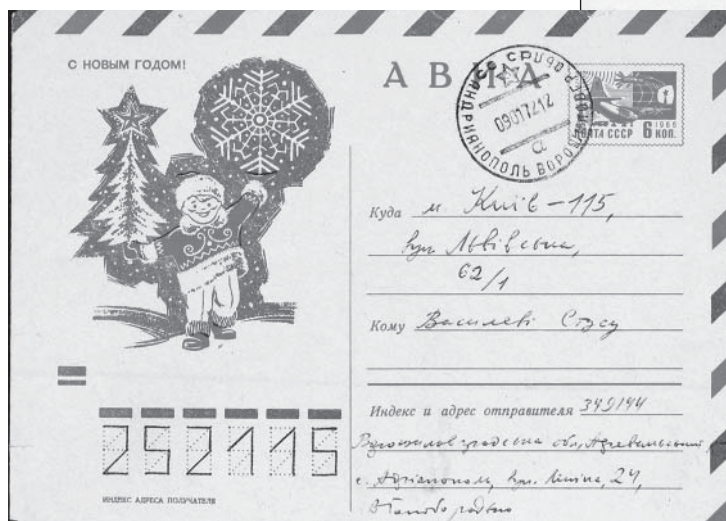
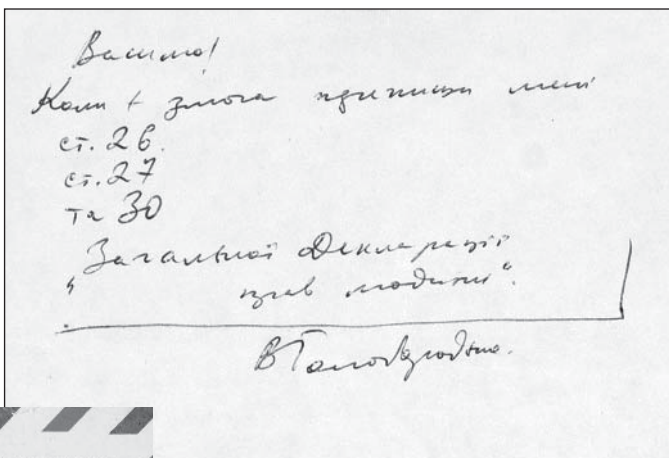
У книжці спогадів про Василя Стуса «Не відлюбив свою тривогу рання» Василь Голобородько писав: «Майже двадцять років, аж до 1987-го, довелося мені перебувати у невимовному стані повного безправ'я – без прописки, без постійної праці, без засобів до існування, зі що-

денним чеканням перемін у житті на ще гірше, у невідомості щодо своєї подальшої долі.

Відразу ж після виключення мене з Донецького університету я жив у рідному селі у батьків, інколи приїжджаючи до Києва. Найчастіше знаходив притулок у Василя...

Спроба навчатися в Донецькому університеті для Василя Голобородька виявилася теж не довгочасною і завершилася виключенням – 16 січня 1967 року – «за дії, несумісні із званням радянського студента». Найбільш красномовним документом, який свідчить про репресивні дії тоталітарно-компартиїного режиму, є лист секретаря Донецького обкому КПУ А. Дегтярьова від 30 січня 1967 року з позначкою «Строго секретно», який тепер зберігається в Центральному державному архіві громадських

родько В. И. и Тесленко А. К. из членов ВАКСМ и просил ректорат университета отчислить их из числа студентов. В настоящее время Голобородько В. И. и Тесленко А. К. исключены из университета.

Вопрос о попытке националистической пропаганды в университете обсуждали на бюро Донецкого горкома КП Украины и партийном бюро университета, где дана политическая оценка случившемуся и приняты меры, направленные на усиление идейно-политической работы среди студенческой молодежи.

Вместе с тем обращают на себя внимание следующие факты: как выяснилось, студент Голобородь-

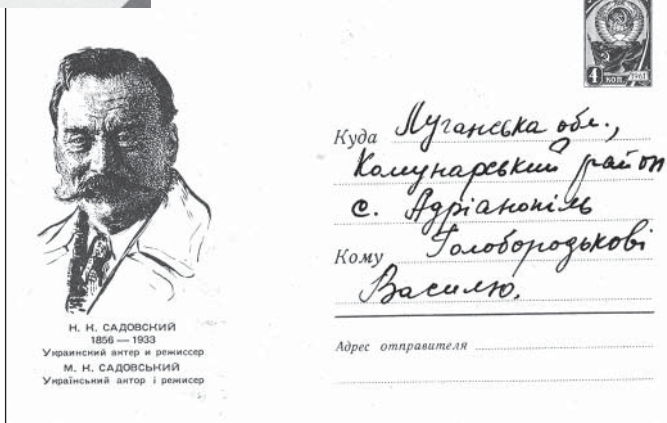
організацій України. Вважаю, що його варто навести мовою оригіналу:

«В Донецьком державному університеті була предпринята попытка націоналістическої пропаганди.

Студент другого курсу українського відділення філологічного факультета Донецького державного університету Голобородько В. И. отримав в г. Києві від І. Дзюби екземпляр так званого листа В ЦК КП України і став знайомити з ним окремих студентів.

В частности, он передал письмо студенту первого курса того же факультета Тесленко А. К., который организовал коллективную читку письма в своей учебной группе.

Действия Голобородька В. И. и Тесленко А. К. получили единодушное осуждение со стороны студентов и преподавателей. Комитет комсомола университета исключил Голобо-

Конверт, підписаний Василем Стусом за день до його арешту. Фото. 1972

ко В. И. обучался в Киевском университете, откуда был отчислен за распространение взглядов, чуждых нашей действительности. Однако в академической справке, выданной Киевским университетом, записано, что он оставил учебу по собственному желанию. Деканат филологи-

ческого факультета Київського госуниверситета на наш запит дав Голобородько В. І. хвалебну характеристику.

Летом прошлого года в Донецкий госуниверситет приезжал В. Пьянов – бывший председатель комиссии по работе с молодыми авторами при Союзе писателей Украины – и настоятельно добивался в деканате филологического факультета, чтобы Голобородько В. І. был зачислен на второй курс Донецкого госуниверситета.

Вызывает недоумение и тот факт, что председатель Правления Союза писателей Украины А. Т. Гончар в своём отчетном докладе на прошедшем недавно съезде писателей упомянул Голобородько В. І. в числе молодых талантливых литераторов».

Читаючи тепер цей архівний документ, не перестаєш захоплюватися мужністю нашого земляка, який на догоду тоталітарному режимові не написав жодного вірша, а загалом у його творчості немає літературних творів, де переважає ідеологічний початок.

1970 року вийшла перша поетична збірка Василя Голобородька «Летюче віконце» (видво «Смолоскип», Париж – Балтімор). Тоді вже сам факт публікації книги за кордоном розцінювався як крамольний, хоч письменник і не був причетний до передачі рукопису. Тож наступні два роки митець у далекому Владивостоці відбував у будівельному батальйоні військову службу.

До 1977 року в Україні не з'явилося в пресі жодного вірша цього автора. Потім епізодичні добірки друкувалися тільки в луганській обласній молодіжній газеті «Молодогвардієць», яких за десять років було аж... вісім. Та ще три в часописі «Наша культура» (Варшава).

Стосовно публікацій у «Молодогвардійцеві» думається, що з боку каральних органів (Компартія та КДБ) вони мали теж репресивний характер: цим демонструвалося, що насправді поета ніхто не переслідує, а художній рівень його поезії не вище обласної молодіжки. Так тривало аж до 1986 року, а власне, до опублікування книги «Зелен день» (1988), за яку Василь Голобородько отримав літературну премію імені Василя Симоненка.

...2002 року видавництво «Акта» видало нову поетичну збірку В. Голобородька «Українські птахи в українському краєвиді»; тоді ж видавництво «Альма-матер» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка порадувало читачів збіркою його вибраних поезій «Посівальник», де вміщено вірші, починаючи з 1962 року.

Урешті-решт, за сприяння засновників групи компаній «Планета» – родини Мошенських, 2005 року побачила світ книга Василя Голобородька «Ми йдемо» (Видво «Планета-друк», Київ – Рівне) – найбільш повне видання його віршованих творів.

Поетична творчість Василя Голобородька є органічним продовженням багатовікового народнопоетичного надбання в переважно цілісній формі казкової та пісенної метафоричності. Наприклад, вірш «Тур з одним рогом»:

Посилала мене мати
зеленого жита жати.

Народна пісня

Із темної печери, що була житом,
виходив тур з одним рогом,
що був плугом,
і кидався на жінку, що була
нивою, аж та падала, як рілля,
що була голими ногами.
Поранена об ріг тура, що був
плугом,
жінка лежала на землі,
що була голою,
і гляділа квіти, що були
червоним маком.
Заходив тур з одним рогом,
що був плугом,
у темну печеру, що була
житом.

Тут окремі елементи метафоризованого обрядового, казкового й пісенного дійства трансформувалися в цілісний образ першого весільного єднання.

Подібна реставрація не знає часово-просторових орієнтирів, бо й справді, говорити про якийсь чітко виражений хронотоп у міфологічно-фольклорній поезії – означає звужувати її художньо-світоглядні можливості. Тому у вірші «Катерина Білокур: Плетіння вінка», де, на перший погляд, мова йде тільки про народну художницю, читаємо:

У вінкові, звитому з квіток
усього літа,
дівчиною, яка починає дівувати
кожної наступної весни,
стоїть із пензлем у руці посеред
вічного літа.

Вічне, прадавнє, тобто рідне, приходить у наше сьогодення кожної миті, і найчастіше «словом нашої мови», проспіваним у Пісні, а інколи може ожити й продовжитися тільки єдиним звуком, як у поезії «Рухомий храм»:

Людина носить той храм
із собою
єдиним приголосним звуком
спільним для її імені
і назви рухомого храму
нечуваного віросповідання.

Поезії Василя Голобородька – це вірші саме українського поета. Не тому, що в поетичних рядках часто надibuємо слова «козак», «Україна», «гетьман», імена історичних осіб та географічні назви (Сагайдачний, Берестечко), адже й раніше в численних творах інших авторів ми натрапляли на них. Ні, не зовнішніми атрибутами позначений національний характер поезії Василя, а внутрішнім змістом, особливістю світобачення, образністю, поетичною семантикою. До того ж усе це не є не змінним, а створює постійне відчуття руху поетичного мислення, естетики. Поет може в короткому, на перший погляд, описовому вірші, навіть в окремій метафорі, сказати стільки, що в цілісності своїй становить досвід багатьох поколінь і вражає силою поетичного образу:

на горі дівчата
у вишиваних сорочках –
кривий танець ведуть,
весну веселу гукають,
звичайно: ніде не збиваються,
нічого не пропускають:
«Благослови, Боже,
весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводити
Гу-у-у!»

І, як соняшники за сонцем, повертаються козаки обличчям до дівчат. Є у вірші ще одна досить глибока художня деталь – поет двічі, окрім цитованого уривка, повторює слово «звичайно» («звичайно веснянки ведуть», «звичайно весну закликають»). Навіщо? У такій узвичаєності й незмінності дійства виражено головну ознаку усної творчості українського народу. Тому й життєдайність веснянки – рівня сонцю. Справжнє поетичне відкриття, а скільки їх у талановитих поетичних рядках Голобородька!

Ритмомелодика вірша «Міждо мир хрещений» нагадує народну думу. Однак мало буде сказати, що поет розвиває традиційну форму. Тут щось значно більше: несхожість естетики відображення, трагізм часу, який суперечить

багаторічному ідеалові народу, коли жорсткий сталінізм назвав зрадниками полонених воїнів...

Одна із загадок поетичного світу Василя Голобородька – матеріальне й духовне мають однакову силу. Те, що ми звикли ділити на одухотворене й неживе, для наших пращурів не мало чітко окреслених меж, а постійно перебувало в рівновазі. Тому й говорили, відчували, діяли не тільки люди, а й тварини, дерева, рослини, вода й вогонь, земля й померлі предки. Народжуване світобачення людини закріпило все це, і хоч із часом світ поділився на духовний і матеріальний, первісний зв'язок не був утрачений.

Продовжується велика і багаторічна праця митця над дослідженням генезису української казки. Серед нових видань – збірка «Віршів повна рукавичка» (2010) – одна з найкращих у світі книжок для дітей та поезії «Білі кімнатні рослини» (2013).

Хочеться вірити, що в Україні зрештою буде видана вся поетична спадщина видатного поета Василя Голобородька, що свідчитиме про світовий рівень сучасної української поезії та сприятиме глибокому і всебічному дослідженню його творчості.

Тепер Василь Голобородько живе в ірпінському Будинку творчості письменників. У багатьох інтерв'ю він розповідає гірку правду про недавні роки на Луганщині.

З інтерв'ю Василя Голобородька журналу «Тиждень» від 31 липня 2014 року «Люди на Донбасі так і не вийшли з радянського середовища»: «Відповідно за втратою мови була втрата відчуття, що людина – українець і живе на своїй землі. Україна залишалася суто адміністративним елементом. Влада за 23 роки незалежності нічого не зробила, щоб змінити цю ситуацію. Інформаційне поле там досі російсько-радянське. Люди так і не вийшли із середовища СРСР, їм постійно про нього нагадували – фільмами на обласному телебаченні, символами й пам'ятниками, топонімікою. Вважаю радянські символи троянським конем, бо за ними стоїть імперська, колонізаторська, русифікаторська Москва».

Те, що Донбас – це Україна, переконатися дуже легко, адже для цього треба просто читати поетичні твори талановитого українського письменника Василя Голобородька.

Микола Сулима

«НИКОГДА МЫ НЕ БУДЕМ БРАТЬЯМИ...»

(Образ України й українця в сучасній російській літературі)

Віддавна для Росії нас, нашої мови та культури або ж не було зовсім, або ж ми були чиєюсь вигадкою, проектом, фейком, чи, якщо й були, то поставали недолюбленими, неповороткими, зрадниками тощо. Скажімо, у відгуку К. Аксакова на поему М. Гоголя «Мертві душі», датованому 1842 р., Малоросію названо «живою частию Росії». Ми не будемо посилалися на численні укази про заборону української мови, що видавалися в царській Росії. Та все ж згадаємо негативну реакцію М. Горького на пропозицію перекласти роман «Мать» українською мовою. 1926 р. радянський класик уважав, що вона надходить від людей, які «не только утверждают различие наречий – стремясь сделать «наречие» языком, но еще и угнетают тех великороссов, которые очутились меньшинством в области данного наречия». Горький не залишився в самотині зі своїм презирством до української мови.

У сталінській Росії не погребував бандерівською темою Д. Самойлов (у 1960-х роках визнаний поет-демократ). Розповідаючи 1946 р. у вірші «Бандитка» про бандерівку, яку ліричний герой веде на розстріл, автор називає її «гадюкою» і радіє, що помиратиме вона в кюветі, «не ожидая трибунала». І нехай би собі зникав у нетрях письменницької біографії той розстріл без суду й слідства, так не дали йому упокоїтися. В опозиційній «Новой газете» кілька років тому Євг. Євтушенко вирішив ще раз нагадати промовистий епізод із біографії Д. Самойлова [26].

Подиву гідний і рядок у «записной книжке» Венедикта Єрофєєва, датований 1972 р.: «...от гуцульства к бендеровщине» [7]. Здавалося б, яке діло авторові поеми «Москва-Петушки» до України? Проте такою вже є російська людина – навіть співець горілки не може не висловитися на адресу українців...

Антиукраїнські настрої в російській літературі посилилися після проголошення незалежності України 1991 р.

1992 р. Йосиф Бродський написав оду «На незалежність України», яку прочитав 28 лютого 1994 р. на вечірці в Куїнсі-Коледжі (США). Мається магнітофонний запис цієї вечірки (відомості почерпнуті з Інтернету). Важко зрозуміти, як поет, витурений із СРСР, проклинає державу, що нарешті відділилася від імперії, підбираючи, як каже Л. Лосєв, біограф Й. Бродського, «кlišовані українізми й перемішуючи їх зі словами й виразами зі злочинського арго, підсилюючи в такий спосіб відчуття незаконності, кримінальності відділення України від Росії» [19]:

*С Богом, орлы, казаки, гетманы, вертухаи!
Только когда придёт и вам помирать, бугаи,
будете вы хрипеть, цапаная край матраса,
строчки из Александра, а не брехню
Тараса.*

Не втримався, щоб не висловитися про розпад СРСР, відомий письменник-емігрант Юз Алешковський. Так, у різдвяному романі «Перстень в футляре» головний герой Гелій Револьверович Серійоз розмірковує: «До чого же не величественно подыхает грандиозная Империя, до чого же пошло врезает она дуба! Всякая бывше-партийная шобла самостийно поднимает чубатые головы. Украина сама загоняет шевелюру в петлюру...» (далі – про Литву, Кавказ, Татарстан, про Росію, яка «сама не живет и другим народам жить не дает, в том числе и русскому ... в сардельку спивающемся племенни» [1].

Свої жалі з приводу незалежності України висловив і Семьон Ліпкін. У вірші «Случайность» (1996) він засуджує «таможенный досмотр / Между Белгородом и Харьковом» [17].

Бідкається щодо ще «ненашого Крима» й Інна Ліснянська (дружина Семьона Ліпкіна): у вірші «В Киев Евдокии» (1996; очевидно, він адресований Євдокиї Ольшанській, відомому знавцеві творчості Анни Ахматової) [18].

Не залишилась осторонь від української теми і драматург та прозаїк Ніна Садур. У її романі «Немец» згадується Ялта, отож героїня змушена перебувати «серед пугливых колдовских «хохлов», які й «говорят, как будто им жарко», і «стоят на одном месте», у них «мутноватые склеротические глаза», і «все корабли» їм слід віддати; звичайно, тут і «андреевский поруганный флаг проплывает по нашим с Киной глазам» [25].

1998 р. у квітневому числі часопису «Москва» в розділі «Писательская тетрадь» з'явилися нотатки Михайла Лайкова «Гуляй, Украина! (Осень 1996 – осень 1997)». Тоді автор мешкав поблизу Дніпропетровська, клопотався про клаптик власної земельки, водночас натхненно паплюжачи все українське: підручник з історії України І. Крип'якевича, портрети на гривневих купюрах, хліб, президентів Кравчука і Кучму (ними «государства заканчиваются, а не начинаются»), освіту («государство готовит себе рабов»), «Слово о полку Ігоревім», яке не вважає українською пам'яткою, «Историю русов» – «книжку, роковым образом повлиявшей на становление и развитие украинства», книжки, яка «определила и то, что называется национальной идентичностью». Його дратує навіть звучання прізвищ Мазепа, Петлюра, Бандера (він не чує звучання власного прізвища...). Йому не подобається українське православ'я: воно не дало Сергея Радонежського чи Серафіма Саровського (Антоній і Феодосій Печерські – це не українські святі, вважає М. Лайков, а святі Київської Русі). Українські монастирі погані тим, що це культурні, політичні, господарські центри, а не Оптиная пустинь з її старцями. Не подобаються М. Лайкову й українські ікони XVII–XVIII сс. Ну, і, звичайно, не оминув автор кліше, що «привыкла Украина жить на чужой счет», «раньше Украина была на содержании в России», та ще таке – український народ завжди «чувствовал свою общерусскую принадлежность, кровное и духовное родство с великороссами и белорусами» [15]. Та найдивніше те, що ці нотатки підписав до друку письменник Леонід Бородін – той, що сидів в одній камері з Василем Стусом, був очевидцем останнього періоду життя українського поета-дисидента...

Україні було присвячене ще одне число часопису «Москва» – серпневе за 2002 р. В анотації зазначено: «Украина, Кубань, Карпаты,

Крым, Польша... Именно эти регионы дали авторов и темы в августовский номер «Москвы». Мы уверены, что не только шесть миллионов этнических украинцев, проживающих в России, но и любой человек, ощущающий в себе славянские основы, сможет понять стихи Ирины Жиленко, напечатанные в этом номере на украинском языке, – без перевода, а самобытную живопись художницы-самородка Екатерины Белокур – без объяснений». Україну в цьому числі, крім Ірини Жиленко (з післямовою доктора фізико-математичних наук Юрія Лисиці), представляв роман «Долгие поминки» Володимира Яворівського, повість «Веселые праздники» Валерія Єремєєва (Вінниця) та ін. Чим керувалася редакція «Москви», збираючи під одну обкладинку названі матеріали, – сказати важко. Особливо спантеличує стаття філософа Віталія Таланіна, члена російського філософського товариства РАН, ученого секретаря Запорізького відділення РФТ, під заголовком «Малороссия в объятиях глобализма и украинский „национализм”». В. Таланін не лише послідовно вживає назву «Малороссия-Украина», він заявляє, що в Україні «продолжает насаждаться искусственный язык, а люди продолжают говорить на русском языке. Вымучивается искусственная история, но ничего, кроме здорового, но и горького смеха, она вызвать не способна. И последние моменты утешают и дают надежду. Надежду на то, что лишь физический контур подвергся недугу, но духовный стержень «Малороссия – Россия», сиречь «Киев – Москва», все еще не загублен» [27].

Ще слід згадати матеріал із рубрики «Домашняя церковь» – статейку «Апостол Карпатской Руси. Житие священномученика Алексея (Кабалюка)», у якій робиться спроба повернути із забуття одного з русинських діячів, котрий колись прагнув, щоб Підкарпатська Русь стала автономною одиницею Російської Федерації... Словом, химерний дарунок братньому українському народу злагодила редакція часопису «Москва».

Приголомшливим є оповідання Михайла Єлізарова «Госпиталь». Народився письменник в Івано-Франківську, навчався в Харківському університеті. Зараз живе то в Німеччині, то в Росії. 2008 р. став лауреатом премії «Русский Букер». На початку 1991 р. він служив у війську. Про ці кілька місяців перебування в лавах радянської армії М. Єлізаров і розповів в оповіданні «Госпиталь». Той заклад, куди потрапляє герой, важко назвати шпиталем – це скоріше в'язниця. У палаті/камері зібралися «деди» і «духи». Особливо дістається «духам»:

«деди» знущаються з них, примушують себе обслуговувати – прати одяг тощо. Та найбільше дістається українцеві Шапчуку – щоб був поступливішим, його б'ють, і він «выполняет возложенную задачу». Проте на справжнє пекло життя палати/камери перетворилося, коли в ній з'явився танкіст Прищепін. Герой зізнається, що з його появою «испытал в душе ноющую трещину», бо «воистину страшен оказался этот пришлый. Это он, танкист Прищепин, поселил смуту, кромешный ужас и проклятие». Скажімо, примусивши Шапчука прати свій одяг, танкіст не задовольнився якістю прання, через що б'є мокрою тільняшкою Шапчука, потім кидає вдяганку на підлогу і примушує хлопця підіймати її зубами та ще й примовляти «Прости, «дедушка»!» Апогею це знуцання досягає, коли в шпиталі не залишилося начальства: «деди», випивши трилітрову банку самогонки, влаштували для «духів» пекло. Прищепін змусив Шапчука займатися з ним оральним статевим актом; наздогнавши хлопця в кімнаті, яка могла бути архівом чи бібліотекою, озвірілі «деди» згвалтували його. Принижений, розчавлений і знетямлений Шапчук у відчай рве статути, конституції і матеріали з'їздів КПРС, аж поки його погляд не зупинився на карті Радянського Союзу: «Шапчук бросился к стене и сорвал карту, забарахтался под ней, вынырнул, швырнул на пол и кошачьими движениями начал полосовать глянцевоe полотно. На спине его от усилий образовался подвижный мускульный горб. Шапчук запрокинул голову, и архив снова огласил мучительный трубный рев, словно вместе с картой Шапчук рвал и свою собственную шкуру.

Он потрошил страну, лежащую, как беззащитная шуба. Оторвал хлястик Прибалтики, крошечную, точно манжета, Молдавию, воротник Украины, подол Таджикистана.

Такающая бубнящая труха на миг обернулась внятными словами: «Шоб вы усі поздыхали!» – и взмыла к потолку воплем покрываемой ослицы.

Уже не было Шапчука, только бесноватая химера, что глумилась и чародействовала над поверженной картой» [5].

Згодьмося, написано талановито. Але правда й те, що серед двадцяти семи мешканців палати/камери не знайшлося жодної л ю д и н и – всі лишень запобігають перед Прищепінім (а серед них – представники майже всіх національностей, як то й заведено в радянській армії), оповідач боїться, щоб танкіст, не дай, Боже, не помітив і його. Тільки один «дед» Євсіков висловився: «Мне в принципе по х..., я не

русский, не украинец, я грек. Но вы же, как же вы так можете, своих?..» [5].

М. Єлізаров завершує оповідання так: «Был понедельник, девятнадцатое августа тысяча девятьсот девяносто первого года» – тобто підкреслює, що подія, ним описана, відбулася за кілька днів до проголошення незалежності України. А свідченням того, що герой «Госпиталя» аж ніяк не співчуває Шапчукові, є ось цей портрет хлопця: «Деревенского Шапчука прозвали Шапкой. Это громоздкий и запуганный парень из-под Львова. Он говорит на украинском, с бабьим привизгом. Шапчуку достаётся больше других» [5]. Чому я так уважаю? Бо М. Єлізаров, описуючи міста, де йому доводилося жити (зб. «Бураттини. Фашизм прошел», 2011), дає ось таку характеристику Івано-Франківську: «Я не вижу его лица – Ивано-Франковск повернулся ко мне спиной, что-то брюзжит на украинском – дребезжащий тембр, визгливый западенский тенорок с польскими интонациями» (до речі, дістається й Берліну – він у М. Єлізарова гей, Харкову – він невдаха, Москві – вона в нього жінка, яка молодиться). І далі: «Ивано-Франковск последнее время увлечен политикой. Часто ездит плацкартом в Киев – постоять на Майдане. Поорать, поскандировать. Я видел его фотографии с митингов.

Даже подумать не мог, что у орущего «Разом нас багато» Франковска может быть такое мудацкое выражение лица. Причем дело исключительно в артикуляции. Я проверял. Если стать перед зеркалом и сказать: «Разом нас багато», что-то скверное творится с мимикой – какие-то бесноватые гримасы, как если смешать американскую улыбку с синдромом Туретта» (один із різновидів розладу центральної нервової системи) [6].

М. Єлізаров не сприймає незалежності України, ненавидить «помаранчеву революцію» (див. численні інтерв'ю, зокрема і в київських часописах «Фокус», «Шо» та ін.). Для нього Харків і Дніпропетровськ – це російські території, вулицями Харкова «плавают рыбы, усатые, как Шевченко, и изо ртов вылетают пузыри» і т. ін. Він, звісно, підтримує анексію Криму, а Гіркін-Стрелков для нього – «совершенно удивительная личность». Роль України в сучасному історичному контексті М. Єлізарову бачиться такою: «Саркофаг ядерных отходов, вместилище вредных производств, лагерь для европейских нелегалов, территория размещения американских ПРО, место секс-туризма, инкубатор дешевой рабочей силы и пушечного мяса для будущих войн НАТО на Востоке, разменная пешка в политических войнах с Россией.

Короче, жалкая роль» (ви не повірите, але все це вміщено на сторінках київського часопису «Шо») [23]. Заплющити очі – і чуєш міністра закордонних справ Росії Лаврова або представника Росії в ООН Чуркіна...

До тих, хто зневажає Україну, її мову та культуру, приєднав свій голос і Леонід Гіршович, музикант і письменник, який мешкає в Ганновері. Ще 2001 р. у книжці «Замкнутые мира доктора Прайса», до якої включено дві повісті – «Без стыда и совести» і «Цвишен ям унд штерн: Быт и нравы гомосексуалистов Атлантиды», зустрічаються українські фрази, – може, це пояснюється присутністю в повісті «Без стыда и совести» українстки Асі, колишньої вчительки... Проте художній прийом перестає бути художнім прийомом, коли Л. Гіршович починає висловлювати своє справжнє ставлення до нашої мови – в одному місці він «стилізує хама – *нэ трэба*» [3]. 2005 р. у московському видавництві «Текст» з'явився роман Л. Гіршовича «„Вий“, вокальний цикл Шуберта на слова Гоголя», дія в якому відбувається в окупованому Києві. У вже згаданій повісті «Без стыда и совести» Л. Гіршович посилається на книгу Ірми Люге «Психология искусства», де говориться про планету з «перекритими кислородними краниками испытанных приемов». Так то на якійсь планеті, а в романі «Вий» «краники випробуваних прийомів» просто позривало – тут лунають бідкання, що під час німецької окупації «для русских на Украине настали жовто-блакитные времена», дорікання тим, хто ходить «с желто-голубой тряпичей на рукаве», жахання від того, що «небось они (українці. – М. С.) и «Слово о полку Игореве» теперь проходят по-украински». «Незалежність», «шаровары», «пидпильщик», «западенцы», «москалы», «Галычына» – ці слова багато разів уживаються то в репліках, то ремарках. Л. Гіршович не втомлюється іронізувати над перекладами українською мовою відомих романсів, арій, підкреслюючи, що українська мова не здатна відтворити красу російськомовного тексту. Оперний театр Л. Гіршович називає «Велька Опера». Його верне від слів про М. В. Лисенка, що він є «нашим музичным видзеркаленням», а про оперу «Тарас Бульба» автор «Вия» пише, що на неї «раньше солдат водили. И из ремесленных училищ. Строем. Чтобы в зале хоть кто-то был». Слідом за М. В. Лисенком дістає свою порцію презирства Б. Р. Гмиря (у романі він має ім'я Гайдабура). Та що там М. В. Лисенко із Б. Р. Гмирею! Він не щадить навіть музей М. Булгакова: «А шо, – пише Л. Гіршович, – клянутся же в мемориальном домике на Володимирском

(так у Л. Гіршовича. – М. С.) взвоє своїм Мастером, но при этом своей незалежностью». Та найбільше обурення викликає написане Л. Гіршовичем про Олену Телігу. У тексті її названо Оксаною Підводою, вона очолює «Прапор». Щоб ні в кого не виникло жодних сумнівів, Л. Гіршович удається до своєрідного «постмодерністського» прийому – він у коментарях називає прототипів: Гайдабура – Гмиря, Підвода – Теліга і т. ін. Щоправда, автор «Вия» перебріхує: Теліга в нього Олеся, а не Олена... Ну, та для людини, яка порівнює три дні, проведені в Києві, з «тремя ночами Хомы Брута», – все одно: з переляку чого не скажеш... Але якими такими емоціями можна керуватися, щоб написати про розстріл О. Теліги в Бабиному Яру: «...не зря «Тараса Бульбу» везли в братскую Одессу. Но странно – и по-своему поучительно: инициатива такой постановки не исходила от конкретной персоны, все эти персоны уже сгинули, по пословице, в ту же могилу, что рыли другим – буквально», а потім прокоментував: «Олена Теліга была не единственной из украинских националистов, кто нашел свой конец „у Бабином Яру“» [4]. Отакі от тепер скрипалі вперемішку з письменниками...

Чи не з інспекторською перевіркою Київ відвідав Андрій Льовкін, колишній редактор блискачучого часопису «Родник», що виходив у Ризі (1988–1992 рр.; там уперше опубліковано роман Д. Оруелла «Звіроферма» та багато іншого, чого ще не можна було друкувати в СРСР/СНД). 2004 р. часопис «Звезда» (Санкт-Петербург) оприлюднив враження А. Льовкіна, які названо «4 ночных магазина города К.», від міста К., столиці країни У., з головною вулицею Хрещатик. За вікнами – липень–серпень 2002 р. Перший магазин, що на Хрещатику, московському гостю не сподобався: «...и магазин „Шалена мода“, а все равно „Сельпо“» (втім, їжа, куплена в цьому магазині, виявилася смачною і дешевшою, ніж у Москві...). А. Льовкін пояснює, чому він пише К. і У.: «Эти город и страну надо называть только буквами потому, что они именно К. и У. В общем, они похожи на этот магазин... Реально, усекновение названия этой державы до У. обоснованно, она так и прозывалась: «страна», по-здешнему «країна», так что она официально и называется «У. Страна», но «Страна У. лучше». Московський гість відчуває напади блювоти від таких слів, як «цілодобово», «шкіра», «смачного» («что, кажется, означало «приятного аппетита», впрочем – неперебиваемое, что-то этнически-физиологическое»), «вибух», «відносини», «подарунок» («ну кто после „подарунка“ не до-

бавит „бля”?»). Льовкін пише, що в К. у нього є хтось, знайомий по М[оскві]. Проте й вони стали для нього огидними через їхню приналежність до певної – іншої – субстанції, до «их времени, их дележа», отож відтепер вони не були йому «социально близкими». Розправившись зі знайомими, Льовкін переходить до «украинской державности», яку «они, – тобто українці, – в 2002 году решили извлечь аж из князя Владимира (будто как длинную макаронину вытягивая), положив в лице президента венки к его памятнику – вот именно как основателю государственности У.». Льовкін не стримується: «Ну вот чего это они (все ті ж осоружні українці. – М. С.) еще тут не умерли все – было совершенно непонятно». І жалкує, що немає того, хто влаштував би українцям «демонстрацию несоответствия их представлений о себе». Льовкін ходить містом К. і коментує все, що бачить: «...сбоку Рада походила на хороший крематорий», з «чучелами этнических украинцев по бокам». Лише три станції пересадок у метро, виявляється, «развитию умственных способностей не способствовали» (?!). Не сподобалися Льовкіну і п'ять будинків, що оточують Майдан Незалежності – «торчат, как цуцики бездомные, ждут пропитания» (?!). І дивно було б, коли б московський гість нічого не сказав про українську мову (подолавши напади блювоти від українських слів, про що говорилося вище). Для Льовкіна «их язык» – «не украинский, а их как бы русский» [16]. Одне слово, ще й Льовкіну, як Гіршовичу, випало побувати в К. і провести в ньому дні, «подобные трем ночам Хомы Брута».

У сьомому числі за 2008 р. часопис «Дружба народов» надрукував статтю Александра Корабльова «Те, что у края». Її автор – доктор філологічних наук, завідувач кафедри теорії літератури й художньої культури Донецького національного університету, редактор інтелектуально-художнього часопису «Дикое поле». Часопис «Дружба народов» (його зараз очолює Александр Ебоноідзе), знехтувавши назву, що визначає основну ідею, якою він мусить керуватися, відбираючи для публікації на своїх сторінках вірші, прозу, публіцистику, критику, друкує статтю, яка збурила українську громадськість, і друкує її з веселенькою анотацією: «Кому-то покажется, что это как-то несерьезно: обращать к анекдотам в таком важном вопросе, как национальный характер. На что ответим убежденно и категорично: «Совсем наоборот! Это самый серьезный из аргументов». В своем эссе «Те, что у края» сложный феномен украинского национального характера изясно,

с иронией пытается осмыслить <...> Александр Кораблев» (ніби передбачаючи реакцію українців на статтю А. Корабльова, «ДН» друкує добірку віршів Ліни Костенко, Наталки Білоцерківець та Юрія Андруховича в перекладі Ігоря Кручика під промовистою назвою «Имена на глобусе Украины»...).

Тональність статті А. Корабльов задає вже в першому реченні: «Типичные украинцы живут известно где – в анекдотах». Я не буду переказувати наукоподібну маячню А. Корабльова, який, мабуть, забув, що для дослідника анекдотів важливим є час їх створення, середовище, в якому вони виникли тощо (див. хоч би праці Міші Михайличенка, А. Жолковського, Ірини Кімакович). Корабльов переконаний, що анекдоти, які він розглядає, написані українцями з однією метою – возвеличити себе і принизити клятих москалів [8]. Так мислячи, можна добалакатися до того, що молдавани, вірмени, чукчі, Чапаєв, Вовочка, ВВП також складають про себе анекдоти самі.

Та хай думки про анекдот залишаться на науковому сумлінні доктора філології Корабльова. Я про інше. Знехтувавши реакцією на статтю «Те, что у края», її автор узявся розправлятися зі своїми опонентами, чим підтвердив справжність намірів, якими він керувався, беручись за свій пасквіль. «ДН» охоче надає сторінки для чергового шедевра Корабльова, названого «Те, что у зеркала». Мою увагу в цій статті привернули слова: «...я не знаю, кто такой Юрий Мушкетик (А. Корабльов спростовує звинувачення Ю. М. Мушкетика, висловлені у його статті «Постріл із-за рогу», надрукованій у «Літературній Україні». – М. С.). Никаких других его сочинений, кроме статьи о моей персоне, я не читал. Наверное, он все-таки писатель. Но я не знаю такого писателя» [9]. Це говорить доктор філологічних наук, завідувач кафедри одного з найбільших вишів України!!! А. Корабльов ображається, що його зараховують до «професорів». А чому б і ні? Не читав Мушкетика, зате, мабуть, читав у Донецьку А. Ахметову, П. Гулака-Артёмовського... або тих, хто входить до складу спілки письменників фейкової ДНР, яку Корабльов нині очолює. Але ми не про те. Ми про ще одну статтю професора Корабльова. Її також опубліковано в «Дружбі народів» (2013) під заголовком «Европейские ценности и славянский союз. Досужие соображения о будущем наших языков». Розвиваючи думки, висловлені в статті «Русские нерусские» (2012), де прославляється «всечеловек Пушкин», який, на відміну від Шевченка, «не призывает лить реки вражьей крови... не ставит условий Богу» [10],

проф. Корабльов у своїй статті просторікує про майбуття слов'янських мов. Для цього він вигадує нову лінгвістичну галузь – «обыкновенный языковой дарвинизм». Отож, за його законом, російська мова виживе, маючи «необычайный творческий потенциал, навсегда явленный классической русской литературой», українська ж виживе, якщо продемонструє «национальный ренессанс, притом такой неимоверной силы, который бы побудил потрясенною Европу перейти на украинский». Кепські справи й у польської, чеської чи сербської мов – вони опиняються «в лингво-культурной изоляции, усугубляемой разрывом или ослаблением межсловаческих контактов». Єдине спасіння, за Корабльовим, у слов'янському союзі [11]. Отакий-от «обыкновенный языковой дарвинизм». Страшно гадати, але наступною може стати стаття Корабльова про мовну політику Новоросії.

Не втрималася від антиукраїнського випаду і Єлена Чіжова в романі «Лавра» (2011), героїня якого, приїхавши із Санкт-Петербурга до Почаєва, примудрилася у весільному салюті почути постріли «бендеровских берданок» (курсив і *e* в першому складі – Є. Чіжової. – М. С.) [29].

Відома перекладачка творів Умберто Еко Єлена Костюкович 2013 р. видала власний роман «Цвингер». Життя багатьох його персонажів пов'язане з Україною, що дало авторці нагоду вплести в тканину твору й антиукраїнські висловлювання про перетворення М. Булгакова «в этнографическую ляльку в национальном вертепе украинцев», унаслідок чого він став «видатным письменником Михайло Афанасьевичем», про «лубочное обращение „Мыкола”» (стосовно М. Гоголя). Звичайно ж, згадуються в «Цвингері» і «щиры хлопцы-полицаи», якісь антиєврейські погроми в Києві 1946 р., іронізми з приводу заходів до 60-ліття Бабиного Яру. У зв'язку з Бабиным Яром Єлена Костюкович укладає в уста героїв «Цвингера» такі провокативно-підступні слова: «– Может, расстреливали не немцы, а местные. Эсэсовцев по штатным спискам во всех командах было человек по тридцать. Остальные с желто-блакитными повязками». І тут таки не краще припущення, що мовби це поліцаї-українці вибрали Бабин Яр для розстрілів, бо їм «хотелось скорее отделаться» [12].

Не втрималася, щоб не дорікнути на адресу українського слова й Татьяна Толстая. У збірнику «Легкие миры» (2014) є текст під назвою «Синие яйца», в якому прораб Сергій Іванович «выражается с малороссийским говорком». Сама ж Т. Толстая в тексті «Гной», пригадуючи фальшиві фрази, слівця, кліше, що ними рясні-

ли шпальти радянських газет, цитує, так би мовити, взірць такої продукції: «Как оно всегда и было, – пишет Т. Толстая, – южная пышность была куда производительнее северной скудости. Писали-то плохо многие, но я отдаю первый приз с бантом одному украинскому письменнику, напечатавшему в конце восьмидесятых скорбное прощальное слово о своем товарище по перу... вроде бы товарища Евгеном звали. Этот Евгений, сообщал нам письменник, был чудо как хорош, в моральном нержавеющей плане: он «снял врачующим бичом полуду с наших глаз» [28]. Про кого б не йшлося, але то був некролог, і чи годиться письменниці іронізувати над такими текстами? Хіба, може, для того, щоб додати й свій голос до кпинів над недолугістю українців?

Так чи так, а варто сказати про ставлення «Литературной газеты» до найдративлішого для росіян питання – до незалежної України. Про це вочевидь можна написати не одну дисертацію. Колись газета таврувала формалістів, А. Солженіцина та інших антирадянщиків. Сьогодні ж, очолювана Ю. Поляковим, вона цілком серйозно веде мову про русинський діалект як про четверту східнослов'янську мову, пише про Новоросію як про доконаний факт, щедро ллє бруд на Україну, трактуючи її як геополітичний проект Німеччини тощо. До того ж «Литературная газета» нині стала пристанищем для літературних «біженців» з України. Серед новоявлених, захеканих від утечі, – харків'янин Станіслав Мінаков. Був він звичайним членом Національної спілки письменників України, писав російською мовою. Проте революція гідності виявила справжнє ество цього літератора, отож його було виключено з лав НСПУ. Ще один біженець – Олександр Яровий, кандидат філологічних наук, викладач Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Всі знали про його комуністичні погляди, та дивилися на них крізь пальці. Але коли О. Яровий під час подій на Майдані Незалежності на своїй сторінці «В Контакте» став посилати прокльони на адресу учасників мирних протестів, закликаючи «беркутівців» «стрелять фашистских сук», «бить их на поражение», «прострелити кінцівки бойовикам» (?!), щоб решта розбіглася, – і тоді студенти КНУ збунтувалися й відмовилися ходити на його лекції (так само відмовилися студенти й від лекцій викладача П. Рудякова, ще одного опонента Майдану). О. Яровий і П. Рудяков полишили університет. Нині С. Мінаков і О. Яровий дають для «Литгазеты» просуфльовані інтерв'ю та пишуть статті під копірку: і той, і той розп'якує про «необандерівські по-

рядки», про «свидомитов», «укров», «київську хунту», яка захопила владу і встановила тоталітарний режим, а ще про немоскальське скакання, про українців як «южнорусскую ветвь русского народа», про «русский имперский город Харьков», про «нацистский вооруженный переворот», про «Новороссию как автономное государственное образование», про бісівщину, яка панує в Україні, тощо. Особливо зворушують слова О. Ярового «я любил и люблю киевских студентов, эту веселую, творческую, прекрасную и очень разную братию». Зараз, кажуть, О. Яровий викладає в одному з московських вишів. Обидва «біженці» безбожно брешуть: С. Мінаков запевняє, що його виключили з НСПУ за те, що він «русский. Русский писатель», а О. Яровий на догоду новим господарям декларує, що його звільнили з роботи «в связи с ... публично высказанной гражданской позицией, которая состояла в категорическом неприятии» націоналізму, закликів до міжнародної ворожнечі, фальсифікації культурної історії, вулично-екстремістських методів вирішення політичних проблем суспільства. Засліплені ненавистю, «біженці» не помічають того, що на Майдані чітко заявили про себе, крім українців, зокрема й російськомовних, і росіяни також. Я особисто схилиюся перед людиною, яка говорить «Украина должна быть независимой!», і зневажаю людину, яка каже: «Та навіщо нам ота незалежність!» Майдан зробив відомими російськомовних Семена Семенченка, Юрія Бірюкова, Тетяну Ричкову, Олену Стяжкіну та ін. Таким, як С. Мінаков, далеко до них, бо бути «русским» в Україні – це любити Україну, а не бризкати слиною ненависті зі шпальт газети, яка виходить у країні, що встигла повоювати в Чечні, Грузії, Молдові, а нині воює в Україні. І підливають олії в огонь такі от «русские писатели» мінакови, що проживають в Україні. Останнім часом «Литературная газета» розважається творенням колекції солдатиків – уже є Будьонівець, Комбат Великої Вітчизняної, зелений чоловічок, об ногу якого треться кіт і дякує, що віднині його називатимуть «кот» (мабуть, коти всіх англомовних держав ніяк не діждуться, коли прийдуть визволителі та звільнять їх від назви cat). Узимку, повідомляє газета, «когда вся Россия в прямой трансляции с площадей Киева наблюдала крушение украинской государственности, обсуждали эти трагические события на работе и в Сети, была подготовлена серия «Бойцы „Беркута”». Потом было возвращение Крыма, началась работа за свободу „Новороссии”... Є надія, що колекцію

«Литературной газеты» поповнять фігурки «біженців» – С. Мінакова, О. Ярового та ін.

Колишній киянин Є. Водолазкін у книзі «Инструмент языка. О людях и словах» (2012) друкує дві замальовки: про сумний випадок із дивним плагіатом, виявленим у літературному портреті посереднього українського письменника, написаному деканом філологічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, і про те, як викладач історії КПРС пукнув у туалеті згаданого вишу. Він кепкує, що нині історію КПРС в українських університетах замінила історія України. І додає у зв'язку з тим, що викладач, випустивши гази, сказав: «Перезимуем!»: «...при среднегодовой цене в три сотни долларов за тысячу кубометров использовать газ так бездумно там (в Україні. – М. С.) просто никому не придет в голову» [2]. Жаль, що Є. Водолазкін зберіг у пам'яті лише ці дві історії, хоч у Києві він ходив до школи, навчався в університеті. Та й говорити так про «газову війну», коли в Україні залишилися твої родичі, однокласники й однокурсники, принаймні не гуманно.

Із такого ж штибу висловлювань складається стаття колишнього головного редактора «Огонька», нині віце-президента Видавничого дому «Коммерсантъ» Віктора Лошака (Огонек. – 2014. – № 47). «Реконструюючи» травневі події в Одесі, він не може стримати жалю, що нині в назві Одеси зникла одна літера «С», отож «ухо все чаще улавливало на улице редкий раньше в одесском общении украинский язык»; він неправдиво твердить, що для «Евромайдана русский – значит второсортный», що для одеситів «Новороссия не пустой звук» [20]. Маємо визнати, що колишній одесит безнадійно відстав від життя – нині Україна користується іншою шкалою цінностей, щиро шануючи російськомовних волонтерів, учасників АТО і тих росіян, які виходять на підтримку України в Росії.

На тлі сучасного українофобства особливо вражає творчість письменника із Санкт-Петербурга Павла Крусанова. 2001 р. вийшов у світ його збірник «Бессмертник». А в ньому – «Дневник собаки Павлова», де згадується «заграничный Крым». Його відвідують письменники Північної Пальміри, учасники наукової конференції. Крим зустрів їх, звичайно, «постным маслом, гороховым самогоном и купонами самостийной Украинской республики», «порожистым ручейком южно-русской речи» [14]. 2005 р. П. Крусанов написав есе «О судьбе крымской жужелицы» (підзаголовок, у дужках – «в бреду, 2005»), де висловлює стурбованість долею цього «найкрасивішого жука Палеоарктики». Це створіння (точніше, його їстівні

личинки), каже П. Крусанов, хоче жити в Імперії, а не на території, враженій помаранчевою чумою; він переймається тим, що фірмачі українського Криму винищать жужелицю, продаючи її личинки французьким ресторонам. «Петербургские фундаменталисты, – править П. Крусанов, – призывают к мобилизации сил во имя спасения крымской жужелицы. А сделать это можно единственным путем – вернуть несчастного жука в Империю. Вместе с Крымом, разумеется».

Р. С. Ближайшим летом группа петербургских фундаменталистов отправляется в Южный Крым с намерением провести работу по формированию правительства крымской жужелицы в изгнании» [13].

Аби переконатися в тому, що це не пародія, озирнемося у 2002-й, а потім – у 1995-й роки. В інтерв'ю щотижневику «Start Money» при газеті «Ведомости» (2006) П. Крусанов на запитання «Куда пристанут еще не присоединившиеся осколки СССР – Российской Империи – Белоруссия, Украина, Средняя Азия?» відповідає: «Белоруссия, Украина и Казахстан исторически, этнически и экономически находятся в области российских интересов. Надо гибко, но настойчиво вести дело к сближению, а в идеале – к объединению этих территорий с Россией в единое политическое и экономическое пространство. Этому, безусловно, будут противиться Америка и Европа. Недавно они уже делали попытки перекупить Украину за оранжевые шарфики. По идее, хорошо бы организовать Америке и Европе собственные проблемы, чтобы им на какое-то время стало не до нас» [13]. Ну, і вже остаточно підтвердження того, що думки П. Крусанова не маячня, його есе «Легионеры Незримых Империй» (2004), де він згадає 1995 р., коли композитор Сергій Курьохін (нині покійний) і філософ Александр Дугін, що йменували себе «новими магами», в БК «Ленради» озвучили свій маніфест. П. Крусанов відзначає подібність думок, викладених у цьому Маніфесті, з думками, які можна знайти в антропологічній праці Александра Секацького «Моги и их могущество» (1994), філософа, що належить до кола друзів П. Крусанова. Це зібрання петербурзьких фундаменталістів чи неофундаменталістів, що позиціонує себе як «явление великой Незримой Империи». Воно сформувалося 1998 р., а 24 січня 2001 р. у московському клубі «О. Г. И» було зачитано «заяву» від імені письменників, які до цього кола входили. Заяву передрукували «Книжное обозрение», «Независимая газета» і «День литературы».

16 квітня 2001 р. група петербурзьких фундаменталістів звернулася з листом до Президента РФ В. В. Путіна, і цей лист, на думку П. Крусанова, вплинув на нього, «*иначе чем объяснитъ российско-украинский дипломатический конфликт 2003 года с насытной дамбой в Керченском проливе*». «*Определенно, – робить висновок П. Крусанов, – со стороны России это была репетиция – проработка будущего Босфорского сценария*» (йдеться про захоплення Босфора й Дарданелл, до якого закликають В. В. Путіна фундаменталісти. – М. С.) [13]. Це – нащадки Родіона Раскольникова, виховані на словах про «слезинку ребенка», котрі ходять сьогодні вулицями «города, изваянного на болоте...».

Ще 2006 р. російська журналістка Ольга Романова, звільнена через симпатії до України з телеканалу REN TV, переповівши численні випадки виявів негативного ставлення до України й українців, які панують у Росії, дивувалася, що українці після цього все ще хочуть дружити з Росією. І резюмувала: «А вот за эту самую статью у меня будут неприятности. Мне скажут, что ненавижу Россию и что я ее враг – только из-за того, что я тоже хочу дружить с Украиной» [24].

У рецензії О. Пухнавцева на новий фільм А. Михалкова-Кончаловського «Белые ночи почтальона Алексея Тряпищина» зі шпальт тієї ж «Литгазеты» лунає докір на адресу відомого режисера за фільм «Битва за Україну», присвячений Л. Д. Кучмі. Рецензенту не подобається, що А. Михалков-Кончаловський дає в цьому фільмі слово «одиозным деятелям воинствующего украинства», які стверджують, що Україна – справді не Росія. «Странно, – пише О. Пухнавцев, – что именно русский режиссер принялся доказывать этот тезис, который по праву можно считать ключевым фактором идеологической диверсии [американцев] против восстановления общего (підкреслення моє. – М. С.) российско-украинского пространства (экономического или политического)» [22].

Ох, уже ці прокляті американці!..

Р. С. Щоб цей матеріал не сприйнявся як тенденційний, варто згадати імена російських письменників В. Шендеровича, Л. Рубінштейна, Б. Акуніна, В. Сорокіна, В. Пелєвіна (він подарував блискучу формулу про «битву углеводородных деспотий с трубопроводными демократиями»), А. Мальгіна, зрештою, Татьяну Толстую, яка відмовилася брати участь у збірникові, присвяченому «нашому Крыму» та ін. На відміну від Юнни Моріц і Новели Матвєєвої, вони не співають в одному хорі з Алексан-

дром Прохановим, Ю. Поляковим, А. Дугіним, А. Воронцовим, а висловлюють тверезі й виважені думки, до яких, на жаль, у Росії не хочуть прислухатися. Можливо, й тому, що забагато росіян відчують: ми ж таки ніколи братами й не були.

Література

1. Алешковский Ю. Перстень в футляре / Юз Алешковский // Звезда. – 1993. – № 7.
2. Водолазкин Е. Инструмент языка. О людях и словах / Е. Водолазкин. – М. : Астрель, 2012.
3. Гиршович Л. Замкнутые миры доктора Прайса. Повести / Л. Гиршович. – М. : НЛО, 2001.
4. Гиршович Л. «Вий», вокальный цикл Шуберта на слова Гоголя / Л. Гиршович. – М. : Текст, 2005.
5. Елизаров М. Госпиталь. Повести и рассказы / М. Елизаров. – М. : Ad Marginem, 2009.
6. Елизаров М. Бураттини. Фашизм прошел / М. Елизаров. – М. : Астрель : АСТ. – 2011.
7. Ерофеев В. Из записных книжек разных лет / М. Ерофеев // Конец века. Независимый альманах. – 1992. – № 4.
8. Кораблев А. Те, что у края / А. Кораблев // Дружба народов. – 2008. – № 7.
9. Кораблев А. Те, что у зеркала / А. Кораблев // Дружба народов. – 2009. – № 7.
10. Кораблев А. Русские нерусские / А. Кораблев // Дружба народов. – 2012. – № 1.
11. Кораблев А. Европейские ценности и славянский союз. Досушие соображения о будущем наших языков / А. Кораблев // Дружба народов. – 2013. – № 5.
12. Костюкович Е. Цвингер : роман / Е. Костюкович. – М. : АСТ : Corpus, 2013.
13. Крусанов П. Всё прочее – литература / П. Крусанов. – СПб. : Амфора, 2007.
14. Крусанов П. Бессмертник : повесть, рассказы / П. Крусанов. – СПб. : Амфора, 2001.
15. Лайков М. Гуляй, Украина! (Осень 1996 – осень 1997) / М. Лайков // Москва. – 1998. – № 4.
16. Левкин А. 4 ночных магазина города К. / А. Левкин // Звезда. – 2004. – № 3.
17. Липкин С. В первый день / С. Липкин // Новый мир. – 1996. – № 35.
18. Лиснянская И. Лирика / И. Лиснянская // Знамя. – 1997. – № 6.
19. Лосев Л. Иосиф Бродский. Опыт литературной биографии / Л. Лосев. – М. : Молодая гвардия, 2006.
20. Лошак В. Политическое дело / В. Лошак // Огонек. – 2014. – № 47.
21. Незримая империя : повести / Александр Секацкий, Наль Подольский, Владимир Рекшан ; сост. П. Крусанов. – СПб. : Амфора. ТИД Амфора, 2005.
22. Пухнавцев О. Учитель–кинемеханик–почтальон... / О. Пухнавцев // Литературная газета. – 2014. – № 41 (22–28.10).
23. Радикальный «Библиотекарь» // ШО. – 2008. – № 3.
24. Романова О. Враг у ворот / О. Романова // Корреспондент. – 2006. – № 11.
25. Садур Н. Немец : роман / Н. Садур // Знамя. – 1997. – № 6.
26. Самойлов Д. Бандитка / Д. Самойлов // Новая газета. – 2005. – № 39 (02–05.06).
27. Таланин В. Малороссия в объятиях глобализма и «украинский национализм» / В. Таланин // Москва. – 2002. – № 8.
28. Толстая Т. Легкие миры / Т. Толстая. – М. : АСТ, 2014.
29. Чижова Е. Лавра : роман / Е. Чижова. – М. : АСТ : Астрель, 2011.

Михайло Наєнко

ГОГОЛЬ І ШЕВЧЕНКО: ДВА УКРАЇНСЬКИХ ГЕНІЇ – ОДНА ПРОБЛЕМА

(Кілька зауваг на берегах 200-літніх ювілеїв Гоголя і Шевченка)

Історія приналежності літературного генія до певної нації чи навіть до певного міста-села така ж давня, як і сама історія літератури. Сім грецьких міст, наприклад, досі претендують на те, щоб Гомер «народився» саме в їхньому місті; зате ніхто не сперечається, що він таки грецький поет. Тим часом московські літературознавці понад двісті років переконують один одного, що поема невідомого автора «Слово

про Ігорів похід» належить таки їхній, московській літературі, хоч усьому світові відомо: в час написання цього твору ніякої Московії на будь-якій мапі світу не існувало; автор цього твору жив або в Києві, або в Новгород–Сіверську, або навіть у Галичині; тобто – на території сучасної України–Русі, але ніяк не Московії...

Із визначенням національної приналежності Шевченка й Гоголя доходило, було, до анек-

дотизму: в 60-х роках минулого вже століття один з академічних науковців зараховував Тараса Григоровича до російських письменників тільки тому, що він російською мовою списав значно більше... кілограмів паперу, ніж українською (!). Що ж до Гоголя, то в це питання найбільше плутанини вніс чи не сам автор «Вечорів...» і «Тараса Бульби». У листі до О. Смирнової (1844, 24.XII) він писав: «...Насчёт того, какая у меня душа, хохлацкая или русская... сам не знаю...» Хоч для науки подібні висловлювання не мають ніякого значення, російські літературознавці тим часом переконані на всі сто відсотків: і душа в Гоголя російська, і він є класиком тільки російської літератури. Коли ж заходить мова про дискусійність цього питання, то в російській пресі можуть з'явитися лише іронічні публікації на зразок тієї, яку помістив порівняно нещодавно портал «ГУЛЯЙ-ПОЛЕ» після російської екранізації «Тараса Бульби»: «Как хохлы и москалы Гоголя делили». Ліна Костенко, як знаємо, в той же приблизно час у романі «Записки українського самашедшого» написала з цього приводу ніби ухильно, але й із переконливим натяком: «Гоголь – це російський письменник, але це – український геній. На перший погляд, так просто. А якщо вдуматись?»

Справді, а якщо вдуматись? Зарубіжні видавці й філологи із самого початку ознайомлення з творчістю цих двох геніїв висловлювалися ніби однозначно, але й із певними застереженнями. У збірнику «Новые стихотворения Пушкина и Шевченко», що вийшов у Лейпцігу ще за життя Тараса Шевченка (1859), редактор його помістив перед публікацією творів автора «Кобзаря» таку примітку: «Следующие стихотворения были нам присланы на малороссийском языке с примечанием, что стихи Шевченко – выражение всеобщих, накопивших слёз; не он плачет об Украине – она сама плачет его голосом» [6, с. 7]. За рік перед цим у Франції вийшли в перекладі Еж. Моро «Мертві душі» Гоголя з таким зауваженням перекладача: цього автора можна назвати російським Бальзаком чи російським Мольєром. Про українськість Гоголя вперше заговорив чи не Йосип Омелянович Мандельштам – російський історик літератури, що працював професором Гельсінського університету у Фінляндії. 1902 року в студії про стиль Гоголя він наголосив: мовою душі письменника була така мова українська; не тільки лексика й семантика, але й синтаксис цього письменника був суто українським; писав він (Гоголь) російськими словами... «перекладаючи» їх з українських [5, с. 213]. Як Бернард Шоу

свою англійську мову «перекладав» з ірландської, Еміль Верхарн французьку з рідної йому фламандської тощо. Й. Мандельштам як учений дуже добре усвідомлював, що він говорить у зв'язку з українською мовою: знання її були в нього органічними, оскільки жив він протягом тривалого часу в Україні й навчався, зокрема, в Харківському університеті.

У світовій літературі непорозуміння з національною приналежністю того чи того письменника непоодинокі: нерозв'язаним, наприклад, досі вважається питання з Джозефом Конрадом, який народився в Україні, батьки його були поляками, але писав він англійською мовою. То чий він письменник? Поляки (нишком і безапеляційно) переконані, що їхній. Так само, як росіяни вважають В. Набокова тільки російським, хоч він писав і англійською мовою. Певна частина білорусів трактують Адама Міцкевича не як польського, а як білоруського письменника, бо є в нього й самохарактеристика: він, мовляв, співець «Литви-Білорусії». Але поляки, звичайно, нізащо не погодяться з тим, що він – не їхній поет. Так само росіяни не віддадуть нікому Фонвізіна, Жуковського, Грибоєдова, Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Короленка, Чехова, Маяковського чи Буніна. Хоч за походженням усі вони далеко не російські: Фонвізін – німець, Жуковський – по матері – турок, Грибоєдов – поляк, Пушкін – арап, Лермонтов – шотландець, Толстой – скандинав, Чехов – з українців, Бунін – польсько-український шляхтич (ім'я в нього – Ян, а не Іван!), Маяковський – із запорозьких козаків і т. ін. І, відповідно, кров у їхніх жилах тече або турецька, або німецька, або українська (козацька). Письменник же, на думку найбільшого модерніста ХХ ст. Дж. Джойса, пише завжди не про те, що в нього в голові, а про те, що в нього в крові.

У матеріалах, які публікувалися чи фільмувалися до 200-ліття Шевченка, можна було натрапити на припущення, що його кров теж була не тільки українською. Автори одного з «документальних» фільмів стверджували, що до його народження причетний якийсь ловелас із... царської сім'ї. Тому, мовляв, і обличчя в нього не «кріпацького», а таки «благородного» походження. Є свідчення, що Великий Карл (Карл Брюллов) узяв Шевченка у свій клас в Академії художеств саме тому, що звернув увагу на його «благородний» вираз обличчя. Думається, що частка якоїсь правди в цьому є, бо без середньої освіти, якої Шевченко не мав, стати студентом Академії навряд чи можна було. Чи відбулося все це у творчості поета і художника? Дехто каже, що так: ненависть до москалів-ловеласів,

які перетворювали чорнобривих українських дівчат на покриток («Катерина»), сатирична «поетизація» царської сім'ї («Сон»), порівняння царів із псарями («О люди, люди-неборакки...»), характеристика їх як «помазаників божих» і представників «вінценосної громади» – усе це, мовляв, вияви генетичної пам'яті-помсти поета тому кривднику, що причетний був до його народження. Ця помста інколи набувала в поета міжнародного звучання:

*В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному і в нас,
І понад Індом і Євфратом...
Дрібніють люде на землі,
Ростуть і висяться царі.*

Автор «Тараса Бульби» заходив у «міжнародні сфери» переважно з іронічним пером. Як, скажімо, в «Записках божевільного». Герой цієї повісті свої «божевільні» міркування часом поширював на ті краї, про які міг знати хіба що з якихось майже міфічних джерел: «Говорят, в Англии выплыла рыба, которая сказала два слова на таком странном языке, что ученые уже три года стараются определить и ещё до сих пор ничего не открыли»; «Я открыл, что Китай и Испания совершенно одна и та же земля, и только по невежеству считают их за разные государства. Я советую всем нарочно написать на бумаге Испания, то и выйдет Китай»; «Луна ведь обыкновенно делается в Гамбурге; и прескверно делается. Я удивляюсь, как не обратит на это внимание Англия...» і т. ін. Найбільш «іноземними» для Гоголя видавалися, проте, російський Петербург і містечкова провінція Росії. Він писав про них із такою негацією, що дехто з критиків убачав у цьому вияві «хохлацької» ненависті до росіян. От, мовляв, коли пише Гоголь про хохлів-малоросів, то всі вони в нього романтично піднесені і героїчні («Вечори...», «Тарас Бульба» й ін.). А от «чисті» росіяни в нього – всуціль відворотні. Всі оті Плюшкині, Собакевичі, Коробочки... Насправді, як помітив ще Є. Маланюк, вони тільки прізвища мають російські, а самі є представниками суто української еліти [4, с. 197]. Уживаючи це слово, Є. Маланюк брав його в лапки, але й наголошував: немає чого дивуватися, адже інакшою еліти в Україні тоді просто не існувало. Що означає «тоді»? Гоголь жив і творив в епоху, яку прийнято називати романтичною (до середини ХІХ ст.), однак він внутрішньо залишався людиною епохи попередньої – барокової. А барокова епоха – це (на території Російської імперії) суто український феномен. «Чиста» Росія суто «своїх» барокових героїв не мала за визначен-

ням; вона «проспала», як скаже Д. Чижевський, і ренесанс, і бароко, а свою літературну традицію започаткувала тільки в часи класицизму. Те, що називається російською літературною традицією в докласицистичний період, було або грецьким (Максим Грек), або білоруським (Симеон Полоцький), або українським (Мелетій Смотрицький, Дмитро Туптало, Феофан Прокопович). Добре відомі Ломоносов, Державін чи Тредіаковський, які (прийшовши в російську літературу в середині та в другій половині ХVІІІ століття) не могли, звичайно, залишатися поза цілковитим впливом бароко (в системі віршування, зокрема), але як зрілі письменники вони були класицистами і за мотивами творчості, і за жанровими вподобаннями. Класицистичні жанри «оду» та «елегію» підхопив від них навіть молодий О. Пушкін, аж поки П. В'яземський не звернув його увагу на англійця Байрона; той уже писав суто романтичні поезії та романи у віршах, а ти, мовляв, досі залишаєшся в класицизмі...

М. Гоголь не створив жодного класицистичного твору і тому не міг пристати до будь-якої російської традиції; він започаткував свою, бароково-романтичну, з якої, по суті, почався абсолютно новий етап у російській літературі. Та чи російській? До власне гоголівської традиції пристали згодом і Тургенєв, і Достоевський, й інші російські автори, зізнавшись: усі ми вишли з гоголівської «Шинелі». Досі не встановлено тільки, хто першим сказав цю знамениту фразу – Тургенєв чи Достоевський? А найпопліднішим продовжувачем гоголівської літературної традиції в другій половині ХІХ століття випало бути таки «чистому» росіянину М. Салтикову-Щедріну. Висловлювання Т. Шевченка у зв'язку з цим загальновідоме: «Я благоговею перед Салтыковым. О Гоголь, наш бессмертный Гоголь! Какою радостью возрадовалася бы благогородная душа твоя, увидя вокруг себя таких гениальных учеников своих. Други мои, искренние мои! Пишите, подайте голос за эту бедную, грязную, опаскуженную чернь! За этого поруганного бессловесного смерда» [8, с. 93]. Тарас Шевченко цю думку свою не підтверджував якимись аналітичними спостереженнями. Він відчував її інтуїтивно і саме як український за типом творчості митець. Українськість відчувалася йому і в гоголівському типі творчості; це помітно було, зокрема, в художній ілюстрації ним повісті «Тарас Бульба» (картина «Зустріч Тараса Бульби з синами»), у його висловлюваннях про Гоголя в листі до Варвари Рєпніної («Перед Гоголем должно благоговеть как перед человеком, одарённым самым глубоким умом и

самою нежною любов'ю к людям... Наш Гоголь – истинный ведатель сердца человеческого! Самый мудрый философ» [9, с. 54], але найбільше – у вірші «Гоголю», написаному ще за життя автора «Мертвих душ». Ставлю на цьому особливий наголос у зв'язку з недавнім виходом у Москві збірки віршів «Небесный огонь», яка містить численні твори, що присвячені саме Гоголю. Більшість їх створена після смерті автора «Мертвих душ», окремі (зокрема й зарубіжних поетів) відверто графоманські, а от на згаданий твір Тараса Шевченка «Гоголю» упорядники збірки уваги чомусь не звернули. Можливо, через дуже негативну характеристику імперської Росії в цьому творі та однаково негативне ставлення до неї обох геніїв; відмінним був лише тип реакції на ту негачію: в одного – сміх, а в другого – плач:

*Всі оглухли – похилились
В кайданах... байдуже...
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже.*

Не виключено, що упорядники спостерегли й разучу однаковість художнього думання (стилю) обох геніїв; а цього імперсько-російські літератори не хотіли визнавати ні в минулому, ні сьогодні. Для них Гоголь – реаліст і не більше [1]. А тут треба було говорити про бароково-романтичну форму письма і Гоголя, і Шевченка, про отой карикатурний погляд першого на згадувану провінційну еліту («Мертві душі»), а другого – на саму вершину імперської влади з її царем-ведмедем та царицею-опеньком, що «на лихо, сердешнее, хита головою» («Сон»). Крім «карикатурності», поетика і Гоголя, і Шевченка багата також іншими суто бароковими «примхами»: скажімо – «чудернацтво» в зображенні певних явищ і людських якостей. Про «червону свитку» в ранніх «Вечорах...» Гоголя можна й не згадувати; це – хрестоматія. Більш переконливий аргумент тут – гоголівський «Ніс»: як міг звичайний людський ніс відділитися від свого господаря і самостійно мандрувати Невським проспектом – на таку метаморфозу в творчості здатні були тільки барокові автори. Подібне спостерігаємо і в повісті Гоголя «Портрет»: виставлений на «вернісажі» портрет незнайомого в цій повісті дивиться тільки на тебе, в якому б місці ти не опинився... Чи не чудернацтво? У Шевченка подібні «незвичайності» спостерігалися вже в ранніх «Гайдамаках» (спрощено кажучи – повний відхід від життєвої правди, зокрема в сцені згуби синів Гонти), а в пізніших творах ними сповнені були і мотиви біблійного

характеру («Саул»), і образні структури, що взяті безпосередньо з реальної свідомості сучасних поетів українців («Відьма», «Сова»). В останньому творі мати-вдова «перевтілена» в сову, а у «Відьмі» – в нафантазовану людською свідомістю «чародійку», яка в поемі стала такою внаслідок великої наруги над нею.

Своєрідними були стосунки барокових авторів із народною піснею та загалом – із фольклором. Про це писано, звичайно, багато, але – не в суто бароковому плані. На кожному кроці якась приповідка чи й уривок народної пісні – це «придумали» саме творчі люди барокової епохи. А гляньмо на «Вечори...» та «Миргород» Гоголя! Вони вщерть усіяні народними піснями та легендами, а згодом – і фрагментами з професійної української літератури («Енеїда» І. Котляревського, «Пан та собака» П. Гулака-Артемовського й ін.). Усіяні не заради орнаменту, а з точною вказівкою на джерело, з якого Гоголь виростав, і в ім'я того типу художнього думання, який сформований в епоху бароко. У Шевченка він поставав ще більш органічним і більш романтизованим, ніж у Гоголя. Йдеться про те, що романтична харизма (якщо можливий такий вираз) у Шевченка ставала винятково доміантною, і його текст унаслідок цього не просто виявляв зв'язок із фольклорною стихією, а сам поставав як народний мелос. Не випадково композитори масово клали той Шевченків мелос на ноти (Інтернет-ресурс подає нині 178 пісенних текстів Кобзаря), а окремі з них ніби й не потребували спеціальної музичної інтерпретації, оскільки мелодика, пісенність були головною рисою їхньої структури як мистецького утвору («Плавай, плавай, лебедоньку...», «Бандуристе, орле сизий...», «У гаю-гаю вітру немає...» та ін.).

Із бароковою епохою пов'язують містичний елемент у творчості романтиків (Д. Чижевський уважав Гоголя одним із найбільших містиків у світовій літературі) та активізацію в ньому теоцентризму. Більш властивий середньовічному мистецтву, теоцентризм у часи ренесансу похитнувся в бік секуляризації, а в епоху бароко став знову повертатися в центр. Романтики надали йому лише більш олюдненого характеру, а в Гоголя і Шевченка зробили, по суті, рушієм їхньої естетики. І краса, і добро в цьому світі – виключно від Бога, наголошували обидва. Різняться в них тільки персоніфікація Його: у Гоголя Він виключно християнський, а в Шевченка – всезагальний. «Ми віруєм Твоїй силі // і духу живому. // Встане правда, встане воля! // І Тобі одному // Помоляться всі язики // Вовіки і віки» («Кавказ», виділено мною. – М. Н.).

Коли говорять про Шевченка й Гоголя як про письменників світового масштабу, то враховують, звичайно, все: і стильову особливість їхньої творчості, і високий концентрат у їхніх творах філософії добра й краси, але, мабуть, у першу чергу – відтворення прагнень людини проникнути якнайглибше в душу самої себе, сприяти розвитку земної і всесвітньої цивілізації. Шукаючи відповіді на ці питання, «світовий» читач, проте, поглядає в бік обох письменників не з однаковим інтересом. На сайтах із творами Гоголя «комп'ютерний математик» фіксував у рік 200-ліття письменника понад сім мільйонів відвідувань; нині ця цифра зростає до десяти мільйонів. На Шевченкові сайти зацікавлені читачі-дослідники заходять значно рідше, натомість із пам'ятниками цим геніям картина цілком протилежна. Загальна кількість пам'ятників Гоголю сягає близько сотні, а за рубезем нараховується всього п'ятнадцять. Більшість із них стоять в Україні, яка для Росії є також зарубіжжям. Тим часом Шевченко зводився на гранітний п'єдестал майже 1400 разів. Із них в Україні – 1256, а за кордоном – 138. У питанні з Україною, то тут усе більш-менш ясно: починаючи з 1922 року, коли було ухвалено відповідну постанову ще українською радянською владою, пам'ятник Кобзареві мав би стояти в кожному українському місті та в більшому селі. Цю постанову виконують в Україні, по суті, до сьогоднішнього дня. Тому й така цифра: 1256. Щодо зарубіжжя, то маємо таку статистику: 10 пам'ятників Шевченку встановлено в Росії; 16 – у Казахстані, по 9 – у Канаді і США, 6 – у Білорусі, 5 – у Польщі, 4 – у Молдові, 3 – у Франції тощо. Найвище пам'ятний знак поетові встановлено на Кавказі. 1939 року група альпіністів під керівництвом заслуженого майстра спорту, дніпропетровця Олександра Зюзіна здійснила сходження в Центральному Кавказі. Одну з вершин на висоті 4200 метрів альпіністи назвали «Пік Шевченка». 1964 року група українських альпіністів ініціювала друге сходження на цей пік. На т. зв. «Южмаші» був відлитий алюмінієвий пам'ятник Тарасові Григоровичу, який альпіністи і встановили на вершині гори. 9 березня 2014 року, коли відзначалося 200-ліття поета, до того пам'ятника на тій вершині дніпропетровські альпіністи поклали живі квіти. Подібне вшанування Гоголя, мабуть, ще попередю. Хоч існує й «песимістичний» погляд на це питання. Один із дослідників літератури зауважує, що інтерес до творчості Гоголя з роками спадатиме. Цей письменник, мовляв, потребує інтелектуального читача, а де ти його сьогодні візьмеш? Адже теле- та комп'ютеризація розу-

мовою «бездіяльності» людини нині працює не на розквіт, а на деградацію інтелекту як такого. Питання, звичайно, дискусійне, воно однаковою мірою стосується і рецепції Шевченка, який теж потребує інтелекту. Хоч велику роль відіграє, звичайно, і суто почуттєвий елемент: до Шевченка, крім розуму, потужно тягнеться насамперед душа людини; налаштована вона, звичайно, на патріотизм в Україні, але й на природний в людині світовий інтернаціоналізм. Расул Гамзатов колись говорив, що Шевченка ми особливо шануємо за те, що він свого часу проблему Кавказу розумів значно глибше, ніж ми його розуміємо сьогодні. А американський художник і письменник Рокуел Кент подібну думку уточнював у такий спосіб: *«Я американський художник і американець плоттю та кров'ю, але те, що я бачив з творів Шевченка-художника, і те, що я знаю про нього як про поета, викликає найглибші чуття щирої захопленості його талантом і творчістю. Я пишаюся цими творами, немовби я сам українець. Ваш Шевченко – це мій Шевченко»* [3, с. 314]. Подібні висловлювання, звичайно, належать до емоційних. Вони не завжди підкріплюються аналітизмом, але не зважати на них все одно не можна: емоції ж бо всякчас передують аналітичній роботі людського інтелекту. Як, скажімо, в такому випадку: один із представників магічної прози в латиноамериканській літературі А. Карпент'єр, глянувши колись на прекрасний краєвид, що спостерігається з київської Володимирської гірки, майже вигукнув: «Ось де взявся Гоголь!» Тим часом аналітики давно вже показали: магічна проза латиноамериканців найбезпосередніше пов'язана саме з феноменом творчості Гоголя. Дехто вказує і на «точку» їхньої взаємопов'язаності: самотність. Нобелівська промова лідера латиноамериканців Маркеса, мовляв, тому й називалася «Самотність Латинської Америки». А Гоголь же – найбільш самотня в літературі постать [2]. Так воно, та не зовсім так. У власному житті Гоголь справді бував інколи дуже самотнім, але «духовна самотність» характерна (на думку деяких дослідників) і для Шевченка [7, с. 5]. Проте творчість обох геніїв не замкнулася на них самих, на їхній самоті, а сягнула кожного земного континенту. Не всі фахівці, правда, усвідомлюють, що Гоголь – таки геній України, і його місце в українській ієрархії має стояти тільки поруч з іншим українським генієм – Шевченком. Найважче сказати, коли в це повірять насамперед ті науковці в Росії, хто Гоголя привласнив собі раз і назавжди. Мабуть, не повірять ніколи. Особливо, коли «глухо» триматимуться за сказане М. Чернишевським:

«Мы не знаем, как могла бы Россия обойтись без Гоголя». Або почнуть зважувати на терезах (як зважували написане Шевченком) і встановлювати, скільки кілограмів гоголівського тексту написано російською мовою. А українською ж, мовляв, лише кілька цитат із народних пісень, нової української літератури та одна записка до польського письменника Богдана Залеського...

Література

1. Гуковский Г. Реализм Гоголя / Г. Гуковский. – Ленинград, 1959.
2. Казарин В. Одиночество Николая Гоголя / В. Казарин // День. – 2013. – 12 октября.
3. Кент Р. Пишаюся його творами / Рокуел Кент // Світова велич Шевченка. Збірник матеріалів про

творчість Т. Г. Шевченка в трьох томах. – Т. 3. – К., 1964.

4. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза / Євген Маланюк. – Торонто, 1962.

5. Мандельштам И. О характере гоголевского стиля: Глава из истории русского литературного языка / И. Мандельштам. – Гельсингфорс, 1902.

6. Новые стихотворения Пушкина и Шевченки. – Лейпциг, 1859.

7. Смілянська В. Сучасна рецепція феномену Тараса Шевченка (неоміфологічний аспект) / В. Смілянська // Слово і Час. – 2015. – № 5.

8. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12 томах. Т. 5 / Т. Г. Шевченко. – К., 2003.

9. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12 томах. Т. 6 / Т. Г. Шевченко. – К., 2003.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Наєнко М. К. Вечірні світанки: Берибіське Гуляйполе, «Від Києва до Лубен» і літературні візії / М. К. Наєнко. – К. : ВЦ «Просвіта», 2015. – 568 с.

Ці «вечірні світанки» могли б бути й «нічними». Інколи серед ночі прокинешся, і засяє у твоїй пам'яті якийсь факт із твого дитинства, твоєї родини чи закладів і установ, де навчався й працював; і ти поспішаєш той факт запам'ятати чи й записати. У наслідку вималювалися в цій книжці якісь більші й менші сюжети; вони не є науковою історією моїх країв чи місць роботи; це особистий погляд на них, спроба згадати про них у контексті давнішого і ближчого до нас часу. Характеристики сучасників, із якими довелося вчитися чи працювати, теж є відбитком моєї свідомості, яка, звичайно ж, дуже особистісна; я такий, як і всі: індивідуальний. Лиш хочу запевнити читача, що вигадок у моїй «не історії» немає. Про все, що бачив і пережив, я намагався розповісти правдиво і чесно. Зокрема й про дуже віддалені від нас історичні паралелі чи згоди. Вони спираються в усіх випадках на доступні мені джерела і на свідчення тих людей, які мені про щось

розповіли. Не обійшлося і без згадки про дива-випадковості (що межують із містикою) в моєму житті. З реальністю вони в'язалися, але з її, сказати б, підсвідомим виявом. Кого це не цікавить, і він вважає, що вже все знає про індивідуальне сприйняття історій таких поселень, як наше Берибіське Гуляйполе, про кілька довоєнних, повоєнних та ближчі до нас роки в українському житті, прошу відкласти цю книжку в найдовшу шухляду.

Деякі свої літературні візії (якими б вони не були за художнім чи науковим рівнем) я зважуюся теж умістити в цій книжці, аби показати зв'язок їх із реаліями життя-буття та підказати зацікавленому читачеві, як треба (чи не треба) писати... Тяга ж до писання-творчості – звичайна реальність; нею небеса наділяли окремих людей у минулому, наділяють і сьогодні і наділятимуть, думаю, «допоки світ у плині літ» (І. Драч).

Розраховано на всіх, хто цікавиться своїм родоводом, своєю історією та недалеким минулим нашого буття...

Микола Степаненко

ПИСЬМЕННИК І ГАЗЕТА: ОЛЕСЬ ГОНЧАР І «ЗОРЯ ПОЛТАВЩИНИ»

У родинному архіві Олесь Гончар вдалося відшукати лист, датований 27 березня 1987 року, від Сергія Григоровича Писаренка з Полтави. У ньому повідомляється, що обласній газеті «Зоря Полтавщини» в жовтні того ж 1987 року виповнюється сімдесят літ. Редакційна колегія, партбюро і профком вирішили створити до поважного ювілею музей історії газети. Журналіст Сергій Писаренко, на котрого покладено обов'язки завідувача цього музею, звернувся з великим проханням до «земляка, яким пишаються всі полтавці», щоб той надіслав «своє фото з автографом, 2-3 книжки з автографом, а також поздоровлення і побажання колективу редакції у зв'язку із сімдесятиліттям» [4].

Олесь Терентійович виконав це прохання, що засвідчує напис його дружини Валентини Данилівни на листі від Сергія Григоровича – «Послано 19.05.87 р.». Відповідь (чернетка її збереглася в архіві) надійшла із запізненням, тому що Олесь Гончар на початку квітня «опинився в кремлівській лікарні» [2, т. 3, с. 139]¹. Він перебував на той час «у Москві на Лен. Комітеті», на «літературній секції» якого «доповідав про висунутий на (Ленінську. – М. С.) премію роман Ю. Давидова «Соломенная сторожка» (про Германа Лопатіна та інших діячів ХІХ ст.)». Здоров'я, на превеликий жаль, підвело письменника і він потрапив, як занотовано в щоденниках, «в одиночну камеру» [07.04.1987]. Там хворий «нестерпно сучав за домом», цілий день ждав, «щоб почути увечері голос Валі в телефонній трубці», зізнавався, що всі його рідні – «і Валя, і Ліля, і Леся, і Юрко, і Валя-маленька» – звідти поставали якось інакше [17.04.1987]. Трохи розвеселяв Олесь Терентійович секретар Полтавського обкому Комуністичної партії України Федір Моргун, який також проходив у тодішній союзній столиці курс лікування [07.04.1987]. Вечорами вони студіювали «книжку, видану в Петербурзі 1917 р. про маєтки та парки Харківської губернії», ніби «поринали в античний світ», де «білі палаци з колонами, альтанки, парки, геніальної архітектури церковки» [16.04.1987]. Додому Олесь Гончар повернувся аж через три тижні, відразу

ж почав розбирати «гори пошти» [01.05.1987] і відчув, «що потрібен, що треба жити» [Там само]. Серед кореспонденції він знайшов послання від земляка-журналіста, з яким був знайомий раніше. У бібліотеці Сергія Григоровича, свідчить його донька-журналіст Ніна Кондратюк (Писаренко), найпочесніше місце займали книги Гончара, передусім перекладені російською мовою романи «Таврія» і «Перекоп» (М. : Известия, 1963) та повість «Земля гуде» (К. : Веселка, 1966) з такими теплими надписами: «Сергію Писаренку від душі. Олесь Гончар. 16/VI–68», «Землякові-полтавцеві Сергієві Григоровичу Писаренку з привітом. Ол. Гончар. 1966». Нині ці твори зберігаються в музеї газети «Зоря Полтавщини». Не зайвим буде нагадати, що саме журналіст Писаренко ініціював створення цього музею й передав йому понад 20 тисяч різних експонатів, з-поміж яких дореволюційні видання, підшивки військових газет, листівки підпільників, книги, брошури. Він повідомив читачам, що до благородної справи зорян, про яку йдеться, безпосередньо причетний відомий майстер слова, дописувач газети Олесь Гончар, і звернувся до всіх, хто колись працював у «Зорі Полтавщини», до їхніх родичів, щоб ті подарували майбутньому храмові духовності цікаві фото, різні документи, газети перших років Радянської влади, довоєнні номери «Більшовика Полтавщини», які зберігаються в їхніх архівах [3, 1987, 17 червня. – С. 2], а також до активних дописувачів, які брали участь у робітничих з'їздах і конференціях, щоб поділилися вирізками надрукованих матеріалів, запрошеннями на конференції, листуваннями з редакцією тощо. Полтавці активно відгукнулися на цю пропозицію, і в місті з'явився ще один невеликий, але багатий на цінні матеріали музей. Добрий почин Сергія Писаренка продовжили його колеги – Ніна Кондратюк, донька, та Наталія Яворська. І сьогодні відвідувачі музею газети «Зоря Полтавщини» з великим інтересом слухають історію, яку випало пережити цьому періодичному виданню, захоплюються професійним подвигом тих, хто творив його, намагався доносити простим людям правду, не піддався тенденційності, чиї публікації були «добрим голосом часу, свідченням нових можливостей» [29.03.1987].

¹ Надалі вказуватимемо в дужках дати щоденникового запису.

У листі, адресованому Сергієві Писаренку, Олесь Гончар повідомляє, що надіслав власні книжки з нагоди ювілею «Зорі Полтавщини». Він тепло, від душі привітав усіх працівників газети, побажав колективі редакції та читачам усього найкращого – наснаги, нових творчих звершень. Письменник зізнався, як це робив уже не раз, у своїй незрадливій любові до отчої землі. «Для кожного, хто володіє пером, мені здається дуже важливим, крім усього іншого (доброго), прищеплювати людям любов до рідного краю. А йдеться ж про Полтавщину! Авторів цих рядків, Ви знаєте, доводилося бувати в різних місцях планети, але без перебільшення скажу: ніде води смачнішої не пив, як із полтавських наших колодязів, ніде таким живлющим повітрям не дихав, як повітря рідного краю» [4]. Процитований епістолярний витяг перегукується з діарійними записами Олесь Терентійовича різних літ про вітцівщину, як, наприклад, ось ці: «Оті Опришки, Шингурі, Ярові, Кишки, Масичі – де вони, чи хоч що-небудь від них зосталося?» [11.08.1971]; «Ідемо на Полтаву... Дишу вже полтавським повітрям! Який цілющий напій» [08.09.1981]; «Полтава, Миргород... і Говтва, й Кобеляки, й Сокілка... мовби історія України в мініатюрі» [22.09.1981]. «Мабуть, таки треба подумати написати й мені про Суху, Кобеляки, Стрижку, Ворсклу – про рідний край. Хто ж напише, розкаже? Суха наша у вінку хуторів (була)». Гончара завжди переймало дивне почуття, «снагою наливалася душа» [17.05.1980], коли наближався до рідних місць – «...інше тут ніби й повітря, і зелень, і балки, і дороги... Прагне цього всього душа, і все її торкає, збуджує, бентежить, підносить... Повітря рідного краю – має воно в собі щось цілюще, якісь прани індійські» [12.08.1966]. Його і в юності, й на схилі літ вабило до «чарівних полтавських місць» [31.10.1982], великою втіхою для митця було «дихнути рідним повітрям» [28.10.1982]. Полтава, не раз повторював він услід за Анною Ключко, Франковою дочкою, – «мати співучої, милозвучної української мови, родомісто красунь-українок» [02.07.1967].

У листі Олесеві Гончару повідомлено, що його ім'я «часто зустрічається на сторінках» «Зорі Полтавщини» [4]. І це справді так². У різні роки вона публікувала матеріали про життєвий і мистецький шлях письменника, його твори або фрагменти їх, зокрема уривок із повісті «Земля гуде», що мав назву «Нескорена Полтавчанка» [1, 1948, 25 січня]³, оповідання «Маяк» [1951, 27 травня], новелу «Черешні цвітуть» [1968,

3 квітня]. Остання з'явилася в день 50-літнього ювілею письменника зі вступним словом-спомином Олесь Юренка. Він пригадує своє знайомство з майбутнім класиком української літератури в редакції козельщинської районної газети «Розгорнутим фронтом», «десь року 1934-го», наголошує, що знав і раніше юного Гончара за «цікавими, соковитими» віршами, короткими оповіданнями, замітками на шпальтах газети «На зміну» та журналу «Піонерія». Олесь Юренко виклав короткі біографічні відомості про свого давнього друга, зупинивши дослідницький погляд на наповненій «любов'ю до природи, до життя» новелі «Черешні цвітуть», що прийшла до читача далекого 1938 року, на «справжній поезії життя» – романі «Собор», над яким уже нависала лихоті пам'яті антисоборна кампанія.

Ідеологічно заангажована публікація під назвою «Столиця» з'явилася в газеті 29 жовтня 1949 року. У ній мовиться не про колишній Київ, не про ще живих дідів та бабів, які ходили на прощу до стольного града, а про його майбутнє архітектурне обличчя. Власне, Гончар озвучує генеральний план реконструкції серця України, що здійснювався, як тоді треба було обов'язково говорити, під керівництвом партії Леніна – Сталіна.

Через майже чверть століття – 13 вересня 1973 року – «Зоря Полтавщини» надрукувала лист Олесь Гончара «Захоплююсь і радію», у якому уславлено трудовий подвиг полтавських хліборобів: «Захоплююсь вашим внеском до українського мільярда, радію вашій трудовій перемозі, дорогі земляки! Негода не стала вам на перешкоді, не завадила виростити і зібрати невиданий досі врожай з полтавської ниви. Чудовий цей хліборобський злет єднається в моїй уяві із зростанням духовного життя полтавців в дружній сім'ї народів-братів. Вірю в їхні невичерпні можливості, бажаю народним талантам цього щедрого краю і надалі буяти ще яскравіше, наливатися земною силою, як повнозерний полтавський колос» [1973, 13 вересня].

Із газети дізнаємося, що Олесь Гончар навесні 1974 року взяв активну участь у святкуванні славного ювілею «древньої і вічно молоді Полтави». «Ми приїхали, щоб привітати Полтаву з її восьмисотліттям, – з особливою гордістю сказав тоді на урочистостях зачарований красою рідного краю патріот. – Вік солідний, але нам приємно пересвідчитись, що вона лишилася молодою, цвіте юністю і весною. Сподіваємось, що Полтава буде такою завжди, що вічно юною лишиться і її жива, творча душа. Ми прибули сюди, щоб вклонитися землі Панааса Мирного і Івана Котляревського, Остапа

² Див. примітку в кінці статті.

³ Надалі вказуватимемо в дужках дату публікації в газеті «Зоря Полтавщини».

Вишні і Андрія Головка, і сподіваємось, що ця родюча земля ще раз порадує народи щедрою наснагою, квітуванням нових, незнаних талантів» [1974, 9 травня].

В окрему сторінку треба вирізнити шевченкіану Олесь Гончара. «Зоря Полтавщини» повідомляла про нагородження автора роману «Людина і зброя» Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка [1962, 11 лютого], про його участь у Шевченківському святі на Черкащині [1964, 3 червня], подала розлогу інформацію про пристрасне слово видатного краянину на багатолюдному мітингу в Каневі біля могили Великого Кобзаря. Виступали тоді на цьому дійстві М. Бажан, В. Щербіцький, П. Височин, М. Король, А. Сафронів. Голова правління Спілки письменників України Олесь Гончар з особливим патріотичним акцентом наголосив на тому, що місце останнього спочинку безсмертного Тараса видно далеко. Цього хотіли ті, хто сто літ тому «насапили на Чернечій горі могилу». На його переконання, в особі Шевченка найбільшою повнотою виявив себе геній українського народу, а творчість Кобзаря є голосом усіх поневолених людей, що «населляли... похмуру царську тюрму народів», голосом, що єднає увесь світ. Духовну ж велич Тараса Шевченка визначає передовсім те, що він «писав воістину кров'ю серця, бо володів... незмірно вищим даром – рідкіснішим даром природності, щирості, правдивості, граничної ясності і простоти». Отож насамперед за це нащадки мають уклонятися Пророкові своєю правдою, своєю любов'ю, своєю вірністю народові [1961, 23 травня].

Із «Зорі Полтавщини» довідуємося й про те, що великий резонанс у суспільстві викликала доповідь Олесь Гончара «Шевченко і сучасність» на урочистому засіданні, присвяченому 150-річчю від дня народження неперевершеного українського поета, художника. У ній Великого Кобзаря образно поіменовано українським Прометеем, «прикутим царатом до скелі неволі й безправ'я», виєскравлено й поетично схарактеризовано найважливіші віхи біографії Генія на тлі доби, у яку він жив і творив, подано історію з'яви «Кобзаря» 1840 року – «поезії... справді епохальної», «Кобзаря» 1860 року – «своєрідного підсумку життя поета, мужнього, трагічного, дивовижно цілеспрямованого, відданого народів до кінця», поеми «Гайдамаки» – «творіння могутнього, грандіозного». Важливо прислухатися до застереження Гончара не ліпити з Шевченка ікони, не канонізувати його. Поет Божою милістю, переконує він, цього не потребував, не потребує й ніколи не потребуватиме.

«Зоря Полтавщини» друкувала дещо з епістолярію Олесь Гончара. Вона, зокрема, оприявила листування письменника з батьком Лялі Убийвовк, Костянтином Убийвовком, яке прокоментував Олесь Юренко: листи «викличуть живий інтерес не тільки у наших літературознавців, а й у молоді, яка... вивчає творчість письменника, у кожного, хто палко любить свій рідний край, хто готовий наслідувати приклад його безсмертних героїв» [1967, 9 квітня]. У листі від 20 січня 1947 року Гончар просить батька Лялі не відмовити в зустрічі, оскільки хоче «побачити все бачене Лялею», пройтися її мирними і воєнними полтавськими шляхами. У другому листі від 6 травня того самого року Олесь Терентійович повідомляє, що повість закінчено. Вона «вийшла не стільки біографічною, стільки... пісенною річчю», як і хотів того автор.

Своїми роздумами про творчість Олесь Гончара на шпальтах «Зорі Полтавщини» ділилися з читачами вчені-літературознавці – Петро Падалка, Михайло Пархоменко, Петро Загайко, Віталій Коваль, Микола Степаненко, письменники Олександр Чуча, уже згадуваний Олесь Юренко, Борис Олійник. Завідувач кафедри української літератури Полтавського педагогічного інституту Петро Падалка у коротенькому дослідженні «Творчість Олесь Гончара» високо оцінює роман «Прапорноносці», зауважуючи, що він «належить до тих кращих книг про Велику Вітчизняну війну, які відразу завойовували велику любов широких читацьких мас і високу оцінку... критики». Автор намагається з'ясувати причини такого успіху, справедливо вирізняючи з-поміж них непідробну щирість, правдивість і глибину у змалюванні солдатів та офіцерів, які є представниками різних націй. У докладнено схарактеризовано систему образів твору, кожен із яких – «приклад вірного служіння народові». Коротко мовлено і про повість «Земля гуде». Петро Костьович щиро побажав Олесеви Гончару нових успіхів у роботі і висловив надію, що той напише нові і вкрай потрібні книги про життя і працю людей у післявоєнні часи.

Доктор філологічних наук Михайло Пархоменко, аналізуючи твір «Тронка», переконливо доводить, що його автор перейняв таку важливу рису української прози, як поетичність, у його «найближчого вчителя в літературі Михайла Коцюбинського». Цей роман у новелах є своєрідним художнім завершенням найосновніших мотивів «Прапорноносців», «Таврії», «Перекопу», «Людини і зброї». Новаторство його визначає насамперед вималювання нового «портрету» тієї самої землі, уславлення людини-трударя. Автор статті «Гімн праці і розуму»

наводить і принагідно коментує міркування Олесь Гончара про романтизм і псевдоромантизм. Цими літературознавчими поняттями рясніють і письменникові щоденники, причому неодмінно з такими висновувальними присудами: романтизм «природно виростає з реалізму, на реалістичному ґрунті і є ... найбурхливішим вираженням того високого, що є в житті» [1964, 12 травня]; український романтизм – «рідний брат українського бароко», сиріч явища «світових вимірів», мірила «вкладу України у світову культуру, тобто у вічність» [28.08.1990].

Доповнюють цикл газетних літературознавчих студій про художній світ славного земляка праці Миколи Степаненка, присвячені творчим взаєминам Олесь Гончара з Павлом Тичиною [2011, 11 березня], Борисом Олійником [2010, 28 жовтня] й іншими шістдесятниками [2011, 23 листопада], з'ясуванню місця й ролі Гончара в українському літературному процесі [2008, 25 березня], у духовно-громадському бутті України [2013, 2 квітня; 2015, 3 квітня].

В окремий сюжет об'єднуються гончарівські ювілейні сторінки. Як уже було сказано, до 50-річчя від дня народження письменника свої спогади й літературознавчі знахідки оприлюднив Олесь Юренко [1968, 3 квітня]. З поетичним вітанням «Будь молодим!» до земляка тоді звернувся його колега по перу і земляк – поет Юрій Андрущенко:

*Ти ще наснажений мудрістю людей,
будь молодим у цю квітневу пору!
Нехай про Лялю вік земля гуде,
хай правда гомонить твого «Собору»!
І в час, як оновляється земля,
як ми її запліднюєм насінням,
я славлю нелегкий твій чесний шлях,
твое щасливе сонячне творіння!*

Через 10 років, коли Гончар святкував своє 60-ліття, з'явилася стаття Бориса Олійника «Прапорonoсець правди і краси». Оригінальний спостережний пункт обрав Борис Ілліч: він споглядає Гончара з різних часових і духовно-інтелектуальних високостей: «як простий учень», для котрого доробок цього письменника був, як і для всіх інших українських школярів, «об'єктом вивчення у своїй класичній непопорушності та хрестоматійній недоторканості», і як колега, з котрим од дистанції офіційності наблизився на відстань потиску руки. Важливе й цінне те, що, одкриваючи Олесь Терентійовича «не одразу, а поетапно, в міру просунування по вибоїстій дорозі досвіду», метаморфози в бік знецінення, осуду об'єкта пізнання не відбулося. Сталося інше, ба навіть протилежне: що глибше занурювався юний і вже зрілий Олійник

у художній світ Гончара, у його творчу лабораторію, то щодалі більшою повагою та щирішою симпатією проймався до нього.

До чеснот Олесь Гончара віднесено рівність і відвертість із колегами, підлеглими, уважність до кожної особистості, принциповість, безкомпромісність, неймовірну працездатність, особливо «над світлими творами-оповіданнями, повістями й романами», а ще неповторність голосу в літературному многоголоссі – він «звучить чисто, в оригінальному неповторному тембрі ... героям дихається легко, на повні груди» [1978, 3 квітня]. «Якщо твір не допомагає, – пристає Борис Ілліч до думки Олесь Терентійовича, – то він неминуче завдає шкоди хоча б уже тим, що засмічує літературу й нівечить смаки читача».

У цьому ж числі газети читач знайде ще дві важливі замітки: «Світло зустрічей» і «Щирий наставник». Авторка першої, старший науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського Алла Ротач, розповіла про майже щорічні відвідини цього духовного закладу Олесем Гончаром, а також про його безпосередню участь – як заступника голови ювілейного комітету – у святкуванні двохсотліття від дня народження зачинателя нової української літератури, полум'яні промови з цієї нагоди в Москві та Києві. Другу замітку підготувала заслужений учитель УРСР Лідія Шаповал. Її зміст – дружні стосунки Олесь Гончара з Миргородською середньою школою № 3, яку він відвідав, коли приїздив на відкриття пам'ятника Давидові Гурамівшвілі, творчі зв'язки з членами літературного гуртка «Лілея».

Достойно пошанувувала «Зоря Полтавщини» 70-ліття Олесь Гончара. Завідувач кафедри української літератури Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка Петро Загайко у статті «Добром зігрите серце» образно заговорив про полтавську степову юнь письменника, з якої бере початок його глибинна творчість, про найвищий ідеал митця. А ним є людина, що «завжди живе у гармонії з батьківською землею, у злагоді з власним сумлінням». Петро Кузьмич лаконічно, але ёмко проаналізував усю творчість крізь призму цього принципу, зауваживши ще одну важливу річ – «характерною особливістю творів Олесь Гончара є їхня проекція на майбутнє». З особливим пієтетом мовлено про «Собор», який майже двадцять літ перебував «під пресом чиновницьких заборон» [1988, 3 квітня].

Розповідь про щойно згаданий твір і громадську мужність митця продовжує Віталій Коваль надрукованим у цьому числі газети урив-

ком з нового твору «„Собор” і навколо собору», який повністю публікував тоді журнал «Дніпро» у своїх третьому і четвертому числах. Дослідник уперше знайомить читачів із двома листами Василя Сухомлинського до Олесь Гончара. Видатний педагог писав, що роман «Собор» став для всіх вихованців і вчителів Павлівської школи «немовби джерелом, з якого потекли струмки свіжої думки». Мудрі розмисли висловлено про мову, яку «спочатку треба полюбити, а потім – знати». Викладання її в школі, наголошував Василь Олександрович, – найважливіша справа.

Літературознавчі спостереження Петра Загайка й Віталія Ковалю органічно доповнюють рядки поезії «Лягають думки на папір» Федора Гаріна, з яким Олесь Гончар знався давно:

*Прожитъ – не у кіно сходити,
Прожитъ – не поле перейти,
Існують ще бур'ян і квіти,
Незримий атом і світи.
Мистецтво – не холодна люстра,
У ньому – джерело добра,
Зв'язок подій, сім'ї і людства,
Як у Олесь Гончара.
В письменника-громадянина
Читач своє життя знайшов,
Любов його до України –
До краю кожного любов.
Не догоджав примхливій моді,
Яка минає, наче дим.
Йому найвища нагорода –
Служить народові, бути з ним ...*

Належне висвітлення в «Зорі Полтавщини» знайшло 80-ліття Олесь Гончара, але вже без нього: на той час талановитий прозаїк відійшов за горизонт буття. 1 квітня вона надрукувала замітку головного зберігача фондів заповідника-музею М. В. Гоголя, що в селі Василівці Шишацького району, Катерини Чернової про двох «великих синів великого народу» – Олесь Терентійовича Гончара й Миколу Васильовича Гоголя. Гончар, наголошує вона, гордився тим, що був земляком Гоголя, який відкрив Україну, «її працелюбний народ, наділений веселим гумором, пісенністю і свободолюбством» світові, явив йому щедре й невичерпне духовне багатство нашого народу, мальовничу красу української землі. Полтавці мають дякувати гоголезнавцю Олесеві Гончару за активну участь в увічненні пам'яті Миколи Гоголя в рідній Василівці. Олесь Терентійович ініціював ідею створення заповідника-музею, особисто цікавився відродженням родового гнізда Гоголя, подарував музеєві свої книги: «Берег любові», «Бригантина», «Твоя зоря», «Тронка», рукопис доповіді «Гоголь і Україна». Усі ці речі те-

пер експонуються в залі «Гоголь і сучасність». Як і Микола Гоголь, Олесь Гончар, аргументовано переконує Катерина Чернова, «бачив покликання літератури в тому, аби «дбати про моральне здоров'я суспільства, про те, щоб сучасники наші жили дружніше, ставали добрішими, щоб були чуйнішими один до одного...» [1998, 1 квітня]. 3 квітня газету прикрасила тематична рубрика «Рік Олесь: сьогодні виповнилося б 80 років письменникові-земляку». Її наповнення – повідомлення про вшанування пам'яті художника слова, про літературно-мистецькі вечори, «Гончарівські читання» й інші ювілейні заходи, які пройдуть у містах і селах, навчальних закладах й військових частинах, публікації «Патріот рідної землі» Олександра Чучі і «Три листи» Валерія Кори. Письменник Чуча розкриває деякі не всім відомі деталі з життєпису Олесь Гончара: про його працю в редакції козельщинської районної газети, перебування в полоні й концтаборі, утечу та переховування в рідному селі, тяжкі воєнні будні. Ідеться також і про відвідування Олесем Терентійовичем 1966 року Полтавщини. У Великих Сорочинцях письменникову увагу привернула церква на крутому березі Псла, зайшовши до якої, він побачив «розкидані по підлозі черепи і кістки із сімейного склепу миргородського полковника Данила Апостола» і «так скипів, що мало не побив сільських начальників». Цю сумну картину знедуховлення відтворено в щоденниковій нотатці від 9 січня 1971 року: «А у [Великих] Сорочинцях оту церкву реставрують, де козацькі черепи хтось ганяв та на стінах писали гидоту... А в тій же церкві вінчалась мати Гоголя і його самого хрестили. Коли ми зайшли туди, сміття було по коліна і черепи валялись, викинуті зі склепів, і порожні пляшки та бляшанки – рештки чийхось оргій...» Відвідини Свято-Преображенської церкви, дізнаємося зі щойно цитованої нотатки, стали однією з причин написання роману про долю наших соборів. Олександр Чуча зауважує, що Олесь Терентійович під час чергових зустрічей із ним завжди цікавився, чи надійно стоїть Іванова гора в Полтаві. Великою радістю для Гончара стало, коли в донедавна занедбаному храмі почали правити службу Богу.

Валерій Кора доніс до читачів цікавий матеріал, пов'язаний зі створенням оповідання «Геній в обмотках». Він скористався свідченнями журналіста Івана Бокого про перебування Гончара в Полтаві й знайомство з братом Юрія Кондратюка А. В. Даценком: «...тоді <...> зустрілися не тільки фронтовики, а й спільники по духу. Двоє вже літніх чоловіків, і третій ніби увійшов до кімнати з минулих років, коли і йому за творчістю не було ні дня ні ночі». До

речі, у щоденниках письменник залишив запис про своє перебування на Полтавщині (у Сухій, Диканьці, Шишаках, Миргороді) і відвідини родича Юрія Кондратюка, «який багато цікавого розповів. У Москві, в Інституті природознавства АН, збереглися юнацькі зошити з розрахунками Кондратюка, з написом: «Для тех, кто будет читать, чтобы строить». Геній з фантастичною біографією» [10.09.1981]. Отже, Гончар упритул наблизився до реалізації того задуму, про який ішлося в нотатці від 24 червня 1981 року: «Геній в обмотках... Хотілось би щось написати про нього. Кажуть, Сталін і Берія вважали, що фон Браун, винахідник ФАУ та іншої фантастичної зброї, то саме і є Кондратюк і ніхто інший... І що цим пояснюється заборона згадувати... І лише зараз, коли вже остаточно стало відомо – хто є хто, з імені Кондратюка нарешті знято табу... Які сумні гримаси долі!» Він невдовзі здійснився: про отого «третього», або «генія з фантастичною біографією», «генія в обмотках», констатує Валерій Кора, написано твір – «...художній, а не документальний, хоч і навіяний реальністю життя», створено «збірний, художньо синтезований образ генія, генія мирного, творчого, але загубленого війною».

Про те, як полтавці і дніпропетровці долучилися до святкування 90-літнього ювілею письменника, розповіли в газеті Тетяна Бондаревська й Микола Степаненко. Мистецьке дійство тоді тривало кілька днів. Розпочалося воно в Сухій, у музеї письменника, перенеслося до Кобеляцького районного центру культури й дозволила, потім – до Козельщинської центральної районної бібліотеки, а завершилося на другій батьківщині письменника – у Дніпропетровську, де відбулися Всеукраїнські Гончарівські читання, які організував Центр культури української мови, що діє при Національному гірничому університеті. Серед учасників цього форуму – Герой України Іван Драч, редактор журналу «Кур'єр Кривбасу» Григорій Гусейнов, письменники Любов Голота, Леся Степовичка, науковці Надія Сологуб, Володимир Пашенко, Анатолій Поповський, Костянтин Дуб, Світлана Ігнат'єва, Микола Степаненко та інші. «90-ліття від дня народження Олеся Гончара минуло, але про цю геніальну людину треба згадувати всякчас, а не лише в ювілейно-пам'ятні дні, бо його голосом, як сказав Ярема Гоян, „говорить із своїм народом апостол духу“», – звертаються до читачів автори публікації «Нам світить Гончара Зоря» [2008, 15 квітня].

Важливо наголосити, що газета «Зоря Полтавщини» не стояла осторонь наукових новин, подій, пов'язаних із самобутньою постаттю Олеся Гончара. Вона друкувала рецензії І. Ку-

рочки на книгу Володимира Пашенка «Гончарова правда про духовність і церкву» [2007, 17 січня], Л. Черпакової на монографію Миколи Степаненка «Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми)» [2009, 17 квітня], Л. Віцені на книгу «Духовний посил Олеся Гончара (за матеріалами щоденників письменника)» [2010, 14 липня], Дмитра Шупти на монографію «Літературний простір «Щоденників» Олеся Гончара» [2010, 19 листопада], Г. Антиповича на книгу «Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника» [2012, 30 жовтня] цього ж автора.

До 90-річчя письменника в Полтаві проведено першу, а до 95-річчя другу Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства», матеріали яких побачили світ [2013, 12 квітня] і вже знайшли своїх користувачів в особі науковців і простих шанувальників рідної культури.

Інші невеликі за обсягом газетні матеріали (замітки, повідомлення тощо) є важливими штрихами до висвітлення біографії Гончара, осягнення його творчості. Ось деякі з них: на другому з'їзді письменників Радянської України (1948 рік) відзначено, що широку популярність читачів завоювали твори Олеся Гончара [1948, 11 грудня], що їхнього автора обрано до складу правління Спілки [1948, 12 грудня]; голова правління Спілки письменників Олександр Корнійчук у доповіді «Стан і чергові завдання української радянської літератури» на цьому високому зібранні тепле слово сказав про лауреатів Сталінської премії, з-поміж яких і автор «Златої Праги» – другої частини майбутнього роману «Прапороносці». У «Зорі Полтавщини» згадано також про присудження Олесеві Гончару Ленінської премії за роман у новелах «Тронка», сприйнятої як «нагороду всієї нашої сучасної української літератури, всіх, хто працює в ній, всіх письменників» України [1964, 29 травня]. Країни гордилися тим, що на п'ятому з'їзді письменників України основну доповідь виголосив Олесь Терентійович [1966, 17 листопада], який на той час був головою правління Спілки письменників УРСР. Їх переповнювала радість від зустрічі з героями «Прапороносців» на сцені Львівського державного ордену Трудового Червоного Прапора академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької, який перебував на гастрольях в обласному центрі: «Перед глядачами в усій красі постали люди високого патріотичного обов'язку, душевної цілісності, справжні гуманісти <...> твір Олеся Гончара в сценічній

редакції львів'ян зазвучав як чудесна поема про дружбу народів нашої країни, зцементовану у великій боротьбі з лютим ворогом – німецьким фашизмом» [1975, 10 червня].

Газета друкувала матеріали про увічнення пам'яті Олесь Гончара на Полтавщині. На особливу увагу заслуговують публікації Лідії Віцені. В одній із них, що має промовисту назву «Брикет на вогнище культури», викладено сумну вчорашню історію про рідне село Олесь Гончара, про хату, у якій збігли його сирітські дитячі роки: «Стоїть вона на предківщині із заплющеними очима-вікнами під білою духмяною яблунею, слухає гороб'ят у стрісі... Сусідський город розораний майже під її поріг. І цей штрих довершує вражаючу картину покинутості, приреченості, байдужості» [1993, 22 травня]. В іншій, з не менш промовистим поіменуванням «Пророків не відмінюють, або Як нам позбутись генотипу руйнача?», публікації, що з'явилася майже через дванадцять літ, 1 лютого 2005 року, йдеться про духовну оселю письменника в Сухій і різні проблеми, пов'язані з її заснуванням та функціонуванням. Важливим є те, з приємністю констатує полтавська журналістка, що ми позбуваємося генотипу руйнача і, треба вірити, колись зреалізуємо задум створення заповідника Олесь Гончара.

Ретельно зафіксоване в «Зорі Полтавщини» «Зелене свято Гончарового дитинства» – мистецьке дійство, яке, починаючи з 2006 року, відбувається на Трійцю в селі Сухій Кобеляцького району на колишньому подвір'ї дідуся й бабусі, а тепер Державного літературно-меморіального музею-садиби письменника. Сюди з'їжджаються гості з різних куточків України, обов'язково ж і з Полтави та Дніпропетровська. Незмінний атрибут дійства – виставки, звіти колективів художньої самодіяльності, підбиття підсумків літературного конкурсу «Собори душ своїх бережіть» та конкурсу юних художників «Світлі образи в оповіданнях Олесь Гончара» [2006, 1 червня; 2013, 27 червня; 2015, 5 червня].

Згадано на сторінках газети і про родичів Олесь Гончара – племінницю Тетяну Бондаревську [1993, 22 травня; 2005, 1 лютого], сестру Олександрю Сову (Біліченко-Гончар). Любов до людей, щоденна праця, віра в Бога подарували Олександрі Терентіївні довге життя – їй пішов 102-й рік. На столітній ювілей – 4 квітня 2014 року – до неї з'їхалися черкаські, одесити, сумчани, кияни, полтавці і, зрозуміло, завітали земляки-дніпропетровці [2014, 1 квітня; 2014, 29 липня].

Як бачимо, життєвий подвиг і творчий шлях Олесь Гончара тісно пов'язані із періодичним виданням «Зоря Полтавщини». Крайни пильно

стежили за його духовно-мистецьким ростом і документували все це в обласній газеті. Вони й сьогодні тримаються такої лінії, ніби потверджуючи одну із сентенцій усесвітньо знаного земляка: «...про справжнього письменника ніколи не повинні сказати: був і оддів...» [16.07. 1981].

Література

1. Зоря Полтавщини. – 1948–2015.
2. Гончар Олесь. Щоденники: у 3-х т. / Олесь Гончар / упоряд. , підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2008. – Т. 1. – 456 с. ; Т. 2. – 608 с. ; Т. 3. – 648 с.
3. Писаренко С. Створимо музей газети / С. Писаренко // Зоря Полтавщини. – 1987. – 17 черв. – С. 2.
4. Родинний архів Олесь Гончара.

Примітка

Олесь Гончар на сторінках газети «Зоря Полтавщини»: тематичний покажчик: 1948–2015 рр.

Гончар О. Нескорена Полтавчанка : уривок з повісті «Земля гуде» / О. Гончар // Зоря Полтавщини. – 1948. – 25 січ. – С. 7.

Другий з'їзд письменників Радянської України // Зоря Полтавщини. – 1948. – 11 груд. – С. 1.

Стан і чергові завдання української радянської літератури : доповідь голови правління Спілки радянських письменників України О. Є. Корнійчука на II з'їзді радянських письменників України // Зоря Полтавщини. – 1948. – 14 груд. – С. 2.

Падалка П. Творчість Олесь Гончара / П. Падалка // Зоря Полтавщини. – 1948. – 29 груд. – С. 3.

Закінчився другий з'їзд письменників Радянської України // Зоря Полтавщини. – 1948. – 12 груд.

Гончар О. Столиця / О. Гончар // Зоря Полтавщини. – 1949. – 29 жовт.

Гончар О. Маяк / О. Гончар // Зоря Полтавщини. – 1951. – 27 трав. – С. 3.

Сюди не зросте народна тропа: багатолюдний мітинг у Каневі на могилі Т. Г. Шевченка, де лани широкополі, де реве ревучий // Зоря Полтавщини. – 1961. – 23 трав. – С. 3.

В Урядовому республіканському Комітеті по преміях імені Т. Г. Шевченка // Зоря Полтавщини. – 1962. – 11 лют. – С. 2.

Лауреати премії імені Т. Г. Шевченка: розмова кореспондента РАТАУ з головою Урядового республіканського комітету по преміях імені Т. Г. Шевченка академіком О. Є. Корнійчуком // Зоря Полтавщини. – 1962. – 11 лют. – С. 2.

«Безсмертний співець людської правди і свободи»: урочисте засідання представників партійних, радянських і громадських організацій, присвячене 150-річчю з дня народження великого українського поета, художника, революціонера, демократа Т. Г. Шевченка // Зоря Полтавщини. – 1964. – 10 берез. – С. 2.

Пархоменко М. Гімн праці і розуму : про роман О. Гончара «Тронка» / М. Пархоменко // Зоря Полтавщини. – 1964. – 12 трав. – С. 4.

Його твори любить народ // Зоря Полтавщини. – 1964. – 29 трав. – С. 1 ; 4.

- На оновленій землі Тараса // Зоря Полтавщини. – 1964. – 3 черв. – С. 1.
- П'ятий з'їзд письменників Радянської України // Зоря Полтавщини. – 1966. – 17 листоп. – С. 1.
- Чуча О. До нових звершень / О. Чуча // Зоря Полтавщини. – 1966. – 18 листоп. – С. 4.
- Юренко О. Олесь Гончар: до 50-річчя з дня народження / О. Юренко // Зоря Полтавщини. – 1968. – 3 квіт. – С. 4.
- Ніби зітканий із самого сонця... // Зоря Полтавщини. – 1967. – 9 квіт. – С. 4.
- Андрущенко Ю. Будь молодим / Ю. Андрущенко // Зоря Полтавщини. – 1968. – 3 квіт. – С. 4.
- Гончар О. Черешні цвітуть / О. Гончар // Зоря Полтавщини. – 1968. – 3 квіт. – С. 4.
- Юренко О. Олесь Гончар: до 50-річчя від дня народження // Зоря Полтавщини. – 1968. – 3 квіт. – С. 4.
- Про роман Олесь Гончара «Прапороносці» // Зоря Полтавщини. – 1973. – 17 серп. – С. 4.
- Гончар О. Захоплююсь і радію / О. Гончар // Зоря Полтавщини. – 1973. – 13 верес. – С. 1.
- Турчина Н. Величальна – древній і вічно молодій Полтаві: тиждень української радянської літератури на Полтавщині / Н. Турчина, Т. Пругло // Зоря Полтавщини. – 1974. – 9 трав.
- Пругло Т. Носії миру та добра / Т. Пругло // Зоря Полтавщини. – 1975. – 10 черв. – С. 4.
- Олійник Б. Прапороносець правди і краси / Б. Олійник // Зоря Полтавщини. – 1978. – 2 квіт. – С. 4.
- Писаренко С. Створено музей газети // С. Писаренко. – Зоря Полтавщини. – 1975. – 17 черв. – С. 2.
- Ротач А. Світло зустрічей / А. Ротач // Зоря Полтавщини. – 1978. – 2 квіт. – С. 4.
- Шаповал А. Щирий наставник / А. Шаповал // Зоря Полтавщини. – 1978. – 2 квіт. – С. 4.
- Гарін Ф. Лягають думи на папір / Ф. Гарін // Зоря Полтавщини. – 1988. – 3 квіт. – С. 4.
- Загайко П. Добром зігрите серце: до 70-річчя від дня народження О. Гончара / П. Загайко // Зоря Полтавщини. – 1988. – 3 квіт. – С. 4.
- Коваль В. «Собор» і навколо собору: уривок з нового твору / В. Коваль // Зоря Полтавщини. – 1988. – 3 квіт. – С. 4.
- Віцєня Л. Брикет на вогнище культури / В. Віцєня // Зоря Полтавщини. – 1993. – 22 трав. : фото. – С. 3.
- Чернова К. Великі сини великого народу / К. Чернова. – Зоря Полтавщини. – 1998. – 1 квіт. – С. 1.
- Кора В. Три листи / В. Кора // Зоря Полтавщини. – 1998. – 3 квіт. – С. 2.
- Рік Олесь Гончара: сьогодні виповнилося 60 років письменникові-земляку // Зоря Полтавщини. – 1998. – 3 квіт. – С. 1; 2.
- Чуча О. Патріот рідної землі: до 80-річчя із дня народження О. Гончара / О. Чуча // Зоря Полтавщини. – 1998. – 3 квіт. – С. 2.
- Віцєня Л. Пророків не відмінюють, або Як нам позбутись генотипу руйнація? / Л. Віцєня // Зоря Полтавщини. – 2005. – 1 лют. – С. 1.
- Курочка І. Гончарова правда на зламі століть / І. Курочка // Зоря Полтавщини. – 2007. – 17 січ. – С. 3.
- Приходько М. Зелене свято Гончарового дитинства / М. Приходько // Зоря Полтавщини. – 2007. – 1 черв. – С. 16.
- Бондаревська Т. «...І нова Україна свіжі квіти не забуде сину принести» / Т. Бондаревська // Зоря Полтавщини. – 2007. – 9 лист.
- Степаненко М. «Була б тільки Україна та вижило б людство»: Олесь Гончар – людам про пережите, передумане, переболіле, осмислене й осягнуте» / М. І. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2008. – 25 бер.; 2 квіт. – С. 5; 5.
- Степаненко М. Нам світить Гончара Зоря / М. І. Степаненко, Т. Бондаревська // Зоря Полтавщини. – 2008. – 15 квіт. – С. 4.
- Черпакова Л. Монографія про Олесь Гончара / Лідія Черпакова // Зоря Полтавщини. – 2009. – 17 квіт. – С. 3.
- Горошенко А. Вручено премію імені Леоніда Бразова / А. Горошенко // Зоря Полтавщини. – 2009. – 23 груд. – С. 5.
- Віцєня Л. Місія письменника як діяча, лицаря, правдборця / Лідія Віцєня // Зоря Полтавщини. – 2010. – 14 лип. – С. 3.
- Степаненко М. «Поет-стоколос» Борис Олійник / М. І. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2010. – 22 жовт. – С. 3.
- Шупта Д. Р. Золоте зерно одкровення Олесь Гончара / Д. Р. Шупта // Зоря Полтавщини. – 2010. – 19 листоп. – С. 15.
- Степаненко М. Слово Павла Тичини на захист письменника-початківця Олесь Гончара / М. І. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2011. – 11 берез. – С. 16.
- Кудряшов Г. Микола Степаненко: «Гуртуймося докравж Олесевого слова!» / Г. Кудряшов // Зоря Полтавщини. – 2011. – 12 квіт. – С. 2.
- Віцєня Л. Високовольтна лінія духу шістдесятників / Л. Віцєня // Зоря Полтавщини. – 2011. – 23 листоп. – С. 2.
- Антипович Г. Епоха у прицілі Гончара, або Хто зупинить новітній лінгвоцид? / Г. Антипович // Зоря Полтавщини. – 2012. – 30 жовт. – С. 3.
- Степаненко М. І. У його слові – «степи, ясні зорі і тихі води України» / М. І. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2013. – 2 квіт. – С. 1; 3.
- Білик Г. Усі дороги ведуть до Олесь Гончара / Г. Білик // Зоря Полтавщини. – 2013. – 12 квіт. – С. 3.
- Яловегіна Г. Літературна хвиля юних талантів / Г. Яловегіна // Зоря Полтавщини. – 2013. – 23 квіт. – С. 6.
- Яловегіна Г. «... Я напишу Україні, Сонцю її і степам» / Г. Яловегіна // Зоря Полтавщини. – 2013. – 7 черв. – С. 13.
- Віцєня Л. Зелене свято Гончарового дитинства / Л. Віцєня // Зоря Полтавщини. – 2013. – 27 черв. – С. 15.
- Степаненко М. І. Світло душі сестри Олесь Гончара / М. І. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2014. – 1 квіт. – С. 3.
- Степаненко Н. Любов до людей, щоденна праця, віра в Бога дарують довге життя / Н. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2014. – 29 лип. – С. 5.
- Степаненко М. Історія однієї щоденникової нотатки Олесь Гончара й наше сьогодні / М. Степаненко // Зоря Полтавщини. – 2015. – 3 квіт. – С. 13.
- Жаботинський П. Свята милосердя й добра / П. Жаботинський, М. Іваненко // Зоря Полтавщини. – 2015. – 5 черв. – С. 16.

Галина Вишневецька

НАШОГО ЦВІТУ – ПО ВСЬОМУ СВІТУ. УКРАЇНЦІ В БРАЗИЛІЇ

Поза межами України проживає понад 40 млн. етнічних українців.

Історія проживання українців у Бразилії нараховує більше 120 років. Переселення їх до цієї південноамериканської країни почалося в останній чверті XIX століття. Масове переселення українців до Бразилії пояснюється тим, що 1888 року тут було скасовано невольництво, у зв'язку з чим виникла потреба в робітниках.

Із метою розвитку господарства уряд країни проводив політику заселення нових земель. Переселенцям обіцяли надавати ділянки землі у власність із десятирічною відстрочкою їх оплати.

Під впливом широкої пропаганди, яку проводили італійські агенти та еміграційні компанії на Галичині, у 1895–1896 роках Батьківщину покинуло майже п'ять тисяч українських родин. Протягом цих двох років уряд Бразилії покривав кошти подорожі. У 1897–1907 роках понад тисяча українських родин виїхала за власний рахунок. Головною причиною еміграції було перенаселення Галичини як автономної провінції Австрії.

Після приїзду до Бразилії іммігранти швидко переконувалися, що пропаганда щасливого життя була оманливою. Українці мусили найматися до плантаторів за харчі й одягу. Коли ж нарешті вони почали отримувати землю, з'ясувалося, що ділянки розташовані в дрімучих пралісах із незвичним тропічним кліматом. Брак відповідних знарядь праці, антисанітарія, відсутність медичної допомоги призводили до серйозних людських утрат. Дехто навіть повертався в Україну.

Незважаючи на складні умови життя першої хвилі переселенців, невдовзі відбувся наступний спалах масового переселення українців до Бразилії. Це відбувалося між Першою і Другою світовими війнами. Третя хвиля переселення проходила після Другої світової війни. У 1950-х роках приплив українців до Бразилії загальмувався і врешті-решт майже припинився.

Сьогодні в цій країні проживають близько 500 тисяч етнічних українців. Здебільшого вони мешкають компактно в південно-східній частині Бразилії, яку самі називають Бразильською Україною. Найбільша частина українців осіла в

штаті Парана (400 тис.). Містами компактного проживання українців у цьому штаті є Прудентополіс (38 тис.) і Курітіба (33 тис.). До речі, в місті Прудентополісі 80% населення складають українці.

Однак більшість етнічних українців оселилася у сільській місцевості (80%) і працює у сільському господарстві, вирощуючи пшеницю, сою, чорну квасолю, рис, цитрусові, тютюн, каву.

У промисловості, переважно лісопереробній, зайнято 20% наших одноплемінників. Працюють вони також у торгівлі, муніципальних та державних установах, деякі мають власні дрібні майстерні, крамниці, невеликі фабрики.

Українська громада Бразилії пишається багатьма видатними особистостями. В галузі культури і літератури українство представлене творчістю відомої поетки Олени Колодій та письменницею і перекладачкою, лауреатом Шевченківської премії Вірою Вовк, яка недавно побувала в Києві, де презентувала свою нову книгу «Вогонь Купала», що відкривається розділом «Майдан». Поет Сергій Борщевський подарував цій великій трудівниці і патріотці виданий «Літературною Україною» збірник «Майдан гідності» і присвячений їй свій вірш «Молитва»:

Ти, Всемогутній,
Не дозвоь ворогам насміхатися
Над Твоєю вірною паствою!

Віра Вовк

Наші дні, мов коні, мчать учвал,
І ніхто спинити їх не в стані...
Там у Вас, у Ріо, карнавал,
Тут у нас – молитва на Майдані.

В Гванабарі там у Вас прибій
Звично хвилі котить без упину,
А у нас тут – вирішальний бій
За нову, справдешню Україну.

За Україну молитесь Майдан
По-синівськи віддано та щиро,
І до нього через океан
Ваше слово лине, пані Віро.

За Україну моляться вуста,
Щоб дала собі, нарешті, раду,

І летить молитва до Христа
На високу гору Корковаду¹.

У Києві пані Віра виступила також на семінарі, присвяченому творчості відомої бразильської письменниці Кларісе Ліспектор, яка народилася в Україні і в одnorічному віці була вивезена батьками до Бразилії. Свій гонорар від Міністерства закордонних справ Бразилії за участь у цьому семінарі – 1500 доларів – вона передала для потреб українського війська.

Пишається Бразилія й дослідженнями українців-істориків, лінгвістів, видатними громадськими діячами, політиками, урядовцями, які мають українське коріння.

Живучи понад сто двадцять років в умовах відірваності від історичної батьківщини й ізоляції від «материнської» культури, українці Бразилії зуміли зберегти свою ідентичність і здатність до самовідтворення, що заслуговує на величезну повагу. Вони культивували українські звичаї і традиції, виховували дітей у любові й пошані до України. Велику увагу приділяли освіті. Уже з 1897–1898 років у приватних помешканнях почали організовувати українські школи, а з 1907 року система освіти українського населення набула такого розвитку, що державні органи почали її підтримувати матеріально.

Водночас перші поселенці активно будували українські церкви. Так, наприкінці XIX століття в штаті Парана було збудовано церкву Св. Архангела Михаїла площею 150 кв. м. Вона вважається однією з найстаріших українських споруд у Бразилії.

Українські церкви (як греко-католицькі, так і православні) стали частиною культурного надбання Бразилії, за що отримують фінансову підтримку від бразильського уряду.

У Бразилії діють українські релігійні громади, які об'єднані навколо 24 парафій Української греко-католицької церкви, та 16 парафій Української автокефальної православної Церкви (понад 200 церков).

Слід підкреслити, що українська церква в Бразилії є тою потужною інституцією, яка в дуже нелегких умовах сприяла збереженню народних звичаїв, традицій, культури, етнічної ідентичності, згуртуванню української громади, збереженню мови. Завдяки роботі релігійних діячів у Бразилії у місті Прудентополісі вже 1898 року були засновані перші суботні українські школи. Пізніше, 1935 року, там була відкрита школа (мала семінарія Св. Йосипа) з

¹ Гора над Ріо-де-Жанейро, де стоїть гігантська статуя Христа.

українською і португальською мовами навчання. Із 1941 року українська мова викладається і в Інституті катехиток Св. Ольги.

Мовна ситуація в Бразилії (ідеться про українську мову) далеко не критична. Бразильським українцям вдалося зробити те, що не вдалося представникам інших діаспор: самотужки зберегти живе функціонування і відтворення мови. Цей висновок стосується насамперед села, бо в місті мовні процеси розвиваються не на користь етнічних груп, хоч зараз у середовищі міської молоді відбувається процес пробудження етнічної самосвідомості.

Значною мірою цьому сприяють міждержавні контакти України і Бразилії. Так, під час візиту Президента Федеративної Республіки Бразилія в Україну в грудні 2009 року було укладено Спільну декларацію президентів двох країн про відзначення 2011 року 120-річчя української імміграції до Бразилії.

Щоб допомогти бразильській молоді в оволодінні українською мовою, 2012 року між Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова й університетом Unicentro укладено Угоду про викладання української мови дистанційним способом. Таке навчання бразильських студентів розпочалося в березні 2013 року. Цим документом також передбачається надання з боку НПУ допомоги в реалізації університетом Unicentro проекту вищого навчального курсу української мови та літератури, спільне проведення досліджень і видань, сприяння формуванню бібліографічного фонду українською мовою в Unicentro. Важливим є положення Угоди про здійснення сторонами спільних заходів із визнання в Бразилії документів про освіту, що будуть видаватися слухачам після завершення ними навчання в локальних центрах дистанційного навчання.

У рамках виконання Державної програми співпраці із закордонними українцями, відповідно до домовленостей із Міністерством культури України, до Бразилії здійснюються візити груп фахівців з українського народного танцю. Метою візитів є проведення майстер-класів із хореографії українського танцю для фольклорних колективів української громади Бразилії. 2012 року майстер-класи були проведені в рамках XIX Національного фестивалю українського танцю (17 листопада 2012 року, м. Маллет), а також у містах компактного проживання етнічних українців у містах Курітібі і Каскавелі.

Збереженню українства в Бразилії значною мірою сприяє широке розгалуження українських громадських і культурно-освітніх організацій. Одним із перших таких об'єднань

було товариство «Просвіта», засноване 1898 року в Курітібі. Крім цього, 1910 року в Прудентополісі та 1919 року в Дорізони були створені «Українські народні ради». 1922 року в місті Уніао-да-Віторія засновано «Український союз Бразилії» – політичну, економічну та культурно-освітню організацію з центральним керівництвом та представниками в місцях компактного проживання українців.

1985 року в країні було створено Українсько-Бразильську Центральну репрезентацію (УБЦР) як представницький орган різних українських організацій в Бразилії при Всесвітній організації українців. На сьогодні до складу УБЦР уходить Українське товариство Бразилії (м. Курітіба), яке, у свою чергу, об'єднує Українсько-бразильський клуб, асоціації українських жінок і декоративно мистецтва, фольклорну групу «Барвінок», чоловічий хор «Гайдамаки», суботню школу імені Лесі Українки, музей історії української імміграції. Товариством видається щомісячний інформаційний бюлетень «Хлібороб». Учасником УБЦР також є Товариство прихильників української культури (м. Курітіба), яке організовує культурні заходи, тематичні вечори, присвячені історії, культурі, літературі України, а також займається видавничою діяльністю. Крім того, до складу УБЦР входять Українське товариство «Соборність» (м. Сан-Паулу) та Асоціація української молоді Бразилії.

У Прудентополісі діють український клуб із фольклорною групою «Веселка», Асоціація вчителів української мови, Товариство освіти Св. Василя, яке видає газету «Праця» – інформаційний бюлетень релігійного змісту, кооператив декоративно-прикладного мистецтва та писанки, а також музей української імміграції «Тисячоліття». 1980 року в Курітібі за ініціативою УГКЦ було створено релігійно-культурний центр «Полтава», який має однойменну фольклорну групу, хор, капелу бандуристок «Фіалка», оркестр, суботню школу й духовну семінарію.

Із 1985 року в Курітібі при Лінгвістичному центрі Федерального університету штату Парана діють курси української мови та літератури. У жовтні 1989 року до тексту нової конституції штату було внесене положення, яке гарантує учням державних середніх шкіл можливість самостійно обирати для вивчення іноземну мову. Завдяки цьому з 1991 року українська мова як іноземна викладається в кількох державних школах Прудентополіса та в навчальних закладах у місцях компактного проживання українців.

У штаті Парана працюють також кілька радіостанцій, які транслюють передачі для української громади.

Українська діаспора в Бразилії має 2 музеї, які надають можливість ознайомитися з історією української імміграції, діяльністю української громади, традиціями та культурою України.

1910 року в Прудентополісі й 1919 року в Дорізони були створені «Українські народні ради», а 1922 року в Уніао-да-Віторія за ініціативою представника Західно-Української Народної Республіки Петра Карманського був заснований «Український союз Бразилії» (1934 року змінив назву на «Хліборобсько-освітній союз»), який мав стати політичною, економічною та культурно-освітньою організацією з центральним керівництвом і його представниками в містах компактного проживання українців. 1947 року за сприяння «Хліборобсько-освітнього союзу» було створене «Товариство прихильників української культури».

У Курітібі діє Українське товариство Бразилії (до квітня 2000 року мало назву «Хліборобсько-освітній союз»), до якого входять Українсько-бразильський клуб, асоціація українських жінок, асоціація декоративно-прикладного мистецтва, фольклорна група «Барвінок», чоловічий хор «Гайдамаки», суботня школа імені Лесі Українки. Товариством видається щомісячний інформаційний бюлетень «Хлібороб» – в електронному вигляді й накладом до 500 примірників, у якому публікуються українською та португальською мовами короткі статті про головні політичні, економічні й культурні події в Україні, подається інформація про різні заходи, що проводяться громадою. Із цією газетою активно співпрацюють Посольство України та Консульство України в Курітібі. Українське товариство в Бразилії має свої філіали з автономним керівництвом у містах Понта-Гросса й Уніо-да-Віторія.

У Курітібі існує також Товариство прихильників української культури, яке організовує культурні заходи, тематичні вечори, присвячені історії, культурі, літературі України. Товариство займається і видавничою діяльністю. Зокрема, за сприяння цієї організації були видані португальською мовою брошури про творчий шлях Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, збірник віршів місцевої української поетеси Олени Колодій. За ініціативою членів Товариства в Курітібі створили Інститут тропічних рослин, який протягом останнього часу здійснює в Прудентополісі проект із ви-

рощування та первинної переробки трави мате – південноамериканського чаю.

У штаті Парана здійснює мовлення радіостанція «Забава» (м. Прудентополіс), яка транслює свої передачі в мережі Інтернет цілодобово, популяризуючи українську музику та культуру.

Діяльність усіх названих організацій і товариств сприяє збереженню українцями Бразилії національної ідентичності.

Українці Бразилії мають традицію давати українські назви містам, вулицям, площам у місцях свого компактного проживання. Так, у Курітібі (столиця штату Парана) є площа України, на якій встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченкові; є український меморіал, який вважається історико-культурною спадщиною муніци-

палітету, пам'ятник писанці та пам'ятний знак жертвам Голодомору.

У Прудентополісі (штат Парана) також є площа України, на якій встановлено пам'ятник Кобзареві. Площі України є і в кількох інших містах Бразилії. Там, де оселились українці, налічується велика кількість вулиць з українськими назвами, як-от Лесі Українки, Івана Франка або навіть вулиця Українців. Привертають увагу й назви містечок – УПА, Нова Україна в штаті Парана.

Бразилія шанує внесок українців у її загальний розвиток як держави. На знак удячності бразильського суспільства за це відповідний закон Бразилії оголосив дату 24 серпня Національним днем української громади – з унесенням до офіційного календаря свят, чого немає в жодній іншій країні світу.

Ігор Медвідь

«ГЕРОЙ НАШОГО ЧАСУ»: ЧОМУ МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ВАЖЛИВИЙ ДЛЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ?

«І легше часами кров пролляти в одній хвилині ентузіазму, чим довгі літа з трудом сповнювати обов'язки і двигати спекоту дня, і жар сонця, і злобу людей, і ненависть ворогів, і брак довір'я своїх, і недостачу помочі від найближчих, і серед такої праці ж до кінця виконувати своє завдання, не чекаючи лаврів перед перемогою, ані винагороди перед заслугою!»

Із пастирського послання митрополита Андрея Шептицького
«До Української молоді», 1932 р.

Цьогоріч минає 150 років від дня народження однієї з найхаризматичніших постатей в українській історії – предстоятеля Української греко-католицької церкви, митрополита Галицького й архієпископа Львівського Андрея Шептицького. Але цей текст не стільки про минуле й заслуги цього видатного чоловіка, скільки про наше теперішнє і наше майбутнє. Ви коли-небудь задумувалися над питанням: чому історію переосмислюють і переписують? Здавалося б, навіщо переписувати, якщо є добрі класичні праці, наприклад, «Історія України-Руси» батька української історіографії Михайла Грушевського? Чи історики, щоразу переписуючи історію, не займаються «винайденням велосипеда», коли його вже давно винайшли?

Насправді на питання «чому історію переписують?», як і на багато інших непростих питань, не існує однієї відповіді. Тут є кілька варіантів відповідей, і всі вони мають своє підґрунтя.

З академічного погляду, переписування історії є наслідком появи нових джерел або нової методології аналізу цих джерел, що змінює наше уявлення про ту чи ту історичну подію або постать. Якщо дивитися з політичного погляду, існує така дещо цинічна, але не позбавлена слушності приказка: «Історію пишуть переможці». У романі «1984» письменник Джордж Орвелл влучно описав цю формулу у вигляді гасла Партії: «Той, хто контролює минуле, контролює майбутнє, а хто контролює теперішнє, той контролює минуле». Подобається це історикам

чи ні, але історія була, є та, найімовірніше, залишиться невід'ємним складником державної ідеології та політики. Історія служить для потреб політичної еліти в справі легітимізації півного режиму, консервування чи перегляду актуального стану речей на міжнародній арені, створення образу ворога для відвертання уваги від внутрішніх проблем, формування та консолідації нації.

Але є ще одна дуже важлива причина, чому історія переосмислюється й переписується. Причина ця і філософсько-теоретична, і дуже практична водночас. Саме на ній я і хотів би зробити головний акцент у пропонованій статті. З чого ми черпаємо варіанти розв'язання наших життєвих труднощів? Порізному буває, але так чи так ми доволі часто звертаємося до досвіду, який може нам показати потенційні шляхи вирішення проблеми. Це може бути наш індивідуальний досвід. А може бути досвід інших людей (як кажуть, «краще вчитися на чужих помилках»), який ми отримуємо через спілкування з ними, читання книжок, преси, Інтернету. Досвід існує не тільки індивідуальний, але й колективний, притаманний певній групі людей. Зокрема, це досвід покоління.

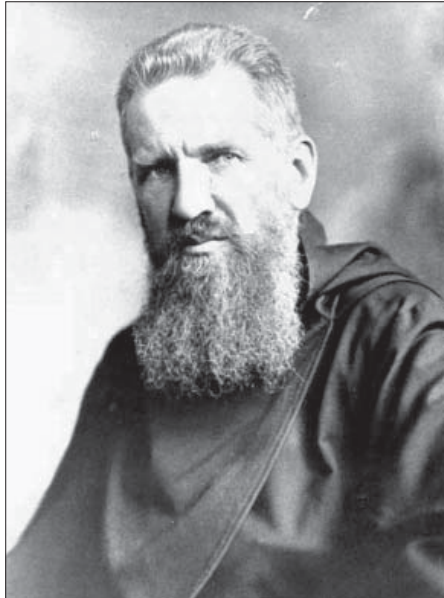
Кожне покоління постає перед певними викликами і проблемами. У кожного покоління ці проблеми та виклики є іншими. Інколи виклики та досвід різних поколінь є настільки відмінними, що виникає так званий конфлікт поколінь. Щоб було зрозуміло, що я маю на увазі, наведу приклад покоління, котре народилося в Західній Україні в 1910–1920-х рр. і мало схильність до радикального розв'язання проблем. Це сталося внаслідок того, що, по-перше, їхнє дитинство припало на період Першої світової війни (1914–1918) і змагань за українську державність (1917–1921). Вони змалку бачили насилля і свідомо чи підсвідомо сприймали насилля як ефективну формулу розв'язання проблем. По-друге, покоління їхніх батьків і дідів прогало битву за Українську державу. Молодь убачала причину поразки, зокрема, і в надмірній толерантності, захопленні ліберальними та лівими ідеями, браку дисципліни, сили та волі до боротьби й перемоги. Бунт її виражався в радикальності: «Ми

не будемо такі, як ті старші. Ми не вагатимемося, не займатимемося розумуваннями та дипломатією. Ми будемо вольові, безкомпромісні та сильні». Це було покоління, яке проявилось в націоналістичному русі 1930–1940 рр.

Але повернуся до переосмислення історії. Процес переписування й переосмислення історії – це процес пошуку відповідей на виклики сучасності в досвіді минулого. Питання: «що робити?» і «куди прямувати?» залежать від питань: «хто ми є (як спільнота)?» і, відповідно, «як наші предки реагували на подібні виклики?» Один із важливих викликів багатьох минулих поколінь українців полягав у тому, щоб відстояти, зберегти українську мову, культуру, ідентичність, а кінцевою метою було здобуття державної незалежності. Тому вони шукали в історії тих прикладів, що допомагали б реагувати на ці виклики. Головний акцент робився на боротьбі й готовності до самопожертви – на козацьких повстаннях, збройній боротьбі повстанців у ХХ ст., культурних діячах, які зазнавали утисків, намагаючись зберегти українську ідентичність.

На жаль, у процесі акцентування на мартирологічно-героїчних наративах витворилася парадигма «нації-жертви»: надмірний наголос на стражданнях і жертвах, що їх зазнали українці. Віктор Ющенко за свого президентства навіть пробував зробити з Голодомору головний історичний національний міф. Головна функція цього міфу мала б полягати у формулі примирення: «Герої роз'єднують, жертви – об'єднують». Ідеться про героїв Другої світової війни – червоноармійців і вояків УПА, історична пам'ять про яких роз'єднує українців, а інструментальне використання цього чинника в політиці дестабілізує суспільство.

Моя головна теза полягає в тому, що молоде покоління потребує інших історичних героїв та інших прикладів досвіду. Державу, дякувати Богові, ми вже маємо. Мені можуть заперечити: «Але ж перебуваємо в стані війни. Тому герої боротьби і самопожертви є вкрай важливими». Спробую обґрунтувати свою відповідь на такий можливий закид, який, безперечно, має сенс. На мою думку, власне тому ми і перебуваємо в стані війни, бо покоління, на плечі якого ліг

Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)

тягар розбудови держави, не зуміло відповісти на головний виклик – перетворення України з відсталого скорумпованого пострадянської країни на ефективну, демократичну, з європейськими стандартами. А чому так сталося? Одна з причин: покоління було виховане вмирати за Україну, а не жити для неї. Погодьтеся: боротися і будувати – це два різні завдання. Як наслідок, ми не змогли модернізувати Українську державу й побудувати якісно кращі суспільні відносини – й отримали натомість збройний напад сусіда-агресора, який вирішив скористатися з нашої неефективності та роз'єднаності. Чи це сталося б, якби нам вдалося провести необхідні реформи і змінити країну?

Власне, й нині, як зазначають багато експертів, основне завдання Путіна – не стільки завоювати Україну (в буквальному сенсі слова), скільки не дати їй модернізуватися. Бо модернізація України – це крах імперських ілюзій Кремля. Це означає, що вся концепція «Русского мира» не варта й ламаного гроша. Саме тому головним завданням молодого покоління є насамперед побудова якісно нової України. І саме це є питанням нашого виживання, бо відбити напад ворога ми можемо. Але тоді знову постане питання: що далі? Знову те саме? Ось чому ми потребуємо інших героїв, інших розставлень акцентів.

В Україні недооцінені герої органічної праці, постаті, які своєю «сродною працею» – громадською, інтелектуальною, політичною, фізичною – змінювали світ навколо себе, пропонували нові рішення, керувалися не лише хвилею ентузіазму, але й не ламалася під тягарем важких завдань і невдач, що траплялися на їхньому шляху. Такі герої мають бути мейнстрімом у публічному дискурсі про історію та в шкільній історії, щоб показати молодому поколінню приклад: твої предки були креативними, ефективними, успішними, вони вміли будувати (а не лише страждати, боротися і жертвувати). І ти це теж зможеш! Вір у себе, як вірили ці люди!» А в українській історії прикладів не бракує. Один із таких героїв – митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Про його діяльність можна писати (і пишуть) товсті книжки. Тільки саме перелічування важливих справ, які він зробив, зайняло б не одну сторінку та зробило б цю статтю надто довгою. Тому я хотів би коротко виокремити ті риси та заслуги Шептицького, які люди з покоління – покоління української незалежності – могли б узяти собі за приклад у контексті сучасних викликів.

Насамперед, приклад А. Шептицького вчить нас відкритості до спілкування та вмін-

ня вести діалог задля порозуміння. Іван Франко, полемізуючи щодо пастирського послання А. Шептицького «О квестії соціальной» писав: «Він [Шептицький] не промовляє як його попередники, з висока, авторитетно, напушеним, маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях, і не «возвіщає», а говорить по prostu, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упомінає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергичного слова, де річ того вимагає». А. Шептицький своїм прикладом показує, що якщо хочеш, щоб тебе почули, варто звертатися зрозумілою для аудиторії мовою. Коли він пише до етнографічної групи гуцулів, то звертається до їхнього діалекту, в такий спосіб показуючи свою близькість і відкритість до них.

У час, коли значна частина галицького духовенства проклинає радикалів (соціалістів), цурається з ними вести діалог і вважає їх за останніх грішників, А. Шептицький приходив у дім одного з їхніх лідерів – Івана Франка. Потім, уже після смерті митця, він захищає прихильників ушанування краянина від нападів критиків (переважно з церковного середовища), які вважали культ І. Франка шкідливим. Таким чином, митрополит повсякчас демонструє, що потрібно вести діалог і поважати своїх опонентів. Ти можеш не розділяти їхнього світогляду й цінностей (як було у випадку з І. Франком), але щоб порозумітися, потрібно вміти принаймні вислухати позицію інших і намагатися зрозуміти, чому вони так думають.

Віддавна так повелося, що люди мають властивість ділитися на тих, які хочуть «будувати мости», і тих, які хочуть «споруджувати мури». Митрополит А. Шептицький належав до першої категорії. Це саме те, чого ми нині потребуємо, бо стратегія «спорудження мурів» робить ставку на безпеку як головну цінність. Але така цінність характерна для закритого суспільства. Адаже, споруджуючи мури, ми не лише захищаємо себе, а й обмежуємо, замикаємо себе в гетто. Це не є стратегією розвитку. Сучасна Україна потребує якраз стратегії розвитку, бо це наш головний шанс вирватися з того стану, в якому ми перебуваємо. Таку стратегію А. Шептицький послідовно втілював у життя.

Інший вельми цінний приклад душпастиря полягає в тому, що він учить нас мислити глобальними категоріями. У його посланнях неодноразово можна помітити доволі широкий погляд на ту чи ту проблему й намагання віднайти її корінь. Саме це й було передумовою позитивних розв'язань низки конфліктів, адже лікувалися причини хвороби, а не її симптоми. А. Шептицький, як шаховий гросмейстер, мис-

лить стратегічно, вміє прораховувати ходи наперед. Наприклад, у грудні 1941 р. він пише пастирське послання «Наша державність» (більш відоме під назвою «Як будувати Рідну Хату?») – пише в самому розпалі Другої світової війни. Українці на той момент не мають ані впливового політичного лобі, ні сильного власного війська, багато із провідних діячів українського руху або знищені, або сидять в нацистських і радянських таборах, або перебувають в еміграції. Шанси здобути українську незалежність доволі примарні. Цінність людського життя щодня нівелюється. У суспільстві панує атмосфера, яку можна ілюструвати біблійною цитатою: «Боже мій, Боже! Чому Ти мене покинув?» І за цих умов А. Шептицький пише послання, в якому роздумує над тим, якою мала б виглядати майбутня Українська держава. Так він показує і свою віру в Божу ласку, віру в те, що зло – не вічне. Рано чи пізно всі жахіття закінчатся. Й Українська держава таки постане, а тоді й зайдеться про «стратегію розвитку». Пастирське послання «Наша державність» можна вважати класикою української суспільно-політичної думки. Соромно тільки, що сучасні політики його не використовують, не читають, а значна частина, напевно, навіть і не підозрює про існування такого документа.

Митрополит А. Шептицький є дуже вдалим прикладом власне тих героїв, яких молоде покоління потребує, – героїв ефективної модернізації. Він розумів одну важливу річ, розуміння якої часом бракує церковним діячам: якщо Церква хоче розвиватися та розширюватися, то вона має реагувати на виклики сучасності, а не ховатися й робити вигляд, нібито нічого не відбувається. У церковному житті владика зробив низку реформаційних заходів, які мали на меті покращити освітній рівень духовенства та мирян, переосмислити соціальну роль Церкви, розвинути монаші згромадження та мирянські рухи. У суспільно-політичному житті він намагався відмежувати священників від безпосереднього ангажування в політичні справи, натомість скеровуючи їх на розвиток громадянського суспільства: банки та кооперативи, стипендії для навчання здібної молоді, шпиталі, сиротинці та благодійну діяльність, підтримку культурно-мистецького життя.

Ще одна важлива риса А. Шептицького, яка вкрай потрібна нам, якщо ми хочемо змінити свою країну, – це дух служіння. Чи можете уявити собі ситуацію, коли син якогось заможного бізнесмена, всупереч планам батька, ігнорує можливість чудової світської кар'єри, змінює конфесію (з католицької на греко-католицьку) та йде в монастир, щоб у подальшому служити народу? А саме так виглядала ситуація молодого Романа (повне світське ім'я Андрея Шептицького – Роман Марія Александр). І розчарування батька, який довго відмовляв сина від такого кроку. Та це ще тільки квіточки всіх тих випробувань, які випали на долю видатного українця. Частина польського середовища сприймала зміну ним конфесії як зраду. Натомість частина українського населення з підозрою видивлялася в ньому польського шпигуна. Таке ставлення відображене в іронічному вірші Осипа Маковая:

Коли б я польським графом був...
Ет! То ж то би я мався!
Я би зараз поляків забудь,
До русинів признався.
Вони би з дива раз зійшлись,
А я сказав би слово:
Мій рід одрікся вас колись,
Я признаюсь наново.
Чи треба Вам свого царя,
Чи хоч митрополита,
Все прийму, бо душа моя
Добром для Вас налита.

У такій непростій ситуації перебував А. Шептицький. Додаймо до цього подальший арешт і заслання під час Першої світової війни, важку хворобу, яка посадила його в інвалідний візок, і зрозуміємо, наскільки непростим було його життя. І в цій важкій атмосфері митрополит виявляє дух служіння, в різний спосіб дбаючи насамперед про добро своєї пастви, та й не тільки своєї. Він не раз ризикував життям, допомагаючи переховувати євреїв у роки Голокосту. Приклад митрополита є дуже актуальним у контексті викликів, які нині стоять перед молодим поколінням українців. Бо якщо ми не зуміємо якісно змінити країну, то нашим дітям і онукам, можливо, знову доведеться вмирати, щоб її не втратити.

Дмитро Шунта

РІДНА ПІСНЯ В РІДНІМ КРАЇ

До 390-річчя Марусі Чурай

Найбільш імовірною датою народження Марусі Чурай називають 1625 рік, відтак – 2015-го виповнюється 390 років цій унікальній українці, пісня якої лунає у віках, невмируща, як сама душа. Про Чураївну написано чимало, але мені пригадується Сімферополь 1963 року, коли Іван Хоменко створив драматичну поему «Марина Чурай», поставлену Кримським українським музично-драматичним театром.

У цій розвідці мова піде про історико-літературний чи то, швидше, видавничий казус, засвідчений виданнями «Струни серця» (К., 1959) та «Дівчина з легенди – Маруся Чурай» (К., 1967). Нас зацікавили так звані абордажні випадки в оприлюдненні деяких творів, авторство яких мимоволі приписується кільком авторам. Справа в тому, що в названих виданнях текст народної пісні «Летить галка через балку» приписується в одному випадку Тарасові Шевченку (у «Струнах серця»), а в другому – Марусі Чурай. На перший погляд, ситуація тривіальна, легко пояснювана, а головне, вже істотно віддалена в часі – то чи варто до неї повертатися, тим більше, що сучасні академічні видання її не засвідчують. Підставою для позитивної відповіді тут є необхідність уважного, небайдужого та водночас критичного ставлення до інтерпретації культурної спадщини нашого народу. Цікавою ця ситуація видається і з точки зору поширення «авторитету Шевченка» на українську культуру як таку. Симптоматично, що звернення до Інтернет-ресурсів засвідчує сталість ситуації кінця 50–60-х рр. ХХ ст.: текст приписується то Шевченкові, то Марусі Чурай. До того ж показовим є те, що більш солідні дослідники (Людмила Лабович, Софія Грица) схильні віддавати перевагу Шевченкові – від стереотипів відійти таки дуже важко.

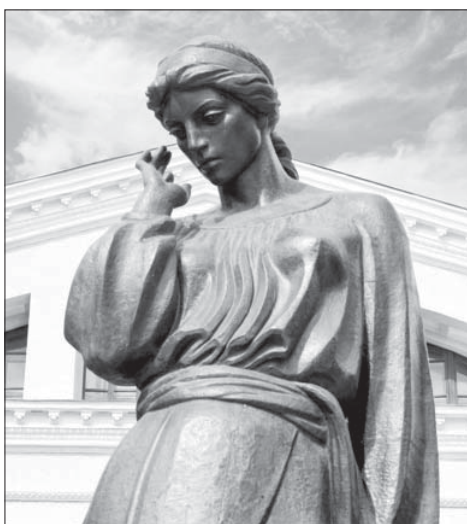
Загалом проблема авторства того чи того твору інколи виявляється не такою простою, як це може видатися на перший погляд навіть

в умовах уже доволі розвинутої авторської свідомості. У нашому випадку ситуація ускладнюється добою романтизму, коли зв'язок літератури з фольклором був настільки міцним, що взаємоперехід авторських і фольклорних творів був органічним, а стилізація сприймалася як цілком належне явище. Більше того, спостерігався виразний мотивний перегук і у творчості окремих авторів. Так, дослідники, розглядаючи ранній романтизм Т. Шевченка, звертають увагу на творчі перегуки молодого Кобзаря з віршами Л. Боровиковського «Дніпр», «Бандурист», «Журба», написаними в 1830–1831 рр.

На нашу думку, до сьогодні залишається непоміченою, умовно кажучи,

абордажна творчість, до якої можна б віднести тандемну працю, коли твори продукують два чи й більше співавторів, а також – пародії, епіграми, послання певному адресатові, присвяти конкретним особам, у пісенному чи музичному мистецтві, коли автором музики є композитор, а автором тексту пісні або лібрето – інша особа тощо. Також до абордажної творчості слід віднести твори-перелицювання, твори епігонські, плагіат чи й видані книги у вигляді алігатора. Привертає до себе увагу ще один вид абордажної творчості – це пісні й думи, які стали народними після втрати імені авторів: «Місяць на небі, зіроньки сяють», «Скажи, нащо тебе я любила», «Тихо в вечірнім промінні», «Бабусю рідненька», «Не питай, чого в мене заплакані очі», «Дівчино кохана, здорова була», «Вечір надворі» тощо («Струни серця». К., 1959, с. 103–114).

Саме в цьому виданні на сс. 154–155 поданий народний варіант пісні «Летить галка через балку», авторство якої, як зазначено на с. 144, належить Тарасові Шевченку. Ця українська народна пісня про кохання й нині популярна, як і пісня «Ой у лузі та ще й при березі червона калина», з якою вона виразно перегукується.

Ім'я нашого Генія в цьому випадку, до речі, не потребує жодної апологетики. Але цей випадок – особливий. Через вісім років у тому ж видавництві з'явилася книга «Дівчина з легенди – Маруся Чурай». (К., 1967), у якій на сс. 44–45 видрукуваний текст пісні «Летить галка через балку» як такої, що її створила легендарна українська поетка – Маруся Чурай, дочка урядника Полтавського охочекомонного козацького полку Гордія Чурая, котрий брав участь у бойових походах на чолі з гетьманом Павлюком (Бутом), разом із ним у бою під Кумейками (1637) потрапив у полон до коронного гетьмана М. Потоцького, згодом полонених було страчено у Варшаві.

Розквіт таланту Марусі Чураївни припадає на роки Хмельниччини, коли поетка могла, крім суто козацьких пісень (мабуть, найвідоміша з них «Засвіт встали козаченьки»), створити й низку ліричних, а отже, могла бути й автором пісні «Летить галка через балку», яку й подано на сс. 44–45 і 132. Зіставлення варіантів цієї пісні унаочнює певні розходження в текстах:

І варіант

Летить галка через балку
Та й, летючи, кряче.
Молодая дівчинонька
Ходить гаєм, плаче.

Не пускає її мати
Рано до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечорниці.

Раз увечері пізенько,
Як мати заснула,
Вийшла слухать соловейка,
Мов зроду не чула.

Вийшла, стала під вербою
Та й дивиться в воду:
Тяжко, мати, важко, мати,
Нащо дала вроду?

Дала, мати, чорні брови,
Дала карі очі,
Усе дала, усе дала,
Долі дати не хочеш.

(Народний варіант,
приписаний Тарасові Шевченку)

II варіант

Летить галка через балку,
Літаючи кряче...
Молодая дівчинонька
Ходить гаєм, плаче.

«Не пускає мене мати
Вранці до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечорниці.

Пусти ж мене, моя мати,
В ліски по горішки,
Чи не найду щастя-долі
Я собі хоч трішки!»

«Не пушу ж я, дитя моє,
В ліски по горішки,
Бо вже мені надоїли
Хлоп'ячі насмішки!»

Вчора звечора пізенько,
Як мати заснула,
Вийшла слухать соловейка,
Мов зроду не чула.

Вийшла, стала над річкою
Та й дивлюся в воду...
«Тяжко, мати, важко, мати!
Нащо дала вроду?»

Змалювала біле личко
І чорнії брови,
Та не дала мені, мати,
Ні щастя, ні долі.

Було б тобі, моя мати,
Цих брів не давати,
Лучче б тобі, моя мати,
Щастя й долю дати.

(Народний варіант,
приписаний Марусі Чурай)

Як бачимо, останні чотири рядки другого варіанта повністю збігаються із закінченням пісні «Ой у лузі та ще й при березі червона калина», крім того, в тексті є вставка (строфи третя й четверта), що істотно на зміст не впливає.

Видання «Струни серця», як зазначено на с. 4, здійснене під загальним наглядом Андрія Малишка і Платона Майбороди, які з цілковитою відповідальністю благословили до видання пісню «Летить галка через балку» (народний варіант) як твір самого Тараса Шевченка.

До видання ж «Дівчина з легенди – Маруся Чурай» безпосередньо мав стосунок, написавши «Переднє слово», також знавець української пісні Михайло Стельмах. Цілком імовірно, що варіанти цієї відомої пісні могли з'явитися й після її оприлюднення Т. Шевченком, як і ще раніше – після її створення Марусею Чурай: тепер це довести неможливо.

Збірка «Дівчина з легенди...» побачила світ в одному з найпрестижніших видавництв того часу – «Дніпро», і якби упорядник Леонід Кауфман авторство цієї пісні не приписав Марусі Чурай, від цього видання не потерпіло б ніяких збитків і не втратило б своєї ваговитості. Тут ми й виходимо на один із принципових моментів – досі ми саме *приписуємо* авторство цього тексту Тарасові Шевченку або ж Марусі Чурай. То й справді, чи можна сьогодні вирішити заплутане часом питання?

Дозволю собі висловити припущення, що першотекст пісні таки належить славній піснет-

ворці Марусі Чурай. Шевченко ж міг цю пісню не тільки чути, знати, але й сам міг співати, а окремі мотиви-образи використати у своїй поезії, що й стало основою приписування йому авторства.

Пригадую, як у 80-х роках минулого століття спалахнула полеміка між мною і поетом-кобзарем Миколою Литвином, якому я продемонстрував українську народну пісню на одну риму, записану від мого батька, – «У степу могила з вітром говорила», що з деякими іншими («Із-за моря та й із-за лиману» тощо) передавалася в нас із роду в рід. Микола Степанович був збентежений: «Бути цього не може, бо така є в Тараса Шевченка!!! Щоправда, не на одну риму». Цей реальний випадок, як на мене, засвідчує природну схильність нашої культури в її живому функціонуванні до широкої варіативності, неперехідну близькість фольклору й літератури, врешті-решт – унікальну творчу потенцію народу.

Тетяна Горицвіт

ВЕЧІР ПЕРЕД ВІДКРИТТЯМ ВИСТАВКИ

*Аллі Миколаївні Тимошенко, мисткині, завідувачці відділу Полтавського художнього музею (Галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка**

**Шкода, що не прийнято друкувати фотографії тих, кому присвячується твір. Алла Миколаївна Тимошенко, неймовірна художниця і напрочуд гарна жінка, уміє створити перед об'єктивом яскравий образ – витонченої Музи, пишної аристократки епохи бароко, кокетливої панянки доби модерну, сліпучої Снігової Королеви, спокусливої femme fatale... – зберігаючи водночас свій власний неповторний характер.*

Останній день перед відкриттям виставки минув. Тиша і спокій запанували у великій залі. Усі експонати на своїх місцях, дбайливо і зі смаком та розумінням розставлені й розвішані, їхні назви, а також анотації ретельно розклеєні коло відповідних творів. Ще ніхто з відвідувачів не поспішає до галереї. Дописують заготовки своїх виступів мистецтвознавці, думають над списком інтерв'ююваних репортери, засинають у передчутті відкриттів і розкошів естетичної насолоди шанувальники мистецтва.

Завтра тут буде дійство: потужне, немов виверження вулкана, феєричне, неначе полярне сяйво, запальне, мов карнавал, незрівнянне й незабутнє.

Однак це буде завтра, а сьогодні ввечері тихо, немов перед бурею, чи напередодні бою, чи незадовго до балу. Не гримить барабан, не сурмить труба, не витягує високу ноту скрипка. Тихо.

Працівники галереї й завідувачка експозиційного відділу щойно все остаточно перевірили, залишається тільки замкнути залу. Усі, стомлені працею й клопотами цього «передвиставкового» дня, прямують до виходу, завідувачка останньою, з ключем від зали в руці. Раптом позаду них щось ледь чутно тенькає, і починається майже непомітний, однак настирливий рух.

Якби працівники галереї zostалися ще на мить чи обернулися, вони б скрикнули від не-

сподіванки й глибокого подиву. Усі картини, гравюри і скульптури заврушилися, засовалися, закрутилися на своїх місцях: їм так інтенсивно прагнеться показатися перед відвідувачами, що їхній запал і порив стиснулися в тугу пружину очікування. Якщо зараз байдуже чи недбало грюкнути дверима зали, пружина вистрілить, і тоді всі експонати позриваються зі своїх місць, зметуть геть естетично вивіреним порядком. Якщо ж несміливо й невпевнено причинити двері, теж ніхто не залишиться на своєму гвіздочку чи підставці – картини й скульптури зіб'ються до купи, тиснутимуть на двері, вимагаючи прочинити їх навстіж, чого доброго ще й надвір виберуться...

Щоб замкнути залу напередодні відкриття виставки, потрібні не лише зусилля, а й особливе чуття і мистецькі вміння. Адже треба зробити так, щоб художні твори не сполохалися, не сахнулися, не образилися й не зневірилися, а щоб чекали наступного дня й накопичували свою

силу, щоб зуміли не перестоятися, а настоятися у своєму прагненні поспілкуватися з поціновувачами. Тим-то й доручено ключ тій одній, що вміє і може.

І завтра станеться: швидкий зблиск, немов яскрава блискавка, ніби гостро заточена стріла, що влучає точно в ціль, неначе віртуозне танцювальне «па» – один оберт ключа і, мов портал у новий Всесвіт, прочиняється двері до зали, де розміщено Виставку.

А потім, коли бурхливі емоції вгамуються, враження вляжуться, незабутнє закарбується в пам'яті, скороминуче притлумиться, а картини і скульптури вже вдосталь наспілюються з відвідувачами і навіть трохи стомляться від приділеної їм уваги, замикають виставкову залу потрапить будь-хто. Проте того вечора, що напередодні відкриття, ключ може бути довіреним лише одній людині – тій, яка справді знається на цій справі, володіючи мистецтвом підбирати ключ до виставки.

ПРО КЛЕН ГРИГОРІЯ ВОЛКОВА

У Ван Гога є соняшники й іриси, у Клода Моне – водяні лілії-німфеї і червоні маки, у Катерини Білокур – весняні й осінні квіти, котрі мистецьки-природно поєднуються на одній картині – впізнавані, особливі, характерні, різні образи – а в Григорія Волкова є клен.

Клен:

кубістичний за шорсткою чіткістю виразно виписаних

геометричних форм стовбура і крони;

експресіоністичний своїм інтенсивним відчуттям і

напруженим переживанням суперечливо поєднаних рис екзистенції людини: тривкості і крихкості, тягучості й уривчастості;

символістичний за концентрованим утіленням таємниці

краси перебування у затінку дерева;

абстрактний завдяки продуманому

компонуванню мас форм і масивів кольорів;

реалістичний тією мірою, якою дозволяє безпомилково ідентифікувати

зображене на художньому полотні.

У міфологічних традиціях багатьох народів є образ світового дерева як узагальненої моделі Всесвіту й місця людини в ньому. Клен Григорія

Волкова деталізує цю модель стосовно екзистенції людини як індивідуума, наочно зображуючи різні стадії життя людини – від дитинства через зрілість до старості – із притаманними їм неповторними особистісними переживаннями. Картина художника Волкова – надзвичайно цікава за оригінальністю задуму і потужно вдала за довершеністю його втілення. Це полотно – спроба міфологізації буття окремого індивіда засобами живопису, завдяки чому унаочнено характерну здатність сучасної особистості до усвідомлення своєї окремішності на противагу розчиненню окремої особи в колективному, суспільно-загальному, що було притаманним традиційному суспільству і відповідним чином відображене в класичній міфології.

Важливо, що під цим унікальним деревом, створеним пензлем митця, є все, що потрібне для повноцінного життя кожній людині: вільний простір, відкритість перспектив і водночас затишок і спокій; майданчик для руху та місце для медитацій; місцинка для радості й куточок для суму; весняні надії й осінні звершення; точка біфуркації, з якої вирушають у далекі мандрівки, і момент істини, коли повертаються додому – все вміщується під кленом Григорія Волкова.

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ

Необхідність пояснити, що таке Революція Гідності, виникне напевно. Представник цивілізації, віддаленої від планети Земля на мільярди світлових років, а чи допитливий іноземець, чи дитина, народжена, дай Боже, в цілісній і вільній Україні в сто двадцять першому столітті, запитає: «А що то за подія була така, що сяє незгасимо істинно променистим світлом і зветься звучно і дивно – Революція Гідності?» Що ж, маємо їм відповісти.

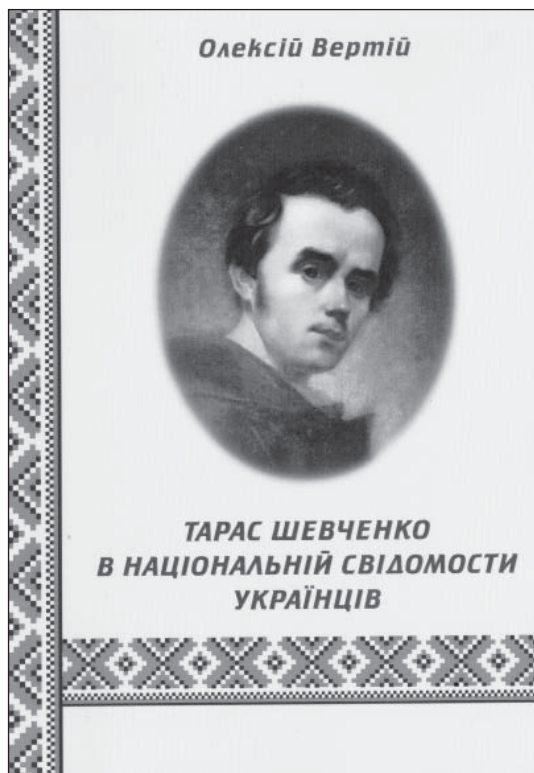
Революція Гідності – це повстання воїнів світла проти сил темряви. Звитяжці, які вишукувалися під знаменами гідності, були звичайними людьми в тому сенсі, що не вмiли ні здійматися в повітря без спеціальних літальних пристроїв, ні сипати іскрами з очей, ні трансформуватися в суперменів, однак вони подужали повстати проти тотальної наруги панівної тоталітарної верхівки над правдою, совісністю, моральністю, відвертістю, прагненням до прогресивного поступу й демократичного суспільствобудування.

Лицарі гідності озброїлися кийками, палицями, камінням, коктейлями Молотова, а головно – громадянською відповідальністю, рішучістю і безкомпромісною відданістю ідеї світла та справедливості й стали на герць із лицемірством, ніцїстю, зажерливістю, користолюбством, продажністю, зневагою до людей.

Дорогою ціною багатьох життів далася перемога Революції Гідності, яка стала новим випробуванням для всіх, хто гуртується під стягами Світла, бо її укріплення потребує війни проти наступу переляканого розлюченого імперського фашизму.

Коли той, хто байдуже стояв осторонь, прозріє й запитає: «І що ж то за подія відбулася тоді, восени 2013 – взимку 2014 року, що сколихнула мертве море байдужості, пролила сонячне світло на гниле болото підлості, пустила потужний струмінь свіжого повітря в задушливе підземелля підлабузництва і дармоїдства?», відповіддю буде – Революція Гідності.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Вертій О. Тарас Шевченко в національній свідомості українців / О. І. Вертій. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2015. – 80 с.

На підставі життя і творчості Т. Шевченка, спогадів про нього, листів, документів, даних анкетного опитування в книзі вперше в українському шевченкознавстві визначаються джерела, структура та діалектика його присутності в національній свідомості українців середини ХІХ – початку ХХІ століття. Сприйняття Т. Шевченка, його розуміння і вплив на національне самопізнання, самоусвідомлення, самовизначення і самоствердження, на формування національної духовності та національної свідомості українців загалом трактують діалектично, тобто від поетичного легендарного зацікавлення ним як народним героєм до усвідомлення його як духовного гетьмана України, національного Пророка і національного Генія, що став одним із наймогутніших джерел боротьби нашого народу за державну Незалежність та її утвердження на сучасному етапі національного державного будівництва.

Розраховано на широке коло читачів.

УДК 81'42

Тетяна Єщенко

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я В АСПЕКТІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ (на прикладі поетичного мовлення Василя Стуса)

Розглянуто інтертекстуальність як важливу проблему сучасної текстової лінгвістики, схарактеризовано широке і вузьке розуміння інтертекстуальності, її типів, здійснено опис мовних механізмів реалізації у поетичному мовленні Василя Стуса, з'ясовано уживання прецедентних імен як домінантного різновиду утілення інтертекстуальності в художньому мовленні представника «в'язничої поезії».

Ключові слова: алюзія, ім'я прецедентне, інтертекстуальність, лінгвістика тексту, ремінісценція, текст-донор.

Підґрунтя лінгвістичного вивчення текстової категорії (далі – ТК) «інтертекстуальність» закладено працями представників постструктуралістської школи Ю. Кристевої і Р. Барта, а також учасників семіотичної школи М. Риффатера і Дж. Калера. Нині в мовознавчій науці інтертекстуальність розглядають як: 1) *текстову категорію* (Р. Богранд, О. Воробйова, А. Грек, У. Дресслер, О. Переломова, В. Рижкова, О. Селіванова); 2) *передумову текстовості* (Ю. Лотман, В. Лукін); 3) *засіб і реалізацію в конкретних текстах* (О. Абрамова, А. Бабенко, Н. Фатєєва). В україністиці опрацьовують окремі питання інтертекстуальності В. Рижкова, Р. Чорновол-Ткаченко, С. Киричук, натомість відсутні розвідки, які б містили повний і детальний опис функціонування цієї категорії в поетичних текстах Василя Стуса. Розв'язання ж указаної проблеми сприяє насамперед обґрунтуванню природи мовотворчості поета, своєрідності його мовного почерку.

Мета статті – здійснити опис мовних механізмів реалізації ТК «інтертекстуальність» у поетичному мовленні Василя Стуса.

Текстова категорія – інваріантна ознака, що відтворює його найбільш істотні особливості, репрезентовані системою різнорідних мовних, лінгвокультурологічних, композиційних,

естетичних і под. засобів, здатних взаємодіяти в процесі вираження комунікативних стратегій, інтенцій автора; це сутнісно-диференційна інваріантна ознака семіотичного простору тексту, що відображає його комунікативно-дискурсивну природу, детерміновану мовленнєво-мисленнєвою діяльністю мовця» [6, с. 514].

Нині в науці панує *широке* розуміння ТК «інтертекстуальність», коли вона тлумачиться як чинник своєрідного «колективного позасвідомого». Адже будь-який текст – це інтертекст або чиясь «розвінчена цитата» [1, с. 486]. Стверджується: текст прямо чи опосередковано вказує на свій претекст. Якщо і може з'явитися щось нове в тексті, так це лише нові комбінування вже наявних елементів. *Вузьке* розуміння інтертекстуальності збігається з власне лінгвістичним і полягає у: 1) «відтворенні у тексті складників ранніх словесних цілих через цитування, алюзії, ремінісценції, прийом «текст у тексті», повторювання образів («вічні образи»), пародіювання тощо; 2) наслідуванні чужих стильових властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямів) – тут мають місце усі різновиди стилізації» [3, с. 317]. У ролі прецедентних одиниць (текстів-донорів) найчастіше постають імена персонажів, цитати, крилаті вислови, приказки тощо.

ПЕРШУ ГРУПУ з-поміж домінантних них прецедентних імен у поетичному мовленні Василя Стуса складають біблійні назви (*Господь, Архистратиг, Віфлеєм, Голгофа, Едем, Ной, Ірод, Іуда, Масіс, Саваоф, Пантократор, Єрихон*). Указані тут образи і сюжети, що з ними пов'язані, завжди активно використовувалися українськими митцями. Вплив Біблії на літературні твори українського письменства від Івана Вишенського аж до сьогодення – надзвичайно плідний і значний. Ідея хриstopодібності вперше з'являється ще в давній україн-

© Т. Єщенко, 2015

ській літературі на рівні мотиву співрозп'яття, співпереживання Христових мук. Натомість у мовотворчості Василя Стуса вона озвучена повновому: «*Ти ж, Господи, мене скарай / зайді за власний небокрай / і відшукай нової тверді / і не корися, гордий смерде, / ні, смерті власній не корись / і тільки серцем не гнівись*» (ЧТ:186); «*Який бо холод довкруги! / Самотності! Ніде нікого. / Одна підтримка – голос Бога / вседорогий, все дорогий*» (ЧТ:186). Почасті ліричний герой порівнює себе із Саваофом, одним з імен Бога в юдаїстичній та християнській традиціях: «*А я, неначе Саваоф, / бив веслами розіз, / тулив до себе їх обох / і не встидався сліз*» (ЧТ:186). Адресант уводить до поетичної тканини словесного цілого лексему *Пантократор*, яка в перекладі із грецької мови означає «Вседержитель». Образ Пантократора-Христа, Бога юдеїв і християн, – один із провідних у візантійському мистецтві: «*Пожовкло рано вигнане стебло, / а там, де жевоніло джерело, / схилив чоло дбайливий Пантократор*» (П-1:130). Поет протиставляє Голгофу, на якій у розп'ятті Ісус Христос спокотував кров'ю гріхи всього роду людського, «модерній» Голгофі ХХ століття – місцю зневіри і духовного падіння: «*Та повнилося серце тихим миром, / передчуттям такого опочинку, / з якого нас живцем уже не вирвеш. / То в ньому пробувають на віки. / Якесь модернізована Голгофа*» (ЧТ:141). Автор посилює невідповідність світу, в якому живе ліричний герой, Законам Святої Євангелії, уводячи до поетичного тексту ім'я Ірода, жорстокість правління якого знайшла своє відображення в біблійних міфах, зокрема про винищення царем юдейських дітей: «*Віками йде вертепна драма / у дев'ять Дантових картин, / сам Ірод краще не заграв би, / тут Вельзевул покине кін, / не витерпить*» (П-2:227). Сакральний простір поетичних текстів Василя Стуса постає крізь власні назви: *Віфлеєм* – місто в Палестині, на південь від Єрусалима, яке, згідно з Біблією, є батьківщиною царя Давида та місцем народження Ісуса Христа; *Масіс* – вірменська назва гори Великий Арарат у Туреччині, до якої пристав після потопу Ноїв ковчег; *Едем* – земний рай, місце перебування людини до гріхопадіння, благодатний куточок землі: «*Де Віфлеєм твій? Де волів ясла / Немай не буде – добре знає кметь*» (ЧТ:185); «*Старі гріхи епоха душить / і людство душиться, в Едем / дафемне прагнути...*» (ЗД:80); «*Масіс, / як риф кораловий, обтис / рухливі груди*» (П-2:185). Поет-шістдесятник в імпліцитній формі встановлює діалогічний зв'язок тексту з біблійним висловом «Єрихонський глас», який походить від власної назви міста Єрихон, неприступні стіни якого, за біблійними перека-

зами, впали від звуку труб ізраїльських воїнів: «*Пади його, пади, бо він паде і нас, / обсяде городи, мов Єрихонський глас*» (П-2:178). Мовець дає уявлення про речі, не називаючи їх безпосередньо. Ця співвіднесеність описуваного з яким-небудь стійким поняттям чи висловом літературного, історичного, міфологічного ґатунку, натяк через наведення загальновідомого реального факту, історичної події, літературного твору чи певного епізоду зорієнтована на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст. Упізнавані образи і вислови, подані в несподіваних контекстах, поза всіляким сумнівом, привертають увагу читача. Як відомо, Ной – герой Старозавітної біблійної оповіді про всесвітній потоп, урятований праведник і будівничий ковчега. Це праобраз людини, яка врятувалася в Христі, відповідно потоп – символ хрещення, а ковчег утілює Церкву. Василь Стус майстерно витворює множинність смислів, уводячи до тексту вищевказане прецедентне ім'я: «*Наречи себе Ноєм і подайся уплав. / Що ж такого ти скоїв, аби світу не мав?*» (П-2:54).

ДРУГУ ГРУПУ з-поміж домінантних прецедентних імен, які постають маркерами «чужого» тексту в поетичному мовленні Василя Стуса, складають власні назви істот/географічних об'єктів давньогрецької міфології, а також культури стародавнього Єгипту (*Фенікс, Антей, Аріядна, Архілох, Атлант, Гарнії, Грації, Діоніс, Еринії, Ікар, Орфей, Пегас, Пенати, Поліфем, Прокруст, Прометей, Сирени, Сізіф, Стимфали, Харити, Харон*). «Впізнаваність образів чи сюжетних ситуацій слугує своєрідним експозиційним елементом, суть якого зводиться до налаштування читача на певний ракурс сприйняття і до видобудовування низки асоціацій, які розгортанням художнього тексту можуть розбудовуватися і поглиблювати таким чином повноту сприйняття або ж, навпаки, набувати інверсійного характеру» [5, с. 42–43].

Указані одиниці найчастіше постають у ролі художніх образів: 1) епітетів: «*Та бійся знесеному буті: / Ікарове окрилля / вік на вертатиме на путі / досадного знесилля*» (Т.1, кн. 2:173); «*Де радість в голубому винограї, / Котрий міняє кольори й тони / В овалнім діонісійськім початку?*» (Т.1, кн. 2:14); 2) синекдох: «*Та й як хвалить? І як сказати – люблю? / І як промовить, що люблю – тебе я? / І як між кабінетів, між антейів / Я підійду і словом прохоплюсь?*» (Т.1, кн. 2:49); «*...постане, рушачи гріхи кайданів, / вістуючи повернення Антей*» (ЧТ:84); 3) перифраз: «*...розлуки рвав, як обривають жили / атланти териконів і тачок...*» (ЗД:75); 4) фразеологічних висловів (*сізіфова праця; прокрустове ложе, переїти рубікон, нитка Аріядни, сади Семіраміди*): «*Сізіфова*

робота. / Звичайне глупство. Кому то вдавалось – / дертися по вертикальній стіні» (Т.1, кн. 2:143); «Між божевіллям і самогубством – / маленький просвіт лишився – вмерти. / В демократичнім ложі **Прокруста** – стогін» (П-2:238); «Розкоше світу, йми мене в полон, / адже і ти така, як я, порожня. / Тож положи мене, усевельможна, / дай перейти з тобою **Рубікон**» (П-1:88); «А очі ляку – все чогось чекають / і **Аріяднину** шукають нить» (П-2:82); «**Семіраміди** химородний сад. / Де при початку сходжень всіх і спадів / ми обронили, як гірку слюзу, / свої серця...» (ЧТ:84); 5) порівнянь: «І гарячий шепіт, / і подих – чую в себе за плечима. / Та потерпаю: обернусь – і вклякну, / і стану невпізнаним, наче **сфінкс**» (ЧТ:119); 6) метафор: «Йдуть три циганки розцяцьковані, / три **зрації** і три **покори**...» (ЗД:103); «Вгніздившись у сідло, / не потурай, що стежку замело, / де почет друзів із обличчям **гарній**» (ЗД:73); «Коли / **колимський Діоніс**, як чіп, набравшись, / тебе в свої обійми загребе / і понесе, розбійник, до розпадку...» (П-2:22); «То як тобі **пенати**? / Тягнись, як шарий віл. / Деся шамотить **Хрещатик** / і кішлиться **Поділ**» (ЧТ:34); «Кричало / якесь маленьке **немічне** пташа / і земснаряд прохоплювався **раптом** / високим зойком двох своїх **сирен**...» (ЧТ:159); «Ви вбивці, ви **ненатлі** **нелюди** / **спередвіків**, / а ми **приніженні аеди**, / наш **злочин** – **спів**» (П-2:94); «**Церква святої Ірини**, / **пугач** кричить із імлі, / **хором ериній** **нарине** / **рознач**, **усе замалий**...» (ЧТ:52); «**Глухо** / **постогнували сонні** **лицедії**, / і **оком Поліфема** **угорі** / **світи в червоний місяць** **безголосий**» (П-1:114). Найчастіше текст про персонажа давньогрецької міфології міститься у свідомості адресата (читача) імпліцитно. Скажімо, Орфей – музикант і співак, спів якого причаровував не тільки людей, але й диких звірів, річки, скелі: «**Всеспалення** **Твоє автодафе** – / **перепочинок перед різним святом**, / як **ворогу назвешся рідним братом** / і **смерк розсуне лірою Орфей**» (П-1:134). Пегас – крилатий кінь Зевса, від удару копита якого з'явилося дивовижне джерело, що приносило натхнення поетам; символ поетичного натхнення: «**Літав наш Пегас**. Але й ми не осли, / за **безцінь** та **спродали зрубані крила**, / а **потім у збиту дорогу вросли** / і **зрештою хату та й спину прикрили**» (П-2:106). Прометей – один із титанів, що викрав з неба вогонь і навчив людей ним користуватися; символ людини, котра прагне творити добро: «**Зубами рвемо власне серце**. / **Прометей і орел** – **водночас**» (Т.1, кн. 2:52). Стимфали – птахи, що гніздилися поблизу міста Стимфала в Аркадії, скидаючи із себе бронзове пір'я, вбивали ним людей та тварин. Перемога над стимфалійськими птахами – один із

подвигів Геракла: «**А мертвокрилі стугонять стимфали**, / **напевну провіщаючи біду**, / що **ослонила біле опахало** / і по **моему нишпорить сліду**» (П-2:110). Харон – перевізник мертвих у царстві Аїда: «**Харон суворо мовив: ні!** / **Пором відчалив**. До **Тенара** / **Надходить чорнокрила хмара**. / **В вечірнім палені огні**» (ЗД:151). Харити – три богині краси – Євфросинія (радість), Талія (процвітання), Аглая (блиск): «**Уже життя** **моє прожите**, / **коли і як** – **то й не збагну**. / **А дець за ґратами харити** / **вістують радісну весну**» (ЧТ:58). Гіпербореї – казковий народ, що жив на Крайній Півночі: «**Криві серця і погуки страстей** / **аж порскають**, коли **стає Антей** / і **вже ось-ось весь небокрай посовгне**, / **от-от напасник той гіпербореї**, / як у **журбі** **вся суша одвологне** / **від раю до пекельних емпірей**...» (П-2:133-134). Ікар – юнак, син Дедала, який намагався перелетіти море на крилах, зроблених із пір'я, скріпленого воском. Ікар надто наблизився до Сонця, віск розтопився, і юнак загинув: «**У небо**, у **надвиш**, за **хмарами за чорні** / **до сонця, Ікафе**, **спрямовуй свій лет!**» (П-1:98). Прецедентні імена – не просто складника ерудиції автора чи суто зовнішня прикраса словесного цілого. Вони здатні підкреслити чи виявити домінуючі смисли основного тексту, відкрити нове семантичне значення, витворене шляхом нашарування інших смислів, а також створити різні рівні сприймання поезії в цілому. Так, скажімо, в давньогрецькій міфології Лета – ріка в царстві мертвих, випивши воду з якої, душі померлих забувають своє колишнє земне життя, – набуває новітнього смислу у віршах Василя Стуса: «**Знай, небоже**, / **що приневолений іти до себе** / **усе назад**, **ти тїнь свою згубив**, / **що пам'яті трималась**, як **останній** / **причал на Леті**» (ЧТ:64). Стікс – одна з річок підземного царства, уособлення мороку й жаху, фігурує в художньому мовленні поета теж по-новітньому: «**Де ти хвиля**, **де той Стікс спасенний**, / **кочетти блаженні не скриплять**, / **тільки ночі бовваніють стели**, / **літери на стелах хлопотять**» (П-2:218-219). У творах Василя Стуса фіксуємо поодинокі прецедентні імена культури стародавнього Єгипту: «**Червона барка в чорноводді** **долі** / **загубиться**. І **фенікс довгоногий** / **перенесе тебе в ясні чертоги** / **від самоволь**, **покори і сваволь**» (П-1:56). У міфології стародавніх народів (фінікійців, єгиптян та ін.) Фенікс – казковий птах, який після смерті згорав і знову відроджувався з попелу; це символ відродження, невмирущості.

ТРЕТЮ ГРУПУ з-поміж домінуючих імен-донорів у поетичному мовленні Василя Стуса складають власні назви давньоукраїнської міфології та фольклору, творів середньовіччя (*Перун, Сварог, Святovit, Стрибог, Хорив,*

Ярило, Див, Дажбог, Волос, Лель, Мавка, Вурдалак, Лісовик, Марко, Потерчата). По-новому переосмислюється Василем Стусом один із найголовніших персонажів української міфології Дажбог – бог Сонця, світла і добра: «*Пророк Дажбогів, – аж до жнив тобі – / Гадати, ворожити, вихваляти*» (Т.1, кн. 2:225), а також бог вогню, батько Дажбога – Сварог: «*Та прозимом осінь віє, / німує земля Сварога, / і сонце божеволяє, / бо ж холодно і волого*» (П-1:79). Низка солярних образів доповнюється іменами *Ярила* – божества весняної родючості та сонця: «*...оце Дніпро, це жайвірні – Софія, / а це Ярила вичамфілий яр*» (П-2:195), *Святовита* – бога війни, сонця, перемоги, що зображується чотириголовим. Символи цього бога – ріг, сідло та меч: «*Дрібнішає в узвишші святовит, / усіх дитячих птаство перелітне, / і тільки сонця око ненаситне / за смертю задивляється в зеніт*» (П-2:126). Іншу стихію репрезентує Стрибог – бог вітрів у давніх українців-язичників: «*Пророк Стрибогів. Триніжки твої / Загрузли в землю череватим грузом*» (Т.1, кн. 2:226). У несподіваному ракурсі автором подається власна назва бога блискавки й грому: «*Як відпливуть мужі – круглясті чару / благатимуть з простертими руками / Перуна – окропити грішну землю...*» (ЗД:71). У коло творчої уяви Василя Стуса потрапляє бог любові, син Лади, котрий, згідно з переказами, з'являвся весною і разом зі своїм братом Полеєм жив у лісах: «*Лелю, Лелю – / під кригою – земного серця стук*» (П-1:132), а також опікун скотарства, пастухів і торгівців, який наділяв людину талантом та фізичною силою: «*І, випорснутий з-над оград, / натужний бурштиновий голос / снується в висі, ніби чад / офір, котрих заправив Волос / з прагнутих доли наздогад*» (П-1:172).

Текстова категорія «інтертекстуальність» ґрунтується на власне українських національних лінгвокультурних кодах, оскільки етнічна мовна картина світу, мислення автора опосередковано формувалися під впливом прецедентних (сакральних, художніх, фольклорних, міфологічних) витворів. Словесне ціле прямо чи опосередковано вказує на свій претекст, а інтертекстуальність має, крім художньої, ще і прагматичну форми. Так, *Марко* – фольклорний образ, що, за народною легендою, до кінця світу спокутуватиме свої гріхи, є домінантним у поезії Василя Стуса: «*Тебе покинув рідний край / блукати, як Марко у пеклі*» (Т.1, кн. 2:73). У модус художнього стусівського бачення світу потрапило й ім'я Хорива, одного із засновників Києва, брата Кия: «*...шуйкай Хоривів – нових кар / скрижали полишай для моря*» (Т.1, кн. 2:73).

Висновки. Для семантичного осягнення поетичних текстів Василя Стуса важливо розуміти, що вони становлять собою багатовимірний семантичний простір, у якому значущими є як вертикальний/горизонтальний підтексти, так і синхронні (системні)/діахронні (історичні) зв'язки між словесними цілими. Адже діалогічність тексту відбиває ество людського мислення та свідомості і є основним структурним принципом комунікації як такої, її цілісності. Василь Стус як представник певного лінгвокультурного середовища через алюзії, приховані цитати, спільні мотиви встановлює діалогічний зв'язок витвореного тексту із семіотичним універсумом як світової, так і української культур. У мовотворчості поета-шістдесятника простежуються такі типи прецедентних імен: власні назви біблійних понять і міфологічних категорій (давньогрецькі, давньоримські, давньоєгипетські, давньоукраїнські). «Вкраплення» одного тексту в інший створює додаткове конотативне поле і може пов'язувати тексти різних епох, культурно-історичних моделей, жанрів, графічних систем тощо. Завдяки контакту «своє» і «чуже» вони створюють умови для суттєвих (як смислових, так і структурних) трансформацій тексту. Чуже мовлення, відтворене в тексті, урізноманітнює словесну тканину, збагачує комунікативну палітру, дозволяє замінювати план викладу думок.

Література

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Искусство, 1994. – 608 с.
 2. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. пос. для студ. / Т. Єщенко. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
 3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
 4. Марків Р. Текст у тексті: міфологеми у повісті-баладі Ольги Кобилянської «У неділю рано зілля копала» / Р. Марків // Наукові виклади: фольклористика. – 2006. – № 3. – С. 42–49.
 5. Оліфіренко Л. Словник поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори) / Л. В. Оліфіренко. – К. : Абрис, 2003. – 90 с.
 6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
- Список джерел з умовними скороченнями**
ЗД – Зимові дерева; **Кр** – Круговерть // Стус В. Зібрання творів : у 4-х т., 6-ти кн. / В. Стус. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 1, кн. 1. – 431 с.
ЗК – Золотокоса красуня // Стус В. Вірші / упоряд. Д. Стуса / В. Стус. – К. : Слово і час, 1992. – 48 с.
П-1 – Палімпсести, книга 1 // Стус В. Зібрання творів : у 4-х т., 6-ти кн. / В. Стус. – Львів : Просвіта, 1999. – Т. 3, кн. 1. – 486 с.

П-2 – Палімпсести, книга 2 // Стус В. Зібрання творів : у 4-х т., 6-ти кн. / В. Стус. – Львів : Просвіта, 1999. – Т. 3, кн. 2. – 495 с.

Т. 1., кн. 2. // Стус В. Зібрання творів : у 4-х т., 6-ти кн. Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971) / В. Стус. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 1, кн. 2. – 302 с.

ЧТ – Час творчості // Стус В. Зібрання творів : у 4-х т., 6-ти кн. / В. Стус. – Львів : Просвіта, 1995. – Т. 2. – 429 с.

Tetyana Yeschenko

THE CASE NAME IN THE ASPECT OF INTERTEXTUALITY IN THE EXAMPLE OF POETIC SPEECH OF VASIL STUS

Intertextuality is considered as an important task of modern text linguistics. It is characterized here the broad and narrow concepts of intertextuality and its types. It is carried out a description of conversational mechanisms of realization of text category "intertextuality", in Vasil Stus' poetical speech. It is found the case name usage as dominant variety of text

category usage in artistic discourse of "the prison poetry" representative.

Keywords: *allusion; the case name; intertextuality; the text linguistics; reminiscence; text-donor.*

Татьяна Ещенко

ПРЕЦЕДЕНТНОЕ ИМЯ В АСПЕКТЕ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ ВАСИЛИЯ СТУСА)

В статье рассмотрена интертекстуальность как важная проблема современной текстовой лингвистики, охарактеризовано широкое и узкое понимание интертекстуальности, ее типов, осуществлено описание языковых механизмов реализации ТК «интертекстуальность» в поэтической речи Василия Стуса, описано словоупотребление прецедентных имен как доминантной разновидности воплощения ТК в художественной речи поэта.

Ключевые слова: *аллюзия, имя прецедентное, интертекстуальность, лингвистика текста, реминисценция, текст-донор.*

Надійшла до редакції 07.02.2015 р.

УДК 821.161

Ольга Копусь

СЕМАНТИКА ЛЕКСЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ КОЛЬОРУ В РОМАНІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО «ВІД ЗАГИБЛОГО ДІДА ДО ПОМЕРЛОГО. ВІДЛУННЯ»

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних полів колоративів у творчій спадщині Лариси Денисенко, зокрема увагу зацентовано на їх репрезентації в контексті вербалізації суспільної свідомості, де за допомогою відповідних барв, колірної рефлексії створено психосемантику образу. Простежено особливості психоструктури авторського мислення, що суголосне зі станами героїв. За основу дослідження взято роман авторки «Від загиблого діда до померлого. Відлуння». Колірний діапазон роману досить широкий, що дає змогу зробити багатоаспектний аналіз заявленого художнього твору.

Ключові слова: *семантика, психосемантика, кольороназви, особистість, художній текст.*

Смислотвірне значення кольору у творах письменників усіх часів завжди мало свою **актуальність**. По-перше, зацікавлення адресата – чим і викликались у нього різноманітні асоціації та емоції, по-друге – символічність кольору, яка, залишаючись у своїй семантиці класичною, відбиває, відтворює тонку деталь

© О. Копусь, 2015

ментальності індивіда, особистості як такої, нації загалом. Таке відтворення послідовно призводить до реалізації ментального відтворення загального (національного в нашому контексті) за рахунок індивідуального (психосемантичного), з урахуванням потреб у форматі соціуму нового часу.

Мовне вираження уявлень людини про довілля, зокрема про кольори, що розрізняє людське око, неодноразово ставало предметом наукового опису в працях психологів і лінгвістів (див., напр., [2; 7; 9] та інші). Наявність лексем на позначення кольорів у всіх мовах світу є достатньою підставою для когнітивних досліджень, у яких колоративи постають як елементи мовної та концептуальної картин світу. Лінгвістика засвідчує багатоетапне вивчення колоративів у межах різних методологічних парадигм: від стилістичних розвідок, що містять аналіз прикметників кольору, до когнітивістських розробок колірної метафори.

На першому етапі вивчення колоративів дослідники зосереджували увагу на аналізі функціонування відповідних одиниць в одній конкретній мові, переважно племінній, причому перевагу надавали мовам «екзотичних» народів. Наукові розробки такого типу було спрямовано на встановлення специфіки національних мов та фіксації суттєвих розбіжностей, зокрема з мовами індоєвропейської сім'ї. У другій половині ХХ століття дослідження колоративів сприяли вивченню розбіжностей національних картин світу, відбитих у мові [11; 12].

Другий етап пов'язаний із розвитком когнітивної лінгвістики. Він спричинив появу порівняльних досліджень, що демонстрували розмаїття вираження кольорів у мовах світу. Увагу було зосереджено на мовній репрезентації назв певного кольору в різних мовах, зокрема на відсутності певного колоративу в одній мові за умови його наявності в іншій. Ретельний аналіз колірних лексем здійснила А. Вежбицька з огляду на здатність колоративів виступати одиницями ментального простору [3, с. 259].

Третій етап пов'язаний із психолінгвістикою, здебільшого з експериментальними розробками. Мовознавці дослідили особливості сприйняття людиною кольорів та їхніх номінацій. Було здійснено спробу проаналізувати семантичні групи основних колірних лексем та встановити специфіку використання колоративів [1; 4].

Сучасний етап лінгвістичних розробок цієї проблеми перебуває, на нашу думку, на стадії синтезу наукових методологічних підходів, серед яких панівними є когнітивний, а саме проблема концептуального навантаження колірної лексики.

Цікавою для виявлення концептуального підґрунтя кольороназв є творчість письменниці-сучасниці Лариси Денисенко.

Авторка належить до когорти тих, хто досить правдиво і безпосередньо намагається відтворити оптимістичні образи робітників, клерків середнього класу. Дехто із журналістів називає її основоположницею української «буржуазної прози» – легкої, жвавої й по суті своїй оптимістичної, позбавленої нашої рідно-української кондової похмурості й серйозності [13]. Сама ж письменниця вбачає, що для створення достовірних текстів, героїв необхідно переосмислення, сконденсованість думки, передовсім, це «оповідання історії через «я», де легше відчувати героя; по-друге, використання знань та спостережень, набутих завдяки професії правника, вродженого почуття гумору» [13]. Створюючи образи, письменниця

намагається писати їх із «життя»: підслуховуванням розмов, діалогів людей, котрі випадково зустрічаються в місті, тощо. Така розкутість і розкомплексованість акумулює реципієнта до занурення в цікавий сюжет, у якому авторка завжди працює зі словом, де герої завжди живі й реалістичні.

Роман Лариси Денисенко «Від загиблого діда до померлого. Відлуння» змальовує події сьогодення. Молода німкеня Марта вважала свого діда трагічно загиблим 1943 року. Але значений факт виявився помилковим – старий доживав свій вік у божевільні. Марта, яка пішлася своїм корінням, отримала діда-нациста, якого понад шістьдесят років ховали від рідні. Дівчина вирішує зібрати докази, вирушивши маршрутом Берлін–Житомир. Її образ інформаційно, психологічно контрастує з ментальною схемою «діда-злочинця» чи «діда-праведника» та не відомих доти їй українців. І тут у створенні образів-героїв, відображенні їхнього психічного стану актуалізується поява колірною подразника. Так експлікацією інформаційного поля в романі, зокрема в діях героїв, стає природа колоративів, що дає змогу ідентифікувати їхню приналежність до визначення особливостей певного ідіостилу письменниці.

Отже, розглянемо семантичні моделі кольорів, що функціонують у художній картині роману, спираючись на праці дослідників, які займаються вивченням лексико-семантичних груп колоративів.

Закономірний емоційний зміст завжди був присутнім в асоціативних осмисленнях людини, завжди віддзеркалював той чи той предметний зміст, інтерпретуючи закони зовнішнього та внутрішнього порядку, установлені природою. До набуття людиною знань психологічного типу кольори трактували з точки зору бачення містиків та теологів. Із часом парадигма вивчення психосемантики кольору розкрила зв'язок між емоційним, фізіологічним станами людини та параметрами колірною образу світу (образи, символи тощо). На думку дослідників, колір – одна з репрезентацій чуттєвого досвіду особистості/соціуму, що перебуває в складних взаємозалежностях стабільності/змінності, центричності/периферійності рефлексії на світ [8, с. 234], а колірною палітра є одним зі смислових параметрів, що має змістовне значення для організації пошуку значущих (вербальних і невербальних) компонентів у змістовно інтеграційних художніх текстах. Розуміння значення кольору й уміння встановити його культурні й емоційні конотації є суттєвими для системного семантичного аналізу художнього тексту, оскільки

колір і колірні поєднання допомагають сприйняти тональність повідомлення, його суть, викликати потрібну реакцію читача тощо. Отже, колір з'являється у вербальній/невербальній формі, опосередковано викликаючи архетипні відгуки психічного ества реципієнта, а архетипне ядро тієї чи тієї барви має певне смислове навантаження в романі з урахуванням колірних характеристик без використання самої барви. Створюється своєрідний колористичний натяк, що дозволяє відстежити індивідуальне і колективне в психічній поведінці героя.

Відстежуючи колірну рефлексію в романі, зазначимо, що в кольорі також виявляється і «кореляція інтегральних для мовно-художньої естетики характеристик та їх ідіостилістичних особливостей, що можуть бути маркерами ментальності, культури, часу й передусім індивідуального сприйняття дійсності» [8, с. 235]. Аналіз роману дає змогу чітко встановити зазначені особливості й характеристики. Ця ментальна особливість культури має відбиток у сучасному соціокультурному постмодерному світі на межі свого та чужого, інтимного й соціального просторів, пов'язаних двома геополітичними зонами: зоною колишнього Союзу й нинішньої Європи. Письменниця у своєму романі проводить паралель між історичними подіями двох держав, указуючи при цьому на еволюцію героя, яка символізує собою відрізок довжиною майже в ціле століття, зі змінами у свідомості, підсвідомості, дійсності буття тощо. Ідентифікаційна характеристика особистості віддзеркалюється в його характері та портреті. І тут колір виступає найважливішою оцінною категорією інтерпретації художнього образу. Його «присутність» допомагає глибоко відтворити різні за обсягом компоненти мовної і психічної свідомості індивіда, що, у свою чергу, відбивають колективну свідомість у її почуттях, віруваннях, традиціях. На думку дослідників, потрібно зважати і на «синкретизм колективної свідомості, оскільки обов'язкові для врахування фактори суспільно-політичного, культурного, наукового життя нації, що формують екстралінгвальну базу мовознавчого опису колористичних номінацій, відіграють неабияку роль у коректному доведенні тенденцій і перспектив розвитку мовної свідомості сучасного і майбутнього поколінь» [8, с. 235]. Передусім ідеться про свідомість людей, що об'єднані різними культурами, мовною свідомістю, світосприйняттям, ідеологією, соціальним походженням, фізіологічними особливостями, релігійними уявленнями, традиціями, де за допомогою авторського суб'єктивного смислу і викривається

ідейно-тематична домінанта колороназви. Щоб показати індивідуальність кожного характеру та особливості ментальності кожного індивіда, простежимо за грою кольорів та їхніх відтінків (нагадаємо, що кожен із зазначених героїв віддзеркалює психокультурні, лінгвокультурні риси своєї етнічної Батьківщини: Німеччина – Марта, її оточення, дід Марти; Україна – Марат, Ольга; Ізраїль – дід-хасид та євреї-біженці, в цьому разі топонім визначено, але в тексті немає чіткої вказівки на країну; ми керувалися тим, що етнічні євреї перебувають в романі на територіях України та Німеччини). Зауважимо, що головні герої роману належать до різних вікових категорій, кардинально різних уподобань (незалежно від віку і часопростору), відповідно неоднаково сприймають дійсність і, найголовніше, уособлюють героїв різних країн. Скажімо, функціонування кольору переважно корелюється з тією чи тією можливістю індивіда психологічно адаптувати себе в різних місцях і ситуаціях. Також колір постійно співвідноситься з психофізіологічними процесами образу й проєктується на певні ситуації (наприклад, смерть фізична – чорний, смерть духовна – червоний).

Домінування кольорів розподіляється досить своєрідно: для створення образу німкені авторка обрала «холодні» кольори, що виникають залежно від ситуації, у якій перебуває героїня. Максимально широку зону займають кольори «втримані у прохолодних сіро-брунатних відтінках, іноді беж». Зважаючи на манеру одягу, героїня-німкеня називає себе елегантною, що, власне, досягається «завдяки простоті форм та певним кольорам». Аналіз сірого кольору дозволяє відтворити поле, синонімічне вживанню зі словом *безбарвний*, і відкинути традиційні актуалізації негативних сем (асоціативний ряд: темний, похмурий, сивий, сумний тощо). Не слід також відкидати факт, що сірий колір у Західній Європі завжди був кольором вищого світу, тому колоративна увага також поширяться на асоціативне поле, пов'язане з високим соціальним статусом людини, елегантністю, благородством, загадковістю, стриманістю.

Середню асоціативну зону охоплює чорний колір – повне уникнення «чистих та відвертих, промовисто-яскравих кольорів, навіть таких, як білий чи чорний». На думку Марти, вони видаються «одновимірними» (вказує на психологічну невпевненість). Поява чорного кольору має місце поряд із новоутвореним головним образом діда-мерця, який своєю присутністю впливає на поведінку героїні (психічний стан → колір → емоції → ситуація) і розвиток подій. Метафорично чорний колір завжди асо-

ціюють з образами смерті, меланхолії, небезпеки, печалі, але деякі психологи, зважаючи на сучасні тенденції, надають йому семантику скромності й демократичності. Останнє вписується в діловий образ-портрет Марти. Окреслена зацікавленість героїні лексемою *чорний* у заявленому компоненті є нав'язаною ситуацією (смерть діда, похорон, жалоба). Мінімальну асоціативну зону тут займають кольори-відтінки, кольори-тони – поодинокими та найяскравішими кольорами в гардеробі героїні є брудно-рожевий, серпанково-бузковий та тьмяно-зелений. Занурюючись у психологію особистості, підкреслимо, що це «переважно аксесуари, що на спокійному тлі більшості речей виглядають як червоні нитки на зап'ястках шанувальників Кабали» [6, с. 42–43]. Отже, не зволікаючи, відтворюємо тип, якому притаманні внутрішня замкненість та певне відсторонене усамітнення і водночас дисциплінованість та порядок. Зазначений психотип підкреслено здатністю героїні створювати свій образ відповідно до ситуації, що станеться в майбутньому.

Поділ на підгрупи має місце за наявності кожного психотипу та пов'язаних із ним подій, створюваних навколо образу Марти. Пріоритетні кольори в романі співвідносні з її особистістю, її психологічним станом, відповідними настроями, а портрет, як зовнішня колористична деталь, є відбитком внутрішнього світу інших персонажів і виконує характеротвірну функцію. Так, відвідування клубного середовища, в якому Марта почувається цілком неприємно, пов'язане зі сполученням спокійних тонів з експресіоністичною наповненістю. У колористичній гамі вибудовується принцип контрасту: Марта – спідниця-плісе, бежевий джемпер, світло-карамельні балетки; Агата – сукня в складних волошково-пурпурових хвилях, напій у руках – малинового кольору [6, с. 50]. Таке контрастування барв яскраво відтворює характер героїнь. Марта – психотип поміркованої, закритої, дещо закомплексованої та водночас елегантною, благородною, загадковою особистості. Агата – психотип самовпевненої, безсоромної, егоцентричної особистості, створений задля індивідуалізації Марти.

Особливої емоційної концентрації авторка досягає, створюючи паралель між образом Марти та її родиною. Повернімося до тексту і простежимо посилену увагу письменниці до лексем кольороназв у поєднанні із засобами контрасту для створення атмосфери напруження, тривоги під час розмови, що має відтворити для всіх образ шістдесят років тому загиблого і нині померлого діда. «Зараз він був одягне-

ний у кавовий джемпер, під котрим було видно сорочку в тонкі рожеві та кавові смужки, брунатні класичні брюки, потрібний акцент він зробив на краватці... Краватка була кольору, який я звала – голубинний. Синьо-сіра-зелено-бузкова. Вона виконувала функції не тільки подразника, а ще й відволікала від того, що саме говорить той, хто її одягнув. Мати була в брудно-рожевих широких штанах та кавового кольору піджаку з льону» [6, с. 79–80]. Такий психотип, змальований авторкою, дозволяє ідентифікувати національні виміри мовної свідомості індивіда. Під час аналізу досліджуваного матеріалу коричневий колір передає одну найголовнішу особливість – лексема відтворює власницькі, дещо жорстокі риси характеру, не властиві чуттєвим задоволенням. Символічно підкреслено лексему *голубинний*, де авторка свідомо наполягає на багатозначності слова: синьо-сіро-зелено-бузковий відтінок трансформується в уяві реципієнта різними умовними знаками. Синьо-зелений слугує традиційному значенню рухливості та мінливості, бузковий символізує замкненість та ізоляцію; неполярні кольорові пари мають такі ознаки: синій-сірий – нейтральність, холодність; темно-коричневий-синій – безкомпромісність тощо. Рожевий та кавовий акцентовано провокують на взаємозв'язок із зазначеним вище прототипом. Вибудована умовно полярність (Марта й родина) розбиває, роз'єднує той тип особистості, що має бути пов'язаний один з одним на рівні ментально-національного соціокультурного сприйняття дійсності. Результат комунікації вже є зрозумілим до її відтворення – стримані кольори (Марта) розбиваються вщент на власницько-жорстоких (батько-матір).

Слід зазначити, що колірний діапазон, створений під час подорожі Україною, конотативно ускладнюється. Умовно розділимо його на два асоціативних поля. У колірних характеристиках форм, пов'язаних із нейтральними під час подорожі героїні, домінують деривати *нахабно-рожевий, персиковий, рожево-попелястий, помаранчевий, ламіновано-білявий* тощо, що дає змогу зацентувати увагу на кольоративах середньої асоціативної зони, тобто на тонах, півтонах. Авторка використовує лексеми зі значенням колірною натяку. Перше враження від абсолютно нового по-дитячому безпосереднє: «під ногами шурхотіло осіннє листя – жовте, схоже на оплески, що відгомоніли» (порівняння), «між деревами з'являвся маленький чорний собачка, котрий своїми вушками-стирчаками нагадував карикатурного бісика» (порівняння); «біля Мінори стояв чоловік з квітами, білі лі-

лії, довголесі квіти, немов вінценосні журавлі» (порівняння). У руках німкені був «в'язаний букетик з ліліями, маргаритками та трояндами», який вона поклала до хреста (Бабин Яр) поряд із «калиновими та горобиновими гілками» [6, с. 184]. Простота, байдужість психосемантичної категорії образу українця підкреслені лексемами абсолютно протилежних кольорів: байдужість вахтерки підкреслено квіткою в зачісці у вигляді «нахабно-рожевої троянди», у руках дитини – «рожево-попелястий» смартфон, на картині письменника зображено «персикове дерево» [6, с. 190, 191], останнє згодом символізуватиме духовне та родинне поєднання німкені й українця. У такий спосіб авторка, майже не використовуючи класичні кольороназви, на шаровує колористичне перефразування, тобто явища дійсності описано з урахуванням їхніх колірних характеристик, без зазначення самих барв.

Кардинально протилежно зображені родини українців, де відтворюється форма другого асоціативного поля, де та сама палітра кольорів, що завжди виступає своєрідним конструктивним матеріалом у побудові образу, створенні характеру й несе в собі семантику ментальної ідентифікації, відбиває психологізм образів героїв-українців. Особливої емоційної концентрації досягнуто в репрезентації родини Марата, поява якого ситуативно не передбачувана, але яка несе в собі інформативне поле, вкрай необхідне для героїні (Марти). Експресивність і яскравість передають синтаксичні синоніми, пов'язані зі збірним, націоналізованим образом тітки Ольги (узагальнено-уособлений образ матері-українки, жінки-українки): «...чепурна та ошатна, з білосніжною вигаптованою квітами, ромбами, дрібними візерунками червоного та чорного кольору кофтиною, <...> пишні рукави згори розшиті складними ромбами, далі йшли соковиті, яскраві червоні лілії, трохи нижче невеликі чотирипелюсткові квітки, розкриті, пишні троянди...» [6, с. 198], «у церкві було все урочисто, багато хто був з квітами: жовті, червоні, помаранчеві квіти, калина, горобина, осінні листя, суха травиця, сухі маківки, очерет» [6, с. 200], борщ – «червоне й гусне, п'янке місиво... за кольором схоже на жоржини» [6, с. 205] – засіб контрасту – жіноче виття «густе та червоне, воно нагадало мені місиво борщу; в'язкий та поглинаючий борщ-стогін, сильніший за того, хто його їсть, сильніший за ту, що волає» [6, с. 206]. Заявлені лексеми вказують на семантико-знакову систему української самосвідомості з урахуванням «комплексу накопиченої мовною спільнотою суттєвої інформації про

використання кольору з метою пізнання життєвого простору, а також про використання кольору як комунікативно значущого засобу» [10, с. 92]. Підкреслено тематичним є розташування лексико-семантичних одиниць без чіткої вказівки на колір – пишний, соковитий, яскравий, розкритий, осінній, сухий, що дає змогу окреслити асоціативно-сміслові відношення. Розглянуте семантичне поле стає визначальним для характеристики психотипу образу української жінки завдяки саме архетипному вживанню кольороназв. Домінування лексем з позначенням червоного кольору тут символічно не пов'язане з негативною семантикою. Модель кольору вирізняється зацікавленістю до життя, символізує його вогонь, тепло, кров родинних зв'язків. Повну конкретну реалізацію семантики червоного кольору отримано наприкінці роману – «тест з двома червоними смужечками».

Розглянемо семантичні моделі кольорів із точки зору психосемантичної характеристики образу діда – в цьому разі нас цікавить загиблій-померлий дід у тривимірній площині: загиблій герой, божевільний померлий дідуган та офіцер-нацист. Спираючись на символіку кольорів та їхні особливості, відзначимо, що, зважаючи на впливи на емоційну сферу психіки, кожна створена модель відзначається своїм лексико-семантичним полем колоративу. Загальноприйняті назви кольорів тут дещо виходять за межі традиційності, створюючи своєрідні семантичні поля. Визначимо такі константи: чорнильний, срібний, салатний. «Божевільний померлий дідуган» семантично сполучений з оздобленням сірого, синього, зеленого, чорного, бежевого кольорів одночасно. «Помешкання (крематорій. – О. К.) облицьовано плиткою чорнильного кольору» (зауважимо, що зазначений дериват підкреслює семантичне відтворення синього кольору із прагненням до гармонії, спокою, терпіння і стійкості й умиротворення, навколишньою одноманітністю), оздоблення «було срібним (підкреслення нейтральності. – О. К.). Тонке, ледь помітне срібне мереживо, схоже на павутиння». Поруч із труною стояв «срібний (або залізний) стіл з кількома келихами зі світло-зеленого, салатного скла» [6, с. 58] (дериват, що символізує архетип життя, спокою, природи і молодості).

У момент прощання Марта цілує діда – на ньому різні черевики – «правий був чорний, лівий – бежевий з продавленим синусоїдним візерунком» [6, с. 60]. За словами тих, хто доглядав божевільного, «однакові речі посилювали його неспокій... Шкарпетки були різними. Гудзики також» [6, с. 60]. Наявний тут засіб контрасту

виконує дві функції. Перша пов'язана з реальним відтворенням подій: чорний колір символізує депресію, смерть; бежевий вимальовує бажану рівновагу – дериват відтворює значення, уточнює відтінок основного тону близького до коричневого кольору та кремово-бежевого й медових тонів, у чому переважають якості, що асоціюються із жовтим, а рожеві відтінки бежевого ближчі за настроєм до рожевого кольору. Символічне відтворення тяжіє до сонячного, життєвого. Основою стає колористичний натяк, що традиційно збуджує уяву реципієнта. Друга функція спонукає до увиразнення психічного стану образу діда-мерця, набуває психосемантичного звучання. Чорний – песимізм і активне неприйняття світу, бежевий – протест. Контрастна протилежність кольору вбрання пояснює й семантичне поєднання понять: загиблій – дід-герой; божевільний – померлий дід, що і є ідентифікатором створення психотипу образу героя. Дід, який загинув в Україні 1943 року, – національний герой, єдиний син барона фон Вайхера, дід, який помер у божевільні, – зрадник фашизму і до того ж єврей-хасид.

Підводячи до контрастного відтворення образу, авторка доволі чітко змальовує офіцера-нациста, розкриваючи його внутрішній світ у листуванні. У семантичних відтвореннях подій відсутні конкретні назви кольорів, але чітко простежуються деривати. Лист перший передає відтінки, що відображають підсвідомість наратора (в цьому разі діда) і зв'язок цих відтінків з архетипними лініями смерті, відтворених дещо метафорично: «Я намагався потрапити до твого сну, але не зміг, бо відчув сморід крові, трохи солодкий, трохи липкий... Своєї. Чужої... наче постійно відчував кров Ісуса Христа...» [6, с. 110]. Лексеми із зазначенням тону простежуються і в наступному листі. «Наразі відчуваємо відбиток національної свідомості слов'ян (лист указує на перебування на Житомирщині як українців, так і поляків, євреїв, тому не робимо вказівки на конкретну національність), який чомусь підсвідомо імпонує іменитому в поколіннях німцеві: «У костелі худі до гостроти панянки, з нескореними спинами, у затертих сукнях ніжних пастельних тонів, в котрі в'ївся пил, перетворивши вбрання на побите міллю кроляче хутро (порівняння – цей відтінок тоскного сірого кольору всюди). У затертих сукнях зі шлярками кольору старечої білизни. Зі срібними хрестами на жилах шиях. Срібні хрести, тьмяні від старості та занедбаності...» [6, с. 113]. Третій і четвертий листи передають психологічний процес асоціювання у відтворенні кольору. Йдеться передусім про механізм індивідуальних уявлень і знань

про світ, що є присутніми у слові, поведінці. «Жиди схожі на щавель кінський», «цигани – кульбабки, що розлітаються світом; українці – вербові гілки, гнучкість – їхній єдиний захист від ламкості» (лист третій) [6, с. 117; 118]; «Знайдена музика Лятошинського. Музика роздиртих собаками янголів. Болю людського, що не може вивільнитися, блукає всіма шлуночками серця, плутає в крові» [6, с. 164]; «Пам'ятаєш, я любив дивитися на вогонь? Тепер це минулося, він всюди, насамперед всередині мене, і я, непомітно для себе, став принохуватись до його запаху, сподіваючись відчути солодкуватий запах у повітрі» (лист четвертий) [6, с. 165]. Образ вогню інтерпретує лексеми *червоний, золотий, золотавий*, але не дозволяє акцентувати на позитивній конотації, ілюстративна характеристика спрямована на позначення смерті «героя» і народження «божевільного», а отже, «прощеного».

Аналізуючи семантичні поля кольоронаменувань у романі, зазначимо, що вони безпосередньо відтворюють ментальні риси особистості через призму національної індивідуалізації. Рецептивний імпульс в образах німців сприймається на кшталт «Я ніколи не вдягаюся *яскраво (!)* (виділення наше. – О. К.), але сьогодні я була в сірій, імлістій сорочці з чорним окантуванням та чорній спідниці». Тобто, основні конотативні компоненти поєднані з максимально широкою асоціативною зоною, що пов'язана, з одного боку, з певним статусом, елегантністю, благородством, загадковістю, стриманістю, з іншого – деякою психологічною невпевненістю. Естетика пов'язаних із Мартою сем постає своєрідним усезагальним маркером ментальності, культури німців, що несуть у собі відлуння минулого.

Своєрідність уживання назв кольорів у середовищі українців полягає у використанні лексичних одиниць, які семантично пов'язані з тематико-емоційною картиною світосприйняття дійсності і відбитком національно-традиційних уявлень (квіти біля пам'ятника в Бабиному Яру, гаптовані сорочки, змішування барв і кольорів у церкві тощо). Метафорично неосмисленим до певного моменту залишаються лексичні одиниці, пов'язані зі створенням психотипу померлого діда. Семантика кольору руйнує тло розуміння індивідуального образу та його адекватного сприйняття. Тут синтезуються деривати, що віддзеркалюють найрізноманітніші символічні асоціативні утворення – життя, спокій, природа і молодість, тяжіння до гармонії, невірноваженість, божевілля, смерть тощо. Таке семантичне поле є вказівкою на психофізіологічні процеси,

роздвоєність як особистості, пошук себе в собі, у нації тощо.

Загалом можна зробити висновок, що система кольоропозначень у романі Л. Денисенко передовсім семантично сконцентрована на відтворенні психотипу особистості. Нерідко колірні концепти дещо деавтоматизують сприйняття реципієнта, виступаючи в різних ідентифікаційних ситуаціях. У їхню основу покладено культурне національно-психологічне підґрунтя. Колір став своєрідним відтворенням гами авторського переживання, уживання асоціативних ходів, поліфонії мислення, засобом реконструювання психічних станів психоструктури митця.

Література

1. Василевич А. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте: на материале цветообозначения в языках разных систем / А. П. Василевич. – М. : Наука, 1987. – 140 с.
2. Василевич А. Цветонаименование как характеристика языка писателя (к методике исследования) / А. П. Василевич // Учёные записки Тартуского гос. ун-та. – Тарту, 1981. – № 585. – С. 134–143.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Горошко Е. Изучение вербальных ассоциаций на цвета / Е. И. Горошко // Языковое сознание и образ мира. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 291–313.
5. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2013. – 344 с.
6. Денисенко Л. Від загиблого діда до померлого. Відлуння / Л. Денисенко. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 320 с.
7. Ковальська І. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. н. : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / І. В. Ковальська. – К., 2001. – 20 с.
8. Колористика в сучасному мовознавстві: традиційне і нове / Д. В. Дергач, Л. І. Шевченко // Studia linguistica : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 5. Ч. 2. – С. 234–239.
9. Наименования цвета в индоевропейских языках : Системный и структурный анализ / отв. ред. А. П. Василевич. – М. : Ком Книга, 2007. – 320 с.
10. Пастушенко Т. Конотативні значення кольору в мовній інтерпретації / Т. В. Пастушенко //

Вісн. Київ. лінг. ун-ту. Серія «Філологія». – К., 1997. – Вип. 4. – С. 92–97.

11. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.

12. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. – С. 135–168.

Olha Kopus

THE SEMANTICS OF THE LEXEMES DENOTING COLOUR IN THE NOVEL WRITTEN BY LARYSA DENYSENKO "FROM THE PERISHED OLD MAN TO THE DEAD ONE. ECHO"

The article is devoted to the study of the lexico-semantic fields comprising coloratives in the literary heritage of Larysa Denysenko; particular attention is focused on its representation in the context aimed at verbalizing social consciousness, the image of psychosemantics was created by means of corresponding hues and colour reflection. The psychostructural peculiarities of the author's way of thinking, which is consonant with the state of the characters, are traced. The author's novel "From the perished old man to the dead one. Echo" is chosen the basis of research. The colour range is wide enough to make a multiaspect analysis of the announced literary work.

Keywords: semantics, psychosemantics, colour-names, personality, art text.

Ольга Копусь

СЕМАНТИКА ЛЕКСЕМ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЦВЕТА В РОМАНЕ ЛАРИСЫ ДЕНИСЕНКО «ОТ ПОГИБШЕГО ДЕДА ДО УМЕРШЕГО. ЭХО»

Статья посвящена исследованию лексико-семантических полей колоративов в творческом наследии Ларисы Денисенко, в частности внимание сконцентрировано на их репрезентации в контексте вербализации общественного сознания, где с помощью соответствующих красок, цветовой рефлексии создано психосемантику образа. Прослежены особенности психоструктуры авторского мышления, что созвучно с состояниями героев. Для исследования взят роман автора «От погибшего деда до умершего. Эхо». Цветовой диапазон романа довольно широкий, что дает возможность сделать многоаспектный анализ заявленного художественного произведения.

Ключевые слова: семантика, психосемантика, колоративы, личность, художественный текст.

Надійшла до редакції 07.02.2015 р.

Наталія Котух

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СЕМИ «ЕМОТИВНІСТЬ» У СТРУКТУРІ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ АНТОНІМІВ, УЖИВАНИХ У ПОЕЗІЯХ НАТАЛІ БАКЛАЙ

З огляду на різноаспектне висвітлення лінгвістики емоцій у науковій літературі, дослідження категорії емоційності в структурі поетичного дискурсу має бути синтетичним і багатоплановим, урахувати методичку аналізу багатьох джерел: філософських, літературознавчих, психологічних, естетичних. Проте обсяг знань такий великий, що утруднює синтетичний підхід. Тому вважаємо доцільним, з урахуванням деяких аспектів міждисциплінарних зв'язків, зупинитися на власне лінгвістичних критеріях аналізу емотивної лексики на тлі поетичної творчості Наталі Баклай.

Номінації, що репрезентують антонімічні відношення у сфері емоцій – наслідок відображення в мові реальних суперечностей буття. Діалектика емоційних контрастів відтворює об'єктивну суперечливість і тотожність протиставлених понять у мовній організації емотивного змісту сучасного поетичного тексту. У статті систематизовано емотивні контрастиви за ознакою домінантної семи емотивності, розкрито роль емотивних опозитів у поетичному доробку літераторки з Полтавщини.

Ключові слова: *емоційна лексика, емотивна лексика, емотивні контрастиви, сема емотивності, емотиви-номінативи, емотиви-асоціативи, емотиви-експресиви, емотиви оказіональні, нейтральні.*

Емоційний зміст – обов'язковий складник семантичної структури поетичного твору. Без емоцій немислима ні сама людина, ні будь-яка сфера її діяльності. Різноманітність і глибина емоційного чинника існування відображені насамперед у мові й мовленні. Складність процесу відтворення емоцій у літературі, зокрема в поетичному дискурсі Наталі Баклай, умотивована тим, що вони є не тільки матеріалом зображення, а й результатом суперечливих і мінливих трансформацій слова у свідомості автора. Розмаїття поглядів і концепцій, що описують сутність лінгвістики емоцій, пов'язане зі специфікою пошукового напрямку, яка може виявлятися в психологічному, інтуїтивному, філософсько-етичному, художньо-естетичному аспектах. Унікальність емоцій порівняно з іншими об'єктами номінації виявлено насамперед у поліфункціональному осмисленні внутріш-

© Н. Котух, 2015

ньої форми ідентифікації феномену емотивів, лінгвокультурологічних емоційних констант, експресивного, асоціативного, енергетичного потенціалу емотивного вокабуляру мовної картини світу, емотивності як категорії поетичного тексту.

Емоційний вплив літератури на читача досліджено насамперед у психології. На думку Л. Виготського, художня насолода – не примітивна рецепція, оскільки вимагає складної діяльності психіки. У концепції Виготського послідовно розвинено теорію про категорію естетичної реакції, основаної на антагонізмі відображуваних емоцій, що зумовлює катарсис. Полярність емоційних акцентів, дисонанс емоцій дає змогу відчутти здатність емотивної лексики відтворювати анатомію почуттів, розщеплювати емоційне життя людини на елементарні емоційні компоненти та номінувати їх. Отже, актуальність нашого студювання зумовлена розумінням філософського та аналізом лінгвістичного аспектів використання емотивних контрастивів як невід'ємних засобів поетичного тексту Наталі Баклай.

Мета наукової розвідки – дослідити емотивні опозиції в поетичних текстах Наталі Баклай, поєднуючи параметри традиційної й нової лінгвістичної парадигми. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: виділення з контексту емотивних контрастивів та встановлення їхньої специфікації; систематизація емотивних контрастивів за ознакою домінантної семи емотивності; розкриття ролі емотивних опозитів у поетичному доробку літераторки з Полтавщини.

У дослідженні ми апелюємо до терміна «емотивний контрастив» на позначення протилежних лексичних пар, які є результатом своєрідної інтерпретації емоційності. Розгляд проблемних аспектів терміновжитку ґрунтується, зокрема, на діалектиці емоційних та емотивних опозитів, висвітленій у наукових розвідках С. Єрмоленко, О. Сингаївської, А. Бондаренко, М. Кочергана, В. Калашника, Л. Лисиченко, Л. Ставицької, В. Чабаненка, Н. Тишківської.

Уперше в лінгвістиці проблемою емотивної лексики зацікавився російський учений В. Шаховський, основні положення її він обґрунтував у дисертаційному дослідженні «Категоризація емоцій у лексико-семантичній системі». Ретельне вивчення феномену емоції дало можливість схарактеризувати емотивну лексику загалом як «опосередковане мовою відношення емоційно-соціологізованих уявлень людини до довкілля» [8, с. 5].

Згідно з концепцією панемоційності, будь-яке слово в мові є потенційно емотивним. Виходячи з «презумпції потенційної емотивності» [1, с. 11], здійснювати кількісний та якісний аналіз емотивної лексики потрібно на основі усього словникового складу. Проте найбільш поширеною в сучасній лінгвістиці є ідея виявлення сем емотивності в структурі слова, що є основою опису структурної організації поля емоцій. Лінгвістична традиція виокремлює два макрокомпоненти в моделі лексичної семантики: денотацію, що відображає об'єктивну реальність, і конотацію – факультативну частину значення, так звану лексичну модальність. У зв'язку з цим і здійснено класифікацію емоційної лексики М. Блох і Н. Рєзніковою [4, с. 17]. Такий принцип диференціації емотивних опозитів покладено в основу пропонованого дослідження.

Емотивну лексику диференціюють на п'ять груп: 1) емотиви-номінативи; 2) емотиви-асоціативи; 3) емотиви-експресиви; 4) оказіональні емотиви; 5) нейтральні емотиви. Зміст поняття висвітлено у зв'язках із типами комунікації, самовираженням та авторським ідіостилем. Іноді лексику, що вживається на позначення емоції та переживання, номінують емотивно абстрактними лексичними одиницями.

1) До емотивів-номінативів належить лексика, що безпосередньо називає емоції. Ми поділяємо думку дослідників, які наполягають на тому, що семантична категоризація емоцій має бути здійснена насамперед при розгляді лексики, що номінує емоції, оскільки емотивні смисли експліцитні, сталі, стійкі, стабільні, а слова на позначення емоційності – безпосередні знаки емоцій. Базові ідентифікатори емотивної лексики передають загальну ідею лексичного поля – емоцій як особливої психічної реальності. Відомий психолог К. Ізард уключає до мотиваційної сфери людини 10 фундаментальних емоцій: *радість, інтерес, подив, гнів, горе, відраза, зневага, страх, сором, вина*. Сучасний словник розширює перелік емоцій та їхніх відтінків: *захоплення, натхнення, симпатія, відчай, жаль, злість, жах, обурення, впевненість, задоволення, повага, довіра, ніжність, любов,*

каяття, скорбота, образа, туга, презирство, ворожість тощо.

Виявлений у творах Наталі Баклай перелік емотивних слів уходить до «алфавіту емоцій», проте здатність утворювати емотивні контрасти притаманна лише деяким із них. Досліджувана нами система емотивних смислів свідчить, що «в поетичній мові, як і в народнопісенних текстах, виокремлюються міні-тексти-формули на позначення психічного стану» [5, с. 128]. Якщо ж урахувати лексичну маніфестацію емоцій, то можна стверджувати, що вершину ієрархії посідає семантичний опозит: *щастя – нещастя*, як компоненти якого ми розглядаємо опозити *радість, доля, сміх, любов, кохання, усмішка – горе, біда, лихо, біль, смуток, нудьга, мука, плач, ридання, нелюбов, печаль, ненависть, несудьба, журба, сором, ганьба, гріх, безвихідь, жура, клопоти, напасті, розлука, зрада, пересуди, обмови, страждання*. Центральність категорії щастя в емоційній сфері людини є загально визнаною. Невирішеним дотепер залишається питання психологічного змісту щастя, а головне – шляхів його досягнення: *Поміж горем та поміж бідю / Клопотами сіялося часто / Зрідка лиш врожалося щастям* [2, с. 117]; *І щаслива, і нещаслива / Я впаду на твоє плече / То в горі десь зачепиться за ружу / Та й вишиє життя на полотні* [2, с. 355]; *Просто щастя у нас помножилось, / Стали біди на двох одні* [2, с. 235]; *Попереду біда і суета, / Краплини щастя, будні і робота* [2, с. 50]; *А в залі горе, горе, вічне горе, / Таке відкрите – можна і торкати. / Мій вірш про щастя і любов говорить, / І мені, справді, соромно читати* [2, с. 118]; *Що ж ви радість отак боїтеся приносити, внуки? / Що ж ви так щедро приносите біль?* [2, с. 24]; *Це хтось по книгах (я не вмю так), / Це хтось питає старших, як прожити. / А я учусь на власних помилках / Ненавидіти світ цей і любити* [2, с. 307].

Почуття-антагоністи, як не дивно, складають гармонію внутрішнього світу людини. У пошуках емоційної істини душа «розривається» між полюсами любові – ненависті, добра – зла, радості – горя, унаслідок чого людина вдосконалюється, досягаючи гармонії, або гине в дисгармонії: *А радість в тім, що все вже відбулось – / В стражданні, у чеканні і в любові* [2, с. 187]; *Хіба так буває, щоб радість і сум водночас? / Хіба так буває, щоб фантом і солодко й гірко? / Спинилося літо моє в твоїх вересневих очах, / І зойкнула тихо душа, як надломлена гілка* [2, с. 232].

Ієрархія емотивних смислів, виявлена в результаті аналізу творів Наталі Баклай, відображає стійкі уявлення людини про систему емоцій і почуттів. Слова, які містять ці смисли, є ядром емотивної лексики. Прикметним є те, що аксіологічно марковані номени негативних людських почуттів мають значно більшу кількість семантичних варіантів.

2) У словникових дефініціях таких слів немає прямої вказівки на почуття або емоції. Лексеми містять приховану сему емотивності, а в значенні денотатів взагалі може не бути емоційного компонента. Проте емоційність пов'язана з реакціями, асоціаціями, що виникають як у автора, так і читача, і зумовлена культурними традиціями суспільства: *Це ж твоя мати шила рушники / На все село – весільні і прощальні* [2, с. 111]; *Та воля в неволю ніколи не схоче – / УПА не здаються в полон* [2, с. 376]; *Мені в Сулі свою печаль згубити, / Мені в Дніпрі свою печаль знайти* [2, с. 230]; *Як міст і річка, літери й листи, / Як кольори в житті – червоне й чорне* [2, с. 328]; *Вже вуста не солодом, а сіллю, / Вже ув осінь крадеться зима. / Рідко згадую і зовсім вже не мріяю. / Є – минуле, а майбутнього – нема. / Відпливли сонцями наші свята, / Буднями відкрапали дощі, / А між нами вже не рута-м'ята, / А покручені недолею плющі* [2, с. 190]; *А вже ростуть для когось невістки – / Чиєсь цілюще чи отруйне зілля?* [3, с. 190].

Природу поетичної мови, зокрема розуміння ролі художнього контрасту, розкриває І. Франко в трактаті «Із секретів поетичної творчості»: плями різних кольорів, що стоять по протилежні сторони в шкалі барв у малярстві, в поетичному осягненні, «шарпаючи у відповіднім місці нашу уяву від звичайного асоціативного ряду до незвичайного або протилежного» [7, с. 101], спричиняють репродукцію вражень, метафоричність, контрастність, естетичне прирощування і перетворення змісту: *Із щастя – у сльози, із літа – в морози* / [2, с. 245]; *Ти від Бога чи від лукавого? / Від любові чи від нудьги / Обіймаю тебе, коханого, ти від долі чи несудьби?* [2, с. 234]; *Пронахла вітрами, чарзіллям євшану, / Копитами бита живуча філля. / Твоїми сонцями, твоїми дощами / Дивується космос: «Чия то земля?»* [2, с. 126]; *А сонце спрагло з річки воду н'є, / Плакають хліб вкраїнці і вкраїнки. / І буде Україна, доки є – / Маленькі села і Великі Кринки* [2, с. 153]; *І доля мені дарувала дорогу крізь ліс. / І стежечку в полі* [3, с. 223].

Загальновідомо, що структура поетичного тексту детермінована асоціативними зв'язками між словом-стимулом і словом-реакцією. По-

кликаючись на практику асоціативних експериментів, можемо твердити про залежність асоціацій не лише від лінгвістичних факторів, а й від позамовних чинників (статі, віку, освіти, професії, індивідуального досвіду тощо). Асоціації, побудовані на контрасті емоційного сприйняття, навіть вилучені з контексту, створюють особливу атмосферу авторського світовідчуття справжньої художниці поетичного слова, тонкого психолога, який сприймає найглибші порухи людської душі як свої: *вороги – браття по духу; порядок – ворожба; мед – перець; дощик по стерні – Великодня злива; драма – комедія; мрія, і мука, і казка – меди, полини, і розірваних бубликів в'язка; весни – листопади; юність – літа; весни – обжинки; крапля меду – після всіх отрут*. Важливо зауважити, що слова, об'єднані асоціативними зв'язками, пов'язані з певними ситуаціями використання. Тому слово-стимул можна кваліфікувати не лише як вербальну, а і як соціальну асоціацію, що співвідносна зі змістом мовлення. Вважаємо за необхідне наголосити, що детерміновані системою мови парадигматичні й синтагматичні зв'язки між лексичними одиницями спираються на асоціативну природу мислення, що забезпечує здатність сприйняття слова в сукупності його зв'язків з іншими.

3) Двобічна спрямованість процесу номінації є найпосутнішою рисою емотивів-експресивів: зовнішня характеристика і внутрішня емоційна оцінка, поєднуючись в об'єкті номінації, позначають об'єкт номінації (емоції) й емоційне ставлення автора до дійсності: *Це так предивно – в небі журавель / Це так банально – у руці синиця* [2, с. 187]; *Слабесенькі – невчасно почали, / Не знаючи, що я сильніша вдвічі* [2, с. 67]; *О, білий світе! Чорно поміж нас...* [2, с. 43]; *Палили мене привселюдно розв'яту в огні, / І кожен старався підкласти хоч тріску, хоч гілку. / Пекло мені, любий, пекло і боліло мені – / Не солодко – гірко* [2, с. 223]; *Це він тебе востаннє полюбив / Так солодко, так солоно, так гірко* [2, с. 51]. Фахівці з конотативної семантики пов'язують емоційні смисли цього типу насамперед з експресивною функцією мови з огляду на те, що вони є засобом емоційного самовираження мовця, виявляють його емоційний стан і емоційне ставлення

Конотативно-емотивні смисли експресивів принципово відрізняються від інших: по-перше, граничною обмеженістю кола емоцій; по-друге, двобічною оцінкою. Контраст, покладений в основу твору, створює емоційну напругу в єдності взаємовпливів різних за семантикою емотивів, унаслідок чого авторське **Я** об'єднується

з читацьким **Ми: Не байдужий до столів і короваїв, / А байдужий до історії століть. / Він – царьок, а не якийсь там скраю, / Бо не скраю біля влади він стоїть [3, с. 22]; Рідна земле! Топтана і бита, / Ти ж стерпіла всі чужі копита, / А помреш від власних яничар [3, с. 22]; В нас зроду так: міняємо знамена, / А потім за знаменами – вождів. / То півстоліття кланяємось Леніну, / То клянемо кацапів і жидів [3, с. 35]; Знов Україну нищать до пня, / Топчуть і душать. / Правди – немає, честі – нема, / Розпач у душах [3, с. 58]; Охолоняю. Охолоняю. / А як горіла! – не видно краю. / А як палала! – те я лиш знаю. / Роз-ча-ру-ва-ла-сь! Ох-о-ло-н-я-ю! [3, с. 40].**

4) До лінгвістичних засобів, які породжують оказіональну емотивність, належать виражально-зображувальні ресурси художнього мовлення – тропи та фігури мови. Ритм і рима поезії створюють умови для несподіваних поєднань слів, що уможлиблює підвищення смислової місткості вірша й зумовлює контекстуальність поетичної семантики: **Сіріє за вікном звичайний день, / А в рушниках волошками сміється [2, с. 37]; Земля дідів і прадідів гірчить / І солодить мою жіночу долю [2, с. 18]; Вже не вірю у клятви і у слова, / Я не зелена, а стигла вже я трава [2, с. 324]; Було полинно і були меди, / І солоно, і гірко, і не дуже, / Але відколи є у мене Ти, / То поміж нами не було байдуже [2, с. 206].** Моделювання реальності в поезії має певний набір опозицій, закріплений у людському досвіді, що, образно переосмислюючись, із набуттям оцінних конотацій переноситься у світ абстрактних, моральних, соціальних явищ: **Цей білий вальс у білій завірюсі, / Цей білий світ у чорно-білі дні [2, с. 261]; Зітхає день, сміється білий світ [2, с. 294]; І не лякає, що колись впаду / Не в хмарі шлюбні, а в траву болотну [2, с. 185]; Я й сонця за Вами не бачила, / Я й ворогу все пробачила, / Аби тільки Ви. / Аби поміж грішних-праведних / Сумний і не зовсім правильний, / Найкращим мені були [3, с. 85].**

У поетичному словнику Наталі Баклай відзначені оксиморонні синтагми, які ґрунтуються на використанні емотивно-оцінних лексем: **Ой не цілуй так солодко-солоно [2, с. 265]; Все інше – давно вже зраджено / Жінками, людьми, державою. / Поховані мрії заживо, / Натомість є орден зі «Славою» [2, с. 344]; Діди сміються сумно і беззубо [2, с. 368]; Я й слова доброго у Вас не заслужила. / Скупий на мову, щедрий до мовчань [2, с. 208]; Забуть ЙОГО, і Вами захмелить, / І в нелюбові солоно кохати [2, с. 312]; Лишу собі – неспокій і журу, / Со-**

лодку муку, і гніздо порожнє, / Твою неправду, й нелюбов твою, / Й пробачу все, що пробачать не можна [2, с. 308]; Мабуть, на світі бувало таке, ще й не раз. / Замкнене коло. Не вийти ніяк із напастя. / Крутиться колесом, крутить із швидкістю нас – / Гірко від щастя [2, с. 280]; Спасибі, що ти є, як ця печаль, / Така солодка, що аж серцю тісно [2, с. 195]; Спасибі, що ти є, як гарний день, / Серпневий мій, медово-полиновий [2, с. 195]; Возили ви і грішне, і святе, / Веселе, і журливо-нудьгувате [2, с. 80]; По суті, за плечима – все життя, / Оце, що відсміялось-відболіло [3, с. 24]; Ти спішитимеш пристрасно-втомлено, / Хай тобі буде – солодко-солоно [3, с. 75]; О, нерозумна мудрість чоловіча! [2, с. 220]; Усі слова давно уже мовчать [3, с. 64].

5) Нейтральні лексеми не мають узуально закріпленої емотивної конотації, проте експлікують її у складі висловлювання: **Ворогине моя, ворогине! / Ти – утіха, а я – дружина. / Мабуть, сказано цим усе... / Ворогине моя, ворогине! / Що хотіла – те й наробила. / Ти – відлуння, а я – земля [2, с. 240]; Мій берег, мій омріяний причал, / Мій вірш останній і найперша пісня [2, с. 195]; Моя душа – держава самостійна, / Свої закони в ній й свої гріхи [2, с. 336]; З обіймів відпускаю, як з полону. / Ой, не даруй вуздечку – запряжу [2, с. 265]; Вдень – між люди, а в ніч – сама [2, с. 65].**

Важливо зауважити, що особливістю поетичних творів Наталії Баклай є не просто наявність емотивних контрастивів, а їх максимальна зосередженість у межах строфи, що увиразнює складний і суперечливий емоційний зміст, впливає на розум і серце. Нанизування антонімічних пар, перехрещення їхніх різновидів дає змогу в часткових протиставленнях передати цілісний образ: **Жорстокий світ і милосердний час... / Вік багачів і вік-жебрак убогий... / В тобі все порівну: від чорта і від Бога, / Тобі карать і милувати нас. / Жорстокий світ і милосердний час... / Добро і зло впряглись в твоє ярмо. / І тягнеш ти, як віл, іще волами, / А дурні й генії все ходять поміж нами, / І хто є хто – для тебе все одно. / Добро і зло вплелись в твоє ярмо [2, с. 43].**

Отже, проведений аналіз мовного матеріалу вможлиблює такі висновки:

1. Емоційна культура – це серцевина людяності. Основне джерело емотивних смислів – емотивна лексика, що належить до загально-вживаної, є домінантним засобом репрезентації емоцій у поетичному дискурсі. Мовна картина світу емоцій у їхній мінливості, динаміці, взаємодії та протидії пронизує творчість На-

талі Баклай. Ні почуття, ні слова випадкового в її творах немає. Кожна поезія дзвенить, вібрує, зворушує великими, основоположними, справжніми людськими емоціями. «Секрет майстерності поетеси в тому, що вміє віднаходити довкола себе оголені нерви, які зачіпають за живе навіть безнадійно зачерствілі душі» [6, с. 18].

2. У поетичному доробку Наталі Баклай контраст є одним із визначальних засобів виразності, у якому виявляється характер діалектичного мислення авторки, вміння передати широчінь, складність і суперечливість емоційного світу людини. Протиставлення протилежностей вияскравлює та відтіняє взаємозіставлюване, показує нові грані, важливі властивості, позначені словами, які посилюють лексичне значення емоційними, експресивними, оцінними відтінками. У поетичному дискурсі вся інформація, що формує образну свідомість, має аксіологічний зміст і емоційний колорит, а емотивні опозити як засоби втілення контрастивної семантики є основними інтерпретаторами психологічного змісту твору, душевного драматизму, колізії почуттів. Поетична творчість Наталі Баклай – відбиток стану людини, не байдужої до всього, що відбувається тут, поруч, на відстані зболеної і дуже чутливої душі.

Література

1. Бабенко А. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / А. Г. Бабенко. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1989. – 184 с.
2. Баклай Н. Отава. Вибране : поезії / Н. М. Баклай. – Полтава : Дивосвіт, 2008. – 424 с.
3. Баклай Н. Серцевина : поезії / Н. М. Баклай. – Лубни : Лубни, 2012. – 117 с.
4. Блох М. Средства эмоционального воздействия политических выступлений / М. Я. Блох, Н. А. Резникова // Вестник Томского гос. пед. ун-та. – 2006. – № 9 (60). – С. 25–30.
5. Ермоленко С. Нариси з української словесності / С. Я. Ермоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
6. Степаненко М. Думки про себе і вголос / М. І. Степаненко – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2013. – 412 с.
7. Франко І. Из секретів поетичної творчості / І. Я. Франко. – К. : Рад. письменник, 1969. – 190 с.
8. Шаховский В. Типы значений эмотивной лексики / В. И. Шаховский // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 20–25.

Nataliya Kotukh

THE REPRESENTATION OF EMOTIONAL COMPONENT IN THE STRUCTURE OF LEXICAL MEANINGS OF ANTONYMS USED IN NATALIYA BAKLAY'S POETRY

Considering the difference of approaches the interpretation of linguistics of emotions in the scientific

literature, the study of the structure of the category of emotions in poetic discourse is synthetic and should be multidimensional, to consider a methodology for analyzing different sources: philosophy, literature, psychology, aesthetics. However, a large amount of knowledge hampers are synthetic march. There fore, we consider it appropriate, taking into account the cross-cutting links, focus on criteria of linguistic analysis of emotive language in poetry of Natalia Baklay.

Nominations, which represent antonymous relations in the sphere of emotions – a consequence of reflection in the language of the real contradictions of life. The dialectics of emotional contrasts reveals objective cited against the opposition and identity concepts in the language of the modern organization systematized emotional antonyms on the basis of the dominant significant element of emotion, opened the role of emotional opposites in the poetry of Natalia Baklay.

Keywords: *emotional vocabulary, emotional antonyms, significant element of emotion, nominative emotions, associative emotions, expressive emotions, occasional emotions, neutral.*

Наталія Котух

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СЕМЫ «ЭМОТИВНОСТЬ» В СТРУКТУРЕ ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ АНТОНИМОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В ПОЭЗИИ НАТАЛИИ БАКЛАЙ

Принимая во внимание разноаспектность подходов толкования лингвистики эмоций в научной литературе, исследование категории эмоций в структуре поэтического дискурса должно быть синтетическим и многоплановым, учитывать методику анализа разных источников: философии, литературоведения, психологии, эстетики. Однако большой объём знаний затрудняет такой подход. Поэтому считаем целесообразным, с учётом междисциплинарных связей, остановиться на собственно лингвистических критериях анализа эмотивной лексики в поэзии Наталлии Баклай.

Номинации, представляющие антонимичные отношения в сфере эмоций, – следствие отражения в языке реальных противоречий бытия. Дialectика эмоциональных контрастов раскрывает объективные противоположности и тождественность противопоставляемых понятий в языковой организации эмотивного содержания современного поэтического текста. В статье систематизированы эмотивные контрастивы по признаку доминантной семы эмотивности, раскрыта роль эмотивных опозитов в творчестве полтавской поэтессы.

Ключевые слова: *эмоциональная лексика, эмотивная лексика, эмотивные контрастивы, сема эмотивности, эмотивы-номинативы, эмотивы-ассоциативы, эмотивы-экспрессивы, эмотивы-оказиональные и нейтральные.*

Надійшла до редакції 26.02.2015 р.

Людмила Сурфун

АТРИБУТИВНІ АКТУАЛІЗАТОРИ ДОНЦОВСЬКОГО
КОНЦЕПТУ «ДЕРЖАВА»

Профільний у мовній ментальності Д. Донцова концепт «держава» постає в статті як комплекс субконцептів, продукованих з участю ад'єктивних дериватів номінанта «держава». Вони займають своє, визначене їм місце в тій мовній призмі, крізь яку читачі «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника») осягають дійсність, і впливають на світосприймання та мислення аудиторії, корегуючи їх у напрямку державності.

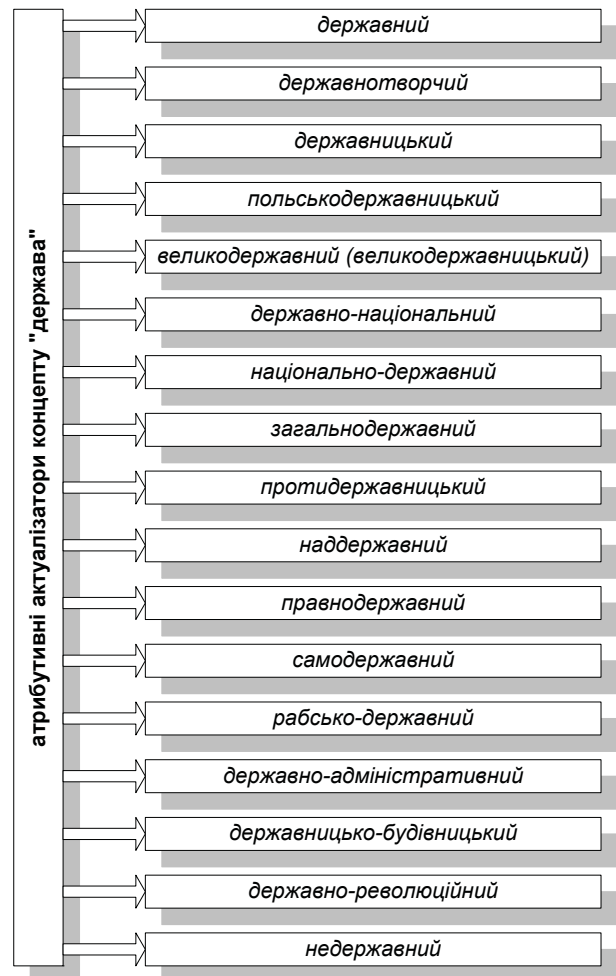
З-поміж комунікаційних засобів, які кореспондують у вісниківському дискурсі виразний ідеал української самостійної держави, окрему групу становлять ад'єктиви, утворені на базі основного номінанта концепту. Найрозгалуженішою є синтагматика ад'єктива «державний». Репрезентативними є кваліфікатори «державнодержавний», «державницький». Ад'єктив «великодержавний» («великодержавницький») публіцист ідентифікує як російський імперський. Ад'єктиви «державно-національний», «національно-державний» свідчать про сприймання Д. Донцовим реалій навколишнього світу крізь призму концепту «нація». Концепт «держава» актуалізують у дискурсі АНВ («Вістника») також такі ад'єктивні концептзміни, як «загальнодержавний», «протидержавницький», «наддержавний», «правнодержавний», «самодержавний», «рабськодержавний», «державно-адміністративний», «державницько-будівницький», «державно-революційний», «недержавний». Вербалізація концепту «держава» підпорядкована концепції виходу з перманентної національної кризи українства.

Ключові слова: концепт «держава», вісниківський дискурс, Д. Донцов, кваліфікатив.

Вісниківська комунікаційна система позиціонує Д. Донцова як теоретика української державності, носія ідеї безкомпромісного самостійництва. Ця тема досить виразно артикульована в працях таких дослідників, як Р. Безсмертний, М. Бутиріна, Є. Єндик, М. Ільницький, С. Квіт, В. Кириленко, Г. Корбич, С. Кость, М. Леськова, М. Мандрик, Р. Олійник, О. Ситник, М. Сосновський, М. Чугуєнко, Ю. Шаповал, Т. Шептицька, В. Шкляр, І. Шліхта та ін. (детальніше див. [5]).

З-поміж комунікаційних засобів, які кореспондують у вісниківському дискурсі виразний ідеал української самостійної держави, окрему групу становлять ад'єктиви, утворені на базі основного номінанта концепту. Вони займають своє, визначене їм місце в тій мовній при-

змі, крізь яку читачі «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника») осягають дійсність, і впливають на їхнє світосприймання та мислення, корегуючи їх у напрямку державності. Дослідження атрибутивних актуалізаторів донцовського концепту «держава» склало мету нашої статті. Для початку об'єднаймо їх у схемі.

Найрозгалуженішою виявилася синтагматика ад'єктива «державний». Розглянуте концептуальне поле об'єднує 73 субконцепти. Ці конститuentи концепту «держава» не рівноправні за функціональним навантаженням. Найпрезентабельніший субконцепт «державний муж». Частота його експлікації (9 позицій) засвідчує непересічність ментального образу в

мовній свідомості публіциста. Непохитне переконання Д. Донцова, що історію творять одиниці, супроводжувалось особливими вимогами до них. «До основних чеснот цієї еліти, – підкреслює І. Огородник, – Донцов відносив героїзм, непотурання злу, віру в своє високе «післанництво», відданість справі, поняття честі, фанатизм у службі ідеї, відвагу стояти і впасти при своєму ідеалі, в цілому ж зводячи їх до трьох головних: благородності, мудрості та мужності» [2, с. 497]. Вісниківські державні мужі явно не дотягували до омріяного теоретиком державності ідеалу. Вони «впали на божевільну ідею накидати церкві ті чи інші догми» (Д. Д., Пр. акт. р.:266); «можуть застерігатися проти війни світоглядів» (Д. Д., 1937:54) і – головне – «момент власновладства, неминучий для поняття власнодержавності і суверенності, був дивоглядом для тих державних мужів» (Д. Д., Ав. нас.:746).

Саме таких державних мужів і звинувачував Д. Донцов за поразку в українських визвольних змаганнях, хоч і робив похибку на те, що «не рожами був встелений шлях сих державних мужів...» (Д. Д., Тарг. чи П.:166). Ім'я одного з них конкретизується із серпанком гумору, пор.: *Громадський Голос... гудить «реакцію», яка змусила такого многонадійного державного мужа як Винниченко покинути своє премієрство* (Д. Д., Ав. нас.:825).

Справедливо критикуючи українську еліту, головний вісниківець наголошує, що її хронічні хвороби викликані об'єктивними причинами, передовсім бездержавністю. Перманентно розв'язуючи проблему «...Як мозок того державного мужа уявляв собі суверенність, коли вона не була ані самостійністю, ані сепаратизмом?» (Д. Д., Ав. нас.:746), Д. Донцов пропонує шляхи виходу із зачарованого кола «бездержавність – малоросійство». Один із них, на думку публіциста, вдало опрацьований Н. Макиавеллі, який «уявляв собі державного мужа в постаті лиса (або льва), й ніколи в постаті осла» (Д. Д., Аг. больш.:681; див. також: Д. Д., Пасм. г.:459).

Близькими до розгляданого виступають субконцепти, що конкретизують державні функції мужів, а саме: *А на сторожі системи стоїть нова февдальна кляса – фінансієра, спекулянти, робітничі синдикати, ... державні урядовці* (Д. Д., Сум. маркс.:301); *І сі засади пралісу боронить державний канцлер Німеччини, Адольф Гітлер...* (Д. Д., Про бар. і бар.:53); *В часописях читаємо, як баварський міністр Шельтер, що грозився арештувати державного комісаря для Баварії, сам був без спроти-*

ву тим комісарем арештований... (Д. Д., Сум. маркс.:305).

Другу позицію за квантитативним показником зайняли одразу три субконцепти, а саме: державний апарат, державна влада, державна ідея. На їх реалізацію в українській дійсності Д. Донцов, політик і журналіст, покладав особливу надію.

Номінативна сполука «державний апарат» функціонує з такими ад'єктивними кваліфікаторами, як: *розхитаний державний апарат* (Д. Д., Bell.s.c.:66); *зі знищенням державним апаратом* (Д. Д., Ав. нас.:738). Публіцист не приховує свого зацікавлення методами «захоплення державного апарату і його скріплення» (Д. Д., Bell.s.c.:60), «бо нераз улягала та сторона, що спиралася на зорганізований державний апарат...» (Д. Д., М. і пр.:336).

Для мовної ментальності Д. Донцова як «законодавця волюнтаризму» (Б. Пастух) у культурно-духовному просторі українців особливо релевантний субконцепт «державна влада». Публіцист-вісниківець акцентує думку, що «незалежно від нашої волі й нашого бажання, питання про державну владу для всієї України поставлено було життям...» (Д. Д., Дві рев.:364). Однак воно наштовхнулося на сильний спротив з боку українського менталітету, про що з неприхованою прикрістю пише Д. Донцов: «В сім *qui pro quo*, в сім плутанню атрибутів державної влади з атрибутами катівського фаху, в сім моральнім відкиненню всякої влади і всякого насильства, в недоціненню його соціальної ролі і є той ліберальний первень української вдачі, за який називали нас большевики «мягкотелими» і через який історія положила на разі нас на обидві лопатки» (Д. Д., Аг. одн.д.:64).

Вісниківський редактор нагадує читачеві зовсім недавній приклад більшовицької партії, яка «з ентузіазмом брала на себе головне завдання всього пролетаріяту – завойовання державної влади...» (Д. Д., Дві рев.:369; див. також: Д. Д., Дві рев.:364–365). Не приміряючи на себе імперської ментальності росіян, Д. Донцов радить українському реципієнтові ЛНВ придивитися до їхнього вміння зосередити свою увагу на суттєвому і присвятити сили непромінальному. Розгляданий субконцепт становить обов'язкову аксіологічну сутність нації, пор.: *Ну, коли нація сотворила собі таку традицію, традицію державної влади, і нею живе, то значить, се вже свідомо нація, значить, в ній є вже та національна свідомість, яка потрібна для «наполеонізму»...* (Д. Д., Тарг. чи П.:168).

До речі, усі субконцепти, що аналізуються в цьому фрагменті дослідження, тісно «взаємоді-

ють» у вісниківському дискурсі: державні мужі виявляються неспроможними ні в питаннях державної влади, напр.: *Кривавий досвід Франції показав, що така «еліта» допроваджує або: до звироднення парламенту і державної влади, до її параліжу, або – до «кабінету убивць»...* (Д. Д., До конс.:305); – ні щодо продукування державної ідеї, пор.: *Драгоманів доводив, що російська державна ідея – це наша ідея...* (Д. Д., Аг. больш.:684).

Серед кваліфікативів субконцепту «державна ідея» домінують ад'єктиви «українська», «наша». Предметом уваги журналіста стають також *«державна ідея» метрополії* (Д. Д., Патр. і нац.:67), *їх* (Польщі, Росії та ін. – Л. С.) *державні ідеї* (Д. Д., Той п.:262).

Третю квантитативну сходинку (5 позицій) посіли субконцепти «державне будівництво» й «державна самостійність».

До питання державного будівництва Д. Донцов підходив ґрунтовно й відповідально, про що свідчить його вісниківська фраза «З усіх перелічених в горі питань нашого державного будівництва – «Що», «Хто» і «Як», найцікавіше мабуть се останнє» (Д. Д., Тарг. чи П.:167).

Утім, найпильніша увага теоретиком української державності приділялась питанню «хто?». Донцовська відповідь на нього актуалізує «державно-творчі елементи з колишньої хліборобської аристократії», які «треба буде втягнути в процес державного будівництва» (Д. Д., Тарг. чи П.:164) на протигагу радянській спробі «притягнення трудових мас під кермою робітничої кляси (читай: партії) до участі в державнім будівництві» (Д. Д., К.В.І. і парт.:78). І знову з'ясовуються проблеми української еліти, яка виявляється неспроможною і на цьому етапі державотворення: *Чи хтось перешкоджає їй* (панівної верстви. – Л. С.) *державному будівництву? – Ніхто й ніщо, лиш її власна слабкість і нікчемність* (Д. Д., Тарг. чи П.:165). Віддаючи данину своєму соціалістичному минулому, головний вісниківець зауважує, що «одні соціалісти відразу стали «на історичний ґрунт боротьби за державну і господарську самостійність» (Д. Д., Ав.нас.:737). Але й професійне сьогодення непроминально нагадує про себе, тому з'являються в інфосфері «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника») пасажі про певний журнал або окремого журналіста, які артикулювали питання державної самостійності, пор.: *Для сеї часописі – Велика Україна, се «недозрілі ще до державної самостійності простори і маси»...* (Д. Д., L.des.:225) тощо.

У дискурсі Донцова-публіциста базовий маркер субконцепту спорадично замінюється

синонімічними номінантами «незалежність» і «сепаратизм». Розгляданий субконцепт устальюється також завдяки взаємодії із субконцептами, що маніфестують протилежне значення, а саме: «державна асиміляція» і «державна залежність» з одиничним індексом позиціонування, пор.: *«...Вивод» – звичайно примінюваний Москвою в завойованих нею землях, коли виводили відтіля найбільш видатних і небезпечних в середину московської області, випробований спосіб державної асиміляції, яка з корінням нищила місцевий сепаратизм* (Д. Д., М.Хв.:594).

Субконцепт «державна політика» артикулюється в комунікаційному просторі ЛНВ чотири рази, проте він не має наскрізного позиціонування і засвідчується лише в одній статті Д. Донцова під назвою «В десятилітню річницю» (1924), причому з певною конотацією, з якою субконцепт запозичується з аналізованих вісниківським редактором дискурсів д-ра М. Лозинського та Г. Зінов'єва, напр.: *Шан. професорови ані в голові хоч трохи застановитися над тим, що буде з його програмою, коли Зінов'єву захочеться замість «державної» української політики, зайнятися, скажім, афганістанською або фінляндською «державною» політикою...* (Д. Д., В дес.р.:378) та ін. Лапки, у яких кореспондує семантику базовий номінант субконцепту, ідентифікують її відхилення від узуального розуміння в бік ілюзорності, фантомності.

Далі на функціональній шкалі розмістилися субконцепти «державний інтерес», «державна машина», «державний промисл», «державний устрій», кожний із яких представлений у вісниківському дискурсі тричі.

Продовжуючи традицію державницького освідомлення українців, Донцов-журналіст знайомить читачів із російським досвідом реалізації державних інтересів, заради яких нехтуються масштабніші інтереси, а саме: світової революції, пор.: *Але можемо заложитися, що чудесний Грузин поміж інтересами світової революції та державними інтересами матушки Росії, таки вибере ці останні* (Д. Д., Сум. маркс.:306); – інтернаціонального соціалізму, пор.: *В обох випадках не дбання про інтереси інтернаціонального соціалізму, лише – гола боротьба за державні інтереси Росії, прикрита (для дурнів) гамором прекрасних фраз* (Д. Д., Конс.москв.:278).

Субконцепт «державна машина», на наш погляд, виступає образним корелятом концепту «державна». Покликаний аглютинувати стандарт та експресію, публіцистичний дискурс стимулює продукування матафор, і цим, як бачимо,

вдало послуговується журналіст. Він пише про «відрух, що мав скріпити розхитану державну машину» (Д. Д., Bell.s.c.:59) тощо. Шляхом метафоричної концептуалізації світу виникають також інші «механізовані» субконцепти, напр.: *Чи може маємо діло з силою, що дивує світ... справністю державного механізму?* (Д. Д., Ос.рефл.:180).

Д. Донцов не був практиком-державотворцем. «Взагалі він був людиною слова, а не діла» [4, с. 513]. Тому питання державного промислу репрезентовані у вісниківському дискурсі лапідарно. Відповідний субконцепт кодифікується шляхом констатації загальновідомих фактів, як-от: *Спроби усталити розквіт державного промислу на визиску селянина ... скінчилися явною невдачею* (Д. Д., Жовт. і м.:176) та ін.

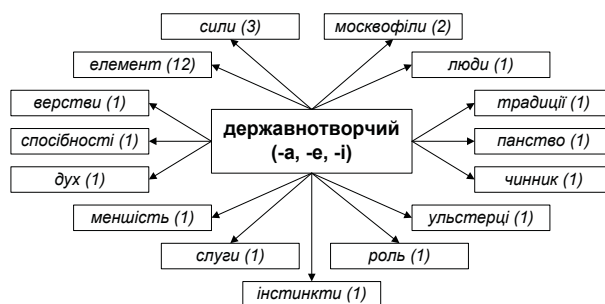
Донцовський субконцепт «державний устрій» перебуває в силовому полі концепту «нація»: *Але в справах державного устрою, шкільництва, просвіти загальної політики, і пр. – нація є «понад все, цєбто понад одиницю, подекуди понад родину, понад окремі верстви загалу, понад інтереси даного моменту»* (Д. Д., Пр.акт.р.:266). І «навіть людське життя знецінюється, потрапляючи в протистояння з інтересами «законної охорони загального державного (московського) устрою» (Д. Д., Пушк. діл.:465–466). Агресивну конотацію розглядає субконцепт здобуває завдяки введенню в його концептополе кваліфікатора «московський», елемента російської мовної картини світу.

Одним із найрепрезентованіших у донцовському дискурсі став кваліфікатор «державотворчий». Його досить широке використання (друге місце після ад'єктива «державний») на шпальтах ЛНВ свідчить про бачення журналістом майбутньої української держави як такої, що потребує не лише реставрації, але й значною мірою творення. Тому авторитетну думку Ю. Шаповала «Вустами нового редактора Д. Донцова «Літературно-Науковий Вістник» проголосив визначальний сенс ідеології у суспільному житті, значення чітко сформульованого національного кредо – відновлення державності, помноженого на незламну волю в його осягненні» [7, с. 670] вважаємо за можливе доповнити вказівкою на пасіонарну ідею національного державотворення у вісниківських статтях Д. Донцова.

Аргументуючи постульовану думку, з'ясуємо валентнісні особливості лексеми «державотворчий», графічно артикульовані далі.

Субконцепт «державотворчий елемент» дванадцять разів позиціонується в досліджу-

ваному донцовському дискурсі з неоднозначною конотацією. Домінують критичні інтексти журналіста, у яких він викриває сумнівну «державотворчість» заявлених елементів. Зовсім несподівані субстанції починають виконувати невластиву їм функцію «державотворчих» елементів, а саме: *Не треба думати зрештою, що наші «патріоти» лише Москалів на Україні уважають за «державотворчий» елемент* (Д. Д., Патр. і нац.:69); *...Оте «малоросійське дворянство», що продало свої права за миску сочевиці, уважає Липинський за «єдиний державно-творчий елемент серед української нації»...* (Д. Д., Г.тр.:610) тощо.

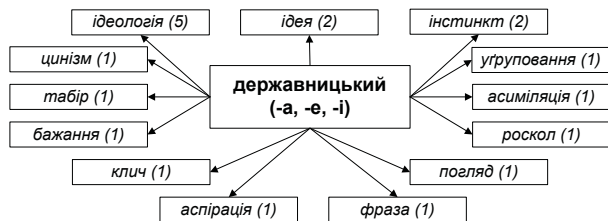
У викривальному ключі Донцов-вісниківець описує сили, які видають себе за державотворчі: *Як моглиби сторонники Липинського осудити без застережень панейківців, коли він уважав москвофілів за «активні державотворчі сили місцевого українського громадянства», без яких «будова української держави абсолютно не можлива»?* (Д. Д., Г.тр.:610). Публіцист настільки стурбований свідомим введенням громадськості в оману, що ще двічі в різних статтях повертається до артикульованої думки (див.: Д. Д., Патр. і нац.:66; Д. Д., Тарг. чи П.:162). Автор статей з ідкою іронією цитує панегірики про державотворчі наміри «модерного москвофільства» (Д. Донцов). Такі фрагменти вісниківського дискурсу слугують ілюстрацією думки сучасних донцовознавців: «Прихильник незалежного існування української нації, авторитарного українського державотворення навіть з ознаками кастовості й мілітаризму, Донцов рішуче виступав проти найменших проявів москвофільства в Україні, не сприймав ні соціалізму, ні демократії» [3, с. 75].

Заперечуючи все, що існувало поза національним виміром, головний редактор «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника») пропонує своє розуміння лексеми «державотворчий» – «той, що сприяє процвітанню нації». Саме з такою семантикою знаходимо її в інтекстах типу «Колись навіть Вацлав Сєрошевський називав бандитськими постаті історичних

романів Сенкевича, ... але якраз люди, виховані на тих постатях, створили свою державу, показалися державнотворчими» (Д. Д., L.des.:226) тощо.

Ад'єктив «державницький» бере участь у творенні чималої кількості субконцептів, що знайшло відображення у схемі.

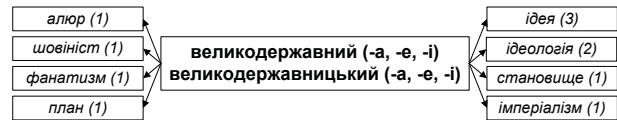
Як бачимо, кількісний показник вербальних репрезентацій найбільший у субконцепту «державницька ідеологія», пояснення чому криється в семантичній місткості базового номінанта. Зрозуміло, що державницька ідеологія Донцова-політика цікавила більше, ніж, скажімо, державницькі фрази. Публіцист не подає дефініції мовного знака, натомість розтлумачує його від протилежного: *В наші часи всяка ідеологія, яка не висуває примат клясово-політичного ідеалу над клясово-соціалним, не є державницькою ідеологією і мусить скінчити своєю Тарговицею...* (Д. Д., Тарг. чи П.:164).

Вісниківський теоретик державності розглядає особливості побутування в українському соціумі «ідеології „хліборобів-державників»» (Д. Д., Тарг. чи П.:161), «державницької ідеології монархістів» (Д. Д., 1927:74) тощо. За допомогою концептзмінних «одинок» й «українська» журналіст наголошує на винятковості державницької ідеології для нації, пор.: *І нас хочуть переконати, що ся ідеологія не лише державницька, а що вона одиноко державницька українська ідеологія* (Д. Д., Тарг. чи П.:162). Тому як аномальний сприймається факт «витворення серед нашої людности двох польсько-державницьких ідеологій на крайних бігунах суспільної ідеології» (Д. Д., Жовт. і м.:330).

Близький до розглянутого субконцепт «державницька ідея», яка, за словами Д. Донцова, «тепер у всіх на устах» (Д. Д., Єд., що є:74). Для переважної більшості то була лише данина моді. Очевидно, це розумів і сам публіцист, інакше б на сторінках ЛНВ не з'явилася фраза: *Всі наші угруповання «самостійницькі», та се не значить, щоби всі вони дійсно були державницькими* (Д. Д., Тарг. чи П.:161). Проте навіть не зовсім усвідомлений поступ Донцов-вісниківець уважав бажаним, коли запитував: *Чи державницькі кличі не є на устах тих Українців,*

яким, шануючий себе Українець, не повинен подавати руки? (Д. Д., М. і пр.:279).

Ад'єктив «великодержавний» («великодержавницький») позиціонує у вісниківському дискурсі Росію. Його сполучувальні властивості мають такий графічний вигляд:

Отож субконцепти з базовими поняттями «ідея» та «ідеологія» знову домінують.

У трьох інтекстах Донцов-публіцист устигає дефініціювати ад'єктив «великодержавний» як наднаціональний, а також ідентифікувати його як російський імперський, пор.: *...Наднаціональна (великодержавна) ідея – бодай в теорії, коли не в практиці – мріє про «один народ» лише під оглядом політичним...* (Д. Д., Від д. до н.:220); *Л. Любімов пише: «вся справа в тім, чи вмерла російська імперська великодержавна ідея. Ми знаємо, що вона не вмерла»...* (Д. Д., Пушк.діл.:468).

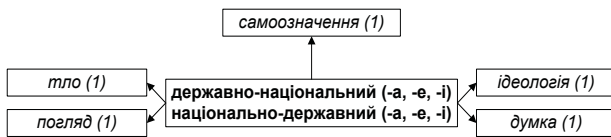
Ідея, що має такі параметри, явно деструктивна для української держави, у розвитку якої вісниківський редактор бачить єдино можливий імператив: *Треба, щоб вона не була причинкою чиєсь великодержавної ідеї, лиш мала власну* (Д. Д., До конс.:304). Вимоги, аналогічні зазначеній, часто повторювались у працях журналіста, що дало дослідникам його митецького спадку можливість резюмувати: «...Скрізь і завжди Донцов залишався супротивником російського імперіалізму та оборонцем цілковитої і повної незалежності України, заявляв, що федерація України з Росією така ж нісенітниця, як федерація Англії з Ірландією» [6, с. 4].

Авторитарну енергетику випромінює й субконцепт «великодержавницька ідеологія», пор.: *Бо напр. ідеологія Мусоліні теж є великодержавницька і теж підпорядковує тій великодержавности всі суспільні ідеології...* (Д. Д., Персп.:456).

Негативну конотацію мають концептзмінні субконцепту «російський великодержавний імперіалізм», а саме: «розпорошення людности», «знищення незалежних органів громадського чину й громадської думки», «знищення самої можливості повстання об'єднуючих сю людність політичних кличів» (Д. Д., Дві рев.:368). На початку політичної діяльності Д. Донцова російський великодержавний імперіалізм не натрапляв на жодну перешкоду. Найвпливовіші українські політичні партії – від монархістів (П. Скоропадський) до лівих (В. Винниченко)

страждали на ментальне малоросійство, тобто визнання підпорядковувального авторитету Росії. Майбутній вісниківський редактор перший рішуче відкинув цю фатальну ваду. Нестримний спротив великодержавному імперіалізму пронизує й дискурс «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника»). Обґрунтовуючи необхідність державно-політичного сепаратизму від Росії, головний редактор артикулював реципієнтові думку про те, що «бунтівничі стремління» України, себ-то її змагання до державности отже перехрещувалися з великодержавними плянами Росії, а ніяким способом не йшли з ними паралельно» (Д. Д., Той п.:261).

Ад'єктиви «державно-національний», «національно-державний» утворюють у донцовському дискурсі таке концептополе:

Симптоматичною видається сама природа донцовського новотвору. Занурившись у націоналістичну парадигму, Д. Донцов сприймав усі реалії навколишнього світу крізь призму концепту «нація». Він «розглядав ідею державности у системі національної ідеології» [1, с. 86]. У цій ситуації поняття держави та нації стають надзвичайно близькими, суміжними, що, очевидно, й спонукало журналіста об'єднати їхні номени в одне слово.

Концепт «державна» актуалізують у дискурсі ЛНВ («Вістника») також такі ад'єктивні концептзміни:

– загальнодержавний (3 позиції), напр.: *...Побачимо, що проповідують вони (українізатори. – Л. С.): прищеплення... поваги до загально-державної культури, ксенофобії до чужинців (до Європи), а все се є елементи загально-державного патріотизму...* (Д. Д., Що т. «укр.» Укр.:1108);

– протидержавницький (2 позиції): *Вони кажуть: «се правда, що внутрі Центр. Ради діяли чинники протидержавницькі і проти самостійницькі»* (Д. Д., Ав.нас.:739–740);

– наддержавний (2 позиції): *Тої самої думки лишився і другий соціяліст Бочковський, який теж тужить за «наддержавною унією» на сході Європи* (Д. Д., Ав.нас.:749);

– правнодержавний (2 позиції): *...Автор думає, що «український консерватизм...» мусить спиратися тільки на сих зреалізованих правно-державних актах...* (Д. Д., Тарг. чи П.:161–162);

– самодержавний (2 позиції): *Так, республіканська Франція заключала союз з самодержавною поміщицькою Росією...* (Д. Д., Тарг. чи П.:163);

– рабськодержавний (1 позиція): *Сталін хоче перевести рабсько-державну форму господавства...* (Д. Д., Від К.М. до А.С.:920);

– державно-адміністративний (1 позиція): *Ми... тримаємося ясных вказівок Драгоманова в «Чудацьких Думках»: «Обрусені є ознака і наслідок не національного духу, а певної державно-адміністративної систем»...* (Гр.Грекул) (Д. Д., Пр.акт.р.:655);

– державницько-будівницький (1 позиція): *Цілковиту капітуляцію перед російським Сходом – бачимо у Дмовського з його захопленням... «державницько-будівницьким зміслом» російського народу...* (Д. Д., Чи Зах.:382);

– державно-революційний (1 позиція): *Дашинський писав: «...Що росіяни висувать на чоло своїх державно-революційних жадань федеративну республіку, се зрозуміло і логічно»* (Д. Д., Персп.:461);

– недержавний (1 позиція): *Але «утопією є хотіти будувати державу при помочи націоналізму, для якого в свідомости недержавних українських мас ніякого ґрунту не має»* (Д. Д., Тарг. чи П.:168).

Інші ад'єктивні репрезентанти концепту «державна» мають спорадичну фіксацію в комунікаційному просторі «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника»), проте сукупно вони відіграють важливу роль у кодифікації концепту.

Таким чином, саме державу Д. Донцов уважав першочерговою цінністю. Домінантою мовної ментальності головного редактора «Літературно-Наукового Вістника» («Вістника») третього періоду його функціонування став концепт «державна». Серед засобів вербалізації донцовського концепту «державна» одне з домінантних місць займають численні ад'єктивні деривати прямого номінанта концепту.

Література

1. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / Степан Кость. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.

2. Огородник І. Інтегральний націоналізм Д. Донцова / І. В. Огородник, В. В. Огородник // Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: навч. посібн. / І. В. Огородник, В. В. Огородник. – К.: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – С. 492–499.

3. Огородник І. Донцов Дмитро / І. В. Огородник, М. Ю. Русин // Українська філософія в іменах

: навч. посібн. / І. В. Огородник, М. Ю. Русин; за ред. М. Ф. Тарасенка. – К. : Либідь, 1997. – С. 73–77.

4. Прокоп М. Дмитро Донцов (1883–1973) / Мирослав Прокоп // Напередодні незалежної України. Спостереження і висновки / Мирослав Прокоп. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1993. – Т. 62. – С. 511–523. – (Бібліотека Українознавства).

5. Супрун Л. Мовноментальні особливості комунікаційної системи «Літературно-Наукового Вістника» : монографія / Л. В. Супрун. – Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2012. – 507 с.

6. Харчук Р. Повернення Дмитра Донцова / Роксана Харчук // Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К. : Товариство «Знання України», 1991. – С. 3–5.

7. Шаповал Ю. І в Україні святилось те слово... : наукові праці / Ю. Г. Шаповал. – Львів : ПАІС, 2003. – 680 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

Д.Д., Ав.нас. – Донцов Д. Авіронове насіння / Дм. Донцов // Вістник. – 1937. – Річник V. – Том IV. – Книжка 10. – С. 731–755; Книжка 11. – С. 803–830.

Д.Д., Аг.больш. – Донцов Д. Агонія большевизму і Еклезіяст / Дм. Донцов // Вістник. – 1933. – Річник I. – Том III. – Книжка 9. – С. 673–694.

Д.Д., Аг.одн.д. – Донцов Д. Агонія одної доктрини (Під новий рік) / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1924. – Річник XXIII. – Том LXXXII. – Книжка I–IV. – С. 56–67.

Д.Д., Від д. до н. – Донцов Д. Від «держави» до «народу» / Devius // Вістник. – 1937. – Річник V. – Том I. – Книжка 3. – С. 217–220.

Д.Д., Від К.М. до А.С. – Донцов Д. Від Карла Маркса до Адама Сміта (Вигляди совітського самодержав'я) / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1931. – Річник XXX. – Том CVII. – Книжка X. – С. 909–922.

Д.Д., Г.тр. – Донцов Д. Гальванізатори трупів / Дм. Донцов // Вістник. – 1935. – Річник III. – Том III. – Книжка 7–8. – С. 592–611.

Д.Д., Дві рев. – Донцов Д. Дві революції / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1927. – Річник XXVI. – Том XCIII. – Книжка IV. – С. 360–375.

Д.Д., До конс. – Донцов Д. До консолідації / Дм. Донцов // Вістник. – 1934. – Річник II. – Том II. – Книжка 4. – С. 301–307.

Д.Д., Єд., що є – Донцов Д. Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії) / Дм. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1930. – Річник XXIX. – Том CI. – Книжка I. – С. 74–85.

Д.Д., Жовт. і м. – Донцов Д. Жовтень і май / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1927. – Річник XXVI. – Том XCIII. – Книжка VI. – С. 171–186; Книжка VIII. – С. 323–336.

Д.Д., К.В.І. і парт. – Донцов Д. Кінець Великого Інквізитора і партія (Фелікс Дзержинський. – Розклад партії. – Большевизм на Україні. – Наша політика) / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник.

– 1926. – Річник XXV. – Том XCI. – Книжка IX. – С. 68–83.

Д.Д., Конс.москв. – Донцов Д. Консолідація москвофільства / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1926. – Річник XXV. – Том XCI. – Книжка XI. – С. 272–280.

Д.Д., М. і пр. – Донцов Д. Маса і провід / Дм. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1930. – Річник XXIX. – Том CI. – Книжка III. – С. 263–279; Книжка IV. – С. 331–351.

Д.Д., М.Хв. – Донцов Д. Микола Хвильовий / Дм. Донцов // Вістник. – 1933. – Річник I. – Том III. – Книжка 7–8. – С. 591–609.

Д.Д., Ос.рефл. – Донцов Д. Осінні рефлексії / О. В. // Літературно-Науковий Вістник. – 1922. – Річник XXI. – Том LXXVIII. – Книжка VIII. – С. 179–182.

Д.Д., Пасм.г. – Донцов Д. Пасмиста гіена (*Hyæna striata*) (розділ з нового підручника зоології) / Дм. Донцов // Вістник. – 1933. – Річник I. – Том II. – С. 458–467.

Д.Д., Патр. і нац. – Донцов Д. «Патріотизм» і націоналізм / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1927. – Річник XXVI. – Том XCIV. – Книжка IX. – С. 62–82.

Д.Д., Персп. – Донцов Д. Перспективи (по 25 травня 1926) / Д. Д. // Вістник. – 1936. – Річник IV. – Том II. – Книжка 6. – С. 452–469.

Д.Д., Практ.р. – Донцов Д. Про актуальні річі (діяльог) / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1932. – Річник XXXI. – Том CVIII. – Книжка III. – С. 265–286; Том CVIX. – Книжка VII. – С. 638–661.

Д.Д., Про бар. і бар. – Донцов Д. Про баронів середов'я і баранів з байки / Дм. Донцов // Вістник. – 1936. – Річник IV. – Том I. – Книжка I. – С. 50–66.

Д.Д., Пушк.діл. – Донцов Д. Пушкінська ділема / Д. Д. // Вістник. – 1939. – Річник VII. – Том II. – Книжка 6. – С. 457–470.

Д.Д., Сум.маркс. – Донцов Д. Сумерк марксизму (Тарде – Гітлер – Сталінська опозиція, – і ми) / Дм. Донцов // Вістник. – 1933. – Річник I. – Том I. – Книжка 4. – С. 299–308.

Д.Д., Тарг. чи П. – Донцов Д. Тарговица чи Полтава? / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1925. – Річник XXIV. – Том LXXXVIII. – Книжка X. – С. 160–174.

Д.Д., 1927 – Донцов Д. 1927 / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1927. – Річник XXVI. – Том XCII. – Книжка I. – С. 64–78.

Д.Д., 1937 – Донцов Д. 1927 / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1937. – Річник V. – Том I. – Книжка I. – С. 54–66.

Д.Д., Той п. – Донцов Д. «Той перший» (Памяти Петра Великого) / Д. Д. // Літературно-Науковий Вістник. – 1925. – Річник XXIV. – Том LXXXVI. – Книжка III. – С. 257–262.

Д.Д., Чи Зах. – Донцов Д. Чи Захід?.. / Дм. Донцов // Вістник. – 1934. – Річник II. – Том II. – Книжка 5. – С. 377–387.

Д.Д., Що т. «укр.» Укр. – Донцов Д. Що таке «українізація» України? (трохи соціології) /

Д.м. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1929. – Річник XXVIII. – Том ХСХ. – Книжка XII. – С. 1097–1111.

Д.Д., Bell.s.c. – Донцов Д. Bellua sine capite (3 нагоди пятилітніх роковин проголошення незалежності України) / Д. Донцов // Літературно-Науковий Вістник. – 1923. – Річник XXII. – Том LXXIX. – Книжка I. – С. 58–71.

Д.Д., L.des. – Донцов Д. «Loca deserta» / О. В. // Вістник. – 1936. – Річник IV. – Том I. – Книжка 3. – С. 224–228.

Ludmyla Suprun

ATTRIBUTE ACTUALIZERS OF DONTSOV'S CONCEPT OF "STATE"

The relevant in language mentality of Dontsov's the concept of "state" appears in the article as a set of subconcepts, produced with the participation of adjectival derivatives of the nominee "state". They have their defined place in the language prism through which readers of "Literary-Scientific Herald" ("Herald") grasp the reality and affect to the perception of the world and the thinking of audience, adjusting them toward statehood.

Among communication means, which herald discourse corresponds to a distinct ideal of Ukrainian independent state in the herald discourse, another group are adjectives, formed on the base of the main nominee of the concept.

Been the largest was the syntagmatics of adjective "state". Examined conceptual field brings together 73 subconcepts. These constituents of the concept of "state" does not equal by the functional load. The most presentable subconcept is "a statesman". The frequency of its explication certifies the originality of the mental image in linguistic consciousness of journalist. The second position was occupied by quantitative measure of just three subconcepts, namely the state apparatus, government, state idea. On their implementation in Ukrainian reality Dontsov, politician and journalist, placed special trust. The third quantitative step took subconcepts "nation building" and "independent state". Further on the functional scale located subconcepts "public policy", "state interest", "state machine", "state industrial", "polity".

One of the most represented in Dontsov discourse became qualifier "state constructive". Its wider use on pages of LSH indicates about journalist vision of the future of Ukrainian state as one that requires not only restoration, but also largely creation. In the layout of significant number of subconcepts also involved an adjective "derzhavnytskyu". An adjective "great state" ("velykoderzhavnytskyu") Dontsov-writer identifies as the Russian imperial. The adjectives "state-national", "national state" suggests that, immersed in the nationalist paradigm, D. Dontsov perceived all reality of the world through the prism of the concept of "nation". In this situation the concept of the state and nation are extremely close.

The concept "state" in the discourse of LSH ("Herald") also actualize such as adjectival concept variables as "general national", "against national", "over national", "pravnoderzhavnyu", "autocratic", "slave state", "public-administrative", "state-budivnytskyu", "state-revolutionary", "non-state".

The verbalization of the concept of «state» is subject to concept of exit from permanent national crisis of Ukrainians. Among the means of verbalization of Dontsov's concept of «state» one of the dominant places are numerous adjectival derivatives of direct nominee concept.

Keywords: concept "state", herald discourse, D. Dontsov, qualifier.

Людмила Супрун

АТРИБУТИВНЫЕ АКТУАЛИЗАТОРЫ ДОНЦОВСКОГО КОНЦЕПТА «ГОСУДАРСТВО»

Профильный в языковой ментальности Дмитрия Донцова концепт «государство» предстает в статье как комплекс субконцептов, продуцированных при помощи адъективных дериватов номинанта «государство». Они занимают свое определенное им место в той языковой призме, сквозь которую читатели «Литературно-Научного Вестника» («Вестника») постигают действительность, и влияют на мировосприятие и мышление аудитории, корректируя их в направлении государственности.

Среди коммуникационных средств, которые корреспондируют в вестниковском дискурсе выразительный идеал украинского самостоятельного государства, отдельную группу представляют адъективы, образованные на базе основного номинанта концепта.

Самой разветвленной оказалась синтагматика адъектива «государственный». Репрезентированными в донцовском дискурсе стали квалификаторы «государствотворящий», «державный». Адъектив «великодержавный» Донцов-публицист идентифицирует как российский, имперский. Адъективы «державно-национальный», «национально-державный» свидетельствуют о восприятии Д. Донцовым реалий окружающего мира сквозь призму концепта «нация». Концепт «государство» актуализирует в дискурсе ЛНВ («Вестника») также такие адъективные концептпеременные, как «общегосударственный», «противогосударственный», «наддержавный», «правногосударственный», «самодержавный», «рабскидержавный», «государственно-административный», «государственно-строительный», «государственно-революционный», «негосударственный».

Вербализация концепта «государство» подчинена концепции выхода с перманентного национального кризиса украинства.

Ключевые слова: концепт «государство», вестниковский дискурс, Д. Донцов, квалификатив.

Надійшла до редакції 15.03.2015 р.

Юлія Комлик

ПРИСЛІВНИКИ ЗІ СЛОВОТВІРНИМИ КОНСОНАНТНИМИ СУФІКСАЛЬНИМИ ФОРМАНТАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті йдеться про особливості творення лексико-граматичного класу прислівників за допомогою однокомпонентних консонантних суфіксів. Належна увага приділена дистрибутивним характеристикам цих суфіксів та їхній продуктивності в складі незмінюваних повнозначних слів, що розкриває своєрідність цієї лексико-граматичної категорії та її винятковий фонеморфологічний потенціал як повнозначної частини мови.

Ключові слова: суфікс, дистрибутивний, консонантний, продуктивний, фонеморфологічний.

Українська мова завдяки своєму тривалому розвитку має струнку звукову й чітку граматичну системи, впорядковані виражальні засоби. Однією з характерних особливостей на всіх етапах її формування був «постійний рух у системі частин мови, зокрема перехід слів і окремих словоформ інших частин мови в прислівник» [4, с. 33].

Необхідно зазначити, що в україністиці проблема чіткого виокремлення й поділу слів на лексико-граматичні розряди вивчалася доволі ґрунтовно. Природно, що прислівник як частина мови, котра «об'єднує у своєму складі клас слів із загальним категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії або стану, іншої непроцесуальної ознаки або предмета» [7, с. 399], не залишалася поза увагою лінгвістів, серед яких І. Р. Вихованець [9], К. Г. Городенська [2], І. М. Уздиган [7], І. К. Чапля [10], Г. М. Ярун [11] та багато інших.

У наукових розвідках (монографіях, навчальних посібниках, статтях) автори обирають цю лексико-граматичну категорію як об'єкт аналізу з погляду семантико-функціональних характеристик, передусім каузальних [5, с. 34–39], локативних [6, с. 77–87] груп прислівників та їхніх морфолого-синтаксичних особливостей [1, с. 34–39]. При цьому увага мовознавців зосереджується на вивченні суто граматичних аспектів цих незмінних повнозначних слів, тоді як проблема фонеморфологічних рис морфемної будови прислівника залишається не до кінця висвітленою, що зумовлює актуальність цього дослідження.

© Ю. Комлик, 2015

Прислівники належать до такого лексико-граматичного класу незмінних повнозначних слів, що, не маючи морфологічної парадигми, характеризуються різноманітністю морфемної будови, строкацією складу, структури. Споконвіку вони поповнюються за рахунок новоутворень на основі фактично всіх повнозначних частин мови за допомогою різних словотвірних формантів – префіксів, суфіксів, а також конфіксів. Під конфіксами ми розуміємо «словотвірний формант, що становить єдність префікса з іншими морфемами (суфіксом, постфіксом), одночасно використовуваними в словотвірному акті» [8, с. 253].

Найпродуктивнішими елементами в структурі прислівників, на наш погляд, є однокомпонентні суфікси, що співвідносяться з однією фонемою. Саме тому об'єктом для аналізу в статті були обрані характеристики найбільш уживаних консонантних однофонемних суфіксів (-к-; -н-; -ц-; -ш-; -ч-; -т-; -в-; -л-; -й-; -х-; -м-) у складі прислівників.

Основну увагу ми акцентували на дистрибутивних характеристиках цих суфіксальних формантів. Для нас важливо було визначити також продуктивність цих афіксів у складі прислівників.

Матеріалом дослідження послужив словник-довідник І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» [3], що складає понад сто сімнадцять тисяч лексичних одиниць.

Методом суцільної вибірки було дібрано й проаналізовано 520 прислівників, структура яких містить консонантні однофонемні суфікси.

Серед визначених словотвірних розрядів найпоширенішим є той, що містить деривативний суфікс -к-, наприклад: раночком, врозбивку, по-турецькому. Із таким суфіксом було дібрано 270 незмінних повнозначних слів. Характерно, що суфікс -к- найчастіше виступає в таких моделях: « $\neg + \hat{\neg} + \hat{-} - \hat{k} - + \hat{\neg}$ »: завидка, змалку, по-католицькому (83 випадки); « $\hat{+} + \hat{-} - \hat{k} - + \hat{\neg}$ »: разком, біжка, трішки (59 прислівників); « $\neg + \hat{\neg} + \hat{\neg} + \hat{-} - \hat{k} - + \hat{\neg}$ »: зраночку, улітечку, навшпинячки (47 лексем); « $\neg + \hat{\neg} + \hat{\neg} + \hat{-} - \hat{k} - + \hat{\neg}$ »: внапустку, навперемінку, спросонку (30 слів).

Слід зазначити, що наступні моделі трапляються значно рідше: « $\hat{\neg} + \hat{\neg} - \hat{k} - + \hat{\neg}$ »:

ладочком, мистецьки, чутко (12 прикладів); « $\neg + \neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: неподалечку, безперестанку, врозбивку (10); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: по-чудернацьки, по-зlidняцькому (8).

Спорадично можна знайти такі моделі: « $\neg + \hat{+} - \text{к} - \hat{+} + \hat{+}$ »: подеyкувано, по-швидкісному, по-батьківськи, по-батьківському (4 випадки); « $\hat{+} - \text{к} - \hat{+} + \hat{+}$ »: важкенько, їдкувато (2); « $\hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: крихточку, страдницьки, крихіточку (3); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: по-більшовицьки, по-більшовицькому (2); « $\neg + \hat{+} - \text{к} - \hat{+} + \hat{+}$ »: по-казковому, по-ранковому, по-святковому (3); « $\hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: страждальницьки (1).

У складних словах суфікс -к- уживається в таких моделях: « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: вдивовижку, по-білоруськи, по-білоруському (3 лексеми); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: всухом'ятку, усухом'ятку (2); « $\hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{к} - \hat{+}$ »: злочинницьки (1).

Суфікс -к- найчастіше фігурує після глухого приголосного (175 слів: по-українськи), рідше – після дзвінкого (53 лексеми: зблизька) та сонорного (42 випадки: змалку).

Суфікс -н- бере участь у творенні 106 прислівників.

Цікаво, що суфікс -н- найбільш продуктивний у таких двох моделях: « $\neg + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: вручну, дотемна (43 лексеми); « $\neg + \hat{+} + \text{н} - \hat{+}$ »: надаремне, по-культурному (22 слова).

Наступні моделі мають місце значно рідше: « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: невідворотно, навмисне (6); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: врукопашну, по-старомодному (5); « $\hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: виднісінько, дерзновенно (5); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: подеyкувано, по-швидкісному (5); « $\hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: ливнем, регітно (4); « $\neg + \hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: по-зlidняцьки, по-ремісницькому (4); « $\hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: даремнісінько, жалібненько (2); « $\hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: ймовірно, самопасно (2); « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: по-злочинницьки (2); « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{н}$ »: безперестань (1); « $\neg + \hat{+} - \text{н}$ »: уплинь (1); « $\neg + \hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: обережненько (1); « $\hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: страдницьки (1); « $\hat{+} + \hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+}$ »: провокаційно (1); « $\hat{+} + \hat{+} - \text{н} - \hat{+} + \hat{+}$ »: страждальницьки (1).

Суфікс -н- найбільше трапляється після сонорного (42 прислівники: дотемна) і глухого приголосного (38 слів: напівголосно), значно рідше – після дзвінкого (22 лексеми: згрізна), мінімально – після голосного (4 випадки: розмірковано).

Із суфіксом -ц- було дібрано 69 незмінних слів.

Результат дослідження свідчить, що найбільш притаманною для суфікса -ц- є позиція в моделі « $\neg + \hat{+} - \text{ц} - \hat{+}$ »: перехильцем, уран-

ці (43 слова); рідше зустрічається модель « $\hat{+} - \text{ц} - \hat{+}$ »: сліпцем, одинцем (17). Іноді фігурують такі моделі: « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{ц} - \hat{+}$ »: видавцем, укупочці (5 лексем); « $\neg + \neg + \neg + \hat{+} - \text{ц} - \hat{+}$ »: наздогінці (2); « $\hat{+} + \hat{+} - \text{ц} - \hat{+}$ »: ливцем (1); « $\neg + \hat{+} - \text{ц} - \hat{+} + \hat{+}$ »: по-старцівському (1).

Суфікс -ц- після сонорного приголосного вживається в 45 випадках: потайці, прямцем; після глухого (16 слів): тихцем, тюпцем; після дзвінкого 8 лексем: набігці, видрібцем.

Порівняно з широко використовуваними -к-, -н-, -ц-, суфікс -ш- застосовується в 23 прислівниках. Із них найпоширеніші моделі такі: « $\neg + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+}$ » (8) і « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+}$ » (5), наприклад, завгрубшки, здебільшого. Інші – рідше: « $\neg + \hat{+} - \text{ш} -$ » (вширш – 2), « $\neg + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+} + \hat{+}$ » (по-вчорашньому – 2), « $\neg + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+} + \hat{+} + \hat{+}$ » (по-більшовицьки – 2), « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+} + \hat{+}$ » (по-домашньому – 1), « $\hat{+} - \text{ш} - \hat{+} - \text{ш} -$ » (більшменш – 1), « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{ш} - \hat{+}$ » (по-інакшому – 1).

Найбільш характерною для цього суфікса є позиція після сонорного приголосного (13) – завширшки, рідше – після дзвінкого (5) – навглибшки, голосного (3) – по-нинішньому, глухого (2) – тихше.

Суфікси -ч-, -т-, -в- поширені ще рідше (відповідно – 15, 12, 11 випадків). Так, суфікс -ч- уживається в таких моделях « $\neg + \hat{+} + \text{ч} - \hat{+} + \hat{+}$ » (3) – по-хлопчачи, « $\neg + \hat{+} - \text{ч} -$ » (2) – настрічу, « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{ч} -$ » (2) – навстріч, « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{ч} - \hat{+}$ » (1) – вдостачу, « $\neg + \neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{ч} - \hat{+}$ » (1) – навтікача.

Найбільш притаманна для цього суфікса позиція після голосного (10) – навлежачки, рідше – після глухого приголосного (2) – по-хлопчачому, дзвінкого (2) – понижче, сонорного (1) – по-старчачому.

Суфікс -т- фігурує в таких моделях: « $\hat{+} - \text{т} - \hat{+} + \hat{+}$ » (4) – чутко, « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{т} - \hat{+}$ » (3) – по-четверте, « $\neg + \hat{+} - \text{т} - \hat{+} + \hat{+}$ » (2) – намертво, « $\hat{+} - \text{т} - \hat{+}$ » (1) – крихту, « $\neg + \neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{т} - \hat{+} + \hat{+}$ » (1) – напідпитку, « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{т} - \hat{+} + \hat{+}$ » (1) – всухом'ятку.

Після голосного цей суфікс трапляється найчастіше: навбитки (5); рідше після сонорного – вчетверте (4), глухого – піхтурою (3). Після дзвінкого немає випадків уживання.

Суфікс -в- має місце в таких моделях: « $\hat{+} - \text{в} - \hat{+} + \hat{+}$ » (4) – живцем, « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{в} - \hat{+} + \hat{+}$ » (2) – врозбивку, « $\neg + \hat{+} - \text{в} - \hat{+}$ » (1) – посувом, « $\neg + \hat{+} + \hat{+} - \text{в} - \hat{+}$ » (1) – намертво, « $\neg + \neg + \hat{+} - \text{в} - \hat{+}$ » (1) – навперебивки, « $\hat{+} - \text{в} - \hat{+} + \hat{+}$ » (1) – живосилом, « $\hat{+} + \hat{+} - \text{в} - \hat{+}$ » (1) – самопливом.

Найхарактерніша позиція цього суфікса – після голосного (10): ливцем. Лише один є приклад після глухого – намертво.

Суфікс -л- зустрічається в семи словах. У моделі «- + - + ^ + -л- + ^» двічі (по-дорослому). Інші моделі мають поодинокі випадки: «- + ^ + -л- + ^», «- + ^ + ^ + -л- + ^», «- + - + ^ + -л-», «- + - + ^ + ^ + -л- + ^», «^ + ^ + -л- + ^ + ^ + ^». Наприклад: засвітла, небувало тощо. Цей суфікс виступає в позиції після голосного п'ять разів, глухого приголосного – двічі.

Суфікси -й-, -х-, -м- уживаються відповідно в 4, 2 та 1 прислівнику. Так, для суфікса -й- притаманні такі моделі й позиції: «- + ^ + -j- + ^» (1) – спідлоб'я, «- + ^ + -j- + ^ + ^» (2) – по-марійськи, «- + - + ^ + -j- + ^» (1) – попідгір'ю; після голосного – 2, сонорного – 1, дзвінкого – 1.

Моделі із суфіксом -х-: «- + ^ + -х-» – наспіх, «- + ^ + -ч- + ^» – наспіхом; позиція простежується тільки після голосного.

Суфікс -м- наявний у лексемі по-письменному (модель «- + ^ + -м- + ^ + ^») у позиції після глухого приголосного.

Як бачимо, дослідження лише окремих словотвірних формантів прислівника (суфікси -к-, -н-, -ц-, -ш-, -ч-, -т-, -в-, -л-, -й-, -х-, -м-) проливає світло на своєрідність цієї лексико-граматичної категорії та її винятковий фонеморфологічний потенціал як повнозначної частини мови.

Література

1. Болюх О. Морфолого-синтаксичні особливості прислівника / О. В. Болюх // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 34–39.
2. Городенська К. Прислівник / К. Г. Городенська // Граматика української мови : навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Грищенка. – К. : Рад. школа, 1982. – С. 118–123.
3. Морфемний аналіз. Словник-довідник : у 2-х т. / уклад. І. Т. Яценко. – К. : Вища школа, 1980–1981. – 707 с.
4. Муқан Г. Морфологічна будова і способи творення прислівників / Г. М. Муқан // Українська мова і література у школі. – 1983. – № 10. – С. 33–37.
5. Ніколашина Т. Семантико-функціональна характеристика каузальних прислівників української мови / Т. І. Ніколашина // Проблеми української мови та методики : міжвуз. зб. наук. пр. / Слов'янський державний педагогічний інститут. – Слов'янськ, 1997. – С. 34–39.
6. Ніколашина Т. Семантична характеристика прислівників локальної семантики в сучасній україн-

ській мові / Т. І. Ніколашина // Граматика української мови у функціональному висвітленні : зб. наук. пр. / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2000. – С. 77–87.

7. Уздиган І. Прислівник / І. М. Уздиган // Сучасна українська літературна мова : підруч. / за ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища шк., 2002. – С. 399–407.

8. Тараненко О. Конфікс / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / за заг. ред. В. М. Русанівського. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 789.

9. Теоретична морфологія української мови : навч. посіб. / І. Р. Вихованець [та ін.]; під ред. І. Р. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – С. 298–324.

10. Чапля І. Прислівник в українській мові : навч. посіб. / І. К. Чапля. – Х. : Харківський державний університет, 1960. – 123 с.

11. Ярун Г. Кореляція форми і змісту в розвитку української прислівникової системи : навч. посіб. / Г. М. Ярун. – К. : Наук. думка, 1993. – 111 с.

Yuliya Komlyk

ADVERBS WITH DERIVATIVE CONSONANT SUFFIXAL FORMANTS IN THE MODERN LITERARY UKRAINIAN

The article is devoted to the peculiar features of forming the lexico-grammatical class of adverbs with the help of single-component consonant suffixes. Sufficient attention is paid to the distributive characteristics of these suffixes and to their productiveness within inflexible notional words (contentives), which illustrate the peculiarities of this lexico-grammatical category and its exceptional phono-morphological potential as a meaningful part of speech.

Keywords: *suffix, distributional, consonant, productive, phonomorphological.*

Юлия Комлык

НАРЕЧИЯ СО СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ КОНСОНАНТНЫМИ СУФФИКСАЛЬНЫМИ ФОРМАНТАМИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

В статье идет речь об особенностях образования лексико-грамматического класса наречий с помощью однокомпонентных консонантных суффиксов. Надлежащее внимание уделено дистрибутивным характеристикам этих суффиксов и их продуктивности в составе неизменяемых самостоятельных слов, что раскрывает своеобразие данной лексико-грамматической категории и её исключительный фонеморфологический потенциал как самостоятельной части речи.

Ключевые слова: *суффикс, дистрибутивный, консонантный, продуктивный, фонеморфологический.*

Надійшла до редакції 20.04.2015 р.

Оксана Кирильчук

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ МОВНОГО РЕЛЯТИВІЗМУ В УМОВАХ ПОВСЯКДЕННЯ

У статті йдеться про синергетичний аспект впливу мовного релятивізму на формування рідномовного надбання в процесі розвитку навичок риторично-культурного мовлення особистості. Сьогодні доволі актуальними є проблеми розкриття внутрішніх механізмів походження мови і культури, виникнення мовної різноманітності та мовного релятивізму. Мова – це надзвичайно важливий компонент культури, що є і засобом комунікації між людьми, й інструментом творення культури.

Теоретичні основи явища мовного релятивізму зацікавлюють трудності вивчення чужих культур. Між народами з різними культурами виникають проблеми взаєморозуміння. Адже кожна культура, поряд з універсальними, витворює свої, притаманні тільки цій культурі, поняття й закріплює їх у відповідній лексиці. При передачі цих понять іншомовними словами часто виникає концептуальна похибка, суть якої полягає в підміні змісту поняття.

Робиться застереження і щодо негативного впливу суржиків та виникнення бар'єрів мовленнєвого взаєморозуміння в умовах повсякдення.

Ключові слова: синергетичний аспект, мовний релятивізм, мовне середовище, мовленнєве взаєморозуміння, суржик.

Мовно-культурний фактор відіграє вирішальну роль у становленні національної держави. Розширення функцій української мови, відродження україномовних середовищ належить до головних стратегічних завдань державного суверенітету. Те, що мова надзвичайно важливий компонент культури, що вона не є лише засобом комунікації між людьми, а також інструментом творення культури, визнається всіма. Зараз стали вельми актуальними проблеми розкриття внутрішніх механізмів походження як мови, так і культури, виникнення мовної різноманітності та мовного релятивізму.

Аналіз джерельної бази свідчить, що в культурі тісно пов'язані всі її структури й механізми. Руїнація одних відбивається на функціонуванні інших. Відновлення цінного досвіду наукової думки, що спрямована на формування в особистості ефективно комунікативної діяльності, ми додаємо в роботах М. Жуйкової, Л. Масенко, А. Свідзинського, О. Селіванової, О. Потебні, О. Яшенкової та ін. Надзвичайно чутливим індикатором розкладу культури є мова, яка проти волі самих мовців виявляє з ве-

ликою об'єктивністю реальний стан повсякдення в суспільстві.

Ознакою літературної мови є свідоме культивування норми, хоч нормативність й уніфікованість літературної мови є також відносними, адже вона динамічна система, що має механізми збагачення, поповнення, розвитку. Рідна мова, як правило, засвоєна з дитинства, за умови, коли індивід залишається в рідному мовному середовищі, стає, безумовно, найприроднішою і найзрозумілішою для нього. Із притаманною йому стислістю про це сказав великий фізик Ервін Шрьодінгер: «Рідна мова кожного є немовби підігнаною одежею, і не можна почувати себе цілком вільно, коли не одразу можеш дібрати потрібне слово і його доводиться замінити іншим» [5, с. 165]. Утім, потреба відшукати й ужити єдине, найточніше в конкретному контексті чи ситуації слово є органічною і гострою для кожної особистості. Бо мова – це безмежний океан, і бездоганне її знання – проблема великої складності.

Отже, наполегливе вивчення рідної мови протягом усього життя й, очевидно, оволодіння нею як першою в ранньому віці – оптимальний шлях до розвитку мовної особистості. Що ж до чужих мов, то їх вивчення слід рекомендувати після закінчення опанування граматики та основним лексичним фондом рідної мови. Не слід боятися чужих мов, їх вивчення сприяє розвитку асоціативного мислення, глибокому розумінню семантики, загальному розширенню понятійної сфери людини. Зіставлення мовних фактів своєї та чужої мови настільки корисне, що можна висловити таке загальне твердження: вивчення чужих мов значно поглиблює знання рідної [5, с. 166].

Своє бачення питання вивчення мови викладе й О. Потебня: розвиваючи проблему мовного релятивізму та шляхи найефективнішого оволодіння рідною культурою, він застерігає від модного захоплення вивченням багатьох чужих мов без нагальної практичної потреби. Він уважає розумовий прогрес особистості на основі рідної мови, глибоке оволодіння нею значно суттєвішим досягненням, аніж засвоєння кількох чужих мов. «Людина, – пише вчений,

– яка говорить двома мовами, переходячи від одної до другої, змінює разом з тим характер і напрям течії своєї думки, притому так, що зусилля її волі лише змінюють колію її думки, а на подальшу течію думки впливають лише опосередковано. І навпаки, якщо дві чи кілька мов достатньо звичні для мовця, то разом із зміною змісту думка мимоволі звертається до тої чи іншої мови» (цит. за [4, с. 38]).

Вивчення теоретичних основ проблеми дає змогу стверджувати, що явище мовного релятивізму породжує труднощі вивчення чужих культур. Між народами з різними культурами воно виявляє нетривіальність проблеми взаєморозуміння. Кожна культура, поряд з універсальними, витворює свої, притаманні тільки їй, поняття й закріплює їх у відповідній лексиці. При передаванні цих понять іншомовними словами часто виникає, так би мовити, концептуальна похибка, суть якої полягає в підміні змісту поняття. Так, наприклад, навіть необхідне в кожній мові слово родинності «мати» при докладному аналізі виявляється нееквівалентним для носіїв української та російської свідомості: відповідні слова утворюють похідні з різними конотаціями (порівняймо вживані в російській мові *мамаша, мамка, маман, мамуля, матушка*, змістове навантаження яких не може бути точно виражене українськими словами), навіть основні репрезентанти слів *мати* і *мать* виявляються за змістом не цілком еквівалентними [5, с. 168].

Тут слід ураховувати якнайретельніше пізнання мови, яке потребує глибокого вивчення певної культури. З цього приводу Е. Сепір висловлюється так: «Мова стає дедалі ціннішим орієнтиром при науковому дослідженні конкретної культури. В певному сенсі набір культурних моделей цивілізації індексується у мові. Наївно думати, ніби можна зрозуміти суттєві контури культури без опертя на мовний символізм, який робить ці контури значимими і зрозумілими для членів соціуму. Мова є провідником по соціальній дійсності. Люди живуть не тільки в об'єктивному світі і не лише у світі соціальної діяльності, як зазвичай уявляють, а значною мірою знаходяться під владою конкретної мови, яка стала засобом вираження для їх соціуму. Ми бачимо, чуємо і будуємо весь наш чуттєвий досвід саме так, а не інакше значною мірою тому, що мовні звичаї нашого соціуму спонукають до вибору певної інтерпретації» (цит. за [5, с. 170]).

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу стаття М. Жуйкової, у якій здійснено аналіз різних пар похідних слів із близьким

змістом. Тому наведемо приклад: *громадянин – гражданин, запросити – пригласить, свято – праздник, немовля – грудной ребенок, злидні – нужда, їдальня – столовая, лікарня – больница, злочин – преступление, зрозуміти – понять, подружжя – супруги, рушник – полотенце*. Цікаво відзначити, що в багатьох випадках внутрішня форма українських лексем орієнтована на важливішу ознаку поняття, ніж це спостерігається у відповідного російського слова: *зрозуміти* («осягнути розумом») та *понять* («прийняти», «взяти»), *запросити* («висловити прохання») та *пригласить* («здійснити щось за допомогою голосу»). У статті наголошується на руйнівному впливі російської мови на український менталітет: «Оскільки справедлива теза, що кожний етнос за довгий шлях свого розвитку створює свою, самобутню мову, яка передає новим членам соціуму закладене у ній світобачення, то слід прийняти і висновки з неї: необхідно ставитися до мови як до найвищої національної цінності, розуміючи, що за руйнацією мови неминуче прийде й руйнація національної свідомості. Якщо характерне українське *Марусю мама попросила допомогти* замінюється в мовленні жаргонним російським *Машку маман припахала*, то йдеться вже не про багатство мовних можливостей, а про зубожіння душі й девальвацію моральних цінностей» [2, с. 12].

Аналізуючи такі підходи, ми пересвідчуємося, що, сприймаючи мовлення особистості, можна швидко зрозуміти особливості її світобачення, а також рівень інтелектуального розвитку. Ми повністю підтримуємо думку російського філолога А. Крисіна, який констатує «огрублення мовлення», поширення мату в усіх сферах суспільства, зокрема й серед інтелігенції, дітей, жінок, підлітків, загалом «надзвичайно високий рівень агресивності у мовній поведінці людей». «Усне мовлення характеризується такими рисами, як жорсткість в оцінці поведінки співрозмовника, вкрай негативна експресивність при обговоренні того, з чим незгідний мовець, збуджений, незрідка ворожий тон мовлення». Не випадково спілкування, що заходить у глухий кут, визначають фразеологізмом «вони говорять різними мовами». Тож робимо висновок, що «всі ці особливості сучасної усної мови – наслідок негативних процесів, що відбуваються у позамовній дійсності; вони тісно пов'язані із загальними деструктивними явищами в галузі культури та моральності» (цит. за [5, с. 173]).

Поширення непристойних слів спостерігається нині досить часто в повсякденному українському мовленні, яке втратило свою традиційну доброзичливість, увічливість та безпри-

кладний добрий гумор. Дослідник Ю. Левін, аналізуючи це явище, добре розуміє, що непристойна лексика використовується не лише за лайки, її основне призначення – висловити певне ставлення мовця до явищ дійсності. Від кількох коренів утворена величезна кількість похідних слів, очевидно, теж непристойних за формою, так що мовець спроможний, майже не виходячи за її межі, описати доволі широке коло явищ, аж до устрою і способу функціонування (автор пише, що він сам був свідком того, як старшина армії пояснив будову і дію затвору гвинтівки за допомогою похідних лише від одного непристойного кореня) [6, с. 436].

Мовна проблема має два головні аспекти, які в сучасній дійсності виявляються певною мірою антагоністичними. Творці незалежної української держави наголошують, і, мабуть, абсолютно правильно і законно, на необхідності вільного функціонування української мови як державної в усіх сферах життя й на всій території України. Однак мало звертається уваги на те, що тим самим загострюється проблема охорони української мови від внутрішнього розкладу, зумовленого саме таким бурхливим її поширенням.

Справедливо зауважує швейцарський політолог Урс Альтерматт, що «для багатьох європейців сьогодні набагато важливішими від релігії є мова і культура, які в європейських національних державах становлять ключові сфери й принципові розпізнавальні ознаки. Хоча державно-політичні кордони скрізь жодною мірою не збігаються з культурно-мовними, практика більшості національних держав орієнтована на те, щоб створити гомогенну мовну культуру на спільній державній території» (цит. за [4, с. 9]).

Проблема негативного впливу огрубленого та зубожілого сучасного російського мовлення на українську мову широкопланово обґрунтовується в ще одній змістовній і незмінно актуальній статті М. Жуйкової – «Чи потрібна українцям «русскаяязычная» мова?» [1]. Аналізуються механізми й наслідки переродження російської мови, яка під нищівним тиском тоталітарного режиму перетворилася на мову «советську», чи, за влучним визначенням авторки, на «русскаяязычную». Остання характеризується послабленням деяких важливих комунікативних властивостей, деформацією семантики багатьох слів, порушенням синтаксичних зв'язків, що призводить до руйнації в мовленні логічних структур.

Негативно впливає на формування культури особистості в умовах повсякдення вживання в мовленні суржику. Він на сьогодні виконує

абсурдну роль: викидає з ужитку правильні, питомі українські слова, замінюючи їх іншими. Дуже часто в повсякденному спілкуванні чуємо, як безглуздо замінюються такі слова, як *людина, жінка, дитина, дівчина, хлопець, дідусь, теща, ні, ходімо, добре, вагітність, смачний, полуниця* (і далі чи не весь основний лексичний фонд української мови) на – *человек, женщина, ребёнок, девочка, мальчик, дедушка, теща, да, нет, пошли (пойдём), харашо, беременность, вкусный, клубника* тощо.

Володіння суржиком передбачає наявність у мовленні особистості штучно і неприродно поєднаних елементів двох або кількох мов, що й порушує норми літературної мови. Суржик переважно має пейоративне забарвлення – як негативне явище мовного функціонування, крайній вияв інтерференції. Б. Антоненко-Давидович саме так і описував це явище: «Недобре, коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої й тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за вимогами другої, бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури і живу народну мову. Так створюється народний покруч, чи, як кажуть у нас, на Україні, суржик» (цит. за [3, с. 37]).

Багато науковців та дослідників вважають суржик територіальним діалектом. Однак, зважаючи на природу пристосування до рідного діалекту слів «престижної» в місті або в засобах масової інформації мови, це явище не може отримувати статус діалекту. В. Труб розглядає його як форму підлеглої мови, що є результатом малоусвідомленої спроби мовця наблизитися до опанування першої домінуючої мови [3, с. 52]. Загалом дослідник розглядає суржик як форму просторіччя. Безперечно, мотивація виникнення суржику є саме такою, однак постає питання стосовно наявності в нього параметрів окремої форми мови. Як видається, суржик є формою міксації двох споріднених мов, подібним до піджину, і результатом згаданого вище ціннісного конфлікту. О. Тараненко в енциклопедії «Українська мова» також кваліфікує суржик як форму просторіччя, підтримуючи думку автора статті «Суржик» К. Ленець [3, с. 47].

Чинниками стійкості суржику є: 1) здатність до наслідування, котра виявляється в перемиканні мовних кодів (пристосування мови села під мову міста) з метою підвищити статус власного «обличчя»; 2) адаптивні властивості людини (приїхавши до міста, людина прагне якнайшвидшої соціальної адаптації, що позначається й на мовленні); 3) устрій, культура мов-

лення сім'ї, яка передається від батьків до дітей; 4) мовна ситуація в країні й мовна політика держави. Деякі сучасні дослідники пов'язують суржик із проблемою деструкції особистості, духовною деградацією, зведенням мислення до примітиву, однак такі думки потребують доведення шляхом психологічних, а може, і психіатричних досліджень і видаються тенденційними й заангажованими.

Суржик псує мову, але не лише мову, а й тих, хто його використовує замість мови. Він заважає здійснювати комунікативну функцію. Суржикомовна людина не здатна сформулювати й висловити нетривіальну думку тою мірою, якою ця людина інфікована суржиком. Наведемо практичний приклад, проаналізувавши виступ представника Міністерства освіти, котрий доповідав про організацію з'їзду вчителів. Ця особа, як їй здавалося, висловлювалася українською літературною мовою. Але чи була то правильна українська мова, якщо містила такі «перли»: *асвіт'яни, праграма, правести, арганізація, педагогічний, багата* (у значенні *багато*), *запазичили, адназначна, необхідна* (?). І так говорив педагог, а як тоді говоритимуть його учні? Хто *акає* – говорить по-українськи з російським акцентом. Засвоївши російську мову, певна частина мовців в Україні переносить російську вимову й на українську. Цьому сприяла система освіти, яка не забезпечувала глибоких знань рідної мови. Фізично знищивши авангард української інтелігенції у 1930-х роках, окупаційна влада обсаджувала провідні посади на ниві освіти й культури людьми напівграмотними, котрі не могли навчити покоління правильної мови. Доволі часто в середовищі сучасних українознавців подибуємо «акання» або «екання». Так, деякі фахівці-мовознавці вимовляють *факультет, університет, кабінет* [1, с. 10]. У цих людей коло думок залишається вузьким. Чи можуть вони сприйняти, скажімо, слово *доводити* в розумінні «будувати логічне доведення»? Ні, бо для них це – «йдучи, супроводжувати когось до якогось місця» або «спричинятися до певного стану». Тому для передавання значення «будувати логічне доведення» обирають слово *доказувати*, хоч основне його значення – «закінчувати щось говорити».

Слід урахувати також позицію американської соціолінгвістки Л. Біланюк, яка цілком слушно наголошує на тому, що для деяких українців «суржик – рідна мова, мова їхніх батьків, прищеплена у дитинстві, носіями якої є переважно урбанізовані мешканці села» (цит. за [5, с. 342]). Тим самим підкреслено, що формування суржику з наведених вище мотивів є озна-

кою першого покоління; наступне ж покоління лише наслідує мову батьків без якоїсь соціальної мотивації. На цьому етапі суржик не можна кваліфікувати як різновид піджини. Можливо, він є особливою піджинізованою мовою, яка не має статусу мови й не відривається від мови-джерела. На жаль, шляхами поширення суржику є ЗМІ, література й мистецтво, де він може застосовуватися як засіб створення комічного ефекту, іронії, стилізації мовлення персонажів тощо. Викорінення наслідування поганих зразків мовлення є складником освітніх і виховних програм. Але це не скасовує потреби вивчення суржику мовознавцями як феномену, оскільки встановлення механізму, мотивації та виявів цього явища уможливить його усунення з мовленнєвої практики етносу.

Особливу увагу звернімо й на поширене вживання непристойних виразів, у яких особливо виразно акумульоване гостро негативне ставлення до всього на світі. Чітке пояснення йому дає такий анекдот: «Комунізм не можна побудувати без діамату, істмату і просто мату» [3, с. 29]. У 1960-х роках мат завойовував російську інтелігенцію, котра, підкоряючись дивній моді, буквально розучували зразки цієї лексики та її можливих комбінацій, влаштувала «конкурси» на краще матюкання. Україна, звичайно, відставала тут від «сусіда». У нас подібне явище активізувалося в 1990-ті роки, а сьогодні непристойна лексика поширена навіть серед жінок та дітей. Тому подеколи виникає враження, що такі мовці зовсім далекі від понять порядності, інтелігентності, риторичності.

Отже, пересвідчуємося, що всі сприйнятті людиною мовні зразки осідають у її пам'яті, закорінюються в підсвідомості. Звичайно, вони закріплюються свідомістю не самі собою, не ізолювано, а через певне оточення, яке спричиняє ті чи ті конотації, тобто слова й моделі обростають додатковим змістом. Мовне надбання радикально впливає на характер мислення людини й розширює її можливості. Хоч, безумовно, і в ситуації майже повної відсутності захисту й підтримки українська культура все ж розвивається і структурується, маючи вже чималі здобутки і в тих сферах, де традиційно була слабше представлена, зокрема в популярних міських жанрах. Очевидно, рано чи пізно вона зуміє вийти із зони відчуження й тоді швидко заволодіє своєю територією, тому що людям таки властиво тягнутися до свого, навіть коли їх довго від цього відчували.

Література

1. Жуйкова М. Чи потрібна українцям «русскоязычная» мова? / М. Жуйкова // Розбудова держави. – 1995. – № 3. – С. 15–18.
2. Жуйкова М. Як говоритимуть наші нащадки: українською мовою чи «малоросійським наріччям»? / М. Жуйкова // Державність. – 1995. – № 2. – С. 11–13.
3. Масенко Л. Між мовою і язиком / Л. Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 135 с.
4. Масенко Л. (У)мовна (У)країна / Л. Т. Масенко. – К. : Темпора, 2007. – 87 с.
5. Свідзинський А. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 695 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Oksana Kirilchuk

SYNERGISTIC ASPECT OF LINGUISTIC RELATIVISM IN THE CONTEXT OF EVERYDAY LIFE

The article deals with the impact of synergistic aspects of linguistic relativism on the formation of linguistic heritage of the native language during the formation of rhetorical and cultural skills. The problems of revealing the inner mechanisms of both language and culture origin are becoming more and more popular nowadays as well as the emergence of linguistic diversity and linguistic relativism. Language is an extremely important component of any culture, it is a means of communication among people and a tool of culture creation. The theoretical basis of the problem of the phenomenon of linguistic relativism induces the study of foreign cultures. It identifies the issue of mutual understanding among nations of different cultures. Every culture along with conventional ones, works out its own notions which belong to the peculiar culture and fix them in the appropriate vocabulary.

If these concepts are foreign words, a conceptual error may occur and its essence is in the substitution of the notion. The attention is focused on the negative impact of language cliché and on a sudden appearance of misunderstanding in term of everyday life.

Keywords: *synergetic aspects, linguistic relativism, language environment, speech understanding, language cliché.*

Oksana Kirilchuk

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЯЗЫКОВОГО РЕЛЯТИВИЗМА В УСЛОВИЯХ ПОВСЕДНЕВНОГО ОБЩЕНИЯ

В статье рассказывается о синергетическом аспекте влияния языкового релятивизма на формирование языкового богатства родного языка в процессе развития навыков риторически-культурной речи личности. Сейчас стали весьма актуальными проблемы раскрытия внутренних механизмов происхождения языка и культуры, возникновение языкового разнообразия и языкового релятивизма. Язык является чрезвычайно важным компонентом культуры: он и средство коммуникации между людьми, и инструмент созидания культуры. Теоретические основы явления языкового релятивизма фиксируют трудности изучения чужих культур.

Между народами с различными культурами неизбежны проблемы взаимопонимания. Каждая культура, наряду с универсальными, творит свои, присущие только ей, понятия и закрепляет их в соответствующей лексике. При передаче этих понятий иноязычными словами часто возникает концептуальная ошибка, суть которой состоит в подмене содержания понятия.

Акцентируется также на негативном влиянии суржика и возникновении барьера в языковом взаимопонимании в условиях обыденного бытия.

Ключевые слова: *синергетический аспект, языковой релятивизм, языковое окружение, языковое взаимопонимание, суржик.*

Надійшла до редакції 21.04.2015 р.

УДК 821.161.2:82-3

Валентина Барчан

ПРОБЛЕМА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЗІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

У статті досліджено проблему екзистенційної комунікації в новелах збірки «Вино з троянд» В. Симоненка як один зі складників екзистенційно-антропологічної концепції митця, спрямованої на оприявлення внутрішнього, духовного світу особистості, її екзистенції. Науковці звертали увагу на філософський потенціал художнього мислення В. Симоненка, однак зазначений аспект філософського наповнення прозової спадщини митця залишається поза літературознавчим дискурсом. У контексті філософсько-естетичної парадигми художнього світу митця, домігантою якої, на думку Л. Тарнашинської, є екзистенційний вимір людини, зумовлений «відчуттям неповторності буттєтривання людини на цій землі», важливою у його прозі постає проблема екзистенційної комунікації. Відповідно до теорії К. Ясперса, екзистенційне спілкування передбачає ставлення до людини як до екзистенції, коли присутній «внутрішній зв'язок двох особистостей, двох неповторних доль», коли у стосунках визначальними є такі концепти, як «свобода», «взаємність», «любляча боротьба», «становлення відкритості». Про відчуття і розуміння важливості цієї проблеми В. Симоненком свідчать його щоденник, листи, спогади сучасників. Вони дають розуміння, що ключовим онтологічним концептом світомислення письменника є душа, духовність, і лише спілкування на такому рівні є умовою справжнього, повноцінного буття людини, відчуття власної екзистенції. У творах «Вино з троянд», «Кужурикалі півні на рушниках», «Дума про діда» спостерігаємо різні моделі художньої реалізації проблеми екзистенційної комунікації.

Ключові слова: Василь Симоненко, збірка «Вино з троянд», новела, персоналізм, екзистенційна комунікація, екзистенція, екзистенційні стани, особистість, світомислення, художня модель, авторська концепція, образи-символи.

Художня проза Василя Симоненка, що склала збірку «Вино з троянд» (1965), неодноразово ставала предметом дослідницької уваги. Різні аспекти поетики новел проаналізовані в працях А. Ткаченка [20], М. Ільницького [10], Є. Сверстюка [16], Л. Тарнашинської [19], М. Білан [5], Г. Гримич [9], А. Печарського [14], Н. Герасименко [8], Е. Балли [2] та ін. Однак ця частина спад-

щини митця залишається поза філософським дискурсом, поетичний складник якого проаналізувала Н. Романова [15] та ґрунтовно осмислила відомий літературознавець Л. Тарнашинська [19]. Філософський потенціал художнього мислення митця в поезії дослідниця розглядає в контексті українського шістдесятництва і простежує філософські засади творчості цієї письменницької генерації під кутом зору теорії персоналізму, наголошує на посиленій акцентуації письменників на індивідуальному «Я», що «не тільки стало своєрідним антрополого-персоналістським маркером літературного покоління, а й значною мірою визначило його художньо-стильові пошуки» [19, с. 8].

Філософсько-естетичною домігантою художнього світу В. Симоненка Л. Тарнашинська вважає екзистенційний вимір людини, що зумовлений «відчуттям неповторності буттєтривання людини на цій землі». На думку вченого, воно звучить у його поетичній творчості «особливо гостро – наскрізно й визначально, хоч би до якої теми він не звертався» [19, с. 136].

На наш погляд, ця думка літературознавця цілком може бути поширеною і на художню прозу письменника. Тому творчий самовияв Симоненка в цьому жанрі варто розглянути крізь призму екзистенційно-антропологічних проблем, зокрема проблеми екзистенційної комунікації, яка, як і персоналізм, спрямована на внутрішній, духовний світ особистості, оприявлення та утвердження її екзистенції.

Теоретичною основою дослідження є положення відомих філософів К. Ясперса [23; 24], М. Бубера [6], Є. Муньє [13], М. Бахтіна [4], М. Кагана [11], Г. Батішева [3], В. Малахова [12], П. Гайдено [7], Л. Синтиченко [18] та ін.

Оскільки сучасна філософська думка розрізняє поняття «спілкування», «комунікація», «діалог» [11, с. 141], ми використовуємо поняття «комунікація» в тому значенні, яке зафіксоване у «Філософському енциклопедичному словнику»:

© В. Барчан, 2015

«повідомлення, зв'язок, спілкування – у широкому сенсі це термін, що окреслює людську взаємодію у світі» [22, с. 291]. Важливим при цьому є положення К. Ясперса, відповідно до якого екзистенційне спілкування передбачає ставлення до людини не як до предмета, об'єкта, а як до екзистенції, коли наявний «справжній внутрішній зв'язок двох особистостей, двох неповторних доль» [7, с.12]. Ясперс уважав комунікацію універсальною умовою людського буття: «Вона настільки складає його всеохоплюючу суть, що все є людина і що є для людини <...> досягається в комунікації» [7, с. 17]. За Ясперсом, «завдяки комунікації людина може віднайти саму себе або свою самість, встановити екзистенційне відношення між людьми як відношення «Я-Ти» та усвідомити саме буття» [22, с. 736]. Екзистенційна комунікація можлива між двома «самостями» не як представниками чогось третього – індивіди зустрічаються тут як особистості у взаємній творчості. У взаємозв'язку між людьми Ясперс акцентував на поняттях «свобода», «вірність», «самим-собою-буття», «воля до комунікації». Таким чином, «під екзистенційною комунікацією Ясперс розуміє сукупність зв'язків, заснованих на «взаємності», «рівності рівнів», «становленні відкритості», «люблячій боротьбі», тобто на «глибоких», «особистісних» взаєминах на противагу «анонімним», «оголено-утилітарним» [18, с. 47].

Філософія комунікації Ясперса знайшла продовження й розвиток у «філософії діалогіки» М. Бубера, що дало можливість подальшого осмислення філософсько-антропологічної проблеми стосунків «Я-Ти» (праця «Я і Ти»), а також у сучасній німецькій практичній комунікативній філософії (Апель, Больнов, Габермас).

Основною передумовою Ясперової філософії екзистенційної комунікації був песимізм, «усвідомлення глибокої самотності людей в епоху ослаблення між ними всіх традиційних зв'язків – релігійних, національних, сімейних <...> духовних...» [7, с. 12] – епоху раціоналізованого, прагматичного суспільства та в умовах тоталітарного режиму, коли людина, як це мало місце в Радянському Союзі, прирівнювалася до «коліщатка» і «гвинтика», а її духовна сутність повністю нівелювалася.

Такі екзистенційні стани були відомі Василеві Симоненку. Його особистісний початок душила заснована радянським режимом на марксистській теорії ідеологія фізичного, морального, духовного насильства. У щоденнику від 16.X.1962 р., 21.X.1962 р., 21.VI.1963 р. він записує: «Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства»: «Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися»: «Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій» [17, с. 310, 311].

Про те, що духовна ізоляція, екзистенційна самотність були якщо не визначальними, то досить

відчутними у світобутті Василя Симоненка, свідчать його щоденник, листи, спогади сучасників. Саме такий стан спричинився до ведення письменником щоденника, який мав замінити йому комунікацію між «Я і Ти»: «Зачинаю цей щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і серйознішого побратима, ніж папір, я не знаю», – читаємо в щоденнику запис від 18 вересня 1962 року. Щоденник засвідчує прагнення митця самоствердитися, через комунікацію позбутися хвилюючих сумнівів: «Я не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість в своїй мужності» (6.VII.1963). Записи фіксують страждання Симоненка від довгої мовчанки друзів, які «принищили, про них не чути й слова». Брак саме екзистенційної комунікації між «Я» і «Ти» відтворює запис Симоненка від 20.IX.1963 р.: «Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісінької зневаги до людей. Те, що я в Черкасах майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вважаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги... Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на рацію» [17, с. 313–314].

Загострена самосвідомість, напружене внутрішнє життя «Я», як свідчать листи, породжують у В. Симоненка бажання активного взаємозв'язку з інтелектуальним середовищем: він рветься до Києва, між побратимів-письменників, хоче вступити до аспірантури, тобто розірвати коло гнітючої через свою буденність дійсності, т. зв. «наявного буття», за Ясперсом.

Як бачимо, ключовим онтологічним концептом світомислення Симоненка є душа, духовність, і лише спілкування на такому рівні є умовою справжнього, повноцінного буття людини, відчуття нею власної екзистенції.

Художнє осмислення людської екзистенції Симоненком є, на нашу думку, концептуальним задумом його новел. Дослідники епіки письменника наголошували на її філософських засадах. Н. Герасименко окреслила загальну тему як «людина серед людей». «Симоненко, – зазначено в праці, – звертається до теми відчуження індивіда, що не відчуває зв'язків із навколишнім світом, шукання людиною її власної неповторності» [8, с. 9]. А. Печарський твердить, що в прозі, як і в поезії, В. Симоненко «веде вічний бій за Людину, котра діє згідно зі своєю природною сутністю, тобто добром» [14, с. 26].

Погоджуємося з наведеними думками дослідників: на першому плані всіх новел митця – людина, яка бореться за себе, за само-себе-вияв. Однак ми не спостерігаємо у творах ні батальних, ані глибоко психологічних картин, ані гострих сюжетних колізій. В основі фабули кожного твору – епізод

із повсякденного життя персонажів. Проте, вважаємо, автор умисно не зосереджує увагу на зовнішньоподієвому, осердям його мислетворення є людська екзистенція, що проявляє себе в певній, визначальній для людської долі ситуації. За Ясперсом, поняття «ситуація» розуміється як «змістова дійсність», «конкретна дійсність», яка включає в себе і фізичні, і психічні моменти та «приносить <...> емпіричному буттю користь чи шкоду, яка відкриває можливості або поглинає межу» [7, с.10].

Вимір людського буття героїв прози В. Симоненка зумовлений конкретним історичним часом із притаманними йому атрибутами тоталітарного режиму, зокрема й нівеляцією особистісного початку. Симоненкові персонажі постають як діючі механізми запущеної в рух колективної системи: в колгоспі, в установі, в організації, в сім'ї, серед людей, яка, відповідно, детермінує їхню поведінку. Для Симоненка ж важливо показати людину крізь призму її живої душі, як особистість, неповторну індивідуальність, як екзистенцію, яка виявляє себе у свободі. Саме такою вона постає на рівні екзистенційної комунікації, що є центром авторської уваги і криється за простою сюжетною конструкцією.

У більшості творів митець торкається теми любові, де проблема екзистенційної комунікації виходить на перший план у силу само собою зрозумілих стосунків двох людей. Не виключено, що увага автора до цієї проблеми у творах любовної тематики має автобіографічне підґрунтя.

У новелі «Вино з троянд» саме на духовних регістрах відбувається комунікація між красунею Ольгою та кульгавим хлопцем-квітником Андрієм. Уродлива дівчина, за якою «хлопці божеволіли», «натхненно говорили про кохання», не відповідала жодному з них взаємністю – «тільки слухала і мовчала», а на прощання просила, щоб не ходили до неї більше. Неочікувано її доля перехрещується з долею Андрія, хоч, треба зауважити, автор онтологічно вмотивовує цю ситуацію, наголошуючи, що Андрій «до квітів принадився, відколи померла мати» [17, с. 242], а значить, він пережив екзистенційні стани болю, розлуки, самотності, через це знайшов порятуюнок своїй душі в красі і не лише вмів цінувати її, а й творив сам та дарував іншим – квіти нареченим на весілля. Його душа відкрита іншій людині.

Автор умисне акцентує увагу на зовнішності своїх героїв – красуня Ольга й каліка Андрій, що з точки зору раціонального, утилітарного мислення відкидає можливість поєднання долі цих людей. Однак Ольга спілкується з Андрієм у саду під час збирання яблук, зі здивуванням слухає його розповідь про чарівне, як ніжність, вино із трояндових пелюсток, а потім під впливом підслуханої його розповіді про незаплекану вранішню квітку приходить у неділю вранці, адже, за Андрієвою розповід-

дю, «хто росяного ранку знайде незаплекану квітку, той буде щасливий» [17, с. 243]. Отже, дівчина шукає щастя, цього вимагає її внутрішнє «Я».

Авторська концепція щастя розкривається в спілкуванні хлопця й дівчини. Ольга, яка мовчала з іншими, тепер говорить до Андрія своєю душею, його романтична натура розкрила її внутрішній творчий потенціал. Вона, як і Мавка Лесі Українки, іде за голосом своєї природної душі, своєї самості й перша відкриває свої почуття – зізнається хлопцеві, що він гарний, а потім обіцяє прийти за квітами ще. Завершальним акордом екзистенційної комунікації, коли встановлюється внутрішній зв'язок двох особистостей, двох доль, є звернення дівчини до юнака: «А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд...» [17, с. 244].

В образі Ольги автор показав природну потребу людини у відчутті себе як екзистенції. Тож її риторичне питання: «Хіба моя врода – це я?» – цілком закономірне, як природно зумовленим є пошук душею спорідненої душі: «Я хочу, щоб хтось полюбив мене, а не мою красу» [17, с. 244], – зізнається дівчина Андрієві.

В оповіданні «Вино з троянд» осмислення проблеми екзистенційної комунікації здійснюється в руслі висловленої Ясперсом у праці «Філософія» думки, згідно з якою «життя людини не є чимось чисто об'єктивним подібно до життя тварини, а становить одно ціле з <...> душею, яка настільки ж залежить від тіла, наскільки зі свого боку визначає його» [7, с. 10].

Звернемо увагу на й на те, що в художній тканині твору наявна образна символіка з онтологічно значущим філософським наповненням. У ній, а не в зовнішньому перебігу сюжетних подій закладене осердя авторського задуму. Саме такими, вважаємо, є образи саду та яблук, де сад символізує «образ ідеального світу, космічного порядку і гармонії – загублений і знову віднайдений рай», а яблука – «символ кохання, шлюбу, весни, молодості, родючості, довголіття або безсмертя <...> блаженства, особливо сексуального» [21, с. 427].

Цими символами Симоненко наголошує на трансцендентності міжособистісного зв'язку. Тому в його творі спілкування між молодими людьми почалося в саду під час збирання яблук – стиглих плодів, що викликає відповідні асоціації з невідворотністю природного процесу комунікації, духовною й душевною дозрілістю хлопця й дівчини.

Наповнені філософською глибиною ключові смисло- й сюжетотворчі образи-символи вина і троянд. За словником символів Джека Трессиддера, троянда – «бездоганна, зразкова квітка, символ серця, центру світобудови, космічного колеса, а також божественного, романтичного і чуттєвого кохання» [21, с. 308]. Вино символізує «життєву силу, духовне благословення, порятуюнок, радість, зцілення, істину, перетворення» [21, с. 308]. Тож се-

мантика символічної образності твору виконувала, на нашу думку, сюжетно-смыслову й рецептивну функції: вона компенсувала невибагливість сюжету, простоту мовних партій персонажів та була спрямована на інтелектуальний і духовний досвід читача.

Цікавою з точки зору художньої моделі проблеми екзистенційної комунікації є новела «Кукурікали півні на рушниках». Вона наступна в збірці після «Вина з троянд» і пропонує інший аспект екзистенційно-антропологічної проблеми, розгортаючи роздуми про складність світобуття й самодостатність особистості в ньому.

Головна героїня її – молода дівчина Ониська, на відміну від Ольги з попереднього твору, вже глибоко закохана в колгоспного обліковця Віктора. Однак коли той прийшов свататися, вона відмовила йому, через що глибоко страждала. Причина такої розв'язки, за автором, криється у відсутності екзистенційної комунікації, заснованої на любові, повазі, співпереживанні, творчій боротьбі, яка б сприяла оприявненню екзистенції кожного індивіда.

«Я» персонажів твору позбавлене цілісності, воно бореться у сфері емпіричного й духовного світів. Віктор, знаючи почуття Ониськи, звертається до неї прилюдно з недоречними жартами і цим завдає закоханій дівчині глибокого болю та образи. На свій захист вона змушена відповідати гостро й дотепно, хоч у душі, звичайно, бажала інших розмов.

Акцентуючи на поведінці героїв, їхніх діалогів, схожих на боротьбу, автор створює модель руйнівної комунікації. Підґрунтям цьому є відсутність спорідненості душ, що автор постійно підкреслює характеристичними деталями в різних поведінкових ситуаціях. Показовими рисами Віктора є грубість: він не говорив, а «кричав» до Ониськи; непередбачуваність: «Підеш за мене? – раптом ні сіло ні впало запитав...»; байдужість і егоїзм: «То я прийду сватаця, – сказав, ніби не чув її слів»; самовпевненість, зверхність і розв'язність: «...розсівся на лаві, закинув ногу на ногу, ніби виставляючи напоказ нові чоботи»; примітивність, духовна бідність: «І відразу ж завів якусь порожню розмову з матір'ю. Говорив довго і одверто хизувався...» [17, с. 246]

Ониська любила Віктора й ненавиділа одночасно. Перебуваючи в стані роздвоєності, бореться самої себе зі своєю самістю, дівчина переживає стан екзистенційної самотності. Комунікація з матір'ю в неї не виходить через вікову різницю, а значить, і психологічну несумісність: «мати поздоровкалась зі старістю» [17, с. 245]. Спілкування з односельцями-колгоспниками – позаособистісне, це комунікація у т. зв. «монологічному» світі, за М. Бубером, де люди живуть не як «спів-люди», а як «поруч-люди», це світ вузького прагматизму, де

люди вступають у зв'язки з іншими людьми через матеріальні утворення, де діалогічний зв'язок є маскуванням монологічності. Всі розмови й бесіди в цьому світі, навіть розмова закоханих, «не розривають цю монадність буття» [18, с. 56].

Художній вираз схарактеризованого філософом світу постає в новелі через відчуття Ониською природи й людей: «Осінні світанки тривожні, як марення. Ониська заспаними очима обмацувала їх сиву бездонність і пірнала в їхню тривогу. По дорозі до ферми вона додивлялась свої дівочі сни... Цілий тиждень, за Ониською <...> повзли перешіптування та хихоньки. Під неприховано цікавими поглядами її плечі сутулилися, а думки гнітила образа <...>. Мука стискувала груди» [17, с. 246].

Згідно з міркуванням М. Бубера, такі утилітарно-функціональні форми спілкування, притаманні «монологічному» світові, жодним чином не сприяють становленню індивіда як особистості, тому від нього необхідно звільнитися і «прориватися» до діалогічного контакту, комунікативної ситуації з головним словом «Я-ТИ». Тоді, на противагу предметності, відкривається «ТИ» – людині-мовцеві таємниця. За твердженням М. Бубера, «Я-ТИ» – відношення – опорна конструкція «справжнього світу», відношення що характеризує людське спілкування, в якому реалізується вроджене «ТИ», а людина існує як особистість [18, с. 56].

Для Ониськи, яка потребувала порозуміння й підтримки, така «Я-ТИ»-комунікація відбувалася лише з татом, котрий загинув на війні, а тому завжди залишався молодим. Уважаємо, що цей сюжетний пункт у мислетворенні автора має важливу функцію: наголошує на зв'язку екзистенції з трансцендентним, що відкриває дівчині таємницю – відповідь на її запитання: «Що мені робити, тату?» Виходячи з цього, розв'язка стосунків Ониськи й Віктора закономірна. Відчувши і зрозумівши «нерівність душ», дівчина чинить згідно зі свободою своєї екзистенції: дає залицьняковій гарбуза. Спілкування стало основою самосвідомості Ониськи як індивіда.

Звертаючись до семантики образів-символів, що складають назву новели «Кукурікали півні на рушниках», – вважаємо, що вона, як і в попередньому творі, є опорною ідейно-змістовою віссю твору. Заголовок постає як цілісний образ. Його рецепція відбувається одночасно на зоровому, акустичному й тактильному рівнях, кожен його складник репрезентує матеріально-духовні атрибути селянського світу, як і людського буття загалом, що переростає емпіричні межі й з'єднується з космічним.

Окрім того, семантику образу-символу півня можна сприймати як проєкцію на характер головного персонажа. Символіка півня має двозначне наповнення: «дбайливість, хоробрість, мужність, передбачення, надійність; провісник зорі – символ сонця і духовного відродження», а також (менш

поширене) – «гординя, зверхність, хтивість» [21, с. 275–276]. Названі ознаки впізнаються в характері Віктора. Хлопцеві притаманна внутрішня роздвоєність: перші якості прагне бачити в ньому Ониська, другі – це він сам, його справжня сутність. Стосунки хлопця й дівчини вибудовані в Симоненка як такі, що засвідчують відсутність «між-людської» комунікації, «діалогіки», за М. Бубером, того «спів-буття», коли вияскравлюються дві екзистенції, коли зустрічно Я і Ти, людини з іншою людиною визначається людське життя.

Симоненкове світорозуміння співмірне з філософією М. Бубера, який твердить, що, «як і становлення стосунків, зустріч характеризується переважно ірраціоналістично, як процес зрозумілий, але не виражальний, котрий перебуває поза простором і часом, позаоб'єктивний і вільний за своєю природою» [18, с. 57].

Звернення письменника до інтимних глибин особистості спостерігаємо і в інших творах на тему кохання – «Чорна підкова», «Він заважав їй спати», «Сірий пакет», «Білі привиди» тощо. Художня модель любовних стосунків у Симоненка вибудована в руслі філософування К. Ясперса, який уважав, що процес становлення відкритості, довіри в комунікації рівнозначний боротьбі, однак ця боротьба є одночасно й любов. Комунікація як боротьба – це боротьба окремих людей за екзистенцію й істину, але, на відміну від боротьби на рівні «нааявного буття», коли застосовуються будь-які засоби проти людей як ворогів, – це боротьба-любов. При цьому, за К. Ясперсом, «любов – ще не комунікація, але її джерело, через яке комунікація «просвітлюється», «субстанціональний першопочаток самобуття в комунікації» [18, с. 47].

Із точки зору осмислення письменником екзистенційно-антропологічних проблем заслуговує на увагу новела «Дума про діда», найліричніша з усієї прози В. Симоненка, яка написана в традиціях Довженкової «Зачарованої Десни» і «жанрово тяжіє до ліро-епосу» [2, с. 136]. У цьому творі увага автора зосереджена в проблемному полі феномену спілкування в руслі філософії комунікації К. Ясперса та діалогічної антропології М. Бубера.

«Дума про діда» – це спогад-медитація людини про своє дитинство, передана у формі оповіді то хлопця-підлітка, то вже дорослого чоловіка. Така нарративна конструкція, коли «відбувається своєрідне «розщеплення» наратора» [2, с. 136], використана, на нашу думку, Симоненком цілеспрямовано. Вона передбачає забезпечення психологічної глибини і правдивості у відтворенні пережитого й відчутого дитиною в спілкуванні, у спів-бутті з дідом – людиною, яка щоро любить. Одночасно її функцією є вираження філософського змісту твору, основний сенс якого збігається з Ясперсовим твердженням про те, що «спів-буття й буття-в комунікації нерозривні <...> комунікація – пер-

шопричина екзистенції», що «питання про прорив людської самотності в «екзистенційній комунікації» – це питання не лише про виявлення «екзистенції», це питання, від вирішення якого <...> залежать долі людської культури загалом» [18, с. 37].

Оптимістичне передбачення долі людської культури автор новели закладає в уявний узагальнений образ маляти, іменованій як «чорняве чи біляве безсмертячко», що, роззявивши ротика, слухатиме його (дідові) простодушні оповіді, в яких «переплететься дійсність і фантазія», у переконаності, що «колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса, і живитиме його дідова мудрість і дідова мова» [17, с. 254–255].

Екзистенційна комунікація набирає в цьому творі сенсу «глибоко інтимного й особистісного спілкування в «істині» [1, с. 621] через діалогічну форму комунікації як між-людського спілкування. Спогад хлопця-підлітка – це зафіксована в пам'яті розмова з дідом у різних життєвих ситуаціях. У цій діалогіці двох розкривається дитині на мовленнєвому рівні й ірраціонально «таємниця», сутність іншої особистості – діда. Змодельована В. Симоненком діалогічна структура передбачає взаємне збагачення двох особистостей, взаємну співтворчість. Дитина вбирає живий досвід діда: «І в серце моє вливається якась незрима сила, що навіки-вічні прив'яже мене до цієї землі, до співучої тихої мови, наповнюється його любов'ю», а старий чоловік через мову трансформує світ дорослого у дитячий світ: «Чим густіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю. Він старів на моїх очах, і йому здавалося, що сила його і навіть саме життя його переливаються в мене, бо не було в діда синів – покосила їх пошесть та кулі...» [17, с. 253].

Зосередженість автора саме на мовленні у спілкуванні досить виразна, і, важливо, що воно відтворене через сприйняття реципієнта, а значить, засвідчує закладену в мові етико-терапевтичну функцію: «...голос у діда лагідний, і я знаю, що він зовсім не сердиться на мене»: «чую його настанову...»: «...і я слухаю. Слухаю небо, і слухаю землю, і слухаю дідову мову»: «Безсмертячко ти моє кирпате, – шепотів дід, коли я засинав під музику його слів», «...дід великодушно пробачав мені...» [17, с. 252–253].

Як бачимо, цим В. Симоненко увиразнює значимість індивідуальних зусиль людини в морально-етичній сфері її життєдіяльності, стверджує роль істинного спілкування, здатного творити з людини людину. Це зразок справді між-людської комунікації, «спів-буття», що відбувається, за твердженням М. Бубера, незалежно від того, чи здійснюється воно «за допомогою мови чи безмовно» [18, с. 61]. Співзвучність світомислення митця з думкою філософа спостерігаємо у відображенні стану хлоп-

ця в момент відчуття ним ще не видимої, але вже явної смерті діда, коли той пройшов у клуню з налігачем, тобто трансцендентного зв'язку двох екзистенцій: «Раптом ніби обухом хтось гепнув по серцю» [17, с. 254].

Дослідження новелістики В. Симоненка в аспекті проблеми екзистенційної комунікації свідчить, що його філософське мислення співзвучне з теоретичними доктринами екзистенційно-антропологічної європейської філософії. Воно детерміноване як умовами суспільно-політичного буття, а саме нівеляцією особистісного початку в умовах тоталітарного режиму, так і факторами особистісного буття і спрямоване на осмислення неповторності, унікальності людської особистості, свободи екзистенції та оприявненні її в екзистенційній комунікації, діалогіці.

Література

1. Аверинцев С. Ясперс / С. С. Аверинцев // *Философская энциклопедия*. – М., 1970. – Т. 5. – С. 620–622.
2. Балла Е. Наративний дискурс прози Василя Симоненка / Балла Евеліна // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош*. – Вип. 19. – Ужгород, 2014. – С. 132–137.
3. Батищев Г. Найти и обрести себя / Г. С. Батищев // *Вопросы философии*. – 1995. – № 3. – С. 103–129.
4. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М.: Худ. лит., 1972. – 470 с.
5. Білан М. Відкриваючи духовні острови / Майя Білан // *Жовтень*. – 1966. – № 4. – С. 139–141.
6. Бубер М. Я и Ты [Електронний ресурс] / Мартин Бубер / в перекладі Н. Файнгольда. – Режим доступу: i-text.narod.ru/lib/actual/buber_Ya_i_Ti.htm. – Названіє с екрана, 01.12.2014.
7. Гайденко П. Человек и история экзистенциальной философии Карла Ясперса / П. П. Гайденко / Ясперс К. С. Смысл и назначение истории / К. С. Ясперс. – М.: Изд-во политич. лит., 1991. – С. 5–26. – (Мыслители XX века).
8. Герасименко Н. «Любов сильніша смерті». Мала проза Василя Симоненка / Ніна Герасименко // *Освіта*. – 1998. – 14–21 січня. – С. 9.
9. Гримич Г. Багатство життя. Сучасна новела: традиції і новаторство / Галина Гримич // *Дніпро*. – 1971. – № 8. – С. 139–146.
10. Ільницький М. Як прозаїк він тільки починався / М. Ільницький // *Василь Симоненко. Півні на рушниках. Оповідання, щоденник* / В. А. Симоненко; упоряд., авт. вступ. статті М. М. Ільницький. – Львів: Каменяр, 1992. – 91 с. – (На добрий вечір).
11. Каган М. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М.: Изд-во полит. лит., 1988. – 162 с.
12. Малахов В. Етика. Курс лекцій / Віктор Малахов. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001.
13. Мунье Э. Что такое персонализм [Електронний ресурс] / Э. Мунье. – Режим доступу: http://korolev.ms..._personalizm.txt. – Названіє с екрана, 01.12.2014.
14. Печарський А. Поетика любові у творчості Василя Симоненка: історія, факти, інтерпретація / Андрій Печарський // *Слово і Час*. – 2013. – № 1. – С. 23–30.
15. Романова Н. Екзистенціалізм як основа світогляду Василя Симоненка [Електронний ресурс] / Н. В. Романова // *Вісник Житомирського національного університету*. – Вип. 5. Філологічні науки. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q. – Назва з екрана, 01.12.2014.
16. Сверстюк Є. Я для тебе горів. Повертання Василя Симоненка / Євген Сверстюк // *Український самвидав*. – 2005. – № 6–7. – С. 1, 4, 5.
17. Симоненко В. На схрещених мечях. Вибрані твори / Василь Симоненко; передм. О. Гончара; упорядкув., післям., комент. В. Костюченка. – 3-тє вид. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. – 384 с.
18. Ситниченко Л. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии (критический анализ) / Л. А. Ситниченко. – К.: Наук. думка, 1990. – 109 с.
19. Тарнашинська Л. Зоряний інтеграл знакового покоління / Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Людмила Тарнашинська. – К.: Смолоскип, 2010. – 632 с.
20. Ткаченко А. Василь Симоненко. Нарис життя і творчості / А. О. Ткаченко. – К.: Дніпро, 1990. – 312 с.
21. Трессиддер Д. Словарь символов / Джек Трессиддер. – М.: Изд-во торговый дом «Гранд», изд-во «Файр-пресс», 1999. – 444 с.
22. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол.: В. І. Шинкарук – голова, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
23. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. С. Ясперс. – М.: Изд-во политич. лит., 1991. – 527 с. – (Мыслители XX века).
24. Ясперс К. Философия. Кн. вторая. Просветление экзистенции / К. Ясперс; пер. с нем. А. К. Судакова. – М.: «Канон*» РООИ «Реабилитация», 2012. – 448 с.

Valentyna Barchan

THE PROBLEM OF EXISTENTIAL COMMUNICATION IN VASYL SYMONENKO'S PROSE

The article deals with the problem of existential communication in the short stories of V. Symonenko's collection "Rose Wine" as one of the key elements of the artist's existential anthropological concept, aimed at disclosing the inner, spiritual world of the individual and his/her existence. Scholars have researched the philosophical potential of Symonenko's artistic thought; however, the abovementioned aspect of the philosophical components of the artist's prose heritage has not been thoroughly studied in the literary discourse. In the light of philosophical esthetic paradigm of the writer's artistic world, the predominant feature of which, according to L. Tarnashynska, is the existential perspective of the individual, caused by the "sense of individual's unique existence on this planet", the essential element of Symonenko's prose is the problem of existential communication. According to Jasper's theory, existential communication presupposes the identical attitude to the individual as well as to the existence; when we observe "the inner connection of two individuals, two unique destinies", the crucial concepts in their relations being "freedom",

“mutuality”, “loving struggle”, “establishment of candour”. V. Symonenko’s diary, his letters and reminiscences of his contemporaries confirm the writer’s awareness and understanding of the importance of this issue. They shed light on the key ontological concepts of Symonenko’s worldview: soul and spirituality. Communication on this level is the prerequisite of true, adequate subsistence of the individual and the perception of his/her own existence. We distinguish various models of the artistic implementation of the problem of existential communication in V. Symonenko’s works “Rose Wine”, “The Roosters Crowed on the Embroidery” and “Elegy for a Grandfather”.

Keywords: Vasyl Symonenko, collection of works “Rose Wine”, short story, personalism, existential communication, existence, existential states, individual, world-view, art model, author’s conception, images-symbols.

Валентина Барчан

ПРОБЛЕМА ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЗЕ ВАСИЛИЯ СИМОНЕНКО

В статье исследуется проблема экзистенциальной коммуникации в новеллах сборника «Вино з троянд» В. Симоненко как одна из составляющих экзистенциально-антропологической концепции писателя, направленная на выявление внутреннего, духовного мира личности, ее экзистенции. Ученые обращали внимание на философский потенциал художественного мышления В. Симоненко, однако указанный аспект философского наполнения прозаического наследия художника остается

вне литературоведческого дискурса. В контексте философско-эстетической парадигмы художественного мира писателя, доминантой которой, с точки зрения Л.Тарнашинской, является экзистенциальное измерение человека, обусловленное «ощущением неповторимости бытийного присутствия человека на этой земле», важной в его прозе представляется проблема экзистенциальной коммуникации. В соответствии с теорией Ясперса, экзистенциальное общение предполагает отношение к человеку как к экзистенции, когда присутствует «внутренняя связь двух личностей, двух неповторимых судеб», когда в отношениях определяющими являются такие концепты, как «свобода», «взаимность», «любящая борьба», «становление открытости». О восприятии и понимании важности этой проблемы В. Симоненко свидетельствуют его дневник, письма, воспоминания современников. Они дают понимание того, что ключевым онтологическим концептом мироощущения писателя является душа, духовность, и лишь общение на таком уровне может быть условием истинного, полноценного бытия человека, ощущением собственной экзистенции. В произведениях «Вино з троянд», «Кукурікали півні на рушниках», «Дума про діда» наблюдаем разные модели художественной реализации проблемы экзистенциальной коммуникации.

Ключевые слова: Василий Симоненко, сборник «Виноз троянд», новелла, персонализм, экзистенциальная коммуникация, экзистенция, экзистенциальные состояния, личность, мировосприятие, художественная модель, авторская концепция, образы-символы.

Надійшла до редакції 27.03.2015 р.

УДК 82-32 Симоненко

Вікторія Дмитренко

ХУДОЖНЯ КАРТИНА СВІТУ В МАЛІЙ ПРОЗІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Стаття репрезентує основні аспекти художнього мислення Василя Симоненка, що виявились у малій прозі письменника. Подієвий вектор творів митця насичений суб’єктивною свідомістю оповідача й розчиняється в її просторово-часовому континуумі. Це надає їй ознак ліричності, санкціонує авторське моделювання картини світу. Гуманістична спрямованість, масштабність почуттів, увага до долі окремої людини, авторська присутність – її основні ознаки. Це медитативно-споглядальна й водночас глибоко чуттєва проза, крізь яку проступає висока духовність автора.

Хронотоп художньої картини світу митця локалізується в сучасному для письменника часі, місце подій обмежене близькими для письменника реаліями, що дозволяє писати про близьких серцю знайомих людей, звичайні життєві потреби яких достойні уваги майстра.

Ключові слова: картина світу, мала проза, аполітичність, ліричність, хронотоп.

© В. Дмитренко, 2015

Індивідуальне існує на фоні універсальних характеристик буття. Поєднання загального й одиничного у свідомості митця створює неповторну авторську картину світу. Уведення терміна «картина світу» пов’язують з іменем Г. Герцена, який ще 1914 р. використав його щодо фізичної картини світу. А. Ейнштейн уважав, що створення картини світу є основним етапом життєдіяльності людини. Ю. Лотман визначає модель світу як своєрідну конструкцію уявлення про світ, яка утворюється в людській свідомості, пов’язує її з «формами просторового конструювання світу у свідомості людини» [5, с. 239]. Він підкреслює її багаточаровість, зазначаючи, що вона включає «і міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий „здоровий глузд”» [5, с. 296].

Картина світу відтворює специфіку особистості, її буття, взаємозв'язку зі світом. У літературно-художньому творі формами експлікації авторського світогляду є індивідуально-авторська художня й мовна картини світу. У нашій публікації увага акцентується на індивідуально-авторській художній картині світу малої епіки В. Симоненка.

Текст автора є специфічним симбіозом базових національних характеристик народу й антропоцентричних особливостей автора. «Авторська картина світу фіксує в першу чергу унікальність творчого суб'єкта: її індивідуально-особистісний складник визначає сутність тексту як твору словесного мистецтва й естетичної події. Разом із тим, як і картина світу будь-якого індивіда, вона включає в себе універсальне й національне» [11, с. 92]. Автор художнього твору не просто описує події й акти людської діяльності, він свідомо чи несвідомо намагається пояснити їх, дати їм оцінку з точки зору культурних норм. Крім того, саме автор вибирає із життєвої коловерті ту чи ту подію, яка, на його думку, є найбільш важливою чи типовою для того, щоб репрезентувати його творчий світ. У зв'язку з цим художня картина світу кожного автора специфічна й самобутня, а особливо такого митця, як В. Симоненко. Його творчості приділено чимало досліджень різного рівня в сучасному літературознавстві. Симоненкіана представлена іменами М. Ільницького [3], В. Пахаренка [6], А. Ткаченка [10], В. Яременка [12] та ін. Проте глибокого аналізу зазнала в основному поезія, Симоненко-прозаїк – сторінка малодосліджена, хоч і багато важить для повноти уявлення про творчий світ митця.

Метою публікації є вивчення основних аспектів художнього мислення В. Симоненка. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: вивчення іманентних свідомості письменника світоглядних орієнтирів, що виявились у малій прозі, та закономірностей формально-художньої побудови новел митця.

У свідомості кожного митця формується своєрідне індивідуальне уявлення про світоустрій, яке базується на його системі законів, що виробились у процесі його життєвого досвіду й світорозуміння. Усе це в цілому є підвалинами для створення авторської художньої картини світу. Авторська художня картина світу – це специфічна форма світосприйняття, яка виступає альтернативою реальному світу і є результатом внутрішньої роботи автора, його творчої діяльності [1, с. 67]. Вона вибудовується як своєрідна модель світу, іманентна свідомості автора і його світорозумінню. Такою є загальновідома специфіка художньої літератури, що розкриває суб'єктивний і неповторний погляд автора на світоустрій.

Більшість прозових творів В. Симоненка стали відомі читачам 1965 року, коли побачила світ збірка новел «Вино з троянд», але довгий час за-

мовчувалися, як і вся творчість митця. Мала епіка письменника репрезентує ставлення письменника до світу, яке чітко окреслюється крізь поетику художнього твору. Засоби створення художньої виразності є не просто складниками творчої тканини новел, а втілюють ідеали, переконання, норми й ціннісні орієнтації митця. Авторська картина світу є результатом творчої діяльності автора, своєрідним поєднанням статички й динаміки. Аналіз творчості В. Симоненка дозволяє говорити про авторське моделювання картину світу, особливості концептуального світу автора. Однією з особливостей творів письменника є постійна присутність автора. Це не всезнаючий деміург, а звичайна людина, якій притаманні аналітичність мислення, уміння розглядати вічні проблеми через призму індивідуальної свідомості. Тобто мала епіка В. Симоненка має ознаки ліричної прози з її рефлексивністю. Адже всі репрезентовані у творах події насичені суб'єктивною свідомістю оповідача, розчиняються в її просторово-часовому континуумі. Образ автора художнього твору є однією з основних категорій аналізу. Адже саме автор твору реалізує свій задум, визначає структуру й манеру викладу, систему образів, символіку тощо. Він обирає ту картину світу, яка буде представлена в тексті, акцентує увагу читача саме на тому, що, на думку автора, є найважливішим.

Проза В. Симоненка надзвичайно поетична за формою, більшість його новел («Вино з троянд», «Бенкет на току», «Сірий пакет», «Чорна підкова», «Білі привиди», «Дума про діда», «Наївне дівчисько») романтичні за характером, сповнені внутрішньої одухотвореності. Однак у новелах «Неймовірне інтерв'ю» і «Психологічний поєдинок», які репрезентують роздуми письменника про літературну творчість, чітко окреслюється іронічно-саркастичний струмінь, а твори «Однорукий лісник», «Весілля Опанаса Крокви», «Він заважав їй спати» за більшістю ознак тяжіють до реалістичної новели.

Основними рисами прози письменника є гуманістична спрямованість, масштабність почуттів, доля окремої людини, авторська присутність. Творчість В. Симоненка порушує загальнолюдські проблеми й моральні цінності, вільна від ідеологічних догм сталінського культу. Справедливе твердження Ю. Коваліва: «Молоді таланти орієнтувалися не на просте змальовування і зображення дійсності, а на осмислення її художньої сутності, дбали про наповненість свого слова важливим соціальним, морально-етичним змістом [4, с. 84]. В. Симоненко, на жаль, устиг написати дуже мало прозових творів, але й те, що маємо сьогодні, свідчить про неабиякий талант автора, його вміння бачити Людину, красу її душі і чистоту думок. Саме людина стоїть у центрі художньої картини світу автора. Чимало дослідників говорять про його близькість із

творчістю Гр. Тютюнника, називають прозові твори В. Симоненка попередниками його новел – «передчуттям емоційно-тонального реєстру прози Гр. Тютюнника» [10, с. 62].

Хронотоп новел В. Симоненка пов'язаний із близьким його серцю селом («Однорукий лісник», «Бенкет на току», «Весілля Опанаса Крокви», «Кукурікали півні на рушниках», «Дума про діда»), невеличким містечком («Білі привиди», «Він заважав їй спати»). Проза письменника – це епічне світотворення свого часу. Мати письменника пізніше скаже про новелу «Дума про діда»: «У цій новелі батько стоїть як живий. Ця новела світиться любов'ю й каяттям» [7, с. 20–21]. М. Ільницький зазначав, що «у жанрі «малої прози» талант письменника тільки розкривався, але оповідання засвідчують, що Симоненко відчував можливості прози дати ширшу картину життя, аніж дозволяє поезія, реалізувати той багаж вражень і спостережень, який виніс з рідної Полтавщини і який давала йому журналістська практика» [3, с. 444].

Природа представлена в кожній новелі письменника. Персоніфікація навколишнього світу є однією з основних ознак творчості В. Симоненка. Явища природи стають ключовими образами багатьох текстів митця, єднаючи світ людини і природи. Герої новели «Бенкет на току» свято вірять, що «від матюків бур'яни ростуть», а «земля любить усе чисте – і зерно, і слово, і совість» [9, с. 320]. Дід у новелі «Дідове безсмертячко» змагається із сонцем – хто першим закінчить свої денні турботи, онук біжить, мов заєць переляканий. Сусідські хлопчачки щовечора щебечуть на подвір'ї героя новели «Вино з троянд». Голос у Петра з новели «Однорукий лісник» сповнений полину. Героя новели «Чорна підкова» не опускає очі, вони «падають у траву», а його кохана «метнула на нього дві сині блискавки». Озерце людей вихлюпує Опанаса Крокву («Весілля Опанаса Крокви»). Загалом у новелі «Весілля Опанаса Крокви» мова карателя, що обіцяє знищити все село через убитих біля хутора німецьких солдатів, звучить як сичання гадюк: «Всі бачили, як з його рота виповзали гадюки (з рота карателя). Вони довго сичали у вухах...» [9, с. 302]. Налякані люди не просто страждали від морозу, він цівками струменів з чорних отворів автоматів і кулеметів. Сонце виступає німим свідком – його «мовчання стікає», як краплі крові. Мороз і сонце допомагають авторові у створенні художньої картини жаху.

Картина світу, вималювана на сторінках новели «Вино з троянд», вирізняється гармонійністю серед усіх творів письменника.

Жіночі образи в новелах В. Симоненка завжди позитивні, крім новели «Він заважав їй спати», але в героїні цієї новели поєднані надзвичайна фізична й духовна краса: «Вона була така прекрасна, що одразу похнюпились якомсь квіти» [9, с. 293]. Ольга

знає ціну своїй вроді, розуміє, що краса злиняє, а щасливою вона буде лише з людиною, котра полюбить її внутрішню красу. Вона вмє бачити красу людської душі, тому й до кульгавого горбаня Андрія приходиться не із жалості, а тому, що закохана в його внутрішню красу. Дівчина не може зірвати квітку в саду хлопця, бо їй шкода нівечити їхню красу. Вона із захопленням слухає його історії, що якнайкраще розкривають чистоту душі. В. Симоненко ідеалізує людську сутність своїх героїв, представлену чоловічим і жіночим початками, які доповнюють одне одного індивідуальною багатогранністю краси душі.

На лоні природи відбувається важливе порозуміння між героями новели «Чорна підкова». Передгрозний пейзаж свідчить про заплутаність і нелад між героями: «Хмари повзли так низько, що перехожі несподівано виринали з них і так само несподівано тонули» [9, с. 298]. Усе змінює поява на фоні цього похмурого пейзажу дівчини, яка «задерла голову, ніби хотіла протаранити очима їх клубчасту похмурість. Довгими віями вона торкалася країв хмар, а її очі її були єдиними синіми цятками серед передгрозної сірості» [9, с. 298]. Стає зрозуміло, що тільки від неї залежить, наскільки довго буде похмурим цей пейзаж.

Сторінки творів В. Симоненка сповнені не ура-патріотами чи передовиками всіх фронтів, а звичайними людьми, на яких тримається земля. Автор повертає увагу до турбот і проблем простих людей, доводячи, що їхня звичайна, повсякденна робота й складає красу життя. А читача цікавлять проблеми простої людини, яка закохується, любить цей світ, помічає його красу. Це медитативно-споглядальна й водночас глибоко чуттєва проза, крізь яку проступає висока духовність митця. Суто інтимні переживання переплітаються в органічній єдності з плином довколишнього буття, створюючи одухотворені образи сучасників письменника. Зображення краси людської душі є основним у прозі письменника. Герої новел є своєрідними модусами вираження авторських світоглядних орієнтирів. Це люди щирі у своїх почуттях («Чорна підкова», «Наївне дівчисько», «Білі привиди») і стосунках з іншими («Бенкет на току»), які вмють просто посміхатися світові («Посмішки нікого не ображають»), творчо працювати, незважаючи ні на що («Він заважав їй спати»), люблять свою землю й умють передати цю любов нащадкам («Дідове безсмертячко»), здатні на самопожертву заради щастя інших («Весілля Опанаса Крокви», «Однорукий лісник»). Окремі життєві мотиви його новел створюють широке життєве полотно.

Наступною особливістю художньої картини світу в новелістиці В. Симоненка є відсутність вирішення проблеми, певна недомовленість, своєрідна гра з читачем, який сам повинен дописати картину. У новелі «Білі привиди» постає проблема

«хаосу» в мікрокосмі самої людини. На початку новели артикулюється чітко протиставлення героїні Я-вони. Молода дівчина Ліна працює гардеробницею в клубі й зовсім не розуміє молодь, яка прийшла «монотонно шліфувати паркет», тобто танцювати, зовсім, на її думку, безлику й нудну. Однак прогулянка засніженим містом з одним із таких «бундючних гиндиків» уносить корективи в сприйняття світу дівчиною. Їй здається, що ступила на іншу планету, й рідне місто сповнюється загадок і несподіванок. Останнє речення твору досить загадкове: «У сні в неї з очей росли фіолетові квіти» [9, с. 317]. Колір квітів обрано автором не випадково, адже в ньому поєдналися пристрасть червоного і стриманість синього кольорів. У єдине ціле злилися чоловічий початок, властивий синьому кольору, й жіночий, материнський початок, який символізує червоний колір. Отже, фіолетовий – це колір вирівнювання, рівноваги. Таким чином, фіолетові квіти, які несподівано з'явилися у кінці твору, означають, що героїня змінила своє уявлення про світ.

Варто наголосити, що однією з найхарактерніших рис поетика В. Симоненка є тяжіння до сконцентровано-афористичного виразу, що, як правило, виноситься насамкінець, стаючи своєрідною «мораллю» і «силою» художнього твору. Це особливо важливе для розуміння новел письменника «Неймовірне інтерв'ю» і «Психологічний поєдинок». У літературній статті «Декорації і живі дерева» він писав: «Мені часом здається, що в нашому літературному гаю, особливо в поезії, «проізростає» дуже багато синтезованих рослин, котрі, маючи всі ознаки дерева (зелені, і такі ж дерев'яні), не мають ні своєї крони, ні свого глибинного коріння» [9, с. 354]. Саме ця проблема окреслена автором у новелі «Неймовірне інтерв'ю», що є своєрідною саморефлексією, пошуком основних засад творчості, хоч і з великим відсотком іронічності: «А ви знаєте: сіно пахне космосом і бронзою, що мені на пам'ятник кують. <...> Я очима чую, вухами я бачу, на моїй долоні всесвіт спочиває [9, с. 308]. Наскільки авторська картина світу може бути далекою від реальності, представлено в новелі «Психологічний поєдинок».

Чимало новел В. Симоненка мають перегуки з поезією. Особливо чітко це спостерігаємо в новелі «Дідове безсмертячко». Вона є стрижневою для визначення базових основ його художньої картини світу. «...Я нікого так не люблю, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу. На своїх зігнутих плечах несуть вони стільки краси і ніжності, що може позаздрити їм будь-хто» [9, с. 306]. Рядки з поезії «Дід умер»: «Його думи нехитрі / додумують внуки, / і з очей ще віки пломенітимуть в них / його пристрасть і гнів, / його радіощі й муки, / що, вмираючи, / він передав для живих» [9, с. 43]. Саме в цій новелі В. Симоненко пише про те, що стало основою його картини світу: «І колись

обов'язково проснеться в його душі дідова краса, і живитиме його дідова мудрість і дідова мова» [9, с. 306]. І. Кошелівець із цього приводу зазначив: «Симоненко – наче корінь, вийшов з землі, з органічною любов'ю до неї і свого селянського роду. Він добре знав, чим і як глибоко вона напоєна – і не забував про це ні на хвилину. Знав не за чаркою, а з пером в руці і з смутком в очах» [8, с. 285]. У поезії «Я чую у ночі осінні...» письменник чітко акцентує увагу читачів на своєму підґрунті: «Вростаю у небо високе, / Де зорі – жовті джмелі, / І чую: пульсують соки / У тіло моє з землі. / Зі мною говорять могили / Устами колишніх людей, / І їх нерозтрачені сили / Пливуть до моїх грудей. / Живу не лише для себе, Я мушу жити й за них» [9, с. 97].

Отже, твори В. Симоненка репрезентують таку художню картину світу, в якій справжню цінність становлять щирість, любов, людське життя, сповнене злагоди й миру. Проза, як і поезія письменника аполітична, сповнена ідеї цінності кожної, окремо взятої особистості. Художня картина світу митця має хронотоп, що локалізується в сучасному для літератора часі, з подіями, місце яких обмежене рідним селом автора й невеличким містом, що дозволяє писати про близьких серцю знайомих людей, звичайні життєві потреби яких достойні пензля майстра. Однак повна художня картина світу В. Симоненка може бути відтворена лише за умови аналізу всієї творчості письменника, що має стати матеріалом подальших досліджень.

Література

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 300 с.
2. Виноградов В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1971. – 413 с.
3. Ільницький, М. У фокусі віддзеркалень : Статті. Портрети. Спогади / М. Ільницький. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. – 522 с.
4. Ковалів Ю. З одного джерела / Ю. І. Ковалів // Діалектика художнього пошуку: Літературний процес 60–80-х років / В. П. Агєєва, С. С. Іванюк, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 81–107.
5. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек–текст–семиосфера–история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
6. Пахаренко В. Як він ішов... Духовний профіль Василя Симоненка на тлі його доби / В. Пахаренко. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – 52 с.
7. Ротач П. Грудоčka любимої землі: Василь Симоненко і Полтавщина / Петро Ротач. – Опішнє, 1995. – 76 с.
8. Симоненко В. Берег чекань. Поезія. Щоденник. Спогади про поета (Вибір, вступна стаття і коментарі І. Кошелівця). – Вид. 2-е, доповн. – [Б. м.] : Сучасність, 1973. – 310 с.
9. Симоненко В. Твори. Т.1. Поезії. Казки. Байки. З неопубліков. Проза. Літ. статті. Сторінки щоден. Листи / В.А. Симоненко ; упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – 424 с.

10. Ткаченко А. Василь Симоненко: Нарис життя і творчості / А. О. Ткаченко. – К. : Дніпро, 1990. – 312 с.

11. Щирова И. Текст в парадигмах современного гуманитарного знания / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб. : Книжный дом, 2006. – 172 с.

12. Яременко В. Життя і поетична творчість Василя Симоненка: [передмова] // Спадщина : у 2 т. / Василь Симоненко ; упор., передм., алф. покажч., підбір світлин В. В. Яременка. – К. : Видавничий дім «Персонал», 2008. – Т. 1. – Кн. 1. Поезія. – С. 5–81.

Victoriya Dmytrenko

ARTISTIC VIEW OF THE WORLD IN SMALL PROSE OF VASYL SYMONENKO

The article represents the main aspects of Vasyl Symonenko creative thinking that appeared in small prose of the writer. The event vector of artist's works is full of subjective consciousness of the narrator and dissolves in its space-time continuum. This gives it signs of lyricism, sanctions author's modeling of the world view. Humanistic orientation, the magnitude of the senses, attention to the fate of the individual, the author's presence - is its main features. This is meditative, contemplative and yet deeply sensual prose through which high spirituality of the author looms.

Chronotope of the writer's artistic world view is localized in the modern time for the writer the scene is close to his realities that gives a possibility to write about close to heart people, ordinary necessities of life which are worth the master's attention.

Keywords: world view, small prose, political indifference, lyricism, chronotope.

Викторія Дмитренко

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КАРТИНА МИРА В МАЛОЙ ПРОЗЕ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКО

В статье представлены основные аспекты художественного мышления Василя Симоненко, которые проявились в малой прозе писателя. Событийный вектор произведений художника слова насыщен субъективным сознанием рассказчика и растворяется в её пространственно-временном континууме. Это придаёт ей признаки лиричности, санкционирует авторское моделирование картины мира. Гуманистическая направленность, масштабность чувств, внимание к судьбе отдельного человека, авторское присутствие – её основные особенности. Это медитативно-созерцательная и одновременно глубокочувственная проза, сквозь которую просвечивается высокая духовность автора.

Хронотоп художественной картины мира художника локализуется в современном для писателя времени, место событий ограничено близкими для писателя реалиями, что позволяет писать про близких сердцу знакомых людей, обычные жизненные потребности которых достойны внимания.

Ключевые слова: картина мира, малая проза, аполитичность, лиричность, хронотоп.

Надійшла до редакції 29.03.2015 р.

УДК 821.111 «18/19»

Наталя Панова

ВНУТРІШНІЙ КОНФЛІКТ ЯК ПРИЧИНА САМОГУБСТВА ДОРІАНА ГРЕЯ (РОМАН О. УАЙЛЬДА «ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ»)

Актуальність цієї статті полягає в тому, що проблема самогубства була і залишається серйозною соціальною проблемою в сучасному світі. Суїцидальні тенденції, що відбуваються в суспільстві, знаходять своє відображення й у творах художньої літератури. Мета роботи – розглянути особистість головного героя роману «Портрет Доріана Грея», вивчити його поведінку, вчинки, проаналізувати його внутрішній світ, думки, почуття, переживання, а також зрозуміти, що знищило його душу і призвело до суїцидального кінця.

Ключові слова: самогубство, внутрішній світ, портрет, учинки, суїцидальна поведінка.

Актуальність цієї статті полягає в тому, що проблема самогубства була і залишається серйозною соціальною проблемою в сучасному світі. Суїцидальні тенденції в суспільстві, знаходять своє

відображення й у творах художньої літератури. Саме художній твір здатний відкрити суспільній свідомості самогубство таким, яким воно є, без будь-яких таємниць. За допомогою різних художніх засобів і прийомів читач може проникнути у свідомість самогубці, в його внутрішній світ і зрозуміти, що штовхнуло людину на такий серйозний крок.

Суїцидальні тенденції в художній літературі відображені в роботах як вітчизняних (М. Нестелеєв), так і зарубіжних (А. Богодерова, О. Галактіонова, В. Єфремов, Є. Новаковський, Д. Решетов, Я. Саморукова, Г. Чхартішвілі) авторів. Проблемам танатології в літературі присвячені праці М. Бахтіна, П. Біццеллі, М. Бланшо, В. Козака, Р. Красиль-

© Н. Панова, 2015

нікова, Ю. Лотмана, Ю. Семікіної, В. Топорова, Ф. Хофмана.

Суїцидальна тематика в художній літературі посідає важливе місце, але проблема внутрішнього світу героїв-самогубців, їхніх страждань і душевних переживань вивчена недостатньо. Саме тому мета цієї роботи – розглянути особистість головного героя роману «Портрет Доріана Грея», вивчити його поведінку, вчинки, проаналізувати внутрішній світ, думки, почуття, переживання, а також зрозуміти, що загубило його душу і призвело до суїцидального кінця.

Душевний дисбаланс є причиною самогубства Доріана Грея. Дія роману починається зі сцени в художній майстерні, де Безіл Голворд пише портрет молодого, красивого юнака Доріана Грея. Доріан у зображенні О. Уайльда був насправді гарний, його обличчя вабило й одразу викликало довіру. У ньому відчувалася щирість і чистота юності, її цнотлива палкість. Було очевидно, що життя ще не зіпсувало цю молоду душу. У майстерні художника Доріан знайомиться з лордом Генрі, саркастичним гедоністом, котрий зневажає традиційні вікторіанські цінності. І юнак цілковито потрапляє під згубний вплив лорда.

О. Уайльд приділяє величезну увагу тонкій грі розуму лорда Генрі. Філософія цього чоловіка в тому, що все живе, яке б воно не було потворне чи аморальне, має право на існування. Лорд Генрі зачарував Доріана Грея. Саме він протягом усього роману проповідує ідеї нового гедонізму, тим самим перетворюючи невинного й талановитого юнака в «порочне чудовисько». О. Уайльд зображує внутрішнє хвилювання свого центрального персонажа, зокрема його переживання, коли, затамувавши подих, слухав лорда: *«Минут десять Доріан стояв неподвижно, с полуоткрытым ртом и странным блеском в глазах. Он смутно осознавал, что в нем просыпаются какие-то совсем новые мысли и чувства. Ему казалось, что они пришли не извне, а поднимались из глубины его существа. Да, он чувствовал, что несколько слов, сказанных этим другом Бэзилла, сказанных, вероятно, просто так, между прочим, и намеренно парадоксальных, затронули в нем какую-то тайную струну, которой до сих пор не касался никто, и сейчас она трепетала, вибрировала порывистыми толчками»* [3, с. 33].

Лорд Генрі часто говорив про красу Доріана Грея. На його думку, краса – один із видів Генія, вона вища за Генія: *«Она одно из великих явлений окружающего мира, она как солнечный свет, как весна, как отражение в темных водах серебряного щита луны»* [3, с. 37]. Звідси й настійні напучування, що треба жити, поки молодий, шукати нові відчуття.

Нарешті портрет був написаний. Безіл Голворд під враженням краси й чистоти юного Доріа-

на вклав у твір свої мрії й «самого себе». Портрет отримав частину душі художника. Дивлячись на результат праці майстра, Доріан світився від задоволення, його очі радісно блищали. Так до хлопця прийшло усвідомлення його власної краси. Він слухав компліменти Голворда, підсміювався над ними, забував про них. Слова художника були не важливі для Доріана. А з появою лорда Генрі все змінилося, *«прозвучал его восторженный гимн молодости, грозное предостережение о том, что она быстротечна»* [3, с. 41].

Доріан дивився на портрет, і хвилювання охоплювало його душу. Він дивився на відображення своєї краси, і перед ним раптом постало його майбутнє, те страшне майбутнє, про яке говорив лорд Генрі. Він із жахом думав про те, що колись обличчя його постаріє і скривиться, очі потьмяніють, вицвітуть, а стрункий стан зігнеться і стане потворним. Життя, формуючи його душу, буде руйнувати його тіло, і він стане некрасивим, жалюгідним, страшним. О. Уайльд зображує внутрішній стан героя, його внутрішнє напруження, біль і страх: *«При этой мысли острая боль, как ножом, пронзила Дориана, и каждая жилка в нем затрепетала. Глаза потемнели, став из голубых аметистовыми, и затуманились слезами. Словно ледяная рука легла ему на сердце»* [3, с. 42].

Переживши сильне душевне хвилювання, Доріан уперше подумав про те, що було б добре, якби портрет старів, а він завжди залишався молодим: *«Ах, если бы могло быть наоборот! Если бы старел этот портрет, а я навсегда остался молодым! За это... за это я отдал бы все на свете. Да, ничего не пожалел бы! Душу бы отдал за это!»* [3, с. 42]. Молодість була найціннішим у житті для Доріана, і він вирішив для себе, що коли почне старіти, то покінчить життя самогубством.

Безсумнівно, деструктивний вплив лорда Генрі на юнака був дуже великим. Щодо самого лорда, то він мав свої плани стосовно Доріана: хотів стати для нього тим, ким Доріан став для художника Безіла, який створив чудовий портрет. Лорд хотів підкорити Доріана і зробити так, щоб душа чудесного юнака належала йому. Варто зазначити, що він на половину домігся своєї мети, адже поступово душа Доріана перетворювалася на «душу диявола».

Знаковою подією в житті Доріана було знайомство з актрисою Сібілою Вейн. Юнак шалено закохався в неї. Доріан хотів би поставити Сібілу на «золотий п'єдестал», бачити весь світ біля ніг його коханої. Довіра Сібіли зобов'язувала його бути чесним, її віра в нього робила його кращим. Коли Сібіла була з Доріаном, він соромився всього того, чого його навчив лорд Генрі. Від одного дотуку дівчини забувалися захопливі, але «отруйні і неймовірні теорії» лорда Генрі.

Тим часом Лорд Генрі спостерігав за юнаком із превеликим задоволенням, він розглядав його як цікавий об'єкт для вивчення, проте насправді йому було однаково, яка доля спіткає юнака.

Одного разу Доріан запросив своїх друзів на виставу, де грала Сібіла. Її гра, як ніколи, була посередньою і нестерпно театральною, на сцені актриса залишалася байдужою. Її жести були штучні до безглуздості, вимовляла вона все з перебільшеним пафосом. Це була просто погана гра, актриса була зовсім бездарна. І Доріан зневірився в Сібілі: *«...вижу, что она просто холодная и бездушная. Она совершенно изменилась. Вчера еще она была великой артисткой. А сегодня только самая заурядная средняя актриса»* [3, с. 121]. Внутрішню трагедію героя автор зображує через поведінку: *«К глазам его подступили горячие слезы, губы дрожали. Отойдя вглубь ложи, он прислонился к стене и закрыл лицо руками»* [3, с. 122].

Після вистави, перебуваючи в гніві та глибокій зневірі, Доріан звернувся до Сібіли з грубими звинуваченнями та докорами: *«...вы убили мою любовь! Раньше вы волновали мое воображение, – теперь вы не вызываете во мне никакого интереса. Вы мне просто безразличны»* [3, с. 125]. Із презирством та злістю сказав дівчині, що більше не хоче її бачити, що він ніколи не згадає про неї, не вимовить її імені. Звинуватив Сібілу в тому, що вона зіпсувала найпрекрасніше в його житті, і що без мистецтва вона – ніщо! Він хотів зробити з неї відому людину, а вона виявилася «третьорозрядною актрисою з гарненьким личком».

Повернувшись додому і глянувши на портрет, Доріан виявив дивні трансформації. Особа на портреті змінилася, в складці рота відчувалася жорстокість. Доріан підійшов до вікна і розсунув штори. Яскраве ранкове світло залило кімнату, однак в особі з портрета раніше помітна дивна зміна стала ще більш виразною. Ця дуже налякало Доріана, він не розумів, що відбувається. І тут пригадав слова, сказані ним у Безіла в майстерні, – того дня, коли портрет був завершений. Доріан тоді виявив бажання, щоб портрет старів замість нього, а він залишався вічно молодим, щоб його краса не зблякла, а друк пристрастей і пороків відбивався на обличчі портрета. Тепер нарешті розгадав, що його бажання здійснилося.

Доріан був жорстокий із Сібілою, і ця жорстокість відбилася на його портреті. Він був неприємно вражений цими змінами і довго аналізував ситуацію, що склалася, намагаючись знайти виправдання своєму вчинку. Він думав про те, чи справді є якась незбагненна спорідненість між його душею і полотном?

Те, що сталося, допомогло Доріану зрозуміти, що таке совість; він хотів бути людиною з чистою совістю, не міг допустити, щоб його душа зробилася потворною, він збирався одружитися із Сібі-

лою Вейн. Тоді лорд повідомив Доріану, що Сібіла померла, і не просто померла, а покінчила життя самогубством.

Утім страждання юнака були недовгими. Доріан заспокоював себе тим, що він усе-таки намагався виправити ситуацію зі скривдженою дівчиною, і не його вина, що не зумів виконати свій обов'язок. Він згадав слова лорда Генрі про те, що над усіма благими намірами тяжіє злий рок: вони завжди з'являються пізно. Так сталося і з ним. Доріан зізнався собі в тому, що самогубство коханої дівчини не подіяло на нього так, як повинно було вплинути на будь-яку іншу людину. Усе, що сталося, він розглядав як надзвичайну розв'язку якоїсь п'єси. Автор показує черствість, бездушність і несвідомий егоїзм персонажа.

Аналізуючи зміни в портреті, Доріан припускав, що звістка про смерть Сібіли дійшла до портрета раніше, ніж до нього. Портрет дізнавався про події в його житті, щойно вони відбувалися. Адже *«злобная жестокость искажила красивый рот в тот самый миг, когда девушка выпила яд»* [3, с.148]. Тим не менше егоїзм Доріана брав гору. Він вирішив, що не стане більше згадувати, скільки він через Сібілу страждав у той жахливий вечір у театрі: настав час зробити вибір. І нехай *«вечная молодость, неутолимая страсть, наслаждения утонченные и запретные, безумие счастья и еще более исступленное безумие греха – все будет ему дано, все он должен изведать! А портрет пусть несет бремя его позора – вот и все»* [3, с. 149].

Доріан розумів, що портрет дасть йому можливість вивчати найпотаємніші свої помисли. Портрет стане для нього «чарівним дзеркалом», і *«когда для его двойника на полотне наступит зима, он, живой Дориан Грей, будет все еще оставаться на волнующе-прекрасной грани весны и лета»* [3, с. 151]. Доріан знав, що завжди буде зберігати блиск своєї юності, красу і молодість, а портрет нестиме на собі весь негатив, тяжкий вантаж часу і моральну відповідальність за всі його вчинки.

Хлопець ховав свій портрет від сторонніх очей, і коли Безіл Голворд хотів поглянути на свою роботу, Доріан був категорично проти. О. Уайльд описує емоційний стан героя, його страх і сильне хвилювання: *«Дориан Грей провел рукой по лбу, покрытому крупными каплями пота. Он чувствовал себя на краю гибели»* [3, с. 159]. Герой так і не дозволив художнику побачити його творіння.

Юнак продовжував насолоджуватися життям. Часто, повернувшись після чергової відсутності, він стояв із дзеркалом перед своїм портретом і розглядав власне обличчя. Усе разючішим ставав контраст між Доріаном і його особою на портреті. Усі ці зміни несли йому величезну насолоду. Він ще більше захоувався у власну красу і з великим інтересом спостерігав «розкладання своєї душі» на портреті. Автор описує внутріш-

ній напружений стан героя, що дивиться на портрет: «С напряженным вниманием, а порой и с каким-то противоестественным удовольствием разглядывал он уродливые складки, бороздившие морщинистый лоб и ложившееся вокруг отяжелевшего чувственного рта, и порой задавал себе вопрос, что страшнее и омерзительнее – печать порока или печать возраста?» [3, с. 179]. Доріан порівнював свої білі руки з огрубілими і в'ялими руками на портреті й посміхався. «Он издевался над этим обезображенным, изношенным телом» [3, с. 179].

Тижнями молодий чоловік не бачив своє огидне обличчя на портреті. За цей час до нього знову поверталися колишня безтурботність і пристрасне захоплення життям. Повертаючись додому, він сідав перед портретом і дивився на нього, «порой ненавидя его и себя, порой же – с той гордостью индивидуалиста, которая влечет его навстречу греху, и улыбался с тайным злорадством своему безобразному двойнику, который обречен был нести предназначенное ему, Дориану, бремя» [3, с. 196]. Через кілька років Доріан уже не міг довго перебувати без портрета.

Про нього почали ходити темні чутки, його бачили в одному із притонів, а коли він знову з'являвся у світі, чоловіки шепотілися, проходячи мимо, презирливо всміхалися і спрямовували на нього холодні погляди. Люди, які раніше вважалися друзями, тепер уникали його.

Одного разу бажання Голворда таки збулося, і він побачив портрет. Крик жаху розітнув простір, коли він побачив на полотні моторошне, ехидне обличчя Доріана. О. Уайльд зображує напружений внутрішній стан художника, його душевну катастрофу: «...кровь словно заледенела в его жилах. <...> Голворд обернулся к Дориану и посмотрел на него как безумный. Губы его судорожно дергались, пересохший язык не слушался, и он не мог выговорить ни слова» [3, с. 217]. Під впливом якогось незбагненого й напруженого життя портрета «проказа порока постепенно разъедала его. Это было страшнее, чем разложение тела в сырой могиле» [3, с. 219].

Доріан заявив, що портрет його знищив, і в усьому звинуватив Безіла Голворда. Несподівано в юнакові спалахнула неприборкана злість проти художника. У ньому прокинувся «сказ загнаного звіра», в цю мить він ненавидів Безіла, як ніколи нікого в житті. Юнак схопив ніж, устроїв його в артерію за вухом і, притиснувши голову Безіла до столу, став наносити удар за ударом. Так творець фатального портрета був по-звірячому вбитий.

Події тієї кривавої ночі стали чітко відтворюватися в мозку Доріана. О. Уайльд зображує внутрішній конфлікт героя: «Он с дрожью вспоминал все, что пережито, и на мгновение снова проснулась в нем та необъяснимая ненависть к Бэзилу

Голворду, которая заставила его схватиться за нож. Он даже похолодел от бешенства» [3, с. 225]. Доріан розумів, що збожеволіє, якщо буде постійно згадувати те, що сталося. Шляхом брудного шантажу він змусив Алана Кемпбела позбутися трупа художника, після чого сам Кемпбел покінчив життя самогубством. Згодом, підійшовши до портрета, Доріан із жахом відскочив від нього. На одній руці портрета виступила «огидна, червона, блискуча волога», як ніби полотно покритлося кривавим потом. Юнак був сильно наляканий.

У черговий раз, переодягнувшись в одяг простолудина, Доріан попрямував в один із притонів. Страшні думки про художника не покидали його. Він увесь час згадував слова лорда Генрі про те, що «душу необхідно лікувати відчуттями, а відчуття нехай лікують душу». Доріан розумів, що його душа смертельно хвора. О. Уайльд зображує тут душевну трагедію героя: «Однако ему страшно было думать, что совесть может породить такие жуткие фантомы и, придавая им видимое обличье, заставляют их проходить перед человеком! Во что превратилась бы его жизнь, если бы днем и ночью призраки его преступлений смотрели на него из темных углов, издеваясь над ним, шептала ему что-то в уши во время пиров, будили его ледяным прикосновением, когда он уснет» [3, с. 257]. Думаючи про це, Доріан бліднув і холовав від страху. Він із жахом думав про те, чому в мить безумства вбив свого друга. Сцена вбивства стояла перед очима. Кожна трагічна подробиця воскресала в пам'яті і здавалася ще жахливішою: «Из темной пропасти времени в кровавом одеянии вставала грозная тень его преступления» [3, с. 277]. Життя стало для Доріана нестерпним тягарем.

О. Уайльд зображує тугу Доріана за незаплямованою чистотою його юності. Доріан розумів, що забруднив і розбещив свою душу, давав поживу уяві, і це приносило йому жорстоке задоволення. Юнак дуже шкодував, що у хвилину гордині він благав небеса про те, щоб портрет ніс тягар його днів, а сам він би зберігав недоторканим увесь блиск вічної молодості. Саме тоді він і загубив своє життя. Було б краще, якби всякий злочин мав покарання. Доріану стала огидною власна краса. Краса і вічна молодість, що їх він вимолив собі, його і згубили. Краса виявилася маскою, а молодість – насмішкою. Не стільки смерть Безіла Голворда гнітила Доріана, скільки смерть його власної душі, мертва душа в живому тілі.

Отже, портрет, написаний Безілом Голворда, став совістю Доріана Грея. Думка про портрет отруїла не одну хвилину радості юнака, зацьмарила меланхолією його пристрасності. Доріан узяв ніж, яким убив художника, і вирішив, що хай цей ніж доконає і його творіння. Юнак вирішив, що, покінчивши з минулим, знову стане вільним: «Он покончит со сверхъестественной жизнью души

в портреті, і кожен, хто зупиниться на цих зловісних попередженнях, він знову обрете покій» [3, с. 307].

Пролунав гучний крик і шум від падіння чогось важкого. Коли слуги ввійшли в кімнату, то на стіні побачили чудовий портрет господаря, а на підлозі з ножом у грудях лежав мертвий чоловік у фракі, і тільки завдяки персням на руках слуги зрозуміли, що це був їхній господар Доріан Грей.

Отже, портрет у романі постає як важлива і знакова річ. Його образ з'являється в сюжеті від самого початку роману і супроводжує героя до його життєвого фіналу. Портрет отримав частину душі Доріана Грея і став його совістю. Він дізнавався про події, що відбуваються в житті молодого чоловіка, як тільки вони траплялися. Портрет ніс на собі весь негатив, тяжкий вантаж часу і моральну відповідальність за скоєне зло. Доріан не раз пошкодував про те, що його бажання збулося і портрет ніс тягар його днів. Смерть власної душі мучила героя. Так, портрет став причиною душевного дисбалансу героя, знищив його душу і призвів до самогубства.

І. Кабанова зазначає, що зупинка в часі й вічна молодість героя асоціюються з мотивами «угоди з дияволом», а в ролі спокусника невинного Доріана виступає світський цинік, що проповідує аморальність і гедонізм, а насправді провідний, цілком благопристойний спосіб життя, – лорд Генрі. Цей персонаж заражає Доріана духом гонитви за задоволеннями, повчає по-особливому цінувати молодість і жити одним днем. Він прив'язує до себе юнака, і той згодом стає його слухняним учнем. Але, на думку І. Кабанової, лорд Генрі – Мефістофель тільки на словах, що ж стосується Доріана Грея, то це він стає дияволом на ділі, буквально втілюючи на практиці всі поради лорда [1].

Протоієрей А. Ткачов порівнює роман О. Уайльда зі словами апостола в Новому Завіті. В апостола людина внутрішньо красива, якщо відроджена під дією Святого Духа, а зовнішньо вона позначена всіма ознаками смертності й тимчасовості, приречена зотліти, щоб потім воскреснути. У стосунку до О. Уайльда – все навпаки: зовнішньо людина красива, як античний бог, а внутрішньо гнила й потворна. На думку А. Ткачова, О. Уайльд оповідає про те, що в жертву тимчасовій красі й успіхові приноситься «тайна в серці» внутрішньої людини. Про зміни в душі Доріана щодня свідчить його портрет. У цьому, за А. Ткачовим, велика сила справжнього мистецтва, за допомогою якого розкриваються внутрішні механізми людського життя, гріх. Люди, хворі на нарцисизм, упізнають себе в романі, вони замислюються про свої «портрети», яких начебто і немає в природі, але які все-таки існують: не на стіні, а в совісті людей [2].

Отже, проаналізувавши поведінку героя, ми бачимо, що через свої вчинки Доріан стає зло-

чинцем і егоїстом, він сам знищує власну душу. О. Уайльд у романі не раз згадує про те, що тільки совість здатна контролювати вчинки людини. Доріан занадто пізно починає це усвідомлювати, заздрісно озируючись на людей із чистою, незаплямованою совістю. Бо насправді людина жива, поки жива її совість, за іншої ситуації вона перетворює своє життя на пекло. Тож психологічна смерть героя сталася раніше, ніж фізична. Бажаючи позбутися душевних мук, він із ножом кидається на портрет, але вбиває себе.

Література

1. Кабанова І. Эстетизм и ранний модернизм: механизмы литературного развития. Оскар Уайльд «Портрет Дориана Грея» [Электронный ресурс] / И. В. Кабанова. – Режим доступа : <http://www.licev.net/lit/foreign/grey>. – Название с экрана, 20.03.2015.
2. Ткачев А. Портрет Дориана Грея [Электронный ресурс] / А.Ткачев // Православный журнал для молодежи. – Режим доступа : <http://otrok-ua.ru/sections/art/show/>. – Название с экрана, 20.03.2015.
3. Уайльд О. Портрет Дориана Грея : роман, повести, рассказы / Оскар Уайльд ; [пер. с англ. М. Абкиной, Д. Аграчева, К. Королева и др.]. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 416 с.

Natalya Panova

INTERNAL CONFLICT AS A SUICIDAL CAUSE OF DORIAN GRAY (OSCAR WILDE'S NOVEL "THE PICTURE OF DORIAN GRAY")

The topicality of this article is in the fact that the problem of suicide was and remains one of the serious social problems in the modern world today. Suicidal tendencies in society are reflected in the works of literature. The purpose of this article is to consider the personality of the main hero of the novel «The Picture of Dorian Gray», to examine his behavior, actions, to analyze his inner world, thoughts, feelings, experiences, and to understand what destroyed his soul and led to suicidal end.

Keywords: *suicide, inner world, portrait, actions, suicidal behavior.*

Наталья Панова

ВНУТРЕННИЙ КОНФЛИКТ КАК ПРИЧИНА САМОУБИЙСТВА ДОРИАНА ГРЕЯ (РОМАН О. УАЙЛЬДА «ПОРТРЕТ ДОРИАНА ГРЕЯ»)

Актуальность данной статьи заключается в том, что проблема самоубийства была и остается серьезной социальной проблемой в современном мире. Суицидальные тенденции, происходящие в обществе, находят свое отражение и в произведениях художественной литературы. Цель данной работы – рассмотреть личность главного героя романа «Портрет Дориана Грея» О. Уайльда, изучить его поведение, поступки, проанализировать его внутренний мир, мысли, чувства, переживания, а также понять, что уничтожило его душу и привело к суицидальному концу.

Ключевые слова: *самоубийство, внутренний мир, портрет, поступки, суицидальное поведение.*

Надійшла до редакції 23.03.2015 р.

Віра Мелешко

ПИСЬМЕННИК В ОЦІНЦІ ПИСЬМЕННИКА: МАРІЯ БІЛОУС-ГАРАСЕВИЧ ПРО ДЖОНА СТЕЙНБЕКА

Авторка аналізує статтю Марії Білоус-Гарасевич (1918–2004), присвячену американському епікові Джону Стейнбекові (1902–1968). У зв'язку з тим, що ім'я еміграційної письменниці, літературознавця, уродженки Єлисаветградщини М. Білоус-Гарасевич майже не відоме українському загалові, в анотованому дослідженні розглянуто також і її постать та набуток.

У статті найбільше мовиться про аналіз М. Білоус-Гарасевич складників концептуальної системи Стейнбека та роману «Грона гніву», який американська українка називала твором «світової вартості».

Ключові слова: письменник, аналіз, роман, концептуальна система.

Розгляд набутку письменника письменником – явище особливе, адже людина, яка знає творчість «із середини», яка володіє мистецьким пером, спроможна помітити найтонші нюанси естетичної та змістової манери іншого художника слова. Тим більше, коли літератори жили майже в одному часі та просторі, як ось американець Джон Стейнбек (1902–1968) та українка-емігрантка Марія Білоус-Гарасевич (1918–2004). Якщо перший – Стейнбек (в еміграційній дослідниці Стайнбек) – відомий широкому світовому загалові, то друга – Білоус-Гарасевич – лише небагатьом науковцям і читачам, зокрема і в Україні. Отже, тема нашої статті передбачає розгляд двох складників: 1) постаті й набутку еміграційної письменниці, літературознавця, уродженки Єлисаветградщини Марії Білоус-Гарасевич; 2) образу американського письменника в потрактуванні Марії Гарасевич.

У великій Україні мало досліджень, присвячених Марії Савівні Білоус-Гарасевич, та й ті – це передовсім матеріали довідкового характеру [10]. Із-поміж інших праць про М. Гарасевич виокремлюємо мовознавчу статтю харківського професора Володимира Калашника [6]. Найперше ж Марія Гарасевич оприявила себе на теренах Батьківщини книгою вибраного [2], яку назвала своєрідним, хоч не повним підсумком свого життя [2, с. 3].

З автобіографічного викладу дізнаємося про перебіг життя літераторки [2, с. 3–34]. Народилася вона 14 жовтня 1918 року в містечку Знам'янка. Після закінчення школи (1936) всту-

пила на літературно-лінгвістичний («по році його презвали на філологічний» [2, с. 4]) факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, який закінчила в червні 1941-го. 1943 року познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Богданом Гарасевичем; у січні 1945 року вони одружилися. Молоді роки Богдан Гарасевич «посвятив підпільній боротьбі за волю України в лавах ОУНб» [2, с. 33], на еміграції став визначним громадським діячем.

Шлях до Америки «після Другої світової війни для подружжя Гарасевичів лежав <...> через табори Ді-Пі в Німеччині. Непросто було знайти своє місце в чужій державі. Марія Білоус-Гарасевич утверджується у США як українська громадська діячка та літературний критик» [8].

Родина Гарасевичів оселилася в Детройті, де Марія викладала в школі українознавства, друкувалася «у часописах «Молода Україна», «Новий шлях», «Вільне слово» та ін. Очоловувала Комітет сприяння українській демократичній пресі в Україні <...>. Член Об'єднання українських письменників «Слово», Національної Спілки письменників України (з 1995), засновниця і голова Комітету сприяння українській демократичній пресі в Україні, лауреат Фонду ім. Т. Шевченка (2003)» [3].

Із «постанням нашої Незалежності» (Г. Черінь) Марія Гарасевич двічі приїжджала в Україну – 1991 і 1995 року. Це для неї була «найтрепетніша радість» (І. Ільєнко). 27 грудня 2004 року «не стало на землі Марії Білоус-Гарасевич, однак <...> залишила по собі три томи своїх літературних праць під назвою „Ми не розлучались з тобою, Україно”» [8]. Покоїться прах великої патріотки України в Стерлінг Гайтс (штат Мічиган).

Отже, Марія Гарасевич – берегиня «нашого роду на чужині» (І. Ільєнко), письменниця, літературний критик, культурно-громадська діячка – повернулася до України нарешті і художнім та літературно-критичним набутком, щоб уже ніколи з батьківщиною не розлучитися.

Офіційно літературну діяльність (і як митець, і як критик) пані Марія розпочала 1956 року; хоч, за її свідченням, ще «гнана на

захід» у роки війни «написала дві праці: «Володимир Винниченко – драматург» і «„Соняшна машина” Володимира Винниченка...» [2, с. 5]. Проте вони не збереглися.

Найбільше дослідниця «любила працювати в жанрі літературного портрета» [8], присвятивши свої розвідки передовсім творчості українських письменників: Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Івана Франка, Андрія Чайковського, Лесі Українки, Уласа Самчука, Миколи Понеділка, Олекси Веретенченка, Леоніда Полтави та ін. «Насвітлювала вона й критичні праці літературознавців – Григорія Костюка, Євгена Федоренка» [9, с. ii].

Статтю про відомого американського романіста «Джон Стайнбек» Марія Білоус-Гарасевич помістила в збірник українських письменників, який побачив світ у Нью-Йорку 1968 року. Ця стаття – скорочений варіант обсяжного аналізу набутку Стайнбека («Написала чималий літературний портрет «Джон Стайнбек», лише половина якого надрукована в збірнику «Слово» ч. 3. На всю працю забракло місця» [2, с. 11]). Дослідження про Джона Стайнбека «зберігається в бібліотеці цього письменника» [12, с. 42], – свідчить Г. Черінь. Як Славутич схвально відгукнувся про увагу М. Гарасевич до американського митця, зробивши водночас «маленький закид нашій діяльній трудівниці пера, що не бралась вона за інших авторів цього континенту» [9, с. iii].

Своє дослідження американська українка будує за класичним взірцем: спочатку – загальна визначальна характеристика місця й ролі письменника («...Джон Стайнбек є однією з найцікавіших постатей у світовій літературі ХХ ст. Його світова слава міцно стоїть на п'єдесталі цінного творчого доробку й великої художньої майстерності» [2, с. 111]); потім – біографічна довідка з акцентом на чинниках, що вплинули на формування світогляду митця («Зазнавши твердого життя, навчився цінити людину по її справжній вартості, а не по грошах та впливах», із «великим задоволенням студіював грецьку й латинську, американську й світову літератури» [2, с. 112]); основна частина праці – аналіз творів епіка із Салінаса («У непевному бою», «Небесні пасовища», «Тортілла Флет», «Грона гніву», «Місяць зайшов», «Зима тривоги нашої» та ін.).

Звичайно, авторка у висліді щодо набутку Стайнбека спиралася на «місцеву» – американську – критику. Приміром, вона цитувала роздуми «визначного критика» [2, с. 111] Джорджа Шеллі про Стайнбека як такого, що «найбільше обдарований творчим талантом» [2, с. 111], згадувала монографію Дж. Фонтенроза

[2, с. 113] тощо. Проте, будьмо справедливими, покликаних на літературознавчі студії «стейнбеківців» у Гарасевич дуже мало. Ще однією особливістю статті «Дітройської Зірки» (Г. Черінь) є зіставлення художнього світу американського прозаїка із творчістю не лише письменників світової літератури (Гомер, Діккенс, Бальзак, Драйзер, Вітмен), а й української (В. Винниченко, М. Коцюбинський, Леся Українка).

Марія Гарасевич мимохідь зауважує етапи творчості американського прозаїка. Так, вона твердить, що перший розпочався 1929 року, коли було «надруковано першу повість Стайнбека „Золота чаша”» [2, с. 113]. Поворотним моментом на цьому етапі письменниця-критик вважає оприлюднення 1935 року твору «Тортілла Флет»: ця книга «змела мур» духовної та матеріальної облоги митця. 1929–1944 роки (кінцеву межу першого періоду визначаємо за таким твердженням дослідниці: «Під час війни працює <...> кореспондентом <...>. Повернувшись до США, поселяється в Нью-Йорку. Відтоді починається другий період його творчості...» [2, с. 113]) для Стайнбека, за твердженням Білоус-Гарасевич, то «доба великого успіху й матеріального добробуту», час, коли для нього «відкрився цілий світ» [2, с. 113]. Одним реченням авторка статті згадує про відвідини Стайнбеком багатьох європейських країн. Із-поміж цих країн називає й Україну. В інших дослідників життя й набутку американського романіста знаходимо ширші свідчення про його приїзд 1947 року до післявоєнного Києва [4]. Враження від побаченого він занотував у своєму «*Russian Journal*» («Російський щоденник»), виданому зі світлинами Роберта Кейпа. Про Україну 11 серпня 1947 року з Києва Стайнбек писав так: «Ми <...> тут уже тиждень... Чудова країна і чудове місто, але воно було так жорстоко, дико зруйноване німцями. Відбудова йде всюди, однак великі труднощі через відсутність механізмів та машин <...>. Ці українці – прекрасні приязні люди, з чудовим почуттям гумору. Я ретельно записую довгі розмови з селянами й робітниками, щоби не забути. Нам просто пощастило, що ми змогли сюди приїхати. Ми так багато побачили».

Центром другого періоду творчості Джона Стайнбека, переконана Марія Гарасевич, «стає психологічне розкриття людини на тлі суспільних відносин» [2, с. 121]. Визначними епічними полотнами цього етапу дослідниця вважає такі: «Перлина» (“*The Pearl*”), «Автобус, що заблуdivся» (“*The Wayward Bus*”), «На схід від раю» (“*East of Eden*”), «Зима тривоги нашої» (“*The Winter of Our Discontent*”). Окреме місце вона

відводить «Подорожі з Чарлі – у пошуках Америки». За твердженням Білоус-Гарасевич, саме цей останній твір Стейнбека цікавий «думками й спостереженнями автора про найрізноманітніші проблеми країни» [2, с. 121], зосібна про брак традицій і стійкої моралі, про зубожіння і знебарвлення мови тощо.

Розглядаючи складники концептуальної системи Стейнбека, М. Білоус-Гарасевич підтримує американських дослідників, котрі її основою вважають біологізм та міфологізм. М. Гарасевич дуже лаконічно пояснює Стейнбекову «теорію групового організму»: «Вглиблюючись у природознавство, Стейнбек приходить до висновку, що певні групи організмів мають однакові прикмети. На цій підставі він творить теорію групового організму, в якому людина губить свою особистість, перетворюючись у клітину новоствореного групового організму» [2, с. 113–114]. За переконанням авторки, ця теорія «вперше яскраво сформульована в повісті «У непевному бою», 1936 рік» [2, с. 114]. Українка неоднозначно ставиться до художнього біологізму американського романіста: вона сприймає його спостереження про те, що «в збунтованій масі людина справді губить свою індивідуальність» [2, с. 114], але неправильним, на її думку, є показ Стейнбеком «збунтованої соціальною несправедливістю маси, як *тварини* (курсив наш – В. М.)» [2, с. 114]. М. Гарасевич переконана, що в діях такого натовпу «заложена велика конструктивна правда» [2, с. 114]. Вона прикладає до художнього твору мірки соціальні, висловлює переконання, що бунт чи його загроза змінюють суспільства: це «веде до кращих устроїв» [2, с. 114].

Говорячи про міфологізм як другий складник художньої концептуальної системи Стейнбека, критик переконана, що «в його повістях є зв'язок сучасних подій чи дійових осіб з якимсь мітом або мітологічними персонажами» [2, с. 115]. Для прикладу наводиться образ збунтованого організму-тварини, який має міфічне значення збунтованого Сатани (твір «У непевному бою»).

За переконанням М. Білоус-Гарасевич, Стейнбек – «реаліст до найтонших нюансів», особливо в зображенні персонажів, оскільки всі вони – «це люди дійсного життя з усіма найрізноманітнішими проявами й конфліктами...» [2, с. 115]. Про реалізм американського романіста говорять майже всі дослідники його набутку.

Найбільше місця в дослідженні відведено романові «Грона гніву», який називано твором «світової вартости» [2, с. 118]. Марія Савівна

веде мову про сприйняття критикою та владою роману, зазначаючи, що він викликав полеміку й був вилучений із публічних бібліотек, проте сотнями тисяч примірників розійшовся поміж читачів. В оцінці Білоус-Гарасевич, «Грона гніву» – це 1) «літературне полотно епічної ширини», 2) «могутня епопея» [2, с. 119], 3) розповідь «про неповинних людей, яким пограбували молодість, калічили й вкорочували в муках голоду життя дітям...» [2, с. 119], 4) твір, у якому письменник «ревно береже свій народ, високо підносячи його гідність» [2, с. 120].

За переконанням інтерпретаторки, саме в романі «Грона гніву», як ні в жодному іншому, гостро порушені проблеми соціальної справедливості, але автор написав «ще цілий ряд творів не меншої вартости» [2, с. 120].

Усі епічні полотна Стейнбека М. Білоус-Гарасевич у жанровому відношенні називає повістями, хоч усталеним є погляд на значну частину цих полотен великого американця як на романи.

Дослідниця виокремлює складники майстерності Стейнбека. Так, вона говорить про мову його творів, яка, у її сприйнятті, «багата, гнучка й барвиста», «завжди літературна, але не вихолощена, не стиснена в рамки загальноживаної...» [2, с. 123]. Особливо, наголошує авторка статті, епік «застосовує вміло, в міру й надзвичайно соковито» діалекти, їх він «любить <...> в усій <...> різноманітності» [2, с. 123]. Підкреслює критик й індивідуалізацію письменником мови персонажів; зауважує, що діалоги – це справжній «шедевр майстерности Стейнбека», вони «блискуче побудовані, повні змісту й напруження, творять незабутні світові конфлікти...», а за своїм мистецьким «завершенням можуть рівнятися з діалогами Гюде-Мопасана і Лесі Українки» [2, с. 123–124]. Відмічено й гумор, який, у розумінні критика, романіст «застосовує <...>, щоб надати творові кольориту та життєвої правди», цей гумор – «теплий» [2, с. 123].

Досліджуючи літературний процес, Марія Білоус-Гарасевич удається до інформативно-аналітичного методу; виступаючи як літературний критик, вона, на думку В. Калашника, демонструє художній стиль. В. Калашник твердить: «З творчою діяльністю Марії Білоус-Гарасевич пов'язане означення критики як художньої (поетичної)» [6, с. 18]. Ми підтримуємо цю думку сучасного українського вченого, оскільки мовностилістичний простір критичних статей М. Гарасевич, зокрема й про Стейнбека, позначений експресивністю, емоційно забарвленою лексикою, різноманітними синтаксични-

ми фігурами. Наприклад, говорячи про особливості вдачі та творчості американського митця, авторка добирає розлогий ряд епітетів: «свободолюбива», «сильна», «прекрасний повістяр», «спостережливий», «блискучий майстер», «геній, геніальний письменник», «дорівнює Гомерові», «письменник виключної проникливості» тощо.

Таким чином, письменниця Марія Білоус-Гарасевич, виступаючи в ролі літературного критика, залишає за собою право вести критичні роздуми як мисткиня, як творча натура. Тому під її пером інший художник слова постає «олюдненим», збагаченим емоційним світом колеги-інтерпретатора.

Література

1. Батурин С. Джон Стейнбек и традиции американской литературы / С. Батурин. – М.: Худ. лит., 1984. – 351 с.
2. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: вибране: 1952–1998 / Марія Білоус-Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – 768 с.
3. Гарасевич Марія Савівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрана, 10.04.2015.
4. Денисова Т. Джон Стейнбек: між добром і злом // Роман і романисти США ХХ століття / Тамара Денисова. – К., 1990. – С. 162–175.
5. Ільєнко І. «Ой, роде наш, на чужині здрастуй!» / Іван Ільєнко // Літературна Україна. – 1995. – № 35–36. – С. 4.
6. Калашник В. Мовностилістичні особливості художньої критики Марії Білоус-Гарасевич // Людина та образ у світі мови: вибрані статті / Володимир Семенович Калашник. – Х., 2011. – С. 167–171.
7. Кремнева А. Библейский миф и его преломление в концептуальной системе автора (на материале произведений Джона Стейнбека) // А. Н. Кремнева. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Барнаул, 1999. – 20 с.
8. Радчик Р. Заокеанське життя Уласа Самчука в епістолярному інтер'єрі (3 листів письменника до літературознавця Марії Білоус-Гарасевич) [Електронний ресурс] / Р. В. Радчик. – Режим доступу: <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1986>. – Назва з екрана, 10.04.2015.
9. Славутич Яр. Діяльна трудівниця пера / Яр Славутич // Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране 1952–1998 / Марія Білоус-

Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – С. i–iii.

10. Українська діаспора: літературні поста-ті, твори, біобібліографічні відомості / упоряд. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

11. Федоров А. Джон Стейнбек / А. А. Федоров. – М.: Высш. шк., 1965. – 88 с.

12. Черінь Г. Дітройська зірка / Ганна Черінь // Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране 1952–1998 / Марія Білоус-Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – С. 35–43.

Vira Meleshko

A WRITER APPRECIATES ANOTHER WRITER: MARIYA BILOUS-HARASEVYCH ABOUT JOHN STEINBECK

The author analyzes the article by Mariya Bilous-Harasevych (1918–2004), dedicated to the American epic writer John Steinbeck (1902–1968). Due to the fact that the name of an emigrated writer, literary critic, native Yelysavetgrad dweller M. Bilous-Harasevych is hardly known in Ukrainian literary heritage, her figure and her works were considered.

The article mostly refers to the analysis by M. Bilous-Harasevych of the conceptual system components of Steinbeck's works and in particular his novel "The Grapes of Wrath," which American Ukrainian woman called a masterpiece of "world value".

Keywords: *writer, analysis, novel, conceptual system.*

Вера Мелешко

ПИСАТЕЛЬ В ОЦЕНКЕ ПИСАТЕЛЯ: МАРИЯ БИЛОУС-ГАРАСЕВИЧ О ДЖОНЕ СТЕЙНБЕКЕ

Автор анализирует статью Марии Билоус-Гарасевич (1918–2004), посвященную американскому прозаику Джону Стейнбеку (1902–1968). В связи с тем, что имя эмиграционной писательницы, литературоведа, рожденной в Елисаветградском крае М. Билоус-Гарасевич украинский читатель почти не знает, в аннотированном исследовании рассмотрены и ее биография и творчество.

В статье много места отведено анализу М. Билоус-Гарасевич составляющих концептуальной художественной системы Стейнбека и его романа «Гроздь гнева», который американская украинка называла произведением «мирового уровня».

Ключевые слова: *писатель, анализ, роман, концептуальная система.*

Надійшла до редакції 20.04.2015 р.

Галина Білик

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТВОРЧОЇ ПОСТАТІ
МИКОЛИ ЗЕРОВА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ
«СУЧАСНІСТЬ»**

Михайло Шкурка

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ЛЕБЕДИНЩИНА: ЗУСТРІЧ ПЕРША, ВОНА Ж І ОСТАННЯ

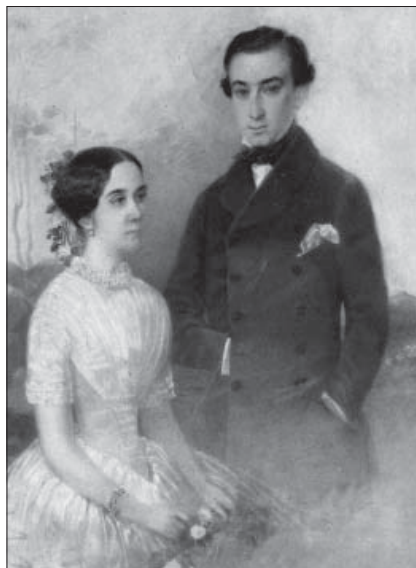
Передмова

Перебуваючи в Петербурзі після повернення із заслання цілий рік без права виїзду зі столиці, Тарас Шевченко не полишав мрії відвідати бодай востаннє свою рідну Україну. Коли ж закінчився річний період перебування в «незамкненій тюрмі», він 5 травня 1859 року звернувся до правління Імператорської академії мистецтв із проханням видати йому дозвіл на п'ятимісячну поїздку в Київську, Чернігівську та Полтавську губернії для поліпшення свого здоров'я та малювання етюдів із природи. В урядових колах Петербурга не поспішали з розглядом його прохання до академії. І тільки 23 травня з поліцейського правління надійшло повідомлення, що III відділ не заперечує проти виїзду Шевченка в Україну. Одночасно, щоправда, надсилає розпорядження корпусові жандармів Київської, Чернігівської та Полтавської губерній про встановлення поліцейського нагляду за народним поетом.

Тепер, коли він міг вирушати в Україну, виникло питання маршруту поїздки і можливих попутчиків, адже все це коштувало немалих грошей. І тоді Тарасові став у пригоді такий випадок. Як відомо, в 1850-х роках царську Росію все більше потрясло невдоволення селян кріпаччиною. Владі необхідно було щось швидко робити, аби не довести країну до соціального вибуху. З цією метою створили спеціальний Комітет зі звільнення селян із

кріпацтва, урочисте відкриття якого відбулося 19 лютого 1858 року.

Із кожної губернії були визначені повноважні представники від дворянства, які регулярно мали збиратись у столиці для розробки законодавчих актів майбутньої селянської ре-

Подружжя Н. О. і Д. О. Хрущови (с. Лифине Лебединського повіту Харківської губернії) – перші власники картини «Вечірня», подарованої їм Тарасом Шевченком у червні 1859 року. Портрет, імовірно, виконав Т. Г. Шевченко. Власність Лебединського художнього музею

форми. Шевченко пильно стежив за діяльністю Комітету, налагоджував зв'язки з «потрібними» людьми. На цій основі він зблизився із представником від Харківської губернії в складі Комітету поміщиком-лібералом Олександром Дмитровичем Хрущовим із села Лифине Лебединського повіту Харківської губернії. Обставини склалися так, що закінчення одного із засідань Комітету збіглося з рішенням Шевченка їхати на батьківщину. Тоді Олександр Дмитрович і запропонував митцеві подорожувати разом, а також запросив до себе в гості на Лебединщину. Шевченко був радий такому випадку. Це видно з його записки Хрущову від 24 травня 1859 року: «Во имя Божие, подождите меня в Москве до 28 мая. Если не можете, то с получением сего

уведомьте. Искренне ваш Т. Шевченко». Таким чином, можна вважати, що виїзд Т. Шевченка й О. Хрущова в Україну відбувся 28 травня; їхнім супутником (від Москви до Тули) був генерал Крилов.

За розрахунками лебединських шевченкознавців, прибуття Т. Шевченка на Лебединщину очікувалося 2-3 червня. Подружжя Хрущових гостинно прийняло у своєму Лихвинському

маєтку шанованого поета, маляра. Особливу радість випромінювало обличчя господині – Наталії Олександрівни Хрущової. Відомо, що вона була високоосвіченою людиною, листувалася з Тургенєвим, Плещеєвим, Полонським, іншими діячами культури. За її ініціативою в Лифиному побудували школу для сільських дітей, а свої відсотки від банківського вкладу щедрої душі жінка перераховувала на підтримку вчителів Ворожбянської школи.

Отто Йоге фон Мантейфель. Господарський двір садиби братів О. і М. Залеських у Лебедині. Полотно, олія. 78х67. Близько 1899 р. Лебединський художній музей

У перші дні перебування в Лифиному Тарас Григорович подарував Хрущовим свою картину – спогад про поневіряння в роки заслання в Новопетровському укріпленні (після 1857 року – форт Олександрівський, від 1939 року – Форт Шевченка Казахської Республіки)¹. За два-три дні в сім'ї Хрущових Тарас устиг фізично відпочити з дороги, ознайомитись із життям і побутом мешканців садиби, виконати кілька чудових замальовок місцевих краєвидів.

¹ Детальніше про це див.: Альманах Полтавського національного педагогічного університету «Рідний край». – 2014. – № 1 (30). – С. 124–127.

Утаємничене відвідання Лебедина

Настав час Шевченкові виконати доручення петербурзького друга Броніслава Залеського й зустрітись з його родичами – братами Олексієм і Матвієм, які мешкали в Лебедині. Відстань від Лифино до Лебедина не така вже й далека, однак потрібно було залишити маєток Хрущових і рушити у відкриті простори Харківської губернії, що столичним департаментом поліції категорично заборонялося. Тому, щоб не накликати неприємностей на господарів Лифино, поїздка Тараса в Лебедин була негласною.

До Залеських вони діставалися не поштовою дорогою Суми – Лебедин, а окружними мандрівцями: мимо хутора Гостробири, околицями Межирича, Кисилівкою, Михайлівкою, а далі – майже сім кілометрів – лісовою дорогою до Лебедина. Сім'я Залеських мешкала прямо при в'їзді в місто. Про відвідини Шевченком Лебедина знали тільки Залеські та їхнє найближче оточення. Упродовж десятиліть у місті живе переказ про те, як брати Залеські організували для «поднадзорного» таємного гостя дружню зустріч – традиційну для Лебедина «кашу» – у приватному лісовому урочищі, яке і дотепер у державній картографії називається «Протопопівщина».

Урочище «Протопопівщина», воно ж «Шкурчине»

...Тут, дорогий читачу, я дозволю собі зробити до вже сказаного деякі пояснення. Чому для зустрічі було обране саме приватне лісове урочище «Протопопівщина», розташоване на лівому березі річки Вільшанка між Лебедином і хутором Маськи? По-перше, це одна з найбільш живописних околиць міста. По-друге, урочище – приватна територія, на яку, за тодішнім законодавством, стороннім особам доступ обмежувався. Мої прапрадіди були священиками в приході Лебединської Воскресенської церкви, а один із них навіть деякий час був у Лебедині протопопом.

В «Историко-статистическом описании Харьковской губернии...» читаємо: «Воскресенская деревянная церковь построена стараниями Григория Шкурского в 1789 г. Но это не первый храм с его именем в Лебедине. Метрики Воскресенской церкви начинаются с 1742 г., и самая первая из уцелевших писана священником Иваном Ивановичем Шкуркою. Далее читаем, что 11 сентября 1772 г. Лебединский протопоп Иоанн Шкурский освятил в селе Рябушках церковь» (с. 456, 468). Будучи первосвященником (протопопом) у Лебединській окрузі, Шкур-

ський (Шкурка), напевно, й отримав у приватну власність лісовий наділ, який і сьогодні в офіційних документах має назву урочище «Протопопівщина». Мій батько Сидір Макарович, як нащадок шкурківського роду, володів в урочищі приблизно двома гектарами лісу та половиною гектара сінокосу. До жовтневого перевороту в Росії наша сім'я була власником лісового урочища «Протопопівщина». Коли ж у переддень революції стало зрозуміло, що лісові угіддя будуть націоналізовані, батько ще встиг заготовити там дерево і в 1916–1918 роках побудувати з нього хату, яка стоїть і сьогодні в Лебедині по вул. Ламахівка, 73 (тепер вул. Червоноармійська, 73).

У 1980-х роках під час літньої відпустки я вирішив провідати батьків ліс. Лісовою дорогою велосипедом дістався до хутора Маськи й почав у місцевих мешканців розпитувати, де тут урочище «Протопопівщина», а де «Шкурчине»? А у відповідь чую: «Так це ж одне й те саме. Їдьте цією дорогою в бік Лебедина, і через кілометр зліва й буде урочище „Шкурчине“». Від велетенського лісу тут не лишилось і сліду – 1942 року всі дерева спіяли й, напевно, вивезли в Німеччину, натомість ділянка заросла густим чагарником. На диво, збереглися в гарному стані канава по межі урочища і місце, де стояли в'їзні ворота.

...Кілька хвилин простоявши в задумі перед входом на ділянку колишнього нашого лісу, наслідуюся на 100–200 метрів заглибитися просікою в чагарник. А повертаючи на вихід, чомусь відтворюю в пам'яті слова нашої славної поетки Ліни Костенко:

Люди згадують – ми навідались,
От ми, родоньку, перевідались...

Вечірка на березі Вільшанки в урочищі «Протопопівщина»

Та повернімося до основної теми – перебування Шевченка в Лебедині. Як уже говорилося, це відвідання мало нелегальний характер, але брати Залеські були людьми хлібосольними й не могли відпустити Тараса, не

почастувавши кашею та варенухою. І для реалізації своєї ідеї вони вирішили залучити... православну церкву, сподіваючись, що святі отці зможуть утриматися від розголошення їхньої таємниці.

Будинок братів О. і М. Залеських у Лебедині після його реконструкції, сучасний вигляд. Меморіальна дошка на головному фасаді будинку. Фото

Рід Залеських мав глибоке релігійне коріння. Їхній батько Михайло був священником Лебединського Свято-Успенського собору, а брат Матвій – в одному з лебединських

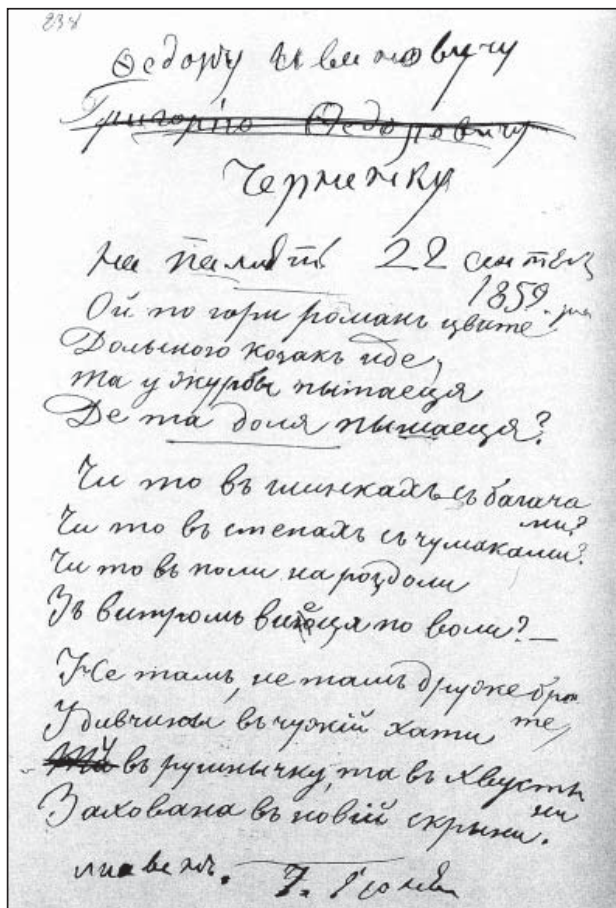
Сім'я, родичі та вихованці Залеських. Фото. Лебедин, 1902

православних приходів. Безумовно, Залеським і Шкуркам неважко було порозумітися. Тому, коли постало питання, де організувати для Тараса «кашу», одностайний вибір упав на «Протопопівщину».

Господарство в лісовому урочищі в пору перебування в Лебедині Тараса Григоровича вів нащадок Іоанна Шкурки (а мій прапрадід) Яків

Шкурка. Отож, йому й випало приймати у своєму лісі дорогих гостей. Хто був присутній тоді, крім членів сім'ї Залеських, мені достеменно невідомо. Чи відвідував Тарас Шевченко лебе-

Т. Г. Шевченко. Автограф вірша
«Ой на горі роман цвіте».
Хутір Лифине, 7 червня (ст. ст.) 1859 року

динські храми й могили гетьманців, у якій поховані закатовані козаки – прихильників гетьмана

Івана Мазепи? У жодних спогадах я не знайшов свідчень про це.

Товариська зустріч на хуторі Нові

Відпочивши після вчорашньої протопопівської каші, по обіді Олексій і Матвій Залеські разом із Тарасом Шевченком вирушили на хутір Нові, де, як було раніше домовлено, чекали їх друзі. Зустріч була надзвичайно приязною. На ній велися дискусії про очікувану селянську реформу і про українську народну пісню, та, за звичаєм, було й частування з варенухою. Напевно, згадуючи про зустріч під Маськами, митець, даруючи свій офорт «Пікнік» привітним господарям, на звороті картини власноруч написав: «Варенушному архімайстрові О. М. Залеському на пам'ять 6 июня 1859 на Нові. Т. Г. Шевченко». Наступного дня на Нові ще продовжувалися гулянки, але після обіду гості почали роз'їжджатися. Першим заспішив Тарас. Попрощавшись із новими друзями, Шевченко відбув на хутір Лифине, щоб довершити деякі поточні справи й зібратися в дорогу на свою батьківщину.

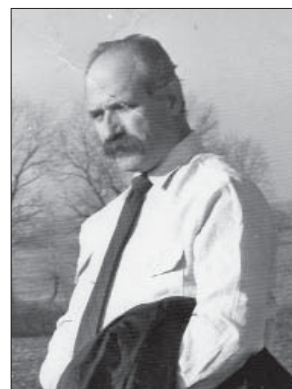
Повертаючись у маєток Хрущових, Тарас розмислював про вчорашніх приятелів, які нині роз'їхалися по своїх домівках, а там їх чекають дружини та діти. А куди поспішає він, хто його чекає хоч би й у Лифиному? І знову серце стислося від самоти... Тож остаточно вирішує терміново вибиратися до рідних на Черкащину: може, хоч там знайде душевний спокій.

У Лифиному – гарно і затишно. Із прочиненого вікна – краєвид на навколишні пагорби, вкриті квітучим романом... Так, мовби в один момент, народилася поезія «Ой на горі роман цвіте», в якій оспівується вічна для Шевченка тема пошуку коханої.

Минають десятиліття, а інтерес шевченкознавців до перебування нашого народного поета на Лебединщині з року в рік тільки зростає.

Дослідження на хуторі Нові

Місцевому письменникові Б. І. Ткаченку вдалося провести глибокі дослідження проблеми перебування Т. Г. Шевченка на Лебединщині, зокрема на хуторі Нові. В одній зі статей Борис Іванович уміщує свою розмову зі старожилом Яковом

Борис Ткаченко

Григоровичем Діденком, у якій селянин згадує про таке: «Мій дід Герасим тоді ще хлопчиком був. На лузі саме худобу пас. Кашовари його ще

*Мешканець хутора Нові показує учасникам харківської наукової експедиції місце «кашоваріння» за участю Т. Г. Шевченка.
Фото, х. Нові, 1920-ті рр.*

й цукерками пригостили. А те, що то була саме та каша, про яку йдеться, так то вже хуторянам наш пан хвалився – ми ж хрущовські – так дід казав».

У 1920-х роках на хутір Нові приїздила експедиція з Харкова: ось тоді дід і показував їй місце загадкового кашоваріння. З того часу збереглося вицвіле фото, яке старому подарував фотограф експедиції. Праворуч на ньому – свідок «історичного кашоваріння» Герасим Діденко, який 6–7-літнім пас на хуторі Нові худобу, ще й випросив у панів цукерку. У верхньому лівому куті світлини – члени харківської експедиції на місці кашоваріння, яке показав їм дід Герасим.

Води Псла постійно підмивають лівий берег ріки, і від старого села Нові практично нічого не залишилося. Мешканці його переселилися на правий берег, заснувавши там село Нове Нові. За час, що минув від приїзду харківської експедиції до сьогодні, на лівому березі не залишилося не тільки історичної забудови села Нові, а й того місця, де Тарас Шевченко зі своїми друзями співали українських народних пісень і частувалися. Усе поховав Псел – мов вічна «ріка забуття».

Епілог

Ще в Лифиному Тарас чув від господарів, що їхня сусідка померла майже два роки тому. Йшлося, очевидно, про Ганну Закревську і село, звідки вона була родом. Тарас не вірив цим розмовам, тому й поспішав з від'їздом. 10 червня 1859 року він був уже в Пирятині. Тут, на жаль, пересвідчився, що його кохана – Ганна Іванівна Закревська – 1857 року (на 37-му році життя) відійшла у вічність. Заїжджати в Березову Рудку не став, щоб не викликати у вдівця-нелюба невдоволення через його колишні ревності. Та не втримав поет свого емоційного збудження і в цей-таки день написав у Пирятині вірш, присвячений, уважають учені, «Ганні вродливій»:

Ой маю, маю я оченята,
Нікого, матінко, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята...
Ніко[го], матінко, та обнімати,
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята,
Та ні з ким, матінко, потанцювати,
Та ні з ким, серденько, потанцювати!

У цій поезії, наче в краплині води, віддзеркалюється нещаслива доля Тарасової коханої. Вона мала все – розкішний палац, прислугу, землі, заводи. Та не мала сімейного щастя, не мала в житті щирого кохання, не мала вірного друга...

Література

1. Жур П. Третя зустріч. Хроника последней поездки Тараса на Украину / Петр Жур. – Л. : Худ. лит., Ленингр. отд., 1973. – С. 35–50.
2. Кравченко В. Лебединські зустрічі Кобзаря. Матеріали до 175-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка / В. І. Кравченко. – Суми : Сумський художній музей, 1989. – С. 14–16.
3. Ткаченко Б. Шість днів у червні / Б. І. Ткаченко // Україна. – 1986. – № ?? – С. 19.

Ірина Мужикова

СУЧАСНИЙ ТВОРЕЦЬ ОБРАЗУ МІСТА ПОЛТАВИ

Анатолій Євгенович Чернощоків – член Національної спілки художників України (1993), член Національної спілки архітекторів України (1994). За значний особистий внесок у соціально-економічний розвиток міста Полтави, вагомі трудові здобутки удостоєний почесного звання «Заслужений художник України» (1999). Лауреат Державної премії України в галузі архітектури за комплексну реконструкцію історичного центру міста Полтави (2000). За особливі заслуги перед українським народом головний художник міста Полтави нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2004). За значний особистий внесок у соціально-економічний розвиток міста Полтави, вагомі трудові здобутки 2004 року йому присвоєне почесне звання «Народний художник України».

Із березня 2013 року Анатолій Чернощоків очолює кафедру образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Народився Анатолій Чернощоків 14 січня 1949 року в Полтаві. У 1966–1968 роках навчався в Полтавській дитячій художній школі (учителі – Анатолій Щербак, Віктор Батурін, Дмитро Меркур'єв). 1972 року закінчив архітектурний факультет Полтавського інженерно-будівельного інституту (викладачі – Ніна Рибас, Валерій Мозок, Петро Козаков).

Трудову діяльність розпочав у Красноярській філії Ленінградського інституту комплексного проектування на посаді архітектора.

1975 року повернувся до Полтави, працював в Управлінні головного архітектора міста. У

цей період брав участь у створенні експозицій – Музею театру і кіно (Київ), Музею О. В. Суворова (Очаків), Музею-садиби І. П. Котляревського (Полтава).

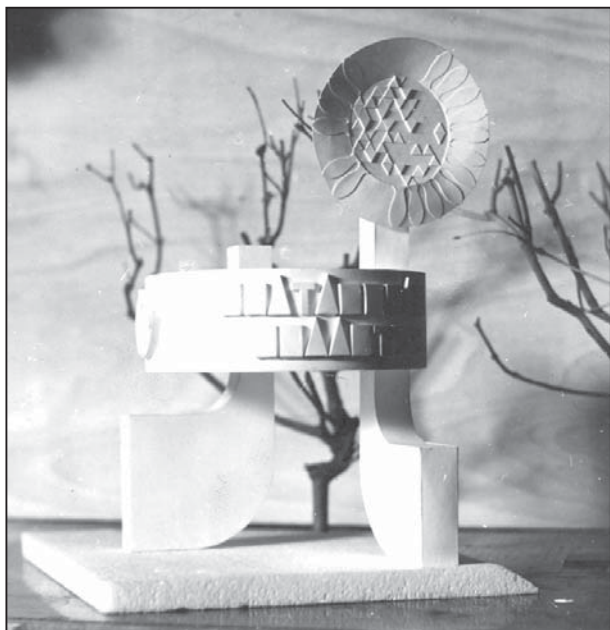
Художник і архітектор
Анатолій Чернощоків. Фото

Упродовж 1982–1994 років Анатолій Чернощоків працював на Полтавському художньо-виробничому комбінаті Спілки художників України, зокрема на посадах головного художника комбінату, керівника творчої групи художників-експозиціонерів. Здійснював керівництво над створенням музейних експозицій Державного музею-заповідника М. В. Гоголя (Гоголеве), Державного музею-заповідника «Поле Полтавської битви» (нині – Музею історії Полтавської битви) (Полтава), Музею-заповідника А. С. Макаренка (Ковалівка), Краєзнавчого музею (Лубни), експозиції виставки «Експо – 93» (Штутгарт).

Праця у бригаді художників-експозиціонерів вимагала тоді не лише вміння робити все власноруч, але й використовувати для цього мінімальний перелік матеріалів: клей, папір, картон, дошки та фанеру. Для досягнення ефектного результату художникам доводилося виявляти неабияку майстерність. З особливим натхненням художник згадує роботу над експозиціями Музею Полтавської битви та Музею Антона Макаренка. Постійні музейні експозиції, до виготовлення яких долучився митець, діють по сьогоднішній день.

У 1994–2007 роках А. Чернощоків – головний художник м. Полтави, заступник головного архітектора. Він є автором проекту будівлі, розпису та іконостасу храму Віри, Надії, Любові та матері їх Софії (Полтава), проекту інтер'єру палацу дозвілля «Листопад» (Полтава), проєк-

ту реконструкції центральної історичної частини міста Полтави. Художник брав участь у

Проект в'їзного знаку на кордоні Полтавської області. Фото, 1976 р.

відновленні Свято-Успенського собору (Полтава), проектів благоустрою парків та скверів міста.

Своїм головним твором А. Чернощоків вважає храм Віри, Надії, Любові та матері їх Софії. Як архітектор він розробив плани, фасади, розрізи, спроектував внутрішній дизайн та іконостас храму. Робочі креслення цієї споруди виконані колективом Міськбудпроекту, а іконостас виготовили львівські майстри. Це жіноча церква. За задумом архітектора, вона мала бути легкою і світлою, як наречена. Саме такою бачать її полтавці.

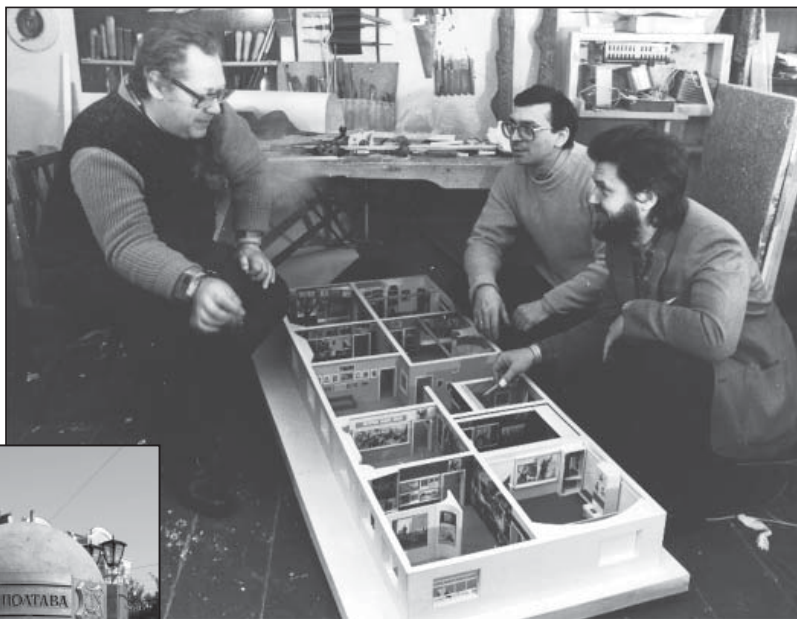
1999 року колективом архітекторів та будівельників здійснено реконструкцію історичного центру міста Полтави. Цю роботу 2000 року було відзначено Державною премією України в галузі архітектури. Анатолій Чернощоків – серед її лауреатів.

Пам'ятний знак 1100-ліття Полтави

Із 2007 року А. Чернощоків – заступник директора з питань містобудування та архітектури ДП ДПІ містобудування «Міськбудпроект», у 2010–2011 роках – виконувач обов'язків директора. Працюючи на адміністративних посадах, брав участь у розробці містобудівних та архітектурних проектів громадського та культового призначення.

Тривалий час А. Є. Чернощоків є провідним науковим співробітником ДП ДПІ містобудування «Міськбудпроект». Його наукова діяльність пов'язана з обґрунтуванням концепції та керівництвом реконструкцією Спасо-Преображенської церкви (с. Великі Сорочинці), історико-опорного плану м. Лубен, церкви Різдва Богородиці (с. Василівка), Храму Святого Архистратига Божого Михаїла (с. Петрівка). Нині здійснює дослідження актуальних мистецьких проблем та художніх традицій Полтави XVIII–XX століть, зокрема наукове керівництво творчим колективом із реконструкції об'єктів куль-

Робота над проектом експозиції краєзнавчого музею в селі Вовчику Лубенського району. Фото, 1985 р.

турної спадщини – Полтавського кадетського корпусу, Полтавської міської школи мистецтв «Мала академія мистецтв» імені Раїси Кириченко та Палацу дитячої та юнацької творчості.

Педагогічна праця стала новою сторінкою професійної діяльності Анатолія Чернощоківа, в основі якої – професіоналізм, відданість справі та любов до рідного міста.

Юрій Роговий

«ЩОДО МЕНЕ ТИ БУВ ЛЮДИНОЮ ЧЕСНОЮ»

(за листуванням двох поколінь)

Вони зналися тридцять років: 1962–1992. Мабуть, стрілися тому, що були однолітками, обоє пережили голодомори, пройшли «остарбайтерство», обидва потрапили під «підклубання органів» (хто більше – хто менше)...

А ще: обидва любили рідну землю і... літературу.

Вони – це Петро Ротач (1925–2007) і Феодосій Роговий (1925–1992).

Збереглося, на жаль, мабуть, далеко не все – до сорока листів та десятки листівок.

Перший із них:

Полтава, 2 серпня 1962 р.

Шановний товаришу!

На жаль, я не знаю Вашого отчества, тому не можу звернутися, як це годиться. Сподіваюся, що Ви напишете мені його, і в дальшому я не буду відчувати незручності, яку відчуваю тепер.

Ваше ім'я все частіше з'являється на сторінках газет і журналів. Я охоче читаю Ваші гуморески, статті, нариски. Хочу щиро поздоровити з успіхом.

Тепер до Вас прохання.

По-перше, для Словника «Літературна Полтавщина» надішліть, будь ласка, біографічну довідку, вказавши найголовніші Ваші твори та де друкувались (це вже бібліографія). Зауважу, що в моєму Словнику знаходять місце не лише члени Спілки письменників...

По-друге, чи не могли б ви (хоч на певний час) надіслати мені свою статтю «Устимівський дендропарк», з якою, на жаль, я не зміг ознайомитись (хоч бачив в «Зорі комунізму»).

З щирою повагою – Петро Ротач.

(Незабаром настане час, коли той Словник заборонять друкувати в пресі, «знайшовши» в ньому прояви «буржуазного націоналізму»,

який міг зашкодити (чи й повалити!) будівництву «світлого майбутнього»).

Наступного року (3.04.63) писав:

«...Ви питаєте про Словник. Цього року я закінчу роботу над ним. Зібрав чимало цікавого матеріалу (особливо той, що з першоджерел). Але, справді, ним ніхто не цікавиться. Ставлення до моєї роботи полтавських діячів Вам, я думаю, відоме. Тут видати не можна. А де інде - не знаю...»

(«Словник» чекатиме десятки років).

* * *

Пізніше їх об'єднає ще й знайомство із Григором Тютюнником – шилівсько-полтавським земляком. Мало воно, правда, трагічне закінчення:

«Полтава, 10 березня 1980 р.

Вельмишановний Феодосій Кирилович!

Учора, розгорнувши «Літ. Україну», я прочитав про смерть Григора. Звістка ця глибоко вразила мене, влучила в саме серце.

«Пішов з життя»... Що це означає? Покінчив самогубством? Чи згорів від горілки (доходив слух, що пив)?

Ти ближче до Києва, може, що довідаєшся, то напиши мені, я тебе прошу.

Дуже шкода Григора. Байдужий він був еліті. Такий талант – і вже нема. Ой, як жаль!

Не виходить з голови ця трагедія.

А ти як? Часто згадую і згадую добре, з почуттям вдячності, з глибокою приязню. Щодо мене ти був людиною чесною. Я в цьому переконаний.

А мої справи кепські. Можеш уявити, не краще, а гірше. Тепер розповсюджують ганебні чутки. Це помста за те, що не змогли зломити...

*Друже наш, що ж ти заподіяв?..
На все краще!*

Петро Ротач».

* * *

Особливо гаряче Петро Петрович сприйняв вихід роману Ф. Рогового «Свято останнього млива» (написаний 1972, виданий 1982, Шевченківська премія 1992):

«Полтава, 31 жовтня 1982 р.

Доброго здоров'я, Феодосію Кириловичу!

Не можу не написати тобі кілька слів після того, як прочитав «Свято останнього млива». Скажу коротко: молодець ти! Тільки тепер стало мені ясно, чому ця книга така дорога тобі.

Я прочитав роман – весь від початку до кінця – невідривно. Емоціональне враження дуже сильне. Окремі сторінки гідні бути названі класикою. Це, скажу тобі одверто, не Гончарове «розумування». А щодо Бразових, Срібних, Левіних, то тут ніякого порівняння бути не може: ти їм втер носа всім!

Оце в «Літ. Укр.» останній Л. О. пише, як вони тебе гарно згадували (притом на звітних партзборах). Я не втримався, щоб не вилаятись. Тунеядці й бездари! Примажуться тепер до чужої слави: аякже, і ми виховували!

Я не збираюся давати тобі якийсь критичний відгук. Книга написана рівно, розумно, сильно, мужньо, тепло. Рецензій ти прочитав на неї багато, ще прочитаєш у газетах і журналах. Дуже ясно: пройшов зі своїми героями автор з такою великою любов'ю до простої людини, що сіє хліб і вирощує худобу, з язичницькими схиляннями до природи, з любовним поглядом у минувшину. Багато страждань принесла тобі ця книга, але частково ці страждання знайшли місце на її сторінках.

Читаючи, весь час натикався на твоє власне, автобіографічне. Я спершу думав, що ти просто списав долі своїх земляків, як є, якими їх знав. Потім уловив у спогадах Гордія, котрий збирається за кордон, епізод з твоєї біографії 44-го року (втеча, тюрма). Шкода, що ти далеко, хотілось би задати тобі ряд питань, які виникли у мене при читанні. В листі відповісти буде важко.

Стиль твого письма – ліричний – сильніший, ніж у Гончара. Це я тобі кажу, як відчуваю. Дуже доречні вкраплення пісень і віршів (твої?). А характери! Трагічні, комічні – ти однаково талановито володієш тим і тим жанром. Навіть там, де образи негативні, ти не переборщив. Душа твоя людинолюбна – і це похвально. Ну а мова – це окрема стаття.

Я напідкреслював у книзі чимало слів, які чую вперше, чимало новотворів, до яких не висловиш претензій: зрозумілі, свіжі, красиві. Мова ллється плавно, як лилася колись вода Сули. Ти й філософ, я підкреслив не один «крилатий вислів».

Знаєш, мені особисто імпонує твоє ставлення до минулого нашого народу: доброзичлива оцінка того, що варте пам'яті і любові, заклик зберегти його і нести далі, в будучину.

Одним словом, написав ти хорошу, чесну, правдиву книгу. Не декларацію, а художній, справді художній твір. Цікаво, що тобі скажуть «прототипи», адже, напевно, живих іще багато. А випадок з Лавріном ти придумав? Хоч логічна його смерть – тут нічого не скажеш. Мені здається, ти трохи десь від Всеволода Біленка взяв. Чи я фантазую? Можливо... До речі, як він там поживає? Бачишся з ним? В 70-му році він так налякався, що вирішив навіки мене забути. От де боягуз! А взагалі, нещасна людина. І я йому співчуваю.

Ще раз вітаю тебе з успіхом. Думаю, тепер легше підуть інші речі, котрі вже написані. Кидай школу і пиши книжки. Або ні, не роби цього. Бійся повторень!

На все краще! Будь здоров!

Твій Петро Ротач.

П. С. І все-таки я хочу, щоб книжка твоя була в мене з автографом. Будеш у Полтаві – заглянь».

* * *

І останній зі збережених:

«Полтава, 14 вересня 1990 р.

Добридень, Феодосію Кириловичу!

А ти не помиляєшся, коли говориш, що критика не сприйняла стилю твого письма? Ти вже завоював своє місце в сучасній літературі. І це загальновідомо. Й хіба це не означає визнання тебе як письменника своєрідного, небуденного, нехай навіть, як ти кажеш, елітарного?

Інша справа, що досі справді нема ґрунтовного аналізу твоїх книжок. На одну книжку можна було обмежитись рецензією-статтею, а три вже варті структурного й художньо-естетичного аналізу. Та це вади нашої критики. Тут я не можу не погодитись із тобою, що це в той же час і наша культурна відсталість, тобто її наслідок. Полтавщина, маючи неабиякі письменницькі сили, в той же час не має своєї поліграфічної бази, своїх журналів, університету, справжньої наукової бібліотеки й належного критичного цеху. Та щодо тебе,

твоєї творчості, то я думаю, що найближчим часом становище зміниться на краще. Швидко підростає талановита молодь з пильним і тверезим критичним мисленням, і вона не залишить поза увагою твої книжки, твої стилшові відкриття.

Я думаю, що ти прав у погляді на роль інтриги в романі. Ти це вже доказав практично. Але це стосується справді художньої прози, а не якогось детективу. Доказали це й класики дореволюційної літератури. І не треба вміти чи прагнути до отієї інтриги, аби завоювати увагу читача. Звичайно (і я тобі про це вже писав), що в тебе масового читача ще нема і, можливо, скоро не буде (для цього такого читача треба виховати національною школою, якої у нас іще нема). Але письменнику зріх поступатись талантом перед нерозвинутим смаком якоїсь категорії читачів.

Бажаю успіху в роботі над новим романом.

Я трохи прихворів і підупав духом, але днів за десять збираюсь поїхати в рідні краї наснажитись спогляданням краси осінньої. Це плани, звичайно, а погода може все зіпсувати...

На все краще!

Петро Ротач».

* * *

Отак ВОНИ й пройшли своє ЖИТТЯ – підтримуючи один одного і пам'ятаючи про свій людський ОБОВ'ЯЗОК.

А от чи МИ пам'ятаємо ЇХ?

Питання не з легких...

* * *

Починаючи з 1992 року, із Петром Петровичем Ротачем почав листуватися я.

Задумавши зібрати спогади про Батька – Феодосія Кириловича – я перш за все звернувся до нього.

З того часу ми листувалися аж до 2007 року – останнього року його життя.

Теми листів торкалися літературних новин, подій, якихось творчих намірів.

Він запитував про потрібні відомості для своєї головної праці життя – «Полтавська Шевченкіана», я, за можливістю, відповідав на його запити та розпитував щось для написання власних книг.

Загалом зберглося більше 80 листів від П. П. Ротача до мене та з десятком подарованих ним книг.

Частину нашого листування подаю для ознайомлення.

*

«Полтава, 8 листопада 1992 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

Нехай Вас не пече думка, «схвалив би чи не схвалив». Треба виходити з такої засади: потрібно це нашій українській культурі, чи ні? Не може бути сумніву, що те діло, яке Ви почали, потрібне. Ви тим самим зробите і для батька «послугу», бо ніби продовжите його життя – через пам'ять.

Я знаю, що таку справу робила донька Б. Харчука (зверталась і до нас). Вже б пора вийти книжці, але ж бачите, яка ситуація. Та вона рано чи пізно, а вийде.

Отже, ще раз кажу: продовжуйте почату роботу, запасіться терпінням і наполегливістю. Декому доведеться й нагадати, і в цьому нема нічого осудливого.

У Полтаві слід звернутись ще до М. Казидуба та ін. працівників колишнього «Комсомольця Полтавщини» (редактором був тоді П. Клименко, тепер працює в «ЗП»).

Своє я виконаю, але згодом: до кінця року ще дуже багато невідкладних справ і здоров'я.

Бажаю успіху і здоров'я.

З повагою, Петро Ротач».

*

Полтава, 29 листопада 1992 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

Ваш намір зібрати й опублікувати спогади про Батька заслуговує безсумнівного схвалення. Така книга потрібна, і це добре, що Ви беретесь за цю роботу, не гаючи часу. Адже наше покоління, не кажучи вже про людей старшого від нас віку, дуже швидко тане. Феодосій Кирилович, наскільки я знаю, підтримував листовний зв'язок з багатьма цікавими людьми, і їхні спогади треба зібрати.

Я загадав про листи. Думаю, що до книжки спогадів про Ф. К. варто буде додати й кращі з його листів, які він писав до своїх друзів і людей, яких шанував (Гр. Тютюнник, П. Загребельний та ін.). Але це ваша справа.

Мої стосунки з Ф. К. в різні роки складалися переважно на основі творчих інтересів. Це були ділові стосунки. Зустрічалися ми рідко, зокрема в редакції «КП», на вулиці або в мене дома. Він запрошував і до себе в Устимівку, але я так і не вибрався через постійну занятість, а тепер шкодую.

Спогади я напишу, але це дуже серйозна робота, якою я не маю права легковажити, щоб писати поверхово, а часу для цієї роботи поки що нема. Відкладемо це на наступний рік. Тим

часом я зроблю виписки з листів, згадаю якісь моменти і зроблю певні нотатки. Та я думаю, що ця робота йтиме у Вас теж без поспіху, бо ситуація з друком тепер дуже тяжка. Отже і я встигну.

Таким чином, плануватимемо роботу над спогадами на 1993-й рік. Але якщо у Вас будуть якісь певні строки, Ви повідомите мене, і я поспішу.

Бажаю успіху в роботі!

Привіт всій Вашій родині, від нас з дружиною, яка теж знала Ф. К.

З повагою Петро Ротач.

*

«Полтава, 26 квітня 1993 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

Мабуть, дуже завинив перед пам'яттю Вашого Батька і перед Вами також, бо й досі не спромігся написати чи то спогад, чи то спогад-статтю, про що Ви мене просили ще восени минулого року. Час так швидко летить, що я вже не скажу, коли точно вели ми з вами розмову про впорядкування збірника спогадів про Ф. К.

Тим часом у мене виникла одна ідея.

Не знаю, чи Вам відомо, що свого часу я писав відгуки на роман «Свято останнього млива». Одна рецензія була опублікована, а друга, рос. мовою, не потрапила до друку, хоч Ф. К. цинив її і посилав у Москву під час видання перекладу «Свята» та оформлення паперів на Державну премію.

Копія цієї рецензії під назвою «Завещание будущему» збереглася в моєму архіві. І я тепер вирішив спробувати її опублікувати в Полтаві, додавши відповідний коментар. В коментар ввійдуть цитати з нашого листування, частково також спогади і мої оцінки. Я спробую передати цю публікацію Тарасу Нікітіну для альм. «Криниця». Причому хотів би рецензію не перекладати на укр. мову, а коментар дати українською.

Напишіть мені, будь ласка, як іде справа з упорядкуванням збірника. Чи багато вже надійшло матеріалів, і від кого ще чекаєте. Мені для статті треба переглянути немале наше листування і на його основі визначити якусь цікаву лінію, а не говорити про все потрошку. Отже я вже буду приступати до цього матеріалу, хоча не знаю, чи піде він у мене так швидко, як би хотілось. Літо, спека не кращий час для писань. В моїх літах не велика приємність переживати коливання температури.

Оце поки що і все. Чекаю відповідь.

В річницю смерті Ф. К. посилаю Вам особисто і всій родині його слова щирого співчуття і жалю. Ця велика втрата відчуватиметься ще довго не тільки серед рідних і близьких, але і в нашій українській літературі.

З повагою – Петро Ротач».

*

Полтава, 20 травня 1993 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

До своєї рецензії на «Свято» (про неї я писав в попередньому листі) я додав коментар на 3 ст., де використав уривки з листів Ф. К., і все це передав Т. Г. Нікітіну для альм. «Криниця». Він спершу засумнівався, чи треба друкувати рецензію рос. мовою (не зручно перед діаспорою, куди надходить «Криниця»), а потім ніби погодився. Побачимо, що з цього вийде. Та мені хотілось би здійснити цю публікацію.

Дуже дякую Вам за витинку про В. Біленка. Ваше застереження щодо міри щирості автора цієї замітки цілком слушна. Про це я особисто можу судити з ставлення І. Б. (Іван Бокий. – Ю. Р.) до мене під час його редакторства в «КП». Передавали мені, що йому тепер соромно згадувати про це. І коли я звернувся до Бокого – Ю. Р.) з проханням надіслати мені автобіографію для словника «Літ. Полтавщина», то він просто не відповів, і це мені зрозуміло.

А з Вс. Біленком я був знайомий ще з Німеччини, коли він працював в журн. «Дозвілля». Потім, вже тут, його так залякали, що він перестав навіть спілкуватись. Ваш батько теж говорив мені про його «тваринний» страх. Вже після смерті Всеволода я звернувся до його дружини з проханням прислати мені потрібні біографічні відомості, але вона відповіла відмовою. А жалю.

До речі, в статті є натяк на те, що Ф. К. і В. Б. були знайомі (можливо, листовно) ще в Німеччині. Я ніколи про це не чув від Ф. К. і не знаю, чи це правда.

За спогад-статтю візьмуся, очевидно, восени. Літо я переносю важко, відчуваю себе втомленим. Але Ви роботу продовжуйте – вона потрібніша.

На все добре Вам і Вашій сім'ї.

З повагою – Петро Ротач.

*

«Полтава, 4 грудня 1993 р.

Шановний Юрію Феодосійовичу!

Незручно мені після вашого чергового нагадування про спогад. Але що маю робити? Бачить Бог, в якому стані я перебуваю весь цей

рік. Одна робота напливає на іншу – і нема цього кінця краю. Почуваю себе виснаженим і знервованим, бо ні влітку, ні восени, як це раніше я робив щороку, не вдалося мені вирватись в село й хоч трішечки відпочити на самоті в полях. Одне те, що погода була погана, а інше – безкінечна праця.

Одержавши вашого листа, я вийняв з архіву теку Феодосія Кириловича і поклав на столі. Аж тут дзвінок від Юрія Дмитренка: вийшов мій календар «Колоски з літературної ниви». Цей календар охоплює лише півроку – від січня до червня. Негайно, каже, давайте другу частину. У мене ще жодної статті немає. Мусив братись за роботу. Та ледве відпрацював 10 статей, як нова робота і теж невідкладна. Це вже зв'язана з Котляревським. Ще в 70-і роки я опрацював листування Котляревського. Тепер попереду 225-річчя письменника, культура просить завершити рукопис і здати до видання. А це теж на місяць роботи. Кинув календар – там треба зусиль місяців на три – і взявся за це діло... І так щодня.

Ну, та це схоже на скаргу: даруйте...

Отже більше мені не нагадуйте, буду братись і хоч з перервою, але робитиму. Не обіцяю широкої статті, але матеріал написати мушу. От тільки до Нового року, мабуть, не встигну.

Я повідомляв раніше, що підготував коментар до рецензії на «Свято останнього млива» і мав він бути використаний Нікітіним. Але тепер перемилися обставини, редактором став Михайло Шевченко, і я не знаю, як він поставиться до цього матеріалу. Чи Ви знайомі з М. В. Шевченком?

До речі, в 2-й час. літ. календаря має бути і стаття Вашого батька. Якщо знайдеться фотокартка, то надішліть, або календар буде з портретами. А чому б Вам не запропонувати «Криниці» розділ чи два з незакінченого роману «Гріх без прощення»? Або якісь інші речі з батькового архіву. Прошу повідомити мене, як вийде публікація в «Києві», бо я, на жаль, передплату цього журналу обірвав.

Бажаю всього найкращого Вам і Вашій родині.

З повагою, Петро Ротач».

*

«Полтава, 13 грудня 1993 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

Ваш лист і фото Ф. К. одержав, дякую. Просити вибачення у мене немає за що – це добре, що Ви нагадували мені, а тепер я сам собі буду нагадувати. Власне, робота розпочалась.

Перечитуючи листи (у мене їх понад 80), виписав цілу низку творів, над якими працював Ф. К., але чи довів їх до кінця – мені не відомо. Може, знаєте що, то поясніть мені. Бувало й так, що назви мінялися. А деякі твори, очевидно, пройшли мимо мене, тобто я їх просто не читав, не бачив у друці. Отже прошу вас подати мені бодай скупі відомості про такі твори (в дужках називаю рік, коли про роботу над тими творами писав мені Ваш Батько).

«Осердя в неї ще живе» (1977)

«Бачу мету» (1974)

«По той бік сонця» (1975)

«Адамів корінь» (1978)

«Птахи летять за сонцем» (?)

«Новий учитель з хутора» (1981)

«Великі поминки» (1989)

«Сльоза покути» (1990)

Які з цих творів були опубліковані, які назви змінилися?

Михайло Шевченко має намір переїхати до Полтави і редагувати не тільки «Криницю», а й інші видання вид-ва «Криниця». Тепер він лише навідується до Полтави.

Посилаю «Колоски». Якби хто хотів, то треба адресуватись до Юрія Михайловича Дмитренка, Полтава, 314000, Жовтнева, 45, Управління по пресі.

Якби знайшлися рукописи Ф. К., то добре було б запропонувати «Криниці» з Вашим словом (з творчої спадщини Ф. К. Рогового).

Чи не поясните деякі біограф. моменти Ф. К.:

На якому заводі працював після повернення, в якому к-пі, рибартілі, сільраді – в які роки? Коли остаточно звільнився з власкоства в «КП»? А з школи коли пішов остаточно?

Я думаю, якщо Ви напишете Катерині Петрівні Нікітіній з проханням висилати «Криницю», то в пам'ять Батька це задовольнять. Адреса: Полтава, Красна площа, 15, вид-во «Криниця».

На все добре!

З повагою, Петро Ротач».

*

«Полтава, 21 січня 1994 р.

Шановний Юрій Феодосійович!

Даруйте, що вчасно не відповів на Ваш лист від 16 грудня. Дякую за пояснення на мої питання і – особливо – за цікаве для мене фото. Я постараюсь його опублікувати.

Хотілось би вияснити таке питання: чи листувалися Ф. К. і Біленко в Німеччині? І чи справді, як писав Бокий, Ф. К. мав якийсь

зв'язок із «Дозвіллям», в якому працював Біленко?

Хотів би ще попросити Вас про таке. Напевно, в родині Біленка залишилися якісь папери після його смерті. Він мав у себе оригінал віршів О. Олеся. Також свої вірші. Можливо, фото з Німеччини. Чи не зайшли б Ви, будуючи у Глобиному, до вдови Біленка і чи не запитали б її про те, чим я цікавлюсь? Але мушу сказати, що на мій лист – а я просив подати біографію Всеволода – вона відповіла негативно. А я буду писати статтю про «Дозвілля» і поезію оstarбайтерів і хотів би використати певні матеріали. Якщо це не складе для Вас незручності, то зробіть це при нагоді.

Повідомляю, що спогади завершив. Поки що це чернетка. Зробив це на основі листів. Розділи такі: 1. Перша автобіографія. 2. Слово, в крові запечене. 3. Дні сільського вчителя. 4. «Яка то втіха й поміч». 5. «Я вмираю, щоб ожити біля тебе» (Роговий і Григор Тютюнник). Основний другий розділ – про творчість.

Тепер мені залишається все це відредагувати і передрукувати. Набралося 25 стор. машинопису.

Чи не збираєтесь Ви до Полтави? Добре було б на місці ознайомитись і виправити певні неточності і помилки. Можливо, в березні? Я б почекав з передруком.

Тим часом прошу написати мені про Батькову бібліотеку, його улюблені книжки, про ставлення до книжок, читання і т. ін.

Михайлові Шевченку я ні слова і ніякого натяку не зробив. Бачу, що й моя участь у «Криниці» не бажана. Ви знаєте, що я хотів опублікувати там рецензію на «Свято» (рос. мовою і з передмовою), але, бачу, нею ніхто не зацікавився. Можливо, заберу і десь шукатиму іншого шляху для опублікування.

В одному з листів Ф. К. згадував матір, якій читав свою книжку. Напишіть мені про неї, тобто про бабусю.

На все добре!

З повагою Петро Ротач.

Р. С. Вирішив послати 1-й розділ. Зробіть заваження і поверніть».

*

«Ще на окремий абзац винесу в моєму сприйманні виняткове, що підтверджує висловлену тезу: провінціалізм – явище не географічне, а психологічне. Маю на увазі новий роман «Великі поминки». Стилем і структурою він нагадав мені романи визначної представниці авангардного «нового роману» у Франції

Наталі Саррот. І написав роман не столичний письменник, а сільський учитель Феодосій Роговий. У відродженні експерименту побачився ще один знак переборення провінційності».

Іван КОШЕЛІВЕЦЬ (Мюнхен)
«Літературний процес: децю з віддалі» – ж. «Київ», 1993, № 8, стор. 127.

*

В одному з конвертів із листом до мене я натрапив на рецензію-відгук Петра Петровича Ротача на роман Феодосія Кириловича Рогового, котрого він високо цінував:

«ДУХОТВОРНИЙ РОМАН РОГОВОГО

Роман «Свято останнього млива» Феодосія Рогового на початку 80-х років став помітною подією в українській літературі. Критика вже тоді намагалася дати творові об'єктивну оцінку, але я не думаю, що й на сьогодні повністю сформувався завершений погляд на нього. Незаперечним залишається одне: роман «Свято останнього млива» й надалі залишиться окрасою української літератури, барвистою й ароматною квіткою в її саду. А тому має бути цікавим все, що зв'язане з історією написання і виходу цього твору на люди.

На правах давнього кореспондента Ф. К. Рогового я на початку жовтня 1982 р. привітав автора з виходом роману в світ. У відповідь він писав: «Не знаю, чи сподобається роман людям, простим, звичайним, – адже він, як я сам вирішив, духотворний, тобто без чіткої сюжетності в класичному розумінні. Однак для мене, це справді, як зазначив Борис Харчук, „свято, свято моїх світорозумінь, моїх ідеалів“» (лист від 11.10.82 р.). З цього видно, якої ваги надавав своєму творові автор, котрий зізнавався в іншому листі, що навіть не сподівався на такий успіх.

Я читав роман з олівцем в руках (був намір відгукнутися в пресі), і майже на кожній сторінці залишив помітки, які найчастіше стосувалися художніх якостей твору, зокрема мовних і стильових особливостей. Одразу було видно, що це роман новаторський. І хоч стильове новаторство Рогового не було новиною для мене – воно й раніше проступало в нарисах письменника, що друкувалися в періодиці ще в 70-х роках, та його перший роман в цьому плані займав незрівнянно вищий щабель.

Ще до того, як взятись за рецензію, я написав Феодосію Кириловичу під свіжим враженням розгорнутого листа, в якому, напевно, було більше емоцій, ніж об'єктивної оцінки. Та він одразу відгукнувся до мене широким листом,

відкриваючись у деталях щодо власного твору. Мене багато що цікавило в ньому, зокрема й міра біографічного, на що одержав таку відповідь: *«Біографічного в книзі небагато (документального, маю на увазі) – більше в ній мого духу, моїх болів і страждань. Надій – також»* (підкреслення моє – П. Р.). Були й інші пояснення на мою цікавість, але найбільше зачепила його, здається, моя фраза, що стосувалася незвичайного багатства лексики, образності і мовних новотворів у романі. Це, як виявилось, була больова тема письменника.

«Працюю над романом, – писав мені Феодосій Кирилович, – тим словам і новотворам (підкреслення авторські. – П. Р.) я відводив найпершу ролю. І ось чому.

По-перше, нас, українців, уже так обікрадено (в смислі мови) – так обікрадено дурицтвами, кололітературним бездар'ям, проникненням з-за безкордонного закордоння, що вже соромимося матеріної мови, спокійно споглядаємо, як вона конає... Тож хотілося якомога більше повернути, оберегти, оборонити слів, котрим, точно вживши, ціни не складеш...

По-друге, поміж них (вмисно і невмисно) забутих, викинутих, скалічених є такі, з котрих (одне-однісіньке) може замінити своєю художньою, смисловою, образною місткістю абзаци і абзаци газетної (а часто й книжної) порожняви <...> і якщо ті «слова <...> новотвори» хоч малим числом повернуться в наші національні душі, підсилять, зарадять чи утвердять собою бодай «на мачину» (Пан. Мир.) нашу національну усвідомленість берегти мову наших лагідних, співучих, хліборобних матерів – іншого свята моїй душі не треба... Кажу про найсвятіше, а стилем не найкращим – даруй, будь ласка: такі напливи непомірні в голові, що руйнують окресленість і стрункість, бо й сами безмежні...»

Цю задовгу цитату з листа Феодосія Кириловича я не міг не привести: вона така щира й промовиста, а головне – висвітлює одну з найважливіших сторін роману – мовну, саме ту, якій автор *«відводив найпершу ролю»*.

На основі моїх поміток і виписок я написав рецензію «Бережімо духовні цінності», яку в березні 1983 р. надрукувала одна з чернігівських газет. Вона потрапила до рук Ф. Рогового і не викликала заперечень. 2 квітня 1983 р. він писав мені: *«Ти зумів гарно й точно сказати про мій твір...»*

Після цього я вирішив поглибити критичний відгук і спробувати надрукувати його в російській пресі, де не тяжіли над моїм прізвисьчем ніякі заборони, як це було в ті роки на Україні.

Рецензія під назвою «Завещание будущему» була прийнята московським журналом «Литературное обозрение», де й ...загубилась. Та справа не в цьому.

Копію цієї рецензії я показав Ф. Роговому, і він її схвалив. *«Треба, щоб дали»*, – такий був його висновок. Якраз в той час у Москві готувався до видання переклад «Свята» російською мовою, і він послав рецензію через перекладачку до видавництва «Советский писатель». Можливо, вона відіграла там якусь роль. Відтоді Феодосій Кирилович згадував про неї час від часу й заохочував мене шукати можливість для публікації. *«До речі, в тебе була писана російська рецензія – пошли, будь ласка, куди знаєш для друкування»*, нагадував 16 червня 1987 р.

1988 року роман Ф. Рогового «Поруки для батька» було нагороджено премією імені Андрія Головка. В той же час постало питання про висунення цього твору на Державну премію СРСР. 7 січня того року Роговий повідомляв: *«Учора мені «надзвонили» з СП цілу купу всяких «лауреатських» паперів. Серед них – і три-чотири рецензії (всі – російською мовою). Так одну з них, мабуть, найкращу, слатиму твоєю (російську). Гадаю, що це та сама або така сама, як ти опублікував на Чернігівщині. Якщо твоя згода і ласка – шли її в «Лит. газету». Може статися диво...»*

Не пам'ятаю вже, чи виконав це прохання.

Знаю, що дива не сталось...

У нашому листуванні 80-х років нерідко зачіпалося питання творчої праці, зокрема стильових особливостей письма Феодосія Кириловича, які я сприймав з симпатією, хоча не всі критики виявляли прихильність.

Ось і в листі від 10 вересня 1990 р. він писав: *«Мені приємна твоя оцінка моєї літературної спроби, хоч критика і досі фактично не прийняла мого стилю письма... та й моєї, либонь, елітарної прози. Бог з ними, з поцінителями...»*

Цей лист був дуже цікавий для мене тим, що в ньому Роговий розкрив своє розуміння жанрових особливостей роману і своє ставлення до стильових форм його побудови. *«Я не вмію, я не хочу вміти, щоб роман, як художній твір, тримався на сюжеті з інтригами»*. Як бачимо, свідоме експериментування тут очевидне: він не стільки «не вміє», скільки «не хоче» іти битим шляхом, а шукає свій. І далі в листі: *«По-моєму, це найжахливіша банальність в художній літературі. Досить гегелівської формули: зміст, внутрішня форма, тобто образ, і зовнішня – тобто, мова»*.

Яку увагу віддавав письменник мові, ми вже знаємо. Я не обійшов цього в рецензії, тим

самим підтвердивши авторське самовизначення: «*Моя література справді елітарна, авангардистська*». Це означає, що Роговий не підлаштовувався під спрощені, а то й примітивні смаки не лише читачів, а й окремих критиків, які не могли сприйняти його стилю. Можливо, цим слід пояснити і його прихильність до мого письменового відгуку.

В 1990 році у Москві знову заговорили про преміювання роману, і тоді Феодосій Кирилович знову згадав мою рецензію, «гарну», як йому здавалось, і знову просив прислати йому: «*Є можливість її опублікувати*». Це писалося 15 березня (в тому листі, до речі, знайшов я тривожну дописку: «*Хворію, дуже хворію*»), а вже 5 травня того року повідомляв скрушно, що «*скористатися нею не зумів і не зумію*» бо роман, як виявилось, «не потрапив» в фінал «присудження».

Всі ці факти можуть бути цікавими для історика літератури.

Минула перша річниця від дня передчасної смерті талановитого письменника Феодосія Рогового. Я згадав про неопубліковану рецензію на його кращий твір і те, як він хотів бачити її в друці, й вирішив опублікувати як пам'ять про письменника. Колись Михайло Шевченко сказав, що «Свято останнього млива» – це «роман... для майбутнього». Мабуть, це так і є, бо і цей роман, і всі творчість Ф. Рогового справді

елітарна, і до неї ще треба йти, щоб досягнути глибинності.

На завершення хочеться сказати ще й про те, що з людських сліз, пролитих від болю за втратою рідних місць, виникло штучне море. Тоталітарний режим вкотре не порахувався з почуттями людей, їх долями. І якщо під час колективізації селян вивозили до північних нетрів, то в них, можливо, ще жевріла іскорка надії на повернення до рідних осель. Тепер же, заливши водою священні місця їхніх предків, влада позбавила людей найменшої краплі надії на повернення, отже, насильно перервала зв'язок з минулим.

В одному з листів Феодосій Роговий писав: «*І коли нам з матір'ю стає дуже сумно за рідним домом* (адже й вони втратили родове гніздо в Пугачівці, переселяючись до Устимівки. – П. Р.) – *відкриваємо книжку навмання і читаємо до сліз...*» Отже про роман «Свято останнього млива» можна сказати ще й так, що це «сум за рідним домом». Це менша трагедія за чорнобильську, але теж трагедія, і Феодосій Роговий поставив їй свій сумний пам'ятник.

Петро РОТАЧ»

*

Ось так складалася листовно-літературна доля двох поколінь Ротачів та Рогових.

Дуже хотілося б, щоб залишалося місце для продовження...

Людмила Ольховська

ПЕТРО ПЕТРОВИЧ РОТАЧ. ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА СПРАВЖНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛІГЕНТА

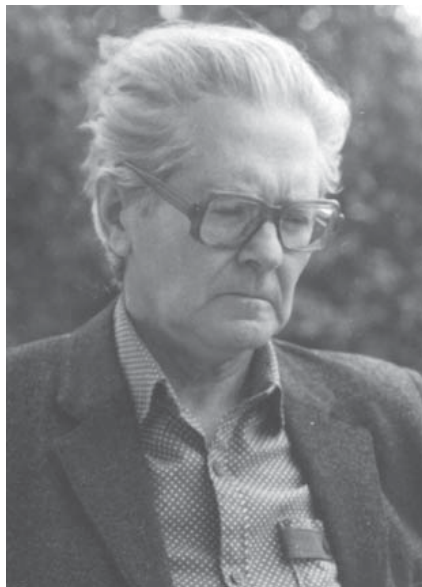
Однією з найхарактерніших постатей в історії культури є так званий «місцевий патріот» – людина, котра кровно зріднилася зі своїм краєм, залюблена в його історію, культуру, природу, горда тим, що рідна її серцю провінція була ареною діяльності тих чи тих видатних діячів: письменників, художників, учених. Із кола таких «місцевих патріотів» і виходять, на погляд одних, диваки, на погляд інших – цінні особи, які витрачають своє життя (замість того, щоб зробити його благополучним, це теж із погляду пересічного громадянина) на багаторічну титанічну працю серед архівного, бібліотечного або музейного пилу. Цим людям ми зобов'язані цікавими, а то й парадоксальними знахідками, публікаціями першоджерел із точними коментарями, виданням унікальних книг, серед яких є навіть словники й енциклопедії. До цієї когорти подвижників-безсеребренників, безумовно, належав і Петро Петрович Ротач.

Уперше ми зустрілися 1979 року. Зустрічі наші були діловими: я, відповідальна за фонди, експонати (книги та документи) видавала, Петро Петрович їх вивчав, робив виписки. Ми якось відразу перейнялися симпатією одне до одного, мабуть, угледівши навзаєм спільну літературну душу. Яким же мені запам'ятався мій старший колега-філолог? Цікаво, що сьогодні я вже старша від нього, тодішнього. А 35 літ тому цей чоловік справив на мене враження особи, яка веде суто інтелектуальне життя, я б могла, услід за Мариною Цветаєвою, повторити

її слова про батька, професора Івана Цветаєва: «Был равнодушен к любому столу, кроме письменного», але вже стосовно Петра Петровича. Вочевидь, ніякі інші столи: ломберні (для гри в карти) чи обідні не могли його привабити, це було абсолютно ясно.

Але цих зустрічей у стінах музею могло і не бути. Прекрасно пам'ятаю, як напередодні першого візиту П. Ротача в кімнату фондів прибігла тодішня директорка і повідомила, що до нас прийде один дослідник-філолог з інженерно-будівельного інституту, але краще йому нічого не видавати, бо він у роки війни виявив себе не так, як належало, і тому ідеологічний відділ обкому партії проти, щоб ця непевна особа вивчала бібліотеку Короленка. Я була молодою, наївною й, чесно кажучи, здивувалася: як же так, бібліотека Короленка повинна бути доступною

для всіх дослідників, і передусім для викладачів вузу. До того ж виявилось, що цей «ворог народу» ще й доводиться чоловіком моєї колезі-науковцю з багаторічним стажем із музею І. П. Котляревського Аллі Олександрівні Ротач, з якою я часто поверталася разом додому, обмінювалася книжками («Майстром і Маргаритою» М. Булгакова, наприклад), думками про прочитане. Згодом чи то обком партії послабив свою пильність, чи то директор, зважаючи на знайомство з Аллою Олександрівною, стала більш милостивою, але я, видаючи в перші дні книги потайки, дуже скоро перейшла в майже легальний стан. Мушу додати, що «Зорю Полтавщини» 1970 року з «Чортополохом» мені все

Письменник і літературознавець
Петро Петрович Ротач (1925–2007)

ж підсунули, і я її прочитала. Пам'ятаю, подумала тоді: як же цій людині важко жити в нашій маленькій Полтаві!..

Результатом походів науковця-дослідника П. Ротача до наших фондів стала публікація в авторитетному всесоюзному виданні «Альманах бібліофіла» (Вип. XI, 1981 р.) зі звичним для тих часів накладом (вдумайтеся тільки!) 50 тис. екз. Стаття називалася вельми скромно: «Из книг В. Г. Короленко». Один примірничок книги Петро Петрович приніс у музей із таким промовистим дарчим написом: «Музею В. Г. Короленко в Полтаве. Счастлив был прикоснуться к книгам, принадлежавшим Владимиру Галактионовичу, и начать их исследование. Надеюсь продолжит эту работу в будущем». Мені чується між цих стриманих, увічливих рядків благання: та дайте, дайте ж змогу працювати! Книга була відразу занесена мною до основного фонду збереження. Крім готової публікації, до музею надійшла солідна картонна коробка з картотекою – описом усіх книг короленківської бібліотеки – результат титанічної праці П. Ротача, який дозволяє проникнути у творчу лабораторію літературознавця. Зазначимо, що картотека написана від руки та доповнена численними газетними вирізками інших авторів із теми. І досі мене (а я за свій солідний музейний вік бачила-перебачила дослідників!) вражає рідкісна добросовісність та чітке усвідомлення свого призначення цієї скромної людини.

У ту пору мені, ще зовсім молодому й неознаному науковцеві, в роботі часто допомагав словник П. Ротача «Літературна Полтавщина», який публікувався в журналі «Архіви України».

Петро Петрович завжди відгукувався на запитання й відвідував наш музей у традиційні дати: День народження та День пам'яті В. Г. Короленка. Приходив із подарунками – книгами. Книги були не прості, а, скажемо так, фірмові, від Ротача. Вони супроводжувалися розгорнутими дарчими надписами, вклейками з особистих рукописних листів столичних короленкознавців до полтавського дослідника стосовно саме цієї книги та вирізками з газет на цю ж тематику. Зрозуміло, що такі доповнення перетворювали звичайні тиражовані видання на надзвичайно цінні експонати. Чотири останні надходження з книг та документів П. Ротача в такому стилі були отримані мною вже від удови бібліофіла. Вони поповнили музейну добірку 2015 року.

Книги Петро Петрович дарував, але виступів його на наших літературно-музичних вечорах я не пам'ятаю, вірогідно, їх і не було, хоч кому-кому, а героєві моєї оповіді було що сказати. Набагато пізніше я дізналася, що Петро Петрович пише вірші, й дещо з його поезій прочитала. Жалкую, що в нашому літературному музеї вони не звучали. Гадаю, причиною такого мовчання була скромність, притаманна Ротачеві, небажання себе вип'ячувати, а то й більш глибокі обставини, на кшталт нагляду КДБ, про які я дізналася набагато пізніше.

А потім – у 2000 р. – з'явилася на світ у полтавському видавництві «Верстка» невеличка за накладом (150 екз.) книжечка «Я зробив, що міг...». Листи проф. П. Митропана з Югославії до П. П. Ротача у Полтаву 1965–1988 рр.». Не так багато книг (а я, повірте, активний читач) я ковтала з такою насолодою! Та це ж повна картина полтавського життя 100-річної давнини, доби В. Короленка, Панаса Мирного, І. Павловського, передана колишнім полтавським юнаком, а пізніше – емігрантом, філологом, професором сербського університету Петром Митропаном. Але ж це він не просто згадує, це Петро Петрович веде його думку, задаючи йому запитання, уточнюючи, фіксуючи увагу на важливих подіях, відомих людях. Ось така методологія, що покликана вхопити ту натуру, що відходить. Скільки я на самому початку свого музейного життя таких можливостей утратила, скількох людей не розпитала, а їхні спогади не занотувала!.. Не встигла, а Петро Петрович устиг! За всіх нас...

Одного прекрасного дня до мене дійшла звістка про те, що Петру Петровичу Ротачу надана президентська довготривала стипендія, і я відчула задоволення й полегшення: абсолютно справедливе й навіть необхідне рішення. Хто-хто, а ця людина заслуговує; нехай хоч би на схилі свого гідного життя відчує наш дорогий Петро Петрович полегшення, відійде від побутових проблем, тоді ж більше часу і сил залишиться в нього для творчої роботи.

Стало вже банальним наприкінці спогадів спростовувати висловлювання про те, що незмінних людей немає, а стверджувати, що вони є. Або ще модніше зараз діяти за фен-шуй: радіти, що якісь люди йдуть із твого життя, і тоді на зміну їм прийдуть (так обіцяє це вчення) нові, потрібні тобі знайомі, приятелі, друзі. Можливо, це так. Але на тому місці, де був Петро Петрович Ротач, уже 7 років порожнеча і протяги.

Володимир Подрига

ВІРШІ ПЕТРА РОТАЧА РАННЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ: ДО ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО ВІДТВОРЕННЯ СТРЕСІВ

Психоемоційний стан будь-якого письменника впливає на його життєдіяльність, а отже, й на творчість. Цю особливість потрібно враховувати, аналізуючи літературну спадщину майстра слова, на особливостях якої позначилася внутрішня сфера його особистості. Увага дослідників до історичної доби, соціального середовища, найближчого оточення, з якими контактував митець, допоможуть установити причини стресів (стресори), що викликали позитивні чи негативні емоції, різноманітні почуття, а також позначилися на письменницькій діяльності тощо. Ті чи ті психічні стани літератора є поштовхом до роботи над певним сюжетом, супроводжують процес творення, впливають на поетику, зокрема тематику, проблематику, образи, зображально-виражальні засоби, а також можуть бути охудожені, втілені в образі ліричного героя (персонажа, дійової особи).

Проблему сублімації в літературну творчість тривоги, травмувальних подій життя, конфліктів, негативних емоцій, болючих відчуттів, спогадів обґрунтував З. Фройд у праці «Вступ до психоаналізу». Саме через призму його ідей варто аналізувати поетичну спадщину Петра Ротача 1940-х років, адже неволя, важке матеріальне становище, голодування, скрутні умови праці були поштовхом до віршування, у якому поет знаходив розраду, втілюючи в художньому слові емоції, переживання.

Видатний українець Петро Ротач (псевдонім П. Самотній) народився 24 січня 1925 року на хуторі Калениківщині Роменського повіту Полтавської губернії (тепер – село Слобідка Талалаївського району Чернігівської області). Після закінчення школи працював у редакції талалаївської районної газети. 1942 року був примусово вивезений для праці в Німеччину, де, зазнаючи скрути, продовжив писати вишу, оповідання. Після повернення до України закінчив Полтавський педагогічний інститут, працював учителем, старшим викладачем вузу тощо. Упродовж багатьох десятиліть він формувався як учений-енциклопедист, фольклорист, краєзнавець, письменник, просвітник. Помер українознавець 13 червня 2007 року в Полтаві, де й похований.

У цій короткій біографічній довідці не наголошено на складному життєвому шляху Петра Ротача, який пережив голодні 1932–1933 роки, події Другої світової війни, нужденну післявоєнну пору, тоталітарний час і вистояв, а навіть більше – подолав у собі комплекси радянської людини, ставши високодуховною особистістю.

Розвиваючи національну культуру, освіту, науку другої половини ХХ століття в умовах колоніальної залежності України, він протистояв неосвіченості земляків, деформації їхньої пам'яті, опирався молоху доби, а також виступив на боротьбу із забуттям. Завдяки його копійчій праці пам'ятаємо про чільних представників української літератури, які в силу різних обставин зникли з поля зору не лише нащадків, а й краєзнавців, науковців.

А ще Петро Ротач був багатогранною талановитою людиною. Йому належить чимала кількість поетичних, прозових, публіцистичних та мемуарних творів, що їх писав упродовж життя.

Літературна діяльність цього майстра слова розвивалася в кілька етапів. У перший (ранній) період відбулося формування творчих здібностей, становлення таланту. Він охоплює твори, написані та опубліковані наприкінці 1930-х – у 1940-і роки. Тоді початківець друкувався в талалаївській районній газеті, закордонних журналах української діаспори «Дозвілля», «Пробоем», газеті «Земля», заявивши про себе як поет-патріот.

Другий (зрілий) період досягнення майстерності припав на 1950–1980 роки. Вірші Петра Ротача час від часу з'являлися в українських газетах, журналах, тематичних збірниках. Проте нариси, статті він друкував у вітчизняних та закордонних виданнях. Перебуваючи під постійним наглядом КДБ, не міг активно публікуватися, однак це не спиняло, а гартувало, спонукаючи писати художні твори, краєзнавчі, літературознавчі розвідки.

Третій (пізній) період – час творчих підсумків – охопив діяльність письменника 1990–2007 років. Саме в цей час він мав змогу переосмислити літературну спадщину, вільно друкувався в різних газетах, журналах, антологіях, а також видав окремі збірки віршів, оповідань, нарисів,

краєзнавчих, літературознавчих розвідок, мемуарів.

У цій статті проаналізовані вірші раннього періоду творчості Петра Ротача, що має кілька етапів розвитку: а) кінець 1930-х років – червень 1941 року, б) липень 1941 року – 1946 рік, в) 1947–1949 роки. Усі часові проміжки співвідносяться з певними періодами його життя: а) проживання в селі, б) перебування в Німеччині, Австрії, Румунії, в) життя в Україні, Казахстані, знову на батьківщині. Тому й не дивно, що одним із провідних мотивів його творчості означеного часу є любов до рідного краю, а головними образами стали типові об'єкти етнопростору (хати, садки, поля), рідних (матері, батька) тощо.

Першим вагомим творчим досягненням молодого Петра Ротача був дебют 1940 року в талалаївській районній газеті, а згодом обласній багатотиражці. Надруковані вірші, зокрема «На лижах», ні тематично, ні образно не вирізнялися з масиву подібних творчих спроб його ровесників, але засвідчили талант автора.

1941 року розпочалися криваві події Другої світової війни в Україні, що на деякий час призупинили творче зростання юнака, спричинивши стрес, а відтак і бажання його подолати. Однак за допомогою віршування дистанціюватися від дійсності не вдалося. Проживаючи в умовах окупації, поет виражав свої емоції, почуття в художньому слові, втілював в образи побачене, пережите, майстерно передав зловісну атмосферу, у якій мешкав і яку переживали його співвітчизники. Саме реальний стрес Петра Ротача надав особливої мінорної тональності віршам, став поштовхом для опрацювання мотиву ностальгії за минулим, самотності, вагань, що хвилюють читачів, спричинюючи психоемоційне напруження, співпереживання.

Так, 12 лютого 1942 року Петро Ротач написав вірш «І знову вечір крадеться селом...», у якому не лише створив образ війни, уявивши звуковою деталлю канонади, уявного бою, а й художніми засобами втілював наслідки власного стресу, що стався від звістки про окупацію нацистськими загарбниками рідного краю. Поет-початківець, який мешкав в умовах неволі, військового стану, зазнав потрясіння і тому по-особливому відображав побачене. Варто звернути увагу на метафори («вечір крадеться» [10, с. 8], «тривога в душу заповзає» [10, с. 8], «буря стогне» [10, с. 8]), за допомогою яких він передав загальну напружену атмосферу того буремного часу, а також метафоричний образ поневоленої України («Земля тремтить і корчиться від мук, / Повзуть по ній насилля, розпач, зрада» [10, с. 8]), з яскравими ознаками колективного стресу. А ось як він розкрив власне

потрясіння: «В цю ніч лютневу холодно мені. / Душа від болю щулиється й німіє...» [10, с. 8]. Перебуваючи в трагічній ситуації, переборюючи розпач, спричинений стресом війни, юнак тверезо оцінював обставини, тому замислювався над питанням подальшого життя української молоді: «О мрії юні, чисті, весняні, / невже вас буря по снігах розвіє?..» [10, с. 8].

Ще одним твором, що був написаний під впливом неволі, а тому в ньому художні засоби образності спрямовані на відображення потрясіння, став вірш «Прощальне». Його автор створив 22 квітня 1942 року в Слобідці перед самим від'їздом на чужину. Принагідно варто додати, що Петро Ротач через багато років про той час пригадував так: «Був кінець травня 1942 року. У Талалаївці вітер ще не встиг замести з землі яблуневі пелюстки. Нас, сільських хлопців і дівчат, які ще не бачили світу, поліцаї привезли на станцію, загнали до товарних вагонів і під доглядом вояків вермахту, котрі їхали у відпустку, повезли до Німеччини. У Бахмачі стара платівка крутила на прощання з Україною сумну пісню «Чорнії брови, карії очі». Від Бахмача поїзд покотив на Гомель і скоро пірнув у густі білоруські ліси. Тривожний стук вагонних коліс і приглушене чахкання паровоза відлунювало між двох високих соснових стін. На зупинці в Белостоці польський машиніст, коли солдати відійшли далі, радив: «Чи знаєте ви, що чекає вас у Німеччині? Тікайте, хлопці, доки не пізно, в ліс». Селянки боялися глухих і безкінечних хащів. Про білоруських партизанів тоді ще нічого не було чути» [17, с. 559].

Самозаспокоюючись, літератор у вірші «Прощальне» описав місцеву природу, акцентував на деталях ландшафту, зокрема садах у цвіту, вишнях, дубах, горі, співі солов'їв, що оповили село, в якому минули дитячі та юнацькі роки. Автор перебував у стресовому стані, адже ось-ось мав поїхати на примусові роботи до Німеччини. Проте, долаючи печаль, болі від майбутньої розлуки, намагався пригадати минуле, зізнаючись, що в нього було «дитинство сумне...» [18, с. 322]. Йому легше подумки пережити ще раз минулі жахи, ніж повернутись у реальність й каратися від того, що став бранцем, найманим робітником, якому доведеться виїхати з рідного краю. Шоковий стан юнака розкривається в цих рядках: «Зупиняюсь постояти мить, / Дати волю далеким згадкам. Хай душа заболить-защемить, / Хай сльоза обірветься гірка!» [18, с. 322]. Звичайно, стрес від спогадів про минуле і стрес від реальності зливаються воедино: «Завтра я не прийду вже сюди / І мене не побачать в селі. / Понесуть крізь степи поїзди / Дальш і дальш від цієї землі...» [18, с. 322]. Передчуття розлуки викликало низку спогадів,

відчуттів, тому поет зізнався, що розбрат панував у середовищі селян, поруч яких йому було нелегко мешкати: «Тяжко-важко самотньому жить! / Я тут був сиротою одним / І чужим і далеким для всіх. / І не в пору зробився сумним, / Повний вражінь і мислей сумних!» [18, с. 322].

До спогадів про минулі сутужні роки Петро Ротач повертався й у віршах, написаних на чужині. Так, у творі «Згадка», написаному 1943 року, розкрив проблему скрутного минулого [8, с. 194]. У ньому поет пригадав про голодні дні 1933 року. Пережите втілюється в поетичних рядках через багато років, адже було зафіксоване в його пам'яті. Ті страшні дні стали початком самотності літератора, якого в дитинстві батько відрядив заробити на хліб. Як ще раз переконуємося, митець згадками про минулі проблеми намагався притупити болі розлуки.

Петро Ротач незадовго до виїзду з України написав вірш «Розкуркулення», у ньому створивши образ потяга як символу розлуки з рідним краєм.

Молодий поет з кінця травня до початку червня 1942 року перебував у подорожі («Був кінець травня 1942 року. Нас, сільських хлопців і дівчат <...> поліцаї привезли на станцію...» [17, с. 559]; «...стали до роботи на фабриці 5 червня 1942 року» [17, с. 562]). Одразу після приїзду до Німеччини він написав низку віршів, у яких опрацював мотив любові до батьківського краю, України, створив образи рідних, села. Проте в кожному з творів простежується постать юного Петра Ротача, який утомився від постійної напруги, випробувань, невизначеності, неволі, безвиході.

Переборюючи депресію, спричинену стресами, він написав вірш «Вечірне». Змалювавши образ хутора, висловив думки про щастя, бажання ізолюватися від жорстокого світу. Пригадуючи минуле життя в рідному краї, живучи в сутужних умовах чужини, змодельовав власний мікросвіт українця, структуруючи його типовими просторовими складниками (полями, хутором на горі, городом, хатою, галями), рослинами (грушею), зообразами (буланою, журавлями). Дистанціюючись у мріях від дійсності, літератор намагався самозаспокоїтись, відновити розтрачені внутрішні сили: «От би де років з десяток прожити! / В тиші, в спокої, в достатку всього. / Садок вишневий собі насадити...» [4, с. 195]. Душевна травма була така велика, що, продовжуючи вигадувати, він змалював бажаний тип діяльності, поведінки, протиставляючи його нелегкій реальності. Уявний світ юнака має символічний центр – грушу (дерево життя), поруч якої мріяв перебувати в неділю, забуваючи турботи. Типовими видами відпочинку й звільненням від стресу стали уявне чаювання,

сон, читання, спілкування з другом. Створюючи звичний для кожного українця власний куточок земного раю, автор не вірив, що все зміниться і він зможе насолоджуватися відпочинком, адже перебував у рабстві.

У вірші «Радість», написаному в липні 1942 року, також наявні ознаки звільнення автора від стресу, спричиненого неволею. У цьому творі він створив власний образ вільного хлібороба, а також рідного краю як дорідного поля. Слова «Земле рідна! Ниво моя! / Це ж уперше мені ти всміхаєшся, / І тобі усміхаюся я» [19, с. 195] свідчать про компенсацію почуття радості, любові засобами художньої мови, адже в справжньому житті молодий літератор на той час був обділений ними. За допомогою уявлюваного він намагався дистанціюватися від сутужної дійсності, подолати нав'язливі думки, негативні емоції, втілюючи їх у поетичних рядках. Юнак не міг здобути волю, тому постійно про неї мріяв. Символом звільнення він уважав коня: «Сяду я на коня вороного / І як вітер у даль полечу...» [19, с. 195].

У серпні 1942 року Петро Ротач створив кілька віршів, у яких утілювалися ознаки його стресу. У творі «Вірш про моє село» пригадував про минуле життя в рідному краї, передовсім відзначення поминальних днів (проводів). Змалювавши типові для українського ландшафту просторові об'єкти (хати, садки, тополи), уявляючи мовлене реальною назвою кутка (Безпальки), згадками про рідних людей (матір, хрещеного). Також поет опрацював мотив любові до рідного краю, близьких [6, с. 130]. Звернення до колишнього додавало сил, витривалості.

Міркуючи над питаннями свого часу, літератор у вірші «Курли, курли... Далека путь» звернув увагу на добу Козаччини, коли відбувалося становлення української державності, гартувалася воля. Він замислювався над проблемою молоху часу: «О Січ моя! П'янке вино... / Дніпро гуляй, гуляй! / Куди, гей, ділась, воле, ти?..» [11, с. 197]. Утілюючи вічний ритм буття в образі степу та перелітних журавлів, поет акцентував на мінливості людського буття, втраті слави, влади тощо.

На противагу віршам, у яких пригадував минуле, письменник створив твір «В полях пливуть горбаті тіні», розкривши в ньому образ жорстокої реальності за допомогою мікрообразів тіней, вітрів, могили, що свідчать про загрозливий для всього живого період буття в Україні. Особливо вражає образ свіжої могили як символу смерті, а також срібнокрилих птиць (літаків), що летять на схід, несучи безлад у хліборобський край [1, с. 196].

Історична подія – війна – спричинила стрес розлуки з батьківщиною. Щоб притупити болі

серця від прощання, молодий поет намагався самозаспокоїтися, тому створив бінарний образ чужини та рідного краю. Лише під впливом стресу він чіткіше усвідомлював, що в минулому його народ не жив повноцінним щасливим життям, а зазнавав голоду, холоду, що вже подолані, пережиті. Натомість поневолення, злочини нацистів, свідком яких був і які терпіли його співвітчизники, – реальні, завдають болю. Поет сумував за загиблим товаришем, пригадуючи «бризки крові на стіні» [13, с. 2], дядьком, який загинув у «...в'язниці над Псьлом», закатований окупантами [21, с. 3]. Ці свідчення – образне втілення реальних стресорів, що спричинили потрясіння в Петра Ротача, назавжди закарбувавшись у пам'яті та згодом утілившись у віршованих рядках. Наслідки психоемоційного стану такі глибокі, що він нагадує про них за допомогою художніх засобів: епітетом («Штики сріблесті») характеризує збраряддя вбивства [13, с. 2], метафорою («І садочок по ньому тепер / Сум снує...» [21, с. 3]) акцентує на порушенні типового способу буття рільників, єдності людини праці та природи.

Вірші Петра Ротача, написані впродовж 1942 року, характеризуються мінорним настроєм, ностальгією за рідним краєм, батьками, спогадами про минуле, образами трагічного воєнного часу, пейзажними вкрапленнями.

1943 року Петро Ротач написав та опублікував найбільше поезій. У них яскраво спостерігається зміна його психоемоційного стану. Поет мріяв про повернення на батьківщину, тому у творах передав власні почуття любові до України, рідного краю, батьків. Дистанціюватися від сутужної реальності, зняти внутрішню напругу допомагав прийом спогадів, мрій, який він використав у поезії, а тому зазначив, що, повертаючись подумки в дитинство, юність, ще не втратив надії на визволення. Однак він – малодієвий, нічого не робить для свого порятунку, а лише чекає на слушний час.

Петро Ротач, як і його ліричний герой, уключений у систему хліборобського життя, відчуває циклічний рух часу, виконує типову для рільника працю, сповідує відповідні моральні закони, продовжує традиційні звичаї та здійснює обряди, що сприяють гармонійному розвитку його душі. Поета гнітить неможливість бути поруч рідних у відповідальний для кожного християнина час (на Пасху, Трійцю), однак він подумки єднається з ними, пригадуючи проведені спільні години, через спогади долаючи відчуження до етноритму життя свого народу.

У віршах «Великодні спогади», «Зелені свята» митець створив описи природи, оперцював мотив любові до рідного краю, повернення на батьківщину. Реальні враження від сприйняття

довкілля в неволі він утілює у яскраві весняні та літні пейзажі.

Петро Ротач у «Великодні спогади» умітив згадки про приготування в їхній родині до Пасхи. Недоїдаючи, остарбайтер компенсував відчуття голоду уявними наїдками, що їх готувала мати до цього дня: «А у хаті під образом Божим / Вже парують пшеничні булки... / на віконці кисіль загусає, / А в макитрі на маслі рижки...» [2, с. 257]. Гастрономічний натюрморт – це прийом зітравлення сутужного життя на чужині з кращим на батьківщині. В аналізованому вірші автор змодельював стрес батьків, які чекають сина на Великодню зустріч, наголосивши на їхній самотності.

У творі «Зелені свята» він створив уявний діалог батьків і сина, звернувши увагу на їхню самотність, печаль. Пригадуючи рідних, син (Петро Ротач) сподівається на повернення до них, й у такий спосіб дистанціюється від жорстокої реальності чужини. Думаючи про рідних, Україну, юнак міцнів духом, пересиливав самотність: «Дні веселі ніхто не озвався, / Навіть з друзів ніхто не озвався, / Лиш у згадках сумних щохвилини / Образ Рідного Краю з'являвся» [9, с. 483].

В аналізованих віршах Петра Ротача створено художню модель хліборобського образу світу, з типовими локусами людського (окультуреного, обробленого) та природного (дикого) середовищ. Центром буття селян є хата з садком, полем, за якими розташовується чужий світ. Змальовуючи українську природу, передовсім сади, автор позбувався проявів стресу, відновлював розтрачені сили, міцнів духом.

Так, у вірші «Мені нагадує...» створив образи природи чужини та рідного краю. І якими б привабливими не були ландшафти іншої країни, він серцем прикипів до типового українського середовища: «Як милий він мені красою / Маленький закуточок цей! / Мені нагадує він часто / Наш хутір в кучерях гаїв...» [12, с. 482]. Згадуючи роки безтурботного дитинства, літератор акцентував на стресовому стані, адже, перебуваючи посеред чужої природи, не міг забути печалей дитинства («Зневажні матері докори / Немов огнем мене печуть!» [12, с. 482]), що спричинювали стрес через багато років.

Для більшості віршів Петра Ротача 1942–1945 років характерна мінорна тональність, спричинена не скільки дійсністю, що зумовила стреси, а способом їх сприйняття, хліборобським типом свідомості, для носія якого війна, відірваність від рідного краю – катастрофа. Він – нащадок хліборобів, тому в його поезії простежується низка типових образів чи згадок про типово українську макроструктуру простору (хату, село, сад), результати праці ріль-

ників (груші, сливи, дині), об'єкти господарства (клуні).

Психоемоційний стан Петра Ротача був складним. Його не радували навіть зміни пір року. Для українця прихід весни – надія на початок нового життя, оновлення. У вірші «Для кого ти, весно? Яка ти несхожа...», написаному 1943 року, він акцентував, що ця пора року на чужині не така, як у рідному краї: «...Яка ти не схожа / на рідні розбуяні весни-розмаї» [10, с. 10]. Звичайно, автор намагався, бодай подумки, втекти у «поле, <...> на волю» [10, с. 10], адже перебував у постійній нервовій напрузі, яку передав у рядках: «А серце, як сонце весняне, палає» [10, с. 10], «А серце юначе / Тріпоче і б'ється, мов зранена птиця, / І врешті, знесилівши, з розпачу плаче» [10, с. 10].

Як переконуємося з цитат, поет був пригнічений. Проте він – сильна, вольова натура, яка прагнула визволення, не сиділа склавши руки. Він розумів, що потрібно діяти. Тому у творі «Візьму перо і сяду...» намагався осмислити реальність: «Так гетьте ж ви, доволі вам втішати, / Мої надії пізні і жорстокі!» [5, с. 386]. Відчувається, що він перебував у стані стресу, не бажав марно сподіватися на визволення, зберігав сили, які були потрібні, щоб вижити. У другому вірші циклу «Весняні поезії» поет передав власні страждання, зауваживши, що «Пітьма – не дніе...» [3, с. 321]. Не сподіваючись на визволення, Петро Ротач зазначив: «Так нащо ж ви, засніть, засніть, / Мої пробуджені надії» [3, с. 321].

Переборюючи болі, поет у першому вірші циклу «Весняні поезії» зізнався, що рятувався від потрясіння сльозами: «Тривогу дня і муки неспокою / Сльозами люю, припавши до землі» [3, с. 321]. А вже потім знаходив сили боротись: «Сп'янілий силою, іду назустріч дням, / Життю, борні!.. Не плакати, а співати!..» [3, с. 321].

Мотив самотності Петро Ротач опрацював у віршах циклу «Весняні поезії». Так, у третьому творі констатував: «Я не падаю духом в зневіру! / час гримить громовий у борні! / І тому присвячу свою ліру, / Хто за все найдорожчий мені!» [3, с. 321].

Мотив сліз яскраво представлений і в четвертому вірші циклу. Не маючи, до кого говорити, звертається до сосон: «Скажіть мені сосни зелені, / Що шепчуть вам вітри буйні? / Чого ж ви глузуєте з мене, / Як падають сльози сумні» [3, с. 321]. Відчуваючи стрес від самотності, а також відірваності від рідних, передовсім матері, про яку не має звісток, не знає, чи жива, сумнівається, що зустрінеться, з острахом запитує: «Чом словом одним не озвешся, / О, Мамо, доволі мовчать!» [3, с. 321]. Юнак перебував у стані шоку, адже його «серце болить та болить!»

[3, с. 321]. Тому він шукав опори, сумнівався, що витримає випробування: «В пустелі нерідного краю / погасну в нерівній борні?!» [3, с. 321].

Як переконуємося, цикл «Весняні поезії» свідчить про нестійкий психоемоційний стан поета, який самотній, сумнівається, переживає не лише за себе, а й за рідних, котрі не шлють звісток, перебуває в стані роздумів, обирає шлях боротьби і тут-таки зневірюється, запитуючи, чи правильно робить, чи вистачить сил на чужині вистояти, перемогти. А життя в Плауені було сутужним: рабство, голодування, постійний нагляд, доноси, обшуки, покарання за товаришування з дівчиною, виснажлива праця. Та й самобичування, постійний аналіз ситуації, думки про рідних не давали спокою, спричинювали емоційну напругу.

Щоб дистанціюватись від жорстокої реальності, тобто стресорів, у творах «Озовіться, гей!!!» [15, с. 132], «Сон» [22, с. 193] поет використав прийом сну. Тому однією з прикметних рис цих віршів є дуальність зображення, завдяки якій сприймання дошкульного буття чужини збалансовується з уявним щасливим життям у рідному краї. Завдяки цьому прийому автору вдалося подолати стреси.

Меланхолійним настроєм пройнята й інтимна лірика Петра Ротача. І це не дивно, адже, як зізнавався в мемуарах про перебування в Плауені, його розлучили з подругою. Цей стресор став причиною нервового перенапруження, а також зумовив появу низки поезій. Так, у вірші «Ніч пливе голуба над рікою...» пригадує кохану, з якою роз'єднала доля. Удар від розставання спричинив душевне сум'яття, відчуття безпорадності, самотності. Особливо яскраво молодий поет розкрив ознаки власного стресу: «Жаль тривоги бився у груди, / Розривалося серце сумне. / Чи тебе ще я бачити буду / І чи ти ще зустрінеш мене?!» [14, с. 257].

У віршах «Дівчині» [7, с. 131], «Ти у мене у серці, як мрія» [23, с. 386], незважаючи на складний психоемоційний стан автора, суголосний описаному вище, увагу зосереджено на його сподіванні побачитися з обраницею. Юнак заспокоює та обстає, що колись-таки вони зустрінуться.

У скрутних обставинах життя Петра Ротача підбадьорювали українські народні балади про кохання, під впливом яких він створив поезію «Пісня». Опрацювавши тему кохання, акцентував на стійкості козака, його готовності любити обраницю [16, с. 196].

Як переконуємося, в аналізованих віршах літератор не створив цілісного образу підневільного життя на чужині, не опрацював мотиву брутального, зверхнього поводження німецьких роботодавців з українськими працівника-

ми, зокрема й із ним. Він мужньо тримався в несприятливих умовах, не нарікав на холод, голод, виснажливу працю, навіть здійснив спробу втечі з неволі. Стреси викликали в нього потребу змалювати образи паралельних світів (чужини й рідного краю), опрацювати мотив ностальгії за батьківщиною, рідними, розкрити власні болі й тривоги, спричинені стресорами.

Звільняючись із-під впливу потрясіння, Петро Ротач надто болісно сприймав випробування долі, тому у віршах передав власний песимізм, сум, сум'яття, що свідчать про перебування в безвихідній ситуації, глибокому дистресі, подолати який намагався спогадами про минуле життя в рідному краї, згадками про природу, створенням уявних образів матері, батька, природи малої батьківщини.

У творах Петра Ротача 1944–1948 років відчуття самотності, ностальгії за рідними, Україною лише посилюється. Тому його психоемоційний стан – украй важкий. І хоч у вірші «Покара йде», написаному 1944 року, виявляється мотив надії на визволення, усе ж його це мало тішить, адже життя може обірватися щоміті. Поет зазнавав потрясіння від сигналу тривоги, а тому так писав про його вплив: «Виття сирен – гостріше від ножа – / У серце б'є і розтинає груди» [10, с. 12]. Стрес від бомбардувань, який відчував на собі, переховуючись у сховищі, де допікали «волога і задуха» [10, с. 12], він переборював думками про очікуване звільнення. Здається, молодий митець повинен був передати відчуття, спричинені вибухами, пільмою, голодом, однак він зосереджений на очікуванні змін, тому оптимістично вигукує: «Іде нове життя!» [10, с. 12].

1945 року Петро Ротач написав низку віршів – «Як сумно тужить вітер у дротах...», «На Драві», «Буря», «В Альпах», «Крізь куряву в дорозі...», «Світанок уже прокричали півні».

Складний психоемоційний стан митця того часу виявляється у творі з промовистою назвою «Буря». Ось як образно він говорить про події, що їх пережив, зазнавши потрясіння: «Та люта хвища життєва / Ще довго сунула напроти. / І похилилась голова / Моя від ранньої скорботи» [10, с. 14]. Проте жорстоке тогодення не занепастило його. Отримавши надію на визволення, піднісся духом, мріючи про життя в Україні. Пересилуючи випробування, переборюючи стрес, Петро Ротач сподівався, що витримає останні удари долі, тому у вірші «Як сумно тужить вітер у дротах...» опрацював мотив повернення на батьківщину: «Молитва щира на моїх устах: / Дай, Боже, сили здужать тягара, / Щоб перейти важкий чужинний шлях / і стати біля рідного двора» [10, с. 13]. Він мріяв, що в обіймах батьків залікує рани серця, подолає наслідки

дистресу: «І щоб в обіймах теплих рідних рук / Забути про страждання в чужині» [10, с. 13].

По-особливому ніжно у творах «Як сумно тужить вітер у дротах...», «На Драві», «В Альпах» звучить мотив любові до рідного краю, згадки про який стали стимулом, що допомагав Петрові Ротачу звільнитися від наслідків стресу. У вірші «На Драві»: «Я про рідну країну мрію / І до неї думками лину. / Там ласкавіший вітер віє, / Пригорта під вікном калину...» [10, с. 15]; у поезії «В Альпах»: «Тільки знаю, знаю, знаю, / Ці оглядаючи шпилі: / Для серця кращої немає / Від української землі» [10, с. 16].

Поезії «Крізь куряву в дорозі...», «Світанок уже прокричали півні» засвідчують, що під впливом визволення з неволі в поета відроджувалася душа, з'являлася потреба придивлятися до світу. Тому він опрацював мотив волі, створив образ ліричного героя, який творить нове життя, адже перебуває в статусі солдата, пізнає незнайоме [10, с. 17], захоплюється румунським дівчачим, співпереживаючи долі наймички [10, с. 20].

Незадовго перед поверненням на батьківщину, в листопаді 1946 року, Петро Ротач створив вірш «Передчуття», у якому висловив сподівання на краще життя, втілене в образі білого саду. Митець реально сприймав події, акцентував на негараздах, що можуть статися, а тому створив образи листопаду, мокрого листя, чорних хмар. Порівнюючи листя зі словами, акцентував на стресі: «А може, то не листя лет, / А лиш слова з душі пекучі, / Що їх у безвість шле поет / З кільця вогненного на кручі» [10, с. 19]. Передчуваючи майбутні потрясіння, а також мріючи, що друзі стримають удари долі, увиразнив їх кольоровим штрихом: «Мені приснився білий сад / І низько-низько чорні хмари» [10, с. 19]. Справді, повернувшись до України, літератор зазнав переслідувань КДБ.

Завершують ранній період творчості Петра Ротача поезії, написані в рідному краї 1947 року («Вітряк», «Не справились найкращі мрії...», «Земля моя рідна, до тебе я здалека ніс...») та в Казахстані 1948 року («Погнала знов мене біда...»), куди він потрапив після повернення з Німеччини.

Петра Ротача вразило сутужне життя односельців у післявоєнний час. Мотив злиднів земляків, які тяжко працювали в колгоспі за мізерні трудовні, він опрацював у вірші «Вітряк». Недоля уярмлених і безправних селян утілена в образі бідної вдови, яка йде в хурделицю до млина «змолоть останнє» [10, с. 21]. Вітряк зі зламаними крилами – символ бідності землеробів, занепаду України, порушення природного укладу життя. Автор з гіркотою констатував: «Картина вбога і сумна – / Це ти, колгоспна сто-

рона. / Махають крила, мов хрести, / Розп'ятий краю мій, це ти!» [10, с. 21]. Стрес літератора – очевидний, його непокоїть доля рідного народу, змученого війною, тяжкою працею, голодом, неволею.

У творах «Не справдилися найкращі мрії...», «Земля моя рідна, до тебе я здалека ніс...» виявляються муки душі поета, спричинені ставленням односельців до колишнього оstarбайтера. Ось як зазначив про це: «Я людям ніс добро й любов – / Вони ж як ворога зустріли» [10, с. 22]; «Земля моя рідна... / Я тут народився й на хлібові чорному зріс. / Чому ж тепер смутком і болем так повняться груди?... / Але придивлюся довкола – і правда гірка / Вдаряє у серце – й без вітру хилюсь я додолу» [10, с. 23]. Звичайно, потрібно було перетерпіти несправедливість. Петро Ротач звільнявся від стресу спогляданням природи. Про це довідуємося з вірша «Не справдилися найкращі мрії...», у якому він зауважив: «Рятує серце наболіле / У тиші поля і дібров...» [10, с. 22].

В одному з останніх віршів раннього періоду творчості «Погнала знов мене біда...», датованому 1948 роком, Петро Ротач говорить про розлуку з Україною, вірить у повернення, стверджує, що не хоче жити поза її межами, ріднитися «з чужиною» [10, с. 23]. Він передав власний психоемоційний стан біженця, недолею загнаного в Казахстан, указавши, що «душа рида» [10, с. 23], мріючи повернутися до рідного краю.

Наприкінці 1940-х років поет таки приїхав до України. Саме тоді розпочався новий етап його творчої діяльності, сходження на вершину літературної майстерності, праці на ниві відродження національної пам'яті, полтавського краєзнавства, фольклористики тощо.

Отже, у віршах Петра Ротача раннього періоду творчості виявляються риси автора-інтроверта із хліборобським світоглядом, який заглиблений у власний внутрішній світ, тому провідними мотивами його творів є любов до рідного краю, батьків, ностальгія за ними; а серед образів переважають об'єкти сільського середовища (хата, сад, поле, діброва), результати праці рільників (груші, сливи, дині). Під впливом подій життя, зокрема війни, поневолення краю, чужини, рабської праці, що стали поштовхами (стресорами), спричинивши тривалі потрясіння (стреси), у творчості поета з'явилися вірші, в яких він відобразив жахи окупації малої батьківщини, відгомін боїв, створив образи чужини та України. Потерпаючи від психоемоційного напруження, передовсім постійного страху,

безвиході, Петро Ротач почуття розгубленості, самотності, суму, розлуки тощо сублимував у відповідні мотиви творів, мінорну тональність. Для митця віршування стало розрадою в скруті, тому образи природи, рідних, уявлюване минуле, думки про визволення, утілені в поезіях, мотив сліз, прийом сну були засобами позбавлення ознак стресу.

Література

1. Ротач П. В полях пливуть горбаті тіні / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 196.
2. Ротач П. Великодні спогади / Петро Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 5. – С. 257.
3. Ротач П. Весняні поезії. I–IV / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 5. – С. 321.
4. Ротач П. Вечірнє / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 195.
5. Ротач П. Візьму перо і сяду... / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 7–8. – С. 386.
6. Ротач П. Вірш про моє село / П. Ротач // Пробоєм. – 1943. – Кн. 3. – С. 130.
7. Ротач П. Дівчині / Петро Ротач // Пробоєм. – 1943. – Кн. 3. – С. 131.
8. Ротач П. Згадка / Петро Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 194.
9. Ротач П. Зелені свята / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 9. – С. 483.
10. Ротач П. Кризь роки болю і надій: вірші 1942–1998 рр. / Петро Ротач. – Полтава: Рік, 1999. – 112 с.
11. Ротач П. Курли, курли... Далека путь / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 197.
12. Ротач П. Мені нагадає... / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 9. – С. 482.
13. Ротач П. Незабутнє / Петро Ротач // Пробоєм. – 1943. – Кн. 1. – С. 2.
14. Ротач П. Ніч пливе голуба над рікою... / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 5. – С. 257.
15. Ротач П. Озвіється, гей!!! / П. Ротач // Пробоєм. – 1943. – Кн. 3. – С. 132.
16. Ротач П. Пісня / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 196.
17. Ротач П. Плауен – Plauen (Три роки у вирі світової війни) / Петро Ротач // Ротач П. Рядки за рядками, літа за літами... Про те, що було дороге й незабутнє / Петро Ротач. – Полтава: Верстка, 2005. – С. 559–575.
18. Ротач Петро. Прощальне / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 6. – С. 322.
19. Ротач Петро. Радість / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 195.
20. Ротач Петро. Розкуркулення / Петро Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 7–8. – С. 387.
21. Ротач П. Сільське / Петро Ротач // Пробоєм. – 1943. – Кн. 1. – С. 3.
22. Ротач П. Сон / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 4. – С. 193.
23. Ротач П. Ти у мене у серці, як мрія / П. Самотній // Пробоєм. – 1943. – Кн. 7–8. – С. 386.

Володимир Подрига

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ЄДНОСТІ ЛЮДИНИ І СВІТУ В РАННІХ НОВЕЛАХ ЛЮБОВІ ПОНОМАРЕНКО

Художня творчість будь-якого письменника ґрунтується на фольклорній та літературній традиції, естетичних нормах, мистецьких віяннях часу і є результатом не лише інтелектуальної потуги, уяви, фантазії, а й інтерпретацією духовно-культурного набутку, засвоєного впродовж життя від попередників.

Також у формуванні таланту митця важливу роль відіграє інтуїтивне, адже творчий процес, на думку К.-Г. Юнга, «складається із підсвідомого одухотворення архетипу, із його розгортання і пластичного оформлення аж до завершення твору мистецтва» [3, с. 284]. Тому в результатах діяльності літераторів наявні ознаки міфологічного походження, охудожнені зображально-виражальними засобами мови. Особливо широко майстри слова відображають різноманітні архетипи, символи, історичні, соціальні, культурні, авторські образи, універсальні константи, концепти, тим самим реінтерпретуючи не лише зміст антропогонічних, космогонічних, есхатологічних, аграрних міфів, уявлення рідного народу про світобудову, а й створюють на їхній основі власний художній міфопростір, що може бути суцільним, адже вибудовується впродовж усього твору, складаючи сюжетну канву, або фрагментарним, пов'язаним із певною частиною, наприклад, мотивом, образом, тропом тощо.

У новелістиці Любові Пономаренко розкривається особлива, лише їй притаманна, індивідуальна художня картина світу, органічним сегментом якої є міфопоетичний складник, що характеризується концептом єдності людини і світу, структурується мікрообразами рослин, тварин, частина з яких є архетипними, адже повторюється в національній фольклорній та книжній традиціях.

У статті поняття «архетип» тлумачимо широко, адже розуміємо його як відновлювальні протягом віків образи, мотиви, сюжети, ідеї, концепти, що мають міфологічне походження. На думку К.-Г. Юнга, «праобразом, або архетипом, є фігура – чи то демона, людини або події, – що повторюється впродовж історії скрізь, де вільно діє творча фантазія. Відповідно ми маємо тут в першу чергу міфологічну фігуру» [3, с. 283]. З огляду на міркування цього вченого, варто додати, що архетипними можуть бути й базисні поняття міфологічного світогляду, наприклад, концепт єдності людини і природи, що в різноманітних, трансформованих засобами поетичної мови формах представлений у поезії, прозі відомих українських письменників, зокрема Тараса Шевченка («Садок вишневий коло хати», «Тополя»), Лесі Українки («Лісова пісня»), Івана Франка («Ой ти, дівчино, з горіха зерня»), Михайла Коцюбинського («Інтермеццо»), Павла Тичини («Квітчастий луг і дощик золотий»), Максима Рильського («Гей, як вийде сонце з-за діброви...»), Олександра Довженка («Зачарована Десна»), Остапа Вишні («Мисливські усмішки»), Івана Драча («Балада про соняшник»), Миколи Вінграновського («Опала тінь на землю обігриту», «Прилетіли гуси, сіли на воротах...») тощо. У названих творах автори опрацювали мотив уключення особистості в систему Космосу, яка набуває його ознак, еднаючись численними зв'язками, а предмети, об'єкти та явища природи змальовані з рисами людини.

Любов Пономаренко, засвоївши міфи з фольклору Чернігівщини, в ранніх новелах, розміщених у збірці «Тільки світу» (1984), також олітературила концепт єдності людини й космосу. Чимало мікрообразів природного та людського простору її творів (землі, дерев, рослин, горба,

місяця, млина, хати) є архетипними, оскільки вони зустрічаються в пареміях, легендах, переказах, казках, колядках, щедрівках, весільних, обжинкових піснях, творах письменників-попередників. Проте варто пам'ятати: частина з них мала прототипи в реальних об'єктах, явищах сільського середовища, барвистої природи малої батьківщини, що їх пізнавала й осмислювала письменниця.

Прозаїк Володимир Дрозд у передмові «Голосом рідного краю» до першої збірки творів письменниці акцентував на особливостях мови її новел і повістей, маючи на увазі не лише багатство лексичного шару, збагачений просторіччям, діалектизмами, особливою мелодикою, а й неповторну образну манеру відтворення дійсності, що близька «об'ємному мисленню кіно, телебачення, живопису» [1, с. 6].

Універсальність художнього світосприйняття Любові Пономаренко ґрунтується на успадкованому уснопоетичному матеріалі. Характерною ознакою її індивідуальної манери письма є закорінення в міфологічний текст, а тому й не дивно, що в її творах людина не протиставлена природі, а все живе гармонійно співіснує в єдиному ритмі Всесвіту. Образи персонажів прозаїк увиразнила портретними деталями, утвореними на основі мовної матеріалізації об'єктів, явищ природи, зокрема рослинного і тваринного світів.

У ранніх новелах Любов Пономаренко художньо відтворила народну філософію, пов'язану зі сприйняттям дійсності, зосередивши увагу на ідеї єдності мікрокосму й макрокосму, залежності людини від природи. У цьому їй допомогли народні перекази та легенди, наприклад, про віру землеробів у цілющу силу рослин. Так, Мавра з новели «Луминус», виморена хворобою, сподівається на зцілення, тому вважає: «Як луминус не підніме, то земля прийме» [2, с. 20]. Героїня добре знає сільське життя, її психологія глибоко вкорінена в циклічний хронотоп буття. Вона генерує народну хліборобську мудрість, тому не дарма невпинність руху життя зіставляє з пригорщею зерна: «Життєчко моє – мов жменя проса. Висипається та й висипається по зернині» [2, с. 20]. Як переконуємося, віковий досвід земляків авторка вклала в уста Маври, яка знається на секретах рослин і, покладаючись на милість природи, використовує їх для власного зцілення.

Прозаїк звернула увагу, що повноцінна особистість відчуває порухи природи, сприймає її живою, намагається не нашкодити, проте, пересиливши себе, тривожить, сподіваючись на одужання. Героїня твору «Луминус» відчуває

себе частиною природи, вважає, що вона і рослина, яку використовує для лікування, мають родинний зв'язок: «Мавра лама зчеплені стебла... „Ну, Палажечко, – каже подумки до по-сестри, – прости, голубко, коли що”» [2, с. 21]. Шанобливе ставлення героїні твору до природи вказує на ту обставину, що літераторка зверталася до співвітчизників, намагаючись привернути їхню увагу до проблеми порушення гармонії стосунків людини і природи, екологічного лиха в Україні, що через кілька років після виходу її першої книжки вибухнуло Чорнобильською трагедією.

Любов Пономаренко в новелі «Деревце на таловині», ототожнюючи життя людей та стихій природи, що змінюється незалежно від їхнього бажання, відтворила його в бінарній парі «години і негоди»: «У людини завжди так буває: погідно, погідно, а тоді – гряк! І вломиться. Дощ та негода стане молотить, і ніде не сховаєшся» [2, с. 18–19]. Уподібнюючи тихе спокійне життя години, негоду – грому і дощу, прозаїк реконструювала циклічний спосіб світовідчуття нашого хліборобського народу.

Принагідно варто додати, що письменниця, відображаючи концепт єдності людини і природи, порівнює дії, рухи персонажів з часовими проміжками доби (Зінчук «товчеться, як ніч» [2, с. 40], тобто довго й одноманітно), звертає увагу на тісний взаємозв'язок людини й простору («А Фросина сиділа, наче в землю вросла» [2, с. 27]), схожість людини і явищ реальності (Мавра «рівна, як злива» [2, с. 21]). Також у її новелах одним із способів інтерпретації переконання нашого народу в схожості людей і тварин є пряма авторська характеристика персонажів, художня деталь. Наприклад, Севаст'ян має не руки, а «лапищі» [2, с. 24], дружки не співають, а «вицвірінькують» [2, с. 14], Маркіян у гніві не закрякав, а «кигикнув» [2, с. 44], хуторяни не балакають, а, як стверджує Огир, гавкають [2, с. 46]. Також ознаки людей авторка переносить на звірину: «Знехотя побріхував Савчин собака...» [2, с. 30]. Усе це вказує не лише на закоріненість художнього світосприйняття письменниці в національну міфосвідомість, а й на особливий характер відображення світу, неповторний індивідуальний почерк.

Для увиразнення концепту єдності людини і дійсності Любов Пономаренко використала прийоми порівняння, метафори, антропоморфного моделювання дійсності, за допомогою яких створила низку образів персонажів, явищ, предметів, об'єктів реальності, надавши їм універсального змісту, виявивши людське в природі й природне в людському.

Важливу роль у розкритті постатей персонажів відіграє ботанічна образність. Зіставляючи головних та другорядних персонажів новел із рослинами, Любов Пономаренко підкреслює вік (Костик «таке ж молодісіньке, як пагоніць» [2, с. 10]), гармонію подружніх стосунків молодят («Ганя й Василь, як листочок і квіточка» [2, с. 28]), силу пристрасті (Тетяна «припадає, як пелюсточка, обів'є, як лозинка» [2, с. 38]) та особливості темпераменту (Тетяна «гляне – мов листям обсипле» [2, с. 38]) закоханої.

Змальовуючи образ героїні Графинки в новелі «Звірюка», авторка не лише підкреслила його портретною деталлю «пичка – як та морквинка» [2, с. 22], що вказує на довгообразе обличчя як фізіологічну особливість, а й наголосила на природній чистоті сільської працюючої жінки, яка не знала чоловічої ніжності й у душі залишилася дівчинкою. У новелі «Черемха над проваллям» постать Саші (Вербички) прозаїк увиразнила прийомом порівняння її кіс, що «легкі та пухнасті», з очеретяним цвітом [2, с. 41], майстерно створивши образ порядної юнки, яка доросла до заміжжя.

Також за допомогою прийому порівняння людини з рослинами Любов Пономаренко розкриває хворобливий стан головної героїні (Нінка «ходить по світу, мов павутина по вітру» [2, с. 14], «як стеблинка з лікарні вийшла» [2, с. 15]), підкреслює самотність, відірваність від соціального середовища, у якому та почувається чужою, адже за способом життя, поведінки, зумовленими пошуком власного щастя, не вписується в локальний колектив (Нінка «мов закинена вітром пелюстка» [2, с. 16]).

Наведені порівняння є результатом художнього бачення письменницею проблеми включення особистості в систему Всесвіту, виявляють її хліборобський світогляд, основою якого є рослинна образність, почасти запозичена з фольклору, частково авторська.

Новаторство Любові Пономаренко в жанрі малої прози полягає в змалюванні неповторних образів-персонажів, художньому відтворенні не лише гармонії природи і людини, а й злагодженості всієї природи. У цьому неважко переконатися, прочитавши низку новел. У творі «Обніжок» вона створила особливий образ осінньої ночі, характерною ознакою якої стала темінь, що огорнула світ. Порівнюючи часовий проміжок доби з рослиною, авторка зазначила: «І ніч біла, як соняхи, клейка, не одірвать» [2, с. 27]. А новелу «Бузиновий гай» вона завершила яскравим малюнком співіснування рослин і птахів: «Тільки бузина весною цвіте-цвіте. І горобці у білій піні купаються...» [2, с. 44].

Важливе місце в аналізованих новелах Любові Пономаренко відіграє й тваринна образність, за допомогою якої вона увиразнила поставу, вдачу персонажів. Серед представників фауни виділяються дикі («Мотря висуває голову <...>, як сорока» [2, с. 28], «...Митя сидить, як чорногуз...» [2, с. 32]) і свійські («У дворі <...> квочками метляються кухарки» [2, с. 15]) птахи, а також звірі (Графинка «стрибає, як дика коза» [2, с. 23], Зінчук «впертий <...>, як бик» [2, с. 40], «сидимо, як кроти» [2, с. 46], «Зрили все, як кроти» [2, с. 17]). Цей прийом свідчить не лише про творче переосмислення уснопетичної спадщини рідного народу, багатой на такі порівняння, а й уміння по-особливому ре-лєфно розкривати образи персонажів.

Використавши звірині образи, літераторка підсилила художнє зображення конкретного явища природи, членів тіла, рухи персонажів, а також той чи той мікрообраз, перебільшуючи його розміри (в'юн, «як бичяка!» [2, с. 32]), кінетичні особливості (пальці у Маври, «мов в'юни, аж кишать» [2, с. 20]), кількість («купувальників, як гайвороння, назбігалосся» [2, с. 22]).

У низці творів письменниці спостерігається зооморфне моделювання дійсності. Образ ранньої весни в новелі «Нічия» вона увиразнила промовистою художньою деталлю порожнього воронячого гнізда: «Іжачком зависло вгорі мертве вороняче гніздо» [2, с. 11]. У творі «Луминус» змалювала образ бузини, що, «звісивши зелено-чорні лапи, дримає, мов кенгуру» [2, с. 22]. У цій новелі просторовий об'єкт узгірок зітавлено з частиною тіла тварини, наголошується на дикому закутку макросвіту, позбавленому впливу людини, адже тут панує природна рівновага, спокій, незвичні для обжитого середовища: «Устимів горб висувається з-за лісу, мов сумна кобиляча голова» [2, с. 19].

Також у новелах Любові Пономаренко важливу роль відіграє метафора, за допомогою якої вона охудожнила віру українців у живе довкілля, що, знову ж таки, вказує на реанімацію решток мисливського компонента хліборобського світогляду, відтворення концепту єдності людини і природи. Тому земля, рослини, їхні частини живі, наділені ознаками істот («листя <...> аж сичить» [2, с. 11], «дримає <...> бузина» [2, с. 22], черешня «стане навшпинечки, дотягнеться до шибки і спитає тебе тонесенько: „А вгадай, де я взялася, вгадай?“» [2, с. 19], «Сухий листочок пострибав...» [2, с. 24]).

Моделюючи художній міфопростір творів, прозаїк одухотворила першоелементи природи: землю («ворушиться земля» [2, с. 40], горб «взирає з-за лісу» [2, с. 20], «Севастян

grimнув – і Параску мов земля проковтнула» [2, с. 24]), воду («Мжичка застеляла вікна» [2, с. 13]), вітер («І вітер ночами стоїть непорушно і думає: упаду в золотий пилок і задихнуся» [2, с. 44]), вогонь («вогонь на промислі підстрибує та готить і рожевий чубище лоскоче перелітну хмарину» [2, с. 39], «Спека вчепірилась у жовту акацію і лузає сухі стручечки» [2, с. 51]). За допомогою метафори Любов Пономаренко не лише опоетизувала оповідь, а й зосередила увагу на гармонійному співіснуванні живої та неживої матерії Космосу.

Також за допомогою прийому метафори прозаїк увиразнила мовлене, створила неповторний художній образ прудкого ранку («...цалиться ранок зазирає межі очі» [2, с. 40], емоційного чоловіка-місяця («Її скручене бубликом тіло гидливо переступає місяць» [2, с. 21]), проворного електричного дроту-пастуха («Вигейкують та вигукують проводи, завертаючи до лісу вітер» [2, с. 39]), життєдайного молока-танцюриста («Як солодко пахне молоко, що танцює, грає, підстрибує у дійниці» [2, с. 31–32]). Саме в оригінальних метафорах криється сила її таланту, багатство поетичного мислення, риси художньої моделі світу.

Застосувавши прийом антропоморфного відображення дійсності, Любов Пономаренко інтерпретувала мотив єдності людини і природи, передала віру нашого народу в олюднення явищ природи, дала зображуваному особливого поетичного колориту.

Створюючи образи очоловічених об'єктів природи, вона надала їм фізіологічних рис людини. Так, деревина має «тіло» [2, с. 40], «сухий листочок» – пальчики [2, с. 24], біла конюшина – голівки [2, с. 24]. Майстер слова максимально точно й стисло схарактеризувала осінь єдиним образом безлистого дерева горобини з вираженими ознаками жіночої фізіології, надаючи змальованому еротичного забарвлення: «Голаголісінька горобина нахололими грудьми тягнеться до сонця» [2, с. 15].

Проте найбільш виразно постать людини виявляється в складниках окультуреного про-

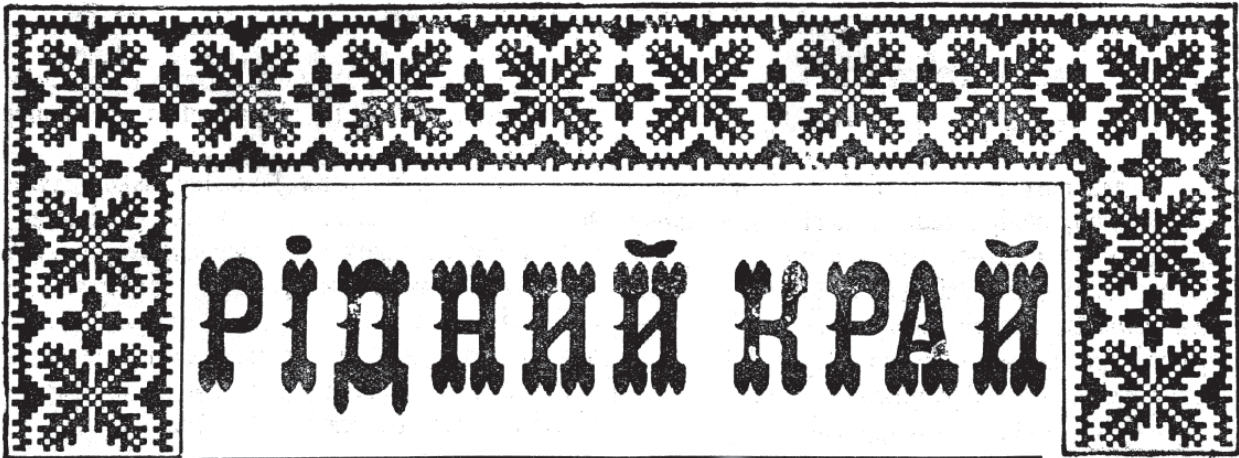
стору, передовсім сільській архітектурі. У творі «Звірюка» млин є символом дужого, стрункого чоловіка: «Може, щоб не бачити вітряка, який вимахує руками на горі? Аби хто піддав йому на плечі сонце – і бігцем поніс до заходу» [2, с. 25]. У новелі «Подарунок» старий дід уособлює втомленого кремезного й неповороткого господаря: «...клуняга от-от почовпе слідки, перевалюючись, сопучи та поблискуючи шибками-очицями» [2, с. 33]. Хата самотньої молодиці з твору «Вхідчини» сприймається жінкою, а місяць – галантним закоханим парубком: «Морковчина хата стояла під вербами <...>, а місяць навколішки їй хустинку поправляв» [2, с. 46]. Наведені приклади свідчать про непересічність таланту літераторки, особливе світобачення та світовідтворення.

Отже, у ранніх новелах Любові Пономаренко інтерпретовано міфологічну свідомість українського народу. Письменниця за допомогою зображальних засобів мови (порівнянь, метафор), прийомів відображення дійсності (зооморфного, антропоморфного моделювань) охудожнила концепт єдності людини і природи. Увиразнюючи образи персонажів мікрооб'єктами рослин і тварин, прозаїк зосередила увагу на їхньому вікові, поставі, діях, рисах обличчя тощо. Її новаторство криється в умінні засобами поетичної мови одухотворити неживу природу, побачити в персонажах риси Всесвіту. Художньо відтворюючи людське в природі й природне в людському, вона закликала берегти їхню гармонію.

Література

1. Дрозд В. Голосом рідного краю / Володимир Дрозд // Пономаренко Л. Тільки світу : оповідання, повісті / Любов Пономаренко. – К. : Рад. письменник, 1984. – С. 5–8.
2. Пономаренко Л. Тільки світу : оповідання, повісті / Любов Пономаренко. – К. : Рад. письменник, 1984. – 166 с.
3. Юнг К.-Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К.-Г. Юнг // Юнг К.-Г. Архетип и символ / сост. и вступ. ст. А. М. Руткевича / Карл Густав Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – С. 265–285.

У «Рідному краї» про «Рідний Край»

Українська часопись, виходить у Києві.

Число 36. (Вийшло 17 Лютого 1910 р.).

(До рочнику 1909-го).

Ніна Степаненко

«ПАНОТЕЦЬ КОБЗАРСЬКИЙ» ОПАНАС СЛАСТЬОН ПРО ІСТОРІЮ І ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДУМ

...Сластьон... вийшов... ніби із Запорізької Січі. І не тільки своїм зовнішнім виглядом він нагадував запорожця, а й закоханістю в козацьку старовину.

Петро Панч

Із часописом «Рідний Край», який упродовж 1905–1916 рр. сміливо й правдиво висвітлював тодішнє політичне, економічне, літературне, наукове життя, тісно пов'язана живописна й мистецтвознавча діяльність Опанаса Георгійовича Сластьона (Сластіона). Він надрукував у тижневикові ґрунтовну розвідку про Тараса Шевченка як маляра [1906. – Число 8], який «перший своїми <...> творами» показав, що Україна мала свою історію, що сюжет її варти(й) того, щоб на <...> (ньому. – Н. С.) зупинитись художникам», що «його історичні картини – се був перший ступінь у своєму напрямі, а перший ступінь у такій поважній справі – завжди новий ступінь і надзвичайно по своїх наслідках важ-

лиий <...> Шевченко й тут одчинив кріпко забиті ворота нашого національного шляху, і через них ми побачили, що той шлях хоч і не протоптаний, але широкий і пожиточний»¹ (див. [3, с. 102]).

Велику наукову й мистецьку цінність має ще одна публікація Сластьона, зміст якої виразно передає заголовок – «Мелодії українських дум і їх записування» [1908. – Число 35–38, 41–46]. Уважне ознайомлення з цим дослідженням дає ключ до розуміння духовного подвигу живописця, графіка, архітектора, мистецтвознавця, етнографа, педагога, громадського діяча в поданій у «Рідному Краї» інтерпретації Олени

¹ Тут і далі в цитатах зберігаємо правопис першоджерела.

Пчілки: «Опанас Сластьон належить до того дуже невеликого, але тим більше достойного поваги, числа митців наших, що з самого початку свої праці на полі мистецтва виступають як артисти українські і через увесь час свої праці зостаються такими» [2, с. 5].

Робота «Мелодії українських дум і їх записування» специфічна щодо форми. Вона органічно єднає власне наукову інформацію з цікавими ліричними відступами, що безпосередньо віддзеркалено на засобах мовної організації її. Виклад простий, охудожнений, подеколи наближений до рівня розмовності. Зміст же праці глибинний. Саму проблему – «записування слова й голосу» [там само] дум – представлено в синхронно-діахронному форматі, що також посилює її значущість та актуальність. Дослідження не втратило інтересу й дотепер, воно зацікавлює не лише фахівців, а всіх, хто розуміється на мистецтві, хто прагне утверджувати дух української культури, української народної творчості й такого важливого її складника, як народні думи.

Опанас Сластьон чітко мотивує появу своєї розмови про велич українських дум і обов'язкове збереження їх через записування. Улітку 1908 року він одержав листа від невідомої людини, у якому йшлося про те, що інший невідомий добродій готовий офірувати потрібну суму «на діло збереження для нащадків *музики кобзарських дум*» [Число 35. – С. 4]. У статті подано уривок з цього послання: «Справа ділиться на дві частини, коли не можна буде досягти обох, то треба досягти хоч одної з них. Одна частина – се дати грошову поміч якійсь добре тямущій людині, щоб вона могла на ту поміч або влаштувати подоріж до кобзарів для записування їх пісень, або взагалі віддатися на якійсь час ділу записування сеї музики, зовсім покинувши на той час всяку іншу платну роботу. Друга частина справи така: дати поміч комусь такому, хто-б сам навчився грати й співати, до стоту так, як кобза, і щоб музика дум збереглася не тільки в мертвих нотних знаках, але в живій своїй суті; щоб зберігся самий спосіб співання і всі найдрібніші відтінки виконання.

<...> Та людина, що взялась-би за се діло, мусить бути на стільки освічена, щоб не вва-

жала себе в праві хоч би на йоту відступати від оригінала; повинна тямити, що вона може бути тільки добросовісним учеником кобзаря, а не композитором, чи, – борони боже, – учителем кобзарів.

<...> Зазначені тут дві частини справи – на-вряд чи можуть бути досягнуті одним чоловіком, бо списати мелодії на ноти – діло величезної трудности, його може виконати тільки дуже й дуже здібний і досвідчений музикант. Я, наприклад, – писав далі автор листа, – сам маю музичну освіту і, маючи у себе велику збіранію українських пісень, можу їх записувати дуже легко й швидко; але се відноситься до типу всіх інших пісень, окрім історичних дум, тоб то відноситься до пісень з куплетною формою і кристалізованим ритмом; що-ж до мелодій дум, то їх я ніяк не можу записати, – не можу подолати всіх капризів ритму, не можу перевести на ноти вільної рецитатії і невловимих фіоритур. Як що найдеться такий музикант, що здолає записати на ноти мелодії дум, то навряд чи він матиме разом з тим і голос, щоб навчитися гаразд співати

думи, – чогось ці два музикальні таланти, теоретичний і співочий, ніколи не єднаються в одній особі. А навчитися співати кобзарських дум зможе і яка небудь зовсім проста людина з добрим слухом і голосом, аби добре затимила, що мусить до стоту переймати спів, і занялась-би пильно сим ділом скільки місяців.

<...> Отож дуже прошу Вас написати мені, чи маєте Ви на прикметі такого чоловіка, щоб міг взяти на себе одну або другу частину сього діла. Коли-ж не маєте, то напишіть, будь ласка, чи переймав хто на фонограф кобзарські мелодії, і де той фонограф з вальками тепер лежить?

<...> Дуже прошу поділитися зо мною взагалі всякими Вашими думками про те, як би се святе діло організувати» [там само].

У листі наголошено й на тому, що за справу збереження «кобзарських мелодій» має взятися досвідчена людина, яка вболіває за долю безцінного дарунку пращурів. «Невідомий добродій» прагне привернути увагу високих інстанцій – «Музыкально-этнографической комиссии при Московском товаристве любителей естествознания, географии и антропологии», «Етнографічної комісії Наукового Товариства імені

Опанас Сластьон (1855–1933),
кобзар, художник

Шевченка» у Львові, він володіє інформацією про те, що мелодії кобзарні нібито записував у Миргородському повіті М. В. Лисенко, але не видав їх, що «списав їх з фонографу, більш 1.500» С. П. Людкевич [Там само. – С. 4–5].

Високу оцінку авторові епістоли, про яку йдеться, дав Сластион. Він називав невідомого добродія «спасенною душею», котра вийшла за береги платонічного бажання зберегти наші народні музичні багатства. Опанас Георгійович, попри неймовірну зайнятість, зголосився поділитися своїми роздумами про кобзарське мистецтво, допомогти записувати їх, навіть запропонував для цього фонографи, що в нього «переховуються». І це не випадково: тема кобзарства хвилювала художника здавна, вона знайшла своє безпосереднє віддзеркалення в його мистецькій спадщині. Опанас Сластион, зауважує Ольга Денисенко, «писав понад півстоліття» портрети кобзарів. Ці роботи є «різними за образно-стилістичною манерою викладення, викликаною як еволюцією творчості майстра, так і масовими соціальними обставинами життя в Україні» (див. [1]). Його пензлю належать портрети кобзарів Петра Неховайзуба (1875), Дмитра Спорика (1876), хлопця-кобзаря Петра, учня Івана Кравченка-Крюковського (1876), Се-

мена Зозулі (1876), Трихона Магадина (1876), Петра Сіроштана (1887), Остапа Колного (1901), Миколи Дубини (1901), Опанаса Савченка (1902), Михайла Кравченка (1902), Самійла Ялиного (1903) та ін.

Опанас Сластион услід за польським ученим Ф. Равітом твердить, що «тільки думи вповні виявляють дух і увесь духовний склад українського народу», що вони «дійсний, живий голос нашої історії» [Число 35. – С. 5]. Він наголошує, що з-поміж них переважають ті, які виповідають про криваві події, про страшну боротьбу за пригноблені людські права, про зневажання віри, потурання демократичних ідеалів країни, «розшарпаної хижаками-чужинцями» [Число 36. – С. 6]. Ті ж думи, у яких «мов ясний промінь серед темряви, проривався бадьорий, героїчний або веселий поклик чи згадка про вчинок героя народнього», – явище рідкісне [Там само].

На глибоке переконання Сластиона, записування дум – це першочергове завдання: «Записати хоч бий якісь окремі кроки нашої історії, записати мелодії, що в їх відбилися тодішні почування суму й радощів, віри й зневір'я, болів і невимовних страждань нашого народу».

«...Повинні ми, – це ще одна його настанова, – з найбільшою пильністю збирати ті останки, що в значному числі ще задержались по-декуди на Україні. Не тільки всі духовні твори, що їх викладав народ, але й невеличка частина їх – се ж найцінніший дар Божий!» [Там само].

Переконливо доведено й те, що недбале ставлення до минушини характерне не лише для українців. Наші сусіди росіяни гідніше опанували цю царину завдяки іноземцям. Вони мають дякувати, скільки й існуватимуть, ученому-англійцеві, «бакалаврові оксфордського університету» Річардові Джемсу, який ще на початку XVII століття (1619) під час відвідин Росії записував «старі былини». Так само низько росіяни повинні схилитися й перед Прок. Демидовим, який дав наказ у 60-х роках XVIII століття записувати «св'ятого голосу сибирських людей» історичні билини та пісні, відомі під назвою «Збірник Кірші Данілова». «Не дурно-ж де-які учені, – наголошує Сластьон, відкриття сього збірника, по його історичній вазі, прирівнюють до відкриття невмирущого «Слова о полку Ігоревім», сієї першої нашої думи» [Там само].

Зауважено в праці й те, що українцям буде важко вивчати минуле, бо воно в багатьох своїх проявах померло разом із відходом у небуття дум. На потвердження сказаного наведемо такі важливі факти: польський історик Сарніцький 1508 року захоплено розповідав про тепер нікому не відомі українські думи, у яких ішлося про смерть двох хоробрих братів Струсів, яких оточили й порубали волохи; ніхто не може підтвердити існування думи про Тимоша Хмельницького, яку співала його наречена. Опанас Сластьон підкріплює свої роздуми покликанням на Івана Котляревського й Пантелеймона Куліша. Він пригадає слова автора безсмертної «Енеїди», сказані відомому етнографові Ізмаїлу Срезневському: «...а сукровища все більше пропадають і скоро ні над чим буде й трудитись: *бувало десятками, сотнями чуємо старовинні пісні та думи*, а тепер раз у год приходиться почути одну» [Там само]. Зі щойно процитованими перегакуються міркування Пантелеймона Куліша, висловлені «більше піввіку назад»: «Мені не раз приходилось чувати від старих людей, що в старовину, на якому небуть святі або іншому зборищі, з'являлись мандруючі сліпці, які скільки годин, а іноді й цілий день, співали то про одного гетьмана, то про другого, згадуючи давні війни й події. На жаль, слухачі не знали ціни тим з'явищам, або ще були у дитських літах і тільки вже пізніше, маючи гадки про народну поезію, догадувались, що перед ними проходило» [Там само].

Українцям залишається тільки пошкодувати, це ще один висновок Опанаса Георгійовича, що не мали своїм гостем ні Річарда Джемса, який би записав наші думи «ще за часів, коли Богдан Хмельницький молодим хлопцем учився у Києво-Братській школі» [Число 35. – С. 6], ні Демидова, який би зібрав до купи це наше багатство в часи його буйного розквіту.

Сластьон картає себе і своїх попередників, що «опізнались <...> як раз на 200 років і почали записувати думи, як вони вже зникали» [Число 35. – С. 5]. Він наводить досить цікавий і промовистий факт: ні в кантах, ні в рукописних співанниках, що дійшли до нас, немає дум. Не знайдемо їх і в найдавнішому збірнику 1709 року, що зберігається в музеї прози Іезебера, і збірнику-співаннику 1718 року, який видав у записках Наукового Товариства імені Шевченка проф. С. Грушевський. Водночас Опанас Георгійович і гордиться нашими здобутками. До них віднесено вихід у світ збірників українських історичних пісень Цертелєва (1819), Максимовича (1827, 1834, 1849), Срезневського (1833–1838), Лукашевича (1836), Метлинського (1854), Костомарова, Куліша, Антоновича, Драгоманова й інших.

Та й у цьому поступові є свої слабкості, а як точніше, то «жалі-звістки, іноді подавані навіть значними нашими етнографами: – що то, мовляв, уже більше нічого записувати, бо все перевелось і т. п.» [Число 36. – С. 6]. Як не дивно, про кінець кобзарства говорили І. Котляревський, М. Цертелєв, А. Метлинський, П. Чубинський, О. Русов. Це, справедливо зауважує Сластьон, наробило великого лиха. Та не варто впадати у відчай, бо життя потвердило зовсім інше: на зміну Остапові Вересаю прийшли наступники, отже, кобзарство не перевелось, з'явилися нові варіанти дум або навіть зовсім нові думи.

У статті «Мелодії українських дум і їх записування» Опанас Сластьон досить удокладнено аналізує стан сучасного йому кобзарства. З прикрістю він констатує той факт, що записуванням нових дум займалися не фахівці, а нова українська інтелігенція, що придивлялася до свого народу й прагнула зафіксувати його творчі набутки. З-поміж тих, хто залишив цінні записи, – П. Мартинович, В. Горленко, В. Лесевич, А. Падалка, В. Доманицький Г. Хоткевич і сам О. Сластьон. До їхнього наповненого мистецькою любов'ю голосу прислухалася наука. Учені почали влаштовувати археологічні з'їзди на Україні, куди запрошували кобзарів, видавали докладні «програми для собиранія сведеній об кобзаряхъ и лирникахъ» [Число 36. – С. 7].

Гарний приклад подав «предварительный комитет» XII-го Археологічного з'їзду в Харкові (1902), заявивши про таке: «Не подлежать сомнѣнію, что в регионе лѣвобережной Малороссіи, въ особенности среди крестьян Харьковской губернии, находится еще значительное число кобзарей» [Там само]. У цьому дійстві взяли участь шість кобзарів, «а між ними й дуже видатні».

Із Харкова події перенеслися до Катеринослава. Катеринославська губернська земська управа звернулася до Сластьона, щоб прислав на дійство відомих кобзарів із Полтавщини. Чернігівський археологічний з'їзд також намагався продовжити почин харків'ян і катеринославців.

«Значить, станемо на тому, – з радістю повідомляє шанувальник і знавець кобзарської справи Опанас Сластьон, – що кобзарі ще не зовсім перевелись, що значна частина їх ще існує і що треба як найпильніше зібрати дорогоцінні матеріали історичного й громадського змісту, бо вони зникають на наших очах. Не забуваймо, що відродження національної самосвідомості звичайно починалось з збирання й видавання збірників народної творчості, а відродження славян, що відбулось нещодавно, або подекуди лише починає відбуватись, ішло і буде йти іменно сим шляхом. Пізнати свою минулість і свою сучасність, хочби з одного боку, – як у давньому разі з боку духовної творчості свого народу, – хиба ж се не значить пізнати себе? І чи можна ж подібну справу узивати національним романтизмом, як се приходиться іноді чути, в слові чі в писанню, від своїх же землячків? Кажучи про «дорогоцінні матеріали», я розумію у данному

разі переважно музичні мелодії наших історичних дум і пісень, бо про них же й річ. Гаятись з сією справою зовсім не можна, треба хапатись, бо справді на очах зникають не тільки історичні пісні, а й поважні побутові, та обрядові. Заразом з ними зникають і самі співці-кобзарі й лірники, або переводяться на казна що: – пішли вже якісь концертні кобзарі, що під танець виспівують вивчені з книжок думи, а учені професори поясняють, що на те такий темп держить новомодний кобзарь, щоб підкреслити, як швидко, хапаючись, утікають три брати з города Озова! І сміх і горе... Прийде час, коли про кобзарів будуть згадувати як про щось дуже давнє, минуле, – і тоді-то важким докором ворушитимуть нащадки кістки наші...

Скажуть, що ми й бачили, й знали кобзарів, і чули наше минуле у їхніх думках, – і нічого не зробили, щоб зберегти те духовне добро народнє...» [Число 36. – С. 7–8].

Кобзарське мистецтво вдалося зберегти. І велика заслуга в цьому Опанаса Сластьона.

Література

1. Портрети українських кобзарів Опанаса Сластьона: 12 листівок і коментар Ольги Дениско. – Вип. 1 : Графіка 1875–1903 рр.

2. Пчілка О. Непевна путь Миргородської школи / Олена Пчілка // Рідний Край : часопись політична, економічна, літературно-наукова. – 1909. – Число 24. – С. 5–6.

3. Степаненко Н. Тарас Шевченко як поет, «славний борець за правду і волю», національний пророк на сторінках часопису «Рідний край» (1906–1912 рр.) / Ніна Степаненко // Рідний край : науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. – 2007. – № 1 (16). – С. 93–103.

УДК 94(477)«085/134»:27

Ірина Діптан

МІСІЯ АДАЛЬБЕРТА В 961–962 РОКАХ: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПРОЧИТАННЯ¹

*«Си бысть предѣтекущая крестьянстей земли,
аки денъница предѣ солнцем и аки зоря предѣ светомъ,
си бо съяше аки луна въ нощи...» [37, с. 35].*

У статті розглянута одна з найконтраверсійніших проблем за володарювання Ольги – християнський вибір княгині – в доробку вчених ХІХ–ХХ століть. У результаті історіографічного екскурсу висвітлені погляди дослідників на вузлові аспекти проблеми: чинники, що зумовили київське посольство до німецького короля Оттона I, його завдання; сутність «місії Адальберта» та її вислід; наявність чи відсутність християнського вектора в правительки Русі.

Ключові слова: княгиня Ольга, король Оттон I, імператори Костянтин VII і Роман II, Русь, Візантія, Рим.

Цьогоріч православна спільнота вшанує 1000-ліття від часу вічного спочинку – 15 липня 1015 року – Володимира Святого. Високо поцінуючи Хрестителя Русі, принагідно віддамо належне його предтечі – рівноапостольній Ользі, котра «просвѣщена святимъ духомъ, разумѣвши бога истиннонага <...> иъ <...> въ Цѣсарьград <...>. И пришедши проси крещенья, и приимии святое крещенье...» [47, с. 296].

Образ і діяння княгині оповиті серпанком загадковості, ніби зіткані з легенд, припущень, імовірностей. Хоч літератури – наукової, белетристичної – не бракує, та незмінно контраверсійними залишаються наріжні проблеми, як то: походження (соціальне, етнічне, місце й рік народження) Ольги; тлумачення чотирьох помст княгині в протиборстві з деревлянами (у зв'язку з цим – розв'язання дилеми: мстивість і святість, володар і мораль); навернення Ольги

¹ Початок. Продовження статті в наступному числі нашого видання. – Ред.

в нову віру². З-поміж них остання – найдискусійніша (через неоднозначність і суперечливість джерел, їхнє різночитання, певну заангажованість авторів).

Об'єктом нашої історіографічної розвідки є проблема християнського вибору Русі за правління Ольги в доробку вчених ХІХ–ХХ століть, а предметом – посольство княгині до німецького монарха Оттона I та «місія Адальберта» як відповідь на «поклик» Києва. Мета дискурсу полягає в тому, щоби розкрити погляди істориків, релігієзнавців, культурологів (головно – українських і російських) на такі вузлові питання: причини відправлення й цілі київських дипломатів (у зв'язку з цим – оцінка результатів попередніх перемовин княгині з візантійським імператором); правдивість літописної оповіді «Продовжувача Регінона», обставини, що зумовили затримку католицької місії та її вислід. Кінцево спробуємо відповісти на «надпитання»: чи йдеться в контексті латинської експедиції до Києва про західнохристиянський вектор Ольги, а відтак – імовірність охрещення Русі під церковним патронатом Риму?

Джерельне підґрунтя дослідження складають німецькі латиномовні хроніки ІХ–ХІ століть у викладі авторитетного знавця русько-німецьких узаємин О. В. Назаренка, вміщені

² Історіографічний огляд проблем найфаховіше представлений у працях: а) про походження Ольги [47, с. 49–58]; б) про чотири помсти володарки Русі [47, с. 98–100; 106–123]; в) про поїздки до Константинополя та охрещення княгині [23, с. 311–314; 45, с. 150–154; 47, с. 146–164; 48, с. 282–283, 296–298]; г) про «місію Адальберта» [45, с. 150–154].

в його однойменній монографії [31]; праці науковців у руслі означеної теми³.

Звернімося передусім до головного джерела, котре стало засадничим у з'яві спектра версій стосовно християнського вибору володарки Русі [56, с. 103–109].

У «Хроніці Регінона Прюмського з Трірським продовженням» мовиться:

«В лето от воплощения Господня 959-е... послы Елены, королевы ругов, крестившейся в Константинополе, при императоре... Романе, явившись к королю, притворно, как выяснилось впоследствии, просили назначить их народу епископа и священников...» [56, с. 107].

«960. Король отпраздновал Рождество Господне во Франфурте, где Либуций из обители святого Альбана посвящается в епископы для народа ругов достопочтенным архиепископом Адальдагом <...>

961...Либуций, отправлению которого в прошлом году помешали какие-то задержки, умер 15 февраля сего года. На должности его сменил, по совету и ходатайству архиепископа Вильгельма, Адальберт из обители святого Максимиана, [который], хотя и ждал от архиепископа лучшего и ничем никогда перед ним не провинился, должен был отправляться на чужбину. С почестями назначив его [епископом] народу ругов, благочестивейший король, по обыкновению своему милосердию, снабдил его всем, в чем тот нуждался...» [56, с. 108].

«...Оттон 2 февраля 962 г. коронован папой Иоанном (XII) императорским венцом <...>. В то же лето Адальберт, назначенный епископом к ругам, вернулся, не сумев преуспеть ни в чем из того, чего ради он был послан, и убедившись в тщетности своих усилий. На обратном пути некоторые из его [спутников] были убиты, сам же он, после больших лишений, едва спасся. Прибывшего к королю [Адальберта] приняли милостиво, а любезный Богу архиепископ Вильгельм в возмещение стольких тягот дальнего странствия, [которого] он сам был устроителем, предоставляет ему имущество и, словно брат брата, окружает всяческими удобствами. В его защиту [Вильгельм] даже отправил письмо императору, возвращения которого [Адальберту] было приказано дожидаться во дворце» [56, с. 108].

³ У візантійських хроніках про посольство княгині до німецького короля не йдеться; з-поміж руських літописів лише у «Повісті минулих літ» маємо опосередковану згадку – натяк на «місію Адальберта». Оповідючи про передісторію хрещення Володимира Святославича, літописець зазначає: «Потомъ же придоша немъци, глаголюще: «придохомъ послании отъ папежа...» Рече же Володимерь Немцемъ: «идете опять, яко отци наши сего не приняли суть» [37, с. 42].

«966... Скончался Эрканберт, аббат вайсенбургской обители, и император поставил во главе монастыря избранного монахами Адальберта, [прежде] назначенного епископом к ругам» [56, с. 109].

Окрім хроніки «Продовжувача Регінона», в розпорядженні дослідників ще декілька латиномовних документів. У «Хільдесхаймських аналах» ідеться про те, як «к королю Оттону явились послы народа Руси с мольбою, чтобы он послал кого-либо из своих епископов, который открыл бы им путь истины; они уверяли, что хотят отказаться от языческих обычаев и принять христианскую веру. И он [король] согласился на их просьбу и послал к ним епископа Адальберта правой веры. Они же, как показал впоследствии исход дела, во всем солгали» [31, с. 112].

Альтайхські та Кведлінбурзькі аннали містять той самий текст, додаючи лише наприкінці: «ибо упомянутый епископ едва избежал смертельной опасности от их поисков» [31, с. 112]. Аннали Ламперта вар'юють лише кінцівку: «...послал к ним епископом Адальберта правой веры, который едва ускользнул от их нечестивых рук» [31, с. 112]. Скорочена редакція – в Оттенбойренських аналах: «...к королю Оттону явились послы от народа Руси с просьбой прислать кого-либо, кто открыл бы им путь истины. Когда же к ним прибыл правоверный епископ Адальберт, то с трудом ускользнул из их нечестивых рук» [31, с. 112]. Як зауважує О. Назаренко, в усіх цих хроніках руське посольство та пов'язані з ним події датуються 960 роком, у той час як у «Продовжувачі Регінона» вони хронологічно диференційовані [31, с. 112].

Кожен дослідник, аналізуючи зацитовані витяги, постає перед дилемою: зазначені аннали – незалежні джерела чи парафраз оповіді «Продовжувача Регінона»? О. Назаренко на основі скрупульозного текстологічного розгляду стверджує: «...все перечисленные <...> анналы относятся к <...> херсфельдской <...> традиции <...>. Источником сведений о посольстве 959 г. в [ней] были Большие хильдесхаймские анналы <...>. Следовательно, Продолжение Регинона и херсфельдская анналистика могут рассматриваться как независимые друг от друга источники о русском посольстве» [31, с. 113]⁴.

Оригінальними джерелами про «руську місію» Адальберта дослідник уважає ще «Хро-

⁴ Див. дискусію О. Назаренка з такими дослідниками, як А. Воронов, Ф. Фортинський, Н. Лоренц, В. Пархоменко, Н. Полонська-Василенко, М. Левченко, М. Алпатов, М. Свердлов, Ж.-П. Арінйон, А. Сахаров, котрі дотримуються протилежної точки зору [31, с. 112–113].

ніку Тітмара Мерзебурзького» [51, с. 138–143] та «Діяння магдебурзьких архієпископів» (хоч у них відсутні дані про посольство Ольги до Оттона I). Натомість про Саксонські та Магдебурзькі аннали висловлюється як про компілятивні, а про Корвейські – як про підробку XVIII ст. [31, с. 113].

Перед викладом розмаїття версій щодо київської місії Адальберта окреслимо в найзагальніших рисах образ очільника, якого переважна більшість учених вважає продовжувачем хроніки Регінона Прюмського.

Відомо, що Регінон упродовж 892–899 років був абатом Прюмського монастиря; після визнання звідти – перебрався до Тріра, звідки й пішов у кращі світи 915 року. Саме «в Тріре, – оповідає О. Назаренко, – им и была написана хроника <...>. До 813 г. хроника представляла собой компиляцию на основе хроники Беда Достопочтенного <...> и «Франкских имперских анналов». Свое повествование Регинон довел до 906 г.» [31, с. 101].

Із 907 і до 967 року хроніку продовжував анонім, у якому вбачають Адальберта. Ймовірно, що походив він із верхньолотаринзької знаті. Із 950 року Адальберт – нотарій у канцелярії кельнського архієпископа Вікфріда; у 953–958 роках – знову нотарій, але вже в королівській канцелярії. Незнано, коли саме він став монахом трірського монастиря св. Максиміана. Після повернення з Русі 962 року – в складі придворної капели; відомо, що 965 року супроводжував Оттона I в Магдебурзі як єпископ. На початку 966 року Адальберт отримує в управління Вайсенбурзьке абатство, та вже восени 967 року відбуває разом з Оттоном II в Італію. Саме там у жовтні 968 року був проголошений першим магдебурзьким архієпископом. У сані магдебурзького митрополита помирає 20 червня 981 року [31, с. 103].

Розпочнімо свій історіографічний зріз ключових питань теми звернення до доробку російських істориків.

М. Карамзін, з'ясовуючи чинники навернення Ольги, зазначає: «Она могла видѣть торжественность обрядовъ христіанства; могла изъ любопытства бесѣдовать съ Церковными Пастырями, и будучи одарена умомъ необыкновеннымъ, увѣрится въ святости ихъ учения. Плѣнення лучемъ сего новаго свѣта, Ольга захотѣла быть христіанкою...» [17, с. 101]. Поїздку княгині до Константинополя вчений датує 957 роком; вважає, що там Ольга і була охрещена [18, с. 106]. Аналізуючи результати переговорів володарки Русі з імператором

Візантії, визнає, що «она <...> была недовольна его пріемомъ» [17, с. 103].

Історик дуже скептично висловлюється стосовно ймовірності посольства княгині до німецького короля: «...вѣроятно ли, чтобы Ольга, приняв Вѣру Греческую, хотѣла имѣть духовныхъ Пастырей Римской Церкви, уже несогласной съ первою?» [18, с. 110]. Н. Карамзін висуває екзотичну версію щодо місії Адальберта: «...былъ посланъ Оттономъ не къ Русскимъ, а Ругенскимъ Славянамъ <...>. Жители Рюгена въ 956 году давали Нѣмецкому Императору вспомогательное войско <...>. Они до самого XII вѣка еще поклонялись идолам...» [18, с. 110].

С. Соловйов солідаризується з М. Карамзіним у несприйнятті 955 року як дати поїздки та хрещення княгині: «...в 957-м <...> отправилась Ольга в Константинополь и крестилась там при императорах Константине Багрянородном и Романе и патриархе Полиевкте» [50, с. 149]. Красиво, але надто спрощено вчений умотивовує її навернення: «...очень легко могло быть, что Ольга отправилась в Царьград язычницею, без твердого еще намерения принять новую веру, была поражена в Константинополе величием греческой религии и возвратилась домой христианкою» [50, с. 150]. Про висланців Ольги до Оттона I історик не згадує.

Один із найавторитетніших знавців руського православ'я Є. Голубинський запропонував оригінальну версію розв'язання проблеми. Він уважав Ігоря «внутрішнім християнином», що став таким за посередництвом своєї дружини Ольги [8, с. 70]. Та, зважаючи на політико-релігійну ситуацію, тривалий час таємно сповідувала Христа. Коли ж княгиня офіційно ствердилася як християнка?

Дослідник не погоджується з даними руських, візантійських і латинських літописців про навернення княгині в Константинополі; заперечує ймовірність двох поїздок до нього [8, с. 77]. Свій вояж володарка Русі здійснила 957 року, «чтобы удовлетворить своему любопытству видеть столицу христіанского и образованного мира...» [8, с. 78]. Хрестилася Ольга в Києві, коли склала регентство, «после чего народ уже не имел права спрашивать с нее за поступки» [8, с. 78].

Професор визнає справжність київського посольства до Оттона I 959 року, проте зауважує: «...вопрос: для чего было послано <...>, должен навсегда остаться неразрешимой загадкой, если только не объяснят дела какие-нибудь новые сведения» [8, с. 82]. Найвірогідніше пояснення: «Ольга присылала к королю вовсе

не за тем, чтобы просить епископа и священников, а за чем-то другим, нам неизвестным...» [8, с. 82]. Тобто німецький король, як ревний поширювач християнства, із власної ініціативи спрямував місію до Києва («чтобы перезвать её [Ольгу] от патриарха Константинопольского к своему папе Римскому») [8, с. 83]. Подамо хоч і розлогу, та дуже цікаву аргументацію вченого: «...новокрещенная Ольга могла быть только христианкой, но не могла сделаться ни сторонницею Греческой половины церкви, ни противницею половины Римской, то само по себе не представлялось бы совершенно невероятным и то, что она посылала к Оттону просить у него епископа. Но это предположение представляется совершенно невероятным в виду того, что епископ был Ольге вовсе не нужен. Сама приняв христианство, она не хотела, потому что не имела возможности, распространять его в народе: на что же стала бы она просить епископа?» [8, с. 83]. Позаяк Адальберт прибув до Києва 961 року, то, згідно із застереженнями Є. Голубинського, новонавернена Ольга мала вже відійти в приватне життя (традиційна історіографія вказує на 964 рік).

А. Карташов уважає, що в 957 році Ольга «не домоглася <...> від гордих «порфірогенітів» того, чого шукала...» [19, с. 225]. Ішлося про одруження Святослава із принцесою Візантійською. Усе ж «неотримання <...> очікуваної честі, – стверджує дослідник, – не змінило внутрішньої серйозності прийняття Ольгою хрещення. Але це позбавило її додаткових шансів на перемогу над язичницькою партією варягів...» [19, с. 225].

Учений скептично ставиться до направлення задля християнізації Русі посольства княгині до Оттона I, позаяк «вона знала, як низько поцінується при візантійському дворі вся помпа Західної імперії. Вона мріяла про прилучення не до компанії «узурпаторів», а до достоїнства єдино справжніх царів усього православ'я» [19, с. 226]. Але в оточенні княгині були охрещені варяги, «їхні родичі, посли й гості з районів Західної Європи <...>, котрі щиро доходили думки, що, коли греки такі пихаті, то Київській Русі можна приймати хрещення і ієрархію із Західного папського району» [19, с. 226]. І саме ці «люди західної орієнтації» вирішили в ході чергового руського комерційно-політичного посольства зреалізувати власний план: запросити до Києва місіонерів Оттона I, поставивши Ольгу перед доконаним фактом. Суттєво, що вони, зловживаючи посольським статусом, видали «свій авантюрний план за пряме доручення княгині...». Відтак «руський

літопис про цю безславну авантюру зберігає скромне мовчання, а західні літописці голосно кричать» [19, с. 226]. Оскільки Ольга не запрошувала Адальберта до Києва, то й не сприяла його діянням. Для княгині «план офіційного введення християнства після повернення з Константинополя <...>, – підсумовує А. Карташов, – закритися» [19, с. 229].

Аналізуючи церковно-політичну історію Київської Русі, Д. Присьолков припускає, що її охрещення могло статися ще за княгині Ольги. Підґрунтям для цього була хай не чисельна, зате моральна перевага християн над язичниками і, головню, зосередження в руках перших важелів державного впливу [42, с. 4]. До християнської партії «принадлежалъ и самъ князь Игорьъ, официальное положеніе которого не позволяло ему лично перейти въ новую вѣру, пока не будутъ выяснены приемлемые условия установленія церковной ієрархіи, въ его державѣ [42, с. 6]. Хоч у договорі 945 року про це не йшлося, вчений упевнений, що «кієвські посли <...> должны были коснуться и этого вопроса...» [42, с. 6]. Історик стверджує, «что христианская партія оставалась въ силѣ въ Кієвѣ и после <...> смерти Игоря, при управленіи <...> Ольги» [42, с. 10].

Д. Присьолков говорить про дві поїздки княгині до Царгороду. Перша – 955 року, задля хрещення. Ольга, проводячи переговори з Костянтином VII, «закрѣпила ихъ своимъ крещеніемъ тамъ же и принятіемъ имени Елены въ честь жены імператора <...>, вѣроятного восприемника при крещеніи» [42, с. 10]. Дослідник наголошує, що зазначені перемовини «привели къ соглашенію, по котрому форма насажденія церковной ієрархіи не посягала на политическую самостоятельность Кієвской державы...» [42, с. 10]. Проте греки не дотримали слова, і княгиня змушена була здійснити другий вояж до столиці Візантії. Однак і «въ 957 г. не сумѣла добиться ни осуществленія обѣщаній 955 г., ни родственныхъ связей» и «обратилась къ Западу, въ расчетѣ тамъ найти болѣе приемлемые условия организаціи церкви» [42, с. 12].

Спроба княгині не увінчалася успіхом: «...добиваясь независимыхъ формъ церковной организаціи, она взамѣнъ того получила предложеніе сдѣлать изъ ея страны не архієпископію, не митрополію, а лишь рядовую епископію» [42, с. 13]. Позаяк «неудача Ольги въ дѣлѣ созданія русской независимой церкви біла неудачею <...> [християнскої] партіи», княгиня змушена була зректися влади на користь Святослава [42, с. 14].

Не втрачають наукового значення столітньої давності праці В. Пархоменка. Змальовуючи образ і діяння княгині Ольги в контексті християнізації Русі, автор пропонує своє розв'язання традиційно контраверсійних проблем. Передусім учений скептично налаштований щодо літописної дати хрещення княгині: «...мы можем принять свидѣтельство Іакова развѣ лишь въ томъ смыслѣ, что около 954 г. началось первое оглашение Ольги истинами христіанской религіи» [34, с. 8]. Учений полемізує з істориком церкви Є. Голубинським як щодо сили христіянських цінностей в тогочасній Русі, так і щодо «внутрішнього христіянства» Ольги до 945 року. Натомість стверджує, що в 40-х роках Х ст. «понятія «Русинъ» и «язычникъ» были синонимами» [34, с. 6]. Це – по-перше. А по-друге, вказує на докази язичництва Ольги (її розправа з деревлянами, не вельми шанобливий прийом Костянтином VII 957 року) [34, с. 9–10].

В. Пархоменко переконаний, що «ключемъ къ разгадке запутанного вопроса о времени и мѣсто крещенія св. Ольги скорѣе всего можетъ быть поставлено свидѣтельство именно современника...» [34, с. 13]. Саме таким є, на думку вченого, «Продолжатель Регинона <...> либо <...> Адальбертъ, либо близкий къ нему и знающій человекъ...» [34, с.13]. Покладаючись на свідчення німецького хроніста, він подає власну реконструкцію подій.

Орієнтовно 954/955 року Ольга «познакомилась съ христіанствомъ и <...> серьезно заинтересовалась новой религіей» [34, с. 13]. 957 року княгиня в інтересах налагодження торгово-політичних узаємин здійснила поїзду в Царгород. Дослідник не заперечує ймовірного бажання Ольги прийняти хрещення в столиці Візантії, проте «не имѣла успѣха <...>, весьма вѣроятно <...> потому, что неудачны были ея дипломатическіе переговоры съ императоромъ»; припускає, що «домогадась въ Царгородѣ какихъ-то особыхъ привиллегій <...> для <...> Руси и ея княжеской династіи» [34, с. 14]. Можливо, звідси – й літописна легенда про сватання Костянтина VII, його хрещенство (бажане видавалося за дійсне) [34, с. 13].

Зазнавши поразки у Візантії, Ольга «затѣваетъ новое підприєміе, въ результатѣ которого <...> въ 959 г. отъ нея приходятъ послы къ могущественнѣйшему государю Западной Европы – Оттону I...» [34, с. 16]. Княгиня сподівалася «на Западѣ <...> добитися себе тѣхъ преимуществъ и связей, какихъ не нашла на Босфорѣ» [34, с. 16]. Дуже знаковим бачиться попередній висновок історика: «...Русь едва не приняла къ себе западной ієрархіи и чуть не

вступила въ прочную связь съ Римомъ, хотя еще не отдѣлившись окончательно отъ Восточной церкви, но уже стоявшимъ довольно далеко отъ нея» [34, с. 15].

Проте цього не сталося: Адальберт «опоздалъ со своей миссией <...> возобновленію сношеній Ольги съ Візантією могло по-благоприятствовать <...> въ 959 г. <...> смѣна монарховъ на тронѣ <...> К <...> царствованію Романа и относить крещеніе <...> Ольги въ Царьградѣ продолжатель хроніки Регинона» [34, с. 17]. Це відбулося не 959 року, і не 962 чи 963 року; «крестилась, – стверджує В. Пархоменко, – въ 960 или 962 г. и скорее именно въ 960 г.» [34, с. 17]. Ольга радісно сприйняла дружню ініціативу Романа II і здійснила – задля особистого хрещення – другий вояж до Царгорода. «Трудности этого путешествія, – відкидає ймовірні сумніви вчений, – не могли остановить женщину энергичную, настойчиво стремившуюся къ осуществленію своей высокой цѣли» [34, с. 18].

У В. Пархоменка – оригінальна версія відомостей «Повісті минулих літ» стосовно поїздки та навернення Ольги: констатує зміщення рис двох мандрівок княгині. «Къ первой <...> нужно отнести отмѣчаемое лѣтописью неудовольствие Ольги на императора, ко второй <...> любезнаго приѣма <...> въ Константинополѣ. Можно думать, что во второй разъ, около 960 года, Ольга дѣйствительно, имѣла утѣшеніе быть крещенной въ Константинополѣ здешнимъ патріархомъ Поліевктомъ (956–970 гг.) при восприѣмничествѣ императора Романа II» [34, с. 18].

Наприкінці 961 року, вже перебуваючи в союзі з Візантією, Ольга «дочекалася» місіонерів Оттона I. Наштовхнувшись на ворожість киян, без Ольжиної підтримки, Адальберт із супроводом покинув Русь. Історик, розмірковуючи над перипетіями католицького єпископа, зазначає: його «позвали просто сгоряча, не взвѣсивъ всего, подъ влияниемъ горечи отъ неудачной поездки въ Візантію» [45, с. 20]. Понад те, В. Пархоменко вказує на певну закономірність кінцевого вибору княгині: «...въ политическомъ и торговомъ отношеніи <...> Оттон Нѣмецкій не такъ нуженъ былъ Руси, какъ <...> настоящій «римській» императоръ Візантіи – страны, къ тому-же давно уже связанной разнообразными крѣпкими узами съ нашими предками» [34, с. 19].

На думку Б. Грекова, саме візантійська орієнтація Русі мала практичне підґрунтя. «Византийская церковь, – аргументує свій висновок учений, – была несомненно терпимее римской;

в противоположность последней она допускала существование национальных церквей, давала значительную возможность их самостоятельной жизни». Кінцево «християнство на Русі, заимствованное от греков и в то же время не отмежеванное полностью от Запада, оказалось в конечном счете не византийским и не римским, а русским» [9, с. 392].

Російський дослідник зовнішньої політики Давньої Русі В. Пашуто вважає «місію Адальберта» відповіддю на Ольжині звернення. Підґрунтя для останнього було закладено попередньою, понад 100 років, історією торговельно-дипломатичних зносин. «Отношения были настолько тесными, – переконалий учений, – что княгиня Ольга, когда ей не удалось добиться согласия Византии на христианизацию Руси, отправила с той же целью посольство к германскому Оттону I...» [35, с. 119]. Німецький король уже мав значні успіхи в поширенні своєї світської та церковної влади «на славянские земли к Одре, и при нём возникли 6 епархий <...>. Русской среди этих новообразований не оказалось...» [35, с. 120].

Чому ж «напрасно у крупнейших архиепископов разгорелись глаза на новую епархию» [35, с. 120]? В. Пашуто не погоджується з більшістю колег, які звинувачують очільника місії в надуживаннях: «...Адальберт действовал на Руси осмотрительно, и, как отмечал папа Иоанн XIII <...>, потерпал неудачу «не по своей нерадивости» [35, с. 120]. На думку вченого, «Ольга сочла неприемлемым предложение организовать епископию, считая, что на Руси должно быть архиепископство, если вообще её посольство не преследовало цели оказать давление на Византию, а может быть, княгиня учитывала и сближение Польши с Германией...» [35, с. 120]. Водночас безпідставними бачаться закиди на адресу офіційного Києва стосовно розправи з «ревними» місіонерами. «Гибель части посольства (маршрут которого пролегал, вероятно, по купеческим путям), – пояснює історик, – следует приписать не действиям властей (которым ничего не стоило захватить и Адальберта), а какому-то дорожному происшествию» [35, с. 120].

Дуже обережно щодо контактів Ольги з Оттоном I і Папою Римським висловлюється Б. Рибаків. Як і В. Пашуто, він вважає ймовірним, «что Ольга действительно думала об организации церкви на Руси и колебалась между двумя тогдашними христианскими центрами – Константинополем и Римом» [46, с. 371]. Першопочтовом у спрямуванні руського посольства до німецького короля Б. Рибаків (су-

голосно з В. Пашуто) називає несприйнятний для княгині вислід переговорів із візантійським імператором: «Такая концовка переговоров и вызвала, очевидно, отказ Ольги от присылки русских товаров, от посылки русского вспомогательного корпуса и притворное заигрывание с римской церковью» [46, с. 327].

М. Тихомиров вважає, що ймовірною причиною прибуття Ольги до Константинополя було запровадження, зі згоди останнього, єпископату на Русі. Відмова Візантії спонукала княгиню звернутися до німецького імператора. «Посольство к Оттону I, – розмірковує вчений, – могло явиться результатом разногласий русских князей с византийскими императорами» [52, с. 267]. Дослідник зацентровує на тому, що прохання Ольги збігається в часі з християнізацією Польщі, посиленням чесько-польських і встановленням чесько-руських зв'язків. «Княжение Ольги, – підсумовує М. Тихомиров, – можно считать той эпохой, когда христианство окончательно утвердилось на Руси» [52, с. 267].

Осібною є точка зору А. Сахарова. Полемізуючи зі своїми опонентами, вчений спростовує їхні тези про те, що княгині не вдалося домовитися в Константинополі стосовно запровадження на Русі церковної організації; що греки не виконали обіцяного; що це «...викликало роздратування руського двору і змусило Київ звернутися <...> на Захід» [48, с. 289]. Натомість історик стверджує: «...немає жодних доказів <...>, ніби Ольга зверталась до Візантії з проханням про організацію на Русі автокефальної церкви. Навпаки, літопис дає достатній матеріал для того, щоб склалася прямо протилежна думка. Тут мова йде не про хрещення країни, а про хрещення правительки і не на Русі, що мало б символічне значення як навернення народу у християнство (як це було за Володимира Святославича), а в чужій країні, що могло бути поцінованим європейським світом з погляду підвищення міжнародного престижу Русі» [48, с. 289]. Автор переконалий, що «руське потроху феодалізоване суспільство в той час ще не було готовим прийняти з Візантії хрещення, церковну організацію <...> і Ольга з таким проханням ні до імператора, ані до «патріарха не зверталася...» [48, с. 291]. «Її хрещення – продовжує А. Сахаров, – було індивідуальним політичним актом...» [48, с. 291]; зауважує, що і Продовжувач Регіона, і Скиліца говорять лише про хрещення княгині. «Але якщо це так, – попередньо підсумовує дослідник, – то відразу ж втрачає свій сенс усталена теза про те, що ображена Русь звернулася з приводу заснування на Русі церковної організації до Заходу, результатом

чого і стало посольство Ольги до Оттона I у 959 році. Не витримує критики й теза про вагання Русі в цьому питанні – Візантія чи Захід?...» [48, с. 291].

Тоді з якою ж метою спрямувала Ольга своє посольство до Оттона I, «котрий був тоді лише німецьким королем і <...> не користувався таким високим міжнародним авторитетом, як візантійський імператор?» [48, с. 300].

Автор погоджується із грецьким істориком В. Фідасом, який в аналізі відповідної виїмки із Продовжувача Регіона зацентровується на тому, що послы «неширо, як невдовзі виявилось <...> просили про надання єпископа та пресвітера руському народові». А. Сахаров вважає, що зазначені слова мають контраверсійне прочитання: «...руські послы або перевищили свої повноваження запросивши єпископа і пресвітерів, хоча в Києві про це не було сказано ані слова, або справді Ольга вирішила просити Оттона I про запровадження церковної організації на Русі, але згодом під тиском язичницької опозиції змушена була взяти своє прохання назад і вислати німецьких місіонерів з Києва, або мету руського посольства при дворі Оттона I взагалі зрозуміли невірно» [48, с. 300–301].

На думку вченого, жодна з цих версій не є переконливою. По-перше, стосовно «самовілья в цьому питанні руських послів, то воно виключається через те, що на середину X ст. на Русі вже існували міцні дипломатичні традиції, з'явилася категорія людей, які виконували дипломатичні доручення. Послы діяли суворо від імені великого князя й були йому підзвітні...» [48, с. 301]. По-друге, «уявляється неймовірним, – розмірковує далі дослідник, – щоб Ольга пішла на аж такий відповідальний крок, як одержання церковної організації з рук Оттона I. Це було б викликом не лише великокнязівській дружині та язичникам, але й руським християнам, котрі були пов'язані з Візантійською церквою» [48, с. 301]. По-третє, «важко собі уявити, – продовжує історик, – щоб Оттон I і королівські чиновники не зрозуміли, з яким проханням до них звернулися <...>, і послали без відповідної підготовки церковну місію до Києва» [48, с. 301–302].

Відкидаючи означені версії, А. Сахаров пропонує власне прочитання призначення «місії Адальберта», що ґрунтується на врахуванні синергетики геополітичного та релігійного чинників. «Русь тих часів, – зазначає вчений, – активно вела <...> пошуки міжнародних контактів: Візантія, Болгарія, Хозарський каганат, варяги, печеніги, угри давно вже були у сфері її політичної уваги. З IX ст. київські князі виявили

інтерес до контактів з імперією франків <...>. [Німецьке королівство] <...> перетворилося до середини X ст. на могутню імперію» [48, с. 302]. Низка держав, а з-поміж них – і Візантія, намагалися порозумітися з нею. Тож посольство княгині Ольги 959 року необхідно розглядати в контексті тогочасної європейської дипломатії. «До Оттона I, – безапеляційно стверджує А. Сахаров, – прибула звичайна місія «миру й дружби» для встановлення між державами нормальних мирних стосунків, які зазвичай склалися з регулярного обміну місіями, вільного пропускання торгівців <...>. Під час <...> переговорів з Оттоном I у німецького короля могла виникнути думка, про використання нагоди <...> для спроби впровадити свою церковну організацію на Русі» [48, с. 303]. Прохання було задоволене київською владою, проте «це зовсім не означало, що Русь звернулася до Оттона I з приводу запровадження у своїх землях християнства німецько-римського зразка; руси допустили свободу місіонерської діяльності з боку Заходу так само, як вони зробили це на сто років раніше щодо Візантії» [48, с. 303]. Заяву ж Адальберта про руську ініціативу в закликанні церковної місії вчений полишає на совісті єпископа. Натомість час, який пройшов від звернення до відправлення, дослідник трактує як аргумент на користь своєї версії: «...такий перебіг подій [«зволікання» Оттона I] цілком відповідає дозволі з боку русів допустити у свої землі німецьких місіонерів, на що ті йшли з великою нехиттю, як на справу неясну, важку і невдячну» [48, с. 304].

«Що ж спричинило крах церковної місії? А. Сахаров подає доволі розлогу відповідь на поставлене запитання. По-перше, «Адальберт зазнав невдачі не зі своєї недбайливості» [48, с. 304], про що свідчить його наступне кар'єрне зростання. По-друге, «наряд чи є підстави пов'язувати вигнання Адальберта з серйозними внутрішньо-політичними змінами в Києві...» [48, с. 304]. По-третє, і в цьому сутність проблеми, «згоду руської сторони прийняти у себе <...> «місійного єпископа» кінець-кінцем використав Оттон I для того, щоб перетворити його на повноправного представника церковної організації на Русі. Ось це й зустріло спротив, і не стільки, напевне, народу, скільки правлячої язичницько-християнської верхівки, що не бажала дати хоч якісь церковні чи політичні права представникові німецького короля. Тому версія про те, що Русь «вибирала» шлях між Візантією і Заходом, <...> що вона справляла на Візантію політичний тиск, що Ольга мстилася <...> за «дипломатичний карантин» у «Суду», а потім,

коли вона хрестилася і Адальберт «спізнився», повернулася <...> до союзу з Візантією, видається нам необґрунтованою. Руське посольство на Захід мало на меті самостійні політичні здобутки, не пов'язані безпосередньо з відносинами Русі і Візантії» [48, с. 305].

На увагу заслуговують висновки російського візантієвіста Г. Литавріна, котрий скрупульозно аналізує як давньоруські й візантійські, так і латинські джерела щодо діянь княгині Ольги. З-поміж останніх – показання Продовжувача хроніки абата Регінона Прюмського, який, «цілком імовірно, був тим самим Адальбертом, котрого в 961 р. Оттон I відправив у Київ як *episcopus Rugorum*» [23, с. 315]. Учений указує на помилку у свідченнях Адальберта стосовно хрещення володарки Русі – за Романа II, а не за Костянтина VII; вважає, що її «можна пояснювати як взаємним поганим знанням мов обома сторонами, так і ізоляцією Адальберта і його почту від християн у Києві, і його віддаленістю від двору Оттона I під час перебування послів Ольги у Франкфурті. Адальберт знав (він був тоді вже в монастирі), що Ольга відвідала Константинополь, що вона хрестилася тут під ім'ям Олени (але не знав точно – коли), що церковної організації на Русі нема, що під час перебування руських послів у Німеччині (як потім і свого власного на Русі) володарем імперії був Роман II – й Адальберт об'єднав усі ці відомості в єдину картину, випустивши з уваги, що самий акт хрещення Ольги міг відбутися в столиці імперії при попередникові Романа II, його батькові Костянтині VII» [23, с. 317].

З'ясовуючи причини і сутність звернення Ольги до Оттона I, Г. Литаврін звертається до цілей і наслідків поїздок княгині до Константинополя в 946 і 954 роках. На його переконання, при охрещенні Ольги під час других відвідин Ромейської столиці у відповідь на її домагання («1. Надання почесного для Русі статусу руської церкви і 2. Згоди, на династичний шлюб між юними представниками династій двох країн...» [23, с. 359–360]) «було постановлено основну умову – хрещення її сина Святослава, законного спадкоємця і можливого нареченого дочки імператора <...>. Вона і намагалася виконати цю вимогу, але всі її зусилля виявилися марними. До 959 р., усвідомлюючи, що в таких умовах нове звернення до імператора не обіцяє успіху, вона відправила послів до Оттона I» [23, с. 361–362].

На сторінках дослідження Б. Рамма діяльність місіонерів Оттона I з'ясовується в історико-політико-релігієзнавчому контексті. Вказуючи на суперечливі процеси релігійних транс-

формацій у східнослов'янському суспільстві середини X ст. («последователей христианства было на Руси тогда уже немало <...>, в целом Русь придерживалась еще старых <...> верований» [44, с. 30], автор наголошує на змаганнях двох центрів світового християнства за Київ: «...в Византии и в Риме – с неослабным вниманием следили за сложными перипетиями социально-политического развития Руси...» [44, с. 32].

Проникнення християнства на руські землі головно – з Візантії, з часом – із Болгарії, Моравії, Чехії (країн, які сприйняли нову релігію з Константинополя), автор трактує як природний шлях («в связи с постоянными экономическими и культурными сношениями, сближавшими эти славянские народы между собой» [44, с. 32]). Натомість римські впливи поцінуються однозначно негативно, з класових позицій («насаждение христианства на Руси агентами римской церкви и их попытки обосноваться на русских землях были непосредственно связаны с политическими целями западноевропейских феодальных правителей» [44, с. 32].

Увага дослідника сконцентрована на зовнішній політиці німецького короля (з 962 року – імператора) Оттона I, котрий, упокоривши італійців і мадяр, «за счет владений славянских племен, расселившихся на Лабе, <...> стремится удовлетворить захватнические вождения германских, прежде всего саксонских феодалов» [44, с. 32]. Учений наголошує на співдії в експансії церковної та світської влад, папи й імператора, позаяк «создание новых церковных центров хотя и происходило по инициативе светской, императорской власти, не могло осуществляться без прямого участия папы <...>. На базе общих захватнических интересов укреплялся союз между Империей и церковью. Церковь освящала военно-захватническую политику Оттона I и его преемников <...>, первое место при императоре неизменно занимали могущественные прелаты церкви...» [44, с. 33].

У підкорених землях полабських слов'ян Оттон I заснував п'ять єпископатів, а у Магдебурзі – архієпископство; на землях «язичників» прагнув відкрити ще дві єпархії – в Польщі і в Русі. Останні єпархії мислилися в підпорядкуванні майнцького (пізніше магдебурзького) єпископа. «Обращение в христианскую веру русских, – стверджує Б. Рамм, – было для Оттона важным постольку, поскольку оно <...> могло облегчить окончательное покорение западных славян и распространение его политического влияния на Русь» [44, с. 34].

Саме з такою місією і був спрямований у Київ Адальберт, «как представитель Оттона I, а вместе с тем, очевидно, и римского папы Иоанна XII. Папское благословение и формальное назначение было необходимо, несмотря на фактическое верховенство Оттона I над папой» [44, с. 34]. Позаяк кияни швидко розпізнали, чого прагнуть «місіонери», останні змушені були хутко полишити Русь.

Аналізуючи ті західноєвропейські хроніки, в яких змальовуються «пригоди Адальберта», Б. Рамм приходиться до дещо несподіваних висновків. По-перше, «обилие известий обо всём этом скандальном происшествии, к тому же известий, совпадающих текстуально, однако кажущееся. В действительности все свидетельства упомянутых хроник и летописей восходят к одному основному источнику – к показанию «Продолжателя Регинона» [44, с. 36–37]. По-друге, «...«Продолжателем Регинона» был не кто иной, как сам Адальберт, столь неудачно пытавшийся стяжать лавры «первого русского епископа...». Адальберт получил в 966 г. назначение в Вейссенбергское аббатство в Эльзасе, где и занялся продолжением хроники Регинона Прюмского» [44, с. 37]. По-третє, вчений висловлює сумнів стосовно достовірності свідчень Адальберта і відтак усієї історичної традиції, пов'язаної з цим епізодом. Б. Рамм не виключає того, «что запись о прибытии послов от княгини Ольги была сфабрикована Адальбертом специально, чтобы как-нибудь оправдать свою киевскую авантюру» [44, с. 37].

Отже, вчений заперечує правдивість оповіді Адальберта і у зв'язку з цим значущість інших західноєвропейських хронік. При цьому посиляється і на те, що в руських літописах та візантійських джерелах навіть не згадується про посольство Ольги до Оттона I. Подив історика викликає і те, що в жодному зі свідчень не пояснюються причини тої ворожості, з якою зустріли місію в Києві. А між тим «известно, что люди древней Руси отличались широким гостеприимством, неоднократно отмеченным в исторических источниках...» [44, с. 37].

На думку Б. Рамма, «полный провал, который постиг Адальберта, являлся <...> следствием тех намерений, которые он <...> и не очень скрывал <...>. Адальберт, возомнив себя «апостолом русским», стремился <...> насильственно навязать латинское христианство, не считаясь ни с чем» [44, с. 37].

Дотримуючись класових засад в аналізі подій і явищ (згідно з ідеологічними постулатами доби), автор подає причини краху Адальбертової «авантюри». «В Киеве, представлявшем

собой <...> большой город с многочисленным населением, еще крепко держались древние верования <...>. Очевидно, в той социальной верхушке, на которую опиралась княжеская власть, были различные прослойки: наряду с феодализирующимися элементами, опиравшимися на крупные землевладения, немалую роль играли и княжеские дружинники «мужи» и «вои», которые уделяли главное внимание походам, военной добыче, дани, взимаемой с покоренных. Если феодальные элементы тянулись к христианству, то этим «мужам» и «воям» не было такой надобности порывать с древними верованиями своего народа» [44, с. 37]. Саме в цих суперечностях дослідник убачає причину політичного перевороту – прихід до влади Святослава, нове укріплення старої релігії та відхід Ольги у приватне життя [44, с. 37].

Б. Рамм пропонує власне розв'язання дилеми – хто безпосередньо стояв за Адальбертом: Оттон I чи Іоанн XII? «Первая, столь неудачная попытка латинского духовенства утвердиться на Руси была предпринята <...> от имени Оттона I. Сам же папа если и принял в этой авантюре „какое-то участие, то только лишь формальное» [44, с. 38]. Останнє зумовлювалося надскладними взаєминами «папства с самим германским королем, основной политической задачей которого в эти годы было утверждение своей власти в Италии, притом <...> за счёт умаления себе власти папской» [44, с. 38].

У фундаментальному дослідженні О. Рапова цікаво подані як інваріантність розв'язання проблеми в релігієзнавчих та історичних студіях, так і власна версія. Передусім зауважимо, що автор уповні покладається на достовірність «Продовжувача Регинона», позаяк його повідомлення підтверджується даними решти латиномовних джерел [45, с. 180]. Дослідник називає хибною гадку про те, що прибулі до Оттона I 959 року були самозванцями. По-перше, «прежде чем попасть на прием к королю, они должны были предъявить знаки своего посольского достоинства: золотые печати и верительные грамоты <...>. Самозванцы же не могли иметь при себе подобных атрибутов» [45, с. 180–181]. По-друге, «без санкций русской правительницы миссионеры Адальберта вообще не смогли бы проникнуть на Русь, а тем более заниматься там «просветительской» деятельностью в течении 961–962 гг.» [45, с. 182]. Не заперечуючи ймовірних політичних цілей київських дипломатів, історик підкреслює: «...это вовсе не исключает того, что Ольга могла попросить у Оттона I опытных христианских проповедников, знавших славянский язык» [45, с. 180–181].

О. Рапов виокремлює два завдання, котрі намагалася вирішити княгиня своїм посольством до німецького монарха. По-перше, запрошуючи латинських місіонерів, Ольга «наглядно показувала византийським василевсам, що на Ромейской державі світ клином не сошелся и что христианское духовенство, необходимое Руси для создания собственной церковной организации, можно получить и на Западе» [45, с. 183]. По-друге, Ольга могла взяти за взірєць релігійно-церковну політику Оттона I. Сутність останньої полягала в тому, що король передавав церковним установам цілі області й округи в держання. Але церковні посади та надані землі не були довічними й спадковими. До того ж «Оттон I требовал от духовных феодалов, наделенных землей и иммунитетными правами, выполнения гражданских и военных обязанностей, участия вместе с вассалами в королевских походах. Такая политика была в какой-то мере направлена против светских феодалов, всегда стремившихся превратить свои условные держания в безусловные, и препятствовала их попыткам раздробить Германское государство. Оттон I в качестве верховного собственника земли сам назначал епископов и других крупных церковных феодалов» [45, с. 182–183].

На переконання О. Рапова, «создание русской церковной организации, основанной на оттоновском принципе, привело-бы, во-первых, к резкому усилению киевской правительницы. Во-вторых, был бы установлен более жесткий и действенный контроль над областями, подвергнувшимися христианизации. И в-третьих, вся создаваемая церковная организация оказалась бы в полной зависимости от Ольги» [45, с. 183].

На думку дослідника, мали існувати взаємозобов'язання по лінії Ольга – Адальберт. «Епископу Адальберту и прибывшим с ним миссионерам, – пояснює вчений, – киевская правительница должна была выделить в держание определенную территорию <...>. Однако в то же время им вменялось в обязанность проведение христианизации жителей подвластной земли, поддержание порядка на данной территории <...>, а в случае войны – выставление собственного войска для участия в военном предприятии сеньора, каковым <...> являлась для них княгиня Ольга» [45, с. 183].

Але чому ж «русы-язычники не позволили Адальберту и его людям обратить себя в христиан и заставили миссионеров бежать...»? [45, с. 183]. О. Рапов називає три чинники краху місії. По-перше, політичні й релігійні цілі контрагентів не збігалися. Звісно, і «Оттон I, <...> и Адальберт <...> преследовали собственные

корыстные цели, наверняка мечтали о подчинении христианского населения Киевского государства Папскому престолу, а через него и Священной Римской империи» [45, с. 181]. Усвідомлення цих імперських устремлінь Заходу, ймовірно, зумовило, відсіч Києва. До того ж попереднє загострення відносин між київською княгинією і візантійським імператором мало аналогічне підґрунтя. «...Политика византийской империи по отношению к «варварским народам», принимавшим от нее христианство, – нагадує О. Рапов, – <...> заключалась в стремлении подчинить «варваров» Ромейской державе, используя при этом христианскую идеологию и христианскую церковную организацию, созданную в «варварских странах» византийскими миссионерами» [45 с. 176]. По-друге, «христианство насаждалось в расширявшей свои пределы Германии самыми варварскими жесточайшими способами» [45, с. 184]. Звісно, насильницька христианізація-латинізація викликала опір русичів. По-третє, «русская правительница не обеспечила миссию достаточным воинским контингентом, а потому и христианизация населения привычным для германского духовенства способом потерпела крах, более того, миссионеры понесли потери в людях» [45, с. 184]. Саме у відсутності дієвого великокнязівського військового сприяння проповідникам і полягає так званий руський «обман», про який повідомляє «Продовжувач Регіона».

Учений уважає вірогідною версію про те, що по вигнанню латинських місіонерів у Києві відбувся державний переворот і верховну владу захопив Святослав: «Пусть Ольга не желала насильственного распространения христианства на Руси и не обеспечила в должной мере германскую миссию военной силой, все равно она несла ответственность за действия латинских проповедников, приведших к выступлению против них жителей страны» [45, с. 184].

Пречудовим фахівцем з історії європейської дипломатії Давньої Русі є О. Назаренко. У своїх численних історико-джерелознавчих студіях він розглядає її міжнародні контакти як цілісну систему, закликає не звужувати світогляд правителя IX–XI століть особистими мотивами чи минулими потребами, а натомість убачати в його діях вияв послідовної політики влади [32, с. 5].

У розвитку русько-німецьких узаємин домонгольського періоду вчений виокремлює два етапи: 1) середина IX – середина X ст. – домінація торгових та етнокультурних зв'язків; 2) середина X – середина XI ст. – у Русі та Німеччині з'являється взаємозацікавленість [32, с. 4–15].

На другому етапі «внешнеполитическая деятельность киевских князей, – стверджує дослідник, – протекает под знаком острой потребности ввести окрепшее Древнерусское государство в круг христианских держав, что было связано с включением Руси в существовавшие церковно-организационные структуры, будь то на Западе или в Византии <...>. И при Ольге, и при Ярополке Русь стояла перед возможностью официального крещения «от латин»» [32, с. 15–16]. Историк уважає «датой установления «дипломатических отношений» между киевским и немецким дворами <...> 959 г. (посольство княгини Ольги)...» [32, с. 20].

Фаховий, гіперкритичний аналіз латиномовних джерел уможливує переконливу полеміку О. Назаренка з дослідниками, котрі, не перечуючи факту посольства княгині до німецького короля, інтерпретують його по-своєму. «Иногда считали, – переповідає автор, – что высказанная русскими послами просьба отражала действительные намерения Ольги в связи с неудачей её поездки в Константинополь в 957 г.⁵, чаще же усматривали в русском посольстве в Германию всего лишь маневр в русско-византийской политике с целью оказать давление на Византию, занявшую неуступчивую позицию в деле крещения Руси, как оно виделось властной киевской княгине. Для традиционных представлений об изначальности и исключительности церковно-религиозных связей Руси с Византией сведения немецких источников были <...> «неудобны» <...>. В результате история с Адальбертом приписывалась миссионерскому рвению самого Оттона, тогда как Ольга преследовала какие-то иные цели...» [32, с. 66].

О. Назаренко висловлює низку контраргументів. По-перше, негоже дискредитувати документ, не подаючи його джерелознавчої критики. По-друге, якщо ініціатива надіслання єпископа належала Оттонові, а Ольжині дипломати дали згоду, то чому Адальберт не зізнався у цьому? Активне місіонерство схвалювалося, навіщо ж його приховувати? По-третє, навіть якщо соціально-економічна й ідеологічна зрілість Русі наприкінці 80-их років X ст. була якісно іншою, ніж на початку 60-х років, «отказывать <...> Ольге в стремлении крестить народ было-бы <...> несправедливо» [32, с. 67]. Суперечка між княгинею та її сином, згадана Нестором, засвідчує готовність Ольги охрестити країну. По-четверте, відстороненість Риму

від настановлення Лібуція й Адальберта вчений пояснює тим, що «в 959 г. <...> Оттону <...> уже не было нужды обращаться за <...> санкцией <...>, поскольку папа Агапий II (946–955) уступил гамбургскому архиепископу Адальдагу <...> как своему викарию в странах Северной Европы право поставлять новых епископов» [32, с. 67]. Звернення Києва до Франкфурта, не до Риму, – вислід обізнаності княгині з політичною ситуацією на християнському Заході: «...на Руси <...>, – пояснює дослідник, – отчетливо понимали, кто не только имел церковно-юридическое право, но и располагал для него реальными практическими ресурсами» [32, с. 67]. «Политически неможное папство X в. <...>, – запитує історик, – могло ли оно представлять интерес для Киева?» [32, с. 68]. Поп'яте, дослідник заперечує характеристику Оттона I як релігійного фанатика; натомість уважає його цілеспрямованим і прагматичним політиком. По-шосте, бездоказово називає тезу про опір папи церковно-організаційним планам короля: «...для конфликта между королем и папой, типичного для второй половины XI в. (борьба за инвеституру) в 60-е годы X в., а тем более при Иоанне XII, причин не видно» [32, с. 68]. По-сьоме, вчений відкидає версію про зв'язок між роллю майнцького митрополита Вільгельма в призначенні Адальберта і зацікавленістю Майнца в торгівлі з Руссю. Наголошує: «...практика подбирать кандидатов из состава королевской канцелярии была обычной» [32, с. 69].

На увагу заслуговує настанова О. Назаренка: «...при анализе событий 60-х годов X в. в связи с посольством <...> Ольги к <...> Оттону I необходимо исходить из следующих предпосылок. Во-первых, нет оснований сомневаться в аутентичности двух независимых немецких источников <...>, согласно свидетельствующих, что русское посольство имело религиозно-политические цели <...>. Во-вторых, <...> понять их можно только при условии <...> учета конкретной международной обстановки той поры, в первую очередь русско-византийских и германо-византийских отношений» [32, с. 69].

Подаємо реконструкцію подій за О. Назаренком. Пізньої осені 957 року княгиня повертається з Константинополя, невдоволена результатами візиту; згодом доволі стримано приймає грецьких дипломатів. 9 листопада того ж року помирає Костянтин VII, відносини котрого з Оттоном I були вповні лояльними [32, с. 69–70]. Учений підкреслює, що «германо-византийский конфликт в первой половине 960 г.

⁵ Назаренко О. вважає, що княгиня їздила до Константинополя один раз, 957 року, і тоді ж була охрещена, ймовірно, після попереднього оглашення в Києві [29, с. 154–168; 30, с. 66, 82; 32, с. 78].

был внезапным» [32, с. 71]. Що ж його спровокувало?

Справа в тому, що новоявлений імператор Роман II звернувся з «дружніми листами» до сусідніх державців, які у відповідь засвідчили готовність підтвердити мирні угоди з Візантією. «Посольство Романа II <...>, – оповідає О. Назаренко, – прибыло во Франкфурт <...> приблизительно на Рождество 959 г. или несколько позже. Здесь оно застало русских послов и узнало <...> о посвящении немецкого епископа для Руси» [32, с. 71]. Історик наголошує, що бурхлива реакція Візантії на русько-німецьке порозуміння пречудово засвідчує релігійну умотивованість візиту Ольги на береги Босфору. І Роман II, і Оттон I добре розуміли, что «вопрос о крещении есть в первую голову вопрос о политической ориентации молодого государства и связан с <...> рядом <...> двусторонних обязательств, как это <...> иллюстрируют события 987–989 гг.» [32, с. 71]. Як перед Ольгою, так і перед Оттоном I постала дилема: завершити переговори, чи, за поступливості греків, згорнути їх? Німецька карта могла бути важелем впливу на Візантію для Русі. Чого ж прагнув Оттон? Звісно, король усвідомлював, що союз із Києвом неминуче викличе конфлікт із Костянтином. А між тим Оттон I «стремился в Рим. Признание его имперских чаяний греческими императорами были для него важнее от сближения с Русью. Поэтому, – продолжает роз'яснення дослідник, – не решая окончательно вопрос о епископе для Руси, он использует его в качестве козыря в своей византийской политике» [32, с. 71].

У руслі означеної стратегії вчений трактує місію Ліутпранда – посла Оттона I до Романа II – 960 року. Сама ця таємна дипломатія, приховувана і від Ольги, і від Адальберта, була причиною затримки відправлення вже рукопокладеного єпископа. Те, що останній улітку 961 року таки прибув до Києва, означало: посольство Ліутпранда зазнало невдачі (відмова греків визнати Оттона I імператором викликала в 60-ті роки війну між Німеччиною і Візантією) [31, с. 124; 32, с. 72].

Жорсткість Константинополя стосовно Франкфурта О. Назаренко пояснює врегулюванням русько-візантійських узаємин: Ольжині «вои в помощь», у наданні яких відмовлялося, беруть участь в операціях Никифора Фоки супроти арабів на Криті в серпні 960 – березні 961 року; завоювання Святослава в цей час уможливаються доброзичливим нейтралітетом Візантії. «Ясным свидетельством перемен в политическом курсе Константинополя по отно-

шению к Руси, – підсумовує вчений, – служит и неудача мисии Адальберта» [32, с. 72]. Вокняжіння в Києві Святослава, супроводжуване антихристиянськими ексцесами, ймовірно, спричинила загибель когось із оточення Адальберта [31, с. 128; 32, с. 73].

У Франкфурті Адальберта не звинувачували в безрезультативності його експедиції. По-над те, «император <...> 18 октября в лето <...> 970-е с согласия папы возвел в архиепископский сан трирського монаха Адальберта», – повідомляє в своїй «Хроніці» Тітмар Мерзебурзький і додає: «...священника известного и во всех [отношениях] испытанного, но ранее назначенного епископом Руси и изгнанного оттуда язычниками» [31, с. 138]⁶.

О. Назаренко висловлює надцікаве припущення: «...назначение митрополитом именно Адальберта связано с планами продолжения миссии на Руси и германско-русского сближения на базе антивизантийского союза в 968 г.» [31, с. 146].

Підіб'ємо попередні підсумки. Насамперед, констатуємо визнання факту «місії Адальберта» (виняток – М. Карамзін). Більшість російських істориків (В. Пархоменко, Д. Присьолков, М. Тихомиров, Б. Греков, Г. Литаврін, Б. Рибаків, О. Рапов, В. Пашуто, О. Назаренко) покладаються на автентичність і авторитетність німецьких латиномовних хронік (осібною є точка зору Б. Рамма). Зазначені вчені не тільки погоджуються з релігійно-політичним характером посольства Ольги, а й наголошують, що направлення його було спричинене невтішними результатами вояжу княгині до Константинополя, наполегливим бажанням ствердити на Русі автономну церковну організацію під патронатом Риму (не погоджуються з цим А. Карташов – самовілля ініціативних людей західної орієнтації, що перебували в київській делегації; А. Сахаров – Ольжине посольство до Оттона I – місія «дружби і миру», княгиня не випрошувала церковної організації ні в Римі, ні в Константинополі, позаяк Русь не готова була до навернення в нову віру). Невдачу Адальберта дослідники (окрім трьох останніх) пояснюють як затримкою місії, так і змінами політичної ситуації в Києві (йдеться не лише про реальне вокняжіння лідера язичницької партії Святослава, а й домінанту візантійського чинника в особі «толерантного» Романа II). Уважаємо, що найфаховіше до розв'язання проблеми

⁶ О. Назаренко вважає, що призначення Адальберта сталося 3 жовтня 968 року; вказана Тітмаром Мерзебурзьким дата засвідчує рукоположення Адальберта папою Іоанном XIII [31, с. 144–145].

підійшов О. Назаренко, котрий розглядає її в геополітичному контексті (передусім, у розрізі як русько-візантійських, так і німецько-візантійських відносин), стверджує про можливість навернення Русі від «латин» у часи Ольги та Ярополка (більшість учених усе ж наполягає на невідповідності Константинопольського кінцевого вибору).

Наразі розгляньмо бачення наріжних питань теми у спадщині вітчизняних учених.

М. Грушевський називає «місію Адальберта» загадковою, вказуючи на контраверсійність її тлумачень у працях науковців: «...одні здогадувались, що ті ніби послы Ольги були прості обманці <...>, тільки таке обманське посольство не легко собі уявити. Поважнійше обясненне, – що Ольга дійсно просила прислати єпископа на Русь; вказують для аналогії на болгарського князя Бориса, що не діставши єрархії для своєї землі від константинопольського патріархату звернувся по неї до папи, але потім, діставши єпископа від патріарха, відслав латинського єпископа» [10, с. 454–455].

Учений зауважує, що перш ніж «розгадувати» призначення «місії Адальберта», доцільно «відповісти на питання: чи Ольга, охрестившись сама, забиралася до якогось ширення християнства на Русі і організації християнської церкви?» Шановний професор дає однозначно негативну відповідь із огляду на те, що «охрещення Ольги було її особистою справою; наші джерела не дають підстави думати про якісь заходи її, подібні до пізніших Володимирових» [10, с. 455]. Дослідник підкреслює, що в руських джерелах «на якогось єпископа, організацію єрархії нема найменшого натяку, і певно їх і не було <...>. «Похвала» нічого не може сказати про якісь заслуги Ольги для християнства по за її приватним життєм» [10, с. 456].

М. Грушевський відкидає саму гадку про те, ніби руська княгиня випрошувала католицького єпископа в німецького короля. Найвірогідніше, «що Ольга посилала посольство до Оттона в політичних справах, але Оттон схотів використати сю нагоду для місіонерства, чи з власної ініціативи, чи тому що послы на власну руку щось таке сказали, що могло заохотити його до такого місіонерства. Не треба забувати, – зацентровує дослідник, – що Оттон взагалі з запалом заходився коло навертання на християнство Словян: християнство служило його політичним цілям» [10, с. 456].

М. Грушевський вважає закономірним невдалий вислід спроби католицького завоювання Русі, позаяк «непорозумінне виявилось зараз же, і Адальберт не знайшов ніякого спочуття

для свого місіонерства» [10, с. 456]. Усе ж «посольство Ольги для Оттона, – підсумовує вчений, – <...> зістається першим відомим нам фактом дипломатичних зносин Русі з Німецьким цесарством» [10, с. 456].

У своєму узагальнювальному дослідженні І. Крип'якевич зазначає, що «для Візантії, що вважала себе спадкоємцем старого Риму, <...> плани [Оттона I] були небезпечні і нелюбі». Відтак Константинополь з острахом відстежував дії княгині, котра «не була вдоволена наслідками своєї подорожі [957 року]...» і тому звернулася до німецького монарха. «Це вперше українська держава, – наголошує вчений, – ввійшла в зносини з середньою Європою і то у важливий момент, коли ставали проти себе дві найбільші європейські сили» [20, с. 98].

У тому, що «хрещення Ольги не мало великого значення для київської держави», дослідник звинувачує Візантію. «Царгородський патріархат, – вважає він, – не використав навернення Ольги, не вислав на Україну своїх єпископів і не допоміг Ользі в її місіонерській діяльності. Може, Царгород боявся, що охрещена Україна стане для нього грізнішою? Тому-то Ольга звернулася по єпископів до цесаря Оттона» [20, с. 99].

Аналіз М. Брайчевським хроніки «Продовжувача Регіона» вкотре демонструє амбівалентність прочитання одного й того ж документа різними вченими. Зокрема, спираючись на повідомлення про акт Ольжиного навернення за імператора Романа, дослідник стверджує, що сталося це до 945 року (того літа Роман I Лаканін був скинутий з престолу власними синами й пострижений у ченці) [2, с. 128]. Мандрівка Ольги до Царгорода 957 року мала б прислужитися дальшому ствердженню християнської церкви на Русі: «Але цей захід, – вважає вчений, – не дав очікуваних наслідків. Замість здобути пошану й нові переваги у стосунках з греками київська княгиня змушена була пережити зневагу й приниження» [2, с. 129]. Саме цим пояснює М. Брайчевський спробу «київської княгині встановити безпосередні контакти з Західною церквою – в Римі вона сподівалася знайти те, чого не пощастило домогтися в Константинополі» [2, с. 129].

Дослідник називає закономірним невдалий фінал місії Адальберта, позаяк «у 959 р. помер Константин Багрянородний – <...> «русофоб». Перед Ольгою з'явилися нові перспективи щодо розвитку подальших стосунків із Царгородом. Створювати нову єпархію, підпорядковану Риму (на противагу наявній, підлеглій Константинополю), вже не було рації» [2, с. 129]. Відтак,

на думку М. Брайчевського, з'ява Адальберта виявилася марною.

Суттєво, що дослідник не пов'язує невдачу Адальбертової місії з державним переворотом, нібито здійсненим Святославом, унаслідок якого влада з рук матері перейшла до рук сина. Супроти цього – хронологічна недоладність такого припущення (епопея західного посланця скінчилася 962 року, а не 964). До того ж «діяльність Святослава як державця попервах мала обмежений, виключно військовий характер; внутрішнє управління й надалі залишалося в руках рішучої і властолюбної княгині, яка міцно тримала його аж до самої смерті у 969 р.» [2, с. 130]. Тому Святослав не міг завадити місіонерству Адальберта (просто єпископ спізнився); то вже по смерті княгині Ольги «розпочався другий пароксизм антихристиянського терору, що своїми масштабами й жорстокістю, мабуть, перевершив перший [Олегів]» [2, с. 132].

С. Висоцький, переймаючись проблемою датування поїздки княгині до Константинополя, побіжно згадує хроніку Продовжувача Регіона. Зокрема, вказує на розбіжність свідчень останнього і Костянтина VII: «Ольга не могла быть крещена при Романе II <...> потому, что его супругой была Феофано, следовательно, ее христианское имя в таком случае было бы не Елена» [5, с. 154]. Саме дані хроніки «дали повод предполагать вторую поездку Ольги в Константинополь» [5, с. 155]. Натомість історик вважає літописний 6463 (955) рік часом не відвідин Царгорода, а ймовірного навернення Ольги «в узком кругу христианской общины в Киеве <...>, втайне от местной общественности» [5, с. 158]. Посольство княгині до Костянтина VII дослідник трактує як торгово-дипломатичне, хоч не заперечує, що вона «могла иметь и свои собственные планы: получить благословение патриарха <...>. После поїздки <...> поначалу частное дело Ольги, её крещение, приобрело значение государственной акции и стало общеизвестным фактором тогдашнего средневекового мира» [5, с. 158].

На думку В. Галагана, відмова Костянтина VII «в прилученні Київської Русі до християнського світу» [7, с. 37] спонукала Ольгу звернутися «до <...> Оттона I з проханням прислати єпископа для хрещення Русі» [7, с. 38]. Історик упевнений, що непривітну зустріч Адальбертові влаштували прибічники Святослава.

У творчому доробку Р. Іванченко княгині Ользі присвячені як наукові розвідки, так і пречудовий історичний роман. На переконання авторки, 957 року «Ольга <...> мала за своєю спиною значну громаду християн і могла говорити

з візантійським імператором <...> з приводу організації церковних справ у Києві та стосунків із вселенським центром. <...> переговори Ольги з патріархом могли відбуватися з позиції встановлення в Київській державі лише автокефальної церковної організації» [13, с. 28]. Імовірно, що фіаско в Константинополі змусило «київську володарку <...> шукати опертя в церковних справах у Європі. Тож не випадково <...> погляд княгині спинився на великій державі, що всіляко протидіяла домінації Візантійської імперії в Європі – священній Римській імперії з королем Оттоном на чолі» [13, с. 32].

Полемізуючи з М. Алпатовим і А. Сахаровим (стосовно «справжності» київського посольства та його завдань), Р. Іванченко повсякчас наголошує, що «Русь уже була готова до [введення церковної організації] <...> з часів <...> Аскольда і мала вже свого митрополита ще у 70-х рр. IX століття» [13, с. 33].

Письменниця образно промовляє про великі задуми княгині: «...гризла Ольжину гордість давня царгородська обида <...>. Тому так й сподівалася на приїзд єпископа Адальберта: мріяла з'єднати в союзі Країну Русі з Германським королівством супроти Ромеї. Оце й була б її найліпша відповідь гордому Царгороду» [14, с. 437]. Ольга через Адальберта «хотіла зв'язати Київ з Германською країною» [14, с. 436], та єпископ «про державні справи і не мислив розмовляти з нею» [14, с. 436].

Дослідниця визнає, що «діяльність [Адальберта] мала незначну підтримку серед київських християн, призначених до грецького обряду і слов'янських молитв» [13, с. 34]. До того ж посланець Оттона I був надто ревним і нетерплячим, зверхнім і нетерпимим: «почав <...> [киян] підводити під хресне цілування й називати новими іменами: Людовіками, Карлами, Фрідріхами, Оттонами...» [14, с. 436]; «був певен, кожне слово його тут ловлять на льоту. І він прибув сюди для великої місії, щоб усіх людей перетягти в свою віру, під владу свого короля. Римський папа Іоанн Тринадцятий напевне ж настановить його тут архієпископом...» [14, с. 440]. Унаслідок своїх діянь Адальберт «відштовхнув од неї [Ольги] і давніх київських християн, і язичників, і варяжинів» [14, с. 444]. Та й сам змушений був рятуватися: «...яко чорний крук, вилетів з чужого дому зайда-єпископ...» [14, с. 448].

Р. Іванченко емоційна не лише як митець слова, а й як науковець, позаяк надто піднесе поціновує «західний демарш» Ольги: стверджує, що княгині вдалося зав'язати дипломатичні стосунки з Германією, створити «першу в історії Європи антиімперську коаліцію держав,

яка затримала військовий та ідеологічний наступ Візантії на європейський континент» [13, с. 34]. А в перспективі «європейська орієнтація княгині Ольги залишила помітний політичний слід у зовнішньополітичній аурі Київської держави. Стосунки із Заходом знову відновлює старший син Святослава – Ярополк...» [13, с. 35].

А. Плахонін в енциклопедичній доповіді про Адальберта Магдебурзького покладається на ті дослідження, в яких звернення Ольги до Оттона I пояснюється напругою в переговорах з імператором Візантії Романом II. «На прохання Ольги і для поширення католицизму, – говорить дослідник, – місійним єпископом до Київської Русі було призначено Адальберта Магдебурзького. Його місія <...> виявилася невдалою. У дипломатичній боротьбі з Римом Візантії вдалося втримати Давньоруську державу у сфері свого впливу» [36, с. 34].

У фундаментальному дослідженні В. Рички в історіографічному розрізі з власною аргументацією з'ясовується низка проблем і, зокрема, навернення в християнство володарки Русі. Автор, розмірковуючи про європейський вибір Києва, стверджує, що він «виявив однаково активний інтерес до обох <...> частин [європейського світу], організованих у дві імперії – західну та східну, що продовжували зберігати в собі дух універсалізму, поглиблений зв'язком зі вселенською християнською Церквою» [47, с. 144].

Саме оповідь про послів Ольги до Оттона I, уміщена під 959–962 роками в анонівному *Confinuafor Regionis*, стала, на думку вченого, засадовою підставою для інваріантного датування відвідин княгинею Константинополя [47, с. 147–148].

В. Ричка, подаючи інформативний виклад версій стосовно поїздки і хрещення княгині [47, с. 146–164], підсумовує, що, по-перше, «візантійські джерела не містять жодної згадки про навернення Ольги у християнство» [47, с. 156]; по-друге, «у науковій літературі рівноцінно представлені обидві <...> адреси хрещення княгині <...> – «київська» й «царгородська»» [47, с. 162]. На переконання професора, вони не суперечать одна одній, як це видається на перший погляд» [47, с. 162]. «Відповідно до канонів грецького Євгологія, візантійський обряд хрещення передбачав тривалий період оглашення істинами християнського вчення. Ймовірно, – припускає дослідник, – перше оглашення відбулось у Києві. Це був підготовчий ступінь на шляху до хрещення» [47, с. 162–163].

В. Ричка наголошує, що лише після сорокаденного терміну оглашення княгиня набула статусу нехрещеної християнки і могла брати участь у церковній службі й повноцінно спілкуватися з християнами. «Друге оглашення <...> Ольга, <...> – продовжує вчений, – прийняла в столиці візантійської імперії» [47, с. 163]. Як аргумент – дослідження Н. Кондаковим (1917) мініатюри в хроніці Іоанна Скилиці, що ілюструє повідомлення останнього про Ольжині відвідини Константинополя: «Ольга представлена як новохрещена християнка і почесна диякониха руської Церкви» [47, с. 163]. «Новітні джерелознавчі студії, – завершує свою версію В. Ричка, – принципово не заперечують достовірність 954/955 р. як дати хрещення княгині Ольги» [47, с. 161]. Але коли відбулося друге оглашення, тобто: коли вдруге княгиня відвідала Царгород? Чи була вповні результативна її перша гостина в ромейв?

В. Ричка впевнений, що першого разу Ольга їздила в Константинополь не задля укладення воєнного союзу чи поліпшення торговельних зв'язків із Візантією: «Княгиня насамперед прагнула прилучити Київську Русь до сім'ї християнських культурних народів тогочасного світу, безперечним сувереном якої був візантійський імператор» [47, с. 145]. Позаяк особистого хрещення для досягнення цієї мети замало, княгиня й прагнула благословення константинопольського патріархату та імператора. «Отож, – підсумовує вчений, – Ольга шукала зустріч з ним [василевсом], аби серед іншого погодити питання про майбутній статус церковної організації на Русі та місце київського великокнязівського дому у Християнському співтоваристві» [47, с. 145].

Стратегічний задум княгині не вдалося здійснити. «Очевидно, – розмірковує В. Ричка, – візантійський імператор був недостатньо поступливим <...>. Цим і була зумовлена підготовка церковно-політичної місії на Захід» [47, с. 148–149].

Причини поразки Адальберта професор убаचाє в тому, «що Константинополь, занепокоєний зближенням київської княгині з Оттоном I, завчасно потурбувався про врегулювання русько-візантійських взаємин, що й призвело до хрещення Ольги за грековізантійським обрядом під час свого другого візиту до Царгороду» [47, с. 149].

Коли ж відбувався зазначений візит, який унеможливив успіх Адальберта? В. Ричка звертається до праць своїх попередників; нагадує, що ще на початку ХХ ст. «відомий історик церкви Київської Русі Володимир Пархоменко

доводив, що після невдалого візиту 957 р. Ольга вдруге відвідала Константинополь в 960 чи 961 р. й була тут охрещена патріархом Поліектом (956–970 рр.) за участю візантійського імператора (від 959 р.) Романа II. Ось чому <...> місія, з якою прибув Адальберт на береги Дніпра наприкінці 961 р., була вже зайвою» [47, с. 149]. Зауважує на суголосності роздумів англійського дослідника Д. Оболенського: хрещення Ольги сталося навесні або влітку 960 року по смерті Костянтина VII (у відповідь на отримання княгинею люб'язного листа від новопосталого василевса Романа II). В. Ричка сприймає аргументацію цих дослідників і стверджує, що «саме під час подорожі до Константинополя [другої] відбулося остаточне навернення у християнство київської княгині Ольги» [47, с. 164].

Провідні українські релігієзнавці А. Колодний, П. Яроцький, Б. Лобовик розглядають проблему в історико-релігійному контексті. Передусім вони зауважують те, що не випадково Нестор-літописець «не оспівав належним чином діянь на честь Христа першої княгині-християнки Ольги, і весь тріумф перемоги <...> над язичництвом віддав Володимир» [15, с. 89]. Справа в тому, що «в часи Володимира Русь, як могутня, територіально більша за Візантію держава, <...> приймає християнство, не підпадаючи початково ані під яку політичну або ідеологічну залежність. Це стало предметом гордості Русі та Київського літописця <...>. Русь приймає не візантійський і не римський варіант християнства, а свій власний» [15, с. 89–90]. Указані науковці вважають упередженим майже традиційне твердження, ніби Русь прийняла християнство від Константинополя. На їхню думку, Володимир і його наступники на київському столі трималися засад первісного християнства, що його несли слов'янам солунські брати.

Принагідно вчені порушують і на сьогодні амбівалентну проблему: «...представниками якої саме – візантійської чи римської церкви – були Кирило і Мефодій, оскільки відомо про їхні контакти як з Константинополем, так і з Римом» [15, с. 92]. На думку вчених, контраверсій можна позбутися, «якщо не прив'язувати солунських братів до жодної зі сторін, а погодитися з тим, що вони шукали третій, проміжний шлях <...> – згоди обох церков на свою самостійну службу церковнослов'янською мовою. Невипадково солунські брати – вихідці з лона константинопольської церкви – запитувалися й добивалися згоди римських пап на відхилення від канонів для слов'янських церков. Уже тоді

помітний розкол церков намагалися згладити зверненням до першоджерел...» [15, с. 92].

Про які ж першоджерела йдеться? «Для кирило-мефодіївської традиції, – пояснюють учені-релігієзнавці, – характерна орієнтація на раннє християнство, вшанування апостола Павла як борця за рівноправність народів» [15, с. 92]. Ця ідея притаманна працям першого руського митрополита («Слово про Закон і Благодать») і літописця Нестора. Дослідники впевнені, що саме «орієнтацією на раннє християнство можна пояснити й таке єретичне для західної і східної церков як хрещення киян у водах Дніпра» [15, с. 92]. Автори цитованої праці вважають, що «хрещення своєї країни Володимир здійснював не під опікою якої-небудь церкви, а самостійно, керуючись ідеєю створення незалежної церкви» [15, с. 92]. Спроба кирило-мефодіївського гурту в Києві утвердити слов'янський варіант християнства мала своє продовження в Русі (Божа служба та церковна література – слов'янською мовою) [15, с. 93].

А якими ж були християнські орієнтири Ольги? Зазначені вчені називають тенденційним приєднання Київської церкви винятково або до візантійського, або до римського джерела. «Широкі дипломатичні, династичні, торговельні зв'язки Києва з усім західним світом, – аргументують вони своє судження, – не дають ніяких підстав заперечувати й релігійно-культурні контакти <...>. Місіонери західно-римської церкви Адальберт, Бруно-Боніфацій, єпископ Рейнберг, Яцек-Ґіацинт проповідували на Русі, і хоча документи засвідчують, що їхні проповіді іноді не мали успіху, це не означає, що старання всіх місіонерів були даремними» [15, с. 94]. «Тому, – підсумовують дослідники, – якщо неможливо говорити про існування на Русі ієрархії римсько-католицької церкви, про важливу роль папства в організації новостворюваної церкви, то й заперечувати її вплив також неможливо» [15, с. 94].

Автори першого тому фундаментального вітчизняного релігієзнавчого дослідження вважають, що, охрестившись, Ольга звернулася до візантійського імператора за допомогою в наверненні Русі. Проте княгиня не домовилася з василевсом, позаяк її умови були відхилені. Натомість поклик володарки Русі до германського монарха був сприйнятий і ним, і римською курією. Як вислід – місія Адальберта. Невдачу її вчені пояснюють політичними змінами в Києві: «...на князівському престолі Ольгу змінив її син Святослав, швидше всього прибічник проязичницьких сил. Він вважав, що до спільноти європейських держав Київську Русь повинно вести не християнство, а меч, економічна міць і

торгівля» [16, с. 224]. Відтак посланці папської курії спіймали облизня. Проте Рим не втратив надії, а тому «Адальберт був призначений архієпископом Магдебурзьким і створив спеціальну школу для підготовки місіонерів серед слов'ян» [16, с. 224].

Названі вчені вважають, що політичні перевороти – 882 і 964 років – були зумовлені тим, що «Аскольд і Ольга не бачили іншого способу зробити країну християнською, як за допомогою Константинополя чи Риму. Це викликало протест патріотичних сил, які вбачали в цьому загрозу самостійності своєї держави» [16, с. 224]. Тобто хрещення Русі мало відбуватися за збереження її сувереності. В цьому руслі спроба Володимира – блискуча, та не завершена; «Ярослав Мудрий, продовжуючи боротьбу за самостійність, зрештою приймає церковну зверхність Візантії, але зберігаючи при цьому економічну та політичну незалежність» [16, с. 224].

Закінчення – в наступному числі видання.

Література

1. Ариньон Ж.-П. Международные отношения Киевской Руси в середине X в. и крещение княгини Ольги / Ж.-П. Ариньон // Византийский временник. – М., 1980. – Т. 41. – С. 113–124.
2. Брайчевський М. Твори. Т. 1: Суспільно – політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі / М. Ю. Брайчевський / упоряд., передмова, наук. редагування і анотований покажчик Ю. В. Кухарука. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2004. – 72 с.
3. Вернадский Г. Киевская Русь: пер. с англ. / Г. В. Вернадский. – Тверь; М.: Леан: Аграф, 2000. – 448 с.
4. Вернадський Г. Київська Русь / Г. Вернадський // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 553–590.
5. Высоцкий С. О дате поездки посольства Ольги в Константинополь / С. А. Высоцкий // Древние славяне и Киевская Русь. – К., 1990. – С. 154–161.
6. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. 1. X–XVII ст. / І. Власовський. – Нью-Йорк, 1955. – 294 с.
7. Галаган В. Княгиня Ольга / В. Галаган // Історія України в особах: IX–XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – С. 33–39.
8. Голубинский Е. История Русской Церкви. Том I. Период первый, киевский или домонгольский. Первая половина тома [Электронный ресурс] / Е. Голубинский. – М.: Университетская типография, 1901. – 958 с. – Режим доступа: <http://www.odinblago.ru/golubinskiy/>. – Название с экрана, 02.03.2015.
9. Греков Б. Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М.: Госполитиздат, 1953. – 567 с.
10. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 1 / М. С. Грушевський / ред.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – 736 с.
11. Дорошенко Д. Короткий нарис історії Християнської Церкви / Д. Дорошенко. – Виннипе: Видання Наукового Товариства при Колегії св. Андрея в Виннипегу, 1949. – 102 с.
12. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко; передм. І. О. Денисюка. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.
13. Іванченко Р. Княгиня Ольга: На перехресті історичних доль: наук. вид. / Р. Іванченко; Київ. міжнар. ун-т. – К., 2002. – 45 с.
14. Іванченко Р. Отрута для княгині: роман / Р. П. Іванченко. – К.: Спалах АТД, 1995. – 464 с.
15. Історія релігії в Україні: навч. посіб. / А. М. Колодний, П. А. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін., за ред. А. М. Колодного, П. А. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – 735 с.
16. Історія релігії в Україні: у 10 т. Т. 1. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / редкол.: А. Колодний (голова) та ін.; за ред. Б. Лобовика. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1996. – 384 с.
17. Карамзин Н. История государства Российского: репринт. воспроизвед. издания 1842–1844 гг. в трех книгах с примечаниями. Кн. 1. Т. 1–4. / Н. М. Карамзин. – М.: Книга, 1988. – Т. 1. – С. 1–155.
18. Карамзин Н. История государства Российского: репринт. воспроизвед. издания 1842–1844 гг. в трех книгах с примечаниями. Кн. 1. Т. 1–4. / Н. М. Карамзин. – М.: Книга, 1988. – Примеч. к т. 1. – С. 1–155.
19. Карташов А. З історії Руської церкви / А. Карташов // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 221–271.
20. Крип'якевич І. Велика історія України / І. Крип'якевич // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 92–101.
21. Кузич-Березовський І. Жінка і держава. І Королева Олена-Ольга-політик, реформатор і господар Русі-України / І. Кузич-Березовський // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 102–145.
22. Леонід (Кавелін). Откуда родом была вѣлкая княгиня русская Ольга [Электронный ресурс] / о. Леонід (Кавелін) // Русская старина. – 1888. – № 7. – С. 215–224. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/bookreader/book199777/#page/30/mode/tup>. – Название с экрана, 02.03.2015.
23. Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г. Литаврін // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 311–378.
24. Лихачёв Д. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. С. Лихачёв. – М.; Л.: Акад. наук СССР, 1947. – 499 с.
25. Лотоцький О. Охрещення Ольги. Нарис історії автокефальних церков / О. Лотоцький // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 62–64.
26. Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом. Нарис історії української церкви / Г. Лужницький. – Філадельфія, 1954. – 724 с.
27. Малишевський І. Походження руської княгині Ольги Святої / І. Малишевський // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 151–203.

28. Нагаєвський І. Рівноапостольна свята Ольга-Олена княгиня й володарка Руси-України. В 1000-річчя її хрищення : іст. нарис / І. Нагаєвський. – Філадельфія : Америка, 1959. – 39 с.
29. Назаренко А. Ещё раз о дате поездки княгини Ольги в Константинополь : источниковедческие заметки [Электронный ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1992–1993. – С. 154–168. – Режим доступа : http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
30. Назаренко А. Когда же княгиня Ольга ездила в Константинополь? / А. В. Назаренко // Византийский временник. – М., 1989. – Т. 50. – С. 66–83.
31. Назаренко А. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : текстъ, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб. : Наука, 1991. – 239 с.
32. Назаренко А. Русь и Германия в IX–X вв. [Электронный ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1994. – С. 1–138. – Режим доступа : http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
33. Огієнко І. Українська Церква : нариси з історії української православної церкви : у 2 т. Т. 1–2 / І. І. Огієнко. – К. : Україна, 1993. – 284 с.
34. Пархоменко В. Древнерусская княгиня святая равноапостольная Ольга. Вопрос о крещении её [Электронный ресурс] / В. А. Пархоменко. – Киев : Типографія С. В. Кульженко, 1911. – 26 с. – Режим доступа : <http://pskoviana.ru/images/files/parhomenko/index.html>. – Название с экрана, 02.03.2015.
35. Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М. : Наука, 1968. – 472 с.
36. Плахонін А. Адальберт Магдебурзький / А. Г. Плахонін // Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1. А–В. – С. 34.
37. Повесть временных лет : материалы к практическим занятиям по истории СССР / сост. А. Г. Кузьмин. – М. : Типография МГПИ имени В. И. Ленина, 1979. – 79 с.
38. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Т. 1. До середини XVII ст. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 640 с.
39. Полонська-Василенко Н. Ольга, велика княгиня України-Русі / Н. Полонська-Василенко // Вісник : суспільно-політичний щомісячник. – Рік IX, Ч. 10 (84). – 1955. – С. 16–21.
40. Полонська-Василенко Н. Ольга, велика княгиня України-Русі / Н. Полонська-Василенко // Вісник : суспільно-політичний щомісячник. – Рік IX, Ч. 11 (85). – 1955. – С. 18–23.
41. «Похвала княгині Ольги, како крестися и добръ поживе по заповѣди Господни» Якова Мніха // Степенная книга (житіє святої Ольги) // Ричка В. Княгиня Ольга / В. Ричка. – К. : Альтернатива, 2004. – С. 225–287.
42. Приселков М. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв. / М. Д. Приселков. – СПб. : Типографія М. М. Стасюлевича, 1913. – 414 с.
43. Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга / О. Прицак // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 203–220.
44. Рамм Б. Папство и Русь в X–XV веках [Электронный ресурс] / Б. Я. Рамм. – М. ; Л., 1959. – 282 с. – Режим доступа : http://www.krotov.info/libr_min/17_r/am/m_0.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
45. Рапов О. Русская церковь в IX – первой трети XII в. Принятие христианства / О. М. Рапов. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
46. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.: Киевская Русь и исторические судьбы восточных славян. К 1500-летию Киева / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 589 с.
47. Ричка В. Княгиня Ольга / В. Ричка. – К. : Альтернатива, 2004. – 336 с.
48. Сахаров А. Дипломатія княгині Ольги / А. Сахаров // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 271–311.
49. Сахаров А. Дипломатия Древней Руси: Зарождение древнерусской дипломатии / А. Н. Сахаров. – М. : Педагогика, 1987. – 128 с.
50. Соловьев С. Сочинения : в 18 кн. Кн. 1. Т. 1–2 / С. М. Соловьев ; отв. ред. : И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев ; вступ. ст. : Н. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев. – М. : Мысль, 1988. – 797 с.
51. Титмар Мерзебургский. Хроника // Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : текстъ, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб., 1991. – С. 138–143.
52. Тихомиров М. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров ; предисл. М. Т. Белявского. – М. : Наука, 1975. – 429 с.
53. Томашівський С. Історія Церкви на Україні / С. Томашівський. – Філадельфія : З друкарні Америки, 1955. – 159 с.
54. Туптало (Ростовський) Дм. Житіє і успіння святої праведної великої княгині руської Ольги, нареченої у святому хрещенні Оленою, баби великого князя Володимира : з рукописних Четій та літописів різних зібрань коротко / Дм. Туптало (Ростовський) // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 16–34.
55. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Федорів. – Торонто, 1967. – 364 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1952/file.pdf>. – Назв. з екрану, 02.03.2015.
56. Хроника Региона Прюмского с Трирским продолжением // Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : текстъ, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб., 1991. – С. 103–109.
57. Чубатий М. Історія християнства на Руси-Україні. Т. 1 (до р. 1353) [Електронний ресурс] / М. Чубатий. – Рим ; Нью Йорк : Видання Українського католицького ун-ту, 1965. – 816 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2084/file.djvu>. – Назва з екрану, 02.03.2015.
58. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом : нариси з історії культури до початку XVIII століття [Електронний ресурс] / І. Шевченко. – Львів : Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Акад.,

2001. – 250 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ishevch/ishev.htm>. – Назва з екрана, 02.03.2015.

Iryna Diptan

**“ADALBERT’S MISSION” 961–962 IN YEARS:
AMBIVALENCE READING**

The article deals with one of the most controversial problem with the Olga’s rule – Princess’ Christian choice – in the scientists’ works of XIX–XX centuries. As a result of historiographical excursion views of researchers to the nodal aspects of the problem are revealed: the factors that have led Kiev’s Embassy to the German king, its task; the essence of “Adalbert’s mission”, its outcome; the availability or absence of the Christian vector at the ruler of Rus.

Our vision does not claim to originality, truth – it is only a result of thoughts based on reading sources and comparing the scientists’ arguments.

Firstly, for us is unconditional scientific public opinion on the authenticity and veracity of the German Latin-speaking chronicles. However, only those researchers that compare them with the Rus chronicles and Byzantine sources, are able to offer the most likely reconstruction of events.

Secondly, we stuck to the version of two princess’ trips to Constantinople: the first – in 957; the second – for Roman II rule, approximately in 960 year. It is likely that the corner problem in negotiations with basileus was a church, that is - upholding the church organization in Rus and its status. This definite unsolved problem caused the appeal to the German king.

Thirdly, the failure of Latin mission was predetermined by several factors: 1) Rus-Byzantine compromise in 960 (epistolary offers troubled by Rus-German understanding Roman II was crowned Olga’s second trip to the Bosphorus shores and christening the patriarch); 2) “Adalbert’s mission” was a trump card for Otton I, and Olga in the fight for the affection of Byzantine Empire, and the latter was quicker to keep Rus in its sphere of influence, went to some concessions to Kyiv and to confrontation with Frankfurt; 3) Olga after the official baptism because of the prevailing political concepts was perceiving herself idealized member of the royal family and was forced to renounce earlier intentions toward Latin missionary priests. Without military support of Kyiv Rus with Rus hostility Adalbert’s expedition was failed; 4) It seems unconvincing hypothesis about the coup as

a determinant of Bishop defeat, strong-willed and powerful Olga after 964 year (and it is also about 962 year) influenced the course of events; 5) it is possible that Otton’s I proposals reminded Olga Constantine VII conditions in 957 year.

Fourthly, we do not talk about the Catholic or Orthodox princess’ vector, as officially Christian church was still single. Generally those scholars who indicate Olga’s willingness to accept baptism (under favorable conditions) from Rome and Byzantine Empire are right.

Fifthly, believe that the princess was not only sought to turn Rus into the Christian faith, but also acted for the sake of it. We believe that not pagan’s prince resist but intrigues of Byzantine Empire (probably Olga had not awaited for the promised performance) prevented the Christianization of Rus. Not without Constantinople interference that unsuccessfully completed another, by Yaropolk Svyatoslavich, attempt to converse it according to the Latin rite.

Sixthly, expressing different hypothetical judgment can definitely say only that the princess had a clear Christian choice probably that her auctions with Constantinople and Rome were really the struggle to implement the ideas of primitive Christianity in Rus – the national church.

Keywords: Princess Olga, King Otto I, Emperor Constantine VII, Emperor Roman II, Christianity, Rome, Byzantine Empire, Rus.

Ирина Диптан

**МИССИЯ АДАЛЬБЕРТА В 961–962 ГОДАХ:
АМБИВАЛЕНТНОСТЬ ПРОЧТЕНИЯ**

В статье рассмотрена одна из самых дискуссионных проблем правления Ольги – христианский выбор княгини – в наследии ученых XIX–XX столетий. В результате историографического экскурса раскрыты взгляды исследователей на ключевые аспекты проблемы: причины отправки киевского посольства к немецкому королю Оттону I, его задачи; предназначение «миссии Адальберта» и ее исход; наличие или отсутствие христианского вектора у княгини Ольги.

Ключевые слова: княгиня Ольга, король Оттон I, императоры Константин VII и Роман II, Русь, Византия, Рим.

Надійшла до редакції 03.03.2015 р.

Віктор Ревезук

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА НАЦИСТІВ НА ПОЛТАВЩИНІ (1941–1943 рр.)

У статті йдеться про реалізацію освітньої політики німців на Полтавщині в 1941–1943 рр., яка зводилася до її обмеження початковою школою, частково професійними училищами і повного знищення вищих навчальних закладів.

Ключові слова: німецький окупаційний режим, початкова школа, професійна освіта, відвідування й успішність учнів, підручники, Полтавський педагогічний інститут, українські націоналісти.

В умовах німецької окупації окремі вчителі-патріоти, які не сприймали комуністичного режиму, спробували відродити національну українську школу на Полтавщині, яка б виховувала в дітей любов до Вітчизни та почуття національної гідності. Вони сподівалися, що німці прийшли в Україну як визволителі і сприятимуть національному відродженню краю. Справжня суть нацистської ідеології та практики її втілення на окупованих землях України була для них тоді не відомою.

Із кінця жовтня 1941 р. на шпальтах обласного часопису «Голос Полтавщини» анонімним автором почала друкуватися концепція вільної від комуністичних догм української національної школи. Аналіз її основних засад дає підставу стверджувати, що автором концепції був видатний український педагог Григорій Ващенко, який у часи окупації залишився в Полтаві.

На протигагу радянської школі, яка відривала дітей від рідного ґрунту, вбивала в них любов до України, прищеплювала лицемірство та ненависть до класових ворогів, українські освітяни, на думку автора, мають будувати школу національну не лише за формою, але й за змістом. «Школа, – стверджував автор, – мусить озброювати нашу молодь науковими знаннями, потрібними для будовання нового життя, озброювати її науковим світоглядом і технічними навиками, потрібними для сільського господарства, промисловості і торгівлі. Разом із тим вона мусить виховувати у молоді високу національну свідомість, твердість волі і характеру, принциповість, ретельність і наполегливість в роботі, чесність і дисциплінованість, високу культурність у особистому та громадському житті, цілковиту відданість громадській справі» [2, 1941. – 26 жовтня].

© В. Ревезук, 2015

У розвиток названої концепції в «Голосі Полтавщини», формальним редактором якої вважався Г. Ващенко, була опублікована редакційна стаття під назвою «Про українську школу», що ставила перед освітянами низку завдань, успішне вирішення яких забезпечувало б будівництво української національної школи. Насамперед потрібно було визначити характер і завдання школи, розробити навчальні плани і програми, упорядкувати навчальні приміщення та забезпечити школи підручниками і вчителями-патріотами. «Перша вимога до нашої школи, – говорилося в статті, – щоб вона служила інтересам свого народу, була справді національною українською школою» [2, 1941. – 2 листопада].

Через декілька днів ця ж сама газета опублікувала основні засади навчальних планів «елементарної» української школи, яка була розрахована на вісім років навчання і базувалася на класичних принципах західноєвропейської і національної педагогіки. Від змісту наук, говорилося в статті, що їх діти вивчатимуть у школі, залежить їхній світогляд, а від послідовності у вивченні – систематичність, ґрунтовність і тривалість знань. До навчальних планів національної школи мали входити основні елементи гуманітарних (мова, література, історія), природничих (природознавство та географія) і математичних (арифметика, алгебра, геометрія) наук. Із першого і до останнього року навчання в школі як обов'язкові предмети вводилися уроки фізичного виховання, малювання, співи з музикою та ручна праця. Дотримуючись традицій національної освіти в минулому, до навчальних планів увели й Закон Божий. «Учбовий план, – говорилося в статті, – мусить забезпечити національний характер освіти й виховання в українській школі». Тому вивченню української мови і літератури, історії та географії надавалося пріоритетне значення [2, 1941. – 9 листопада].

Будівництво національної української школи було одним з основних завдань похідних груп ОУН, які слідом за німецькими військами вирушили в Наддніпрянську Україну. Кременчуцький відділ народної освіти очолив П. Швидь.

Він розробив і розіслав восени 1941 р. «Правила внутрішнього розпорядку в новій українській школі», згідно з якими національна школа «створюється на основі вільного життя українського народу і пройнята ідеями національного відродження та розвитку». Навчання дітей від 7 до 14 років було обов'язковим. Над входом до школи мав доконечно висіти український герб – Тризуб, а в кожному класі – ікони та портрети визначних діячів українсько-національно-визвольного руху, рушники і патріотичні гасла з тим, «щоб зовнішній вигляд української мови пробуджував і виховував національні почуття». Уроки мали починатися і закінчуватися молитвою. Від учнів вимагалось бути дисциплінованими, ввічливими, поважати батьків, учителів, старших за віком та один одного. При вході до класу вчитель вітався з учнями словами: «Слава Україні!» Діти мусли відповідати: «Героям слава!» Отже, члени похідних груп ОУН, а разом з ними і вчителі-патріоти, хотіли запровадити в школах традиційне вітання українськими націоналістів. Успішність учнів, як і за радянських часів, оцінювалася за п'ятибальною системою [3, Ф. Р – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 18].

У перші місяці німецької окупації, коли політика нацистів в освітній царині ще не почала реалізовуватися, в небагатьох школах Полтавщини, які на свій ризик розпочали роботу, навчання справді мало національний характер. Крім обов'язкових портретів Гітлера, на стінах висіли портрети Т. Шевченка, І. Франка, а також М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, А. Мельника та інших діячів українського визвольного руху, які привезли на Полтавщину члени похідних груп ОУН. При вході до шкільних приміщень можна було бачити український герб. Першими піснями, які діти почали вивчати в школі, були національний гімн «Ще не вмерла Україна» та шевченківський «Заповіт».

Проте сподівання українських патріотів на те, що в умовах німецької окупації можна відродити національну школу, виявилися такими ж марними, як і надії на створення Української держави. Багато шкіл, особливо в містах, на початку окупації були зайняті німецькими військами і перетворені на казарми, а ті, які розпочали заняття, закрилися, позаяк на їхнє існування не було дозволу від німців. Не було ні навчальних програм, ні підручників, які б відповідали реаліям «нового порядку». Лише в кінці 1941 р. німецькою владою були затвержені програми для початкових, так званих народних, шкіл (існування всіх інших навчальних закладів не дозволялося), які діяли на території Київ-

ської генеральної округи, до складу якої входила і Полтавщина. Використання української національної символіки в школах було заборонене. Діти мали навчитися читати, писати, засвоїти елементарні знання з української мови, знати чотири арифметичні дії, правила дорожнього руху, те, що столицею Третього рейху є Берлін, та ін.

Із курсу арифметики в першому класі учні мусли засвоїти дії до 100, у другому – до тисячі, у третьому вивчити дробі, в четвертому – додавати й віднімати на рахівниці. Українська мова мала вивчатися протягом усіх чотирьох років. У багатьох містах і селах Полтавщини з ініціативи населення у школах було запроваджено вивчення основ християнства. У полтавських школах Закон Божий почали вивчати з 15 квітня 1942 р.

У народних школах також уведився курс «Вітчизнознавства», який був розрахований на два роки, вивчався у 3-му та 4-му класах і складався з 18 тем. У третьому класі передбачалося вивчення таких тем: «Україна – наша Вітчизна (її природа і багатства, сучасне і минуле життя)»; «Наша родина (склад, обов'язки родини, побут наших предків)»; «Рідна оселя (гігієна житла і побуту, житло)»; «Садівні культури (городні культури, городні шкідники, шкідники саду, пасіка)»; «Свійські тварини (захворювання і захист тварин)»; «Пори року, Різдво і Новий рік»; «Звичаї та обряди, народний календар, хрещення Русі». У четвертому класі діти вивчали географію України, виникнення України-Руси, гори та горби, ріки, моря та ставки, Великдень, весняні роботи, ліси України, лікарські рослини, гриби, луки і степи, польові культури, побут і заняття українців, знаряддя праці, шляхи сполучення, головні міста України, друзі і вороги нашої Вітчизни, Совети – найзліший ворог українського народу, Німеччина – визволителька українського народу [3, Ф. Р – 2701. – Оп. 1. – Спр. 616. – Арк. 1–3].

Отже, з програми курсу «Вітчизнознавство» лише дві останні теми мали ідеологічне навантаження; решта – давали елементарні знання про історію, географію, природу та господарські заняття українців і мали виховувати в дітей почуття любові до рідної землі. Достеменно не відомо, хто складав програму цього курсу, але своїм змістом вона сприяла патріотичному вихованню дітей.

Одночасно формувалися й органи управління освітніми закладами. Полтавський міський відділ освіти очолила Фріда Тірель – учителька німецької мови середньої школи № 2, етнічна німкеня (фольксдойч). Заступником у неї

з жовтня 1941 р. до вересня 1942 р. був Сергій Якович Логошко – уродженець села Кейбалівці Пирятинського повіту.

Напередодні радянсько-німецької війни він працював учителем математики і фізики Полтавського дорожньо-механічного технікуму. 1943 р. із німцями не втік і був засуджений 1945 р. за співпрацю з окупантами на 10 років тюремного ув'язнення – стандартний термін за такими звинуваченнями. На волю вийшов 1955 р. зовсім хворим і невдовзі помер, говорив, що судили невинного [7]. У міському відділі освіти працювали Іван Єлифанович Михайленко – чоловік Ф. Тірель, до війни – викладач Полтавського сільськогосподарського інституту, інспектор шкіл, складав для них навчальні програми; Федір Іванович Пошивайло й О. Кустолян – викладачі Полтавського педагогічного інституту, інспектори шкіл.

Національна школа, що відроджувалася в умовах окупації зусиллями вчителів-патріотів, потребувала і нових підручників. До їх складання долучилися й учасники похідних груп ОУН-мельниківці. На початку грудня 1941 р. вони скликали нараду причетних до освітньої справи вчителів, на якій були присутні Г. Ващенко, О. Дигас, Ф. Пошивайло, І. Ребро, А. Багмет, В. Мигаль та ін. Її учасники обговорили перспективи написання підручників для українських початкових шкіл, які б виховували в дітей патріотичні почуття і водночас відповідали вимогам окупантів, та утворили дві комісії. Одна працювала над написанням української читанки, інша – задачника з математики для початкової школи. Їхніми зусиллями на початку 1942 р. вперше в Україні в умовах німецької окупації було видруковано український буквар, читанку для 1–4 класів, підручники з української та німецької мов, шкільний збірник українських пісень.

У фондах Державного архіву Полтавської області збереглися лише окремі з названих підручників, зокрема «Рідне слово» (український буквар для початкової школи), складений О. Кустоляном із допомогою полтавських учителів Гармаша, Голубицької, Горєва і Гревцова. Наклад підручника був доволі значним як для того часу – 10 тисяч примірників. Методичну допомогу авторам букваря надавали відомі вчителі-методисти Ф. І. Пошивайло та І. Є. Михайленко. Підручник був позбавлений будь-якого політичного забарвлення і своїм змістом мав прищеплювати дітям любов до рідної землі, природи, української мови і культури. Вміщені в ньому коротенькі оповідання, прислів'я і приказки були близькими і зрозумілими дітям.

Вивчаючи буквар, вони знайомилися зі збірками праці, тваринним і рослинним світом України, з основами християнської моралі. В підручнику подавалися і короткі відомості про сусідні з Україною держави. В оповіданні про Німеччину підкреслювалася лише працьовитість, дисциплінованість, прихильність до порядку та інші чесноти німців. Ні про Гітлера, ні про нацистську ідеологію мови не було.

У лютому 1942 р. у напівзруйнованому приміщенні полтавської друкарні вийшла друком читанка для другого класу, яку підготував Ф. Пошивайло. У передмові до неї автор писав: «Ми навмисне не затуркуємо дитячу голівку передчасними соціально-політичними міркуваннями і реляціями». Матеріали для читання були підібрані з виданих за дорадянських часів підручників для українських шкіл Б. Грінченка, Білоусенка, Лубенця та Черкасенка. Дещо було взято також із білоруських та російських читанок. Частина текстів написав сам упорядник. Добираючи матеріали для читанки, автор прагнув, щоб вони були доступними й цікавими для дітей, виховували в них любов до України, життєрадісність, пошану до батьків і старших за віком. Ф. Пошивайло хотів, за його словами, «дитині повернути її дитинство». Читанка мала такі розділи: у школі і вдома, серед людей, серед тварин, пори року, інші краї. Вона містила також короткі відомості про географію та історію України, її святі місця, життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка, звичаї та обряди українського народу. У підручнику було вміщено багато колядок, щедрівок, веснянок, а також текст національного гімну «Ще не вмерла Україна». Отже, позбавлені ідеологічних нашарувань, обидва підручники вчили дітей доброти, виховували їх на засадах загальнолюдських цінностей і моралі.

У серпні 1942 р. вийшов друком підручник німецької мови для дітей та дорослих тиражем 30 тисяч примірників, а в Пирятині накладом місцевого часопису «Рідна нива» та за сприяння осередку «Просвіти» було видано збірник поезій Олександра Олеся. Передмову написав упорядник Іван Сенько. Книжечка мала 88 сторінок, містила 35 поезій і була розрахована на молодь [9. – 1943. – 27 травня].

Із метою підготовки вчителів до роботи в національній школі в окремих регіонах Полтавщини були влаштовані спеціальні курси, на яких освітяни знайомилися з основними засадами української народної педагогіки, новими навчальними програмами та планами. 10 листопада 1941 р. Кремнчуцький районний відділ народної освіти провів семінар з історії України,

української мови та літератури, а незабаром і двотижневі курси для вчителів, на яких понад сто освітян прослухали лекції з історії України, всесвітньої історії, методики викладання української та німецької мов і математики. Особливий інтерес вчителів викликали лекції з української етнографії та фольклору, які прочитав директор Кременчуцького краєзнавчого музею, учасник похідної групи ОУН К. Корольчук. Міська управа виплатила кожному слухачеві по 150 крб. [4. – 1941. – 21 листопада].

Такі ж двотижневі курси для вчителів 16 грудня 1941 р. розпочали роботу і в Полтаві. Лекції на них прослухав 291 освітянин, включаючи 98 учителів із сільських шкіл області. Проте спроби українських патріотів відродити в умовах німецької окупації національну школу були приречені на провал. У Полтаві до кінця 1941 р. всі шкільні приміщення були зайняті під казарми для німецьких вояків. Тому близько 300 учителів, щоб вижити, працювали на збиранні врожаю в громадських дворах (колгоспах). Лише в січні 1942 р. після ремонту в місті відкрилося кілька шкіл. У Кременчуці у зв'язку зі швидким просуванням фронту на схід школи були звільнені німцями раніше й розпочали навчання у грудні 1941 р. Багато формально відкритих шкіл через відсутність палива протягом зими 1941–1942 рр. не працювали. На цей час повною мірою почала здійснюватися освітня політика нацистів, яка стала частиною загального плану колонізації та духовного поневолення українського народу.

Приблизний обсяг знань для слов'ян визначив особисто Гітлер: «У кращому разі їм можна дозволити вивчити не більше ніж значення дорожніх знаків. Вивчення географії має бути обмежене одним реченням: столиця Рейху – Берлін. Математика і подібні до неї науки взагалі не потрібні».

Створювати самодіяльні дитячі організації в школах не дозволялося. Заборонялося також використовувати підручники, навчальні посібники та плани радянської школи. Мовою навчання дітей мала бути українська. За браком підручників, які б відповідали «новому порядку», використовували і старі радянські, але з них виривали або заклеювали чи зафарбовували чорнилом сторінки, які нагадували комуністичне минуле. Учителів попередньо перевіряли на лояльність до окупантів. У школах повсюдно не вистачало зошитів, олівців тощо. Діти писали на старих газетах, а замість чорнила використовували сік бузини та інші заміники. Багато дітей із різних причин (відсутність одягу, взут-

тя, робота з батьками по господарству) школу не відвідували.

Конкретні завдання директивного і методичного змісту стосовно освітньої політики нацистів публікувалися в педагогічних інформаційних бюлетнях, які видавалися німецькими відділами пропаганди. В одному з них (відповідальний за випуск – зондерфюрер Вайс) говорилося, що головним завданням народних шкіл є «виховувати порядність і пошану до визволителів – Великого німецького народу» [7, 1942. – № 1. – С. 4]. У школах дітям нав'язувалася нацистська ідеологія, як раніше комуністична, і провідниками її мали стати вчителі, робота яких була поставлена в жорсткі рамки окупаційної політики. Керівник відділу освіти Великобагачанського району М. П. Харченко на нараді вчителів говорив, що «робота школи буде аполітичною, але відповідатиме новому державному укладу, який вона повина підтримувати» [3. – Ф. Р. – 2701 – Оп. 1. – Спр. 616. – Арк. 4].

Ще більш відверто ставив завдання перед освітянами голова Новосанжарської районної управи Г. Коряк. У наказі від 20 серпня 1942 р. він зобов'язав відділ народної освіти «ознайомити вчителів з основними принципами націонал-соціалістичного виховання, яке в першу чергу в систему виховної роботи вкладає виховання молоді в дусі реального здорового ідеалізму» [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 8].

Початкова освіта оголошувалася німцями обов'язковою для українських дітей і досягалася, як і вся окупаційна політика, методами насильства і терору. За неявку до школи або пропуски занять без поважних причин батьків нещадно штрафували. Відповідно до наказу Хорольського гебітскомісара від 20 травня 1943 р. на батьків, які порушували розпорядження про обов'язкове навчання дітей, перший раз накладали штраф у розмірі 50 крб., другий – 100 крб. [2. – 1942. – 22 червня].

У квітні 1942 р. староста Зінківського району оштрафував шістьох жителів Яновщини, які з причин відсутності одягу та взуття не послали своїх дітей до школи, по 200 крб. кожного [3. – Ф. Р. – 244. – Оп. 1. – Спр. 39 – Арк. 119]. Подібні штрафи накладала окупаційна влада і в інших районах Полтавщини, але, незважаючи на суворі покарання, значна частина українських дітей залишалася поза школою.

Протягом першого року окупації більшість початкових шкіл Полтавщини відновили свою роботу. У Полтавському районі працювало 72 початкові школи зі 166 класами, у яких із 8258 дітей шкільного віку навчалася близько

4 тисяч. У Кременчуцькому районі діяло 37 шкіл (3942 учні), Миргородському – 47 шкіл (12096 учнів), Диканському – 32 школи (2548 учнів), Нехворощанському – 28 шкіл (3437 учнів), Покровобагачанському – 27 шкіл (1589 учнів) і т. ін.

Деякі школи Полтавщини розпочали роботу лише в останній рік німецької окупації. Шинківська початкова школа Покровобагачанського району згідно з розпорядженням інспектора шкіл Хорольського гебітскомісаріату К. Х. Сабадиря відкрилася 1 травня 1943 р. Раніше в школі стояли німецькі вояки, і для її опалення спалили частину парт, шкільний паркан і одну шкільну дошку. Потім у школі на прохання пастви відкрили церкву. Відтак для занять у школі залишилася лише одна кімната та сім парт на 23 учні (20 із них ходили до першого класу, а троє – до другого). Частина учнів на уроках або стояли біля стін, або сиділи на підлозі. Не було ні підручників, ні зошитів, ні унаочнень. На хуторі налічувалося 40 дітей шкільного віку, але частину з них батьки не пустили до школи, тому що не було громадського пасовища і кожна дитина пасла свою корівку. Вчителі навчали дітей лише читати, писати літери, лічити спочатку до десяти, потім до двадцяти, додавати й віднімати [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 3].

Подібна ситуація спостерігалася і в Бочковській початковій школі цього ж району. У ній у трьох класах навчалася 81 дитина з хуторів Бочки, Усильківщини, Ковтунів, Ромодана і Великої Долини. Школа відкрилася також 1 травня 1943 р. і припинила роботу 19 липня. Вона мала три класні кімнати, учительську і дві сімейних квартири для вчителів Г. П. Ковтун і С. С. Самінько. У школі налічувалося 20 парт, два столи, відро, кухоль і драбина. Не було ні підручників, ні зошитів, ні канцелярських приладь. Дах у школі був дірявим і протікав під час дощу, тому доводилося підставляти відра. Заняття відбувалися у дві зміни, позаяк не вистачало парт і було лише дві класні дошки [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 1]. Нерідко вчителі проводили уроки у власних помешканнях. Незважаючи на несприятливі умови ворожої окупації, багато вчителів виявилися справжніми подвижниками освітньої справи. Про декого з них у фондах Державного архіву Полтавської області збереглися короткі біографічні дані.

Ольга Степанівна Дьяконенко народилася 1891 р. у селі Бірки Зіньківського повіту в сім'ї селянина середнього достатку. 1920 р. закінчила Полтавський учительський інститут, працювала вчителем природознавства в Бірківській середній школі. 1937 р. під час улаштованого Сталі-

ним «великого терору» енкаведисти заарештували її брата Степана – вчителя Романівської школи, а 1938 р. – другого брата Івана – вчителя Бірківської школи. Обидва пропали безвісти. 1940 р. О. С. Дьяконенко тричі викликали на допит як сестру «ворогів народу» і зрештою позбавили роботи. Після приходу німців її призначили завідувачкою початкової школи № 1 у Зінькові [3. – Ф. Р. – 2701. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 25].

Василь Трохимович Таран народився 1913 р. в селі Андріївці (нині Машівського району) в сім'ї селянина-середняка. Село було бідним, заможних селян було мало, але план із «розкуркулення» під час суцільної колективізації сільського господарства потрібно було виконувати, тому його батька 1930 р. зарахували «підкуркульником» і репресували. Того ж року В. Т. Таран закінчив Червоноградський педагогічний технікум, а 1936 р. – заочно – Ворошиловградський учительський інститут і відразу ж вступив на третій курс заочного відділення Полтавського педагогічного інституту. До призову до Червоної армії в 1939 р. працював учителем на Донбасі, а на початку війни повернувся на свою малу батьківщину. 1943 р. його призначили завідувачем Красногірської початкової школи Машівського району [3. – Ф. Р. – 2350. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 56].

Успішність учнів, як і відвідування ними школи, залишалися низькими. У перших класах Кременчуцького району вона становила 59 відсотків, у других – 65, третіх – 62, четвертих – 53. У Зіньківському районі – відповідно 61, 65, 68 і 67 відсотків. У Машівському районі із 1082 записаних до школи учнів відвідувало її, та й то нерегулярно, лише 877 осіб. Повсюдно не вистачало підручників, зошитів, олівців тощо. Батьки змушені були збирати з-поміж себе гроші, щоб придбати хоч якісь письмові приладдя. У Карлівському районі 1942 р. у такий спосіб було зібрано 19230 крб. [3. – Ф. Р. – 2549. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 59].

Частина дітей із різних причин залишала школу, не одержавши навіть початкової освіти. Так, у Зіньківському районі протягом 1942–1943 навчального року з перших класів вибуло 100 учнів, із других – 41, третіх – 104, четвертих – 107. Відвідування учнями уроків становило відповідно 61, 61,1, 52,5 і 47,1 відсотка [3. – Ф. Р. – 2549 – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 7, 13, 43].

Навіть відкриті з дозволу німців початкові школи працювали нерегулярно: взимку вони не опалювалися, а з настанням весни дітей періодично залучали до польових робіт. Серед навчального року школи могли зайняти під ка-

зарми німецькі вояки. Наприклад, Климівська початкова школа Карлівського району працювала з 1 вересня до 5 листопада 1942 р. і з 3 квітня до 10 червня 1943 р. (116 робочих днів). У Мар'янівській школі заняття відбувалося також із великими перервами, і протягом 1942–1943 навчального року вона працювала 106 днів. Федорівська початкова школа не працювала взагалі, тому що в одному приміщенні стояв німецький підрозділ, а до другого через зруйнований міст через річку не було доступу дітям. У Машівському районі регулярні заняття в школах відбувалися лише протягом трьох місяців. Тому навчальні програми не виконувалися й діти з класу в клас не переводилися.

Українська початкова школа в умовах німецької окупації мусила виховувати з дітей покірних і безвідмовних рабів Третього рейху. З цією метою окупанти вимагали, щоб учителі насаджували в школах атмосферу страху і терору, а порядок підтримували за допомогою фізичних покарань. Про це відверто говорилося в «Педагогічному інформаційному бюлетені», який видавався в Полтаві (відповідальний за випуск зондерфюрер Марко): «Особливо тепер у воєнний час, як засіб підтримати дисципліну, учитель застосовує метод фізичного впливу на недисциплінованого учня. Цього вимагає час. Тілесні покарання іноді бувають необхідні. <...> Від ляпаса по щоці ніхто не вмере, так само не коштуватиме життя, якщо вдарити учня ковніською. Хлопці при грі терплять більший біль» [8. – 1943. – 15 травня].

Окупаційна влада часто практикувала примусову працю дітей, постійно чи періодично залучала їх до виконання різноманітних сільськогосподарських робіт. Згідно з розпорядженням гадяцького гебітскомісара по закінченню навчання в школі діти зобов'язувалися два дні на тиждень працювати на громадських дворах: полоти, збирати овочі, гусінь, лікарські рослини тощо. У школах Хорольського гебіту навчання в школах у травні 1943 р. тривало лише до 10-ї години ранку, а потім учні під керівництвом учителів протягом шести годин збирали довгоносики на бурякових плантаціях.

Учні 1–2 класів Гонтарівської початкової школи протягом літа 1943 р. працювали по два дні на тиждень на прополюванні цукрових буряків, збиранні колосків на стерні, лікарських рослин і довгоносики, а учні 3–4 класів – по шість годин щодня. Крім сільськогосподарських робіт, учнів залучали також до збирання утильсивини.

Робота шкіл перебувала під повним контролем окупаційної німецької адміністрації, яка на

свій розсуд диктувала умови і зміст навчання, безцеремонно втручалася в навчальний процес і в будь-який час могла його припинити. Так, згідно з розпорядженням Хорольського гебітскомісара, з 22 вересня 1942 р. заняття в школах без пояснення причин були перервані на невизначений термін. Учителі й завідувачі шкіл із 30 вересня вважалися звільненими з роботи [3. – Ф. Р. – 2701. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 3].

Заробітна плата педагогічних працівників залишалася практично на рівні радянських часів. Залежно від кількості учнів у класі вчитель одержував від 300 до 400 крб. Доплата за стаж роботи складала: понад 5 років – 25 крб., понад 10 років – 50 крб., понад 20 років – 70 крб. Завідувачам шкіл також доплачували залежно від контингенту учнів від 50 до 150 крб. Так, зарібок завідувача Веприцької початкової школи Гадяцького району становив 540 крб., а вчителів – 325, 360 і 420 крб. [3. – Ф. Р. – 2434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 14].

Початковою школою були охоплені лише діти, хоч і далеко не всі, віком до 11–12 років. До Німеччини примусово забирали молодь, починаючи з 16 років. Решта підлітків була залишена сама на себе. Більшість із них допомагали батькам по господарству: працювали на городі, заготовляли паливо, займалися роздрібною торгівлею, жебракували тощо. У своїх спогадах В. Котляр навів кілька прикладів, які характеризують ставлення окупантів до дітей.

У травні 1942 р. на схилах Монастирської гори підлітки пасли кіз і корів (без них під час окупації прожити було важко) і бавилися в «камініці». Корова 13-річного Толі Мороза зайшла надто далеко, і він побіг за нею, схопив за мотузку і почав забивати в землю пакілець, як раптом упав. Діти подумали, що це була частина якоїсь гри. Вони почали гукати, але Толя не відкликався, а коли діти підійшли ближче, то побачили, що він увесь у крові. Діти перелякалися і почали кликати дорослих, які констатували смерть підлітка. Вбити його міг тільки снайпер з монастиря заради тренування або з цікавості. Під час окупації в Хрестовоздвиженському монастирі в Полтаві розташовувалася німецька школа, де готували диверсантів для підривної діяльності в радянському тилу.

Інший випадок. Улітку того ж року в спекотний день підлітки купалися на Ворсклі. Вони ледве навчилися плавати. Через дитячу сварку, а більше через сором'язливість, дівчатка вирішили купатися окремо від хлопчиків. На свою біду Алла Бордюг і Галя Сальська потрапили в ковбаню і почали тонути. Їх урятували німецькі солдати середнього віку, які також купалися

неподалік. На слова подяки Алли Бордюг один із німецьких вояків засміявся, погладив її по голівці і підняв руки вгору, показавши жестом: «Рости велика!» Тобто, ставлення німців до дітей залежало від того, наскільки вони залишалися людьми чи були нацистами [5, с. 179–180].

У найгіршому становищі перебували дітисироти, позбавлені батьківської опіки. В окремих районах області для них були створені дитячі притулки, які утримувалися коштом управ. У Полтаві існувало три сирітські будинки, в яких перебувало близько 400 дітей віком до 14 років. Для дітей репресованих радянською владою громадян та для дітей із багатодітних родин міська управа відкрила окрему їдальню, де харчувалося понад 300 осіб. У Лубнах їдальня для дітей-безбаченків віком від 5 до 12 років мала обслуговувати 700–800 осіб, але у зв'язку з недостатнім фінансуванням у ній харчувалося не більше 200 осіб. Обід із трьох страв коштував 3 карбованці.

Не припиняв роботу і Ковалівський дитячий будинок, де виховувалося понад 100 дітей-сиріт, частина яких були інвалідами з дитинства. В ньому працювали дві майстерні, де вихованці-дівчатка навчалися художній вишивці, крою та пошиттю одягу, а хлопчики – ремонту взуття та лозоплетінню. 4 серпня 1942 р. у Пасківці відкрився другий у Полтавському районі дитячий будинок із початковою школою при ньому. Велику допомогу в їхньому утриманні, зокрема продуктами харчування, надавали місцеві жителі.

Значно менших утрат, порівняно із загальноосвітніми, зазнали в часи окупації професійні, передусім сільськогосподарські, школи та технікуми. Це пояснюється тим, що німці приділяли особливу увагу сільському господарству України. Для того, щоб узяти якнайбільше продовольства для Німеччини, потрібна була не просто дармова, а кваліфікована робоча сила, насамперед спеціалісти середньої ланки, яких мали готувати сільськогосподарські школи різного профілю. Значну допомогу в організації навчального процесу в них надали відомі харківські вчені (всього близько 50), які, рятуючись від голоду, переїхали на початку 1942 р. до Полтави. Керівником об'єднання сільськогосподарських навчальних закладів Полтавської області, яке входило до тресту державних маєтків (колишніх радгоспів), став А. Фере.

Анатолій Едуардович Фере – за національністю українець із неукраїнським прізвищем – народився 1893 р. в Миргороді в сім'ї службовців. Навчався в Полтавській юнацькій гімназії, а після 6 класу – у Московському середньому

сільськогосподарському училищі, яке закінчив 1912 р. Наступного року вступив до Новоолександрівського сільськогосподарського інституту, але на початку Першої світової війни був мобілізований на військову службу і направлений на навчання до Одеського артилерійського училища, по закінченню якого в 1916 р. отримав військове звання прапорщика. Після більшовицького перевороту 1917 р. пристав до «революційної армії» Ремньова і разом із нею брав участь у першій агресії радянської Росії проти України. У період Гетьманщини А. Фере воював проти німців у партизанському загоні під командою К. Матяша. Під час другої більшовицької агресії служив у Костянтиноградському і Лубенському повітових комісаріатах, а коли в Україну прийшла Добровольча армія А. Денікіна, перейшов на нелегальне становище і під прізвищем А. Баранський працював конторником у Чалівському лісництві під Полтавою. Після остаточного утвердження комуністичного режиму в Україні А. Фере працював у системі Наркомпроду УРСР та інших радянських бюрократичних радянських установах, пов'язаних із переробкою сільськогосподарських продуктів. 1932 р. – після закінчення Київського зоотехнічного інституту – перейшов на наукову роботу, з 1937 р. працював старшим викладачем і завідувачем кафедри сільськогосподарських дисциплін Полтавського інституту інженерів сільськогосподарського будівництва. 1939 р. захистив кандидатську дисертацію і здобув наукове звання доцента. У зв'язку з давнім захворюванням на тиф мав проблеми зі здоров'ям, тому мобілізації до Червоної армії не підлягав. Напередодні приходу німців перебував на лікуванні в Полтаві, де його і застала окупація.

Заступником А. Фере був харківський професор Григорій Помаленький – уродженець села Миропілля Харківської губернії (нині – Сумська область). У міжвоєнний час він працював ученим секретарем Українського інституту прикладної ботаніки, завідувачем кафедри і деканом педагогічного відділення Харківського сільськогосподарського інституту. До української справи Г. Помаленький долучився ще студентом Московського сільськогосподарського інституту: брав активну участь у роботі українських драматичних гуртків та народних хорів. За звинуваченням в українському націоналізмі («мазепинстві») неодноразово зазнавав репресій від царської влади. У добу Української революції 1917–1921 років разом з академіком М. Сумцовим, Г. Хоткевичем, професорами Синявським і Плевако працював у харківській «Просвіті», часто виступав на народних зібран-

нях і в робітничих клубах, пропагуючи українську національну ідею. Під час денікінщини був заарештований за звинуваченням у малоросійському сепаратизмі.

Великий вплив на формування світоглядних позицій Г. Помаленького мав його двоюрідний брат Гнат Михайличенко – музикант, письменник, художник і громадський діяч. У вищих навчальних закладах Г. Помаленький завжди читав лекції українською мовою, а тому перебував під підозрою «компетентних органів» комуністичного режиму. Вперше йому довелося мати справу з чекістами 1925 р., коли був закритий журнал «Молодий дослідник», який він редагував. 1927 р. за участь у видавництві «Рух» перебував під слідством у Харківському відділенні ДПУ, а 1930 р. заарештовувався в справі Спілки визволення України, але судової розправи уникнув. У часи «великого терору» другої половини 1930-х років знову потрапив під підозру органів НКВС, але й цього разу не був репресований.

У листопаді 1941 р. у Харкові з ініціативи похідних груп ОУН (мельниківців) виник Український громадський комітет, і Г. Помаленький долучився до його роботи в секції земельних справ, а після розгрому німцями комітету працював завідувачем агрономічного відділу Харківської земельної управи. Голодне життя в Харкові змусило його разом із сім'єю переїхати в січні 1942 р. до Полтави [1. – Спр. 18299. – Арк. 12–54].

До складу обласного об'єднання сільськогосподарських навчальних закладів уходили науково-дослідні інститути свинарства і кормів, Веселоподолінська селекційна станція і сільськогосподарські технікуми: – Лубенський, Золотоніський, Хомутецький, Березоворудський, Андріївський, Писаревський і Полтавський, у яких навчалася понад тисяча студентів.

Наприкінці лютого 1942 р. на базі Полтавського сільськогосподарського інституту відкрилася школа із трирічним терміном навчання, яка мала готувати агрономів і зоотехніків. Директором школи німці призначили професора Василя Івановича Упорова. Народився він 1879 р. на Уралі, освіту здобував також у Росії. До Полтави переїхав у 1930-х роках, коли в місті відкрився інститут інженерів сільськогосподарського будівництва, працював там професором. Будучи керівником сільськогосподарської школи до останнього дня її існування, ніяких самостійних рішень не ухвалював, позаяк над ним стояв німецький «шеф» – зондерфюрер Дайтмер. Слухачами школи стали колишні студенти сільськогосподарського і педагогічного

інститутів – усього близько 250 осіб, переважно дівчата. У вересні 1942 р. на перший курс школи було прийнято ще 64 студенти. Викладачами працювали шість професорів, два доценти, два старших викладачі і два асистенти. Навчання в школі проходило за німецькою методикою, але майже всі навчальні предмети викладалися українською мовою. Напередодні повернення радянської влади в 1943 р. школа зробила єдиний випуск слухачів: її закінчив 51 студент [3. – Ф. Р. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 3–4].

У Зінцях під Полтавою продовжував діяти лісовий технікум – єдиний навчальний заклад такого профілю на Полтавщині (директор – Савва Андрійович Постригань). Учителем української мови, літератури і діловодства в ньому працював Григорій Антонович Нудьга – уродженець села Артюхівки Роменського повіту. 1931 р. він закінчив Гадяцький педагогічний технікум, після – два роки вчителював за направленням в Одеській області та у своєму селі. 1933 р. вступив на літературний факультет Харківського державного університету, а через два роки перевівся до Київського університету. Після його закінчення викладав історію української літератури в Полтавському педагогічному інституті. Одночасно вивчав життєвий шлях та родовід І. П. Котляревського. На жаль, це дослідження не було завершено, тому в кримінально-слідчій справі збереглися лише фрагменти його наукових пошуків. 1940 р. Григорій Нудьга при Київському державному університеті склав іспит на кандидата філологічних наук.

У липні 1941 р. Г. Нудьгу мобілізували до Червоної армії, але направили не на фронт, а в 95-й робочий батальйон, бійці якого виконували вантажно-розвантажувальні роботи. У березні 1942 р. його перевели до діючої армії, а в кінці квітня під Балаклавою він потрапив до німецького полону і був направлений до концтабору на Холоній горі в Харкові. Через два місяці Г. Нудьгу перевели до полтавського табору для військовополонених, із якого він звільнився за допомогою своєї сестри Катрусі. На життя заробляв випадковими заробітками.

У червні 1942 р. за підозрою в причетності до комсомолу Г. Нудьгу заарештувала поліція. Коли з'ясувалося, що напередодні війни його виключили з ВЛКСМ за пасивність, відпустили. Через деякий час за такими ж звинуваченнями був заарештований гестапо. У тюрмі сидів 22 дні, і хоч вийшов на волю, все ж залишився під підозрою в окупантів. Після звільнення перебував у знайомих. «Факти військового часу, – говорив пізніше Г. Нудьга на слідстві, – були сильнішими за всі мої добрі устремління»

ня» [1. – Спр. 12076. – С. – Арк. 72.]. Він боявся репресій, і щоб попередити подальші переслідування, почав писати до «Голосу Полтавщини» – єдиного часопису, який виходив під час окупації в Полтаві. Редакція надрукувала кілька його розвідок на літературознавчі теми («Вінок честі», «Шевченко в німецьких перекладах» та ін.), але без згоди автора подавала їх в антирадянському дусі.

Восени 1942 р. Г. Нудьга влаштувався вчителем української мови Зінцівського лісового технікуму. Одночасно керував учнівським хором, у якому, крім українських народних пісень, діти виконували національний гімн «Ще не вмерла Україна».

У серпні 1943 р. німці вивезли Зінцівський технікум до Львова і приєднали до діючих курсів із підготовки лісників, а при наближенні Червоної армії – евакуювали до Німеччини. Г. Нудьга залишився у Львові і після його звільнення радянськими військами влаштувався на роботу старшим науковим співробітником Львівської філії Академії наук УРСР, але 1 травня 1945 р. був заарештований органами НКВС. На слідстві його найбільше звинувачували не за співпрацю з окупантами, якої не було, а за те, що він «викривляв українську мову, а саме вивчав з учнями правила правопису м'якого «л» (у період окупації німці наказали ввести у школах не радянський спотворений, а так званий «скрипниківський» правопис). Згідно з вироком військового трибуналу військ НКВС від 8 серпня 1945 р. Г. Нудьга був засуджений до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував в особливому будівельному таборі № 15 при «Масложирбуді» в Полтаві.

На захист молодого перспективного науковця стали відомі вчені – академіки Ф. М. Колесса і В. Г. Щурат. У листі до письменника і депутата Верховної ради СРСР М. Т. Рильського вони характеризували Нудьгу як дуже здібного наукового працівника та літературознавця і просили поклопотатися «перед вищими органами про перегляд справи Григорія Антоновича Нудьги і надання йому можливості працювати за фахом на користь нашої радянської науки». До клопотання долучилися також академік АН УРСР М. С. Возняк і директор Інституту літератури АН УРСР професор О. І. Білецький.

23 липня 1946 р. М. Т. Рильський звернувся з листом до голови Президії Верховної ради РСР М. С. Гречухи, в якому писав, що йому відомі праці, які Нудьга друкував у видавництві «Радянський письменник», праці «безперечно серйозні, науково сумлінні», а тому просив Президію й особисто М. С. Гречуху «зацікавитись

цією справою і, коли це збіжиться з Вашими висновками, надати йому змогу працювати за фахом» [1. – Спр. 12076. – С. – Арк. 69]. Проте радянська каральна система була невблаганною. Лише 29 жовтня 1951 р. Г. Нудьгу достроково звільнили з ув'язнення, 1954 р. Президія Верховної ради СРСР зняла судимість, а 22 грудня 1967 р. президія Полтавського обласного суду його повною мірою реабілітувала. До виходу на пенсію він працював науковим співробітником Інституту суспільних наук у Львові.

В умовах окупації відновили роботу практично всі довоєнні музичні заклади. У Кременчуці музична школа імені М. Лисенка почала працювати вже 20 вересня 1941 р. Навчалося в ній близько 200 учнів, а педагогічний колектив складався із семи викладачів. Очолювала його Л. М. Дітлінг – корінна мешканка Кременчука німецького походження. Перший концерт учні школи дали в міському театрі для вояків німецького вермахту.

У Полтаві музична школа імені М. Леонтовича відкрилася на початку лютого 1942 р. Вона була розрахована на трирічний термін навчання. До школи дітей брали за конкурсом після успішного складання вступних іспитів, на яких був присутній і німецький офіцер. Алла Бордюг, про яку мова йшла раніше, прийшла влітку на екзамен босою, позаяк не мала взуття. Перед входом до приміщення вона старанно помила в калюжі ноги і в такому вигляді з'явилася до приймальної комісії. Екзаменатори зникли, але промовчали. Німець щось невдоволено пробурмотів своєю мовою, але, прослухавши її гру на фортепіано, заспокоївся. Екзамен А. Бордюг склала успішно. Кількість учнів у школі була невеликою – по одній групі в кожному класі, навчалися безкоштовно по класу фортепіано, аккордеона і скрипки.

У кінці листопада 1942 р. їм несподівано оголосили про тимчасове закриття школи і запропонували прийти наступного дня за довідками. Коли ж учні почали виходити зі школи з документами, під'їхали автомобілі з накритими брезентом кузовами. Звідти вискочили озброєні німці із собаками й почали хапати юнаків і дівчат, які були повище зростом, для відправлення до Німеччини. На початку 1943 р. були закриті і всі інші музичні школи [5, с. 152–153].

До кінця німецької окупації закрилися всі професійні школи. Більшість їхніх учнів відправили на примусові роботи до Третього рейху.

Окупаційна політика нацистів у царині освіти була розрахована на перетворення українців на дешеву і виключно фізичну робочу силу для Німеччини. Тому жодний вищий навчальний за-

клад не працював. У підготовленому для Е. Коха восени 1941 р. огляді політико-економічного становища України з цього приводу говорилося: «Вузи поки-що всі закриті, хоча український народ дуже бажає, щоб вони відкрилися <...>. Розпущений викладацький склад народних і вищих шкіл може бути залучений для інших робіт. Пенсії і зарплати не виплачуються» [4; 7].

Полтавський педагогічний інститут, як і всі інші, було закрито. Його приміщення німці перетворили на казарму для своїх вояків. Незважаючи на те, що інститут не працював, частина адміністрації вишу збереглася. У січні 1942 р. у штаті інституту нараховувалося 26 осіб, а місячний кошторис на їхнє утримання складав 7258 крб. Директором інституту німці признали Л. П. Ткаченка, який регулярно отримував свою немалу платню – тисячу крабованців на місяць. Чотири наукових працівники (В. С. Оголевець, Є. М. Кудрицький, Т. У. Малахова й М. В. Пилипенко) отримували по 400 крб., завідувач Ботанічного саду С. О. Іллічевський – 550 крб., завідувачка бібліотеки О. В. Білкова – 250 крб. тощо.

Леонід Пилипович Ткаченко народився 1895 р. в селі Кошарах Гайворонського повіту Курської губернії в сім'ї священика. Ці порубіжні з Україною землі до кінця XVIII століття входили до складу Гетьманщини, але після ліквідації її автономного устрою українське населення було майже суцільно зрусифіковане. 1919 р. Л. Ткаченко закінчив Київську богословську академію, став кандидатом богословських наук. Протягом першої половини 1920-х років викладав географію в полтавських школах, із 1925 р. – в Українській військово-підготовчій школі, а з 1929 р. і до початку війни – у Полтавському педагогічному інституті та за сумісництвом – у Полтавському військово-тракторному училищі й вечірньому Університеті марксизму-ленінізму. 1930 р. він екстерном закінчив Харківський державний університет. У період «великого терору» 1930-х років, рятуючи своє життя, активно викривав «уявних ворогів народу», поставив свій підпис під погромною статтею «Націоналістичне кубло в педагогічному інституті», яка була опублікована на шпальтах газети «Більшовик Полтавщини».

15 вересня 1941 р. Л. Ткаченко одержав евакуаційний лист, але не встиг виїхати з Полтави, а через два дні до міста вже прийшли німці. Після оголошеної ними реєстрації працівників освіти 29 вересня був призначений відповідальним за збереження майна трьох полтавських вишів. Будучи фактичним директором Полтав-

ського педінституту, наказав завгоспу В. Є. Кизиму перевезти на його квартиру по вул. Артема, 17 частину інститутського майна: м'який диван, два письмових столи, дві книжкові шафи, тумбочку, стільці і двоє ліжок [1. – Спр. 6482. – Арк. 40].

У жовтні 1941 р. хтось заявив, що Л. Ткаченко до війни викладав у вечірньому Університеті марксизму-ленінізму, і його викликали до німецької служби безпеки, але після прискіпливого допиту і перевірки відпустили. Щоб спокутувати свою провину і реабілітуватися перед окупантами, Л. Ткаченко почав спіробітничати з «Голосом Полтавщини». Всього ним було написано близько десяти публікацій на географічні теми, але з антирадянським підтекстом, за які він отримував гонорари. Водночас, на виконання ухвали голови міської управи Ф. Борківського, він передав книжкові фонди педагогічного інституту до обласної бібліотеки і тим самим частково врятував їх від знищення.

У кінці березня 1942 р. педагогічний інститут як навчальний заклад був остаточно ліквідований, і Л. Ткаченко, на запрошення В. І. Упорова, з яким мав давнє знайомство, перейшов до сільськогосподарської школи викладачем метрології. Одночасно читав лекції на Пастирських курсах при Єпархіальному управлінні православної автономістської церкви. Протягом липня-серпня 1942 р. у Преображенській церкві, яка була оплотом автономістів, прочитав три проповіді антикомуністичного змісту.

У вересні 1942 р. Полтавщина перейшла у відання Німецької цивільної влади. Голову міської управи українського патріота Ф. Борківського німці розстріляли, а на його місце після тримісячної перерви призначили П. Галаніна – росіянина за національністю і відвертого українофоба. Останній призначив близького по духу Л. Ткаченка інспектором шкіл і одночасно завідувачем відділу народної освіти Полтавського бургомістрату. Ф. Тірель одержала підвищення: стала шкільним інспектором Полтавського гебітскомісаріату, який охоплював чотири райони. У віданні Л. Ткаченка перебувало близько 20 шкіл, уключаючи професійні, крім сільськогосподарських, декілька дитячих садочків і притулків. Свою роботу він почав із того, що заборонив вивчати в школах українську історію і географію. У грудні 1942 р. одержав від П. Галаніна понад 50 портретів Гітлера і половину з них наказав розмістити в школах. Обидві доньки Л. Ткаченка працювали перекладачами в німецьких окупаційних установах.

При наближенні Червоної армії разом з іншими службовцями Полтавського бургомістрату Л. Ткаченко разом із сім'єю 19 вересня виїхав на Захід, а 26 вересня прибув до Почаєва. Приховавши своє минуле, він хотів укритися серед ченців Почаївської лаври, але коли цього зробити не вдалося, влаштувався 1 квітня 1944 р. завідувачем методичного кабінету, а з 22 квітня – завідувачем Почаївського районного відділу народної освіти. 4 травня 1944 р. був заарештований органами НКВС. На запитання, чому пішов на службу до німців, чесно відповів, що зробив неправильний вибір: повірив у перемогу німецької зброї і не сподівався на повернення радянської влади [1. – Спр. 6482. – Арк. 36].

З усіх підрозділів Полтавського педагогічного інституту збереглася лише гравіметрична станція зі штатом у 7 співробітників, 1942 р. при ній ще діяла аспірантура. У Ботанічному саду постійно працювали чотири особи, які вирощували для німців квіти й овочі, але для виконання термінових і сезонних робіт через біржу праці залучалися й безробітні. У перші місяці німецької окупації при інституті працювала дитяча сільськогосподарська дослідна станція, але невдовзі її закрили, і восени 1942 р. в інституті залишилися лише технічні працівники й усіма справами вишу відав завгосп В. Є. Кизим [3. – Ф. Р. – 2318. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4].

Таким чином, спроба українських патріотів відродити в умовах німецької окупації національну школу, яка б давала дітям повноцінні знання і готувала їх до вступу до вищих навчальних закладів, закінчилася невдачею. Сподівання виявилися марними. Відкриті з дозволу окупантів початкові, так звані народні, та професійні школи готували з українців покірних і слухняних виконавців чужої волі, дармову роботу силу для гітлерівського рейху.

Література

1. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
2. Голос Полтавщини (Полтава).
3. Державний архів Полтавської області.
4. Дніпрова хвиля (Кременчук).
5. Котляр В. Полтавчане в годы Второй мировой войны (1939–1945): В воспоминаниях и документах / Валерий Котляр. – Полтава : Оріяна, 2007.
6. Лубенський вісник.
7. Педагогічний інформаційний бюлетень (Харків).
8. Педагогічний інформаційний бюлетень (Полтава).
9. Рідне слово (Пирятин).

Viktor Revehuk

EDUCATIONAL POLICY OF THE NAZIS IN THE POLTAVA (1941–1943)

The article deals with the implementation of the Germans' educational policy in Poltava region during 1941–1943, which resulted in reducing of elementary education, partly vocational training schools and total destruction of higher educational establishments.

Keywords: *German occupation regime, elementary school, vocational training, attendance and student achievement, textbooks, pedagogical institution in Poltava, Ukrainian nationalists.*

Виктор Ревезук

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА НАЦИСТОВ НА ПОЛТАВЩИНЕ (1941–1943)

В статье идет речь о реализации образовательной политики немцев на Полтавщине в 1941–1943 гг., которая сводилась к ее ограничению начальной школой, частично профессиональными училищами и полным уничтожением высших учебных заведений.

Ключевые слова: *немецкий оккупационный режим, начальная школа, профессиональное образование, присутствие и успеваемость учеников, учебники, Полтавский педагогический институт, украинские националисты.*

Надійшла до редакції 06.02.2015 р.

Микола Степаненко

ПОЛТАВЩИНА ЗРОСТИЛА ГРОНО УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ (енциклопедична довідка)

Змагатися з літературними традиціями, літературно-мистецьким талантом Полтавщини складно. І це не просто гучні слова чи вияв якогось провінційного патріотизму. Ніхто не заперечить, що на письменницькому полі краю, якому понад 1100 літ, родило рясно в усі часи української історії.

Відомо, що красне письменство завжди супроводжують думки, міркування про нього, тобто наука про літературу. У різних царинах її – теорія, історія літератури, літературна критика, бібліографія, текстологія, літературознавча історіографія – доблесно потрудилися колись і нині сумлінно працюють дослідники-філологи, які своїм життєвим і творчим шляхом пов'язані з Полтавщиною. Про все це йтиметься в майбутній книзі «Літературознавча Полтавщина». Читачам «Рідного краю» пропонуємо матеріал про вклад у наше літературознавство докторів філологічних наук, професорів – уродженців краю, що дав світові мудрого Григорія Сковороду, який достойно завершив період старої української літератури, і талановитого Івана Котляревського, який розпочав її нову добу.

БОВСУНІВСЬКА Тетяна Володимирівна (16.02.1960, м. Кременчук Полтавської обл.) –

учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1998), професор.

Закінчила Дніпропетровський державний університет ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією (нині національний університет ім. Олеся Гончара) (1982), аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1987). З 1982 до 1984 учитель української мови і літератури СШ № 22 м. Дніпропетровська, з 1987 до 1997 науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, з 1997 до 2001 – завідувач кафедри української філології

Київського славистичного університету, з 2001 до 2003 – професор кафедри теорії та історії світової літератури Київського національного лінгвістичного університету, з 2003 дотепер професор кафедри зарубіжної літератури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Сфера наукових інтересів: історія літератури доби романтизму, жанрологія, когнітивне літературознавство.

Пр.: Історія української критики та літературознавства. – К.: Либідь, 1996 (у співавт.); Феномен українського романтизму: етногенез та теогенез. – К., 1997; Феномен українського романтизму: ейдетика. – К.: ІЛНАУ, 1998; Історія української естетики I пол. XIX століття. – К.: ІЛНАУ, 2001; Українська бурлескно-трагедійна література першої половини XIX століття в аспекті функціонування комічного. – К.: КНУ, 2006; Основи теорії літературних жанрів. – К.: КНУ, 2008; Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підр. – К.: КНУ, 2009; Когнітивна жанрологія та поетика. – К.: КНУ, 2010.

А-ра: Соловей Елеонора. Реабілітація романтизму // Критика. – 1998. – № 9 (11); Жінки-вчені Києва. – К., 2003; Інститут філології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wiki.univ.kiev.ua/index.php?title>

ГУНДОРОВА Тамара Іванівна (уродж. Бровіньок; 17.07.1955, с. Климівка Карлівського р-ну Полтавської обл.) – філолог, учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1996), член-кореспондент НАН України (2003).

Закінчила Климівську 8-річну СШ (1970), Федорівську СШ (1972) Карлівського р-ну, Київський

державний університет ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка) (1977), аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (тепер НАН України) (1980), у якому працює з 1980 дотепер: молодший науковий співробітник (1980–1986), науковий співробітник (1986–1990), старший науковий співробітник (1990–1997), провідний науковий співробітник (1997–2003), завідувач відділу теорії літератури (з 2002).

Читала лекції в Київській державній консерваторії ім. П. І. Чайковського (тепер Національна музична академія України), Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка (2005–2010), Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (1994–1997), Торонтському університеті (Канада) (1999), Українському Вільному Університеті (Мюнхен, Німеччина) (2003, 2005), Гарвардському університеті (США) (2004, 2009). Перебувала на стажуванні в університеті Монаша (Мельбурн, Австралія) (1991–1992), у Гарріманівському інституті Колумбійського університету (1998), в Українському дослідницькому інституті Гарвардського університету (2001, 2009), у Славістичному дослідницькому центрі (Slavic Research Center) Хоккайдського університету (Японія, 2004).

Т. Г. – асоційований співробітник Гарвардського українського дослідницького інституту (США) (з 2012) і декан Українського Вільного університету (Мюнхен, Німеччина) (з 2011). Наукові праці Т. Г. перекладено англійською, польською, чеською, російською мовами.

Науково-дослідницька діяльність Т. Г. відзначена стипендіями ім. Фулбрайта (1997 і 2011, США), Інституту Відкритого суспільства (1994, 1998, Угорщина), ім. Шкляра (2001, США) та стипендією для визначних дослідників ім. Петра Яцика (2009, США).

Коло наукових інтересів: літературознавство, сучасна теорія, історія новітньої української літератури ХІХ–ХХ сс., культурних студій (гендерна теорія, постколоніальні студії, теорія масової культури), літературна критика.

Т. Г. опублікувала понад 200 наукових праць, з-поміж яких 9 монографій. Її дослідження присвячені актуальним питанням сучасного літературознавства і критики, а також історії української літератури й актуальної сучасної літератури. Т. Г. – авторка оригінальних концепцій, пов'язаних із теорією модернізму й постмодернізму та їхніми модифікаціями в українській літературі, розробник теорії та історії кічу в новочасній літературі й культурі, один із засновників феміністичної літературознавчої критики та постколоніальної культурної критики в Україні. Визнання в Україні й поза її

межами здобули студії вченого, присвячені інтерпретації творчої індивідуальності І. Франка та О. Кобилянської, а також наукові розвідки із сучасної української літератури (постмодерний і післяпостмодерний періоди).

Т. Г. – відповідальний редактор збірників «Теоретичні Ревізії» (збірник перший, 2008; збірник другий, 2008).

Член редакційної колегії видань *Journal of Ukrainian Studies*, *Harvard Ukrainian Studies*, «Київська старовина», «Український гуманітарний огляд». Віце-президент Міжнародної асоціації українців (2002–2005), член-кореспондент Національної Академії наук України (з 2003), президент Міжнародної асоціації гуманітаріїв (з 2012).

Заслужений діяч науки і техніки України (2006). Нагороджена премією й золотою медаллю АН України (1986), лауреат премії журналів «Світовид» (1995) та «Сучасність» (2001), премії НАН України для молодих учених (1986), премії ім. Непораного (Канада, 1999), премії НАН України ім. І. Франка (2005) та премії ім. Ковалевих (США, 1997). Книга Т. Г. «Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн» здобула перемогу у Всеукраїнському рейтингу «Книжка року – 2005» (номінація «Літературна критика і есеїстика»), а книга «Кітч і література: травестії» – у Всеукраїнському рейтингу «Книжка року – 2008» (номінація «Хрестоматія – Літературознавство»). Книги Т. Г. ставали переможцями Всеукраїнського рейтингу «Книжка року» у 2002, 2005, 2006, 2008, 2009, 2013.

Пр.: Інтелігенція і народ у повістях Івана Франка 80-х років. – К.: Наук. думка, 1985; Франко не Каменяр. – Мельбурн, 1996; Проявлення Слова: дискурсія раннього українського модернізму: постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997; Фрідріх Ніцше і український модернізм // Слово і час. – 1997. – № 4; *Europejski modernizm czhy europejslie modernizmu? (Z perspektyvy ukrainskiej) // Odkrywanie modernizmu. Przeklady i komentarze. Red. R.Nycha. – Krakow, 1998; Модернізм як еротика «нового»: (В. Винниченко і Ст. Пшибишевський) // Слово і час. – 2000. – № 7; Перевернений Рим, або «Енеїда» Котляревського як національний наратив // Сучасність. – 2000. – № 4; У колисці міфу, або Топос Києва в літературі українського модернізму // Київська старовина. – 2000. – № 6; Інтелектуальна дистопія Юрія Луцького // Юрій Луцький. Літературна політика в радянській Україні. 1917–1934. – К.: Гелікон, 2000; Ольга Кобилянська contra Ніцше, або Народження жінки з духу природи // Гендер і культура: зб. статей. – К.: Факт, 2001; Історіографічна формула Григорія Грабовича*

// Сучасність. – 2001. – № 6; Методологічний тиск // Критика. – 2002. – Ч. 12 (62); *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К. : Критика, 2002; Карнавал после Чернобыля: (топография украинского постмодернизма) // Постмодернизм в славянских литературах. Институт славяноведения. – Москва, 2004; «Малоросійський маскаррад»: колоніальний дискурс в «Енеїді» Котляревського та навколо неї // На щедрый вечер : зб. на пошану Євгена Сверстюка. – Луцьк, 2004; Соцреалізм як масова культура // Сучасність. – 2004. – Ч. 6; «Марлітівський стиль»: жіноче читання, масова література і Ольга Кобилянська // Гендерна перспектива. – К. : Факт, 2004; Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. – К. : Критика, 2005; Жіночий роман // Незнайома. Антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. XX – поч. XXI ст. Авторський проект Василя Габора. – Львів : Піраміда, 2005; Слідами Адорно: масова культура і кіч // Критика. – 2005. – Ч. 1–2 (87–88); Український окциденталізм: бути чи не бути Римом? // Критика. – 2006. – Ч. 1–2 (99–100).

А-ра: Автопортрет // Слово і Час. – 2004. – № 2; 50-річчя члена-кореспондента НАНУ Т. І. Гундорової // Вісник НАНУ. – 2005. – № 7; Нова жінка в Академії наук: розмова Людмили Тафан з Тамарою Гундоровою // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 185; Енциклопедія Сучасної України. Т. 6. Го–Гю / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України. – К. : Поліграфкнига, 2006. – С. 639; Кононенко Є. Тамара Гундорова: епоха постмодерну вже закінчується: розмова з академічною жінкою // Україна молода. – 2007. – № 30.

ДЕРЕЗА Людмила Василівна (уродж. Дзубан; 08.01.1961, с. Супрунівка Полтавського р-ну Полтавської обл. – 27.05.2010, там само) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (2005), професор (2008).

Закінчила 8 класів Супрунівської СШ, Кременчуцьке педагогічне училище (1980), філологічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (1984), аспірантуру Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди (нині національний педагогічний університет) (1997), докторантуру Дніпропетровського національного університету (нині національний університет ім. Олеса Гончара) (2002). Працювала вчителем мови і літератури Високовакулівської 8-річної

школи Козельщинського р-ну Полтавської обл. (1984–1987), Супрунівської СШ (1987–1988). У Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (нині національний педагогічний університет) з 1988: старший викладач (1988–1994), доцент (1997–1999, 2002–2006), професор (із 2008) кафедри зарубіжної літератури. Протягом 2006–2008 працювала на посаді професора кафедри теорії літератури та історії української літератури Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (нині Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»).

Коло наукових зацікавлень: взаємозв'язки фольклору та літератури, проблеми розвитку української, російської та зарубіжної літератур, теорія літератури. Автор понад 100 наукових праць.

Пр.: Російська літературна казка першої половини XIX століття : монографія. – Дніпропетровськ, 2001; Російська літературна казка першої половини XIX століття в системі жанрів романтизму : монографія. – Полтава, 2003; До проблеми типології російської літературної казки першої половини XIX століття // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки». – Полтава, 2005. – Вип. 1; Жанр філософської казки у світовій літературі : урок компаративного аналізу // Тема. – 2005. – № № 1–2; Трансформація фольклорної казки у творчості Панаса Мирного // Рідний край. – 2005. – № 2; Ми живемо, доки нас пам'ятають : (про відзначення 90-річчя з дня народження Леоніда Бразова) // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки». – Полтава, 2007. – Вип. 1; Фольклорні та літературні елементи в оповіданні В. Г. Короленка «Судный день» // VI Короленківські читання : зб. наук. праць. – Полтава, 2007; Про походження одного казкового персонажа // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство». Ч. 1. – Харків, 2007. – Вип. 2; Епіграф як елемент метатексту // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки». – Полтава, 2007. – Вип. 1; Народна казка у «Вечерах на хуторі близ Диканьки» М. В. Гоголя // Література та культура Полісся: проблеми вивчення творчості Миколи Гоголя: підсумки та перспективи. – Ніжин, 2008; Про неунікну єдність протилежностей : (оповідання Валерія Шевчука «Жінка-змія») // Рідний край. – 2009. – № 2.

А-ра: Полтавському педагогічному університету ім. В. Г. Короленка – 100 років: знайомтесь: кафедра світової літератури // Всесвітня література в сучасній школі. – 2014. – № 7–8 (399).

ДОНЧИК Віталій Григорович (15.04.1932, м. Крюків Кременчуцького р-ну, тепер Крюківський район м. Кременчука, Полтавської обл.) –

учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1984), професор (1999), академік НАН України (2006).

Походить із родини вчителів. Закінчив 5 класів Дерейвської СШ (1946), Київську спецшколу-інтернат з англійською мовою навчання (1951), романо-германське відділення філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка) (1956), аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України (нині НАН України) (1965). Працював у газеті «Молодь України», у Комітеті молодіжних організацій УРСР (референт), літпрацівником (1957–1960), завідувачем відділу критики (1960–1962) у редакції «Літературної газети». З 1962 в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка: молодший, старший науковий співробітник (1965–1986), завідувач відділу української радянської літератури (1986–1992), головний науковий співробітник (1993–1997), завідувач відділу української літератури ХХ століття (1997–2002). Керівник фундаментального академічного проекту «Історія української літератури» у 12 т. У 1992–1993 обіймав посаду заступника голови Київської міської державної адміністрації, голови департаменту з гуманітарних питань. Протягом 1989–1999 очолював журнал «Слово і час».

З 1957 друкується в пресі. Автор 15 літературно-критичних книжок та монографій, близько 800 наукових та інших публікацій.

Основний спектр наукових зацікавлень ученого: розвиток українського роману ХХ ст., проблемно-стильові зміни та еволюції в художньому дослідженні дійсності.

Автор книг «Час і його обличчя» (1967), «До глибин життя», «Грані сучасної прози» (1970), «Єдність правди і пристрасті» (1981), «Український радянський роман: рух ідей і форм» (1987), «Сутність – будівничка» (1984), «Зупинені миті» (1989) та інших розвідок, присвячених творчості О. Довженка, П. Панча («Петро Панч», 1971, 1981), О. Гончара, П. Загребельного («Істина – особистість», 1984), Ю. Мушкетика, Гр. Тютюнника, Є. Гуцала, Л. Костен-

ко, Р. Іванчука та ін. Один з авторів (розділ «Українська література ХХ ст.») науково-монографічного дослідження «Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001. Сторінки історії, 75» (2003).

В. Д. підготував 15 кандидатів та 7 докторів наук. У 1995–2000 був головою Експертної ради з літературознавства при ВАК України, згодом – членом цієї ради. Багатолітній член редколегії Української Літературної Енциклопедії, Бібліотеки української літератури («Наук. думка»), журналів «Слово і час», «Дивослово», «Урок української», «Науковий світ», «Український церковно-історичний журнал» та ін.

З 2003 здійснює керівництво академічним проектом «Історія української літератури» у 12 т., розробив і виклав у численних статтях наукові засади цієї синтетичної праці.

Заслужений діяч науки і техніки України (1997). Нагороджений орденами «За заслуги» III та II ступенів (2007, 2009), двома «Знаками пошани» Київського міського голови за активну участь у справі розвитку та поширенні української мови (2001, 2003), орденом князя Володимира за заслуги перед Помісною Українською Православною Церквою та ін. Член Національної спілки письменників України (з 1965). Лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1996), Республіканської премії в галузі літературно-художньої критики (тепер ім. О. Білецького) (1984), ім. І. Франка НАН України (2004).

А-ра: Слабошницький М. Літературні видання // Українська мова та література в школі. – 1982. – № 4; Українська Літературна Енциклопедія. Т. 2. Д–К / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Укр. Рад. Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – С. 94; Шевченківські лауреати. 1962–2007: енциклопедичний довідник / автор-упорядник Микола Лабінський. – 2-ге вид. – К.: Криниця, 2007. – С. 177–179; Андрусак І. На сторожі слова: Віталію Дончику – 75 // Народне слово. – 2007. – 19 квіт.

КОБЗАР Олена Іванівна (21.05.1966, м. Полтава) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук

(2012), професор (2013).

Закінчила СШ № 26 м. Полтава (1983), факультет романо-германської мови та літератури Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка), магістратуру (2003), аспірантуру (2005) Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (тепер національний педагогічний університет), докторантуру Національного університету

«Києво-Могилянська академія» (2010). Працювала вчителем німецької мови в лицей Полтавської сільськогосподарської академії м. Полтава (1999–2000), викладачем (2000), завідувачем (2001–2003) кафедри гуманітарних дисциплін та іноземних мов Полтавської філії Європейського університету, викладачем кафедр романно-германських мов та зарубіжної літератури Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (2006–2007). З 2007 у Полтавському університеті економіки і торгівлі: доцент (2007–2013), професор (з 2013 і дотепер) кафедри ділової іноземної мови. У 2009 проводила наукові дослідження в Німеччині (університет міста Лейпциг) на запрошення німецької служби академічних обмінів.

О. К. є автором понад 80 наукових і науково-популярних статей, 3 монографій, 6 навчальних посібників, співавтором 2 навчальних посібників для студентів та хрестоматії зі світової літератури для 5 класу «Золота книга читання» (художні твори в оригіналах).

Досліджує творчість Михайла Булгакова.

Пр.: Драматургія Михайла Булгакова: діалог культур. – Полтава : АСМІ, 2005; Драма: еволюція жанру // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2005. – № 10; Вплив інтертексту на жанрову особливість п'єси Михайла Булгакова «Дні Турбіних» // Наукові записки : зб. наук. праць. Серія «Літературознавство». – Харків, 2004. – Вип. 3; Поетика слів у п'єси Михайла Булгакова «Біг» // Сучасні літературознавчі студії. – К. : Вид-во КНЛУ, 2004. – Вип. 1; Про жанрову природу п'єси Ф. Дюрренматта «Фізики» // Збірник наукових праць: вісник Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2007. – Вип. 5; Проблеми вивчення літератури Швейцарії ХХ століття // Аспекти дослідження іноземних мов і лінгвометодичні основи викладання : зб. статей / за ред. В. К. Зернової. – Полтава, 2007. – Вип. 2; Біблійний інтертекст як провідний концепт в оповіданні В. Г. Короленка «Птахи небесні» // VII Короленківські читання : зб. наук. праць. – Полтава, 2007; Хто є хто в «Ахтерлоо»: (інтертекстуальний аналіз системи образів у п'єси Ф. Дюрренматта). – Київ, 2007; Міфопоетична парадигма трагедії Ф. Геббеля «Юдїть» // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки». – Полтава, 2008. – Вип. 1–2 (59–60); Традиції німецької класичної драматургії в творчості Фрідріха Геббеля // Слов'янський збірник. – Полтава : Слов'янський клуб, 2008 – Вип. 6; Еволюція драми у філософсько-естетичних роздумах Фрідріха Геббеля // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріж-

жя : ЗНУ, 2007. – № 28; Фрідріх Геббель і його епоха : (на матеріалі щоденників німецького письменника) : монографія. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008; «Слов'янська тема» в німецькій драматургії XVIII та XIX століття // Сучасні літературознавчі студії : зб. наук. праць / гол. ред. В. І. Фесенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – Вип. 5. Схід на Заході, Захід на Сході: діалог світоглядних та художніх парадигм; Поняття «міфопоетика»: динаміка досліджень // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 36; Міфологічний архетип подорожі у трагедії Фрідріха Геббеля «Нібелунги» // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство». – Харків : ППВ Нове слово, 2009. – Вип. 3 (59). – Ч. 1; Стратегії «нової» міфології у творчості Миколи Гоголя та Фрідріха Геббеля // Методика. Досвід. Пошук. Проблеми вивчення шкільних курсів мови та літератури. – Ніжин, 2009. – Вип. XI; Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження // Наукові записки : матеріали конференції. Серія філологічна. – Острогор : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип. 15; Фрідріх Геббель: художні виміри міфу : монографія. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2011.

КОСАРИК (КОВАЛЕНКО) Дмитро Михайлович (18(31).10.1904, с. Фидрівка, тепер

с. Федорівка Глобинського району Полтавської обл. – 21.11.1992, м. Київ, похов. у с. Федорівці) – український учений-літературознавець, кандидат філологічних наук (1995), письменник.

Походить із селянської родини. Закінчив Харківські вищі педагогічні курси ім. Г. Сковороди (1926).

Належав до літературної організації «Плуг». Упродовж 1938–1952 працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, протягом 1955–1963 – в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР (нині НАН України). У роки Другої світової війни був військовим кореспондентом. Досліджував проблему міжнародних українсько-російських, українсько-румунських літературних зв'язків (праці: «Пушкін на Україні», 1937; «Пушкін, Шевченко, Горький в народних перекладах», 1937; «Давид Гурамшвілі», 1950).

Д. К. віднайшов у м. Миргороді Полтавської обл. місце поховання Давида Гурамшвілі. До цього заохотив літературознавця П. Тичина, який, працюючи над симфонією «Сково-

рода», зацікавився автором «Давитіані» й накреслив, за його словами, «першу грубу схему біографії, якої ніде нема». 1929 Тичина разом із Петром Панчем відвідав м. Миргород, однак нових відомостей про Гурамішвілі не добув. У Полтавському державному архіві Д. К. знайшов матеріал, із якого стало відомо, що видатний син Грузії постійно проживав у м. Миргороді, батька його звали Георгієм, а дружину – Тетяною Василівною. Продовживши пошук в архіві м. Лубен, він у метричній книзі відшукав записи про смерть поета та його дружини. Отже, могила Гурамішвілі на кладовищі Успенської церкви. Д. К. допоміг сторож цвинтаря Б. Н. Гавриш, який у липні 1940 показав, де спочиває прах Давида Гурамішвілі. У серпні 1946 це підтвердив А. І. Мальяр і 12 жителів міста. 16.02.1948 на підставі документів і свідчень громадян офіційно стверджене місце поховання поета. До 1937 на могилі була чавунна плита з написом «Князь Давид Гурамов», у серпні 1949 на ній установлено пам'ятник (скульптор Я. Ражба, архітектори Ш. Чедія, К. Джанашія).

Д. К. – відомий шевченкознавець. Він з'ясував хронологічну послідовність подорожей Кобзаря по Україні, уточнив низку фактів, що стосуються його біографії (статті: «Вогонь Прометей», 1964; «Шевченко-юнак в Петербурзі: біографічні розшуки», 1949; «Наш Великий Кобзар», 1961; книги: «Шевченко в Яготині: епізод з біографії», 1939; «Войовниче життя Тараса Шевченка». Уфа, 1943; «Життя і діяльність Т. Шевченка». К., 1955; «Шевченківські місця на Україні». К., 1956). Серед шевченкознавчих праць і ті, які стосуються зв'язку Великого Кобзаря з Полтавщиною: «Перебування Т. Г. Шевченка на Полтавщині», 1964; «Уклін Кобзареві: лист білицьким краєзнавцям», 1967; «Великий Кобзар у наших краях», 1974. Опублікував збірки оповідань «Червона купіль» (1926), «Мій азимут» (1931), «Партизанський колодязь» (1932), ліричні повісті «Роботящим умам, роботящим рукам» (1961), «Добром нагріте серце» (1961), «Син-кокос» (1962) та ін.

А-ра: Гурін І. *Письменник, літературознавець: до 70-річчя Косарика // Прапор перемоги.* – 1974. – 31 жовт.; Татаренко В. *Стежками братання // Вітчизна.* – 1984. – № 10; Дмитро Косарик // *Письменники Радянської України 1917–1987: біобібліографічний довідник / автори-упоряд.: В. К. Коваль, В. П. Павловська.* – К.: Рад. письменник, 1988; *Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович; Наукове т-во ім. Т. Г. Шевченка.* – Львів, 1994. – Т. 3; *Українська Літературна Енциклопедія. Т. 3. К–Н / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.* – К.: Укр. Рад. Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1995. – С. 11; *Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії: у 2 кн.* – Полтава: Дивосвіт, 2005. – Кн. 1: А–К. – С. 385;

Степаненко М. І. Літературні музеї Полтавщини. – Полтава: АСМІ, 2006.

КУЛІНІЧ Андрій Васильович (22.11.1921, с. Харківці Полтавської губ., тепер Пирятинський р-н Полтавської обл. – 29.03.2007, м. Київ) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1966), професор (1968).

1938 вступив на геолого-географічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, закінчив філологічний факультет (1949) й аспірантуру цього ВНЗ. Усе трудове життя А. К. – із 1952 – пов'язане з Київським державним університетом (нині національний університет ім. Тараса Шевченка): старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри історії російської літератури (1972–1987). Досліджував історію східнослов'янських літератур ХХ ст., російсько-українські літературні зв'язки. Підготував 35 кандидатів і 5 докторів філологічних наук.

Пр.: Очерки по истории русской советской поэзии 20-х годов. – К., 1958; Русская советская поэзия 30-х годов. – К., 1962; Русская советская поэзия. – К., 1963; Новаторство и традиции в русской советской поэзии 20-х годов. – К., 1967; Сергей Есенин. – К., 1980; Михайло Шолохов. – К., 1984; Александр Твардовский. – К., 1988; Литература русского зарубежья ХХ в.: пособие для студентов. – К., 1998.

А-ра: *Учені вузів Української РСР: довідник.* – К., 1968. – С. 242–243; *Українська Літературна Енциклопедія. Т. 3. К–Н / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка.* – К.: Укр. Рад. Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1995. – С. 93.

КУШНІРОВА Тетяна Віталіївна (уродж. Ткаченко; 26.08.1975, с. Старий Іржавець Оржицького р-ну Полтавської обл.) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (2013), доцент (2008).

Закінчила Оржицьку СШ (1992), Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (1997), аспірантуру й докторантуру цього ВНЗ.

Працювала вчителем зарубіжної літератури в СШ № 37 м. Полтави (1997–2000). У Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (нині національний педагогічний університет) з 2005: ст. викладач (2005–2008), доцент (з 2008) кафедри зарубіжної літератури (нині світової літератури).

Коло наукових інтересів: проблеми теорії літератури, російський роман початку ХХ ст. (Андрій Платонов, Михайло Булгаков, Іван Бу-

нін, Іван Шмельов), особливості англійської літератури ХХ ст., роман-антиутопія.

Пр.: Інтерпретація категорії «жанр» у сучасному літературознавстві // Рідний край. – 2009. – № 1; Взаємозв'язок категорій «жанр» і «стиль» у структурі літературного твору // Філологічні науки : зб. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – Вип. 3; Жанрові особливості оповідання В. Г. Короленка «Соколинець» // Мандрівець. – 2009. – № 5; Жанрові особливості «духовного роману» І. Шмельова «Шляхи небесні» // Вопросы русской литературы. – Симферополь : Крымский Архив, 2009. – Вып. 16; Жанр як структурована категорія сучасного літературознавства // Наукові записки ХНУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків : ППВ «Нове слово», 2010. – Вип. 1. – Ч. 2; Проблемні питання типології роману в літературознавстві // Мандрівець. – 2011. – № 1; Жанрово-стильові особливості роману В. Набокова «Запрошення на страту» // Науковий вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2012. – Вип. 25; Романи обрії російської літератури першої третини ХХ століття : монографія. – Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2012; Особливості хронотопу в романі «Дар» В. Набокова // Філологічні науки : зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – Вип. 14.

А-ра: Полтавському педагогічному університету ім. В. Г. Короленка – 100 років: знайомтесь: кафедра світової літератури // Всесвітня література в сучасній школі. – 2014. – № 7–8 (399).

ЛЕВЧЕНКО Михайло Олександрович (04.11.1922, с. Петрівка Пирятинського р-ну Полтавської обл. – 25.01.1989, м. Одеса) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1967), професор (1969).

До війни навчався в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка), закінчив Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова (тепер національний університет).

Викладав літературу в Криворізькому державному педагогічному інституті (нині педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»), з 1949 працював в Одеському університеті, де з 1968 до 1989 був завідувачем кафедри літератури. Досліджував історію української літератури (шляхи розви-

тку української прози), українсько-російські літературні зв'язки. Автор книг «На півдні» (1959), «Чехов у зв'язках із Україною» (1960), «Нескорена молодь» (1961), «Роман і сучасність: до проблеми українського радянського роману» (1963), «Епос і людина: про розвиток українського радянського роману» (1967), «Випробування історією: український дожовтневий роман» (1970), «Живий серед живих: В. Маяковський та його українські зв'язки» (1973), «Художній літопис воєнних років: дослідження» (1977). Працював в альманасі «Горизонт». Член Спілки письменників СРСР. Учасник Другої світової війни (полковий розвідник, командир стрілецького відділення, брав участь у боях за визволення Києва, Львова, Праги). Нагороджений медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За визволення Праги».

А-ра: Полтавчук В. Михайлу Левченку – 60 // Літературна Україна. – 1982. – 4 листоп.; Михайло Левченко [Некролог] // Літературна Україна. – 1989. – 2 лют.; Українська літературна Енциклопедія. Т. 3. К–Н / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Укр. Рад. Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1995. – С. 149–150; Михайло Олександрович Левченко : біобібліографічний покажчик / упоряд. О. І. Кравченко, ред. М. П. Десенко. – Одеса : ОНБ ім. М. Горького, 2000. – (Письменники Одеси. – Вип. 16); Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2 кн. – Полтава : Дивосвіт, 2005. – Кн. 2: А–Я. – С. 25–26.

НЕЖИВИЙ Олексій Іванович (09.03.1957, с. Хитці Лубенського р-ну Полтавської обл.) – учений-літературознавець, письменник, краєзнавець, публіцист, доктор філологічних наук (2013), професор (2011).

Закінчив Калайдинцівську СШ Лубенського р-ну (1974), філологічний факультет Луганського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка (1984). Працював механізатором у рідному селі (1974–1975). Учителював у Хитцівській і Тишківській 8-річних школах Лубенського р-ну (1975, 1977–1980). Упродовж 1984–1993, 1997–2014 працював у Луганському державному педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет), з 1993 до 1997 – у Луганському інституті внутрішніх справ МВС України. За сумісництвом викладав українську мову й літературу в СШ № 18 м. Луганська (1984–1985), спеціалізованій школі № 1 м. Луганська (1987–1991), був заступником директора Луганського навчально-виховного

об'єднання (2003–2004), викладачем Луганського інституту післядипломної педагогічної освіти (1984–2006). З вересня 2014 професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників ім. М. В. Остроградського.

Захистив першу в Україні докторську дисертацію за спеціальністю 10.01.09 – літературне джерелознавство. Коло наукових зацікавлень: педагогічна спадщина Бориса Грінченка, наукова біографія і творча спадщина Григора Тютюнника, джерелознавство й текстологічна проблематика.

Надрукував понад 350 наукових і науково-популярних праць із літературознавства, історії педагогіки України, фольклористики, методики викладання української мови та літератури, а також понад 700 статей у періодичній пресі.

Автор окремих видань: Григор Тютюнник і Луганщина. – Ворошиловград: Ред.-вид. від. облполіграфвидаву, 1989; Луганщина літературна: первинна організація Спілки журналістів України редакції газети «Наша газета». – Луганськ, 1993; Для рідного слова: творча спадщина Бориса Грінченка і проблеми національного виховання / Луганськ. ін-т внутр. справ МВС України; Ін-т грінченкознавства ЛДПІ ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 1994; Від слова – до пісні: літературознавчі, педагогічні статті та нариси. – Луганськ: Преса, 1996; Освячені Шевченковим ім'ям. – Луганськ: Світлиця, 1998; Споріднені творчістю. – Луганськ: Книжковий світ, 1998; Учителі придінцевого краю. – Луганськ: Знання, 2002; Час неминущий: літературно-критичні статті та нариси. – Луганськ: Світлиця, 2007; Борис Грінченко: вартовий рідного слова: педагогічна спадщина та проблеми сучасної освіти. – Луганськ: Знання, 2007; Григор Тютюнник: текстологічна і джерелознавча проблематика життя і творчості. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010; навчальних посібників: Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови: посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1993 (у співавт.); Борис Грінченко у дослідженнях і спогадах. – Луганськ: Янтар, 2013; Із ім'ям Тараса Шевченка: навч. посіб. – Луганськ: Янтар, 2014; багатьох посібників і підручників з літератури рідного краю: Література рідного краю: підручник-хрестоматія: 10–11 кл. – Луганськ: Знання, 2002 (у співавт.); монографії: Життя у слові: джерелознавча проблематика творчості Григора Тютюнника. – К.: Академія, 2014.

Упорядкував і підготував до друку книги: Юрій Єненко – талант людяності: спогади сучасників (1999), Борис Грінченко. Князь Ігор (2000, 2013), Іван Білогуб. Некролог (2000), ...Щоб було слово і світло: листування Григора

Тютюнника (2004), Григор Тютюнник: «Образ України здавна і по сьогодні»: щоденники, записники (2005), Голод 1933 року на Луганщині (2006), Надія Світлична. Твори (2006), Іван Світличний, Надія Світлична. З живучого племені Дон Кіхотів (2008, у співавт. з Михайлиною Коцюбинською), Зранена нація: художня та історична правда в творах письменників Луганщини про голодомори в Україні ХХ століття (2009, 2010), Григор Тютюнник: бути письменником: щоденники, записники, листи (2011), Григор Тютюнник: кіносценарій за романом Григорія Тютюнника «Вир» (2013).

Статті друкувалися в часописах «Дивослово», «Рідна школа», «Слово і час», «Україна», «Березиль», «Вітчизна», «Київ», «Початкова школа», «Педагогіка і психологія», «Рідний край», «Освіта на Луганщині», «Освіта Донбасу», «Бахмутський шлях», «Українська література в загальноосвітній школі» та ін. Був редактором-упорядником «Вісника Інституту грінченкознавства „Слово і пісня Бориса Грінченка”» (1994–1996). Член Національної спілки письменників України (з 1997; з 1999 до 2004 голова Луганської обласної організації Національної спілки письменників України), член Національної спілки журналістів України, Національної спілки краєзнавців України, Полтавської спілки літераторів. У 1989–1991 голова Луганської міської організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, у 1991–1994 депутат районної ради м. Луганська.

Лауреат крайових премій ім. Молодої гвардії, ім. В. Сосюри, ім. Панаса Мирного, ім. Володимира Малика, ім. Пантелеймона Куліша, ім. Василя Симоненка, всеукраїнських премій ім. Івана Огієнка, ім. Бориса Грінченка, ім. Дмитра Нитченка, премії Національної спілки письменників України «Благовіст» за кращу книгу року. Нагороджений знаками Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України», «Василь Сухомлинський», Почесною відзнакою Національної спілки письменників України, медаллю «Будівничий України» Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

А-ра: Кисельов Ю. Освячені Шевченковим ім'ям // Слово Просвіти. – 1998. – № 7; Бафан Є. «...Я взагалі на листування ледачий» // Перевал. – 2005. – № 3; Березовий Василь. «А душа собі працює на добро» // Визвольний шлях. – 2006. – Кн. 2; Скрипник В. О. Текстологічна студія // Бахмутський шлях. – 2010. – № 3–4; Ільницький М. М. Похвальне слово текстології // Дивослово. – 2011. – № 9; Ільницький Д. Я. «Труди і дні» Григора Тютюнника // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: філологічні науки. – 2011. – № 17; Сучасні письменники України: біобібліографічний довідник / упорядник А. Гай. – Біла Церква: МП Видавництво «Буква», 2011.

НИКОЛЕНКО Ольга Миколаївна (уродж. Пельтик; 11.05.1966, м. Полтава) – уче-

ний-літературознавець, доктор філологічних наук (1996), професор (2002).

Закінчила СШ № 28 м. Полтави (1983), Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) (1987), аспірантуру цього ВНЗ (1990), докторантуру Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (нині національний педагогічний університет) (1996). Викладала російську мову та літературу в СШ № 28 м. Полтави (1987–1988). У Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (нині національний педагогічний університет) з 1990: асистент (1988–1991), старший викладач (1991–1992), доцент (1993), завідувач кафедри (з 1996) світової літератури.

У колі наукових інтересів історія літератури зарубіжних країн, історія російської літератури, компаративістика, методика й методологія викладання літератури у вишах і середніх навчальних закладах України, очолює наукову школу «Традиції та новаторство в літературі». Під керівництвом О. Н. захищено 16 кандидатських дисертацій із літературознавства. Має понад 300 наукових та науково-методичних публікацій, з-поміж яких монографії, посібники, підручники – 16: «Від утопії до антиутопії» (Полтава, 1994), «Сучасна антиутопія» (Харків, 1996), «Зарубіжна література ХХ століття» (К., 1998), «Зарубіжна література ХІХ століття» (К., 1999), «Романтизм у поезії» (Харків, 2002), «Бароко. Класицизм. Просвітництво» (Харків, 2003), «Поезія французького символізму» (Харків, 2003), «Вивчення зарубіжної літератури в 7 класі» (Харків, 2003), «Сучасний урок зарубіжної літератури» (К., 2003), «Зарубіжна література. Тести» (К., 2007), «Зарубіжна література. 8 клас» (Харків, 2008), «Зарубіжна література. 9 клас» (Харків, 2009) та ін.

Автор науково-методичних серій «Скарбниці словесника», «Авторський урок», «Бібліотека вчителя зарубіжної літератури» (видавництво «Ранок», Харків), які рекомендовані Міністерством освіти і науки України та відзначені дипломом у номінації «Навчальна література» на Х Міжнародному форумі видавців (Львів, 2003). За результатами Всеукраїнського рейтингу «Книга року 2004» книги О. М. Ніколенко «Бароко. Класицизм. Просвітництво», «Поезія французького символізму» визнані серед

кращих у номінації «Літературознавство, мистецтвознавство, фольклор».

Головний редактор всеукраїнського науково-методичного часопису «Всесвітня література та культура в навчальних закладах України» (Київ, 2000–2002). Постійний член редколегії всеукраїнських наукових та науково-методичних видань: «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України», «Зарубіжна література в навчальних закладах України», «Тема», «Гоголезнавчі студії», «Філологічні науки», «Рідний край» та ін.

Керівник держбюджетної теми «Громадянське виховання молоді засобами світової літератури».

Під керівництвом О. Н. проведені міжнародні та всеукраїнські наукові конференції: V, VI, VII, VIII, IX, X, XI Гоголівські читання, IV, V, VI, VII Короленківські читання.

З 1988 до 2000 на Національному телебаченні України (УТ-1, УТ-2) була авторкою та ведучою понад 40 освітніх програм про видатних діячів українського та світового письменства. У 2009 до 200-річчя М. Гоголя у складі творчої групи Полтавської обласної державної телерадіокомпанії «Атава» брала участь у створенні документального фільму «Дороги Гоголя» (автор сценарію і ведуча), «Соловецькі в'язні з України: Микола Зеров» (автор сценарію). Останній здобув 1 місце на міжнародних кінофестивалях «Дніпро-сінема» та «Відкрий Україну».

Заслужений діяч науки і техніки України (2008), лауреат премії ім. Івана Франка (2009), всеукраїнської премії ім. В'ячеслава Чорновола (2012), лауреат обласної премії ім. Панаса Мирного (2009), ім. Леоніда Бразова (2010), лауреат міської премії ім. В. Г. Короленка (2006). Член спеціалізованої ради Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (2001–2015). Член Спілки літераторів Полтавщини.

А-ра: Полтавському педагогічному університету ім. В. Г. Короленка – 100 років: знайомтесь: кафедра світової літератури // Всесвітня література в сучасній школі. – 2014. – № 7–8 (399).

НОВИЧЕНКО Леонід Миколайович (31.03.1914, с. Русанівка Гадяцького пов. Полтавської губ., тепер Липоводолинський р-н Сумської обл. – 22.11.1996, м. Київ) – літературознавець, критик, доктор філологічних наук.

Походить із сім'ї сільських учителів. Закінчив місцеву початкову школу, Липоводолинську 7-річну школу, Гадяцький педаго-

гічний технікум (1932), Київський університет (тепер національний університет ім. Тараса Шевченка) (1939), аспірантуру Інституту літератури АН УРСР (нині НАН України). Працював завідувачем відділу критики «Літературної газети» (нині «Літературна Україна») та журналу «Радянська література». У роки Другої світової війни був військовим кореспондентом, з 1943 до 1946 – відповідальним редактором газети «Література і мистецтво», з 1950 до 1952 – головним редактором журналу «Вітчизна», з 1954 до 1959, з 1969 до 1971 – заступником голови правління Спілки письменників України. Виконував обов'язки секретаря правління Спілки письменників України і Спілки письменників СРСР. З 1949 в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (тепер НАН України). Друкуватися почав 1938. Спектр наукових досліджень широкий: теорія, історія літератури, творчість Павла Тичини, Максима Рильського, Мирослава Ірчана, Тараса Шевченка, Василя Еллана-Блакитного, Миколи Бажана, Євгена Плужника, Петра Дорошенка, серед них і письменники Полтавщини: Іван Котляревський, Андрій Головка, Олесь Гончар, Борис Олійник та ін.

Автор фундаментальних праць «Поет і народ: до характеристики художнього методу в ліриці Шевченка» (1938), «Павло Тичина» (1941), «Повість про поета. Лірика М. Рильського» (1942), «Їх ненавидів Тарас» (1943), «Любов і гнів Тараса» (1944), «Історичний маскарад українського німецького націоналізму: про реакційну романтику минулого» (1946), «Творчість Павла Тичини» (1949), «Літературно-критичні нариси» (1951), «Поезія і революція» (1956), «Мирослав Ірчан» (1958), «Про різноманітність художніх форм і стилів у літературі соціалістичного реалізму», «Про багатство літератури» (1959), «Шевченко і вони» (1961), «Шевченко і сучасність» (1964), «Життя як діяння» (1974), «Український радянський роман» (1976), «Поезія і революція» (1979), «Поетичний світ Максима Рильського» (1980). Брав участь у створенні «Нарису історії української радянської літератури», «Історії української літератури» (1965). Автор книг «„Не ілюстрація – відкриття!“ : літературно-критичні нариси і портрети», (1967), «Вічно новий реалізм» (1982), «Тарас Шевченко – поет, борець, людина» (1982), «Від учора до завтра» (1983), «Вибрані праці» в 2 т. (1984), «Избранные работы» (1985), «Історія української літератури ХХ століття» у 2 кн. (1995, 1998).

Дійсний член Академії наук УРСР (з 1985), секретар відділу літератури, мови і мистецтвознавства АН УРСР (з 1959). Лауреат премії АН СРСР ім. В. Г. Белінського (за дослідження

«Поетичний світ Максима Рильського», 1980), Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (за книгу літературно-критичних нарисів «Не ілюстрація – відкриття!», 1968), премії в галузі літературно-художньої критики (1977).

Член Спілки письменників СРСР (з 1939). Нагороджений 5 орденами, а також медалями.

Л. Н., за влучною оцінкою Юрія Коваліва, «виявляв рідкісне вміння вловлювати історичну динаміку літературного життя, знаходив адекватну відповідь на його непрості запити, навіть якщо доводилося переглядати власні світоглядні настанови».

*Л-ра: Колесник П. Пафос відкриття // Літературна Україна. – 1968. – 16 лют.; Письменники Радянської України: довідник. – К.: Рад. письменник, 1981. – С. 193–194; Леонід Новиченко [Некролог] // Літературна Україна. – 1996. – 28 листоп.; Ковалів Ю. Леонід Новиченко *semper tiro* і його літературознавча школа // Слово і час. – 2008. – № 9; Шевченківські лауреати 1962–2012: енциклопедичний довідник / автор-упоряд. М. Г. Лабінський. – К.: Крилиця, 2012. – С. 496–497.*

ОСТАПЕНКО Ірина Володимирівна (уродж. Мурашко; 31.07.1961, с. Вирішальне Лохвицького р-ну Полтавської обл.) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (2013), доцент (2005).

Закінчила 8 класів Сунпрунівської СШ, Полтавський р-н (1976), Кременчуцьке педагогічне училище (1980), філологічний факультет (1980), аспірантуру (2001) Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (тепер національний педагогічний університет), у якому працювала (з перервами) з 1984 до 1988: асистент кафедри російської мови (1984–1985), світової літератури (1998). Працювала також у Кримському гуманітарному університеті (м. Ялта), Кримському інженерно-педагогічному університеті (м. Сімферополь). З 2003 до 2014 доцент, професор кафедри російської і зарубіжної літератури Таврійського національного університету ім. В. В. Вернадського. Науковий співробітник Кримського центру гуманітарних досліджень, організатор щорічних Кримських міжнародних Чичибабінських наукових читань (з 2005).

Коло наукових зацікавлень: проблематика, поетика, жанри лірики Б. Чичибабіна; пейзаж як картина світу в російській і українській поезії 70–80-их ХХ ст. Автор двох монографій: «Мир Чичибабіна» (2001), «Природа в русській лириці 1960–1980-х годов: от пейзажа к картине мира» (Сімферополь, 2012).

Пр.: Бог у художній системі Б. Чичибабіна // Слов'янський збірник. – Полтава, 2003. – Вип. 2; «Обитель созерцання и любви»: (Б. Чичибабін і А. Грін) // Питання російської літератури: міжвуз. наук. збірник. – 2004. – Вип. 10; «Вселенная свободы и любви»: (Б. Чичибабін і М. Волошин) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Вип. 8, т. 2; Проблеми творчості й образ творця в ліриці Б. Чичибабіна // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 49, т. 2; «Двоемие Гоголя»: лірична рецепція // Південний архів: зб. наук. праць. Філологічні науки. – Херсон, 2004. – Вип. 24; Подорож Чичибабіна до Гоголя // VII Міжнародні Гоголівські читання: зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава: ПДПУ, 2004; Пейзажна лірика Василя Симоненка // Витязь української поезії: матеріали наук. конф., присвяченої 70-річчю від дня народження Василя Симоненка. – Сімферополь: Таврія, 2005; Пространство и время в картине мира // Східнослов'янська філологія: Горлівка: Вид-во ГДІМ, 2010. – Вип. 18; Средства и способы репрезентации картины мира в лирике // Вопросы русской литературы: межвуз. научн. сб. – Симферополь: Крымский архив, 2011. – Вип. 19 (76).

ОХРИМЕНКО Павло Павлович (16.07.1919, с. Солониця Лубенського р-ну Полтавської обл. – 07.12.1997, м. Щорс Чернігівської обл.) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1957), професор.

Народився в селянській сім'ї. Навчався в школах с. Засулля і м. Лубен. Закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка) (1944). У 1944–1945, 1972–1997 працював у Сумському державному педагогічному інституті (нині державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка), з 1945 до 1972 – у Ворошиловградському державному педагогічному інституті (тепер Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка), Вінницькому державному педагогічному інституті ім. М. О. Островського (нині національний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського), Кишинівському державному університеті (тепер Молдовський державний університет), Гомельському державному педагогічному інституті (нині університет).

Досліджував українсько-білоруські літературні зв'язки, білоруську літературу й фольклор, давню українську літературу. Майже всі публікації П. О. з історії літератури Київської Русі, зауважує літературознавець Олекса Мишанич, «мають полемічний характер, несуть в собі зерно нових пошуків, висловлюють нові гіпотези»: «...письменство на Русі існувало ще до прийняття християнства... література на Русі існувала ще в язичницькі часи, і джерелом її була місцева руська традиція, місцеве життя, багатий фольклорний матеріал». Учений «...заперечив твердження тих авторів, які обмежували літературу Київської Русі X – початком XII ст.», «довів, що хронологічні рамки літератури Київської Русі охоплюють період IX – першої половини XIII ст., тобто від початку письменності до ординського нашестя 1237–1240 рр.».

Автор понад 600 робіт, написаних українською, білоруською, російською мовами й опублікованих у різних виданнях, зокрема в журналах «Вітчизна», «Дніпро», «Народна творчість та етнографія», «Мистецтво», «Прапор» (тепер «Березіль»). Перша наукова робота «Сатиричні засоби поем Т. Г. Шевченка „Сон“, „Кавказ“» з'явилася 1940 в збірнику студентських наукових праць Київського університету.

Основні пр. (монографії, підручники, посібники, брошури, статті): «Т. Г. Шевченко и белорусская литература» (Мінськ, 1952); «Білоруська народнопоетична творчість» (Гомель, 1957); «Фольклорно-літературні зв'язки українського і білоруського народів» (Мінськ, 1959); «Українсько-білоруські літературно-фольклорні зв'язки» (1959); «Шевченко і Білорусія» (К., 1960); «Білоруські загадки, приказки і прислів'я» (1961); «Білоруська література і фольклор» (Мінськ, 1962); «Т. Шевченко і Литва» (1962, у співавт.); «Білоруські пісні і казки» (1965); «М. А. Кропивницький в Білорусії, Грузії і Молдавії» (1965, у співавт.); «Білоруська уснопоетична творчість» (Мінськ, 1966); «Біобібліографічний покажчик праць про білорусько-українські літературні і фольклорні зв'язки» (1967); «Історія білоруської доживотної літератури» (Мінськ, 1968); «Давня білоруська література» (Мінськ, 1968); «Древняя белорусская литература» (Дніпропетровськ, 1968); «Шляхами братства» (1968); «Тарас Шевченко і Беларусь» (Мінськ, 1969, білорус. мовою); «Літопис братерства: про білорусько-українські фольклорні, літературні і театральні зв'язки» (Мінськ, 1973); «Проблеми вивчення „Слова о полку Ігоревім“» (1980); «Як читати „Слова о полку Ігоревім“» (1986); «Вивчення „Слова о полку Ігоревім“ у середній школі» (1993); «Основні проблеми і деякі нові аспекти вивчення „Слова о полку Ігоревім“ у вищій шко-

лі» (1995). У науковому доробку П. О. розвідки, присвячені Іванові Котляревському: «Котляревський і білоруська література», «„Наталка Полтавка” в селі Солониці».

Учасник Другої світової війни, нагороджений медалями.

Член Спілки письменників України (нині Національна спілка письменників України) (з 1966).

А-ра: Степанюк Б., Ющенко О. *Пропагандист української літератури в Білорусії // Друг читача.* – 1969. – 29 лип.; Ступак Ю. *Насиченість життя // Червоний промінь.* – Суми, 1979. – 14 лип.; Заєць К. *Науковець, критик, педагог // Культура і життя.* – 1979. – 29 лип.; Дегтярев В. И. *Основные публикации проф. П. П. Охрименко: к 60-летию ученого.* – Суми, 1979; Павло Охрименко [Некролог] // *Літературна Україна.* – 1997. – 18 груд.; Ротач П. *Колоски з літературної ниви : короткий літературний календар Полтавщини.* – Полтава : Полтав. літератор, 1999; Мишанич О. *З минулих літ : літературознавчі статті й дослідження різних років / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка.* – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004; 90 років від дня народження літературознавця, критика, філолога Охрименка Павла Павловича // *Край.* – 2010. – № 7 (75); Голубченко В. *Одержимий наукою і совістю // Рідний край.* – 2012. – № 1 (26).

ПІЛЬГУК Іван Іванович (20.12.1899, с-ще Решетилівка Полтавської обл. – 18.07.1984, м. Київ) – літературознавець, письменник, доктор філологічних наук (1958), професор (1959).

Народився в селянській сім'ї. Освіту здобув у початковій та вищепочатковій школі. Закінчив дворічні педагогічні курси в м. Полтаві (1917), аспірантуру Харківського університету (нині національний університет ім. В. Н. Каразіна) (1935). Учителював. Працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (тепер НАН України) (1942–1948), у Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова).

Досліджував творчість Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського, Марка Кропивницького, Степана Руданського й ін. письменників, підготував низку літературознавчих праць: «Народний співець Буковини Юрій Федькович», «Іван Котляревський» (1943), «Михайло Коцюбинський», «Тарас Шевченко: повісті» (1950), «Прозова творчість Т. Г. Шевченка» (1951), «Великі російські революціонери-демократи і українська література» (1952), «Життя і

творчість І. П. Котляревського», «Т. Г. Шевченко – основоположник нової української літератури», «Сатира Т. Г. Шевченка» (1954), «Степан Руданський» (1956), «Шевченко і декабристи» (1958), «Життя і творчість М. А. Кропивницького» (1960), «Т. Г. Шевченко – поборник дружби російського і українського народів» (1961), «Традиції Т. Г. Шевченка в українській літературі: дожовтневий період» (1963), «Традиції Т. Г. Шевченка в українській радянській літературі» (1965).

Опублікував збірку нарисів «Суцільні лани» (1931), повість «Повій, вітре!» (1969), роман «Марія Заньковецька» (1978). У повісті «Грозовий ранок» (1968) змальовано постать зачинателя нової української літератури й літературної мови Івана Котляревського, а в повісті «Дуби шумлять» (1970) – класика української літератури Панаса Мирного. Характерною рисою історико-біографічних повістей І. П. «є поєднання дослідницьких елементів із художньою інтерпретацією образів ... повісті ... пов'язані загальним прагненням показати спадкоємність літературно-мистецьких поколінь, самобутньою манерою зображення характерних явищ епохи та її представників» (Євген Гуцало).

Брав участь у підготовці підручників з української літератури для середньої і вищої школи.

Член Спілки письменників СРСР (з 1964).

А-ра: Гнатюк М. *Учений, педагог, письменник: Івану Пільгуку – 75 // Літературна Україна.* – 1974. – 20 груд.; Гуцало Є. *Із скарбниці класики // Пільгук І. Грозовий ранок : повісті.* – К. : Дніпро, 1979; *Письменники Радянської України 1917–1987 : біобібліографічний довідник / авторизовані упоряд. : В. К. Коваль, В. П. Павловська.* – К. : Рад. письменник, 1988; Бурляй Ю. *Якось осінньої днини... [Про Івана Пільгука] // Літературна Україна.* – 1990. – 25 січ.; Кореневич А. *Зав'язь пам'яті // Пільгук І. Дуби шумлять : біографічні повісті.* – К. : Дніпро, 1990; Кореневич А. *Шукач Істини: грози і райдуги Івана Пільгука // Літературна Україна.* – 2000. – 13 квіт.

СИВОКІНЬ Григорій Матвійович (09.08.1931, х. Сивоконівка, нині Коломацький р-н Харківської обл., в офіційних документах с. Артемівка Чутівського р-ну Полтавської обл. – 09.12.2014, м. Полтава) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1983), член-кореспондент НАН України (2000).

Закінчив Артемівську СШ (1950), українське відділення філологічного факультету (1955), аспірантуру (1958) Харківського державного уні-

верситету ім. О. М. Горького (нині національний університет ім. В. Н. Каразіна). Працював старшим редактором у видавництві цього ВНЗ (1958–1959). 1960 перебрався до м. Києва, обіймав посаду старшого редактора, завідувача редакції критики і літературознавства у видавництві «Дніпро». З 1962 переходить на роботу до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (тепер НАН України): молодший (1962–1968), старший (1968–1992) науковий співробітник, завідувач відділу теорії літератури (1992–2003), заступник директора з наукової роботи (1992–1993). Понад 10 років керував Координаційною радою з літературознавства при Інституті літератури, був членом Президії ВАК і головою експертної ради ВАК з літературознавства.

Коло наукових інтересів широке. Активно досліджував такі проблеми, як читач та реценція художнього твору, масова література як важливе явище соціокультурної динаміки ХХ ст., національний вимір літератури.

Опублікував понад 300 праць, з-поміж яких і студії, присвячені письменникам, що своїм життям і творчим шляхом пов'язані з Полтавщиною, – Олесеві Гончару, Борисові Харчуку й ін. Автор 12 монографій із проблем теорії, історії літератури, літературної критики: «Давні українські поетики» (Х., 1960, 2001), «Життєва переконаність героя» (1965), «Художня література і читач» (1971), «Друге прочитання» (К., 1972), «Визначеність таланту» (К., 1978), «Динаміка новаторських шукань» (1980), «Одвічний діалог: українська література та її читач від давнини до сьогодні» (К., 1984), «Від аналізу до прогнозу: літературно-художній пошук і позиція критика» (К., 1990), «У вимірах сприймання: теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій» (К., 2006) та ін.; відповідальний редактор понад 10 вагомих видань, як-от «Євген Маланюк: книга спостережень : статті про літературу» (К., 1997); відповідальний редактор і один з авторів колективної монографії відділу теорії літератури «Самотождність письменника: до методології сучасного літературознавства» (1999), співавтор 2 тому «Історії української літератури», трьох перших томів «Української Літературної Енциклопедії» (1988, 1990, 1995).

Читав лекції про сучасну українську літературу в Гарвардському університеті (1997). Творчо співпрацював із такими виданнями, як «Слово і час», «Науковий світ», «Дивослово», «Рідний край».

Член Національної спілки письменників України (з 1966).

Заслужений діяч науки і техніки (1997). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня

(2001). Лауреат премії ім. О. І. Білецького в галузі літературно-художньої критики (1988).

А-ра: 70-річчя члена-кореспондента НАН України Г. М. Сивоконя // Вісник НАН України. – 2001. – № 8; Дончик В. Особистість: Григорієві Сивоконю – 70 // Дивослово. – 2001. – № 8; Омельчук О. Григорій Сивокінь: роки творчого злету // Слово і час. – 2006. – № 8; Сулима М. Безупинний діалог із читачем // Там само; Жулинський М. Герой неправдоподібного ювілею // Там само; Білик Г. Головне – жити чесним життям трудівника: на зорянім пантеоні рідного краю вчений-літературознавець Григорій Сивокінь // Рідний край. – 2007. – № 2 (17); Пам'яті товариша // Полтавський вісник. – 2014. – 19 груд.; Григорій Сивокінь // Літературна Україна. – 2014. – 25 груд.; Бикова А. Слово про колегу і товариша: пам'яті великого гуманіста, літературознавця Г. М. Сивоконя // Слово Просвіти. – 2015. – 15–21 січ.

СУЛИМА Микола Матвійович (26.04.1947, с. Загрунівка Зіньківського р-ну Полтавської обл.) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1996), професор (2014).

Походить із родини службовців. Закінчив Великосорочинську СШ Миргородського р-ну Полтавської обл. (1965), філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині національний університет ім. Тараса Шевченка) (1971), докторантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1995). Працював бібліотекарем Великосорочинського кістково-туберкульозного санаторію (1965–1966), науковим співробітником (1972), старшим науковим співробітником (1972–1975, 1977–1978), завідувачем відділу (1974–1977), Державного музею книги і друкарства України, молодшим редактором відділу розповсюдження та реклами видавництва «Рад. школа» (1978–1979), старшим лаборантом (1979–1983), молодшим науковим (1983–1991), старшим (1991–1992, 1995–1997), провідним (1997–2000) науковим співробітником відділу української давньої літератури (згодом відділу української давньої та класичної літератури), заступником директора з наукової роботи (з 2000 і дотепер) Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН Української РСР (нині НАН України). У 1998–1999, 2005–2007 н. р. викладав нормативні курси української літератури (за сумісництвом) у Київському національному університеті «Києво-Могилянська академія». У 2005–2007 працював над держбюджетною темою «Леся Українка та її доба» у

Волинському державному університеті ім. Лесі Українки (нині Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки). Входив до групи працівників Інституту літератури та вчителів-методистів з укладання чинних програм з української літератури для 5–12 класів (2005). Брав участь у круглих столах, презентаціях шкільних програм і підручників, зустрічах з учителями, методистами, присвячених актуальним питанням викладання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах. Укладач хрестоматії «Давня українська література» для середньої школи (1991), яка витримала 4 видання, автор підручників «Українська література» для 8 кл. загальноосвітніх закладів із навчання мовами національних меншин (2008; співавт.: К. Н. Баліна, І. А. Тригуб), «Українська література» для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (2009; співавт.: М. П. Ткачук, В. А. Смілянська, В. І. Сулима), хрестоматії «Оспівана воля» до цього підручника (2011; співупорядн.: М. П. Ткачук, В. А. Смілянська), автор підручника «Українська література» для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (2011; співавт.: Г. Ф. Семенюк, М. П. Ткачук, О. В. Слоньовська, О. Г. Ковальчук, О. М. Ткачук, Н. М. Тимків).

Член редакційної колегії академічної «Історії української літератури» (у 12 т.), науковий редактор, член авторського колективу 1-го і 2-го тт. (давня українська література) та автор багатьох розділів, член редакційної колегії науково-теоретичного журналу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України «Слово і Час» та інших періодичних видань. Почесний доктор Ужгородського національного університету (тепер Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»).

Надрукував понад 300 праць, з-поміж них 2 монографії, 1 наукова розвідка, 1 збірник статей, 7 окремих видань творів, 3 підручники, 2 хрестоматії. Із публікацій навчально-методичного характеру 12 рекомендувало й затвердило Міністерство освіти і науки України. Дослідження М. С. охоплюють такі актуальні проблеми сучасного літературознавства, як версифікація, віршована й драматична література, діяльність літературних організацій 1920-х, тенденції розвитку української літератури XIX ст., другої пол. XX – поч. XXI ст., шкільна драма XVII–XVIII cc. і її вплив на українську драматургію XIX і XX ст. Він розшукав і опублікував низку архівних документів, які допомогли простежити зародження окремих тем і сюжетів у новій українській літературі.

Найважливіші монографії та збірники М. С.: «Українське віршування кінця XVI – по-

чатку XVII ст.» (1985), «Українська драматургія XVII–XVIII ст.» (2005), «Грехи розмаїтти: (епитимійні справи XVII–XVIII ст.» (2005), збірка статей «Книжиця у семи розділах» (2006), збірники «Українська література XIV–XVI ст.» (1988, у співавт.), «Українська поезія. Середина XVII ст.» (1992, у співавт.), «Український футуризм: вибрані сторінки» (Ниредьгаза, Угорщина; 1996), хрестоматія «Давня українська література» (4-те вид., 1998), «Бандурка» (2001), «М. Бажан „Політ крізь бурю“» (2002), «М. Зеров. Українське письменство» (2003), «Сяйво білого тіла» (2008), «На горах Києвських» (у співавт., Москва, 2010), «Український вертеп: вертеп у драматургії, прозі та поезії XIX–XX ст.» (2010).

Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня.

А-ра: Вісник Національної академії наук України: загальнонауковий та громадсько-політичний журнал. – 2007. – № 4.

ХРОПКО Петро Панасович (15.03.1928, с. Прихідьки Пирятинського р-ну Полтавської

обл. – 08.01.2002, м. Київ) – учений-літературознавець, доктор філологічних наук (1973), професор (1974), дійсний член АПН України (1993), методист.

Закінчив мовно-літературний факультет (1949), аспірантуру (1954) Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. У 1950–1951 викладав українську мову та літературу в Самбірському педагогічному училищі на Львівщині (тепер державний педагогічний коледж ім. Івана Филипчика). З 1954 в Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова): старший викладач, доцент, завідувач кафедри української літератури. Засновник наукової школи «Особливості розвитку українського реалізму XIX–XX ст.», підготував 5 докторів та 35 кандидатів філологічних наук, які працювали й працюють професорами та доцентами в багатьох вищих навчальних закладах України, і в Полтавському національному педагогічному університеті ім. В. Г. Короленка також: Т. О. Лещенко (1978–1981, 1984–1993), В. А. Мелешко, Г. І. Радько, С. В. Семенко.

Досліджував творчість І. Котляревського. Тема докторської дисертації «„Енеїда“ Івана Котляревського і становлення реалізму в українській літературі перших десятиріч XX століття». Зробив вагомий вклад у розвиток наукових

знань про особливості класичного реалізму в українській літературі, проводив значну методичну роботу, зокрема брав участь у підготовці й написанні підручників і навчальних посібників для студентів-філологів, учителів-словесників (Історія української літератури : література першої половини ХІХ ст. – К. : Рад. школа, 1964 (у співавт.); Історія української літератури : література другої половини ХІХ століття. – К. : Рад. школа, 1966 (у співавт.); Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття. – К. : Вища шк., 1991 (у співавт.); Історія української літератури : (перші десятиріччя ХІХ ст.). – К. : Либідь, 1992 (у співавт.), учнів-старшокласників (Українська література. 10 клас. – К. : Освіта, 1997). Бібліографія праць П. Х. налічує майже 300 позицій.

Уходив до складу редколегії науково-методичного журналу «Дивослово» («Українська мова та література в школі»), очолював науково-методичну комісію Міністерства освіти України, брав активну участь у підготовці та виданні художньої спадщини українських письменників.

Заслужений діяч науки і техніки (1995). Відмінник народної освіти України. Нагороджений орденом «Знак Пошани», медаллю «За доблесну працю».

Пр.: Іван Петрович Котляревський : літературний портрет. – К. : Держлітвидав України, 1958 (2-е вид. – 1964); Іван Котляревський : біографічний нарис. – К. : Дніпро, 1964; Біля джерел української реалістичної поезії: (10–40-і роки ХІХ ст.). – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1972; Українська драматургія першої половини ХІХ століття. – К. : Ред.-вид. від. Київськ. держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького, 1972; Становлення нової української літератури. – К. : Рад. школа, 1988.

А-ра: Сучасний погляд на літературу: науковий збірник / ред. кол. : П. П. Хропко (відп. ред.), С. С. Кіраль (відп. секр.) та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – Вип. 9 : Пам'яті академіка Петра Хропка; Професори Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : біобібліографічний довідник 1944–2009 рр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009; Наукові школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009.

ШАХОВСЬКИЙ Семен Михайлович
(25.05.1909, х. Синяківщина, тепер с. Білоусівка

Чорнухинського р-ну Полтавської обл. – 16.06.1984, м. Київ) – український літературознавець, критик, доктор філологічних наук, професор.

Закінчив Харківський педагогічний інститут (1932). Працював у Харківському, Львівському університетах, Українському поліграфічному інституті.

Досліджував творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Леся Мартовича, Володимира Сосюри, Петра Панча, Юрія Смолича, Івана Франка й інших письменників, питання теорії літератури, естетики. Упорядник «Хрестоматії критичних матеріалів про нову українську літературу» (1947), упорядник і автор передмови до збірки «Про Шевченка» (1939), автор підручника з української радянської літератури для 10 класу середньої школи (1938–1959), книжок «Про Тараса Шевченка» (1939), «Михайло Коцюбинський» (1943), «Павло Тичина», «Творчість Василя Стефаника» (1943), «Історія української літератури: короткий нарис» (1951), «Майстерність Івана Франка» (1956), «В майстерні поетичного слова» (1958), «Лірика і лірики» (1960), «Світова слава Шевченка» (1961), «Літературні роди і види» (1963), «Вогонь в одязі слова» (1964), «10 романів та їх автори», «Павло Тичина : життєпис поета і громадянина» (1968), «Юрій Смолич : повість про романіста» (1970), «Леся Українка» (1971), «Романи Павла Загребельного» (1974).

Член Спілки письменників СРСР (з 1939).

А-ра: Шаховський Семен Михайлович // Шевченківський словник / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1977. – Т. 2; Українська Радянська Енциклопедія : в 12 т. Т. 12. Фітогормони-в / ред. М. П. Бажан та ін. – 2-ге вид. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1985. – С. 370; Шаховський Семен Михайлович // Друковані праці науково-педагогічних співробітників Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова, опубліковані в 1930–1970 рр. : біобібліогр. покажчик : у 2 ч. / уклад. : Б. В. Дурняк, О. В. Мельников, О. М. Василюшин та ін. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. – Ч. 2.

КОРОЛЬ ТАМАРА ВАСИЛІВНА (1926–2015)

Некролог

Полтавці глибоко сумують через тяжку втрату. Першого квітня, на 89-му році життя, відійшла в засвіти велика патріотка України **Тамара Василівна Король**. Це саме вона, виконавши волю своєї тітки Килини Михайлівни Дубини-Панасенко – дружини відомого українського письменника Степана Васильченка, зберегла для нас рукопис знаменитої сатиричної казки літератора «Ось та Ась» і передала його до Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Мужня жінка не побоялася переховувати цей антиімперський раритет, незважаючи на те, що сама зазнала страхіть сталінських таборів: після війни, будучи студенткою Івано-Франківського медичного інституту, вона отримала великий термін ув'язнення за організацію українського театру. Повернулася із заслання тільки після смерті ката України Сталіна.

Навчатися на медика Тамара Василівна пішла ще до війни, яка й перервала її освіту. Тоді вона дівчина добровільно йде на фронт служити в санчастині.

Чимало подвижниця зробила і для збереження українських вишивок. Свою велику колекцію вона збирала протягом багатьох років, а потім передала її в Миргородський краєзнавчий музей.

Перебуваючи в Канаді на запрошення родини свого двоюрідного брата Юрія Степановича Кодака – єдиного сина Степана Васильченка, відомого архітектора і художника, який так любив

Україну, а помер далеко за океаном, – Тамара Василівна впорядкувала його архів.

Земля пухом Вам, Велика Українко.

Григорій Титаренко

ВІД РЕДАКЦІЇ. На знак пам'яті про шановану полтавку, українську патріотку, культурно-громадську діячку Тамару Василівну Король публікуємо дорогу для неї думу-казку «Ось і Ась» – антиімперську сатиру, створену письменником і педагогом Степаном Васильченком (1879–1932) 1919 року в місті Кам'янці-Подільському. Кілька десятиліть твір був заборонений цензурою. У наші дні його актуальність особливо гостра.

Степан Васильченко

ОСЬ ТА АСЬ

Дума-казка

Жив на світі козак щирий, на ймення Ось, усякого він у свою хату та господу приймав, усякому віри, як мала дитина, діяв, боязні Божої пильно пам'ятав.

Усякому козак Ось віри доймає, а того, що вже видимо лихо у хату до його суне, не бачить і не знає.

Шусть якось у хату до козака Ося москаль:

– Кто здесь хозяин?

– Ось.

– Пришел к тебе на постой я, москаль Ась, и принес тебе такой приказ: быть тебе у меня в послушании и во всем мне верить!..

– А чого ж воно так, щоб мені в своїй хаті меншувати, а тобі, прибуді, старшувати?

– Потому, милый, что ты хохол Ось, а я москаль Ась – ну и вышел такой приказ. Понял? Я тебя, хохла, учить уму-разуму должен!

– Чи буде ж це по святій правді?
– Все будет по чистой правде – верь моей службе царской и совести московской!

І каже козак Ось:

– Не мале є це діло у послугу себе тобі оддавати, годилось би нам, москалю, щоб ненароком слова не зламати, присягу приймати.

– Это дело не тяжелое, могу!

І козак Ось із москалем Асем святу ікону здймали, на стіл покладали, цілували, один одного не кривдити, не гнівити, як рідні брати жити клялись, присягались...

Живе москаль Ась, як сир у маслі, в Осиному добрі купається; хата у козака гарна, біла, хата біла, а жінка молодая, мила. І думає москаль Ась:

«Хорошо в этой хате хозяином быть, припиваючи жить да поживать. Надо бы это дело обмозговать!..»

Тоді москаль святу присягу добре пам'ятає, козака Ося із-за столу до порога обідати посилає, за попихача, за наймита має та про те, як би його зовсім здихатись, щоб і перед очима не стовбичив, думає-гадає.

І каже козаку Осю москаль Ась:

– Вышел вот какой приказ: ходит тебе по свету сто и семь лет – босому по дороге, голому на морозе, на Божий свет глазами не смотреть, с добрыми людьми речами не говорить, а уму-разуму научиться! Вот какая тебе, милый, задача заковыристая!

– Як же я у світі маю розуму набратися, коли світ мені буде зав'язано; світ зав'язано, ще й говорити до людей заказано?

– О, этим мне разбираться нет времени. У нас по-московски все делается быстро: раз-раз – и вышел такой приказ! Хорош ли, дурен ли – опісля разберут, а ты хоть лопни – исполняй! Потому – присяга дело святое.

Тоді козак Ось святу присягу пам'ятає, голий і босий із своєї хати в дорогу рушає. І пішов козак Ось босий і голий...

Босий по дорозі, голий по морозі...

Очі йому хусточкою кранною зав'язані, по дорозі спотикається.

Говорити йому до людей заказано – дороги не спитається.

Сто і сім років по світу блукає – з прямої стежки збивається.

Світ йому заморочився, до своєї хати дороги не знає, серед битого шляху спиняється; об каміння ноги побив, руки об терни поколов, своє лице сонцем попалив, пилом запилив, дрібними слізьми умивається.

Зустріли його люди – дивуються.

Один каже: сліпий!..

Другий каже: дурний!..

Третій каже: долі йому немає!..

І стали козака Ося люди питати:

– Чи ти сліпий, чи ти дурний, а чи долі тобі немає?

А козак Ось святу присягу пам'ятає, словами до них не промовляє, а із-за пазухи од серця, од серця-реберця калинову дудку виймає, у дудочку грає, як тими ж словами до людей вимовляє.

Слухали люди, дослухались...

Догадалися: і не сліпий він, і не дурний він, і доля щасна десь за морем дає за нього. Світ зав'язано і говорити заказано...

Будемо йому, нетязі, світ розв'язувати, до його хати стежку йому показувати!

І очі добрі люди Осеві розв'язали, і стежку йому до його хати показували.

Бачить москаль Ась – не так, як він гадав, вчинилося, почав знову мудрувати.

І козака Ося у хату він уклінно закликає, садовить за стіл, ласощами його шанує, медом-вином, горілкою частує, рідним братиком узиває.

І почав москаль Ась гіркими сльозами плакати, став жалувати козака Ося лукавими московськими словами:

– Братец мой родненький, братец мой кровненький! Какой же ты страдный! Вижу я, не жилец ты на белом свете. Не сегодня-завтра помирать будешь!

Козакові Осю хміль голову розбирає, за рученьки він бере москаля Ася, стиха весело його розважає:

– Не журися тим, брате мій Асю, серця свого не в'яли, головки не суши: аби між нами, братику, правда була, а сили у мене ще за чорного вола!

А москаль і слухати не хоче, плаче, побивається:

– Помрешь, родной! Помрешь, страдный! От тебя уж, братец, сырой могилой пахнет!

Та чарку йому за чаркою!

І упився козак Ось ік лихому дідькові, тяжко упився, не на час, не на годину, а на довгі роки спати повалився.

Того часу москаль Ась не гає, про те, що козак Ось помер, скрізь людей оповіщає.

І на подзвіння за його душу до усіх церков одіслав.

І теслярів, щоб йому домовину будували, понаймав...

Руки на грудях хрестом Осеві складав, свічку сукав...

А як пробудився козак Ось, то вже у руках у його свічка горить. Козак Ось і очам не вірить — озирається.

Побачив москаль, що він дивиться, та до нього:

– Вот это уж мне и не нравится, когда умрет человек, а потом еще и глаза таращит!

Аж кинувся козак Ось на лавці, злякався:

– Це мені добра робота! То це вже виходить, що я мертвий?

Одповідає йому сердито москаль Ась:

– Разве ты сам не видишь, глупый хохол? Свечка горит в руках? Горит. Гроб на тебя мастера делают? Делают. В колокола по твоей душе хохлацкой звонят? Звонят. Значит – помер. А помер, то и разговаривать неча, и лежи спокойно, чин чином, как мертвому полагается, пока тебя в землю закопают!

Мороз поза шкурою у козака Ося подирає.

– Чого ж я мертвий, коли я все бачу і все знаю. Щось тут негаразд ти робиш, москалю! Треба хоч людей розпитати.

Москаль Ась б'ється об поли руками.

– Ах ты, Боже мой, какой это хохлы глупый народ, тебе и после смерти скандал затевает!.. Да знаєш ли ты, голова, что тебе люди за то, что ты свято своего дела мертвецкого не разумеешь, осиновый кол в голову забьют. Эй, братец, не срамись хотя на последней дороге! Тебя я обманывать не стану, верно говорю, помер!

– Ой, ой, москалю, віри вже я тобі не діймаю, зараз уставати буду!

А москаль йому нишком на ухо і каже:

– А святую присягу помнишь?

Тоді козак Ось святую присягу, що москаля слухатися мусить, пригадав, гірко плакав, ридав, волосся на собі рвав, про те, чи присягу святую ламати, думав-гадав...

А у сніях теслярі домовину йому тешуть...

Домовину тешуть, а у дзвони по всіх церквах по його душі калатають.

А під вікнами його малі діти у козлика грають, на одній нозі стрибають, до дзвонів приспівують, по-московському примовляють:

– Хохла черти забрали! Хохла черти забрали!

Тоді козак Ось важенько зітхає, затихає і так сам собі гадає: коли тепер буду я вставати, буду своїх дітей малих колихати-лякати, будуть діти мої за марюку мене приймати, з рідної хати тікати.

А москаль тим часом швиденько знову складає йому руки, skleпляє очі і хрестить його:

– Бог с тобой! Бог с тобой! Успокойся, лежи смирно до страшного суда Божия, до последней трубы ангельской!

І далі думає козак Ось, гадає: та хіба б же москаль зовсім не мав совісті, щоб живого мене в домовину ховав? Як так, то й так – буду помирати, буду у світі менше горя зазнавати.

Тоді козак Ось важко зітхає, очі skleпляє, руки зчепляє, не дихне, бровою не ворухне, лежить мрець мерцем.

Збирались до хати люди, щоб козака Ося ховати. А москаль Ась до Ося припадає, тужить, по-московському причитує:

– И какой же ты, братец, умный был!.. И каким веселым слыл!.. И какой всякия песни играть был мастер!..

А люди стиха гомонять: так, так, правду москаль каже.

Слухає козак Ось, і жаль його великий доймає.

Коли чує козак Ось: на дворі гримить і ліс ламає, хату хитає, козакова щасна доля із-за моря прилітає. Улетіла Осина доля до хати, стала плакати-ридати, Осеві великого жалю завдавати: та хіба ж для того я із-за моря до тебе, козаче, поспішала, щоб на лавці тебе заставала? Та чи для того ж тобі щастя кувала, щоб у домовину разом із тобою його поховала?

Крепився, крепився – не витримав, та як не зарідає на всю хату:

– А де ж ти до того часу барилася, зрадливая доле, що зовсім про мене не дбала?

Зачувши, забачивши цеє, люди хвилювали, дивом дивували, один до одного промовляли: скільки живемо у світі, а того ще не бачили, не знали, щоб людину живцем у землю ховали.

Встає тоді з лавки козак Ось помалу, до москаля промовляє:

– Чи не я ж тобі, брате Асю, казав, що я ще живий? Чи не я ж гірко плакав, тебе, як брата рідного благав, щоб ти мене живого в землю не ховав? Де ж твоя совість. Москалю!

Москаль зирк по хаті туди, зирк сюди, бачить – стоїть коло порога собака, хвостом махає. Він до нього:

– Серко! Займи мне малость своих глаз!

У Сірка очей позичає, козакові Осю так відповідає:

– Видишь, совесть у меня была дома, я это хорошо знаю, да, верно, положил я ее в ранец, а ранец захватил франец – через него, шут его дери, й сыр-бор загорелся, кабы не он, мы бы с тобой жили по-братски!

Тоді козак Ось головою хитає, святую присягу рве, ламає, москаля Ася грізними словами кляне-промовляє:

– Та бодай же ти щастя у світі не мав, як ти мене живого у домовину ховав! Та бодай ти без долі у світі довіку блудив, як ти дітей моїх малих, недорослих батька-матері не шанувати навчав. Бодай тая земля хліба не родила, що такого катюгу, брехуна всесвітнього на світ пустила!..

А москаль висякався та й каже:

– Ничего – у меня и на вербе хлеб уродит.

Як теє малі діти зачували, всі гуртом до нього підбігли.

– Биймо, тату, москаля з хати!

Всі гуртом гукали.

Тоді як не вхоплять – одне за рогац, друге – за лопату:

– Геть, москалю, з нашої хати!

Євген Баран

«РАДІЮ КОЖНОМУ ДОБРОМУ СЛОВУ ЛЮДЕЙ, КОЖНІЙ ДОБРІЙ ЗУСТРІЧІ!»

Рецензія на книгу: Кіраль С. «...Зробити щось корисне для свого рідного народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея / Сидір Кіраль. – Київ, Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – 212 с.

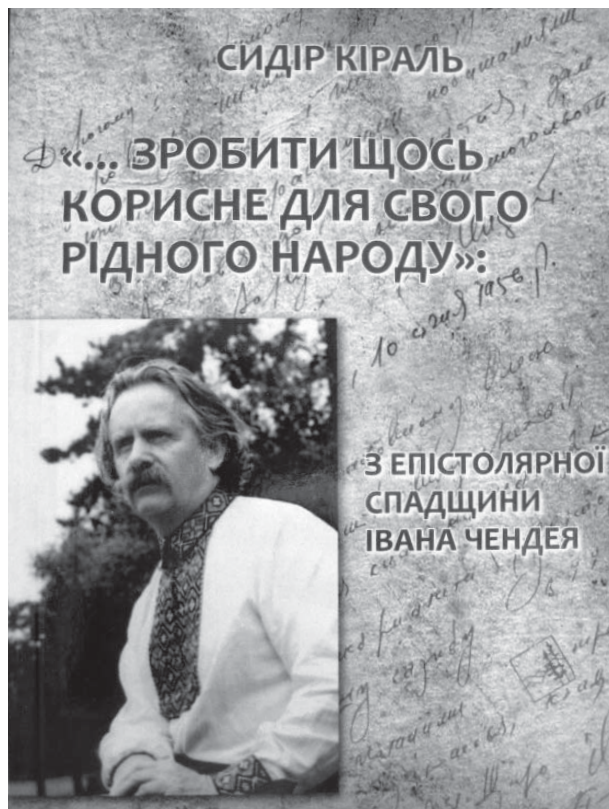
Листи стають раритетом, листи стають історією, листи стають літературою. Чи можливе повернення статусу і стану листа? Так, можливе. Коли люди, які виживають після техногенної чи воєнної атомної катастрофи, повертатимуться до нормального життя. Спочатку се буде лист на камені, потім на берестовій корі, відтак на папірусі, а відтак...

Моє покоління щасливе і нещасне водночас. Як кожне попереднє і кожне наступне. Ми встигли зазнати пору розквіту епістолярію і є свідками його занепаду. Ми встигли повірити в людину добру, аби переконатися в її споконвічній варварській суті.

Іван Чендей (22.05.1922–29.11.2005) для мене й досі невідомий письменник. Ні, все нормально. Десь наприкінці 1980-х я купив у книгарні його вибране, а недавно придбав книжечку міркувань та афоризмів письменника «*Спалахи іскрин*», якою насправду був частково розчарований. Відібрати матеріал можна було і цікавіше, тим більше, що оця книга, про яку хоч розповісти, вже дає таку можливість.

Чендей («Чендей» за Денисюком) – мислитель і філософ. Листування з Іваном Денисюком (14 листів і листівок) та Леонідом Коваленком (10 листів) – цьому яскраве свідчення. І те, що Сидір Кіраль узявся за цей шар історико-літературних документів, є архиважливо і актуально, не дивлячись на всі перипетії українського суспільно-політичного буття з його апокаліптичним складником.

Іван Денисюк (12.12.1924–10.10.2009), професор Львівського університету, є людиною виїмковою в українському консервативному викладацькому середовищі. Говорю є, тому що він – є, поки живе хоч би один із його учнів, навіть таких невдатних, яким є я. Сидір Кіраль є серед його найулюбленіших учнів.

Ще 2010 року я опублікував листи Івана Денисюка до себе за період 1987–1994 років (повторив у книзі «*Тиша запитань*»), бо, ідучи за Михайлиною Коцюбинською, вважаю його листи взірцевими для українського епістолярію другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Якщо можна визначати статус *класичного листа* чи *листа-класика*, то Іван Денисюк – один із небагатьох його творців.

Епістолярій Івана Чендея до Івана Денисюка охоплює 1966–1982 роки й розкриває не

тільки обличчя епохи, але й самих героїв. Я не буду багато цитувати кореспонденції, бо книгу супроводжують передмови до кожного з листувань, серйозні наукові коментарі до них, і маємо додатки до книги – дві статті Сидора Кіраля («І знову я про те, що Життя сильніше Смерті» (Спроба епістолярного автопортрета Івана Чендея: до 90-річчя від дня народження письменника); «Творча спадщина Івана Чендея в контексті сучасних проблем етнопедagogіки та національного виховання») й одна полемічна відповідь родини Чендея (дружини Марії, сина Михайла і доньки Марії: «Чендей і русинство: між правдою і брехнею – прірва: (Думки після прочитання статті П. Годьмаша «Фіаско гаврошофедак»)). Останній матеріал уважаю зайвим, але вже, як кажуть галичани, так се стало.

Окремі міркування Івана Чендея й окремі характеристики все-таки процитую:

1. «...Ви – мислитель і дослідник, людина логіки та науковець вельми цікавий. <...> Ви належите не тільки науці, літературознавству, що Ви є митець, людина емоційна і гарна до кінця на слові» (с. 45);

2. «Дійсно, я себе нерідко чую самотнім в Ужгороді і на Закарпатті, моє оточення буває важким, гнітючим» (с. 46);

3. «І я був би найнещасливішою людиною в цілому білому світі, коли б не міг жити і працювати для свого рідного народу» (с. 47);

4. «Я, наприклад, цілком солідарний з Вами в оцінках Стельмаха-письменника, Гончар же здається мені куди вищим за Стельмаха, професійно глибшим і більшим. <...> Стельмах у чомусь мені здається довершеним одноосібником тоді, коли Гончар громадський діяч у межах всього можливого» (с. 52);

5. «Як Ви вмієте писати листи, яка у Вас добра і щедра рука!» (с. 59).

Із Леонідом Коваленком (28.02.1922–10.07.1983) – відомим українським літературознавцем і критиком – Іван Чендей листується упродовж 1972–1980 років, хоч уперше побачив ученого на ужгородській конференції 1966

року, присвяченій проблемі новели. Тема листів подібна, що й до Денисюка, – творчий діалог і родинна інформація, яку потрібно розглядати в контексті індивідуальних творчих пошуків і приятельського контакту. Маємо в листах ту саму чіткість, лаконізм і відкритість:

1. «Що нового в нашій закарпатській літературній ланці? Змізерніла, зміліла, що не казати, вона» (с. 142);

2. «...Балега є всього балегою і не більше. Між дорослими рахунки не мали б вестися на подібний кшталт, та винен я тут не найбільше» (с. 153);

3. «...хоч і зараз я особисто не знаю, скільки виграє СП подібними членами. Член та й тільки...» (с. 153);

4. «Щодо стосунків між критиками і літераторами. Пишете, запитуючи, невже вони «вічно будуть злими».

Ні!

Чим вище буде ставати професійний рівень літератури і критики, як частини літератури, тим тісніші, мудріші, професійніші взаємини між ними будуть. Чим більшою і авторитетнішою буде ставати когорта літературних критиків з інтересами єдино літературними, без догідництва та пристосуванства, кон'юнктури і дешевого розрахунку, тим справи підуть краще» (с. 154).

Звичайно, що ця книга епістолярної спадщини Івана Чендея є лише початком великої роботи. Але правда полягає в тому, що в нас епістолярна спадщина багатьох письменників-класиків і «некласиків» здебільшого лежить мертвим тягарем або в літературних архівах, або в домашніх. То ми вичікуємо, аби когось із живих не образити. То ми чекаємо кращої ситуації економічної, то спокійнішої політичної. Чи такі будуть – невідомо. Швидше, ніколи. Але завдяки таким ентузіастичним поривам, при добрій школі професійній, і зринають подібні острівки історико-літературної інформації, яка показує літературне життя у всіх його позитивах і негативах, залишаючи право наступним поколінням робити власний вибір.

Тетяна Бикова

НОВІ ЗДОБУТКИ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Рецензія на покажчик: «Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник : бібліографічний покажчик (1999–2009) / авт. проекту та передм. С. Кіраль, редак. текст. англомовн. анот. А. Швідченко / Сидір Кіраль. – К. – Ніжин, 2014. – 272 с.

У сучасному українському літературознавстві налічується небагато дослідницьких праць, які за своєю структурою становлять інформативне зібрання наукових результатів розвитку літературознавчої науки протягом певного періоду. Бібліографічний покажчик «Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник (1999–2009)», який вийшов 2014 року, належить саме до таких видань: у ньому зібрано й доскіпливо систематизовано перелік усіх літературознавчих здобутків науковців у галузі літературознавства, які впродовж 1999–2009 років публікували результати своїх пошуків на сторінках цього наукового збірника. Автор цього проекту й укладач – доктор філологічних наук, професор кафедри української, англійської і латинської мов імені М. Драй-Хмари Національного університету біоресурсів і природокористування України Сидір Степанович Кіраль, один із фундаторів видання, відповідальний секретар (згодом заступник відповідального редактора) із 2003 року, учений, який вагому частку свого наукового життя віддав видавничій справі.

Варто наголосити, що українське бібліографознавство за останні роки стало об'єктом пильної уваги науковців. Вийшли у світ не лише ґрунтовні теоретичні праці, а й важливі бібліографічні видання. Відомо, що розвиток бібліографії відбувався у тісному зв'язку з наукою, культурою, новітніми технологіями. Водночас бібліографія завжди активно впливала на формування наукових шкіл, розвиток системи документальних комунікацій, зокрема на становлення різного роду пошукових систем. На жаль, до бібліографії як науки в широких колах існує дещо спрощений підхід, спричинений недостатньою обізнаністю зі специфікою роботи в цій галузі, недооцінкою тої колосальної праці, яку доводиться вкладати при підготовці різного роду бібліографічних видань. Пригадується одне з інтерв'ю відомого українського літературознавця, академіка Віталія Дончика, який на запитання кореспондента газети «Літературна Україна», з чого починається його робота над новою темою, однозначно і слушно відповів –

із підготовки бібліографічної міні-картотеки. Бо й справді, вона, картотека, є гарантом того, що предмет наукової розвідки буде вивчено ґрунтовно.

Пропонований покажчик становить собою зібрання найповнішої інформації про історію видання збірника за десять років його існування (всього охоплено укладачем 12 випусків). При підготовці цього видання укладач С. Кіраль спирався на два основні принципи – систематичний і хронологічний, і зумів логічно впорядкувати весь науковий інформативний діапазон у простому форматі. Завдяки цьому читач має змогу якнайшвидше відшукати необхідну йому інформацію відповідно до поданих рубрикацій: історія видання збірника, склад його редколегії, анотований українською та англійською мовами алфавітно-хронологічний покажчик статей із зазначенням сторінок кожного випуску; алфавітний покажчик назв статей та їхніх авторів з указівкою року, номера випуску та його сторінок; алфавітний покажчик назв статей з указівкою автора, року й номера випуску, а також сторінок; покажчик статей за персоналіями письменників із відповідним бібліографічним описом; покажчик змісту кожного випуску збірника; покажчик дисертацій, захищених авторами статей; покажчики назв художніх творів (з-поміж них іншомовних) і власних назв (охоплюють тексти анотацій та назви статей і дисертацій); зведений іменний покажчик; список установ, бібліотек та вищих закладів освіти України, куди надсилався збірник.

Варто відзначити кількісний діапазон статей різної тематики, які було вміщено на сторінках збірника – це 262 праці загальною кількістю 197 обліково-видавничих аркушів. Серед основного темарію збірника упорядник із позиції досконалого бібліографа фіксує новаторські дослідження про творчість як загальновідомих українських та зарубіжних письменників, так і малознаних, «призабутих» або репресованих за комуністичного режиму, наприклад, Віри Вовк, Михайла Драй-Хмари, Трохима Зінківського, Надії Кибальчич, Олекси Кобця, Мусія Коно-

ненка, Юрія Косача, Оксани Лятуринської, Володимира Леонтовича, Тодося Осьмачки, Євгена Плужника, Григора Тютюнника, Миколи Чернявського, Гео Шкурупія та ін. Тож маємо всеохопний погляд літературознавця-бібліографа, якому важливе кожне літературне, літературознавче явище, кожен науковий факт, без чого загальна картина літературознавчого життя періоду 1999 – 2009 років не може бути повною.

Рецензована праця знайомить читача зі змістом студій із проблем народної творчості, текстології, теорії літератури, компаративістики, зарубіжної літератури тощо. Така широка наукознавча палітра статей сприяє численним авторським реінтерпретаціям давньої, класичної літератури, аналізу суперечливих мистецьких явищ ХХ століття тощо. Окремо в покажчику згадуються наукові праці, які містять матеріали, невідомі широкому загалу, архівні джерела. Цьому аспекту наукових пошуків у збірнику «Сучасний погляд на літературу» була присвячена окрема рубрика «Публікації», де вперше в науковий обіг було введено з відповідними коментарями автобіографію Т. Зінківського, листи Н. Кибальчич до І. Франка та інші матеріали.

На особливу увагу в цьому виданні заслуговує розділ «Покажчик дисертацій, захищених авторами статей». Основна його мета – ознайомити науковців (сучасних і майбутніх) із результатами наукових здобутків авторів статей, які друкувалися в збірнику «Сучасний погляд на літературу». Із цього розділу можна дізнатися про теми захищених докторських і кандидатських дисертацій авторів, рік та місце захисту, прізвища опонентів дисертаційних досліджень. Кількість дисертацій і спеціальностей, які згадуються в розділі, вражає: 27 докторських та 72 кандидатські дисертації, написані за спеціальностями 10.01.01 – українська література; 10.01.04 – література зарубіжних країн; 10.01.05 – порівняльне літературознавство; 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.07 – фольклористика; 10.01.09 – літературне джерелознавство і текстологія; 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література). Спостережливому читачеві цікаво буде дізнатися про ареал поширення збірника, який охоплює науковців не лише з України (Бердянськ, Вінниця, Глухів, Дрогобич, Ізмаїл, Івано-Франківськ, Київ, Костянтинівка, Львів, Луганськ, Луцьк, Миколаїв, Ніжин, Суми, Тернопіль, Ужгород, Чернівці та ін.), а й із Польщі та Хорватії.

Попри інформативну важливість цього матеріалу, цей розділ чітко підсумовує відомості про кінцеві творчі результати авторів, що свідчить про практичну реалізацію й визнання в на-

уковому світі тих пошукових векторів, які були закладені в літературознавчих студіях збірника «Сучасний погляд на літературу».

Розділи «Покажчик назв художніх творів» та «Покажчик іншомовних назв художніх творів» містять цінну інформацію для науковців про твори, які проаналізовано авторами в статтях збірника, або які згадуються на сторінках покажчика. Таке розташування назв сприяє їх систематизації та логічно «вписується» в контекст покажчика.

«Сучасний літературознавчий тезаурус: контексти, терміни» як складник збірника знайомить дослідників з уживаною термінологічною базою науковців, які надсилали свої статті до збірника «Сучасний погляд на літературу». Перелік великої кількості сторінок, де згадуються ці контексти чи терміни, свідчить про наявність спільного літературознавчого теоретичного підґрунтя в опрацюванні історичної доби, індивідуальних літературних явищ, процесів, постатей, художніх особливостей творів, їхніх мовностилістичних ознак тощо (наприклад, численні згадки стосуються філософських, культурологічних і літературознавчих понять «аспект», «біографічний роман», «герой», «дискурс», «доба», «інтерпретація», «концепція», «контекст», «мотив», «образна система», «персонаж», «роман», «щоденники» та ін.). Водночас цей розділ спрямовує до нових наукових пошуків і зацікавлень, адже інколи містить і таку суто авторську термінологію, невживану в наукових текстах інших дослідників (наприклад, «автентична характеристика», «гносеологічна основа світогляду», «дискурс канону», «етологічна реалістична повість», «інваріант», «когерентно-смісловий рівень», «маргінальні записи», «мотив-ідея», «образ-модель», «п'єсаміф»). І саме вміщений сучасний літературознавчий тезаурус у покажчику стане в пригоді як перша сходинка творчого пошуку і зародження наукових дискусій щодо нового термінологічного теоретико-літературного апарату.

Видання цінне й тим, що в ньому вміщено різноманітну інформацію, яка знадобиться користувачам не лише наукової бібліотеки (нам відомо, що С. Кіраль надіслав свою працю, видану за власні кошти, в усі обласні та вишівські бібліотеки України. – Т. Б.), адже інформація про всі його 12 випусків та розкриття їхнього змісту, особливо анотований алфавітно-хронологічний покажчик статей, стане цінним джерелом інформації з проблем зарубіжної літератури, народної творчості, теорії літератури, компаративістики й зорієнтує користувачів бібліотеки в пошуку необхідної їм інформації.

Наостанок хотілося б додати, що ця праця є виявом творчої сумлінності літературознав-

ця-бібліографа, сучасного «літописця» подій наукового літературознавчого життя періоду 1999–2009 рр. у межах збірника «Сучасний погляд на літературу». Рецензований бібліографічний показник є свідченням розуміння упорядником взаємозв'язку всіх рівнів наукового літературознавчого життя, враховуючи кожен окремий факт, згадку про конкретну наукову

студію, розвідку, рецензію, передрук архівних матеріалів тощо. Отже, маємо бездоганну чітко структуровану й логічно впорядковану бібліографію наукових матеріалів, яка дає безцінну допомогу в галузі історії й теорії літератури, компаративістики тощо молодим і знаним дослідникам українського письменства, викладачам, студентам вищих закладів освіти України.

Олексій Неживий

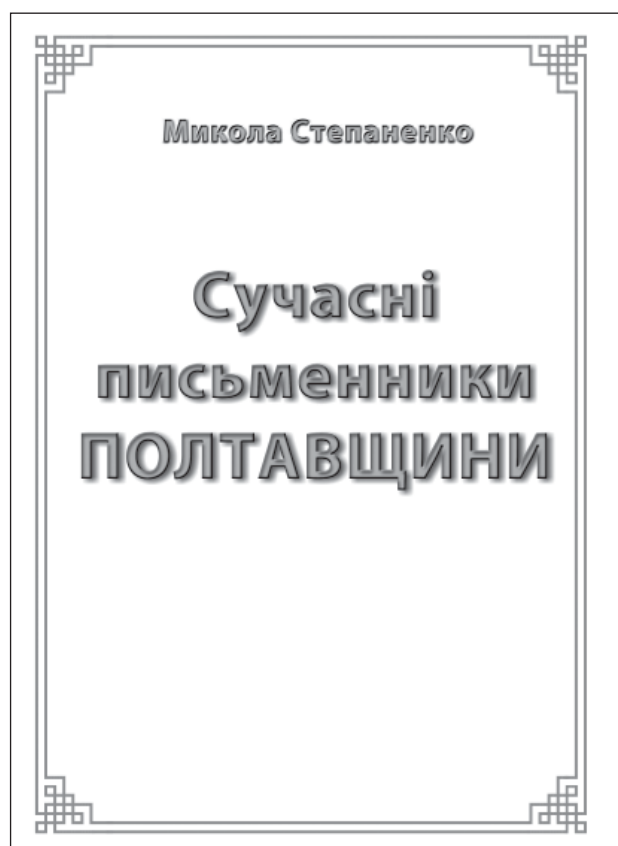
СЛОВНИКАРСТВО ПОЛТАВЩИНИ ЗБАГАТИЛОСЯ

Рецензія на книги: Степаненко М. Сучасні письменники Полтавщини : довідник / Микола Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2014. – 90 с. ;
Степаненко М. І. Мовознавча Полтавщина : довідник / М. І. Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2014. – 568 с.

Хоча сам автор, а це знаний в Україні науковець і письменник, просвітянин, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Микола Степаненко, визначає свої нові книжки як довідники, однак насправді до читача прийшли справжні словники енциклопедичного спрямування.

У передньому слові до першого – «Сучасні письменники Полтавщини» – автор засвідчує напрочуд багаті літературні традиції Полтавського краю, називаючи найбільш вагомими літературні події, що знайшли своє відображення в численних виданнях: збірниках, альманахах, антологіях, часописах. Серед імен краєзнавців – дослідники історії літературно-мистецького життя: Анатолій Дяченко, Петро Ротач, Борис Левін, Микола Костенко, Юрій Дмитренко, Віра Мелешко, Галина Білик. Про вичерпність цього видання свідчать розповіді про всіх (а їх уже сорок один) сучасних літераторів Полтавщини – членів обласної організації Національної спілки письменників України. До того ж складниками словникових статей чи гасел є біографічні відомості про кожного з письменників, перелік літературних і основних літературознавчих джерел, що стосуються творчості митця. Усе це є свідченням глибокої обізнаності, джерелознавчої точності й навіть скрупульозності Миколи Степаненка, який ще раз засвідчив свій високий фаховий рівень щодо підготовки подібних видань.

У багатьох розвідках подано короткий, але змістовний аналіз провідних мотивів творчості письменників. Так, у статті про Павла Стороженка говориться, що його гуморескам влас-

тиві багатотемність, гострота, злободенність і виняткова значущість конфліктних ситуацій: «Він «розв'язує» життєві колізії делікатно, не вдаючись до прямої дидактики». А творчості письменника Володимира Мирного властиві ліричність, тонкий психологізм, лаконічність: «Його рубаї, сонети наповнені соціальним зміс-

том. У кожній збірці стверджується нездоланна сила людини в її нерозривному зв'язку з рідною землею. Особливою майстерністю вирізняється пейзажна лірика. У спостереженні над природними явищами письменник намагається знайти відповіді на вічні питання буття, болючі проблеми суспільства». Письменник із Кременчука Олександр Пантелей намагається шукати гар-

монію краси і сили характеру людини, тим самим урівноважує вияв розуму та духовні сили. Отож, при підготовці наступних перевидань радимо автору подати таку ж лаконічну й змістовну літературознавчу оцінку творчості всіх репрезентованих письменників.

Чимало статей містять перелік не тільки окремих, але й колективних видань. Також у деяких названа перша публікація. Із них дізнаємося, що, наприклад, Наталія Баклай перший вірш оприлюднила в газеті «Лубенщина» 1981 року; перша публікація художнього твору Леоніда Вернигори – оповідання «Та, що крокує по степу» – з'явилася в журналі «Радуга» (1966. – № 1); а Лідія Віцена вірші почала друкувати 1970 року в районній миргородській газеті «Прапор перемоги» та обласній молодіжці «Комсомолец Полтавщини»; Іван Нечитайло перший вірш «На сінозбиранні» опублікував 1952 року на сторінках великобагачанської

районної газети. Думається, що, зважаючи на важливість першої публікації у творчій біографії письменника, варто подавати її точний бібліографічний опис до всіх гасел словника-довідника.

Книжка Миколи Степаненка «Сучасні письменники Полтавщини» стане також надійним дидактичним складником уроків літератури рідного краю, адже нова програма з української літератури для 5–9 класів уже остаточно підтвердила їхню значущість у навчально-виховному процесі сучасної школи.

У другому довіднику «Мовознавча Полтавщина», що насправді є теж крайовим енциклопедичним виданням, подано систематизовані відомості про мовознавців-полтавців, про мовну ситуацію, мовну політику, розвиток лінгвістичної думки на Полтавщині. Талановитий учений-мовознавець Микола Степаненко переконливо доводить, що вся історія української мови безпосередньо пов'язана з рідним краєм. Тому в енциклопедичному виданні вміщено ґрунтовні статті про внесок у розвиток української мови та науки про неї Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Євгена Гребінки, Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Олександра Потебні, Павла Житецького, Панаса Мирного, Олеся Гончара. Також подано розповіді про наукові школи відомих мовознавців-земляків: Михайла Жовтобрюха, Володимира Горпинича, Катерини Городенської, Надії Баландіної, Зої Валюх, Валентини Зернової, Володимира Калашника, Миколи Степаненка.

За структурою видання «Мовознавча Полтавщина» складається з шести розділів тематичного спрямування: «Персоналії», «Відомості про мовознавство та українську мову», «Видання», «Наукові, науково-педагогічні установи, організації, підрозділи», «Наукові школи», «Освітня, культурно-просвітницька діяльність». Найбільш повно відтворено історію та сьогодення мовознавчої філології (факультету, кафедр, філологічних видань, персоналій мовознавців) рідного для автора Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Проведена значна за обсягом дослідницька, бібліографічна робота, особливо стосовно періодичних видань: журналу «Рідний Край» (початку ХХ століття) та сучасного альманаху «Рідний край»; збірників наукових праць серії «Філологічні науки» педагогічного університету; наукових записок та матеріалів Котляревських читань Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського; журналів «Мовознавство», «Дивослово», «Українська мова», «Українська мова і література в школі», «Українська мова й література в середніх

школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Українська мова та література», «Урок української», «Вивчаємо українську мову та літературу», «Постметодика».

У розділі «Персоналії» вміщено довідки про учених-мовознавців, які народилися на Полтавщині, здобували освіту, займалися чи займаються фаховою діяльністю.

Поки що поза увагою автора залишилися ті осередки філології, що діяли в структурі учительських інститутів на території сучасної Полтавської області, а також створені не так давно, як, наприклад, кафедра філології та видавничої справи, кафедра перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Глибоко обґрунтовуючи значення полтавсько-київського діалекту, якому справжнє життя дали Іван Котляревський і Тарас Шевченко, в історії середньонаддінпрянських говорів, південно-східного наріччя й української національної літературної мови загалом, вдумливий учений-мовознавець і педагог Микола Степаненко разом із тим розмірковує щодо стратегії мовної освіти, яка повинна орієнтуватися на старе і старовинне, нове й новітнє, де домінує рідна мова, а вчителі-словесники мають ґрунтовні філологічні знання й володіють мистецтвом передачі їх підростаючому поколінню.

Безсумнівно, вирішенню саме стратегічних завдань мовної освіти сприятимуть і нові словники ученого-енциклопедиста, славетного полтавця Миколи Степаненка.

Ніна Осмак, Тетяна Бикова

РОМАНТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ СВІТУ МИКОЛИ ТКАЧУКА

Рецензія на монографію: Ткачук М. П. Романтичний дискурс Левка Боровиковського (Літературний портрет) / М. П. Ткачук. – вид. 2-ге [випр. і доп.]. – Тернопіль : Збруч, 2015. – 268 с.

Літературний дискурс 20–40-х років XIX ст. та його наукова рецепція неповні без статті Левка Боровиковського, поета і прозаїка, фольклориста-етнографа і перекладача, лексикографа і педагога. Цей непересічний талановитий діяч, представник генерації харківської школи романтиків і піонер українського романтизму своєю творчістю презентував естетичні критерії тогочасного літературного процесу. Для сучасного читача художня парадигма його творчості цікава з позиції осмислення мистецтва минулого крізь призму актуальних запитів теперішнього культурного середовища порівняно з тими проблемами XIX ст., які митець порушував у творах.

Останнім часом в українському літературознавстві існує тенденція до заповнення «білих» плям у вивченні творчості романтиків поч. XIX ст.: Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка та ін. Дочекався своєї наукової реінтерпретації письменницький творчий здобуток Левка Боровиковського. Осягнення мистецьких обрив митця крізь сучасну літературознавчу парадигму дає змогу зняти ідеологічне нашарування епохи радянського літера-

турознавства на трактуванні романтизму як другосортної й «занепадницької» (реакційної) естетичної системи, порівняно з реалізмом.

Сучасники поета-романтика називали його «Колумбом української романтичної поезії» – за мистецькі відкриття, привнесення європейських традицій і здобутків поч. ХІХ ст. в український культурний дискурс. «Колумбом знавців творчості Л. Боровиковського» справедливо можна назвати літературознавця Миколу Платоновича Ткачука, адже з його «легкої руки»¹ вітчизняні літературознавці своїми працями активно почали розширювати горизонти вивчення творчості поета-романтика.

Монографія М. Ткачука «Романтичний дискурс Левка Боровиковського. Літературний портрет»² є свідченням творчої еволюції літературознавця в питанні висвітлення дискурсивної практики поета-романтика ХІХ ст. та його художніх шукань і знахідок крізь естетичну парадигму європейського романтизму. При цьому науковець ураховує специфіку української національної свідомості, яка розвивалася хоч і своєрідно, однак у межах загальноєвропейської традиції, та особливості її переломлення в естетиці й поетиці перед романтизмом й романтизмом.

Розширюючи наукову парадигму студій вивчення творчості Л. Боровиковського, літературознавець на основі використання здобутків семіотики, рецептивної естетики, наратології, теорії комунікації, неориторики передусім звертається до сучасного молодого дослідника, спонукає його самостійно, у річищі новочасної термінології, осмислити порушені актуальні проблеми того часу, даючи творчий імпульс продовженню вивчення творчої індивідуальності поета.

Літературний портрет письменника Л. Боровиковського, «ограничений» М. Ткачуком, подається в контексті розвитку романтизму у європейському й, зокрема, українському письменстві. Науковець у монографії різнобічно висвітлює створення шкіл і стильових течій в українському романтизмі, зміни та еволюцію літературних напрямів, спадкоємність літературних традицій, взаємодію письменства та фольклорних жанрово-стильових форм. Науково продуктивною бачиться думка дослідника щодо заслуги українських романтиків у ствердженні ідеї національної й територіальної єдності України, поділеної в той час між конкурентними імперіями. Адже саме східні й західні

¹ 1991 р. було надруковано перший навчальний посібник М. П. Ткачука «Стиль балад Левка Боровиковського», а 2000 р. вийшла монографія «Поетика балад Левка Боровиковського».

² Ткачук М. П. Романтичний дискурс Левка Боровиковського (Літературний портрет) / М. П. Ткачук. – Вид. 2-ге [випр. і доп.]. – Тернопіль: Збруч, 2015. – 268 с.

українські романтики концептуально виводили історію Батьківщини з княжої України-Русі, принципово обстоювали доленосне значення народної культури, рідної мови для сучасності й майбутнього українського народу. Саме тому, на думку вченого, у їхній творчості провідною темою стає зіставлення славного минулого з упослідженою сучасністю України, стосунки особистості з національною спільнотою, тема існування нації як такої.

По-новому осмислюючи літературний процес першої половини ХІХ століття в Україні, Микола Ткачук зберігає вірність літературознавчій традиції, заснованій працями І. Айзенштока, П. Волинського, М. Зерова, П. Хропка, М. Яценка, яка полягає у вивченні стильових течій українського романтизму, його міфосимволіки, літературного фольклоризму тощо. Водночас науковець наголошує на тому, що міфологія, історична, психологічна стильові течії хоч і розсікають на складові компоненти романтизм, проте й конкретизують, дозволяють глибше збагнути певні можливості та закономірності, що лежать у його основі.

Досліджуючи стильові особливості українського романтизму, М. Ткачук виділяє в цьому напрямі кілька шкіл. Діяльність і художні шукання їхніх представників він характеризує з позиції взаємодії європейського романтизму з внутрішньоукраїнською літературною традицією, виділяючи харківську школу романтиків, західнольвівську школу «Руської трійці», київську та петербурзьку школи романтиків. Таким чином чітко виокреслюється контекст, на тлі якого вирізняється творча індивідуальність Левка Боровиковського, який першим відкрив для української поезії, на думку вченого, незвідані світи прекрасної романтичної мрії, прокладає нові шляхи художнього моделювання дійсності.

Висвітлення дискурсивної практики поета-романтика Л. Боровиковського подається науковцем у структурованому вигляді, враховуються різноманітні чинники формування і становлення митця в річищі українського романтизму. Під час літературного портретування Левка Боровиковського М. Ткачуком охоплюються питання життєвого шляху письменника, програмності його романтичного дискурсу, розкриваються основні естетичні концепції творчості, роль і значення Петра Гулака-Артемовського у становленні письменницького таланту Л. Боровиковського. Осібне місце в науковій монографії належить літературознавчим дослідженням поетики романтичних балад письменника, яка включає питання модернізації фольклорно-побутового різновиду жанру,

історіософської візії долі України та романтичної концепції людини.

Достатньо аргументованою й об'єктивною сприймається оцінка М. Ткачуком Л. Боровиковського як яскравого поета-романтика, який постійно експериментував, шукав нові жанрові, композиційні, версифікаційні форми, стильові засоби моделювання романтичної картини світу, виходячи при цьому з багатства української народної словесності. Водночас учений наголошує на художніх особливостях і байкарської творчості митця, не нехтуючи жанром, який деякі західні дослідники (Г. Грабович) оголошують маргінальним. У байках Л. Боровиковського порушується широке коло питань життя особи і суспільства, відображаються національні стосунки людей, етико-моральні й духовні проблеми буття людини, художньо аналізуються людські й етноментальні вади, суспільні негаразди Росії. Аналіз байкарської парадигми митця дав змогу М. Ткачукові зробити висновки про їхню актуальність для сучасного читача, а також резюмувати: у байках Л. Боровиковський еволюціонував від народних сміхових інтонацій через оволодіння фольклорною формою до національного інваріанту класичних байкових мотивів та образів.

На підставі вивчення особливостей естетичної концепції Левка Боровиковського вчений обстоює думку, що поет своєю творчістю своєрідно «відкинув» колоніальну структуру національного письменства, долучився разом із деякими своїми сучасниками (А. Метлинським, М. Шашкевичем та ін.) до процесу формування особливої моделі української романтичної культури. Разом із тим у своїх творах він утілював настрої тієї частини українського суспільства, що героїзувала визвольну боротьбу народу в

давньому й недавньому минулому, а також романтизував чесноти, високі почуття й переживання простих людей.

Літературознавча оцінка Левка Боровиковського-«баладника» зацентрована на результативності авторських пошуків нових виражальних засобів у ліриці й ліро-епіці, малюванні романтичного героя на тлі яскравих декорацій, оссіанівських пейзажів, у виняткових ситуаціях. Серед інших новаторських рис романтичної поетики Л. Боровиковського М. Ткачук визначає розширення ідейно-тематичного кола балад, уведення в українську поезію романтичних світорозуміння і концепції людини, використання багатозначності поетичного слова, міфолофорної символіки тощо. Повноцінне дослідження світу поезії Левка Боровиковського дало змогу авторові констатувати: поетика романтичних балад Боровиковського відбиває об'єктивні процеси змісто- й формотворення української лірики поч. ХІХ ст., а саме боротьбу за національно-народну виразність літератури, заперечення бурлескної традиції зображення дійсності, розширення тематичних, жанрово-стильових меж передшевченківського письменства.

Рецензована монографія М. Ткачука – і в цьому теж полягає її вартісність – наближає романтизм поч. ХІХ ст. до перипетій сучасної доби, свідчить про осягнення митцем національної поетичної традиції, душі українства. У літературознавчому дослідженні акцентовано філософему: минуле завжди залишається з нами, а все, що маємо сьогодні, так чи так пов'язане з ним. Не розуміти цього, не відчувати, що ми є витвором минулого, – означає розминутися з потребами сучасного життя.

Галина Білик

ПОЛЕ БОЛЮ

Рецензія на книгу: Гуменюк Б. Вірші з війни / Борис Гуменюк. – К. :
Вид-во Сергія Пантюка, 2014. – 88 с.

Ганна Радько

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО: ПОГЛЯД КРІЗЬ ЧАС І ПРОСТІР

*Україно, ти моя молитва,
Ти моя розтука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.*

Василь Симоненко

8 січня 2015 року Василеві Симоненку – українському поетові-шістдесятнику – виповнилося б 80...

Ми, земляки і просто – українці, з кожним ювілейним його пошануванням із подивом уотре заново відкриваємо для себе поета. Його лірика (а значить, і він сам!) була разом з учасниками Революції Гідності 2013–2014 років. Вона всякчас актуальна, як і творчість Тараса Шевченка.

Захищаючи свій вибір, Україна і сьогодні виборює своє право на свободу, на правду, на людську гідність, на національну свідомість, відстоює свою національну ідею (яку можна схарактеризувати словами нашого Василя Симоненка: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!») на східних кордонах України, в боротьбі з жорстоким, агресивним сусідом, ненависним до інакомислячих, до всіх, хто хоче вирватись із «соціалістичного раю» (на превеликий жаль, на сторону ворога перейшли й ті, хто жив на українській землі і не вважав її своєю).

У цьому контексті по-особливому бачиться і написане Василем Симоненком. Він, сільський хлопець, що пережив війну й пам'ятає голод 1947 року, якого виховували мама та дід, став виразником духу шістдесятництва. Творчість Василя Симоненка – це реакція на кривду, на фальш, на зневаження людини в цілому, людини праці зокрема, і духовного в людині. Тому сьогодні його голос став нашим внутрішнім

голосом. Чути й розуміти Василя Симоненка означає йти до самих себе.

Можливо, знову загримлять гармати,
І танк зімне пшеницю на лану,
І буде плакати і журитись мати,
Коли сини ітимуть на війну.

І хтось востаннє поцілує милу,
І хтось сльозу непрохану змахне,
А може, дехто втратить віру й силу,
Своє життя рятуючи одне.

Але не я... Я квиснути не стану,
Хоч як не буде боляче мені, –
За нашу землю, дорогу й кохану,
Я рад прийняти на себе всі вогні.

За тих дітей, що бігають до школи,
За матерів, змарнілих у труді,
За рідні наші верби довгополі,
За наші дні, прекрасні й молоді,

І тут ні сліз, ні відчаю не треба,
І тут не треба страху і ниття –
Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя

22.06.1955 [1, с. 120–121].

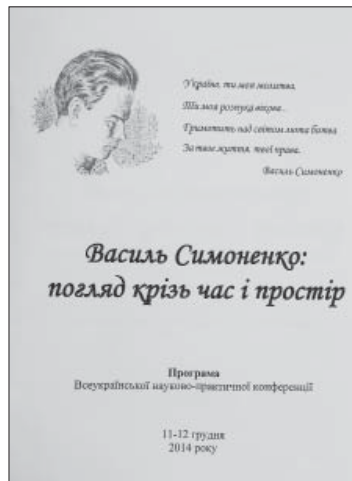
Із метою вшанування українського поета, журналіста, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, уродженця Полтавщини Василя Андрійовича Симоненка та з нагоди відзначення 8 січня 2015 року 80-річчя

від дня його народження в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка 11–12 грудня 2014 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Василь Симоненко: погляд крізь час і простір». Нею було відкрито низку заходів в області на виконання Постанови Верховної Ради України від 21 травня 2013 року «Про відзначення 80-річчя з дня народження Василя Симоненка».

Організатором конференції стала кафедра української літератури ПНПУ імені В. Г. Короленка; співорганізаторами – Полтавська обласна державна адміністрація, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, Літературно-меморіальний музей Василя Симоненка, кафедра української літератури і компаративістики Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького.

До участі в конференції було прийнято більше 50-ти заявок із різних областей України. Долучитися до наукового форуму зголосилися такі відомі українські літературознавці, як А. Ткаченко, В. Поліщук, В. Пахаренко та ін. Географія учасників доволі масштабна: міста Київ, Пол-

Запоріжжя, села Тарандинці, Вовчик, Калайдинці Лубенського району Полтавської області. З огляду на різні обставини деякі науковці взяли участь у роботі конференції заочно.

Присутніх учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції привітали полтавці-студенти, викладачі, митці, виконуючи твори Василя Симоненка. Так, Ганна Радько, доцент кафедри української літератури ПНПУ імені В. Г. Короленка, відкрила пленарне засідання віршем «О земле, з переораним чолом...» (за виданням вибраних творів В. Симоненка 2010 року). Студентка факультету філології та журналістики Світлана Кулініч виконала пісню «Ображайся на мене, як хочеш...» (муз. Лесі Тельнюк на вірші В. Симоненка). Акомпанував їй також студент цього факультету Олег Коломієць. Поетка, лауреат Полтавської обласної премії імені Леоніда Бразова Галина Вовченко презентувала свою нову пісню-присвяту «Білий лебідь у зимовім небі» (композитор і виконавець Віктор Журавель). Відеоряд доповнював зміст пісні й переносив учасників конференції на батьківщину Василя Симоненка в село Біївці на Лубенщині.

Із вітальним словом до наукового зібрання звернулися Геннадій Фасій, начальник управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Любов Кравченко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи ПНПУ імені В. Г. Короленка.

*Під час відкриття конференції.
На передньому плані – Віра Мелешко, канд. філол. наук, доцент,
завідувачка кафедри української літератури ПНПУ*

тава, Черкаси, Дніпропетровськ, Ніжин, Луганськ, Ужгород, Львів, Хмельницький, Ізмаїл,

Після цього завідувачка кафедри української літератури ПНПУ, доцент Віра Мелешко

оголосила про перерву в роботі пленарного засідання конференції. У програму були внесені зміни.

У цей день, 11 грудня 2014 року, полтавська земля приймала у своє лоно на вічний спокій тіло відомого українського літературознавця, доктора філологічних наук, члена-кореспондента НАН України Григорія Матвійовича Сивоконя. Понад чотири десятиліття учений працював в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка. Останніх кілька років мешкав із рідними в Полтаві, хоч народився на Харківщині. Делегація з Києва на чолі з директором Інституту літератури НАН України академіком М. Г. Жулинським прибула на похорон. Учасники конференції приєдналися до траурної процесії, попрощалися і провели в останню путь світлу й талановиту людину, чесного трудівника на ниві науки.

Робота Всеукраїнської науково-практичної конференції продовжилася у форматі пленарного засідання, на якому заслухали доповіді Валентини Володимирівни Барчан, доктора філологічних наук, професора, завідувачки кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет» («Проблема екзистенційної комунікації в художній прозі Василя Симоненка»), Світлани Євгенівни Ігнат'євої, кандидата філологічних наук, професора Інституту гуманітарних проблем ДВНЗ «Національний гірничий університет» («Мовна особистість Василя Симоненка в щоденниковій рецепції (на

Кандидат філол. наук, доцент Ганна Радько

матеріалі «Окрайців думок»)), Вікторії Ігорівни Дмитренко, доктора філологічних наук, професора, завідувачки кафедри світової літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка («Авторська картина світу в малій прозі Василя Симоненка»), Ганни Іванівни Радько, канди-

дата філологічних наук, доцента кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка («Василь Симоненко і шістдесятництво»), Олексія Івановича Неживого, доктора фі-

лологічних наук, професора кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. До 2014

Доктор філол. наук, професор Валентина Барчан

Доктор філол. наук, професор Олексій Неживий

року О. І. Неживий працював у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка. Його доповідь «Текстологічна проблематика творчої спадщини Василя Симоненка» викликала жваву дискусію.

Як до авторитетного джерела, учасники конференції звернулися й до публікацій відомого вченого-симоненкознавця, доктора філологічних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Анатолія Олександровича Ткаченка, який подав матеріали на конференцію, але не зміг прибути особисто. Зокрема, йдеться про статтю «Роман оман (текстологічний детектив з анекдотичними вкрапленнями й автопіаром)»

(«Слово і Час», № 8 за 2013) та передмову «Палімпсести Василя Симоненка, або Неканонізований Симон» до вибраного Василя Симоненка, впорядкованого Анатолієм та Даною Ткаченками й випущеного у світ видавництвом «Смолокип» 2010 року.

У другій половині дня учасники Всеукраїнської конференції працювали в секціях «Художньо-стильова специфіка творів Василя Симоненка (літературознавчий та мовознавчий аспекти)», «Рецепція літературної спадщини Василя Симоненка у творах українських письменників», «Публіцистична спадщина Василя Симоненка і краєзнавчий аспект вивчення його творчості».

Перед початком секційних засідань відбувся перегляд документально-публіцистичного фільму «Рожеві лебеді Василя Симоненка», створеного Полтавською обласною державною телерадіокомпанією «Атава». Зустріч з автором фільму, поеткою і журналісткою Інною Дідик (білорускою за походженням), вилася у невимушену цікаву розмову, а фільм наблизив

району, тож фільм за прикромі ситуації виконав більше, ніж тільки свою функцію.

Об'єктом уваги дослідників творчості Василя Симоненка, які виступали на секційних засіданнях, були його поезія, епістолярій та щоденник, а саме: «Морально-етичні категорії поезії Василя Симоненка» (Ірина Цюпак, канд. філол. н., доцент, м. Дніпропетровськ), «Синтаксичні типи метафор у поезії Василя Симоненка» (Наталія Слобода, канд. філол. н., доцент, м. Дніпропетровськ), «Лексичні особливості епістолярію Василя Симоненка» (Наталія Костюк, ст. викладач, м. Дніпропетровськ), «Пісенна душа Василя Симоненка (Ольга Коваленко, Валентина Чирка, м. Полтава) та ін.

Методист Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського Валентина Чирка прекрасно виконала пісню на вірші Василя Симоненка «Синові». У запису з відеорядом прозвучала й авторська пісня «Колискова»: учасників конференції зворушив оксамитовий, м'який тембр голосу виконавця, яким приємно здивував Анатолій Ткаченко, професор Київського

Учасники Симоненківської конференції. Полтава, грудень, 2014

усіх до хати, до людей, до природи, серед якої зростав Василь і мужнів його характер, до гори Лисак, на якій знайшов свій останній спочинок дід поета Федір Щербань. Наступного дня планувалося відвідання тих місць і продовження роботи конференції на малій батьківщині митця-ювіляра. На жаль, погодні умови завадили поїздки в села Біївці і Тарандинці Лубенського

національного університету імені Тараса Шевченка.

Вечір для учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Василь Симоненко: погляд крізь час і простір» виявився не менш цікавим та емоційним. Концерт камерного оркестру Полтавської обласної філармонії та ансамблю бального танцю «Грація» Полтавського

національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка в Міжнародний день танго став завершальним акордом такого насиченого роботою та емоціями першого дня роботи конференції.

Дощ, який увечері заливав зимові вулиці Полтави, зробив свою лиху справу, спричинивши на дорогах ожеледицю. Обласне ДАІ не дало дозвіл на виїзд автобусам із міста. Тож заплановану поїздку на Лубенщину довелося скасувати. Сказати, що це засмутило учасників конференції, – це нічого не сказати. Адже там їх чекали краєзнавці, письменники, вчителі... Ми щиро вдячні Людмилі Василівні Пазенко, начальнику відділу культури, Юлії Михайлівні Білокінь, начальнику відділу освіти Лубенської райдержадміністрації, а також директорів Тарандинцівської загальноосвітньої школи Миколі Миколайовичу Кадуці за розуміння і сприяння в роботі конференції.

Уклонитись хаті поета, покласти квіти до його пам'ятника, відвідати літературний музей, узяти участь у заходах Лубенського району з нагоди 80-річчя від дня народження Василя Симоненка полтавська делегація змогла 8 січня 2015 року – в люті різдвяні морози. Інша полтавська делегація тоді відбула на Черкащину й там узяла участь у заходах з ушанування поета-шістдесятника, журналіста, бо народився Василь Симоненко на Полтавщині, а знайшов вічний спочинок у черкаській землі. Дві області вважають його своїм. І черкащан, зокрема симоненкознавців, також завжди раді бачити на Полтавщині.

2015 рік на Полтавщині рішенням обласної ради оголошений Роком Василя Симоненка. Дякувати Богу, відходить у минуле доба «монархів», які гукали:

– Ми – символ доби.
– Хто не з нами, той проти всіх!
І сипались лаври убогі
До куцих кривавих ніг.
Нікчемна, продажна челядь,
Банда кривляк для втіх,

Щоб мати що повечерять,
Годувала холоуїством їх [1, с. 264].

Один із таких холоуїв, тодішній директор Інституту літератури акад. М. Шамота в статті «Актуальні питання художньої критики» (1974) писав: «Чимало в його (В. Симоненковому. – Г. Р.) доробку було незрілого, ідейно нечіткого, не раз поет припускався перебільшеного чи спотвореного вияву національних почуттів <...>. Підносити творчість Симоненка як взірць для літературної молоді, міряти Симоненком інших поетів, видавати його за приклад мужності – це треба рішуче відкинути» [2].

Час розсудив по-своєму. Народ словом Симоненка стверджує:

Де зараз ви, кати мого народу?
Де велич ваша, сила ваша де?
На ясні зорі і на тихі води
Вже чорна ваша злоба не впаде.

Народ росте, і множитья, і діє
Без ваших нагаїв і палаша.
Під сонцем вічності древніє й молодіє
Його жорстока й лагідна душа.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й прибудди
І орди завойовників-заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його волячих жилах
Козацька кров клекоче и гуде!

24.12.1962 [1, с. 271].

Література

1. Симоненко В. Вибрані твори / В. Симоненко ; упор. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. – К. : Смолоскип, 2010. – 852 с., 16 іл.
2. Шамота М. Актуальні питання художньої критики / М. Шамота // Літературна Україна. – 1974. – 8 лютого.

Інга Капустян

НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВІЇ

5–7 травня 2015 року на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Північний вітер: скандинавський світ в освіті та культу-

рою інформацією щодо покращання навчального процесу і створення підручників.

Конференція «Північний вітер: скандинавський світ в освіті та культурі України» розпочалася гімном України та гімном Євросоюзу (у ви-

Урочисте відкриття конференції. Виступає проректор ПНПУ імені В. Г. Короленка доктор істор. наук, професор Р. А. Сітарчук

рі України». Конференцію проведено в межах угоди про співробітництво між навчальними закладами Данії (Коледж Наталі Зейл УСС) та України (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка) в галузі гуманітарних і суспільних наук. Угода (5 травня 2014 р., Копенгаген) передбачає проведення спільних семінарів і конференцій, обмін передо-

конанні студента 2 курсу факультету філології та журналістики В. Шафрановського). Травнева Полтава об'єднала науковців, учителів, студентів, які цікавляться розвитком країн Скандинавії та їхніми здобутками. У конференції взяли участь понад 100 учасників із різних куточків України (Дніпропетровськ, Івано-Франківськ, Кіровоград, Львів, Мелітополь, Харків, Черкаси

Пленарне засідання конференції

та ін.). Вони обмінялися досвідом викладання іноземних мов та світової літератури в навчальних закладах. Особливо яскравими були доповіді професорів О. М. Ніколенко, В. І. Мацапури, доцентів О. В. Орлової, А. М. Мартинець, Б. В. Сторохи, О. В. Григоренко, учителів-методистів О. О. Гузь, Л. М. Малигіної, О. О. Семеняк та ін.

До Полтави завітали особливі гості – професор Йончопинзького університету Ганс Албін Ларрсон (Швеція), професор Копенгагенського університету, Коледжу Наталі Зейл Карстен Хаммер (Данія), доктор соціальних наук Копенгагенського університету, Коледжу Наталі Зейл Леннарт Равн Хірваген (Данія). Вони виступили з лекціями, доповідями та презентаціями про сучасну Європу та європейські

земних мов І. Є. Тараян, учитель-методист світової літератури О. О. Семеняк, а також учні 9–11 класів (К. Крамський, О. Харечко, В. Золотова, С. Шиянова). У їхніх виступах усебічно висвітлено напрямки роботи Скандинавської гімназії, яка стала своєрідним містком між Європою та Україною.

Організатори (викладачі кафедри світової літератури) дали змогу учасникам конференції ознайомитися не тільки з цікавими доповідями, а й із талантами студентської молоді Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Гості побачили виступи Народного фольклорного ансамблю «Жива вода» (керівник Л. Бакланова), Народ-

Учасники конференції. Полтава, квітень, 2015

цінності (Г. А. Ларрсон), освітні цілі Європейського Союзу та виклики для соціальних наук у педагогічній освіті (Л. Р. Хірваген), літературу й історію Данії, а також організацію діяльності данського університету (К. Хаммер).

У конференції взяли участь представники Скандинавської гімназії м. Києва: кандидат педагогічних наук, директор Т. Е. Пушкарьова, заступник директора з науково-методичної роботи І. М. Фурсова, заступник директора з іно-

ного ансамблю спортивного бального танцю «Грація» (керівник П. Горголь), літературний вечір «Реальний і чарівний світ Г. К. Андерсена» студентського театру «Глобус» (керівник Н. Тарасова) та ін.

Співпраця між навчальними закладами Данії, Швеції та України триває, із часом вона буде поширена й на інші країни Скандинавії – Фінляндію та Норвегію.

НАШІ АВТОРИ

АЗЬОМОВ Віктор – письменник, учитель-філолог, дослідник національної системи освіти (с. Степанівка Олександрівського району Донецької області).

БАРАН Євген – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, голова Івано-Франківської обласної організації НСПУ.

БАРЧАН Валентина – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

БИКОВА Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

БІЛИК Галина – старший викладач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ВАСИЛЬЧЕНКО Степан (Степан Васильович Панасенко, 1879–1932) – український письменник, педагог.

ВИШНЕВСЬКА Галина – кандидат філологічних наук, доцент (м. Київ).

ГОРИЦВІТ Тетяна – письменниця, член НСПУ (м. Полтава).

ДМИТРЕНКО Вікторія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та російського мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; професор кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

ДІПТАН Ірина – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЄЩЕНКО Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

ЖМАЙЛО Сергій – старший викладач кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЗАБУРАННА Марина – студентка 3 курсу філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

ІЛЬНИЦЬКИЙ Микола – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.

КАПУСТЯН Інга – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КИРИЛЬЧУК Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КОМЛИК Юлія – старший викладач кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

КОПУСЬ Ольга – доктор педагогічних наук, доцент, перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

КОТУХ Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

МЕДВІДЬ Ігор – магістр історії, аспірант Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.

МЕЛЕШКО Віра – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

МУЖИКОВА Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

НАГОРНИЙ Сергій – студент 3 курсу факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

НАЄНКО Михайло – доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.

НЕЖИВИЙ Олексій – доктор філологічних наук, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.

ОГОРОДНИКОВА Антоніна – письменниця, член НСПУ (м. Харків).

ОЛЬХОВСЬКА Людмила – провідний науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка.

ОСЬМАК Ніна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ПАНОВА Наталя – кандидат психологічних наук, доцент, докторант Бердянського державного педагогічного університету.

ПЕТРЕНКО Микола – поет, прозаїк, публіцист, член НСПУ (м. Львів).

ПОДРИГА Володимир – кандидат філологічних наук, доцент кафедри освіти дорослих Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

РАДЬКО Ганна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Пол-

тавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

РЕВЕГУК Віктор – кандидат історичних наук, доцент (м. Полтава).

РОГОВИЙ Юрій – письменник, член НСПУ, (Полтавська область).

СОЛОНАР Станіслава – дитяча письменниця, педагог (м. Чернівці).

СТЕПАНЕНКО Микола – доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СТЕПАНЕНКО Ніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СУЛИМА Микола – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу давньої української літератури, заступник директора з наукової роботи Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка.

СУПРУН Людмила – доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Острозька академія».

ТАРАСЕНКО Олександр – студент 1 курсу філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

ТИТАРЕНКО Григорій – історик, краєзнавець, письменник (м. Полтава).

ЧОРНОЩОКОВ Анатолій – народний художник України, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ШКУРКА Михайло – кандидат економічних наук, краєзнавець (м. Київ).

ШУПТА Дмитро – краєзнавець, громадський діяч, член НСПУ та НСЖУ (м. Одеса).

NATIVE LAND

ALMANAC OF POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

№ 1 (32) 2015

CONTENTS

POETRY

<i>Viktor Aziomov</i>	3
<i>Stanislava Solonar</i>	14

PROSE

<i>Antonina Oborodnykova</i> . Mykhaylo's wings	16
---	----

PRESENTATION

<i>Mykola Petrenko</i> . Poetry	20
Reluctant endeavor to summarise	24
<i>Mykola Ihnytskyi</i> . Trust the Word	28

DEBUT

<i>Serhiy Nabornyj</i> . Poetry	31
<i>Oleksandr Tarasenko</i> . Poetry	33
<i>Maryna Zaburanna</i> . Poetry	36

A NAME IN UKRAINE

<i>Oleksiy Nezhyviy</i> . Talant and destiny of Vasyl Holoborodko	37
---	----

PUBLICISISM

<i>Mykola Sulyma</i> . "We will never be brothers..." (The image of Ukraine and a Ukrainian in modern Russian literature)	45
<i>Mykhaylo Nayenko</i> . Gogol and Shevchenko: two Ukrainian geniuses – one problem (Several remarks on the 200 jubilee anniversary of Gogol and Shevchenko)	53
<i>Mykola Stepanenko</i> . A writher and a newspaper: Oles Honchar and "Zoria Poltavshynny"	59
<i>Halyna Vyshevskaya</i> . Our blossom – worldwide. Ukrainians in Brasil	67
<i>Ihor Medvid</i> . "The hero of modern time": why is mytropolit Andrei Sheptytskyi important for a young generation?	70
<i>Dmytro Shubta</i> . A native song in a narive land. Dedicated to 390 anniversary of Marusia Churai	74
<i>Tetiana Horutsvit</i> . The eve before the opening of the Exhibition	76
About a maple tree	77
The Revolution of Dignity	78

LINGUISTICS

<i>Tetiana Eschenko</i> . The precedent name in terms of intertextuality (on the example of poetic speech by Vasyl Stus)	79
<i>Olha Kopus</i> . Semantics of the lexemes with a value of color in Larisa Denisenko's novel "From the perished grandfather to the dead one. Echo"	83
<i>Natalia Kotub</i> . Representation of the seme "emotyvnness" in the structure of lexical meaning of the antonyms, used in poetry by Natalie Baklay	90
<i>Lyudmyla Suprun</i> . Attributives actualizators of the dontsov's concept "state"	95
<i>Yulia Komlyk</i> . Adverbs with word-formative suffix consonant formants in modern Ukrainian literary language	103
<i>Oksana Kyrylchuk</i> . Synergetic aspect of linguistic relativism in terms of everyday life	106

LITERARY CRITICISM

- Valentyna Barchan*. The problem of existential communication in prose by Vasyl Symonenko 111
Victoria Dmytrenko. Artistic picture of the world in the small prose by Vasyl Symonenko 117
Natalia Panova. Internal conflict as a cause of suicide of Dorian Gray (O. Wilde novel
“The Picture of Dorian Gray”) 121
Vira Meleshko. A writer in assessing of another writer. Maria Bilous-Harasevych about John Steinbeck 126
Halyna Bilyk. Representation of a creative figure of Mykola Zerov in the journal “Modernity” 130

SHEVCHENKO – 200 ANNIVERSARY

- Mykbaylo Shkurka*. Taras Shevchenko and Lebedynschyna: the first meeting and the last one 136

ART

- Iryna Muzhykova*. The modern creator of Poltava image 141

CORRESPONDENCE

- Yurii Robovyi*. “As for me he was an honest man” (in correspondence of two generations) 143

JUBILEE DATES

- Ludmyla Olkhovska*. Petro Rotach. Features to the portrait of Ukrainian real intellectual nobility 151
Volodymyr Podryha. Lyrics by Petro Rotach in early period of creativity: the problem
of literary reproduction of stress 153

“NATIVE LAND” ABOUT NATIVE PEOPLE

- Volodymyr Podryha*. Artistic expression of the concept of unity of a man and the world
in the early novels by Lubov Ponomarenko 160

IN “NATIVE LAND” ABOUT “NATIVE LAND”

- Nina Stepanenko*. Opanas Slastyon about the history and importance of Ukrainian spirituals 164

THE PAGES OF HISTORY

- Iryna Diptan*. Mission of Adalbert during 961–962 : ambivalence of reading 169
Victor Revehuk. Educational policy of the Nazis in Poltava (1941–1943) 188

THE PAGES OF A FUTURE BOOK

- Mykola Stepanenko*. Poltava brought up a bunch of Ukrainian literary critics (encyclopedic reference) 199

IN MEMORIAM

- Hruboriv Tytarenko*. Korol Tamara Vasylyvna (1926–2015). Obituary 214
Stepan Vasylychenko. Here and eh. A Fairy tale 214

REVIEWS

- Evhen Baran*. “I rejoice every good word of people, every good encounter!”. *Book Review: Kiral S.*
“To do something useful for native people”: epistolary heritage of Ivan Chendei / Sydor Kiral. – Kyiv –
Nizhyn : Publisher PE Lysenko M., 2013. – 212 p. 217
Tetiana Bykova. New achievements in modern literary bibliography. *A review of the Index: Contemporary*
Views on literature. Scientific collection: bibliography (1999–2009) / auth. design and foreword.
C. Kiral, edit. text. english. anoth. A. Shvidchenko / Sidor Kiral. – Kyiv – Nizhyn, 2014. – 272 p. 219
Oleksiy Nezhyvyi. Poltava was enriched with dictionaries. *Book Review: Modern writers M. Stepanenko*
Poltava: owner / Mykola Stepanenko. – Poltava : PE Shevchenko R. V., 2014. – 90 p. ; Stepanenko M.I.
Linguistic Poltava: directory / M. I. Stepanenko. – Poltava : PE Shevchenko R. V., 2014. – 568 p. 221
Nina Osmak, Tetiana Bykova. Romantic conception of the world of Mykola Tkachuk.
Review of monograph: Tkachuk M. P. Levko Borovykovsky's romantic discourse (literary portrait) /
M. Tkachuk. – View. 2 [straighten. and add.]. – Ternopol : Zbruch, 2015. – 268 p. 223
Halyna Bilyk. Field of pain. *Book Review: Humenyuk B. Poems about War / Borys Humenyuk. –*
K : Pulish. Serbii Pantyuk, 2014. – 88 p. 226

SCIENTIFIC CHRONICLES

- Hanna Radko*. Vasyl Symonenko: a view through time and space 230
Inha Kapustian. Scientific cooperation among the educational establishments of Ukraine and Scandinavia 235

- OUR AUTHORS 237